

**T.C.  
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNE TÜRKİYE'DEKİ SAĞ SİYASİ  
PARTİLERİN UYUMU: AK PARTİ VE MHP ÖRNEKLERİ**

**DOKTORA TEZİ**

**Dilşad TÜRKMENOĞLU KÖSE**

**Enstitü Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi**

**Enstitü Bilim Dalı : Kamu Yönetimi**

**Tez Danışmanı: Doç. Dr. Bünyamin BEZCİ**

**Şubat- 2014**

T.C.  
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNE TÜRKİYE'DEKİ SAĞ SİYASİ  
PARTİLERİN UYUMU: AK PARTİ VE MHP ÖRNEKLERİ**

**DOKTORA TEZİ**

**Dilşad TÜRKMENOĞLU KÖSE**

**Enstitü Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi**

**Enstitü Bilim Dalı : Kamu Yönetimi**

**Bu tez 28/02/2014 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.**

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Kemal İNAT	BAŞARISIZ	
Doç. Dr. Bünyamin BEZCİ	BAŞARILILI	
Doç. Dr. Derda KÜÇÜKALP	BAŞARILILI	
Doç. Dr. Zeynel A. KILINÇ	BAŞARISIZ	
Yrd. Doç. Dr. İrfan HAŞLAK	BAŞARILILI	

## **BEYAN**

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

**Dilşad TÜRKMENOĞLU KÖSE**

**29.01.2014**

## ÖNSÖZ

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında yol gösterici olan ve katkılarını esirgemeyen, fikir ve görüşleriyle mesleki ufkumun genişlemesinde büyük katkısı olan değerli hocam, danışmanım, Doç. Dr. Bünyamin BEZCi'ye,

Çalışma süresi boyunca tez izlemeler aracılığıyla sağladıkları katkılardan dolayı değerli tez izleme hocalarıma ve tez savunma komitesi üyelerine,

Çalışmanın mülakat aşamasını tamamlamamda bana vakit ayırarak, tecrübelerini paylaşan, Ak Parti Genel Başkan Yardımcıları Hüseyin ÇELİK'e ve Yasin AKTAY'a, Ak Parti MKYK üyesi Mazhar BAĞLI'ya, MHP Genel Başkan Yardımcıları Zuhâl TOPÇU ve Recep DUMANLI'ya, MHP Genel Başkan Başdanışmanı Recai COŞKUN'a,

Çalışmanın teorik çerçevesinde bilgisini ve desteğini esirgemeyen değerli hocam, Yrd. Doç. Dr. Köksal ŞAHİN'e,

Çalışma süresince hem bana hem de çalışmaya verdikleri her türlü maddi ve manevi destekten dolayı Yrd. Doç. Dr. Serdar GÜLENER ve Arş. Gör. Elif MADAKBAŞ GÜLENER çiftine,

Çalışmanın nicel kısmının oluşturulması ve analizleri aşamalarında bilgi ve tecrübeleriyle büyük destek veren Yrd. Doç. Dr. Adem AKBIYIK ve Arş. Gör. Tuğrul KORKMAZ'a teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak uzun yıllar emek harcıyıp bu günlere gelmemde büyük fedakârlık gösterdikleri ve hala da desteklerini benden esirgemedikleri için aileme minnet duygularıyla teşekkür ediyorum. Ayrıca çalışma süresince göstermiş olduğu sabır, ilgi ve destekten dolayı eşim, Yunus KÖSE'ye teşekkür ediyorum.

**Dilşad TÜRK MENOĞLU KÖSE**

**29.01.2014**

## İÇİNDEKİLER

<b>KISALTMALAR</b> .....	<b>ix</b>
<b>TABLO LİSTESİ</b> .....	<b>xii</b>
<b>ŞEKİL LİSTESİ</b> .....	<b>xviii</b>
<b>ÖZET</b> .....	<b>xx</b>
<b>SUMMARY</b> .....	<b>xxi</b>
<b>GİRİŞ</b> .....	<b>1</b>
<b>BÖLÜM 1: KÜRESELLEŞME VE ORTAYA ÇIKARDIĞI SİYASİ SORUNLAR</b> .....	<b>14</b>
1.1 Neo-liberalizmin Dünyayı Yeniden Şekillendirme Zemini Olarak “Küreselleşme” 14	
1.1.1 Küreselleşmenin Önemli Bir Dinamiği Olarak Neo-liberalizm .....	19
1.1.2 Küreselleşmenin Tarihsel Arkapları .....	24
1.2 Küreselleşmeye İlişkin Farklı Yaklaşımlar .....	29
1.2.1 Küreselleşme Taraftarı Yaklaşımlar (Radikaller).....	30
1.2.2 Küreselleşme Karştı Yaklaşımlar (Şüpheciler) .....	32
1.2.3 Dönüşümcüler.....	34
1.3 Küreselleşmenin Siyasi Boyutu ve Karşılaşılan Sorunlar .....	35
1.3.1 Siyasi Meşruiyet Sorunu.....	41
1.3.2 Devletin Yeniden Yapılanması Sorunu .....	44
1.3.3 Ekonomik Sistemden Kaynaklanan Sorunlar .....	47
1.3.4 Kimlik Sorunu .....	50
1.3.5 Terör Sorunu.....	54
1.3.6 Sivil Toplum Sorunu .....	56
1.3.7 Küresel Yoksulluk Sorunu .....	60
1.3.8 Küresel Ekolojik Sorunlar .....	63

1.3.9 Siyasi Kurumların Yeniden Yapılanması Sorunu .....	66
1.4 Küreselleşme ve Siyasi Partiler .....	68
<b>BÖLÜM 2: KÜRESELLEŞMENİN TÜRKİYE’DEKİ PARTİ SİYASETİNE ETKİLERİ.....</b>	<b>75</b>
2.1 1980 Sonrası Dönemde Türkiye’de Siyasetin Dönüşümü .....	75
2.1.1 24 Ocak Kararları ve Türkiye’de Liberalleşme Eğilimleri.....	78
2.1.2 Yeni Siyasi Partilerin Kurulması ve ANAP’lı Yıllar .....	85
2.1.3 Küreselleşme Eğilimleri Çerçevesinde 28 Şubat Süreci .....	93
2.1.4 2000’li Yıllara Doğru Siyasi Partiler ve Ak Parti İktidarı Dönemi .....	98
2.2 Sağ ve Sol Kavramları Çerçevesinde Türkiye’de Parti Siyasetinin Dönüşümü ....	102
2.2.1 ANAP Siyaseti ile Dört Eğilimin Birleşmesi Çalışmaları.....	107
2.2.2 Yeni Sağ ve Yeni Sol’un Türkiye Versiyonu Olarak DYP-SHP Hükümetleri Dönemi.....	113
2.2.3 Refah Partisi Dönemi ve 28 Şubat’ın Parti Siyasetindeki Yeri .....	120
2.2.4 2002 Seçimleri İle Gelen Yeni Parti Siyaseti Süreci ve Ak Parti İktidarı ....	125
2.3 1980 Sonrası Dönemde Türkiye’de Sağ Siyasetin Dönüşümü .....	130
2.3.1 Merkez Sağ Siyasetin Dönüşümü: Liberal Demokrasiden Muhafazakâr Demokrasiye .....	133
2.3.2 Liberal Sağ Siyasetin Dönüşümü: Politik Etkinliğe Rağmen Partileşememe	141
2.3.2.1 Liberal Düşünce Topluluğu.....	146
2.3.2.2 Yeni Demokrasi Hareketi.....	149
2.3.3 Muhafazakâr / İslamcı Siyasetin Dönüşümü: Kenarın Sesinin Merkezdeki Aksi	152
2.3.3.1 Refah Partisi Dönemi .....	154

2.3.3.2	Milli Görüş Hareketinde Fikir Ayrılıkları Doğuyor: Fazilet Partisi (FP), Saadet Partisi (SP) ve Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti) Dönemleri .....	160
2.3.4	Milliyetçi Siyasetin Dönüşümü: Devlet Ve Toplum Arasındaki Dilemma..	165
2.3.4.1	12 Eylül Sonrası Gelişmeler ve MHP .....	169
2.3.4.2	18 Nisan 1999 Seçimleri ve Sonrası Süreç: Devlet-Toplum Ekseninde MHP Çıkması .....	174
<b>BÖLÜM 3: SAĞ SİYASİ PARTİLERİN KÜRESELLEŞME ALGISI VE KÜRESELLEŞMENİN SAĞ PARTİ SİYASETİNE ETKİSİ.....</b>		<b>182</b>
3.1	Alan Araştırması ve Mülakat Çalışmalarının Amacı .....	182
3.2	Alan Araştırması ve Mülakat Çalışmalarının Yöntemi.....	183
3.3	Alan Araştırması ve Mülakat Çalışmalarının Evreninin ve Örneklemine Seçimi	185
3.4	Alan Araştırması ve Mülakat Çalışmalarının Sınırlılıkları.....	190
3.5	Alan Araştırması ve Mülakat Çalışmalarının Verilerinin Analizi .....	191
3.5.1	Ölçeklerin Güvenilirlik ve İç Tutarlılık Ölçütü Değerleri.....	191
3.5.2	Likert Ölçeğine Göre Aritmetik Ortalamanın Alınması.....	193
3.6	Alan Araştırması ve Mülakat Çalışmalarının Bulguları ve Yorumlanması.....	193
3.6.1	Nitel Verilerin Yorumlanması .....	193
3.6.1.1	Parti Yöneticilerinin Küreselleşme Yaklaşımlarına Bakışı.....	193
3.6.1.2	Parti Yöneticilerinin Küresel Sorunların Siyasi Parti Politikalarına Etkilerine Bakışı.....	198
3.6.1.3	Parti Yöneticilerinin Küreselleşmenin Siyasi Parti Politikalarına Etkilerine Bakışı.....	211
3.6.2	Nicel Verilerin Analizi .....	219
3.6.2.1	Demografik Özellikler .....	219
3.6.2.1.1	Siyasi Partilerin Ankete Katılım Oranları .....	219
3.6.2.1.2	Cinsiyet.....	220
3.6.2.1.3	Yaş.....	222
3.6.2.1.4	Eğitim .....	224

3.6.2.1.5 Meslek .....	225
3.6.2.1.6 Gelir Dağılımları .....	225
3.6.2.1.7 Siyasete İlgili Duyulan Yaş .....	227
3.6.2.1.8 Siyasi Eğilimler .....	228
3.6.2.1.9 Siyasi Partiye Kayıt Süresi .....	229
3.6.2.1.10 Küreselleşme Etkilerini Algılayışları .....	230
3.6.2.2 Partililerin Küreselleşme Yaklaşımlarına Bakışı .....	230
3.6.2.3 Partililerin Küresel Sorunların Etkilerine Bakışı .....	244
3.6.3 Nitel ve Nicel Verilerin Birlikte Değerlendirilmesi .....	290
<b>SONUÇ</b> .....	<b>297</b>
<b>KAYNAKÇA</b> .....	<b>311</b>
<b>EKLER</b> .....	<b>336</b>
6.1 Mülakat Metinleri .....	336
6.2 İllerde Uygulanan Anket Formu Örneği .....	375
6.3 Anket Verilerine İlişkin Tablolar .....	377
<b>ÖZGEÇMİŞ</b> .....	<b>380</b>



## KISALTMALAR

<b>AB</b>	: Avrupa Birliği
<b>ABD</b>	: Amerika Birleşik Devletleri
<b>AET</b>	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
<b>AGİT</b>	: Avrupa Güvenli ve İşbirliği Teşkilatı
<b>AİHM</b>	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
<b>AK PARTİ</b>	: Adalet ve Kalkınma Partisi
<b>ANAP</b>	: Anavatan Partisi
<b>AP</b>	: Adalet Partisi
<b>AT</b>	: Avrupa Topluluğu
<b>BM</b>	: Birleşmiş Milletler
<b>BBP</b>	: Büyük Birlik Partisi
<b>CHP</b>	: Cumhuriyet Halk Partisi
<b>CGP</b>	: Cumhuriyetçi Güven Partisi
<b>CKMP</b>	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
<b>DB (WB)</b>	: Dünya Bankası
<b>DP</b>	: Demokrat Parti
<b>DSP</b>	: Demokratik Sol Parti
<b>DTÖ (WTO)</b>	: Dünya Ticaret Örgütü
<b>DYP</b>	: Doğru Yol Partisi
<b>FP</b>	: Fazilet Partisi
<b>GATT</b>	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması

<b>GP</b>	: Genç Parti
<b>GSMH</b>	: Gayri Safi Milli Hâsıla
<b>HEP</b>	: Halkın Emek Partisi
<b>IMF</b>	: Uluslararası Para Fonu
<b>KEİB</b>	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi
<b>KİT</b>	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
<b>LDT</b>	: Liberal Düşünce Topluluğu
<b>MBK</b>	: Milli Birlik Komitesi
<b>MÇP</b>	: Milliyetçi Çalışma Partisi
<b>MDP</b>	: Milliyetçi Demokrasi Partisi
<b>MGK</b>	: Milli Güvenlik Konseyi
<b>MHP</b>	: Milliyetçi Hareket Partisi
<b>MNP</b>	: Milli Nizam Partisi
<b>MSP</b>	: Milli Selamet Partisi
<b>MP</b>	: Muhafazakâr Parti
<b>MÜSİAD</b>	Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
<b>RP</b>	: Refah Partisi
<b>SODEP</b>	: Sosyal Demokrat Halk Partisi
<b>SP</b>	: Saadet Partisi
<b>SSCB</b>	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
<b>STK</b>	: Sivil Toplum Kuruluşları
<b>TBMM</b>	: Türkiye Büyük Millet Meclisi

**TSK** : Türk Silahlı Kuvvetleri

**TÜSİAD** : Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği

**YDH** : Yeni Demokrasi Hareketi

## TABLO LİSTESİ

<b>Tablo 1:</b> Partilerin Türkiye Ortalamaları İle Orantılı Olan İlk 20 İl Ve Bu İllere İlişkin Rakamlar .....	187
<b>Tablo 2:</b> Partilerin Türkiye Ortalamaları İle Orantılı Olan İlk On Dört İl İle Sınırlandırılmış Tablo .....	188
<b>Tablo 3:</b> İl Dağılımlarına Göre Partilerdeki İl Yönetim Ve Yürütme Kurulu Üye Rakamları .....	188
<b>Tablo 4:</b> Anket Yapılacak İller Ve Bu İllerdeki Başkanlıkların İletişim Bilgileri .....	189
<b>Tablo 5:</b> Cronbach's Alpha Değerleri İçin Bir Sınıflama .....	192
<b>Tablo 6:</b> Küreselleşmenin Etkilerini Tanımlayıcı İstatistikler Ve Güvenilirlik Değerleri .....	192
<b>Tablo 7:</b> Likert Ölçeğine Göre Ağırlıklı Aritmetik Ortalama Değerlendirme Aralıkları .....	193
<b>Tablo 8:</b> Parti Değişkenine Ankete Katılım Oranları .....	220
<b>Tablo 9:</b> Parti Değişkenine Cinsiyete Göre Dağılımları .....	220
<b>Tablo 10:</b> Parti ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Katılımcıların İllere Dağılımı .....	221
<b>Tablo 11:</b> Parti Değişkenine ve İllere Göre Katılımcıların Yaş Dağılımı .....	223
<b>Tablo 12:</b> Parti Değişkenine Göre Eğitim Düzeyi Dağılımları .....	224
<b>Tablo 13:</b> Parti Değişkenine Göre Meslek Dağılımları .....	225
<b>Tablo 14:</b> Parti Değişkenine Göre Aylık Gelir Düzeyi Dağılımları .....	226
<b>Tablo 15:</b> Parti Değişkenine Göre Aylık Gelir Düzeyi Çapraz Dağılımları .....	226
<b>Tablo 16:</b> Parti Değişkenine Göre Siyasete İlgi Duyulan Yaş Dağılımları .....	227
<b>Tablo 17:</b> Parti Değişkenine Göre Siyasi Eğilim Dağılımları .....	228
<b>Tablo 18:</b> Parti Değişkenine Göre Siyasi Partiyeye Kayıt Süresi Dağılımları .....	229

<b>Tablo 19:</b> Parti Değişkenine Göre Küreselleşme ve Etkilerini Algılama .....	230
<b>Tablo 20:</b> İfade 13'e Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri .....	231
<b>Tablo 21:</b> İfade 13'e Verilen Cevapların ANOVA Testi .....	232
<b>Tablo 22:</b> İfade 13'e Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması. .....	232
<b>Tablo 23:</b> İfade 14'e Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri .....	233
<b>Tablo 24:</b> İfade 14'e Verilen Cevapların ANOVA Testi .....	234
<b>Tablo 25:</b> İfade 14'e Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması. .....	234
<b>Tablo 26:</b> İfade 22'ye İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları .....	236
<b>Tablo 27:</b> İfade 22'in ANOVA Testi Sonuçları .....	236
<b>Tablo 28:</b> İfade 22'ye Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması .....	236
<b>Tablo 29:</b> İfade 25'e Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri .....	238
<b>Tablo 30:</b> İfade 25'in ANOVA Testi Sonuçları .....	238
<b>Tablo 31:</b> İfade 25'e Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması.....	239
<b>Tablo 32:</b> İfade 26'ya Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri .....	240
<b>Tablo 33:</b> İfade 26'in ANOVA Testi Sonuçları .....	240
<b>Tablo 34:</b> İfade 26'ya Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması .....	241
<b>Tablo 35:</b> İfade 33'e Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri .....	242
<b>Tablo 36:</b> İfade 33'ün ANOVA Testi Sonuçları .....	243

<b>Tablo 37:</b> İfade 33'e Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması .....	243
<b>Tablo 38:</b> İfade 18'e Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri .....	245
<b>Tablo 39:</b> İfade 18'in ANOVA Testi Sonuçları .....	245
<b>Tablo 40:</b> İfade 18'e Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması.	246
<b>Tablo 41:</b> İfade 19'a Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri .....	247
<b>Tablo 42:</b> İfade 19'a ANOVA Testi Sonuçları .....	247
<b>Tablo 43:</b> İfade 19'a Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması .....	248
<b>Tablo 44:</b> İfade 20'ye Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri .....	249
<b>Tablo 45:</b> İfade 20'ye ANOVA Testi Sonuçları .....	249
<b>Tablo 46:</b> İfade 20'ye Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması .....	250
<b>Tablo 47:</b> İfade 21'e Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri .....	251
<b>Tablo 48:</b> İfade 21'e ANOVA Testi Sonuçları .....	252
<b>Tablo 49:</b> İfade 21'e Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması. ....	252
<b>Tablo 50:</b> İfade 23'e Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri Oranları.....	254
<b>Tablo 51:</b> İfade 23'e ANOVA Testi Sonuçları .....	254
<b>Tablo 52:</b> İfade 23'e Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması.	254
<b>Tablo 53:</b> İfade 24'e Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri .....	256
<b>Tablo 54:</b> İfade 24'e ANOVA Testi Sonuçları .....	256
<b>Tablo 55:</b> İfade 24'e Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması. ....	256

<b>Tablo 56:</b> İfade 27'ye Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri .....	257
<b>Tablo 57:</b> İfade 27'nin ANOVA Testi Sonuçları .....	258
<b>Tablo 58:</b> İfade 27'ye Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması .....	258
<b>Tablo 59:</b> İfade 28'e Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri .....	259
<b>Tablo 60:</b> İfade 28'in ANOVA Testi Sonuçları .....	259
<b>Tablo 61:</b> İfade 28'e Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması.	260
<b>Tablo 62:</b> İfade 29'a Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri .....	261
<b>Tablo 63:</b> İfade 29'un ANOVA Testi Sonuçları .....	261
<b>Tablo 64:</b> İfade 29'a Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması. ....	261
<b>Tablo 65:</b> İfade 30'a Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri .....	263
<b>Tablo 66:</b> İfade 30'un ANOVA Testi Sonuçları .....	263
<b>Tablo 67:</b> İfade 30'a Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması .....	263
<b>Tablo 68:</b> İfade 31'e Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri .....	265
<b>Tablo 69:</b> İfade 31'in ANOVA Testi Sonuçları .....	265
<b>Tablo 70:</b> İfade 31'e Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması .....	266
<b>Tablo 71:</b> İfade 34'e Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri .....	267
<b>Tablo 72:</b> İfade34'ün ANOVA Testi Sonuçları .....	267
<b>Tablo 73:</b> İfade 34'e Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması .....	267
<b>Tablo 74:</b> İfade 35'e Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri .....	270

<b>Tablo 75:</b> İfade35'in ANOVA Testi Sonuçları .....	270
<b>Tablo 76:</b> İfade 35'e Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması. .....	270
<b>Tablo 77:</b> İfade 40'a Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri .....	271
<b>Tablo 78:</b> İfade 40'ın ANOVA Testi Sonuçları .....	272
<b>Tablo 79:</b> İfade 40'ın ANOVA Testi Sonuçları .....	272
<b>Tablo 80:</b> İfade 15'e Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri .....	274
<b>Tablo 81:</b> İfade 15'in ANOVA Testi Sonuçları .....	274
<b>Tablo 82:</b> İfade 15'e Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması. .....	274
<b>Tablo 83:</b> İfade 16'ya Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri .....	276
<b>Tablo 84:</b> İfade 16'nın ANOVA Testi Sonuçları .....	276
<b>Tablo 85:</b> İfade 16'ya Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması .....	277
<b>Tablo 86:</b> İfade 17'ye Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri .....	278
<b>Tablo 87:</b> İfade 17'nin ANOVA Testi Sonuçları .....	279
<b>Tablo 88:</b> İfade 17'ye Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması .....	279
<b>Tablo 89:</b> İfade 32'ye Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri .....	280
<b>Tablo 90:</b> İfade 32'nin ANOVA Testi Sonuçları .....	281
<b>Tablo 91:</b> İfade 32'ye Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması. .....	281
<b>Tablo 92:</b> İfade 36'ya Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri .....	282
<b>Tablo 93:</b> İfade 36'nın ANOVA Testi Sonuçları .....	282



<b>Tablo 94:</b> İfade 36'ya Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması .....	283
<b>Tablo 95:</b> İfade 37'ye Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri .....	284
<b>Tablo 96:</b> İfade 37'nin ANOVA Testi Sonuçları .....	285
<b>Tablo 97:</b> İfade 37'ye Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması .....	285
<b>Tablo 98:</b> İfade 38'e Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri .....	286
<b>Tablo 99:</b> İfade 38'in ANOVA Testi Sonuçları .....	287
<b>Tablo 100:</b> İfade 38'e Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması .....	287
<b>Tablo 101:</b> İfade 39'a Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri .....	288
<b>Tablo 102:</b> İfade 39'un ANOVA Testi Sonuçları .....	288
<b>Tablo 103:</b> İfade 39'a Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması .....	288

## ŞEKİL LİSTESİ

<b>Şekil 1:</b> İfade 13'e İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları.....	231
<b>Şekil 2:</b> İfade 14'e İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları.....	233
<b>Şekil 3:</b> İfade 22'ye İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları.....	235
<b>Şekil 4:</b> İfade 25'e İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları.....	238
<b>Şekil 5:</b> İfade 26'e İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları.....	240
<b>Şekil 6:</b> İfade 33'e İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları.....	242
<b>Şekil 7:</b> İfade 18'e İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları.....	245
<b>Şekil 8:</b> İfade 19'a İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları.....	247
<b>Şekil 9:</b> İfade 20'ye İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları.....	249
<b>Şekil 10:</b> İfade 21'e İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları.....	251
<b>Şekil 11:</b> İfade 23'e İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları.....	253
<b>Şekil 12:</b> İfade 24'e İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları.....	255
<b>Şekil 13:</b> İfade 27'ye İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları.....	257
<b>Şekil 14:</b> İfade 28'e İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları.....	259
<b>Şekil 15:</b> İfade 29'a İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları.....	261
<b>Şekil 16:</b> İfade 30'a İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları.....	263
<b>Şekil 17:</b> İfade 31'e İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları.....	265
<b>Şekil 18:</b> İfade 34'e İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları.....	267
<b>Şekil 19:</b> İfade 35'e İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları.....	269
<b>Şekil 20:</b> İfade 40'a İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları.....	271
<b>Şekil 21:</b> İfade 15'e İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları.....	274

<b>Şekil 22:</b> İfade 16'ya İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları.....	276
<b>Şekil 23:</b> İfade 17'ye İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları.....	278
<b>Şekil 24:</b> İfade 32'ye İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları.....	280
<b>Şekil 25:</b> İfade 36'ya İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları.....	282
<b>Şekil 26:</b> İfade 37'ye İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları.....	284
<b>Şekil 27:</b> İfade 38'e İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları.....	286
<b>Şekil 28:</b> İfade 39'a İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları.....	288

**Tez Başlığı:** Küreselleşme Sürecine Türkiye’deki Sağ Siyasi Partilerin Uyumunu: Ak Parti ve MHP Örnekleri

**Tezin Yazarı:** Dilşad TÜRK MENOĞLU KÖSE

**Danışman:** Doç Dr. Bünyamin BEZCİ

**Kabul Tarihi:** 29.01.2014

**Sayfa Sayısı:** xxi (ön kısım) + 382 (tez)

**Anabilim Dalı:** Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

**Bilim Dalı:** Kamu Yönetimi

Türkiye’de özellikle son yıllarda siyasi ve akademik birçok tartışma alanında küreselleşmenin önemli ve sık değinilen bir kavram ve süreç olmasından yola çıkarak, çalışmanın temel konusu; küreselleşmenin Türkiye’deki sağ siyasi partilere etkileri olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda, Türkiye’deki sağ siyasi partilerin 1980’lerden sonra küreselleşme ile birlikte yaşadıkları ya da tam olarak yaşayamadıkları dönüşüm sürecinin küresel siyasi sistemle uyumlu olup olmama durumunun değerlendirilmesi hedeflenmiştir.

Çalışmanın Türkiye’nin sağ siyaseti temsil eden, seçim barajını (%10) geçerek mecliste yer alan ve birçok açıdan benzer tabana sahip iki siyasi partisi olan Ak Parti ve MHP örnekleri üzerinden yapılmasıyla, bu iki partinin küresel siyasi sistemle uyum süreçlerinin, siyasi partilerin tabanları ile olan uyum süreçlerinin birbirlerini yansıtmayı yansıtmadıklarının görülmesi hedeflenmiştir. Bu minvalde küresel siyasi sisteme uyum sürecinin ve siyasi partilerin başarılarına yansıtıp yansımamasının siyasi partilerin başarısı ile ilişkisine yönelik öngörülerde bulunulması mümkün olmuştur.

Bu kapsamda nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin bir arada (karma yöntem) kullanıldığı bir çalışma yapılmıştır. Her iki partinin tabanına yönelik olarak toplam on dört ilde anket çalışması yapılırken, partileri temsil noktasındaki kişiler ile de aynı doğrultuda yapılandırılmış mülakat çalışmaları yapılmıştır. Böylece küresel siyasi sistemle uyumlu politikalar takip eden siyasi partilerin hem parti tabanları ile daha doğrusal politikalar takip ettikleri hem de genel siyasi süreç ve politikalarda daha başarılı oldukları görülmüştür.

**Anahtar Kelimeler:** Küreselleşme, Sağ Siyaset, Siyasi Partiler, Parti Politikası, Adalet ve Kalkınma Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi.

**Title of the Thesis:** The Adaptation Of Right-Wing Political Parties To Globalization: The JDP And The NMP Cases

**Author:** Dilşad TÜRKMENOĞLU KÖSE

**Supervisor:** Doç Dr. Bünyamin BEZCİ

**Date:** 29.01.2014

**Nu.of Pages:** xxi (pre text) + 382 (main body)

**Department:** Political Science and Public Management

**Subfield:** Public Management

The main subject of study is defined as the effects of globalization on the right political parties of Turkey through many political academic and discussion areas and the process of globalization that is a concept called the most important and frequently in Turkey, especially in recent years. Accordingly, this study aims to assess whether conformed or not with the global political system in the transformation process of right parties undergo or not after 1980s with the globalization.

The other aim is to make clear whether processes carried on in harmony with each other political parties' bases, representing the electoral threshold (10%) through the parliament, and the two have almost the same political party, having same bases, the JDP and the NMP with the global political system processes. By the aim of the study it is feasible to make predictions upon the relationships and also about success of parties whether reflected on or not in the process of conforming of parties with global politic system.

In this study, a combination of qualitative and quantitative research methods (mixed method) was used in a study. Serveys were conducted with base staffs both these two parties in 14 cities and also interviews were carried out in the same direction with the management team. As a result, political parties which follow spolicies in accordance with the global political system and also with more linear policies with their base staffs, come out as more succesfull.

**Keywords:** Globalization, Right Wings Party Politics, Political Parties, Party Policy, Justice and Development Party, Nationalist Movement Party.

## GİRİŞ

Yirminci yüzyılın sonlarına damgasını vuran, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi etkileri olan, çok boyutlu bir olgu ve/veya kavram olarak adlandırılan küreselleşmenin; özellikle 1980'li yıllardan itibaren bilişim teknolojilerindeki gelişmelerin de etkisi ile toplumsal hayattaki değişimlerin kavramsallaştırılmasında kullanılan ve üzerinde sıkça durulan bir olgu halini aldığı söylenebilir.

1990'ların başlarından itibaren neredeyse bu kavrama değinmeyen herhangi bir sosyal bilim çalışmasının olmadığı görülmektedir. Çok yaygın bir kullanım alanı olmakla birlikte küreselleşme kavramının tanımı, kapsamı, içeriği, tarihi, sınırları, kendiliğindenliği ya da ideolojikliği, modernitenin bir devamı ya da bir eleştirisi oluşu gibi daha birçok akademik anlamda tartışma hali hazırda devam etmektedir. Bu çerçevede küreselleşmeye ilişkin farklı yaklaşımlar da varlıklarını korumaktadırlar.

Küreselleşme olgusu akademik anlamda öncelikli olarak ekonomi ile ilişkilendiriliyor olsa da ekonominin yanı sıra bilişim ve iletişim alanındaki gelişmelerle birlikte sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi alanlarda çok boyutlu toplumsal oluşumları da ortaya çıkarmıştır. Ayrıca küreselleşme olgusu, bu çok boyutlu toplumsal oluşumları ortaya çıkarmakla sınırlı kalmamış, aynı zamanda evrensellik, ulus-devlet, siyasal otorite, yerellik, etnik yapılar ve toplumsal kimlik gibi kavramları içerik değişimine uğratarak, sosyal bilimlerin birçok alanında bu kavramların yeni içerikleri ile birlikte yaygınlaşmasını da sağlamıştır. Bu noktada belirtmek gerekir ki, küreselleşme ile kastedilen süreç, hala çok net bir görünüme sahip değildir. Bu nedenle küreselleşme ile ilgili olarak literatürde yapılan farklı çalışmalara ve tanımlara bakıldığında, hemen hepsinde kavramın farklı bir boyutunun öne çıkarıldığı görülmektedir. Küreselleşmeye ilişkin farklı boyutların ön plana çıkarıldığı bu durum, tanımı yapanların küreselleşme sürecine hangi perspektiften baktığı ile ilişkilendirilebilir. Nitekim küreselleşme kavramı, bazen dünya toplumlarının birbirine benzeme süreçlerini ve buna bağlı olarak küresel, homojen bir kültürün ortaya çıkmasını; bazen de toplumların, toplulukların ve kültürlerin birbirlerinden farklılıklarını ve bu farklılıklarla birarada yaşamalarını ifade etmek için kullanılmaktadır. Daha çok küreselleşme taraftarı çevrelerce dile getirilen bu görüşler bir yandan da küreselleşme kavramının, çelişki ve belirsizliklerle iç içe bir süreç olduğuna da işaret etmektedir.

Kavrama küreselleşme karşıtı bir bakış açısıyla yaklaşanlar ise farklı ideolojilerden esinlenmekle birlikte küreselleşmenin kapitalizmin/emperyalizmin yeni bir aşaması olduğu şeklindeki ortak paydada birleşmektedirler. Küreselleşme karşıtı yaklaşıma sahip olanlar için küreselleşme, artık kapitalizmin ulus-devletlerin sınırlarıyla yetinmediği, dünyayı tek pazar haline getirme çabalarının belirginleştiği yeni bir sürecin modern ismi konumundadır. Bu arada son yıllarda küreselleşmeyle iyice içli dışlı olmaya başlayan iktisat literatüründe de, kavramın özellikle ekonomik boyutunun öne çıkarıldığı ve küreselleşme denilen olgunun, ekonomik etkinliklerin uluslararası nitelik kazanması/uluslararasılaşması şeklinde daha çok tanımlandığını da belirtmek gerekir (Marcuse, 2000: 201). Diğer bir ifadeyle, küreselleşme sınırların ortadan kalkarak ülkeler arasındaki sermaye, hizmet ve mal akışının hızlanması ve ülke ekonomilerinin dünya ekonomisiyle entegrasyonu sonucu tek bir pazarın oluşturulması çabasını ifade eden bir süreç olarak görülmektedir.

Küreselleşmenin tarihselliği üzerine yapılan tartışmalar da aynı tanımları üzerine yapılan tartışmalar gibi farklılıkları ve karşıtları birarada göstermektedir. Küreselleşmenin insanlık tarihinin başından itibaren var olduğu, 1960'larla birlikte dünya gündemine oturduğu ve 1980'lerle birlikte dünya gündeminde yoğunlukla yer almaya başladığı şeklinde farklı görüşler bulunmaktadır<sup>1</sup>. Bir süreç olarak küreselleşmenin tarihselliği

---

<sup>1</sup> Bu farklı görüşler için bkz. Leslie, Lipson, **Uygarlığın Ahlaki Bunahımları**, Çeviren: Jale Çam Yeşiltaş, Kültür Yayınları, 2. Basım, 2003, Paul Hirst ve Thomson Grahame, **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Çeviren: Çağla Erdem, Elif Yücel, Dost Yayınevi, 3. Baskı, Ankara, 2003, Dani Rodrik, **Küreselleşme Sınırları Aştı mı?**, Çeviren: İzzet Akyol, Fatma Ünsal, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 1997, Roland Robertson, **Küreselleşme**, Çeviren: Ümit Hüsrev Yolsal, Bilim-Sanat Yayınları, Ankara, 1999, Peter Sloterdijk, **Kapitalist Dünyanın İç-Evreninde**, Çeviren: İlknur Aka, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2008, Andrew Heywood, **Küresel Siyaset**, Çeviren: Nasuh Uslu, Haluk Özdemir, 1. Baskı, Adres Yayınları, Ankara, 2013, Giovanni Arrighi, "Globalization, State Sovereignty, and the endless accumulation of Capital", **States And Sovereignty In The Global Economy**, Edited by SMITH David A., Dorothy J. Solinger and Steven C. Topik, First Published, Routledge, 1999, p. 53-73, Recai Coşkun, "Küreselleşmeye Bütüncül Bir Yaklaşım", Milenyum Armağanı (Özel Sayı), Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını, 2001 ss. 49-77, Vahap Coşkun, "Küreselleşme ve Ulus-Devletin Geleceği", **Muhafazakâr Düşünce**, Yıl 1, Sayı 1, 2004, ss. 239-257, Anthony Giddens, **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**, Çev: Osman Akınhay, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, Peter Marcuse, "The Language of Globalization", **Monthly Review**, July- August, 2000, ss. 23-27, Onur Öymen, **Geleceği Yakalamak: Türkiye'de Ve Dünyada Küreselleşme ve Devlet Reformu**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, Martin Wolf, "Ulus-Devlet Küreselleşmeye Karşı Durabilecek mi?", Çev: Doğan Ergin, **Türkiye ve Siyaset**, Sayı 5, Kasım-Aralık, 2001, ss: 211-220, Adda, Jacques; **Ekonominin Küreselleşmesi**, Çeviren: Sevgi İnceci, 5. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, Zeki Kartal, "Kavramsal ve Tarihsel Yönleri ile Küreselleşme", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, 8 (2), ss: 251-264, İpek Cebeci, "Küreselleşme Yaklaşımları Kapsamında Küreselleşme Sürecinin Tarihsel Değerlendirmesi", **Sosyoloji Konferansları Dergisi (İstanbul, Journal of Sociological Studies)**, Sayı: 43, 2011, ss: 359-385.

genel olarak değerlendirildiğinde, yeni bir olgu olmamasına rağmen, bir kavram olarak sıkça kullanılmaya başlamasının 1980 sonrasında rastladığı görülmektedir. Bu çerçevede küreselleşme kavramının, 1989'da öncelikle Doğu Bloğu'nun yıkılması ve ardından 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte yaklaşık son yirmi beş yıla damgasını vurduğunu söylemek mümkündür.

Dünyada yaşanan, coğrafi sınırları aşan ilişkiler düşük yoğunlukta ve dar çerçevelerde de olsa aslında tarih boyunca hep var olmuştur. Farklı kültürler ve toplumların birbiriyle ilişkiye girmesi yeni bir olgu değildir. Dünya hiçbir zaman tümüyle otarşik toplumlardan oluşmamıştır. Bu çerçevede tarihsel bir süreç olarak değerlendirildiğinde; küreselleşmeyi popüler bir kavram haline getiren şey, bu ilişkilerin akışının hızlanması ve çeşitlenmesi olarak değerlendirilebilir (Ayata, 1998: 62).

Tüm tanımlama çabaları ve tarihsellik üzerine yapılan tartışmalardan da anlaşılacağı üzere küreselleşme birçok kavramı, süreci ve tarihselliği içerisine alabilen bir olgudur ve yalnız başına ne ekonomik ne siyasi ne de sosyal bağlamda değerlendirilememektedir. Bu sebeple küreselleşme kavramının her yaklaşım ve boyutunu kapsamaya yönelik spesifik bir tanımın yapılması mümkün görünmemektedir.

Çok boyutlu bir kavram olan küreselleşme üzerine yapılan çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde daha çok küreselleşmenin ekonomik ve sosyo-kültürel boyutu üzerine odaklanıldığı ve bu boyutlarının da daha çok yerel, ulusal ve bölgesel etkileri üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Küreselleşmenin siyasi boyutuna odaklanan çalışmalar ise daha ziyade ulus-devletin yapısal ve/veya işlevsel dönüşümü üzerine odaklanan çalışmalarla sınırlandırılmıştır.

Küreselleşmenin siyasi boyutunu temel alarak<sup>2</sup>, bölgesel, ulusal, yerel, kurumsal sınırlar içerisinde etkilerini ortaya koymaya yönelik çalışmalardan, bu çalışmanın kapsamına en

---

<sup>2</sup>Küreselleşme ile ilgili uluslararası alanda yapılmış benzer akademik çalışmalar için bkz: Karina Orozalieva, **Impact Of Globalization On Socio-Economic And Political Development Of The Central Asian Countries**, PhD Theses, 2010, University of South Florida, Hanbeam Jeong, **Globalization and Politics Of The Welfare State**, PhD Theses, 2010, University Of Kentucky, Rachele Simpson, **A Comparative Study Of The Impact Of Globalisation On The Development Of Bangladesh And Tanzania**, PhD Theses, 2007, Victoria University, Jody Patricia Jensen, **Globalizing Governance In A Multi-Stakeholder World: The Global Prince, Merchant And Citizen**, PhD Theses, 2008, Budapest, Peter Robert Urtmetzer, **Globalization and Canadian Society: Rhetoric and Reality**, PhD Theses, The Faculty of Graduate Studies, Department of Anthropology and Sociology, The University of British Columbia, 1999; Marlene Lori Zalka, **Globalization of the Internet: Convergence or Multicultural**



yakın olanlardan birine değinmek gerekirse; Chakarın Komolsiri'nin, "Globalization and Local Voices" isimli doktora çalışmasında Taylandlı entelektüellerin küreselleşmeye gösterdikleri tepkileri araştırdığı görülmektedir. Komolsiri'nin Taylandlı entelektüellerle derinliğine mülakatlar yaparak, küreselleşme karşısında aldıkları pozisyonları ve buna bağlı olarak geliştirdikleri tavırları ortaya koymayı amaçladığı söylenebilir (Komolsiri, 1995: 117-132).

Türkiye'de de küreselleşmenin siyasi boyutunu temel alan son yıllarda yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır<sup>3</sup>. Ancak küreselleşme olgusunun teorik çerçevesi ile birlikte etkilerini spesifik olarak değerlendiren ve küreselleşmenin etkilerini nitel ve nicel araştırma yöntemlerini bir arada kullanarak değerlendiren siyaset bilimi alanındaki çalışmalar yok denecek kadar azdır. Yine de bu niteliğe yakın olarak yapılan çalışmaları değerlendirdiğimizde en kapsamlı olanlarından birinin Kudret Bülbül'ün "Zor ve Rıza, Küreselleşmeler Arasında Türkiye"<sup>4</sup> başlıklı yayınlanmış doktora tezi çalışması olduğu söylenebilir. Bülbül, küreselleşmenin teorik çerçevesini literatür taramaları ile sunmuş ve küreselleşmenin Türkiye'ye etkilerini görmek adına entelektüellerle ve TBMM'de yer alan Ak Parti'li ve CHP'li milletvekilleri ile mülakat çalışması yapmıştır. Çalışmanın amacı, Türkiye'deki sağ ve sol siyasi düşünceye mensup olan entelektüellerin ve siyasilerin süreci nasıl algıladıklarını ve ne şekilde tepki geliştirdiklerini ortaya koymaktır (Bülbül, 2009: 4-9).

---

**Community?** PhD Theses, Florida International University, Miami, Florida, 1999; Andrew J. Grant, **Globalization and the State: An Illusion of Convergence**, Master Theses, Department of Political Science, University of Calgary, Calgary/Alberta/Canada, 1999.

<sup>3</sup> Son dönemde Türkiye'de küreselleşme ile ilgili benzer alanlarda yapılmış olan çalışmalar için bkz: Duru Özkaban Duruman, **Küreselleşme, Yönetişim ve Devlet Dışı Oyuncuların Rolü: TOBB Örneği**, Doktora Tezi, ODTÜ, 2011; Berrin Koyuncu, **Küreselleşme ve Türk İşadamları Derneklerine Etkisi: Karşılaştırmalı Perspektifle TÜSİAD ve MÜSİAD**, Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, 2003; Osman Caner Taslaman, **Küreselleşme Sürecinde İslam**, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2010; Bülent Şen, **Türkiye'de Küreselleşme Tartışmaları ve Sonuçları**, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi 2008; Ebru Afat, **Karşı Küreselleşme Hareketi: Küreselleşmeyi Hedef Alan Küresel Muhalefet**, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi 2010; Serdal Fidan, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye'deki Gençlerin Kimlik Algısı: Üniversite Gençliği Üzerine Bir Araştırma**, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2011; Gülsüm Çalışır, **Küreselleşmenin Ortaya Çıkardığı Olayların Türkiye'deki Televizyon Haberlerine Yansımaları**, Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, 2009; Ali Bilgin Varlık, **Küreselleşme ve Küreselleşmenin Ortadoğu'ya Etkileri**, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2009; Orhan Utlu, **Küreselleşme Sürecinin Türk Siyasetine Etkileri**, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi, 2003; Arslan Yurt, **Küreselleşen Dünyada Yeni Bir Devlet Anlayışı ve Türkiye**, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2000.

<sup>4</sup>Bkz orijinal doktora tez adı: "Küreselleşme, Kültür ve Siyaset: Türk Düşünsel Yaşamında Küreselleşme Yaklaşımları", Ankara Üniversitesi, 2004.

Küreselleşmenin siyasi partiler üzerindeki etkisini farklı yönden inceleyen bir diğer çalışma, Hakan Köni'nin "Türkiye'de Dini Sağın Dönüşümü ve Devlet Seçkinleri, Küreselleşme ve Avrupalılaştırma Faktörlerinin Etkisi" başlıklı doktora çalışmasıdır. Bu çalışma, Ak Parti'yi Milli Görüş partilerinden biri olarak değerlendirmekte ve dini sağın hedef yöneliminde dine yapılan vurgu noktasında geçirmiş olduğu değişimi, küreselleşme ve Avrupalılaştırma faktörlerinin bu süreçteki etkisini analiz etmeye çalışmaktadır (Köni, 2012).

Benzer nitelikte bir diğer çalışma ise Abdullah Torun'un "Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Politikasının Dönüşümünde Küreselleşmenin Rolü" başlıklı çalışmasıdır. Çalışmanın iddiasına göre, tarihsel süreç boyunca içinde bulunulan ortamın tehdit ve risk algılamalarına göre sürekli değişen güvenlik olgusu, küreselleşme olgusu ile kaçınılmaz şekilde yakından ilişkilidir. Türkiye ideolojik yapısı, jeopolitik konumu ve tarihsel mirası nedeniyle sürekli biçimde güvensizlik duygusu yaşayan bir ülkedir. Dolayısıyla, bu üç unsur Türkiye'nin geleneksel ulusal güvenlik algılamasında belirleyici faktörlerdir. Bu üç unsurla birlikte neo-liberal küreselleşme sürecinin dayattıkları, Türkiye'nin geleneksel ulusal güvenlik algılamasında belirleyici olan; ideolojik, jeopolitik ve tarihsel faktörlerin ikincil konumda yer almasına neden olmuştur. Çalışma bu kapsamda neo-liberal küreselleşmenin, Türkiye'nin yeni ulusal güvenlik algılamasındaki etkinliğini analiz etmeye çalışmaktadır (Torun, 2012).

Küreselleşme konusuna ilişkin olarak son yıllarda akademik anlamda ilginin artmasına rağmen ele alınan çalışmalardan hiç biri Türkiye'de sağ siyasetin küreselleşmeden nasıl etkilendiği ve yine sağ siyasetin siyasi partilerinin parti yönetici ve taban kadrosunun küreselleşmeye nasıl yaklaştığına, partilerin ve tabanlarının arasında bu konuda bir uyumun olup olmadığına ilişkin nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin birarada kullanıldığı bir çalışma yapılmamıştır. Türkiye'de özellikle son yıllarda siyasi ve akademik birçok tartışma alanında küreselleşmenin önemli ve sık değinilen bir kavram ve süreç olmasından yola çıkarak, çalışmanın temel konusu; küreselleşmenin Türkiye'deki sağ siyasi partilere etkileri olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda, Türkiye'deki sağ siyasi partilerin 1980'lerden sonra küreselleşme ile birlikte yaşadıkları ya da tam olarak yaşamadıkları dönüşüm sürecinin küresel siyasal sistemle uyumlu olup olmadığının değerlendirilmesi temel konu olarak belirlenmiştir. Çalışmanın

Türkiye'nin sağ siyaseti temsil eden, seçim barajını (%10) geçerek mecliste yer alan ve birçok açıdan benzer tabana sahip iki siyasi partisi olan Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti) ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) örnekleri üzerinden yapılmasıyla bu iki partinin küresel siyasal sistemle uyum süreçlerinin, siyasi partilerin tabanları ile olan uyum süreçlerinin birbirlerini yansıtmadıklarının görülmesi planlanmaktadır. Böylece küresel siyasi sisteme uyum sürecinin siyasi partilerin başarılarına yansıyor yansımamasına yönelik öngörülerde bulunulması mümkün olacaktır.

1990'ların sonu ve 2000'li yıllarda çok kültürlülük, çok kimliklilik kavramlarının fazlaca tartışılır bir hal alması, merkezi kurum ve yapıların etkisinin azalması ya da ortadan kalkması, en nihayet bireyin davranış kalıplarının küresel bir platforma oturtulması gibi konuların tamamı küreselleşme sürecinin ekonomik, kültürel ve siyasi boyutlarının doğurduğu sonuçlar üzerinde odaklanılmasını sağlamıştır. Ancak küreselleşme süreçlerini temel alan bu odaklanma, kimi zaman küresel siyasette ortaya çıkan krizlerin önüne geçememektedir. Özellikle iktidarda yer alan siyasi partilerin küresel siyasetle uyumlu olmayan politikalar takip etmesi, farklı küresel aktörler tarafından da destek bulan krizlerin ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir.<sup>5</sup> Diğer bir ifade ile günümüzde siyasi partilerin hem ulusal hem de uluslararası alandaki başarıları, küresel siyasal sistemle uyumlu politikalar takip etmeleri ile yakından ilişkili görünmektedir.

Çalışma kapsamında, küreselleşme teorilerine ilişkin herhangi bir tezin desteklenmesi ya da karşı çıkılması bu tezin amaçları arasında yer almamaktadır. Bununla birlikte oldukça dağınık ve çok boyutlu olan küreselleşme literatürü ve teorileri arasında çalışma doğrultusunda küreselleşme sürecine ilişkin temel verilerin ele alınması çalışmanın sağlıklı bir şekilde ortaya konabilmesi için kaçınılmaz görülmektedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi bu çalışma, küreselleşmenin Türkiye'deki sağ siyasetin ve siyasi partilerin dönüşümüne etkileri ve bu etkilerin siyasi parti politikalarına ve parti tabanına yansımaları üzerine odaklanmaktadır.

---

<sup>5</sup> Bkz. Uluslararası Hak İhlalleri İzleme Merkezi (UHİM), "Gezi Parkı Raporu": Küresel aktörlerin Türkiye'de yaşanan bazı gelişmelerden duydukları rahatsızlık karşısında harekete geçtiğini ve "Gezi Parkı" sürecinin bu anlayışla kullanıldığını farklı kaynaklardan elde edilen birebir alıntılarla ortaya koymaktadır. <http://www.uhim.org/images/rapor/1375264579.pdf>, son ulaşım tarihi: 01.08.2013.

Bu çerçevede çalışmanın ilk iki bölümü yukarıda, yakın nitelikte olması sebebiyle örnek verdiğimiz çalışmalara benzer şekilde, daha çok betimsel niteliktedir. Bu doğrultuda, çalışmanın ilk bölümünde küreselleşmenin tanımı ve küreselleşmeye ilişkin başlıca yaklaşımlara değerlendirilirken, küresel siyasal sisteme ilişkin sorun alanları da literatür taramaları ile ayrıca ele alınmıştır. İkinci bölümde küreselleşmenin teorik çerçevesinden Türkiye’de küreselleşmeye doğru geçiş yapılmış ve bu kapsamda, küreselleşmenin 1980 sonrası Türkiye’deki sağ parti siyaseti üzerine etkileri literatür taramaları ve yapılan mülakatlar çerçevesinde değerlendirilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümü ise Türkiye’de sağ siyaseti temsil eden en büyük iki parti olan Ak Parti ve MHP örneklerinden yola çıkarak, küreselleşmenin bu iki partinin siyasetine etkilerini, bu etkilerin parti tabanına ne şekilde yansıdığını ve parti yönetim kadrolarının küreselleşmeye yaklaşımları ile parti tabanının küreselleşme yaklaşımlarının tutarlılığını anket ve yapılandırılmış mülakat çalışmaları kapsamında değerlendirmeye yöneliktir. Çalışma çerçevesinde siyasi partilerin küresel siyasal sistemle uyumlu politikalara ve söylemlere sahip olmalarının başarıları ile doğru orantılı olduğu düşünülmekte ve küresel siyasal sistem ve siyasi parti politikaları arasındaki etkileşimin gelecekteki durumuna ilişkin öngörülerde bulunmaktadır.

Türkiye’de mecliste yer alan sağ siyasi partilerin küreselleşme konusunda ne düşündüklerini öğrenmek, küresel siyasi sistem doğrultusunda veya karşısında nasıl bir strateji geliştirdiklerini ve politika oluşturdıklarını ortaya koymak, Türkiye’de küreselleşmenin etkilerinin ne şekilde vuku bulduğu ve küreselleştiği hemen hemen herkesçe kabul edilen dünyada, küresel siyasal sistemin bir getirisi olarak görülen küresel sorun alanlarına ilişkin ne şekilde farklı politikaların üretildiğini görmek bu çalışmanın amaçları arasında yer almaktadır. Ayrıca Ak Parti ve MHP örnekleri üzerinden küreselleşmenin Türkiye’deki sağ siyasetle uyumunu görebilmek adına nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin birarada kullanılması açısından bu çalışmanın bir ilk olması, hem çalışmayı diğer çalışmalardan ayıran temel farklarından birini ortaya koyarak önemli kılmakta hem de çalışmanın hipotezi doğrultusunda temel amacını ortaya koymaya ve değerlendirmeye yardımcı olmaktadır.

Bu doğrultuda Şu hipotezden hareket edilmiştir:

*“Parlamentodaki sağ siyasi partilerin programlarında yer alan ve lider söylemlerinde kendini gösteren küreselleşme politikaları, küresel siyasal sistemle uyumlu olduğu ölçüde ve büyük oranda parti tabanlarının görüşlerini yansıttığı sürece siyasi partileri başarılı kılmaktadır.”*

Ve bu hipotezden yola çıkarak, Şu temel araştırma sorusu ve alt araştırma soruları belirlenmiştir;

*Temel Araştırma Sorusu:* Parlamentodaki sağ siyasi partilerin programlarında yer alan ve lider söylemlerinde kendini gösteren küreselleşme politikaları parti tabanlarının görüşlerini yansıtıyor mu?

*Alt Araştırma Soruları:*

1-Küresel siyasal dönüşüm, Türkiye’de sağ siyasi partileri nasıl etkilemektedir?

2-Ele alınan siyasi partilerin genel merkezlerinde, küreselleşme olgusu nasıl algılanmaktadır?

3-Küreselleşme olgusu, ele alınan siyasi partilerin il/taşra teşkilatlanmalarında nasıl algılanmaktadır?

Bu çerçevede bir numaralı araştırma sorusunun cevabı, çalışmanın teorik çerçevesini ve arka planını oluşturan birinci ve ikinci bölümlerde, iki numaralı sorunun cevabı çalışmanın partiler bazında tarihsel arka planını vermesi sebebiyle ikinci bölüm ve mülakat çalışmalarını vermesi sebebiyle üçüncü bölümlerinde, üç numaralı sorunun cevabı, çalışmanın üçüncü bölümünde, temel araştırma sorusunun cevabı ise yine çalışmanın genelinden yola çıkarak üçüncü bölümde ve sonuç kısmında yanıtlanmaya çalışılmaktadır.

#### **ÇALIŞMANIN AMACI:**

Çalışma, Türkiye’deki sağ siyasi partilerin küresel gelişmeleri algılayışı, bu gelişmeler karşısında geliştirdiği tavrı, tepki ve politikaları anlamayı ve küreselleşmenin çok boyutlu süreçlerinin bir sonucu olarak görülen siyasi partilerdeki dönüşümü Türkiye açısından ortaya koymayı amaçlamaktadır. Türkiye’deki sağ siyasi partilerden

küreselleşme konusunda siyasa oluşturanların, nasıl bir değerlendirmeye gittiklerini anlamak, sağ siyasal spektrumda mecliste bulunan partilerin ona yüklediği misyonu somutlaştırmak, doğrudan veya dolaylı yollardan küresel siyasi süreçle gelen sorunlara çözüm yolları üretebilmek ve siyasi partilerin başarıları bakımından önemli görünmektedir.

Bu yönüyle çalışmanın, yirmi birinci yüzyılın başında bulunduğumuz bir zaman diliminde, tüm dünyayı ve doğal olarak Türkiye'yi de çevreleyen küreselleşme olgusunun, siyasi partiler tarafından nasıl algılandığını, nasıl yorumlandığını ve küresel siyasal sürece dair yapılması gerekenlere ilişkin ne tür politikalar geliştirilmeye çalışıldığını belirlemeyi amaçlaması bakımından bir ilki oluşturması nedeniyle de önemli olacağı düşünülmüştür. Bu çerçevede tezdeki temel amaç, küresel siyasi sisteme açık ve genel hatlarıyla entegre olmuş bir ülkenin, siyasi partileri, siyasetçisi ve partilileriyle süreci nasıl algıladığını, nasıl bir tepki geliştirdiğini, ülke yönetim politikaları açısından nasıl politikalar izlediklerini ortaya koymak, bu durumun siyasi partilerin başarılarını ve tabanları ile olan ilişkilerini nasıl etkilediğini değerlendirmektir.

### **ÇALIŞMANIN ÖNEMİ:**

Bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de küreselleşme konusu son yıllarda pek çok akademisyen, entelektüel ve araştırmacının ilgisine mazhar olmuştur. Ancak spesifik olarak bu olguyu konu alan ve küreselleşmeye ilişkin teorik bir çerçeve oluşturarak, Türkiye'deki sağ siyaset tarafından bakıldığında küreselleşmenin nasıl algılandığını, nasıl yorumlandığını, küresel siyasal süreçlerin özelde Türkiye'deki sağ siyasi partiler üzerine olan etkilerinin neler olduğunu hem literatür taraması, yapılandırılmış mülakat analizleri ve de anket analizi yöntemlerini birarada kullanarak tartışan ve bu anlamda bir Türkiye resmi çizen doktora çalışması bulunmamaktadır.

Bu çerçevede, çalışmanın temel konusu, içinde bulunduğumuz zamanda küreselleşmenin, küresel siyasal sistemin ne olduğu ve küresel siyasal sistemin sorun alanlarının neler olduğunu, literatüre katkı yapan başlıca düşünür ve akademisyenlerin kuramsal yaklaşımları çerçevesinde tanımlamak ve bu kapsamdan hareketle, küresel siyasal sistemle ortaya çıkan süreçlerin, sorunların Türkiye'deki sağ siyasi partilere etkisinin nasıl algılandığını, nasıl tepki verildiğini, yorumlandığını araştırmak ve

buradan hareketle olması muhtemel siyasal tartışmaların geleceğine ilişkin öngörülerde bulunmaktadır.

Ayrıca günümüzde ülkelerin yönetimlerine ilişkin birçok sıkıntı dile getirilmektedir. Dile getirilen temel sıkıntılar arasında temsil edenler ile temsil edilenler arasındaki mesafenin (kopukluğun) oluşması ve /veya artması da yer almaktadır. Bu kopukluğun oluşmasında ve/veya artmasında başlıca faktörlerden biri olarak, temsil edenler ile temsil edilenler arasında iletişimsel alanın giderek profesyonelleşmesi gösterilmektedir. Bu alan gün geçtikçe daha fazla kitle iletişim araçları ile belirlenmekte ve siyasal partilerle ilgili olarak, toplumsal sorunlara ilişkin politika üretememeye yönelik eleştiriler ortaya çıkmaktadır. Bu noktada siyasal partiler ve tabanları arasındaki ilişki ve görüş farklılıkları da önemli olmaktadır ki, çalışmanın üçüncü bölümde yer alan anket ve mülakat çalışmaları ile bu alana da değinilmektedir.

“Siyaset Bilimi Doktora Programı” çerçevesindeki bu çalışma, doğal olarak küreselleşmenin siyasal boyutu üzerinde yoğunlaşacaktır. Bu kapsamda, küreselleşmenin siyasal boyutu ile Türkiye’de sağ siyasiler tarafından nasıl algılandığı, küresel siyasal sürecin etkisiyle oluşan fakat çoğu zaman bir iç sorun gibi algılanan konuların neler olduğu ve Türkiye’deki sağ siyasal partilerin politikalarına, yapılanmalarına ve parti tabanları ile olan bağlarına olan etkilerinin araştırılması öngörülmektedir. Bu noktada parti politikalarının ya da siyasal liderlerin siyasa oluşturma sürecinde daha belirleyici oldukları düşünülebilir. Bu çerçevede çalışma;

1)Öncelikle, küreselleşme olgusunun ve sürecinin betimlemesini amaçlayan ve ardından, buna bağlı olarak Türkiye’deki siyasal partilerin küresel siyasal sistemden nasıl etkilendiklerini araştıran bir çalışma olarak, küreselleşme literatürüne bir katkı niteliğini taşıyacaktır.

2)Küreselleşmenin siyasal boyutuna dair geliştirilen teorilerin, Türkiye’deki sağ siyasal partilerin küreselleşme yaklaşımları ile ne kadar örtüştüğünü veya ayrıştığını gözlemleyebilme olanağı sağlayacaktır.

3)Ak Parti ve MHP’nin küreselleşme sürecinde kendilerini nasıl konumlandıklarını, bu sürecin siyasal boyutunun nerelerine vurgu yaptıklarını araştıran bir çalışma doğal

olarak devam eden bir süreç niteliğindeki küreselleşmenin Türkiye'deki sağ siyaset üzerindeki geleceğine ilişkin olarak bize fikir verecektir.

4)Çalışma ile beraber yapılması hedeflenen anket ve yapılandırılmış mülakat çalışmalarının analizleri sayesinde, örnek alınan iki siyasi partinin yönetimi ve tabanları arasındaki ilişkinin küreselleşme bağlamındaki uyumlarının ortaya konulması sağlanacaktır.

#### **ÇALIŞMANIN PLANI:**

Bahsedilen problematikten ve oluşturulan araştırma sorularından hareketle çalışma üç bölümden oluşmaktadır ve çalışmanın bölümleri şu şekilde tasarlanmıştır:

Çalışmanın “Küreselleşme ve Ortaya Çıkardığı Siyasi Sorunlar” başlıklı birinci bölümünde, neo-liberal politikaların dünyayı yeniden şekillendirmesi olarak küreselleşme olgusu, küreselleşmenin önemli bir dinamiği olarak neo-liberal ideolojinin yükselişi konularına teorik olarak değinilerek küreselleşme olgusunun kavramsal çerçevesi çizilmeye çalışmıştır. Bu bölümde yine teorik çerçeve esas alınarak küreselleşmeye ilişkin farklı yaklaşımlar ve boyutlar da değerlendirilmektedir. Küreselleşme ile gelen siyasal dönüşüm çerçevesinde oluşan dokuz temel küresel siyasal sorun alanı yine birinci bölümde ele alınmakta ve küresel dönüşüm çerçevesinde parti siyasetlerinde yaşanan değişim ve küreselleşmenin parti politikalarındaki dönüşümü konusu değerlendirilmektedir.

Çalışmanın “Küreselleşmenin Türkiye'deki Parti Siyasetine Etkileri” başlıklı ikinci bölümünde, 1980 sonrası Türkiye'de genel olarak yaşanan siyasal dönüşüm süreci küreselleşme bağlamında ele alınmakta ve bu zeminden hareketle alt başlıklar halinde sağ-sol kavramları çerçevesinde Türkiye'de siyasetin dönüşümü ve Türkiye'de sağ siyasetin dönüşümü konuları ele alınmaktadır.

Çalışmanın Ak Parti ve MHP örnekleri üzerinden ele alınan “Sağ Siyasi Partilerin Küreselleşme Algısı ve Küreselleşmenin Sağ Parti Siyasetine Etkisi” başlıklı üçüncü bölümünde ise örnek iki parti olan Ak Parti ve MHP'nin tabanlarına yapılan anket ve partilerin yönetim kadrosuna yapılan yapılandırılmış mülakat çalışmalarının değerlendirilmesine yer verilmiştir.



### **ÇALIŞMANIN SINIRLILIKLARI:**

Bu çalışma küreselleşmenin Türkiye'deki sağ siyasi partilere etkileri ile sınırlıdır. Küreselleşmenin siyasi boyutu oldukça geniş bir konu başlığıdır. Bu konu başlığı dâhilinde olan çalışma, parti siyaseti üzerindeki etkilere odaklanmış ve küreselleşmenin Türkiye'deki sağ siyasi partilere etkileri ile de sınırlandırılmıştır.

Çalışma ile ilgili bir diğer sınırlandırma ise yönteme ilişkindir. Bu çerçevede çalışma, ele alınan örnekleme ilişkin psikolojik değişkenler ve uygulanan ölçüm araçlarının güvenilirlik ve geçerliliği ile sınırlıdır. Ayrıca çalışmada anket ve mülakat çalışmalarının birarada yapılmış olması, çalışmayı diğerlerinden ayıran önemli bir özellik olarak ortaya çıkarken, çalışmaya yönelik bir diğer önemli sınırlılığı oluşturmuştur. Çünkü daha önce Türkiye'de böyle bir çalışmanın yapılmamış olmaması anket sorularının belirlenmesi ve ölçülecek kavramların seçilmesinde güçlük yaşanmasına sebep olmuştur. Ancak bu sorun anket sorularının hazırlanması aşamasında, üçüncü bölümde detaylı olarak anlatılan “Uzman Paneli” çalışması yapılarak aşılmıştır. Yapılandırılmış mülakat çalışmasının yaşanan sınırlılık ise görüşülmek istenen kişi ile uygun gün ve saatte mülakat için randevu alma konusunda yaşanmıştır. Ayrıca değinilmesi gerekir ki, sosyal bilimler alanında yapılan çalışmaların tamamen deneyselliğe oturtulamamasından kaynaklanan sınırlılıklar bu çalışmada da bulunmaktadır.

### **ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ:**

Küreselleşmenin Türkiye'deki sağ siyasi partilere etkilerini değerlendirebilmek için öncelikle küreselleşmenin genel, ekonomik, kültürel ve siyasi boyutları, küreselleşmeye ilişkin farklı yaklaşımlarla birlikte ele alınmış ve küreselleşmenin Türkiye'deki sağ siyaset üzerine etkilerine ilişkin kaynak taraması yapılmıştır.

Ak Parti ve MHP örnekleri üzerinden küreselleşmenin Türkiye'deki sağ siyasete etkilerini görebilmek adına nitel ve nicel araştırma yöntemleri bir arada kullanılmıştır. “Karma yöntem” olarak da adlandırılan iki yaklaşımı bir araya getirmenin sosyal bilimler alanında en genel gerekçesi, her iki yaklaşımında güçlü yönlerinden faydalanmak ve zayıf yönlerini telafi etmektir. Bu çerçevede nicel araştırma nitel araştırmayı görüşülecek kişilerin, konuların ve sorulacak soruların sistematik olarak

belirlenmesi açısından hem kolaylaştırmakta hem de sağlamlaştırmaktadır. Ayrıca araştırmada karma yöntem kullanılması yapı ve süreç bakımından destekleyici olmaktadır. Çünkü nicel araştırmalar sosyal yaşamın yapısal özellikleri tespit etmede etkiliyken, nitel araştırmalar çoğunlukla süreci anlama açısından güçlüdürler (Punch, 2005:231-233). Bu çalışmada nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin güçlü yanları karma yöntem kullanılarak biraraya getirilmeye çalışılmıştır.

Bu doğrultuda öncelikle nitel veriler olan, küreselleşmenin kuramsal çerçevesi ve sağ siyasete olan etki alanları ele alınarak değerlendirilmiş ve sonrasında Ak Parti ve MHP üzerine Türkiye genelinde on dört ilde yapılan “anket çalışması” ve partilerin yönetim kadrosunda yer alan belirli kişilerle yapılan “yapılandırılmış mülakat” çalışması değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Anket çalışmasının yapıldığı illerin belirlenmesine ilişkin olarak, Türkiye genelinde her iki partinin son seçimlerdeki oy dağılımları ile orantılı en yakın on dört ilin belirlenmesi için tamamen istatistiksel veriler kullanılmıştır. Bu verilerin elde edilmesi ve değerlendirilmesine ilişkin detaylı bilgi üçüncü bölümde tablolar halinde verilmiştir. Anket çalışmasına her iki partiden toplam 1100 parti mensubu katılmıştır. Böylece nicel yönteme dayalı olarak, uygulamanın evrenini; son dönem sağ siyasi partileri olarak, Türkiye gündemine damgasını vuran partilerden Ak Parti ve MHP oluşturmaktadır. Uygulama evreninin oluşturulmasında Ak Parti ve MHP’nin seçilmesinin temel nedeni olarak; bu iki partinin Türkiye’deki sağ tandanslı en büyük, seçim barajını geçen (%10) ve tabanları birbirlerine yakın iki siyasi parti olması gösterilebilir. Buna ek olarak yine her ikisinin program, seçim beyannameleri, geleceğe yönelik projelerinde ve genel başkan konuşmalarında küreselleşmenin önemli bir parametre konumunda olması da önemli bir etkidir. Bu etkenden ötürü küreselleşme kaynaklı etkilere ve dönüşüme açık oldukları söylenebilir. Yine son olarak küreselleşmeye yönelik düşüncelerinin, parti programlarının, politikalarının ve lider söylemlerinin karşıtlıkları ve taraftarlıkları ile birlikte karşılaştırmalı olarak ele alınmasının mümkün olması da bu iki partinin uygulama evrenine alınmasında etkili olduğu söylenebilir.

## **BÖLÜM 1: KÜRESELLEŞME VE ORTAYA ÇIKARDIĞI SİYASİ SORUNLAR**

Yirminci yüzyılın sonlarına doğru temelinde, bilişim ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmenin bulunduğu bir değişim/dönüşüm süreci başgöstermiştir. Birçok sosyal bilimciye göre bu süreç, insanoğluna dair olan hemen her alanda ve her şeyin yeniden biçimlendiği bir dönemden geçilmekte olduğuna işaret etmektedir. En genel ifadesiyle sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi alanlar başta olmak üzere yaşamın her alanında kendisini gösteren bu hızlı değişim, dönüşüm ve etkileşim süreci “küreselleşme” olarak ifade edilmektedir (Giddens, 2000a: 13). Akademik camiada sıkça kullanılan bir kavram olmasına rağmen, üzerinde henüz fikir birliğine varılmış bir tanımının bulunmaması; hayatın her alanında kendisini gösterebilmesine, etkilerinin ve belirsizliklerinin çok yönlü olmasına bağlanabilir.

### **1.1 Neo-liberalizmin Dünyayı Yeniden Şekillendirme Zemini Olarak “Küreselleşme”**

Küreselleşmenin kavram olarak kullanımının yaygınlaşması, gördüğü ilgiyle neredeyse eş zamanlı olarak ele alınabilir. Küresel terimi, sözlük anlamıyla üzerinde yaşanan dünyayı ifade ediyor olsa da, küreselleşme bir olgu ve bir süreç olarak nitelediği öznelere gönderme yapmaktadır. Bu nedenle akademik literatür içerisinde önemli bir yere sahip olan küreselleşme olgusunun ele alınış biçimlerinin genellikle ideolojik kaygılardan uzak tutulmadığı dikkati çekmektedir. Küreselleşmeyi açıklayan kaynakların, konuya tek bir bakış açısı ile yaklaştıkları, bu bakış açısını destekleme yolunda bazı verilere ve karşıt görüşlere yer vermedikleri gözlemlenmektedir.

Benzer şekilde kavramı tanımlarken bazı düşünürlerin küreselleşmenin ekonomik boyutunu öne çıkardığı bazılarının ise siyasi ya da sosyo-kültürel boyutunu ön plana çıkardığı görülmektedir. Yine bazı düşünürler küreselleşme kavramıyla kendiliğinden gelişen yeni bir sürece işaret ederken, bazıları ise kökleri çok eskilere dayanan bir süreçten bahsetmektedirler. Küreselleşmeyle ilgili tanımlar ve küreselleşme ile ilgili yaklaşımlardaki farklı bakışlar, hatta birbirinin tam zıttı olan yaklaşımlar küreselleşmeyi hem kavramsal hem de süreç olarak açıklamadaki temel problemlerinden bir diğerini oluşturmaktadır.

Küreselleşmeyi anlamaya ve anlamlandırmaya ilişkin özellikle belirtilmesi gereken noktalardan bir diğeri ise küreselleşmenin nitelikleridir. Bu nitelikler en genel haliyle, küreselleşmenin çok yönlü bir olgu olması, “zaman ve mekân sıkışması” olarak ifade edilen iletişimsel sürecini hızlandırması, karşılıklı bağımlılıkları arttırması, karşılıklı birçok etkileşimi içerisinde barındırması, çelişkileri ve belirsizlikleri içerisinde barındırması ve insanların ilgi alanlarına göre iktisadi, siyasi ve kültürel yönleriyle gündeme gelmesi olarak sıralanabilir. Küreselleşme olgusu bugün birçok sosyal bilimciye göre, toplumsal ve evrensel anlamda insana dair birçok şeyin yeniden biçimlendiği ve sürekli olarak biçimlenmeye devam ettiği bir tarihselliğe işaret etmektedir (Giddens, 2000a: 15, Fukuyama: 2000: 13-15). Bu kapsamda, küreselleşme olgusu ile birlikte dünya ölçeğinde ekonomik, siyasi, toplumsal ve kültürel alanlarda hızlı bir bütünleşme, benzeşme, değişim ve dönüşüm sürecinin başladığını söylemek mümkündür. Özellikle 1980 sonrası süreçte dinamiklerinin daha etkin bir hal almasıyla hız kazanan küreselleşme süreci ile dünyanın içine girdiği yeni durum, bir taraftan modernitenin ortaya koyduğu beklenmedik bir durum olarak değerlendirilirken diğer taraftan modernitenin sosyal, kültürel, fikrî ve ekonomik boyutta kendini dünya çapında yeniden kurması olarak değerlendirilebilmektedir.

Küreselleşme olarak adlandırılan olgu, boyutları, hacmi ve içeriği farklı şekillerde tarihsel olarak her zaman var olmuştur. Bu kapsamda modernitenin küreselleşmenin çekirdeğini oluşturduğunu söylemek mümkündür. Dünyada modernleşme ile başlamış değişim süreci, 1980 sonrasında küreselleşmenin hız ve yoğunluk kazanması ile farklılaşmıştır. Burada farklılaşma ile ifade edilmek istenen modernleşmenin sunduğu tek yönlü değişim sürecinin yerini küreselleşme ile daha hızlı, daha karmaşık, farklılıkları içerisinde barındırabilen, bilişim teknolojileri ile birlikte zaman-mekân sıkışmalarının yaşandığı ve post-modernizm olarak da ifade edilen bir döneme bıraktığıdır.

Küreselleşme çok yönlü yaklaşımlarda bütünleştirici ve birleştirici olarak görüldüğü kadar ayrıştırıcı ve parçalayıcı bir süreç olarak da değerlendirilebilmektedir. Küreselleşmenin bu yönü, onun çatışmasız ve uyumlu bir süreç olmadığına işaret etmektedir. Bu açıdan bakıldığında küreselleşme bölgesel bütünleşme ve yerelleşme süreçleri ile birlikte işleyen, çelişkileri ve çatışmaları bünyesinde barındıran bir

görünüm sunmaktadır. Ayrıca küresel toplum, küresel siyaset gibi dünya genelinde ortak faaliyet alanlarının oluşmasını sağlamakta ve bu faaliyet alanlarını dikkate alarak siyasa oluşturmayı gerekli kılmaktadır.

“Dünya toplumu” veya “küresel toplum” kavramları bu güne kadar birçok sosyolog tarafından kullanılmıştır. Örneğin dünya toplumu kavramını kullanan bir sosyolog olarak Luhmann, toplumu iletişim ile özdeşleştirir ve Luhmann’a göre enformasyon çağında iyice belirginleşen iletişimin mahiyeti sadece dünya toplumu tipini işaret etmektedir (Luhmann, 1997). Bu noktada küresel toplumla kast edilen, tüm toplumların ufkunun iletişimsel bir sistem şeklinde bütünleşmesi ve birbirlerine entegre olmasıdır

Küresel toplum, insan ilişkilerinin iletişim temelinde ve bilişim teknolojileri gibi kolay kopmaz bağlarla bağlanmış olması Manuel Castells’in deyimiyle bir “ağ toplumu”nu oluşturmuştur (2008: 695): Bu toplum, esnekliği ve programlanmış yapılara tabi mali piyasaların ve işlemlerin, örgütlenmelerin, küresel ya da yerel düzeyde kültürel faaliyetlerin elektronik iletişim ile yapıldığı, kurumsal kararlardan, toplumsal hareketlerden internet aracılığı ile haberdar olduğumuz bir toplumdur.

Bu anlamda “ağ toplumunun kalbi kapitalist ekonomidir” (Castells, 2008). “Kapitalizm ile emek yersel sabitlerden bağı koparak özgürleşir, küresel ağlar içerisinde bireysellik ve akışkanlık kazanarak yeni bir şekil alır”. Küreselleşme sürecinin insan yapımı otomasyonu şeklini almış olan kapitalizm, bu niteliğini aynı zamanda üretim ilişkilerine de empoze etmektedir. Böylece toplumsal sınıflar arası ilişkiler belirsiz bir hal almaktadır. Bu belirsizlik halinin hakim olduğu kapitalist serbest piyasa ekonomisinde insanları tüketime yönelten faktör, kültürel dir. Bu çerçevede küreselleşmeye toplumsal değişimin kendisi olarak değil, onun bir yüzü olarak bakmak yerinde olacaktır. “Toplumsal değişimi küreselleşme olarak görmek, onu öznesiz bir süreç olarak görmekle eşdeğerdir. Küreselleşme denilen olgu neresinden bakılırsa bakılsın, kapitalizmin ve dolayısıyla da neo-liberal ideolojinin küreselleşmesidir” (Sarıbay, 2004b: 4-5). Bu anlamda küreselleşmenin temel dinamiklerinden olan serbest piyasa ekonomisini küreselleşme sürecinin temel öznelere olarak görmek mümkündür. Küresel toplumun oluşumu sayesinde serbest piyasa ekonomisinin hemen her alanda ve toplumda kazandığı dinamik bir yaygınlaşma sözkonusudur. Küresel iletişim ile oluşan ekonomik, siyasi, kültürel...vb. alandaki ağlar, sadece küreselleşmenin türdeşleştirici

etkisini değil aynı zamanda kutuplaştırıcı etkisini de devreye sokabilmektedir ve bu durumun yerelleşmeyi beslediğini söylemek mümkündür.

Küreselleşmenin yoğunluğu ve yerel olan ile küresel olanın birarada bulunması konusunda Ulrich Beck, modernden post-moderne doğru küresel süreçleri takip ederken “ya o ya da o” mantığından “hem o hem de o” mantığına geçişle değişeceğini söylemektedir. Beck’e göre böyle bir değişim ancak küreselleşmeyi yerelleşme ile, bütünleşmeyi parçalanma ile, merkezileşmeyi ise adem-i merkezileşme ile bir arada düşünerek olanaklı hale gelir (2000: 26)<sup>6</sup>. Bu noktada Beck, küreselleşmeyi terim olarak üçlü ayrıma tabi tutmuştur. Bu ayrımlardan ilki olarak küresellik, neo-liberalizmin ideolojik bir formülasyonu olarak kendini göstermektedir. Küresellik, küreselleşmenin ekonomiye indirgenmiş tek boyutlu ve düz çizgisel bir zihinsel algılamaya dayanmasıdır. İkinci olarak küreselite, “bir dünya toplumu” anlayışı doğrultusunda ülkelerin birbirleri ile çok boyutlu ilişkiler ağı içinde bağlı hale gelme durumlarıdır. Son olarak küreselleşme ise ekoloji, kültür, ekonomi, siyaset ve sivil toplum oluşumlarını yan yana fakat birbirine indirgenmeyecek şekilde var eden ulus-aşırı bir süreçtir (Beck, 2000: 9-11). Küreselleşmeyi, karmaşık süreçlerin bir araya getirdiği, ağsal ilişkiler içinde kendini gösteren bir olgu olarak değerlendirdiğimizde; bu olgunun meydana getirdiği küresel siyaset ve bu olguyu meydana getiren küresel dönüşüm dinamikleri çalışmamız açısından ayrıca önem taşımaktadır.

Küreselleşmenin dinamikleri ile ifade edilmek istenen, küreselleşmeyi diğer süreçlerden farklı kılan etkenlerdir. Bu çerçevede küreselleşmenin dört önemli dinamiğini (Şahin, 2009: 42); bilişim ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, küresel nitelikte sorunların artışı, serbest piyasa anlayışına dönüş ve küresel sistemin kalbi olarak da nitelendirilen neo-liberal ideolojinin yükselişi olarak sıralamak mümkündür.

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde küreselleşmenin hızının ve yoğunluğunun artmasında çok büyük bir etkene sahip olan bilişim ve iletişim teknolojilerindeki ilerleme, bilgiyi bireysel ve toplumsal anlamda gücün odağına yerleştirmiştir (Giddens, 2000b: 556). Böylece ekonomik kalkınma ve gelişme ölçüsü olarak, bilgi ve teknoloji ağırlıklı üretim

---

<sup>6</sup>Bu noktada Beck’in Globalizm, Globalite ve Globalleşme olarak üç terimi ayırt etmiştir. Biz bu kavramlara çalışmamın kavram bütünlüğünü bozmamak adına Küresellik, Küreselite ve Küreselleşme olarak değinilmektedir.

ön plana çıkmaya başlamıştır. Bilim ve teknoloji alanında yaşanan gelişmeler, toplumsal yapıyı dönüştürmenin yanı sıra iletişim ve ulaşım alanında sağladığı yeniliklerle mesafe ve zaman kavramlarının da eski anlamlarını ve önemlerini kaybetmelerini sağlamış, adeta dünyayı küçülterek birbirine yaklaştırmıştır. Gerçekten de, bilgi devriminin kapsamı içindeki iletişim ve ulaşım teknolojilerinde görülen gelişmeler dünyayı küçültmekte, mesafeleri ortadan kaldırmakta ve en önemlisi de ülkeler arasındaki siyasi sınırları sembolik hale getirmektedir. Yaşanılan süreçte teknolojinin bu çok yönlü etkileri, siyasi, ekonomik ve kültürel anlamda sanayi devrimi sonrasında oluşan yapılanmalarının hızla dönüştüğünün ve dönüşeceğinin göstergeleri arasına yerleştirilebilir (Koçdemir, 2001: 129).

Küreselleşmenin dinamikleri çerçevesinde değerlendirilen küresel sorun alanlarının artması, bu sorunların çözümü için uluslararası organizasyonların, uluslararası örgütlerin ve uluslararası işbirliklerinin sayısını arttırmakta ve doğal olarak ülkelerin birbirlerine yaklaşmasını, ortak kurumlar ve kurallar etrafında bir araya gelmelerini sağlarken, küreselleşmenin etki alanını genişletmektedir (Falk, 2002: 59). Terör, çevre, kimlik, ekonomi, sivil toplum, meşruiyet, yoksulluk, devletin ve siyasi kurumların yeniden yapılanması olarak çalışmanın birinci bölümünde dokuz alt başlık altında detaylandırılmış olan küresel sorunlara ortak çözüm arayışları uluslararası kurumsallaşmayı arttırarak, küresellik yönünde yaşanan zihniyet dönüşümünü de desteklemektedir.

Daha önce de değinildiği üzere, özellikle 1980 sonrası dönemde değişen dünya şartlarına bağlı olarak kapitalizmin yöneldiği politikalar küreselleşme sürecinde önemli rol oynamakta, hatta küreselleşmenin kalbi olarak nitelendirilmektedir. Bu bağlamda, yirminci yüzyılın sonlarına doğru Keynesyen politikalara dayalı refah devleti uygulamalarının gelişmiş kapitalist ekonomilerce terk edilmesi ve yirmi birinci yüzyılda serbest piyasa ekonomisi mantığına dönüş yapılması (Fukuyama, 2005: 15; Türköne, 2006: 124; Kazgan 1997: 70-73), küreselleşmenin önemli bir dinamiğini oluşturmaktadır. Ayrıca serbest piyasa ekonomisine geçiş ile modern küresel kapitalizmin ve hâkim ideolojisi olan neo-liberalizmin temelleri atılmıştır (Heywood, 2013: 120). Bu temellerin atılmasında 1980'li yıllarda iktidara gelen İngiltere'de Margeret Teacher ve ABD'de Ronald Reagan liderliğindeki sağ siyasi partilerin büyük

etkisi olmuştur. Dönemin her iki lideri de neo-liberal politikaları ön plana çıkaran yeni-sağ siyaseti benimsemişler ve bu iki gelişmiş ülkenin izlediği politikalar hızlı bir şekilde tüm dünya ülkelerinin sosyo-ekonomik yaşamında kendisini göstermiştir. Bu doğrultuda 1980 sonrası süreçte ivme kazanan küreselleşme süreciyle birlikte, ekonomik yaşama paralel olarak sosyal ve siyasi alanda da neo-liberal politikaların desteğiyle yaşanan bir dönüşüm süreci dikkati çekmektedir. Yeni-sağ akımla birlikte yer alan neo-liberalizm küreselleşmenin ve küresel siyasetin oluşumunda, yaygınlaşmasında önemli yer tutmaktadır.

### **1.1.1 Küreselleşmenin Önemli Bir Dinamiği Olarak Neo-liberalizm**

Yirminci yüzyılda dünyaya büyük oranda yön veren neo-liberalizm ideolojisi olarak kabul edilmektedir. On dokuzuncu yüzyılda sanayi kapitalizminin doğuşuyla klasik liberalizmin gelişimi nasıl yakından ilgiliyse aynı şekilde neo-liberal fikirler ve uygulamalarda yeni dönem gelişim sürecini sağlamıştır. Ancak sanayileşme bazı kesimler için büyük bir servet artışı getirirken diğer bazı kesimler içinse sefalet, hastalık ve gecekondulaşmanın yaygınlaşmasını getirmiştir (Heywood: 2013: 70). Tüm bunların sonucunda denetimsiz ve bencil çıkar arayışlarının sosyal olarak adil bir düzen getireceği yönündeki beklentilerin gözden geçirilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Böylece klasik teorinin bünyesinde yer alan minimal devletin, sivil toplumun eşitsizliklerini ve adaletsizliklerini giderme konusundaki yetersizliği belirginleşmiştir. Tüm bunlardan dolayı modern liberaller, sivil toplumun adaletsizliklerini ve eşitsizliklerini giderme konusunda müdahale edebilen bir devletin gerekliliğini savunmuşlardır. Bu kapsamda, modern liberalizmin ayırt edici fikirleri; bireysellik, pozitif özgürlük, sosyal liberalizm ve iktisadi yönetim olarak belirlenmiştir (Yılmaz, 2003: 42). Modern liberallerin fikirleri doğrultusunda ortaya çıkan yeni tarz refah devleti anlayışı yirminci yüzyıl boyunca dünyanın önde gelen ülkelerinin liberal partileri ve hükümetleri tarafından özellikle sosyal refah anlayışı konusunda kuvvetle savunulmuştur<sup>7</sup>. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası süreçte ülkelerin yeniden

---

<sup>7</sup> İngiliz Asquith Liberal hükümeti, I. Dünya Savaşı'ndan önce refah devletinin temellerini, yaşlılık aylığı ve işsizlik sigortası gibi uygulamalarla başlatmıştır. İngiliz refah devleti uygulamaları, modern liberallerden William Beveridge (1879-1963) tarafından 1942 yılında bir raporla ele alınmıştır. Raporu göre uygulamalar II. Dünya Savaşından sonra "beşikten mezara kadar" söylemi ve sosyal güvenlik taahhüdüyle, çok daha fazla genişletilmiştir. [http://www.bbc.co.uk/history/historic\\_figures/beveridge\\_william.shtml](http://www.bbc.co.uk/history/historic_figures/beveridge_william.shtml) ABD'de ise refah devleti uygulamaları 1930'larda Roosevelt'in "New Deal" politikası çerçevesinde gerçekleştirilmiş ve Roosevelt'in



toparlanma çabalarının, keynesyen politikaların da ötesinde, ekonomik manada aktif devletleri ortaya çıkardığı, korumacı eğilimlerin ağır bastığı, devletin kontrol gücü ve yönlendirmesiyle işleyen daha çok içe yönelik bir ekonomi modelinin yaygınlaştığını söylemek mümkündür.

Ancak bu durum ülkeleri ciddi anlamda bir krize sokmuştur. Krizden çıkış yolu olarak, kitlesel üretim yerine esnek üretim anlayışına geçiş ve daha az ve nitelikli iş gücü arayışı benimsenmiş ve bu hamleyi neo-liberal iktisat teorilerine dayalı; uluslararası açılım, mal, hizmet ve sermaye hareketlerinin tam serbestleşmesi, devletin ekonomik hayattan çekilmesi gibi makroekonomi politikası olarak belirlenen esaslar takip etmiştir (Kazgan, 1997: 70-73). Ekonomik yapıda yaşanan dönüşüm ve bu dönüşümün temel itici gücü olan neo-liberal ideolojinin yükselişi siyasi alanda da kendisini göstermiştir. Bu doğrultuda küresel siyasal sistemin temel siyasi oluşumlarında, yeni-sağ akımla birlikte neo-muhafazakârlığın ve tabi ki en önemli alan olarak neo-liberalizmin ana çatıyı oluşturduğunu söylenebilir.

Yeni-sağın fikirleri en büyük yankıyı özellikle 1980’li yıllarda İngiltere’de ve ABD’de yapmıştır. Bu dönemde her iki ülkede de hâkim politika olan Thatcherizm ve Reaganizm, yeni-sağın temsil ettiği değerlere dayanıyordu (Türköne, 2006: 124). Pragmatik bir içeriğe sahip olan yeni-sağ politikalar “serbest ekonomi ve güçlü devlet” mantığına dayanmaktadır ve bu yönüyle yeni-sağ, neo-liberalizm ile neo-muhafazakârlığın bir sentezi olarak değerlendirilmek mümkündür.

Neo-muhafazakârlık on dokuzuncu yüzyıl muhafazakârlığının ilkeleri üzerine oturmuştur. Yeni-sağın oluşturan ana öğelerden biri olan neo-muhafazakârlığın temel amacı, otoriteyi yeniden tesis etmek, aile, din ve millet temelinde geleneksel değerlere dönmektir. Neo-muhafazakârlıkta otorite, kültürel değerlere bağlılığı, toplumsal istikrarı ve toplum içinde saygıyı ve disiplini sağlayacak bir güç olarak görülmektedir (Özipek, 2004: 160- 161). Muhafazakâr tutumların farklı dünya görüşleri, ideoloji ve hayat biçimlerinde giderek yer bulması, toplumsal değer ve kurumlara verilen önemdeki artışın küreselleşmeyle hızlandığı görülmekte ve yerel değerlere daha sıkı sarılma eğilimiyle ilişkilendirilmektedir. Bu bağlamda, hemen her alandaki değişimin hızı ve

---

ölümünden sonra Lyndon Johnson’ın “Great Society” programı çerçevesinde yoksullukla mücadele ve siyahilere verilen haklar çerçevesinde üst düzeye ulaşmıştır (Heywood, 2007: 76).

belirsizliğiyle artan güvensizlik algılamalarına paralel olarak oluşan risk toplumunun var olanı koruma fikrine önem kazandırdığı ve muhafazakârlığın yükselişine katkıda bulunduğu söylenebilir (Şahin, 2009: 55).

Bu çerçevede oluşan neo-muhafazakârlığın üç ana odağı bulunmaktadır (Heywood: 2007: 121): Yasa ve düzen, kamusal ahlak ve ulusal kimlik. Neo-muhafazakârlara göre, 1960'lardan itibaren artan suç oranları ve toplum karşıtı hareketler yasa ve düzen anlamında otorite zayıflamasından kaynaklanmaktadır. Bu durum aile yapısının güçlendirilmesi ve hukuk açısından güçlü bir devletin elde edilmesi ile sağlanabilir. Ayrıca 1960'lı yılların sonlarına doğru kamusal ahlakın ve kamusal değerlerin son derece dejenere olduğunu vurgulayan neo-muhafazakârlar, özellikle gençler arasında, geleneksel ahlakın ve sosyal standartların kayboluşunu eleştirmiş ve sorgulamışlardır. Çünkü yeni-sağ anlayışa göre, bu durum toplumun istikrarını oluşturan geleneksel değerler ve ortak ahlak için büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Son olarak, neo-muhafazakârlar, ulusal kimliği güçlendirme açısından sivrilmektedir ki onlara göre, ulusal değeri, ortak bir kültür ve yurttaşlık kimliği ile birlikte vermek toplumu birbirine bağlamaktadır. Bu yönüyle neo-muhafazakârlar düşüncesinin milliyetçilik ideolojisi ile kısmi bir paralellik içerdiği söylenebilir.

Küreselleşme ile birlikte sosyal akışın yoğunlaşması, bireyleri hem geleneksel olandan uzaklaştırmakta hem de ulusal bilincin daha yüzeysel bir hal almasına sebep olmaktadır. Bu anlamda, yeni-sağ içerisinde yer alan neo-muhafazakârlığın, klasik muhafazakârlıkla arasında farklılıklar bulunduğunu söylemek yerinde olur. Yeni-sağ içerisinde yer alan, serbest pazar ekonomisi, neo-liberalizmin getirdiği özgür birey ve alanı dar ama etkin olan devlet anlayışları paralelinde muhafazakârlığın yeniden tesis edildiğini söylemek mümkündür. Bu şekilde liberal ilkelere dayalı bir muhafazakârlık yorumunun ortaya çıkmasında ise 1980'li yıllarda yeni-sağ politikalar kapsamında ortaya çıkan, İngiltere ve ABD'de Thatcherizm ve Reaganizm olarak ifade edilen politikaların serbest piyasa doğrultusunda dünyanın yeniden yapılanmasında etkili oldukları görülmektedir (Özipek, 2004:156).

Yeni-sağın bir diğer ideolojik ayağını oluşturan ve küreselleşmenin temel ideolojisi olarak nitelenen neo-liberalizm aslında, klasik liberalizmin Friedrich Hayek, Milton Friedman ve Robert Nozick gibi iktisatçıların ve filozofların yazılarıyla güncellenmiş

versiyonudur (Türköne, 2006: 124). Küreselleşmenin neo-liberalizmle el ele yürümesinde yaşanan dünya çapındaki refah devleti krizinin ve beraberinde takip eden bu durumun etkisinin büyük olduğu belirtilebilir. Aynı neo-muhafazakârlık gibi yeni-sağ politikalar çerçevesinde ilk olarak 1979 yılında İngiltere’de Thatcher hükümetince uygulanmaya başlayan neo-liberal politikalar, 1980 yılında ABD’de Reagan yönetiminin iş başına gelmesiyle hayata geçirilmiştir. 1980 sonrası bilişim ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmeleri hesaba katarak, ideolojinin itici gücünün iktisadi küreselleşme olduğunu düşündüğümüzde, yaşanan sürecin neo-liberalizmin tüm dünyada kısa sürede etkin bir hal almasının kolaylaştığını söylemek mümkündür.

Bu bağlamda neo-liberalizmin sıkı bir “kendiliğinden düzen” yaklaşımıyla devleti mümkün merteye devre dışı bırakma eğiliminde olduğu söylenebilir. Neo-liberal düşüncenin temel siyasi prensibi, devletin alanının ve müdahale gücünün daraltıldığı devlet düşüncesidir (Alatlı, 2002). İdeolojinin siyasi boyutunun özünü yansıtan bu yaklaşıma göre, gerek küresel ve ulusal sorunların çözümünde gerekse politika üretme noktasında kolektif bir yaklaşıma sahip olarak sivil toplum ve özel sektör kuruluşlarını sürece dâhil etmek özgürlük alanlarının genişlemesine, rahatlamasına imkân tanımaktadır (Fox, 2002: 60-63). Devlete yaklaşım tarzındaki bu farklılık aslında neo-liberalizm ve klasik liberalizm arasındaki ince çizgiyi oluşturmaktadır. Bu anlamda neo-liberalizm, yirminci yüzyılda gücünü yitiren ve on dokuzuncu yüzyılın güçlü ideolojisi olan liberalizmin, 1970’lerin sonunda “yeni bir biçimde” küresel siyasal hayatta yeniden sahneye çıkması anlamını taşımaktadır (Öngen, 2003: 165, 170).

Neo-liberalizm, öncelikle insanlığın refahının bireysel girişim özgürlüklerinin, güçlü mülkiyet hakları, serbest piyasa, serbest ticaretle tanımlanan kurumsal bir çerçevede genişletilmesiyle gelişebileceği inancına dayanan iktisat politikası uygulamasıdır. Bu çerçevede, devletin rolü, mülkiyet haklarını güvence altına alacak ve piyasaların elverişli bir biçimde işlemlerini sağlayacak kurumsal, yasal yapı ve işlevleri oluşturmaktır. Ancak, bunların ötesinde devletin piyasalara müdahale etmemesi öngörülmektedir (Harvey, 2005: 2). “Laissez faire” politikalarına radikal bağlılıkla belirlenen özgül bir liberalizm türü olarak da tanımlanan neo-liberalizmin, klasik liberalizmle paylaştığı ortak payda da, bireycilik, sınırlı devlet, negatif özgürlük anlayışı, özel mülkiyetin kutsallığı, girişim özgürlüğü ve piyasa serbestisi yer

almaktadır (Thorsen and Lie, 2006: 11). Piyasanın sınırlarının alabildiğince ve olabildiğince genişlemesi, ekonominin denetiminin devletten özel sektöre aktarılması da ortak amaçlar arasında sayılmaktadır. Kendini düzenleyen piyasa tercihi, klasik liberalizmin olduğu gibi neo-liberalizmin de temel ilkeleri arasında yer almaktadır. Ancak temel farklılık, neo-liberalizmin küresel bir ekonomik sistemin çerçevesini çizmesi, devletlerin, hükümetlerin ve iktidara gelmeye çalışan siyasi partilerin neo-liberal politikalar çerçevesinde artık yalnız ulusal çıkarları değil uluslararası arenadaki çıkarlarını da gözetmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır.

Daha öncede belirtildiği üzere neo-liberal fikirlerin temeli iktisadi küreselleşmeye dayandırılmaktadır. Bu çerçevede, neo-liberalizme dayalı ekonomik ve siyasi politikaların küreselleşmenin derinleşerek hız kazanmasına katkıda bulunduğunu söylemek mümkündür. Küreselleşme, ulusal ekonomilerin, kenetlenmiş küresel ekonomi şeklinde birleşmesine tanık olmuştur. Küresel düzlemde üretim uluslararası bir nitelik kazanmış ve ülkeler arasında sermayenin serbestçe, çoğunlukla da anında aktığını söylemek mümkündür. Bu çerçevede ulus-devlet bir nevi “piyasa devleti” ne dönüşmüştür. Bretton Wood sözleşmesinin 1970’lerin başında ortadan kalması, küreselleşmenin yayılma koşullarını tesis eden temel gelişmeler arasında ifade edilmektedir. Bu sözleşme, 1945’ten itibaren uluslararası ekonomiye istikrar kazandırmış olan sabit döviz kuru sistemidir. Küresel sistem içerisinde iktisadi yönetimi elinde tutan Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası ve 1995’ten bu yana Dünya Ticaret Örgütü, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşması (GATT), serbest piyasa ilkelerine dayalı neo-liberal iktisadi düzen fikrine geçiş yapmışlar (Heywood, 2007: 69) ve neo-liberalizmin sosyo-ekonomik bir model olarak küresel politikalar halini almasında oldukça etkin rol oynamışlardır. Bu çerçevede günümüzde, neo-liberal ekonomik ilkelerin artık küresel ekonomi politikası haline geldiği rahatlıkla ifade edilebilir.

Ekonomik bir düzen oluşturma isteği ve buna tüm ülkelerin rızası olarak nitelendirilen “Washington Konsensüsü”<sup>8</sup> neo-liberalizm ile küreselleşme arasındaki ilişkinin bir başka göstergesi olarak sunulabilir. Modernleşme olarak kalkınmanın “Ortodoks” bir modeline dayanan ve neo-liberal fikirleri esas alan uzlaş; özelleştir, istikrarlaştır ve

---

<sup>8</sup>Washington Konsensüsü (Uzlaşısı), terimi Washington merkezli uluslararası finans kuruluşları olan IMF, Dünya Bankası ve Amerikan Hazine Bakanlığı’nın geliştirmekte olan ülke ekonomilerini yeniden yapılanmaya yönelik politikalarını tanımlamak amacıyla John Williamson tarafından kurulmuştur (1990-1993) (Heywood, 2013: 128).

serbestleştir ilkelerine dayanmakta ve standart bir şekilde üye ülkelerde piyasa ekonomisini hayata geçirme amacı gütmektedir. Bu çerçevede bütün ülkeler özel teşebbüsü esas almayı, yabancı sermayenin giriş-çıkışını, devletin piyasa ekonomisindeki payını asgariye indirmeyi kabul etmişlerdir (Fukuyama, 2005: 28). Neo-liberalizmin teknolojik gelişmelerle birlikte dünyanın küçülmesini ve bütünleşmesini sağlayan bir ideoloji olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum, küreselleşme ile neo-liberalizm arasındaki ilişkinin karşılıklı olduğunu göstermektedir. Küreselleşmenin devletin kontrol mekanizmalarını sınırlandıran, bireysel özgürlüklerin artırılmasına ve sivil toplumun gelişmesine uygun ilkeleri, neo-liberalizmin yayılım alanının genişlemesine katkıda bulunmaktadır.

Küreselleşme süreci içerisinde yaşanan dönüşüm siyasi açıdan, bireylerin ya da vatandaşların seçim ve temsil mekanizmaları aracılığıyla denetledikleri siyaset yapma alanının ülke düzeyinden küresel düzeye taşınması ve siyasetin başlıca aktörleri olan siyasi partilerin yanında sivil toplum örgütlerinin, baskı gruplarının ve diğer farklı oluşumların yer alabilmesi olarak ifade edilebilir. Bu çerçevede küreselleşme özgürlüklerin ve demokrasinin güvencesi olarak görülen serbest piyasanın alanını genişletirken, siyasetin alanını da çeşitlendirmekte, farklılaştırmakta ve farklı oluşumlarla rekabeti arttırırken bireylere farklı seçim imkânları sunabilmektedir. Diğer bir ifade ile küresel siyasi süreç içerisinde yer alan kuruluşlar eskiden olduğu gibi sadece devletler ya da büyük uluslararası şirketler nezdinde değil, başta siyasi partiler olmak üzere, sivil toplum örgütlerini, baskı gruplarını içerebilecek şekilde genişlemektedir. Bu durum bireylerin/ vatandaşların taleplerini farklılaştırmış ve özellikle siyasi partilerin oluşturdukları/oluşturacakları politikaların ve programların küresel düzeyde olmasını neredeyse zorunlu kılmıştır.

### **1.1.2 Küreselleşmenin Tarihsel Arkaplanı**

Sosyal bilimler literatüründe ortaya çıkıp gelişen bir kavram olarak küreselleşmenin, günümüzde hemen her sosyal bilimci tarafından kullanılmış ve/veya kullanılmakta olduğu daha önce de belirtilmiştir. Küreselleşmenin tarihlendirilmesi konusu ise hem küreselleşmenin yaygınlık kazanmasını hem de küreselleşme süreci etrafındaki tartışmaların karşılıklı çatışma zemini olma boyutunu içermektedir. Küreselleşmenin tarihlendirilmesinde farklı yaklaşımların değişik başlangıç noktalarının ve

dönemleştirmelerin kabul edildiği görülmektedir. Küreselleşmenin tanımlanması ve değerlendirmesinde olduğu gibi tarihselliğine ilişkin alanda da farklı söylemlerin olmasının başlıca nedeni olarak, yine küreselleşme karşısında sahiplenilen pozisyondan ve temel yaklaşımlardan bahsedilebilir. Buradan hareketle küreselleşmenin tanımlanması kadar küreselleşmeyi belirli bir tarihsel zemine yerleştirme konusunun da üzerinde uzlaşmaya varılamamış bir konu niteliğinde olduğunu belirtmek gerekir.

Küreselleşmenin kökenini tespit konusunda belli tarihsel aşamaların öne çıkarıldığını söylemek mümkündür. Küreselleşmenin başlangıcını tespite yönelik örnekler, serbest piyasa ekonomisinin dünya genelinde yaygınlaşması dönemi olarak on altıncı yüzyıla kadar geri gidebilirken, farklı değerlendirmelerde; uluslararası şirketlerin ortaya çıkışı, Doğu Bloğunun çöküşü gibi daha yakın tarihli gelişmelerin de kabul edildiği görülmektedir.

Küreselleşmeyle ilişkilendirilen gelişmelerin, henüz bu kavram ortaya çıkmadan önce de var oldukları, hatta bugünkünden daha küresel sayılabilecek boyutları taşıdığı iddia edilir. Örneğin Dani Rodrik, gerçek bir küresel piyasanın çok daha önceden mevcut olduğunu öne sürer (Rodrik, 1997: 23-26).

Küreselleşmenin tarihselliğine ilişkin bu söylenenlerden hareketle, küreselleşme olgusunun toplumsal değişimler içerisinde süreklilik arz eden bir süreç olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Bu süreçte kapitalizm, sanayileşme, modernleşme, post-modernleşme gibi süreçlerden kaynaklanan sosyal, ekonomik, teknolojik ve siyasi gelişmelerin etkili olduğunu ifade etmek mümkündür. Çünkü küreselleşmenin somut göstergeleri olarak ele alınan birçok gelişme ekonomik, siyasi ve kültürel yapılarda bugünkü kadar ciddi ve hızlı değişimler yaratmamakla birlikte geçmişte de var olagelmiştir (Coşkun, 2001: 51- 53). Bu konuda, genel kabul gören düşünce; sınır aşan karşılıklı ekonomik bağlantıların ilk defa görülmesinden ötürü küreselleşmenin başlangıcı olarak on altıncı yüzyılı esas almanın mümkün olduğu yönündeki yaklaşımdır. Çünkü Hıristiyan-kapitalist deniz yolculuklarıyla (coğrafi keşifler) fiilen gerçekleştirilmiş ve eski Avrupa ulus-devletlerinin sömürgeciliğiyle siyasi olarak hayata geçirilmiş ve kurumsallaşmış sömürgecilik sayesinde hem ekonomik faaliyetler yerellikten çıkmış, hem de devletler ve kültürler arasındaki ilişki ve etkileşimler giderek güçlenmiştir (Sloterdijk, 2008: 23).

On altıncı yüzyıldan itibaren yoğunlaşan ve küreselleşmenin temelleri olarak değerlendirilen bu gelişmelerden günümüze kadar iki küreselleşme dalgasının daha yaşandığı söylenmektedir. Birinci dalga olarak on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında başlayıp, I. Dünya Savaşına kadar sürmüş olan sınır aşan ekonomik ilişkilerdeki yoğunlaşma gösterilebilir. İkinci dalga ise yirminci yüzyılın ikinci yarısından devam etmekte olan ve itici gücünü teknolojik gelişmelerin oluşturduğu, ekonomi merkezli olmakla birlikte sosyal, kültürel ve siyasi anlamda işbirliği ve yakınlaşmayı da ortaya çıkarmış olan süreçtir. Bu dalganın yetmişli yıllarla birlikte derinleşip hız kazanmasında, teknolojik gelişmelere liberalizmin eşlik etmesinin, gelişmemiş ülkelerle, eski komünist ülkelerin serbest ekonomiye geçmiş olmasının büyük etkisi olmuştur (Yılmaz, 2004: 36- 37; Şahin, 2007: 30). Bugün itibarıyla kapitalizmin yeni teknolojilerin, neo-liberal ideolojinin ve küreselleşmenin sağladığı fırsatların yardımıyla daha güçlü ve verimli hale geldiği söylenebilir.

Küreselleşmenin sürecinin en başından itibaren temel dinamiklerinden birini oluşturan kapitalizmin, tarihsel boyutla birlikte değerlendirilmesi yerinde olacaktır. Kapitalizmin on altıncı yüzyıldan itibaren küreselleşmeyi desteklediği ya da bir itici güç olduğu görülmekte (Marcuse, 2000: 25) ve bugün de küreselleşmenin itici gücü olarak neo-liberal ideolojilerle birlikte yer aldığını söylemek mümkündür. Ayrıca kapitalizmin dünyayı sanayileşmeye, bilimsel gelişmelere dolayısıyla günümüzdeki hızlı küreselleşmeye getiren temel dinamik olduğu da düşünülmektedir (Fox, 2002: 27). Günümüzdeki gibi yoğun ve hızlı olmamakla birlikte, küreselleşme çerçevesinden değerlendirilen birçok göstergeye geçmişte de rastlanılması daha çok kapitalizmle sınır aşan ilişkiler arasındaki bu birlikteliğin bir sonucudur (Coşkun, 2001: 51; Şahin, 2009: 32-35). Coğrafi keşifler, sanayileşme ve modernleşme gibi süreçler kapitalizmle birlikte küreselleşmenin temel tarihsel gelişmeleri arasında ele alınabilir.

Birinci küreselleşme dalgasının yaşandığı süreçte, dönemin süper gücü olan İngiltere'nin serbest ticaret rejimini benimsemesi ve serbest ticareti yaygınlaştırma çabaları son derece etkili olmuştur. Bu politikaların bir sonucu olarak, on dokuzuncu yüzyılda tüm dünyada yaygınlaşan serbest piyasa uygulamalarının devamının sağlandığı görülmektedir. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı ile yirminci yüzyılın ilk çeyreği,

uluslararası ticaretin en serbest yapıldığı, uluslararası sermaye hareketlerinin en yoğun yaşandığı dönem olarak değerlendirilmektedir (Giddens, 2000a).

Küreselleşmenin bugünkü görünümü de kapitalizmin, 1980’li yıllardan bugüne uzanan yeni bir safhası olarak değerlendirilmektedir. Bu yeni safhanın temelleri, Bretton Wood sabit kur sisteminin 1968-1972 döneminde çökmesini takiben ekonomik önceliklerde meydana gelen değişime kadar götürülebilir. Dalgalı kur sistemine geçiş, mali engellerin daha fazla kaldırılması yönünde Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası’nın (WB) serbest pazar ekonomisine geçişteki sıkı uygulamaları ve bu yeni sisteme uyum çerçevesinde oluşan bir üst başlıkta detayları verilmiş olan Washington Konsensüsü’nü beraberinde getirmiştir. Serbest ya da rekabetçi pazar ekonomisinin kurumsallaştırılması doğrultusunda, yirminci yüzyılın ikinci yarısında Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)’ın, daha sonra da onun yerini alan Dünya Ticaret Örgütü (WTO)’nun ticari engelleri azaltma yolundaki çabaları devrim niteliğinde sonuçlar vermiş, gümrük tarifelerinde sağlanan devamlı düşüşler sayesinde yüzyılın ikinci yarısında, dünya ticareti çok büyük bir artış göstermiştir (Heywood: 2013: 80; Öymen, 2000: 27). Yetmişli yılların sonunda uygulamaya geçirilen serbest piyasa ekonomisine neo-liberal ideoloji ile birlikte geri dönüş, günümüz küreselleşmesinin en önemli dinamikleri arasındadır. Bugün itibarıyla küreselleşmenin yeni teknolojilerin, serbest piyasanın ve neo-liberal ideolojinin sağladığı fırsatların yardımıyla daha güçlü, yoğun ve hızlı hale geldiği söylenebilir.

Küreselleşmenin tarihselliğine ilişkin değerlendirmelerde en önemli kırılma noktalarından birini de Sovyetler Birliği’nin dağılması oluşturmaktadır. Aynı zamanda Soğuk Savaş sürecinin sona ermesi anlamına gelen bu kırılma, iyimserlik ve idealizmle birlikte kendisini göstermiştir. Sovyet gücünün ortadan kalkmasına mukabil, ABD Başkanı Bush (Baba Bush) “yeni dünya düzeni” nin doğuşunu ilan etmiştir. Bu yeni dünya düzeni kavramı ve/veya süreci üzerine net bir tanımlama yapılmamakla birlikte, neo-liberal ideoloji temeline dayalı, uluslararası hukuk ve ahlak kurallarıyla birlikte değerlendirilen bir uzlaşma ve barış süreci beklentisi taşıdığını söylemek mümkündür.

Soğuk Savaş sonrası döneme ilişkin sosyo-ekonomik anlamda neo-liberal beklentiler gerçekleşikten kısa bir süre sonra, farklı milliyetçilik türlerinin ortaya çıkışı



küreselleşmenin liberal özgürlükler doğrultusundaki ilerleyişini derinden etkilemiştir.<sup>9</sup> Bu durum özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında “teröre karşı savaş” açılması noktasında, kimi zaman İslam ve Batı dünyası arasındaki mücadeleye şeklinde kendisini göstermiştir (Heywood: 2013, 82). Ancak küreselleşmenin serbest piyasaya dayanan ve neo-liberal ilkelerden beslenen ekonomik ayağının teknolojik gelişmelerin de itici gücünü kullanarak gelişmeye devam etmesi küreselleşme sürecinin hızını ve yoğunluğunu korumasını sağlamış ve hatta zamanla küresel ekonomi içerisindeki güç dengelerinin değişimine sahne olmuştur.

Küresel ekonomideki güç dengelerinin değişimine ilişkin olarak kimi düşünürler, ABD'nin artan ekonomik hâkimiyeti yorumunu yaparken, kimi düşünürler ise küresel ekonominin yükselen yeni ekonomilerle birlikte giderek çok kutuplu olduğunu savunmaktadır. Fakat yaşanan gelişmeler, küreselleşmenin öncelikle ekonomik anlamda yayılımı ve çok kutuplu görünümünün neo-liberal ideolojinin de etkisi ile dünyayı çok merkezli bir sürece doğru götürdüğü yönündeki değerlendirmelerin daha gerçekçi olduğu yönündedir.

Küreselleşmenin tarihsel boyutundan bahsederken, son dönemde yaşanan küreselleşme sürecinin, küreselleşmenin kendisini ilk hissettirdiği dönem olarak ifade edilen on altıncı yüzyılda gerçekleşen küreselleşme sürecinden ciddi farklılıklar taşıdığına da vurgulanması gerekir. Bu farklılığa yol açan en önemli unsur, teknolojinin, yirminci yüzyılın ortalarından itibaren gösterdiği inanılmaz gelişmedir. Bu arada, teknolojik gelişmelerin zaman ve mekân sıkışması oluşturarak, ekonomik gelişmelerle birlikte, siyasi sınırları adeta ortadan kaldırmasına sebep olduğu söylenebilir. Bilişim teknolojilerindeki gelişmenin yanı sıra Doğu Bloğunun yıkılmış olması ve neo-liberal uygulamaların genel kabul görmesi gibi önemli gelişmeler küreselleşmenin günümüzde daha fazla ilgi çeken bir olgu olmasını sağlamıştır. Yaşanan bu gelişmeler, sınır ve mesafelerin aşarak toplumlararası ilişki ve etkileşimlerin eskiye kıyasla çok daha ileri boyutlara taşımıştır. Bu ilişki ve etkileşimlerin her zamankinden hızlı ve yoğun olması,

---

<sup>9</sup> Soğuk Savaş sonrası dönemde küreselleşme sürecini baltalayıcı nitelikte yaşanan gelişmeler: Körfez Savaşı (1990-1991); Eski Yugoslavya'da iç savaş çıkması (1980'lerin sonunda başlamış ve yaklaşık 20 yıl sürmüştü); Ruanda Soykırımı (1994); Asya mali krizi, Kosova Savaşı (1996); 11 Eylül ABD'ye karşı yapılan terörist saldırılar ve ABD önderliğinde Afganistan'ın işgali (2001); ABD önderliğinde Irak'ın işgali (2003); Rusya'nın Gürcistan'ı işgali (2008); Küresel mali krizin derinleşmesi (2008).

var olan ekonomik, toplumsal ve siyasi yapılanmaları önemli ölçüde değişikliğe zorlayacak etkileri beraberinde getirmektedir. Öyle ki, yaşanan süreç hükümetlerin ve bu hükümetlerin içerisinde yer alan siyasi partilerin politikalarının da büyük oranda farklılaşmasına sebep olmuş, özellikle 1990'lı yıllardan itibaren birçok siyasi partinin programında küresel süreçlere ilişkin programlar yer almaya başlamıştır.

## **1.2 Küreselleşmeye İlişkin Farklı Yaklaşımlar**

1980'li yıllardan itibaren dünyada olduğu gibi Türkiye'de de en çok kullanılan sözcüklerden birinin küreselleşme olduğu söylenebilir. Çünkü küreselleşme, toplumun her kesimini, olumlu ya da olumsuz yönleri ile çok yakından ilgilendirmektedir. Küreselleşme olgusu sadece fikirsel bir tartışma platformu ya da ideolojik bir yeniden tartışma alanı olmasının ötesinde, toplumun üretim, istihdam, gelir dağılımı, iç ve dış ticaret, sosyal güvenlik, kamu hizmetleri, eğitim, sağlık gibi tüm yaşam alanlarını etkileme, değiştirme ve dönüştürme özellikleri taşımaktadır. Bu güçlü değiştirme ve dönüştürmeye bağlı olarak, oluşan yeniden yapılanma ve küresel dönüşümden ekonomik, sosyal ve kültürel konularının olumlu yönde etkileneceğini düşünenler ya da uluslarının kazançlı çıkacağını bekleyenler birer küreselleşme yandaşı ve savunucusu olmakta; aksine mevcut gelişmenin birey, aile ve toplum adına kayıp ve gerilemeye neden olacağını düşünenler ise küreselleşmenin karşısında yer almaktadır. Bu sınıflamanın yanı sıra bir de küreselleşmenin bir olgu, tarihsel gelişme süreçlerinin birikimlerinden kaynaklanan ve kendiliğinden ortaya çıkan bir aşama olduğunu sayanlar da bulunmaktadır.

Küreselleşme sürecine paralel olarak eşitsizlik, risk ve güvensizlik gibi durumların sıkça gündeme gelmesi, gerek ülkeler içerisinde gerekse ülkeler arasında gelir adaletsizliğinin gittikçe yükselmesi, kültürel akışların daha çok tek yönlü olması birçok ülkede toplumsal bütünleşme açısından olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Buna bağlı olarak da, küreselleşme süreci ile ilgili tartışmalar çok boyutlu, yaklaşımlar ise farklı açılardan yapılmaktadır. Tartışmaların geniş bir alanda ve çok boyutlu olması ise küreselleşme ile ilgili yaklaşımların bir kategoriye tabi tutulmasını zorlaştırmaktadır. Bu anlamda yaşanan zorluğa karşılık Anthony Giddens (2000) ikili bir ayırım yaparken (Küreselleşme Taraftarları (Radikaller) ve Şüpheciler), David Held, Anthony McGrew, David Goldblatt ve Jonathan Perraton (1999), Hugh Mackay (2000), Grahame

Thompson (2000), Allan Cochrane ve Kathy Pain (2000) gibi düşünürler genel hatlarıyla bu yaklaşımları üç grupta ele alıp değerlendirmişlerdir. Küreselleşmenin kavramsallaştırılmasındaki bu üç farklı bakış açısı sırasıyla: Küreselleşme Taraftarı Yaklaşımlar (Radikaller), Küreselleşme Karşıtı Yaklaşımlar (Şüpheciler) ve Dönüşümcüler'dir. Küreselleşmeye çeşitli açılardan yaklaşan bu üç eğilimin küreselleşme ile ilgili bakış açılan birçok noktada farklılaşmaktadır. Bu bakış açıları alt başlıklarda detaylı olarak verilmektedir.

### **1.2.1 Küreselleşme Taraftarı Yaklaşımlar (Radikaller)**

Küreselleşme taraftarı yaklaşıma sahip olanlar literatürde “Radikaller” olarak da geçmektedir. Küreselleşme taraftarları, küreselleşmenin tamamen gerçek olmasının yanı sıra sonuçlarının istinasız şekilde dünyanın her yerinde hissedilebileceğini belirtmektedirler ve küreselleşme süreciyle tüm insanlığın aralarında devletler, farklı vatandaşlık bağları, büyük kültürel farklılıkların getirdiği sıkıntılar olmaksızın tek bir çatı altında yer alabileceklerine inanmaktadırlar.

Bu doğrultuda, küreselleşme taraftarlarının temel öngörülerinde evrensel değer ve kurumların fazlasıyla oturduğu, küresel bir medeniyetin varlığı bulunmaktadır. Onlara göre, serbest piyasa mekanizması, hızlı değişim sürecinden kaynaklanan sorunları en etkili şekilde çözecek mekanizmadır (Fox, 2002: 35). Küresel pazarın, 1980’li yıllardan itibaren çok daha gelişkin bir hal aldığı, ulusların eskiden sahip oldukları egemenliğin ve siyasetçilerin de olayları etkileme yeteneklerinin önemli bir kısmını kaybettikleri iddiaları küreselleşme taraftarlarının başlıca söylemleri arasında yer almaktadır.

Küreselleşme taraftarlarına göre, küreselleşme süreci içerisinde varlık gösteren ve sanayi devrimi sonrası sürecin bir ürünü olan ulus-devlet, hızlanarak kendisini her geçen gün daha fazla hissettiren küreselleşme süreci içerisinde önemini yitirmiştir. Bundan böyle küresel piyasa, hükümet politikalarının yerini almaktadır; çünkü piyasa mekanizması hükümetlerden daha rasyonel çalışmaktadır. Diğer bir söyleyişle, küresel piyasanın gelişimi, toplum içinde daha yüksek bir rasyonaliteye işaret etmekte; siyaset ve siyasetçilerin önemi azalmaktadır (Giddens, 1999: 56). Bu minvalde küreselleşme taraftarlarının, dünya toplumunun, geleneksel ulus-devletlerin yerini almakta olduğunu ve yeni toplumsal örgütlenme biçimlerinin belirmeye başladığını iddia ettikleri söylenebilir.

Küreselleşme taraftarı düşünürler için 1980'ler ve sonrası süreçte küreselleşme, küresel uygarlığa doğru geçişin en yakın aşaması olarak görülmektedir. Dünyanın gittikçe artan biçimde bütünleşerek küresel hale geldiği kabul edilmekte ve ekonomi (serbest piyasa ekonomisi), küreselleşmenin temel itici gücü olarak değerlendirilmektedir. Bu bakış açısına göre, küresel ekonominin yükselişi, küresel düzeyde kültürel karışım, küresel yayılma ve küresel yönetim kurumlarının doğuşu, köklü bir biçimde yeni dünya düzenin delilleri ve ulus-devletin sonu olarak yorumlanmaktadır. Çünkü küresel ekonomi, toplumsal organizasyonu değişikliğe uğratabilecek biçimde egemen hale gelmekte; dolayısıyla siyasetin de artık küresel piyasanın belirleyiciliği doğrultusunda gerçekleşeceği düşünülmektedir.

Küreselleşme taraftarı olarak adlandırılan bu düşünürlerin başlıcaları Kenichi Ohmae, Arjun Appadurai, Walter Wriston, Jean Marie Guehenno, Michael Hardt ve Antonio Negri olarak sıralanabilir (Bülbül, 2009; 61-62; Şahin, 2009: 67). Küreselleşme taraftarı yaklaşım içerisinde az önce bahsettiğimiz genel fikir birliğine rağmen, toplumsal organizasyonun bu yeni biçimi, ideolojik görüşler çerçevesinde farklı biçimlerde algılanabilmektedir.

Örneğin Ohmae, sermaye piyasalarında yatırımların artık bulunulan topraklarla sınırlı olmaktan çıktığını; sanayinin ve bireysel tüketicilerin taleplerinin çok daha küresel bir hale geldiğini; bilişim ve iletişim teknolojilerinin sayesinde, sınır ötesi katılımın ve stratejik ittifakların önündeki engelleri kaldırdığını ve hareketliliğini kolaylaştırdığını belirtmektedir. Ona göre, bu hareketliliğin toplam sonucu olarak ulus-devletlerin ve onların hükümetlerinin geleneksel işlevi büyük ölçüde gereksizleşmektedir. Hatta ulus-devletler çoğu zaman bu yönde bir engel teşkil etmektedir ve küresel çözümler devlet müdahalesi olmadığında çok daha iyi biçimde gerçekleşebilecektir (Ohmae, 2006: 269-272). Dolayısıyla bu neo-liberal bakış açısından küreselleşme, dünya toplumunun ulus-devletin yerini aldığı, serbest piyasanın ulus-devletin müdahalesi olmadan küresel ölçekte çok daha rasyonel biçimde gerçekleştiği bir küreselleşme sürecini ifade etmektedir. Serbest piyasa ekonomisi ve neo-liberal ideolojinin gerekleri sayesinde bireysel, yerel veya bölgesel güçlerin, ulus-devlet otoritesinin yerine geçmesi; diğer bir deyişle, toplumsal organizasyonun, ulus-devlet aleyhine yeniden şekillendirilmesi yeni bir küresel uygarlığın habercisi olarak yorumlanmaktadır.

Küreselleşmenin emperyal yönlerinin ağır bastığını vurgulayan ve küreselleşmeye ilişkin yaklaşımlarını bu söylem üzerinden şekillendiren Hardt ve Negri'ye göre ise (2004: 11) ulus-devlet egemenliği, modern çağ boyunca Avrupa güçlerinin kurduğu emperyalizmin yapı taşıdır. Diğer bir deyişle, emperyalizm, Avrupa ulus-devletlerinin egemenliğinin kendi sınırları ötesindeki uzantısıdır. Buna karşılık imparatorlukta gücün merkezi, sınırlar, bölgeler içinde belirlenmemiştir.

Küreselleşme taraftarı yaklaşıma göre, hızlanarak ve yoğunlaşarak varlığını hissettirmeye devam eden bu sürecin özellikle ekonomik alanında kaybedenler olduğu kadar kazananlar da olacaktır. Bir taraftan, “yeni bir küresel iş bölümü” yükselmektedir diğer taraftan hükümetler, küreselleşmenin sosyal sonuçlarını “yönetmek” durumundadırlar. Küreselleşme, kazanan ile kaybeden arasındaki kutuplaşmayı, küresel ekonomik düzen içinde birbirine bağlayabilir (Bozkurt, 2005: 340; Çelik, 2012: 61). Ekonomi içinde belli grupların durumu küresel rekabet sonunda diğerlerine göre daha zayıf olsa bile, hemen hemen bütün ülkelerin belli malların üretiminde karşılaştırmalı avantajı söz konusudur. Şüpheler için ise böyle bir iyimser yaklaşım doğru değildir. Onlara göre kapitalizm, hem uluslararası hem de ulusların içinde eşitsizlik yaratmaktadır.

### **1.2.2 Küreselleşme Karşıtı Yaklaşımlar (Şüpheler)**

Küreselleşme karşıtı yaklaşımlar literatürde genellikle “Şüpheli Yaklaşım” olarak da geçmektedirler. Bu grup Giddens'ın (1999: 56) belirttiği gibi küreselleşmeye her konuya kuşkuyla yaklaşmaktadırlar. Onlara göre, içinde yaşadığımız dünyada hiçbir şey yeni değildir; dolayısıyla küreselleşme de yeni bir süreç değildir. Bu grubun bazı üyeleri, küreselleşme sürecini, kapitalizmin savaşı olmayan yeni işleyiş mantığı olarak değerlendirmektedir (Gerbier, 1999: 105).

Şüpheli yaklaşım taraftarlarına göre küreselleşme, beklenilmeyen bir şey değildir; sadece bu süreç aşırı küreselleşmeciler tarafından abartılı olarak anlatılmaktadır. Hatta dünya ekonomisi geçmişte olduğundan daha az entegre görünmektedir. Küreselleşme sürecinin karşısında gelişen bölgeselleşme, küreselleşmenin bir ara istasyonu değil, tam aksine alternatifidir. Bu çerçevede dünya ekonomisi içerisinde “eşitsizliğe” sebep olduğunu belirten şüpheler, küreselleşmenin, bütünleşmeyi değil, farklı kültürler ya da bölgeler arasında yeni çatışmaları beraberinde getirme ihtimalinin yüksekliğine vurgu

yapmaktadırlar (Bozkurt, 2000: 21-22). Bu doğrultuda küreselleşme sürecinin karşısında gelişen bölgeselleşme, küreselleşmenin bir bölümü değil, aksine küreselleşmenin alternatifi olarak değerlendirilmektedir.

Bu bakış açısı küreselleşmeye doğurduğu sorunlar çerçevesinde yaklaşan; sürecin dünya genelinde insanların büyük çoğunluğunu sıkıntılara soktuğuna inanan bir bakış açısıdır. Şüpheciler, keskin bir tavırla radikal yaklaşımın iddialarının iyimserliğini aldatmaca olarak değerlendirmekte, yaşanan sorunları ve sıkıntıları küresel değişim sürecinin tabii sonuçları olmaktan ziyade gelişmiş kapitalist çevrelerin çıkarları doğrultusundaki politikalarının bir sonucu olarak görmektedirler (Keyman, 2000: 18-19). Bu nedenle şüphecilere göre asıl olarak yoksulluğun küreselleştiğini söylemek mümkündür.

Immanuel Wallerstein, Noam Chomsky, Samir Amin, Richard Falk ve William K. Tabb gibi şüpheci yaklaşımın önde gelen düşünürleri, neo-liberal politika ve uygulamaların iddia edildiği gibi evrensel düzeyde refah artışı sağlamadığını, tam tersine ekonomik dengesizliği körükleyerek uluslararası sistemde güneyin kuzeye bağımlılığının artmasına, milli düzeyde de gelir adaletsizliğinin derinleşmesine yol açtığı konusunda ısrarcıdırlar (Şahin, 2009: 72). Buradan şüpheci yaklaşımın aynı zamanda küreselleşmenin temel dinamiklerinden biri olan neo-liberalizmin de eleştirisi olduğu sonucu çıkarılabilir.

Ayrıca şüpheci yaklaşımda küreselleşmeyi kültürel bir emperyalizm olarak değerlendiren görüşler de yaygındır. Şüphecilere göre, küreselleşme olarak adlandırılan süreçte yaşananlar geçmişten çok farklı değildir ve dünyadaki değişim süreci küreselleşme taraftarlarınca abartılmaktadır. Tek ve yeni bir uygarlıktan söz eden çevrelerin bu iddialarını dayandırdıkları küresel bir ekonomi ve piyasa söz konusu dahi değildir. Piyasanın büyük oranda gelişmiş ülkeler arasında cereyan ettiği, uluslararası şirketlerin yerel bağlarını koruduğu bir ortamda küresel bir serbest pazar öngörüsü gerçekçi görünmemektedir (Coşkun, 2002: 28).

Bu yaklaşım çerçevesinde küreselleşme karşıtı ifade ve endişeleri dile getirenlerin çoğunun sol tandansda yer alan entelektüeller olduğu görülmektedir. Özellikle son dönemde ulus-devletin egemenlik haklarına yönelik tehditler ve milli kültürlerin küreselleşme sürecinde erozyona uğraması gibi gelişmeler milliyetçi entelektüellerin de bu görüş etrafında toplanmaya başlamasına neden olmuştur (Coşkun, 2001: 71, Şahin,

2009: 76). Bu durum küreselleşmenin sağladığı imkânlardan yararlanamayan guruplarda küreselleşme karşıtı bir yaklaşımın daha fazla kabul gördüğü şeklinde değerlendirilebilir.

Ayrıca milliyetçilerle sosyalistlerin bu konudaki beklenmedik koalisyonu tıpkı sol ve sağ kavramların içerik değiştirmesi, siyasi radikalizmin neo-liberal ve post-modern çevrelerce dile getirilişinde olduğu gibi küreselleşmenin belirsiz ve çelişkili yapısını ortaya koymakta, konunun teorik zemine oturtulmasının zorluğunu belgeleyen yeni bir örnek olarak dikkat çekmektedir (Şahin, 2009: 76).

### **1.2.3 Dönüşümcüler**

Küreselleşmeye karşı dönüşümcü yaklaşıma sahip olanlar, küreselleşmeyi ve ideolojisi olan neo-liberalizmi, modern toplumları ve dünya düzenini yeniden şekillendiren hızlı soysal, siyasi ve ekonomik değişmelerin arkasındaki ana siyasi güç olarak görmektedir ve küreselleşmeye ilişkin kesin değerlendirmeler yapma konusuna çekimser yaklaşmaktadırlar (Giddens, 1999: 56). Dönüşümcülere göre, küreselleşme henüz sonlanmamış bir süreç olarak, çok boyutlu bir dönüşüm yaşamaktadır. Bu nedenle de halen yaşanmakta olan bu karmaşık sürecin nasıl ve ne şekilde sonuçlanacağını şimdiden belirtmek dönüşümcülere göre tahmin edilmesi zor bir belirsizlik süreci içermektedir.

Ekonomik anlamda son yarım asırdır önceki dönemlere kıyasla birbirine çok daha entegre olmuş ve bir o kadar da hareketli bir dönem yaşandığını söylemek mümkündür. Özellikle karşılıklı ekonomik ilişkiler önceki dönemlerle kıyaslanamayacak kadar fazladır. Ancak bundan daha da önemlisi, ekonominin giderek daha fazla hizmet sektörüne ağırlık vermesidir. Öyle ki, bilişim ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmeleri içeren hizmetler, ekonomide en önemli sektör haline gelmektedir. İletişim devrimi sayesinde anında haberleşme imkânına kavuşulmasından itibaren, eski alışkanlıklar unutulmaya ve kültürler de diğer kültürlerle anında temas edebilmeye, karşılıklı etkileşime girmeye başlamıştır. İşte bu durum küreselleşme sürecinin tüm boyutları ile kaçınılmaz bir hal almasına sebep olmuştur. Dönüşümcü yaklaşım taraftarlarının daha ziyade bu kaçınılmazlık üzerinden söylemlerini ortaya koyduklarını söylemek mümkündür.

Ayrıca dönüşümcü yaklaşım taraftarları, küreselleşmeye yaklaşımlarını daha ziyade küreselleşmeye taraftar ve karşıt olanların görüşleri üzerinden konumlandırmaktadırlar. Bu bağlamda küreselleşmeye taraftar olanlar ile karşısında olanları, küreselleşmeye daha ziyade ekonomik açıdan yaklaştıkları için eleştirmektedirler. Çünkü dönüşümcülere göre bu sürecin hayatın her alanında yenilikçi özellikleri bulunmaktadır. Dönüşümcüler, ulus-devlet hükümetlerinin otorite ve güçlerini yeniden yapılandırdıklarını kabul ederken, ulus-devletin sonunun geldiği iddiasını ve/veya hiçbir şey değişmedi tezlerini kabul etmemektedir. Küreselleşme sürecinin diğer birçok kurumda da olduğu gibi ulus-devlet yapılarını yeni küresel sürece uygun şekilde yeniden yapılanmakta olduğunu belirtmektedirler (McGrew, 1999: 62). Bu bağlamda, siyasi bakımdan küreselleşmenin abartıldığını, ulus-devletlerin yaşamsal işlevlerini yerine getirmeye devam ettiklerini ve küreselleşme adı verilen bu yeni gerçeğin kaçınılmaz olduğunu ve korkulmaması gerektiğini ifade etmektedirler (Farazmand, 2001: 441). Bu çerçevede dönüşümcülerin, küreselleşme yaklaşımına ilişkin olarak, küreselleşmeye karşı olanlardan ziyade, küreselleşmeye taraf olanlara daha yakın durduklarını söylemek mümkündür.

Sonuç olarak, küreselleşme denilen sürecin kavramsal ve kuramsal çerçevesine bakılarak denilebilir ki; küreselleşme yeni bir süreç olmayıp, boyutları tüm dünya olan eski bir kavramdır. Bu kavramın günümüzdeki kullanım farklılığı ise Doğu Bloğunun yıkılmasına, teknolojik gelişmelerin ışığında bilişim teknolojisinin ilerlemesine, ticari engellerin ortadan kaldırılmasına, çok uluslu şirketlerin güç ve etkinliklerinin artmasına, serbest pazar ekonomisinin yerleşmesine ve buna bağlı olarak serbest piyasa ekonomisinin yaygınlaşmış olmasına dayanmaktadır. Küreselleşme sürecine ilişkin üç farklı bu yaklaşımın görüş açılarındaki farkın temel kaynağı ise küreselleşme olgusundan ziyade, temsil ettikleri dünya görüşleri ve küreselleşmeye hangi boyuttan yaklaştıklarına dayandırılabilir.

### **1.3 Küreselleşmenin Siyasi Boyutu ve Karşılaşılan Sorunlar**

Küreselleşme sürecinin birbiriyle bağlantılı farklı boyutları vardır. Küreselleşme olgusu çoğu düşünürün iddia ettiği tersine sadece dünya çapında gerçekleşen bağlantılarla ilişkilendirildiğinde ya da öncelikle ekonomik bağlamda ele alındığında tek yönlü değerlendirmelerle sınırlı kalabilir ki, bu durum da küreselleşmenin yanlış anlaşılmasına



sebepe olabilir. Küreselleşmeyi toplumsal yaşamı bütünüyle kapsayan, çok boyutlu bir olgu olarak ele almak yaygın bir yaklaşımdır. Bu konuda daha çok ekonomik, kültürel ve siyasi boyutlar şeklinde somutlaştırma çabası ile karşılaşmaktadır. Esasen küreselleşmenin karmaşık bir olgu olduğu gözönüne alındığında, bu yaklaşım doğru bir tutum olarak değerlendirilebilir.

Ekonomik küreselleşme üretim unsurlarından sermayenin dünya ölçeğinde ve daha serbest hareket etmesine bakarak, ekonomi sektöründe görülen uluslararasılaşmaya vurgu yapan bir kavramlaştırmadır. Bu kapsamda yaşanan gelişmelerin sembolü olarak, çok uluslu şirketlerden bahsedilebilir. Yine dijital teknolojinin artan imkânlarıyla dünya para ve finans piyasalarının birbirlerine bağlanıyor olması da, küreselleşmenin toplumsal ve siyasi boyutları/ sorunları açıklanırken dikkate alınmaktadır.

Kültürel küreselleşme ise dünya çapında yaşanan az veya çok türdeşleşmeye (küresel kitle kültürünün gelişmesi) ve paradoksal bir gelişme olarak da milli ve yerel kültürlerdeki canlanmayı da içeren bir kavramdır. Bu çalışmanın temel problemi bağlamında, yakın okumaya tabi tutulması gereken boyut ise küreselleşmenin siyasi boyutudur. Çünkü küreselleşme ile moderniteden itibaren yerleşmiş olan siyasal kurum ve süreçlerde önemli bir dönüşüm sözkonusudur (Şahin, 2013: 346). Bir diğer ifadeyle küreselleşme sürecinde ekonomik ve kültürel alandaki bütünleşmeler ve ayrışmalar, dünyanın siyasi konjonktürünü de etkilemektedir. Bilgi toplumunda ulus-devlet anlayışı, yerini uluslarüstü anlayışına bırakmıştır. Bilgi dolaşımının hız kazanmasıyla, insan toplulukları aynı bilgiyi paylaşmışlar; dünyanın birçok bölgesinde aynı bilginin paylaşılması ile amaçlarda yakınlaşma ve hatta bütünleşmenin yaratılması mümkün olabilmektedir. Bu bağlamda küreselleşmenin siyasi alan üzerindeki etkileri kısaca; ulus-devlet, egemenlik, iktidar gücü ve demokrasi olarak ele alınabilir.

Ekonomik ve kültürel küreselleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan siyasi küreselleşmenin, teknolojik gelişmelere de bağlı olarak devletin otoritesini azalttığı iddia edilmektedir. Bu anlamda küreselleşme, ulus-ötesi yönetici ve düzenleyici kurumların örgütlenmesi ve neo-liberal ideolojinin ve onun kurumsal biçimlerinin yayılması olarak kullanmak mümkündür. Siyasi alanda küreselleşmenin doğurduğu en önemli sonuçlardan biri, klasik egemenlik anlayışında meydana gelen değişim olarak değerlendirilmektedir. Fransız Devrimi ile yayılan ulus-devlet ve egemenliğin

cisimleşmesi; on sekizinci yüzyıldaki devrimci politikalar sayesinde, devletin merkezileşerek topluma nüfuz kabiliyetini arttırmasını, hukukta eşitliği ve ekonomide bütünleşmeyi sağlamaya çalışarak vatandaşlık anlayışına sosyal ve siyasi bütünleşme boyutlarını katmayı başarmıştır (Sarıbay, 2004b: 60-62). Değişen egemenlik anlayışı ve siyasi küreselleşme çerçevesinde ulus kavramının anlamının ve öneminin de değiştiğini söylemek mümkündür. Bu doğrultuda, küreselleşmenin siyasi boyutu ile ulus-devletin dayandığı siyasi topluluğun sosyolojik mahiyetinin ve topluluğun meşru kıldığı egemenliğin dönüştüğü de görülmektedir.

Egemenlik anlayışındaki bu değişim aynı zamanda ulus-devlet yapılanmasında Vestfalya Antlaşması çerçevesinde oluşan egemenlik anlayışının değişmesidir. Vestfalyan egemenlik anlayışının temel ilkeleri iç işlerine karışmama ve dış otoritelerin dışarıda tutulmasına dayanır (Gürsel, 2002: 34; Şahin, 2009: 102). Fakat günümüzdeki devlet egemenliği anlayışı Vestfalyan egemenlik anlayışı olarak ifade ettiğimiz, bu tarz bir egemenlik anlayışından oldukça uzaktır. II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası kuruluşların, dünyada daha aktif bir rol üstlenmesi paralelinde, devletin iktidar alanında artan bağımlılık ve küresel düzenlemelerdeki artışla en ileri safhaya ulaşmış durumdadır.

Hız kazanan küreselleşme süreci ile birlikte gerek ekonomik ilişkiler gerek sosyal ve çevresel faktörler ve gerekse insan hakları alanındaki gelişmeler küresel bir boyut kazanmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında Birleşmiş Milletler Antlaşmasının temeli devletlerin iç hukukuna dokunulmayacağına dair olsa da, özellikle gelişmekte olan ülke sınıfına giren birçok ülke iç hukuk ile ilgili düzenlemelerini uluslararası topluluk kararlarına göre yapmaya başlamış ve birçok siyasasını bu yönde oluşturma yoluna gitmiştir (Şahin, 2009: 103). Egemenliğin bu şekilde dönüşümü, aynı zamanda mutlak egemenlik anlayışından vazgeçişin bir göstergesi olarak görülebilir (Dursun, 2008: 109-110). Kayıtlı egemenlik anlayışı olarak da ifade edilen bu yeni egemenlik anlayışı ile bir devletin kendi başına varlığından ziyade küreselleşme süreci içerisinde, sürekli değişerek varlığını devam ettiren küresel sisteme dâhil olmanın ön planda oluşu vurgulanmaktadır (Şahin, 2009: 103).

Bu anlamda, gelişen bilişim ve iletişim teknolojileri, karşılıklı haberdarlık, insan hakları ve demokrasi standartlarının her yerde olması ile oluşan küresel kamuoyu, uluslararası

toplum, küresel vatandaşlık gibi evrenselliğe ve uluslararası bir standardizasyonuna vurgu yapan bakış açılarına dikkat çekilmektedir. Böylece ulusallık ya da devlet gibi bir dönemin temel kuşatıcı yapıları ve anlam çerçeveleri sağlam temelli bir değişimle karşı karşıya kalmıştır. Bu bağlamda ulusallık yerini uluslararasılığa bırakırken; bağımsızlık, ulusal çıkar gibi bütünleştirici alanların yerini ise yerini bireysel varoluşa bıraktığı görülmektedir.

Ekonomik anlamda serbest piyasacı ve neo-liberal düzenlemelerin, özellikle dışa kapalı devlet yapılarında gerçekleştirdiği dışa açılma uygulamalarının yanı sıra, uluslararası sisteme açık kapitalist ulus-devletleri yeniden yapılanma ve dünyayla entegrasyon gibi iki temel alanda düzenlemeler yapmak zorunda bırakmıştır. Önceki dönemlerde fazlaca önemsenmeyen demokratik standartlar, bireysel hak ve özgürlükler, azınlık hakları, insan hakları ihlalleri gibi konular küreselleşmenin yoğunlaştığı dönemlerle birlikte büyük önem kazanmakta ve bunlar küresel dünyanın parçası olmanın birer ön koşulu haline gelmektedir. Yine bu çerçevede evrensel yaptırım ve kınama ile müdahaleyi öngören yeni yaklaşımlar önem kazanmıştır. Ayrıca Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Avrupa Birliği (AB), Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) gibi kuruluşların da bu sürece eklenmesiyle ulusal plandan uluslar-üstü ya da uluslararası bir pozisyona doğru evirilen, devletin kendi vatandaşları ile olan ilişkileri ve de ulusal hak ihlalleri için uluslararası yükümlülükler ve yaptırımlar içeren bir küresel sisteme doğru ilerlendiğine dair beklentilerin arttığı görülmektedir (Keyder, 2004: 207-224).

Bu durum küreselleşmenin sonuçları içinde egemenlik haklarının ulusal ve uluslararası arenada kullanımı konusunda da ciddi kısıtlamalar getirildiğini ortaya koymaktadır. Böylece çalışmanın alt başlıklarında detaylı olarak verilmekte olduğu üzere, iktidar kullanımının meşruluğu sorunlu bir hal almaktadır. Diğer bir ifadeyle devletlerin modernleşme süreci içerisinde vatandaşları ile kurmuş oldukları hâkimiyet tekeli ve bağ yeniden yapılanmak zorunluluğu ile karşı karşıya kalmaktadır. Avrupa Konseyi, AİHM, Uluslararası Tahkim gibi yapıların ulusal mevzuat ile birlikte ve hatta ulusal mevzuatın üzerinde yer alarak, ulusal egemenliğin vazgeçilmez olarak kabul edilen ilkelerinin değişebilirliği tartışmalarını başlatmışlardır. Benzer doğrultuda, devlet ve birey eksenli yeni ilişki tarzları gündeme gelmektedir. Örneğin yine çalışmanın ilerleyen alt başlıkları arasında verildiği üzere, kimlik taleplerinde olduğu gibi ulusal çerçevede bütünleşmeci

ve ulusal dayanışmacı anlayışları öngören önceki dönemin aksine, küreselleşme ile evrensel düzlemde farklılık ve eşitliği öngören yeni kolektif/bireysel haklar öne çıkmaktadır.

Diğer taraftan zıtlıkları bünyesinde barındırma özelliğinin bulunduğu ifade edilen küreselleşme sürecinin, ulus-devletin vazgeçilmez temel aktör olma potansiyelini daha da güçlendirdiği iddiaları da söz konusudur. Son dönemde ağır toplumsal bedeller de ödenmesine neden olan küresel ekonomik krizlerin, güvenlik ve terör sorunun tırmanmasının; yoksul ve işsiz kitlelerin hem sayılarının, hem de sosyal politikalara olan ihtiyaçlarının artmasının bir küresel eğilim ortaya çıkarmasıyla gelinen noktada belirsizliğin arttığını söylemek mümkündür. Bu gelişmelere ve kriz üretici karakterlerine bakıldığında, ulus-devleti göreve çağırıcı ve önemini yeniden hatırlatıcı eğilimler olarak değerlendirilebilmektedirler. Bunun neticesinde, dış kaynaklı küresel dalgalanmalar, belirsizlik ve risklere cevap üretecek ve reaksiyon verecek bir merci olarak da ulus-devlet önemli bir konuma sahip olabilmektedir (Şahin, 2009).

Ancak ayrıca belirtilmesi gerekir ki, her ne kadar nükleer silahlar, terörizm, etnik-dini çatışmalar, sürdürülebilir çevre politikaları gibi pek çok alanda mutabakata varılamayıp zaman zaman küresel sistemi tıkanmış gibi gösterse de, küresel sistem; temel dinamikleri ile gerçekliliğini ve varlığını korumaktadır. Bu doğrultuda, küreselleşmenin temel boyutlarından kaynaklanan gelişmeler çerçevesinde siyasi alanın da dönüşüme uğradığı görülmektedir ve bu dönüşüm birçok alanda ulus-devlete yansımakta ve ulus-devletin yapısal anlamda dönüşmesini gerekli kılmaktadır. Birey-devlet ilişkisi, devletin görev alanının daraltılarak etkinliğinin artırılması, merkezi yönetim anlayışının değişmesi-yerelleşmesi, çok kültürlülük gibi yaklaşımlar siyasi alana ilişkin temel dönüşüm alanları olarak sıralanabilir.

Küreselleşmeyle ortaya çıkan en önemli siyasi değişikliklerden biri de sınırların giderek önemsizleşmesi ve bağımlılığın artmasıyla egemenlik kavramında ve işlevlerinde meydana gelen dönüşümdür. Bu durumda gerek uluslararası sistemde ve gerekse ulus-devletler nezdinde, 1648'den beri var olan egemenliğin tanım ve örgütlenmesinde değişiklikler meydana getirmiştir. Günümüzde uluslararası ve ulusal nitelikteki pek çok karar uluslararası düzeyde alınmakta ve alınan kararlar ulus-devletleri bağlayıcı nitelik taşımaktadır (Dursun, 2006: 105-106).

Buraya kadar küreselleşmenin siyasi boyutu hakkında söylenenlerden hareketle, aslında yerleşik siyasal kurum ve süreçlere yönelik önemli toplumsal dönüşümlerin olduğu anlaşılabilir. Bu konuyu biraz daha somutlaştırarak ve günümüz modern toplumlarındaki en önemli siyasal güç olarak ifade edilen siyasi partiler bağlamında ele alacak olursak, bahsedilmesi gereken başlıca unsurun hayat standartlarına ve insani güvenlik sorunlarına yönelik bir dönüşüm süreci olduğu söylenebilir.

Bir başka ifadeyle küreselleşmenin yarattığı toplumsal dönüşüm, ortaya çıkan birçok yeni sorun güvenlik esaslı değil de, hayat standartlarını yükseltme esaslı bir siyaseti ön plana çıkarmaktadır. Siyasi partilerin parti politikalarını belirlerken, her geçen gün etkisini arttıracığı ortada olan, küreselleşme ile alakalı süreç ve sorunların tesirinde olması kaçınılmazdır. Küreselleşmenin zihniyet boyutunda ortaya çıkardığı dönüşüm, sorunların ve fırsatların milli sınırları aşan nitelikte olması, risk toplumunun kendini göstermesi, iletişim ve ulaşım teknolojilerinin siyasal toplumsallaşmada devreye girmesiyle her geçen gün katılımcılık karakteri artmakta olan bireyler, siyasi partilerin de ulus-devletlerin de bugüne kadar ki formatını değiştirebilecek nitelikte görülmektedir.

Küreselleşmenin siyasi boyutunda yaşanan gelişmelere bakarak, siyasetin giderek daha birey esaslı, küresel siyasi sisteme entegrasyonun daha önemli olduğu, yerel siyasetin önem kazandığı, üçüncü sektör olarak ifade edilen sivil toplum kuruluşlarının daha fazla dikkate alındığı ve kamusal alanda çok daha fazla yer alabildiği bir sürecin yaşandığı söylenebilir. Bir başka deyişle küreselleşme ile birlikte siyaset anlayışında bir değişimin yaşandığı görülmektedir. Değişen siyaset anlayışıyla güvenlik esaslı siyaset anlayışından hayat standartlarını temel alan bir anlayışa geçiş yaşandığı ve küresel siyasal sorun alanlarının da çoğunlukla bu bağlamda ele alındığı söylenebilir.

Temel küresel sorunların başlıcalarını; Yoksulluğun küresel düzeyde artışı, işsizlik riskinin artışı, gelir dağılımının adaletsizliği, her düzeyde eşitsizliğin artışı, küresel ekonomik krizler, etnik ve dini ayrımcılığın artışı, küresel terörün yükselişi, az gelişmiş ülkelerin içinde bulunduğu açlık ve yoksulluk, küresel kirliliğin artışı, küresel iklim dengesinin bozulması, uyuşturucu, AIDS, alkolizm, obezite ve kanserin yükselişi, insan ticaretindeki artış şeklinde sıralamak mümkündür. Çalışmanın konusu gereği, genel

olarak sıralanan bu küresel sorunların özellikle siyasi sorun niteliği taşıyan yönleri vurgulanarak toplam dokuz alt başlıkta daha detaylı olarak ele alınmaktadır.

### **1.3.1 Siyasi Meşruiyet Sorunu**

Genel olarak küreselleşmenin siyasi etkileri, tarihi bir kategori olarak ulus-devletin ömrünün sona erdiği, yönetsel anlamda bir meşruiyet sorunu yaşadığı iddialarına ilişkin olarak ele alınmaktadır. Gerçekten de küreselleşme olgusunun siyasi analizini yapan hemen her çalışmanın söz konusu bu iddialarından yola çıkarak ilerlediği görülmektedir. O halde küreselleşmenin siyasi meşruiyet zemini üzerine etkilerini ortaya koyabilmek için, ulus-devletin günümüzdeki politik konumunu hareket noktası olarak almak yerinde olacaktır.

Nitekim ulus-devletin küreselleşme ile olan geriliminin temellerinden biri de tam bu noktada yatmaktadır. Artık ulus-devlet, Hobbsçu anlamda egemen olacağı bir zeminde değildir. Böyle bir zemini yeniden tesis etmek için; ya kültür ile siyasi olan arasındaki bağı homojenleştirmeye başvurarak yeniden yaratacak (ama o zaman küreselleşmenin dayatmalarına ters düşecektir) ya da heterojenliği veri alarak, onlardan biri veya bir kaç aracılığıyla kendini meşrulaştırmayı kabul edecek o zamanda küresel homojenliğin empoze ettiği şekilde, düzeyde ve alanda egemenlik kullanmayı kabul edecek (Sarıbay, 2004b: 92) yani esnek hale gelecek ve tam egemenlik anlayışından vazgeçecektir. Dolayısıyla tam egemenlik anlayışından vazgeçerken, yeni egemenlik anlayışından birinci derecede etkilenmekte olan devlet-birey/vatandaş ilişkilerinin de yeniden tahsis edilmesi gerektiği düşünülmektedir. Çünkü küresel siyasi değişim süreci içerisinde devletin ulusal sınırları içinde yaşayan bireylerin/vatandaşların devletle olan bağları da etkilenmektedir. Bu noktada da küresel siyasi değişimle oluşan sorun alanlarından ilk olarak karşımıza meşruiyet sorunu çıkmaktadır. Küreselleşmeden bireylere doğru, yani genelden özele doğru bir etki sahası olduğu söylenebilir. Diğer bir ifade ile bireysel değişim ve dönüşümlerden devlete oradan da uluslararası sisteme yansıyan bir geri besleme süreci söz konusudur.

Bu geri besleme süreci, devlet ile birey arasında yüzlerce yıldır devam eden “bağ”ı etkilemekte ve bu bağın anlam/içerik farklılaşması zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır. Devletle birey/vatandaş arasındaki bu bağ ile geçmişte kimi toplumlarda bireye karşı

devlet baba olmuş, kimi toplumlarda bir leviathan olmuş, kimi toplumlarda ise sadece bir siyasi örgütlenme bağı olarak nitelik bulmuştur.

Günümüzde ise küreselleşme süreci içerisinde ulus-devlet yapılanmalarının karşısına çıkan, siyasi meşruiyet sorunu olarak gündeme gelen, özellikle temsil kapsamındaki talepler, ulus-devletlerin düzenli bir sosyal ve siyasi örgütlenme görüntüsü çizmesini engellenmektedir. Bu süreçte uluslararası örgütler, ulus-üstü yapılar, çok uluslu şirketler gibi farklı formlar, küresel ekonomik ve siyasi ortama dâhil olarak varlıklarını sürdürmektedirler. Bu durum küreselleşme ile gelen değişimin yarattığı taleplerin tatmini konusunda bir karmaşaya sebep olmaktadır. Ortaya çıkan karmaşanın temelinde modernitenin siyasi, toplumsal, bireysel yapılar için temin ettiği belirlilik halinin ortadan kalkmasının yattığını söylemek mümkündür. Bir diğer ifade ile küreselleşme ile uluslararası kurumların yetki alanlarının giderek artması halka dayalı meşruiyet esaslarının devre dışı kaldığı bir egemenlik kullanımını ortaya çıkarmaktadır (Şahin, 2006: 3-17). Bu noktada, “demokrasilerde halkın gerçek anlamda sahneye çıktığı seçim süreçleri de dâhil olmak üzere, iç siyasetin uluslararası faktörlerin etkisine daha açık hale gelmesiyle siyasi meşruiyet sorununun temelini oluşturan demokrasi açığının gündeme gelmesidir” (Şahin, 2006: 5). Demokrasinin bireylerin hayatları hakkında verilen kararlara mümkün olduğunca katılması düşüncesine dayandığı bilinmektedir. Bu bağlamda, küreselleşme sistem içerisinde demokratik karar mekanizmalarının birçoğunun ulus-devletlerden çıkarak, uluslararası kuruluşlara geçmesi, bireyleri ve seçilmişleri devre dışı bırakması açısından, siyasi meşruiyet sorununu gündeme getirmektedir.

Nitekim küresel siyasi sistem içerisinde ulus-üstü şirketler, devlet ve toplum arasındaki ilişkiyi inşa etmeye çalışan Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ-WTO), AB, AIHM gibi kuruluşlar, toplumu ve vatandaşları temsil etme kabiliyetine sahip değildir. Her şeyden önce adı geçen kuruluşların faaliyet alanları ekonomi temellidir, siyasi düzeyde seçme ve seçilme ilkesine göre hareket etmemekte, yöneticileri küresel aktörler tarafından atanma yoluyla göreve getirilmektedir. Bu nedenle bu kuruluşların demokratik anlamda ulus-devletlerin çözüm üretemediği konularda çözüm üretme durumları da olmamaktadır. Ortaya çıkan tablo da

bu kuruluşların hem meşruiyet hem de temsiliyet sorunu ile birlikte anılmalarına yol açmaktadır (Üstel, 1999: 1-10).

Habermas da yaşanan bu süreci ulus-devletin meşruiyet krizi bağlamında açıklamaktadır. Habermas'a (2002: 26-35) göre devletin giderek kontrol gücünü ve kabiliyetini kaybetmesi, karar mekanizmasında meydana gelen meşruiyet eksikliği ve meşruiyet temin edici idari ve düzenleme hizmetlerini sunmadaki yetersizliği toplum nazarındaki siyasi meşruiyetine sebep olmaktadır. Habermas'la benzer düşünceleri paylaşan Giddens'a göre de (2000: 87), klasik sosyal demokrasi ve neo-liberalizm ideolojileri çerçevesinde şekillenen dünya devletleri artık, küresel siyasi sistemle oluşan sorun alanlarına çözüm üretme konusunda tıkanmışlardır. Bu nedenle var olan küresel siyasi sürece uygun olarak yeniden yapılanma yoluna gitmelidirler. Bu çerçevede öncelikle meşruiyet, temsiliyet sorunlarına çözüm üretecek şekilde egemenlik ve demokratik katılıma ilişkin yapılarını sorgulayarak, katılımcı yönetimin önünü açmaları gerekmektedir.

Küreselleşme, egemenliğin bölgesel, ulusal ve milletlerarası bölünmüşlüğüne meydana getirdiğinden, iktidar olgusu günümüzde çoğul bir nitelik taşımaktadır. Bu durumda, "sadece ulusal sınırlar içerisinde değil, küresel düzeyde de çoğul bir demokratik bir yapılanmayı gerekli kılmaktadır" (Held, 1995:140). Aksi takdirde yukarıda ifade edilenler demokratik yönetim anlayışı açısından ciddi meşruiyet sorunları oluşturmaya devam edecektir. Nitekim meşruiyet sorununun hem ortaya çıkmasında hem de devam etmesinde en önemli etken olan küreselleşmenin, egemen demokratik modern devlet kuramının varsaydığı ulusal topluluğu yerinden oynatmasıyla, devlet ile toplum arasındaki temsiliyet bağıni kopartarak bir ayrışmaya yol açmasıdır. Giderek yoğunlaşan küresel bağlantıların sonucu bugün ulusal toplumların hükümetlerinin kararlarını, politikalarını ve eylemlerini artık hiçbir şekilde yönlendirememesi, hükümetlerin de vatandaşları için neyin doğru ya da uygun olacağını belirleyememesidir (Şen, 2010: 145-161).

Sonuç olarak, küreselleşme demokrasiye katkıda bulunan bir süreç olarak değerlendirilmekle birlikte, siyasi meşruiyet sorunu temelinde demokrasiyi zedeleyici ya da demokratik yönetimlerin belirli alanlarda dönüşümünü zorunlu hale getirici bir konumda da yer alabilmektedir. Öyle ki, küreselleşmenin açık toplum ve çoğulculuğu



kucaklayan dolayısıyla da demokratik yönetimi pekiştiren neo-liberal karakteri, aynı zamanda ulusal ve uluslararası yönetimlerin içiçeliği sürecini getirerek, ulusal kapsamda bir siyasi meşruiyet krizine sebep olmaktadır. Dolayısıyla da küreselleşme sürecinde uluslararası ortamın ve uygulanan neo-liberal reformların demokratik bir yönetimle birlikte meşruiyet zemini sağlaması, her zamankinden önemli görünmektedir.

### **1.3.2 Devletin Yeniden Yapılanması Sorunu**

Küreselleşme sürecinde ulus-devlete ilişkin tartışmalar meşruiyet krizinin yanı sıra devletin işleyişi, gücü, biçimi, yapılanması ve sorunları çözmedeki yeterliliği/yetersizliği üzerine de yoğunlaşmıştır. Bu yoğunlaşma küresel siyaset paralelinde devletin dönüşümünü temel sorun alanlarından biri haline getirmiştir. Tartışmaları başlatan en önemli gelişmeler, günümüzde bilişimin ve iletişimin çok hızlı sağlanması, küresel sermayenin serbest dolaşımı, küresel pazar şartları, küresel örgütlerin yaygınlaşması ve özel sektör-kamu sektörü ayrımından toplam kalite yönetimi ve etkinliğe ilişkin anlayışın yönetim kavramı çerçevesinde değişmeye başlaması olarak sıralanabilir.

Bu çerçevede ulus-devletin küçülmesi, deregülasyon, özelleştirme, siyasi reformlar, sosyo-ekonomik politikaların dönüşümü gibi stratejiler, ülkelerin temel politikaları haline gelmiştir. Bu süreçte ulus-devletin geleneksel politika araçları giderek zayıflamakta, dünyada hemen her alanda küresel entegrasyonun derinleşmesi ile siyasi iktidarın yetkilerinin küresel kurumlara ve yerleşme eğiliminin güçlenmesi ile yerel yönetim organlarına doğru dağıtılması söz konusu olmaktadır (Köse, 2013). Böylece ulus-devletin yeniden yapılanması da kaçınılmaz görülmekte, küresel ölçekte görülen yönetsel sorunlara çözüm üretebilmek amacıyla, kamu yönetiminde daralmanın yanı sıra, kamunun yönetim anlayışındaki değişme, yönetimin demokratikleşmesi ve şeffaflaşma, dönemde öne çıkan başlıca eğilimler olarak belirtilmektedir.

1980 sonrası dönemde geçerli olan ulus-devlet anlayışı, serbest rekabete dayalı, devletin mümkün olduğu kadar az alana müdahale ettiği, neo-liberal devlet anlayışı olarak ele alınmaktadır. Bu anlayışa göre; devletin görevleri en genel haliyle, iç ve dış güvenliğinin sağlanması ile adalet hizmetlerinin geliştirilmesi ile sınırlandırılabilir. Devletin sınırlandırılışında iktisadi ve sosyal etkinlikler özel girişime devredilirken bireyin yaratıcılığına vurgu yapılmaya başlanmıştır. Diğer bir ifadeyle dünya, yirmi birinci

yüzyıla neo-liberal değerlerin yükselişte olduğu bir siyasi ve düşünsel ortamda girmiştir. Diğer birçok kurum gibi ulus-devletin de tanım ve içeriği değişmeye başlamış ve kurumsal anlamda devletin yapılanmasının hem dünya ölçeğinde ve hem de ülke sınırları içerisindeki yapı ve işlevleri yenilenmiştir. Bu bağlamda, ülke sınırları içinde ekonomiye, kişilerin özel hayatına yoğun ve doğrudan müdahalede bulunan bir devlet yerine; kurumsal ve yasal altyapı düzenlemesi yapan bir devlet anlayışı ön plana çıkmıştır. Ekonomik, siyasi, kültürel ve toplumsal alanlarda mutlak hâkim ulus-devlet anlayışı yerini ulus-üstü değer ve ilkelerle kayıtlı, sınırlı-egemen devlet anlayışına bırakmıştır.

Yeni küresel sistem, refah devletinin küçültülerek, var olan görev alanlarında daha etkin bir hal almasına dayanmaktadır. “Devletin küçültülmesi ile bürokratik iktidarlar çağının kapatılması, devlet eliyle kullanılan kamu gücünün topluma devredilmesi, karar verme ve uygulama gücünün seçilmiş ve/veya atanmışlar yerine hizmeti alanlar tarafından kullanılması hedeflenmiştir.” Bu arada devletin piyasaya ilişkin görev ve yetkileri, serbest piyasa sisteminin önünü açmak, rekabeti güvence altına almak üzere düzenlemeler yapmak ve doğal olarak da kamu huzur ve güvenini sağlamak şeklinde güncellenmiştir (Güler, 2005: 97). Bu anlamda 1980 sonrası küresel sistem; itici güçleri olan neo-liberal ideolojinin ve serbest piyasa ekonomisinin etkisi ile ulus-devletin, ekonomik alandan elini eteğini çeken, çekmesi de istenen bir görünüm sergilemektedir. Küreselleşme süreci çerçevesinde yeni dönemde; eski dönemlere nazaran farklı, fakat etkin bir devlet anlayışı benimsenmiştir (Ener ve Demircan, 2009).

“Ulusal kamu yönetimlerinin büyüklüğünde, kapsamında, kullandığı kaynaklarda ve etkileme araçlarında daralma, yeni dönemin başlıca kamusal politikasını oluşturmaktadır. Bu daralma, “devletin küçültülmesi” ya da “kürek çeken değil, dümen tutan devlet” sloganları altında yürütülmekte ve çeşitli biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Bu politikanın en yaygın uygulamalarından birisi, çalışan sayısını azaltılması yoluyla kamu yönetiminin genişliğinin ortadan kaldırılmaya çalışılmasıdır. Bu kapsamda kamu görevlilerinin geleneksel statülerinde belirgin bir aşınma gözlenmekte, sürekli ve güvenceli memurlar yerine giderek sözleşmeli personel istihdamı ve performansa dayalı ücret uygulaması yaygınlaşmakta, özel kesimden kamu kesimine yönetici transferi özendirilmekte ve kamu kesiminde birçok görevler rekabete açılmaktadır” (Köse, 2013: 30).

Bir başka değişiklik alanı ise bazı kamu hizmetlerinin yürütülmesi sürecinin yönetsel açıdan özerk ve düzenleyici karar alma yetkisine sahip kuruluşlara aktarılmasıdır.

Ayrıca hizmet sektörüne ilişkin alanlarda yetki devri yapılmakta ve finans, sigorta, radyo-televizyon gibi alanların düzenleyici karar verme yetkisi olan kurul ya da kuruluşları oluşturulması ile merkezi yönetim hukuki düzenlemelerle garanti altına alınarak sınırlandırılmaktadır<sup>10</sup>. Bir yandan devletin rolü sınırlandırılmaya çalışılırken, diğer yandan devletin hizmet sunması beklenen yeni hizmet alanları da ortaya çıkmaktadır. Eğitim, çevre, aids, tehlikeli atıklar, uyuşturucu alışkanlığı, yabancıların rekabeti gibi konularda (Tutum, 1994: 28-30; Köse, 2013: 31) devletin vizyon ve misyonunun yeniden ele alınması tüm ülkelerde gündeme gelen küresel sorunlar halini almıştır.

Ulus-devletlerin yetki alanlarını yeniden düzenlenmesi anlamında gelişmelerden bir diğeri yerelleşmeye yönelik gerçekleştirilen adımlardır. Yerel yönetimlerinin giderek güçlenmesi, ulus-devletlerin olanaklarının, yetkilerinin ve sorumluluklarının kendi içindeki alt birimlere ve özellikle yönetimi seçimle belirlenen belediyelere aktarılması, hem yönetim anlamında hem de demokratikleşme anlamında önemli bir reform hareketi olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, yerel yönetimlerin mali, idari, ekonomik düzlemde özerkleştirilerek merkezi devlete bağlılığın azaltılmış, ulus-devletin bu kapsamda sadece bir “ara örgüt” haline (Kazgan, 2005: 34) dönüştürülmesi sağlamıştır. Böylece küreselleşme sürecinde serbestleşme ve özelleştirme yoluyla uluslararası sermaye için dünya pazarı kurulurken, küresel pazarlar; yerel yönetimlerle doğrudan ilişki kurabilir hale gelmiştir.

Bu dönemle birlikte yeni bir kamu hizmeti anlayışı egemen kılınmaya çalışılmış, ekonomi, verimlilik ve etkinlik değerlerine dayalı bu yeni anlayışa özel sektör model olarak alınmıştır. Yeni yaklaşımda karar verme ile uygulama süreci birbirinden ayrılmaktadır. Etkinlik ve verimlilik arayışı kamu yönetiminde yeni kurumsal düzenlemeleri teşvik etmekte ve toplam kalite yönetimi anlayışının devlet kurumlarında yerleşmesine çalışılmaktadır. Böylece kamu hizmetlerinin sadece ucuz oldukları için bir tercih olmaktan çıkması ve daha nitelikli bir hal alarak, özel sektör mantığı çerçevesinde daha etkin ve verimli hizmet sunmalar planlanmıştır.

---

<sup>10</sup> Son değişikliklerle birlikte ilgili hukuki düzenlemelere ilişkin detaylı bilgi için bkz. Kemal Gözler, Gürsel, **İdare Hukuku Dersleri Kitabı** ve **İdare Hukukuna Giriş Kitabı**, Ekin Yayınları, Bursa, 2013.

Kısacası küreselleşme sürecinin getirmiş olduğu yeni ulus-devlet anlayışı ile devletin üretici ve müdahaleci rolleri sınırlı bir boyutta kalmış, koruyucu ve düzenleyici rolü ise yeniden şekil bulmuştur. Bu bağlamda, koruyucu ve düzenleyici devletin ulusal savunma, yoksullukla mücadele, çevrenin korunması gibi alanlar yanında üstlendiği yeni görev; piyasadaki aksaklıkları ve serbest piyasa sürecindeki adaletsizlikleri önleyici şekilde ve küreselleşmenin getirdiği sıkıntılara karşı gerekli hukuki/düzenleyici altyapıyı oluşturmak olmuştur.

### **1.3.3 Ekonomik Sistemden Kaynaklanan Sorunlar**

Ekonominin küreselleşmesi, en genel haliyle kapitalist serbest piyasa ekonomisinin, rekabetin, üretim ve tüketim ilişkilerinin ulus-aşırı hale gelmesi olarak ele alınabilir. Ekonominin uluslararası hale gelmesinin başlıca nedenleri; yerel üretimin yetersiz oluşu, uluslararası fiyat farklılıkları, bilişim ve iletişim teknolojilerinin çok yönlü gelişimi olarak sıralanabilir. 1990'lardan itibaren küreselleşmenin hız kazanmasıyla ekonomik anlamda küreselleşmenin teorik ve pratik açıdan değerlendirilmesine ilişkin farklı yaklaşımlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Buna göre, “ekonomik küreselleşme, artan sınır ötesi karşılıklı bağımlılığa, mal, hizmet ve para piyasalarının bütünleşmesine işaret etmektedir” (Narula, 2000: 141-142). Ekonomik faaliyetlerde yaşanan küresel/sınır ötesi genişleme, uluslararası ticaret ve sermaye piyasasında yaşanan gelişmeler şeklinde ele alınabilir. Bu bağlamda küresel ekonomik entegrasyon, neo-liberal küreselleşmenin yaygınlaşmasına paralel olarak ortaya çıkmaktadır. Bütüncül bir küreselleşme sürecinin, ekonomik büyüme açısından daha anlamlı sonuçlar doğurduğunu ve bu tür politika tercihlerinin daha yüksek büyüme hızlarına ulaşmayı sağladığı ifade edilmektedir.

Ancak küresel anlamda neo-liberal politikaların uygulandığı gelişmekte olan ülkelerde, gerek büyüme rakamları, gerek finansal krizler ve gerekse piyasa gelişmeleri açısından yaklaşık son yirmi yıl içerisinde önemli problemlerin yaşandığı ileri sürülmektedir. Geçiş ekonomileri de sürece dâhil edildiğine, bu ülkeler içerisinde iyi bir performans gösterenlerinin dahi yoksulluk oranının 1990'lardaki oranlamalara kıyasla daha yüksek düzeyde olduğu gözlemlenmektedir (Rodrik, 1997). Bu durum siyasi partilerin politikalarında küresel ekonomik sistemden kaynaklanan sorunlara daha fazla yer vermelerini neredeyse zorunlu hale getirmektedir. Nitekim ekonomilerdeki yoksulluk

sınırlarının genişlemesinin yanı sıra küreselleşmenin ekonomiler üzerindeki bir diğer etkisi, kendi ulusal ekonomilerini kontrol etme konusunda ulus-devletlerin ağırlıklarının azalması yönünde ifade edilmektedir. Ulusal organlardan uluslararası kurumlara ve kuruluşlara doğru kısmi bir otorite ve güç transferinin yaşanması da yine bu bağlamda gözlemlenebilir.

Yaşanan süreci doğrulayan pek çok ekonomik gösterge ortaya çıkmakla birlikte, siyasi açıdan bakıldığında da benzer sonuçlar elde edilebilmektedir. Küreselleşmenin yoğunluğunun artması ile birlikte uluslararası kurum ve kuruluşlar, ulus-devletlere ilişkin ekonomik ve siyasi kararların alınması sürecinde daha etkili olmaya başlamıştır. Bu bağlamda, ekonomik küreselleşme, ülkeler için dünya çapında ticareti arttırıcı bir etki göstermiştir. Küreselleşme ile birlikte böyle olumlu bir sonucun ortaya çıkmasının arkasında öncelikle dünya piyasalarının entegrasyonun ve hızlı teknolojik değişmelerin, düşük işlem ve iletişim maliyetlerinde ortaya çıkan verimlilik gibi etkenlerin olduğu belirtilmektedir. Bu noktada dünyadaki birçok ülkenin son dönemde dünya ticaretine ve küresel ekonomiye aktif olarak katılmaya başladıkları söylenebilir. Başta Asya ülkeleri olmak üzere, yeni gelişen ülkelerin dünya ticaretindeki önemleri gittikçe artmaktadır. Ayrıca banka dışı mali kurumların, finansal aracılık sürecindeki önemlerinin gittikçe arttığı belirtilmelidir. Bu sebeple, daha yüksek uluslararası rekabet, daha yüksek ekonomik gelişme, daha yüksek gelir düzeyi, daha yüksek kaliteli ürünler ve böylece daha yüksek hayat standartları küreselleşme süreci ile birlikte görülebilir (Dikkaya ve Deniz, 2006: 163-181).

Küresel üretim ve pazarlama yapıları şimdi artan hızlilik ve yayılma ile şekillenmektedir. Küresel ürünler ve ulus-aşırı firmalar tarafından üretilmiş markalar, küresel bir tüketim kültürünü meydana getirmektedir. Ortaya çıkan bu küresel sistem, yönetimlerin çok daha etkin olmasını gerektirmekte; ideal anlamda, yalnızca ticaret ve parasal akımların değil, ekonomik ve ekonomik olmayan yapıların da etkileşim haline gelmelerini teşvik edip düzenleyen bir yapının oluşmasını da talep etmektedir (Rhodes, 1995: 385-386). “Bu durum ulus-devletleri, kendi yasalarını küresel standartlarla uyumlulaştırması konusunda zorlamaktadır. Bu bağlamda dünya ekonomisi Bretton Woods sistemi ve benzer olarak nitelendirilebilecek kurumlar olan IMF ve Dünya Bankası ile uluslararası hale gelmiş ve bu süreç GATT ile devam etmiştir” (Dikkaya ve

Deniz, 2006: 167). Küresel dönüşüm yoğun olarak son otuz yılın ürünü olarak değerlendirilmektedir ve devam eden ekonomik küreselleşme süreci karşılıklı bağımlı bir yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Soğuk savaşın sona ermesi ise bu süreci hızlandırıcı bir etki yaratmış ve bugün neredeyse tüm dünyanın küresel serbest piyasa ekonomisinin kurallarına göre yaşadığını söylemek mümkün hale gelmiştir.

Küreselleşmenin ekonomik aktörleri tüm dünyada hareket etmektedirler. Devletlerin borsalarında yaşanan herhangi bir istikrarsızlık kısa zamanda diğer devletlerin borsalarında da olumsuz etkilere neden olabilmektedir. Piyasalar siyasi ve ekonomik gelişmelere karşı aşırı duyarlı hale geldiği için sermaye hareketleri anlık zaman dilimleri içinde bir ülkeden diğerine yön değiştirebilmektedirler (Turan, 2011: 56-80). Bu anlamda küreselleşme hayatın birçok alanında farklılaşmaları, kolaylıkları sağlamakla birlikte zorlukları, sıkıntıları, eşitsizlikleri ve zararları da getirebilen bir süreç olarak karşımıza çıkmakta ve hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için ekonomik anlamda farklı problemler ortaya çıkarabilmektedir. Küresel ticaret bu süreç çerçevesinde sürekli artmakta, buna rağmen net kazançlar bağlamında özellikle gelişmekte olan ülkeler önemli bir gelişme gösterememektedir. Neo-liberal politikaların dünya ekonomilerine tek ve tartışmasız bir alternatif olarak sunulması ve bunun dışında davranırlarsa küresel sistemin dışına itilecekleri endişeleri yaratılması bu olumsuz tablonun devam etmesine katkıda bulunmaktadır. Çok uluslu şirketler, küreselleşmenin uluslararası temsilcilerinden biri olarak gelişmekte olan dünyanın zaten kıt olan kaynaklarının etkin dağılımını engelleyebilmekte ve zaten büyük oranda olan bölüşüm sorunlarının katlanarak artmasına neden olabilmektedirler. Yaşanan bölüşüm sorununun sebebi sadece çok uluslu şirketler değil küresel sistemin temelinde yer alan serbest pazar ekonomisi ya da vahşi kapitalizm olarak da görülebilmektedir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde teknoloji ve bilgi alanındaki hızlı dönüşümlerle ve bizzat sermaye aracılığıyla şekillenen yeni bir küreselleşme süreci olarak tanımlanmakta ve bu kapsamda ortaya atılan söylemlerin “zengini daha zengin fakiri ise daha fakir yaptığı” yönündeki iddialar özellikle fakir olarak nitelenen uluslar için doğru kabul edilebilmektedir. Ayrıca küreselleşmenin ekonomik anlamda getirdiği sorunlar kapital dünyanın bir getirisi olarak diğer küresel sorun alanlarını (çevre, yoksulluk ve bazen de terör) da tetikleyici etkiye sahip olabilmektedir.

Neo-liberalizmin “turbo” özelliklerine dayandırılan bir diğer küresel ekonomik sorun alanı ise piyasa dinamizmine dayalı olarak tüketicilerin harcama, borçlanma ve şirketlerin yatırım yapma istekleriyle ilgili olarak görülmekte ve yaşanan isteksizliklerin tüketici ve iş çevrelerin güvensizliği ile bütünleşerek, küresel alanda oluşan ekonomik krizleri ortaya çıkardığı söylenmektedir. İki binli yıllarda yaşanan ve etkileri tüm dünyada hissedilen küresel mali krizler, küreselleşme ile ekonomik alanda oluşan sorun alanlarına çözüm üretmenin gerekliliği noktasında birçok gelişmiş ülkeyi bir araya getirmiştir. Hatta 2009 yılı sonrasında ABD Başkanı Obama’nın yönetiminde neo-liberal önceliklerin yeniden belirlenmesi yoluna gidilerek, devletin bireylere yönelik sosyal desteklerinin artırılmasına ve bu sayede kapitalizmin yumuşatılması için çalışıldığı bilinmektedir (Heywood, 2013: 129). Dolayısıyla küresel ekonomik sistemden kaynaklanan sorunlara çözüm üretmeye yönelik politikalar üretmek, siyasi partiler için her zamankinden daha önemli bir hal almıştır.

#### **1.3.4 Kimlik Sorunu**

Küreselleşme ile ortaya çıkan bir diğer sorun alanı olarak kimliğe/kimlik siyasetine ilişkin sorunlardır. Küreselleşme ve dinamikleri ile birlikte yaşanan süreçte kimliklerin hemen her kategoride toplumsal, kültürel bir veri olmaktan çıkarak siyasi bir hal aldığını söylemek mümkün olmuştur. Aydınlanma dönemi sonrasında modern ulus-devletin ortaya çıkışı ile birlikte yapısal sınırların belirlenmesi suretiyle kısmen kontrol altına alınmış kimlik eksenli çatışmalar, küreselleşme sürecinin ivme kazanması ile birlikte yeniden görülmeye ve artmaya başlamıştır. Dünyanın hemen her bölgesinde görülmeye başlanan farklı kimlik temelli çatışmalar, kimlik kategorilerinin kendilerine özgüllüklerini daha sık vurgulamak suretiyle grup üyelerini harekete geçirmeye ve farklılıkları bu yolla siyasallaştırmaya çalışmaktadırlar.

Küresel dünyada kimliklere yönelik sorunların kimliksizlikle, milli kültürün çok kültürlülükle yer değiştireceği düşünülmektedir. Küreselleşme sürecinde kimlik sorununu ortaya çıkaran etkenler en temel haliyle; değerlerin küreselleşmesi, küresel sorunların tüm insanlığın geleceğini etkileme noktasında gündeme gelmesi, dünyanın serbest piyasa ekonomisi ile tek bir pazar olarak birleşmesi sonucu küresel kitle kültürünün standartlaştırıcı etkisi, aydınlanma düşüncesinin ürünü evrenselci ideolojilerin eski önemini kaybetmesi, göç ve diğer insan hareketleri şeklinde

sıralanabilir (Özyurt, 2005: 201). Küreselleşme süreci paralelinde oluşan bu etkenler, var olan “belirsizlik ortamında”, farklılıkların tanınmasına dayalı alt kimliklerin canlanmasını ve siyasi bir söylem olarak gündeme gelmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır (Keyman, 1998: 40).

Küresel sistem içerisinde farklılık ve çoğulluk temelindeki kimlik inşası, “modernitenin tek tipçiliğini” temel alarak yapılmaktadır. Küreselleşme çerçevesinde moderniteden post-moderniteye geçişi kimlikler bazında değerlendirmenin temel faktörlerinden biri olarak ulus-devlet yapılanmaları gösterilmektedir (Sarıbay, 2004b: 73-75). Günümüzde alt kimlikler küreselleşme ile gelen çok kültürlülük anlayışı çerçevesinde canlanma eğilimindedirler. Mikro-milliyetçi bir boyuta sahip olan etnik canlanmalar, kültürel homojenlikten devletin sembollerine ve hatta ülkelerin ulusal/uluslararası politikalarını belirleme noktasına kadar ulus-devlet modelinde yer alan birçok unsuru değişikliğe uğratabilecek gibi gözükmektedir (Ateş, 2004: 56).

Küreselleşmeyle birlikte mahalli kültürlere dini duygulara ve asıl olarak da “etno/kimliksel” değerlere olan yönelme, ana toplum kütlesi ile “ne ölçüde bütünleşmiş olursa olsun kültürel yaratıcılığı bir şekilde devam eden farklı kimliklerin anayurtlarıyla irtibatlı olan göçmen topluluklarla canlanma yaratmıştır”. Sonuçta ulus-devletler yeni kültürel ve siyasi taleplerle karşı karşıya kalmışlardır. Bu yeni küresel siyaset sürecinde kitle iletişim araçları, temel hak ve hürriyetler, demokrasi gibi unsurlar daha ziyade alt kimlik ve kültürler küreselleşme dinamiklerinin geri kalan öğeleri ile birlikte destek vermektedir (Şahin, 2009: 230-231).

Küreselleşmenin homojenliğe dönük yüzünün aynı zamanda, farklılaşmamış kimliklerin kendilerini ifade etmelerine imkân tanınması; ulus-devletleri kendi iç heterojenliklerine dayanarak tanımlayabilecekleri bir millet tanımı ile kalıcı olmaya zorlamaktadır. Bu eksende küresel siyasetin ulus-devletlerden talep ettiği çok kültürlü yapılanmaya uygun şekilde kapsayıcı ve farklılıkları tanıyıcı ortak tanımlama, kimlik sorununun tanınması kapsamında değerlendirilmesine de imkân tanınmaktadır. Kimlik siyaseti kapsamında yaşanan etnik canlanmanın başlıca sebebi olarak, son yıllarda yaşanan ve küreselleşme sürecinin sacayaklarından biri olan bilişim ve iletişim ve iletişim teknolojilerindeki gelişme gösterilebilir (Şahin, 2009: 233). Bilişim ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişme bugün devlet kontrolünün çok dışında kalmıştır. Toplumsal hayatta



küreselleşmenin dinamiği olan neo-liberalizmin de etkisiyle birçok alanda bilgi, belge, görüş ve kaynaklara ulaşılması hem serbestleşmiş hem de kolaylaşmıştır.

Zıtlıkları bünyesinde barındırdığı ifade edilen küreselleşme sürecinin yerelleşmeyi de beraberinde getirmesi göçmenlerdeki dışlanmışlık, güvensizlik gibi duygu ve eğilimler yerel olanı birleştirici, kimlik bilincini /etnik canlanmayı uyarıcı önemli etkenler arasındadır (Giddens, 2013: 544-547). Göçler sonucunda ortaya çıkan yabancılaşma insanları cemaat yapılanmalarına ve kendinden olana tutunmaya daha çok yönlendirmektedir. Ayrıca göçmen azınlıkların teknoloji ve neo-liberalizm gibi küreselleşmenin temel dinamiklerinin oluşturduğu bir toplumsal ortamda güçlü birer diaspora haline gelmeleri önemli görülmektedir (Şahin, 2009: 234). Küreselleşmenin sacayaklarından bir diğeri olarak ifade edilen neo-liberalizmin ve temel değerlerinin yaygınlaşması bir diğer önemli faktördür. Kültürel hakların evrensel bir değer haline gelerek uluslararası sözleşmelerde yer almaya başlaması, alt başlıklarda verildiği üzere sivil toplum düşüncesinin gelişmesi paralelinde kamusal alanda kimliklerin canlanması için uygun zemin olarak değerlendirilmektedir.

Kimlik sorununa ilişkin önemli bir diğer alan ise sorun çözen siyasi sistemdir ki bu konu çalışmanın diğer bölümlerinde yer alan meşruiyet ve siyasi kurumların yeniden yapılanması sorunu ile de örtüşmektedir. Ekonomik krizler, işsizlik, çevre, adaletsizlik, yolsuzluk, yoksulluk gibi bugün küresel nitelik taşıyan belli başlı sorunlara çözüm üretilmemesi; kimlik sorununu da tetikleyen yan etkenlerin çoğalması sonucunu doğurmaktadır.

Bu bağlamda 1980'li yıllara kadar küresel siyasete ilişkin süreçte, refah devletinin oluşturulması ve sosyal/siyasal güvenliğin sağlanması gibi konular üzerine yoğunlaşıldığı görülmektedir. Nitekim bu anlayış, insanların çoğunun standart hayat şartları ile sınırlandırılacağı ve belirli standartlar içerisinde siyasi çatışmaya neden olan karıştıllıkların azalacağı, insanların bütünleşmesinin çok daha kolay olacağı yönünde bir sosyolojik düşünceden hareket ediyordu (Offe, 1999: 53-80). Ancak yaşanan sürecin beklendiği gibi gelişmediği, küreselleşme süreçlerinin içerisinde zıtlıkları barındırması gibi ulus-devlet yapılanmalarının da küresel siyaset içerisinde yerel/etnik kimlik canlanmalarını tetiklediğini söylemek mümkündür.

Özellikle 1980'lerden sonra ulus-devletin yeniden yapılanması, sınırlı ama daha etkin bir yapılanmaya sahip olması yönündeki fikirler ve çalışmalar, aynı zamanda onun modernite sonrası süreçte farklılıkları bir arada tutma yeteneğini kazanabilmesi ve homojenlikten sıyrılması açısından kolaylaştırıcı bir etki ortaya çıkarması olarak değerlendirilebilir. Ulus-devletin yapısal ve siyasi anlamda yeniden yapılanmasını gerektiren birçok kriz alanının var olduğu günümüzde etnik, dinsel ve kültürel her farklılık siyasi açıdan belli bir etki alanı oluşturmayı başarmıştır ve kimlikler kültürel içerikleriyle siyasallaşmış, siyasetin temel çatışma alanlarından biri olarak görülmeye başlanmıştır.

Ulus-devletin makbul bir kategori olmadığı görüşünün temelinde yatan düşünce; ulus-devletin tanımı gereği kültürel, dinsel, etnik farklılıkları görmezden geldiğine, tekil bir kimliği dayattığına, otoriter eğilimlerle dayatmacı bir toplum anlayışını yerleştirdiğine dair iddialara dayanmaktadır. Bu iddialardan yola çıkıldığında yapılması gereken ise bu otoriter yapının, farklılıkları dikkate alan ve toplum içinde yaşayan çeşitliliğe saygı çerçevesinde esnemesi, yani demokratikleşmesi düşüncesidir (Mert, 2005).

Bu bağlamda küreselleşmeyi “yırtıcı” bir süreç olarak değerlendiren Richard Falk (2002), küreselleşme olgusunun içerdiği liberalleşme, özelleştirme, ekonomik düzenlemelerdeki düşüş, refah politikalarındaki gerileme, kamu harcamalarındaki azalma, mali disiplin, sermayenin akışındaki serbestlik, işgücü üzerinde sıkı denetim, sınırsız döviz aktarımı gibi uygulamaların insanlığın mutluluk ve refahı üzerinde olumsuz sonuçlar yarattığını belirtmektedir. Ulus-devletin bir takım riskleri karşılayamaz hale gelmesi, Habermas'ın deyişiyle (2002: 26-36) en önemli işlevi toplumsal bütünleşmeyi mümkün kılmak olan, o ana kadar birbiriyle yabancı olan insanlar arasında dayanışmacı bir ilişki kurulmasını sağlayan ulus-devlet yapılarının entegrasyon yeteneğinin küreselleşen risklere cevap verememesi, ulus dışı arayışların artmasını, ulusu aşan bölgesel siyasi yapılanmaların ortaya çıkmasını kolaylaştırmıştır.

Kültürün akış hızında teknolojik ilerlemeye bağlı olarak yaşanan gelişmeler bir yandan kültürel mesafelerin, sınırların anlamını yitirmesine neden olmuş ve kültürleri “melezleştirmiş”, diğer taraftan ötekini hemen yanı başında bulan toplumların kendiliklerini daha fazla vurgulamasına imkân sağlamıştır. Özgüllüklerin taşıyıcısı olarak gelişen görsel medyanın küreselleşmesi ulusal kimliğin ve kültürün

zayıflamasına, tüketim kültürünün yaygınlaşmasına, buna bağlı olarak yeni hayat tarzlarının oluşmasına ve kimliğin biçimlenmesinde etkili olmaya başlamıştır. Medya sektöründe devlet tekelinin ortadan kalkması, kamu yararı etrafında biçimlenen yayıncılığı ve ulusal kültürü desteklemeye yönelik bir yayıncılık anlayışını zaafa uğratmış, bu durum da yine ulusal kimliğin olumsuz etkilenmesine neden olmuştur (Özyurt, 2005: 55).

Küreselleşme sürecinde, ulaşım imkânlarında yaşanan gelişmeler ülkeler ve bölgeler arasındaki insan akışının hızlanmasını sağlamış ve uluslararası göç olgusu, özellikle yaşadıkları topraklarda aradıklarını bulamayanlar için, ulusa aidiyetin sorgulanmasına neden olmuştur. Bu sorgulama paralelinde kimlik siyaseti aracılığıyla, kendi kolektif aidiyetlerini ön plana alan ve kolektif bir kimlik etrafında örgütlenmeye çalışanlar, bir yandan kültürel özgüllüklerinin tanınmasını sağlamak üzere kamusal alanda yerleşmeye başlamışlar, diğer yandan da içinde yaşadıkları toplumun yerli kimliğinin güçlenmesine katkıda bulunmuşlardır.

### **1.3.5 Terör Sorunu**

Terörizm kelimesi, tarihin farklı dönemlerinde, dönemin getirdiği farklı şartlara göre, farklı farklı anlamlara sahip olmuş, farklı içerik ve hedefler taşımıştır. Ancak genel özelliği, hedeflerine belirli bir kitle üzerinde korku ve endişe uyandırarak, ulaşmayı amaçlayan “siyasi bir şiddet şekli” olarak belirmesidir. Burada amaç ölüm ya da tahribata neden olmaktan ziyade ileride gerçekleşme ihtimali olan ölüm ve tahribat hakkında korku ve huzursuzluk çıkarabilmektir.

Küreselleşmenin ivmesinin ve yoğunluğunun artma eğilimi gösterdiği yirminci yüzyıl boyunca, dünya genelinde yoğunlaşan terör faaliyetleri Soğuk Savaş döneminde de varlığını korumuştur. Ancak Soğuk Savaş sonrası dönemde terörizmin amacı, yöntemleri, silahları ve stratejisi değişmiştir (Deutch, 1997: 10-24). Medd ve Goldstein'e (1997: 281-318) göre, “1970’lerde teröristlerin amacı siyasi iken, 1980’lerde siyasi amaçlı terörizmin yanı sıra dini ve ekonomik amaçlı terörü de ortaya çıkmıştır.”

Özellikle 1980’li yıllardan sonra dinin siyasi şiddete ilişkin önemli bir motivasyon oluşturduğu yönünde yaygın kanaat bulunmaktadır ve bu anlamda yeni tarz terörizmden

bahsedilmektedir. Yeni terörizmin, geleneksel terörden temel farkı, siyasi bir stratejiye yönelmekten ziyade, dini bir emir ve kutsal bir görev niteliği taşıması yeni tarz terörün şiddetini, içeriğini ve dolayısıyla etki derecesini değiştirmektedir. Hoffman'a göre, iki binli yıllara kadar faal olduğuna inanılan toplamda elliden fazla terör örgütünün yarısından fazlası dini nitelikli olarak sınıflandırılabilir<sup>11</sup> ve (Heywood, 2013: 345). El Kaide bu eğilimin tek değilse bile kesin bir örneği olarak ele alınmaktadır.

Yaklaşık son yirmi yıldır yapılan araştırmalara göre, geleneksel terörü siyasi amaçlı kullanan terör örgütlerinin yerini dini ideolojilerini öne süren ve toplu insan ölümlerine yol açan eylemleri gerçekleştirmeyi amaç edinen, "küresel terör örgütleri" almıştır. Yapılan eylemlere bakıldığında yalnızca karşı olunan devletin siyasi ve ekonomik yetkililerini hedef alan saldırılar değil; daha geniş çapta saldırılar olduğu gözlemlenmektedir (Walter, 1998: 89-98). Bu kapsamda saldırıların hedefleri arasında finansal merkezler, ulaşım ve enerji sistemleri, yargıda ve medyada çalışanların da girdiği görülmektedir. Bu durum küreselleşme ile terörizminin ulus-ötesi bir nitelik kazanmasının zemininin oluşturulması olarak da yorumlanmaktadır.

Küreselleşme süreci temel dinamikleri arasında yer alan bilişim ve iletişim teknolojilerindeki gelişme, aynı zamanda terörizmin de küreselleşmesine yol açan etkenlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Terörün küreselleşmesinde yeni terörizmin, teknolojik yeniliklerden yararlanmasının ve aynı doğrultuda terörizmin yeni formlarının ortaya çıkmasının etkili olduğu belirtilmektedir. Bu çerçevede çağımızın en tehlikeli tehditlerinden biri terörist örgütlerin enformasyon teknolojisini ve interneti kullanması olarak belirtilmektedir. Bilim ve teknoloji ilerledikçe terörizm açısından teknik engeller azalmakta; sosyal ortamda ise tehlikeler daha çok büyümektedir. ABD Adalet Bakanlığı'nın 2000 ve 2002 yılı bütçe planı raporlarında belirtildiği gibi, enformasyon çağının yüksek teknolojik başarıları terörizme ve çeşitli suçlara karşı mücadeleyi zorlaştırmış, bu durum küresel terörizm açısından yeni olanaklara kapı açmıştır (www.usdoj.gov). Bu bağlamda küreselleşen dünyada mevcut olan ileri teknolojinin kat ettiği mesafe, terörizm önümüzdeki yüzyılda da şiddetini giderek arttırma imkânını istediği ölçüde yakalayabilme ihtimaline sahip görülmektedir.

---

<sup>11</sup>Yeni Terörizmin yükselişi çerçevesinde özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında terör temel amaçları doğrultusunda dört tarzda ele alınmıştır: İsyancı terörizm, yalnızca terörizm, milliyetçi terörizm, küresel terörizm (Heywood, 2013: 345).

“Terörizmin temelinde sistem dışında ve sisteme karşı sürdürülen bir mücadele yatmaktadır. Bir anlamda terörizm hâkim gücün sistem dışında sorgulanmasıdır.” İçinde bulunduğumuz küresel çağın siyasi boyutunun neo-liberal değerlerin dünyaya hakim olması ve küresel bir kültür oluşturması şeklinde ifade edildiğinde, küresel terörizm, bu değerlerin hâkimiyetini sorgulayan bir konumda da değerlendirilebilir. Nitekim 11 Eylül saldırıları sonrası gelinen noktada küreselleşmenin temel dinamiklerini oluşturan temel faktörlerin hiç birisi değişmemiştir. “Fakat güvenlik algılaması uluslararası sisteme önemli bir faktör olarak yeniden girmiştir. Ayrıca bu yeni girişimler uzun vadede jeo-stratejik bir takım değişikliklere yol açma potansiyeli de taşımaktadır” (Başeren, 2006: 6).

Bu bağlamda, güvenlik algılaması iki boyutta değerlendirilebilir. İç güvenlik ve uluslararası güvenlik gerek savaş bölgelerinde gerekse düşük yoğunluklu çatışma alanlarında yıllardır alışlagelmiş bir sorun olan iç güvenlik kaygılarının özellikle 11 Eylül sonrası süreçte artık ABD ve Avrupa'nın gündemine de ciddi anlamda oturduğu ileri sürülebilir. Avrupa'nın çeşitli ülkeleri terörle bir dereceye kadar tanışık olmasına rağmen temel hak ve özgürlüklerin her şeyin önünde tutulduğu bazı ülkelerde 11 Eylül'ün yarattığı güvensizlik ortamı bu güne kadar kabul edilemez bazı özgürlüklerden fedakârlık edilmesi için ortam yaratmıştır. Nitekim 11 Eylül sonrası ABD'de yapılan kamuoyu yoklamaları güvenlik uğruna alınabilecek önlemleri önemli oranda onaylanmıştır (Erkmen, 2001: 5).

Sonuç itibariyle küreselleşme ile yeni tarz terörizm ortaya çıktığını iddia edenler, 1990'lardan itibaren yeni ve yıkıcı tarzda bir terörizmin olduğunu belirtmekte ve yeni tarz terörizmin, geleneksel terörizmden farklı içeriğe sahip olduğunu savunmaktadırlar. Bu çerçevede değerlendirilen 11 Eylül vakasının aynı zamanda terörizmin yeni bir türünün de ortaya çıkışını temsil ettiği belirtilmektedir.

### **1.3.6 Sivil Toplum Sorunu**

Sivil toplum örgütlerinin uluslararası alandaki ilk örgütlenmeleri 1800'lü yıllara denk gelmektedir. Literatürde ilk uluslararası örgüt olarak, 1839'da kurulan “İngiliz ve Yabancı Kölelik Karşıtı Topluluk” kabul edilmektedir. Bugün ise küresel sivil toplum denilince geniş kapsamlı örgütlenmelerin ötesinde içerisinde vatandaşlık, toplumsal hareketler ve kamusal alanı barındıran bir yapı akla gelmektedir. Küreselleşme

sürecinin beraberinde getirdiği yeni koşullar ve farklı sorun alanları, ulus-devlet düşüncesini, yapılanmasını, sınırlarını etkilerken beraberinde sivil toplum kavramını da etkilemiş ve küreselleştirmiştir.

Bu durumun bir sebebi olarak günümüzde, nüfuz alanı tüm dünya olarak kabul edilen küresel siyaset anlayışının, geleneksel siyaset anlayışından farklı ve çok aktörlü bir yapılanmayı gerekli kılması gösterilebilir. Küresel siyasi sistemdeki söz konusu çok aktörlü yapının temel aktörlerinden biri olarak da sivil toplum kuruluşları/örgütleri, 1990'lı yılların ortalarından bu yana tüm dünyada yaygınlaşarak küreselleşme söylemi ile birlikte anılmaya başlamış ve bu tarihten sonra sivil toplum örgütleri de küresel siyaset içerisinde etkin konuma gelmeye başlamışlardır. Böylece küreselleşme olgusu ile birlikte yaklaşık son yirmi yıldır dünya gündeminde ses getirmeye başlayan küresel sivil toplum örgütleri çoğu zaman uluslararası alanda etkinlik gösteren her türden toplumsal hareketi işaret edebilmektedirler.

Küreselleşme kavramının tanımının sorunlu olması gibi küreselleşmeyle eklemlenmiş bir sivil toplum kavramı da akademik literatürde üzerinde uzlaşa sağlanamamış, sorunlu kavramlar arasındadır. En genel ifadesiyle, küresel sivil toplum, küresel yönelimli olarak ulusal ve/veya uluslararası düzeyde etkinlik gösteren, gönüllü, kar amacı gütmeyen, bireysel ve kolektif girişimlerin düşünce ve eylem alanına vurgu yapan bir kavramdır (Falk, 1998: 99-110). Bu doğrultuda, sivil toplum örgütlerin küresel bir nitelik kazanmasında, 1980 sonrası hız ve yoğunluk kazanan küreselleşmeye ilişkin sorun alanlarının çözümlerinin küresel ölçekte aranmaya başlanması şeklinde düşünülebilir. Son dönemde küresel sorunların çözümlerinin, ancak küresel ölçekte çözülebilir bir hal aldığı yönünde fikirler yaygınlık kazanmıştır.

Sivil toplumun başındaki küresel sözcüğü esasen sivil toplumun küreselleşmeden "beslendiğinin" vurgusu olarak değerlendirilmektedir. Diğer bir ifade ile sivil toplum hem küreselleşmeden etkilenecek hem de ona karşı muhalefet oluşturarak bir etkileşim süreci içerisine girmektedir (Tosun, 2003: 60). Bu çerçevede küresel sivil toplumun, ulus-aşırı siyasi katılmayı sağlamak için yeni fırsat kanallarının oluşmasında etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca yine küresel düzeyde serbest piyasanın ve küresel ekonomik yönetişimin, yer yer eşitsizlikler yaratması, uluslararası üretim ve ticaretin bazı

toplumsal kesimlere olumsuz yansımaları, bu etkilerin hafifletilmesini amaçlayan sivil toplum kuruluşları için, giderek genişleyen bir alan açmıştır.

Günümüzde giderek yaygınlaşmakta olan küresel sivil toplum kuruluşlarının Tosun'un da belirttiği gibi (2003: 61) özellikle 11 Eylül'ün ardından "altı farklı kırılma noktası" yaşamıştır: Bunlardan ilki Amerikan siyasal kültürü ile özdeşleşmiş olan "teröre karşı savaş", ön plana çıkarmıştır. İkincisi "çok taraflılıktır". Kimi devletlerarasında çok taraflılığın gelişmesine yardımcı olmak küresel sivil kuruluşlarının gelişmesinde en önemli etken olarak görülmektedir. Burada çok taraflılık ile ifade edilmek istenen devletlerarasında yeni birlikler oluşması, devlet dışı aktörlerle işbirliğine gidilmesini ve uluslararası yönetimle ilgili yeni yaklaşımları ifade etmektedir. Üçüncüsü "barış"tır. Bugün tüm dünyada artan savaş karşıtı gösteriler ve savaş karşıtı hareket etrafında bir araya gelen sivil toplum kuruluşları barışın etkin birer taşıyıcısı olmuşlardır. Dünyamızda yeni bir küresel savaş riskinin azalmış görünmesine karşın çok sayıda bölgesel savaş, çeşitli kıtalarda sürmektedir. Küresel sivil toplum kuruluşlarının bu alandaki rolleri (Göymen, 2013) özellikle çatışmaların önlenmesi noktasında "arabuluculuk" yapmak şeklinde görülmektedir. Arabulucunun mümkün olmadığı ve çatışmaların başladığı hallerde, küresel sivil toplum kuruluşları etkilenen nüfusa insancıl ve tıbbi yardım yapmakta, yaralı ve esir değişiminde rol almakta; çatışmalardan etkilenen nüfusun nakledilmeleri ve geçici barındırılmalarını sağlayabilmektedirler.

Kırılma noktalarından dördüncüsü "anti-kapitalizm etrafında gelişen hareketler"dir. Kendisini küreselleşme karşıtı olarak tanımlayan ve Seattle, Prag, Cenova ve Porto Alegre'de dile getirdikleri, küresel kapitalizmin kontrolsüz yayılımına duydukları tepkidir. 11 Eylül sonrasında beşinci hareketlilik "İslamcılık" etrafında gelişmiştir. Bu noktada Hungtinton'un "Medeniyetler Çatışması" tezinin küresel tartışma sürecine girmesinin yanı sıra, dünyanın dinler üzerinde bölünmesinin, karşıtlıkların dinler üzerinden olması tehlikesi ortaya çıkmıştır. Altıncı ve son kırılma noktası ise "insan hakları"dır. Küresel sivil toplum üzerinde etki gösteren bu altı kırılma noktası, her ne kadar birbirlerinden ayrı ve bağımsız sivil toplum hareketlerine vurgu yapıyor gibi görünseler de aslında her birinin de, belirli alanlarda birbirlerini tamamlama özelliğine sahip olduklarını söylemek mümkündür. Ayrıca her birinin ulusal bazda sorun çözümlerinden cevap alınamayan alanlarda varlık gösterdiklerine de dikkati çekmekte

fayda bulunmaktadır. Bu kapsamda sivil toplum örgütleri bir taraftan küreselleşme süreci içerisinde ortaya çıkan sorunlara çözüm üretmeye çalışırken, diğer taraftan kürese bir etki alanı olarak küresel sistem içerisinde yerlerini almaktadırlar.

Nitekim, küreselleşme bağlamında, ulus-devletlerle, yerel ve uluslararası sivil toplum kuruluşları arasındaki bağlantıda devletler yukarıdan küreselleşmenin aracı olarak, toplumsal hareketler ise aşağıdan küreselleşmenin aracı olarak değerlendirilmektedir (Falk, 1998: 101-109). Her iki yapı arasında muhalif alanlar olmakla birlikte insan hakları, yoksulluk gibi konularda fikir birliği ile artan çalışmalar yürüttükleri gözlenmektedir.

“Gerek yerel gerekse küresel yönetim içerisinde olsun devlet ve sivil toplum arasındaki muhalefet ilişkisinin bitmemesi gerekir. Aksi takdirde sivil olmayan bir sivil toplumla karşı karşıya kalınır” (Tosun, 2003: 68). Buradan çıkarılan önemli bir nokta da küresel sivil toplum örgütlerin ulus-devletin yerini ne kadar küresel örgütlenme ve/veya kurumsal yapılanma olsa da dolduramayacağıdır. Nitekim Giddens'ta (2000: 44) küresel sivil toplum örgütlerinin varlığı ve etkinliğini kabul etmekle birlikte ulus-devletin kalıcı olacağını vurgulamaktadır.

Küreselleşme sürecinin sivil topluma büyük imkânlar sunduğu söylenebilir. Küreselleşme süreci uluslararası ortamda ulus-devlet yapılanması yanında sivil topluma yer açarak küresel sivil toplumun gelişmesine imkân sağlamıştır. Küreselleşme süreci ile güçlenen ve küresel bir nitelik kazanan sivil toplum örgütleri, iyi örgütlenmiş, tek bir siyasi sorunu çözmek amacıyla bir araya gelmiş gruplardan oluşmaktadır (Çayır, 1999: 29). Küresel siyaset anlayışı ile birlikte değişen daha da değişmek zorunda kalacak olan siyasetin, devletlerin küresel sivil toplum örgütleri ile daha fazla işbirliği içerisinde olmasını gerektirdiğini söylemek mümkündür.

Küresel sivil toplum örgütleri, belirli bir sorunun gündeme getirilmesinde, ulusal ve uluslararası alanda kamuoyu oluşturulmasında, örgütlü ve uluslararası bir yapılanma olmanın avantajıyla ulus-devlete göre çok daha etkin olabilmektedirler. Ayrıca iletişim teknolojilerinin gelişmiş olması ulusal sınırların ötesinde insanları bir araya getirerek ortak politikaların desteklenmesini mümkün kılabilir. Bu durum küresel sivil toplum kuruluşlarını bir yandan önemli kılarak gündemde tutarken, diğer taraftan ulus-



devlet yapılanmalarını sivil toplum örgütleri ile daha içiçe ve daha katılımcı bir yönetim anlayışına doğru yöneltmektedir.

### **1.3.7 Küresel Yoksulluk Sorunu**

Küreselleşme her ne kadar daha hızlı büyüme, daha yüksek yaşam standartları ve yeni fırsatlar sunuyor olsa da, tüm bunların dünya üzerinde son derece dengesiz bir dağılım sergilediği bilinmektedir. Küresel serbest piyasanın küreselleşme sürecinin sacayaklarından biri olarak, ortak toplumsal hedeflere dayalı kurallardan bağımsız işlemekte olması sürecin kendisini yoksulluk sorunu kapsamında göstermesine sebep olabilmektedir.

Bu kapsamda küreselleşmenin en çok eleştirilen toplumsal sonucu, dünya ölçeğinde ve ülkelerin kendi içinde yarattığı toplumsal adaletsizlik veya eşitsizlik/fırsat eşitsizliği olarak görülmektedir. Aslında, eşitsizlik insanlığın tarihsel/toplumsal gelişiminin sonucu ortaya çıkmış bir olgu olup; bu bağlamda eşitsizlik, kapitalist üretim biçiminin doğasında var olan bir özellik ve sadece küreselleşme ile ortaya çıkmış yeni bir olgu değildir. Ancak, küreselleşme sürecinin getirdiği serbest rekabet, zaten var olan eşitsizliğin, rekabet gücü olanlarla olmayanlar arasındaki mesafenin çok daha fazla açılmasına yol açmıştır (Özerkmen, 2004: 559; Heywood, 2013: 430). Son yıllarda küreselleşme tartışmalarında ve küreselleşmeye dair eleştirilerde karşı argüman ya da çözüm yolu üretilemeyen alanların başında, küreselleşme sürecine yön veren merkezler tarafından da dile getirildiği gibi yoksulluğun küresel boyuttaki artışının bulunduğu dile getirilmektedir.

Küreselleşmeyi sadece ulusal ekonomilerin dünya piyasalarına eklemlenmesi olarak tanımlamak tam anlamıyla yeterli olmasa da, yoksulluğun küreselleşmesini anlamak için kapitalizmin temel mekanizmalarını göz önünde bulundurulması açısından küreselleşmenin ekonomik boyutu son derece önemlidir.

“Kapitalist toplumu harekete geçiren, ekonomik yaşamı devindiren şey rekabettir. Rekabet içerisinde sermaye birikimi ise artı değerın sermayeye dönüşmesi olarak görülmektedir. Sermayenin yoğunlaşması kapitalist toplumun temel yasasıdır ve tekelleşmelere neden olur. Bu anlamda, yoksulluğun küreselleşmesi dünya ölçeğinde ucuz emeğe dayalı bir ihracat ekonomisinin gelişimine destek olmaktadır. Bu durum küreselleşme sürecinin yarattığı zenginliğin giderek daha az sayıdaki varlıklı kesimde yoğunlaşması ve geri

kalanların sistemin yararlarından dışlanması anlamına gelmektedir”  
(Mutioğlu, 2003: 305).

Küreselleşmenin yoksullaştırdığı görüşünü savunanların önemli argümanlarından biri de küreselleşmenin mutlak anlamda yoksulluk konusunda olumsuz bir görünür etkisi olmasa da yoksulluğun özellikle görel yoksulluğun en önemli ögesi olan eşitsizliği arttırdığıdır (Giddens, 2013: 385-386). Bütün dünyayı saran küresel (neo-liberal) ekonomi politikaları ile bağlantılı olduğu ileri sürülen gelişmelerle birlikte gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ve bu ülkelerin kendi içindeki gelir farklılıklarının şimdiye kadar görülmemiş ölçüde açıldığı ifade edilmektedir.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında, dünya geliri yedi kat artarken, kişi başına düşen gelirin ortalama olarak üçe katlandığı görülmektedir. Ancak, 1960 ve 1995 yılları arasında dünya nüfusunun %20'sini oluşturan en zengin kesimin, hemen hemen tamamı kuzey ülkelerinde yaşarken, bu kesimin dünya gelirinden “aldıkları pay %70'den %86'ya çıkmış; en yoksul %20'lik kesimin payı ise %2,3'ten %1,3'e düşmüştür. Küresel olarak dünya toplumu, yirmi birinci yüzyılın başında 1960'lara kıyasla iki kez daha eşitsiz hale gelmiştir” (Aktel, 2007). Küreselleşme ve yoksulluk arasında kurulmaya çalışılan bu ilişki, aynı zamanda yoksulluğun anlam farklılaşmasını da beraberinde getirmektedir. Anlam farklılaşması ile günümüz yoksulluğu yirminci yüzyıl yoksulluğuna göre kapsam, nitelik ve mücadele yöntemleri bakımından önemli ölçüde dönüşecek gibi gözükmektedir.

Küreselleşme süreciyle birlikte yaşanan gelir dağılımı eşitsizliğinin artışı, ülke içindeki gelir eşitsizliğinden ziyade, ülkeler arası gelir eşitsizliğinden kaynaklanmaktadır. Küreselleşme sürecinin ülkeler arasındaki gelir dağılımında eşitsizliğin artmasında etkili olması, sorunu içinden çıkılmaz hale getirmiştir. Özellikle 1980 sonrasında gelişmiş ülkeler arasında kişi başına gelir açısından bir yakınlaşma görülürken, gerek gelişmiş ülkeler gerekse gelişmekte olan ülkelerin kendi aralarındaki eşitsizlik büyümüş hatta ülkelerin kendi içinde de gelir dağılımı eşitsizliği artmıştır (Rodrik, 1997: 4).

İletişim ve ulaşımdaki hızlı gelişmeler, sosyo-ekonomik ve kültürel sorunlar, dünya görüşlerinin birbirine yaklaşması sonucunu doğurmuştur. Bu durumda toplumların birbirleri ile olan ilişkilerinin önemini arttırmıştır. Devletin sistem içindeki yeri tartışma konusu olmaya başlamış ve müdahaleci değil; kuralları koyan devlet fikri ön plana

çıkmaya başlamıştır (Şenkal, 2005: 314-315; Ekin, 1999: 191). Böylelikle, küreselleşmenin piyasa mekanizmaları üzerindeki etkisi nedeniyle refah devleti yapısı ve değerleri de derinden etkilenmiştir (Şenkal ve Bülbül, 2007: 107- 114).

Yirminci yüzyılın ikinci yarısı, teknolojik atılımın ve ekonomik büyümenin şimdiye kadar görülmemiş bir hızda gerçekleştiği bir dönem olarak kabul edilmektedir. Son yirmi yılda ise, gelişmiş ülkelerde refah devleti gerilerken önce az gelişmiş ülkeler ve daha sonra da geçiş ekonomileri olarak adlandırılan Orta ve Doğu Avrupa'daki eski sosyalist ülkeler, çoğu kez IMF ve Dünya Bankası aracılığı ile uyguladıkları istikrar ve yapısal uyum politikalarıyla dışa açık piyasa ekonomisine geçiş süreci yaşamışlardır. Bu süreç çerçevesinde, giderek yaygınlaşan etkili bir küreselleşme söylemi içinde neo-liberal ekonomi politikaları hemen hemen bütün dünyaya egemen olmuştur. Buna karşılık, gelir eşitsizliği ve yoksulluk, başta az gelişmiş ülkeler olmak üzere, birçok ülkede sosyal ve siyasal açılardan da kaygı verici boyutlara ulaşmıştır.

Küreselleşmenin yoksulluk sorununa ilişkin çözümlerinin, yoksulluğu daha da arttırdığı iddia edilmektedir. İşsizliğin giderek arttığı günümüzde, Şenses'in de (2009: 692-694), yerinde tespitinde görüldüğü gibi neo-liberal küreselleşmenin düzenleyici kurumlarının 1990'lı yıllardan itibaren küresel ölçekte derinleşen ve artan yoksulluğa karşı ilgisi oldukça ikircikli bir yaklaşım sergilemektedir. Bir yandan küresel düzeyde aşırı yoksulluğun varlığını kabul edilmekte ve ona karşı duyarlılık gösterme ihtiyacı hissedilmekte; diğer yandan da son çeyrek yüzyılda neo-liberalizmin etkisiyle küreselleşmeye yönelik kaydedilmiş aşamaların geriye çevrilmesini gerektiren etkin yoksullukla mücadele önlemlerini almaya yönelik kararlı adımların atılması engellenmektedir (Özçelik, 2013: 417-431). Bu yaklaşım ışığında geliştirilen yoksullukla mücadele politikaları, neo-liberalizmin bakış açısının doğal bir uzantısı halini alarak, hayata geçirmeye çalıştıkları uygulamalar, yoksullukla mücadele etme noktasında yetersiz kalmaktadır. Aynı yaklaşım içerisinde yoksullukla sorunu konusunda hükümetlerin küresel politikalar çerçevesinde çözüm üretemeyişleri, sivil toplum kuruluşları gibi farklı örgütlenmeleri daha etkin kılmaktadır. Böylece çalışma ile ilintili temel alanlardan biri olarak küreselleşme sürecinde hükümetlerin ya da siyasi artilerin sorulara çözüm üretememesi gündeme oturmaktadır.

Yoksulların sağlık ve eğitim hizmetlerine erişimlerine yapılan vurgu da, yine bu hizmetlerin ve bağlantılı olarak sosyal güvenlik sistemlerinin özelleştirilmesi yönündeki eğilimiyle ilintilidir. Küreselleşme sürecinde uluslararası düzenleyici kurumların yoksulluğu azaltmaya yönelik girişimlerinin, sadece neo-liberal reformları koruma amacının gölgesinde ikinci plana itilmekle kalmadığını, bazı durumlarda bu reformları derinleştirmenin aracı olduğunu söylemek mümkündür. Bu ekseninde denilebilir ki, neo-liberal iktisadi ve siyasi politikalar, özellikle işsizliğin artması ve derinleştirilmesine yol açarak, yoksulluk olgusunun şiddetlenmesine neden olmuş ve bu doğrultuda sorunun çözümüne yönelik girişimler de, serbest piyasa sisteminin işleyişi ve sermaye mantığı açısından işlevsel hale getirilmesi yani yönetilmesi ekseninde olmuştur (Özçelik, 2013: 417-431).

### **1.3.8 Küresel Ekolojik Sorunlar**

Dünya ekonomik sisteminin küreselleşmesi ile çevresel/ekolojik sorunların küreselleşmesi arasında yakın bir ilişkinin var olduğu iddia edilmektedir. Özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra tüm dünyaya hızla yayılmış olan serbest piyasa ekonomisi ve bilişim ve iletişim teknolojileri çerçevesindeki ekonomik ve sosyal ilişkiler, ulusal sınırları kolaylıkla aşabilmiştir. Ekonomik sistemin dünya yüzeyinde yaygınlaşması sürecinde ekolojik sorunlar da yaygınlaşmıştır. Bundan dolayı çevresel kaygı, çevresel eylemde bulunma, çevre politikaları gibi çevresel konular da ulusal sınırları aşmış, küresel düzeyde ilgi çeken, dikkat edilemesi gereken ve politika üretilen konular konumuna gelmişlerdir.

İçinde yaşadığımız çevre, özellikle küreselleşme sürecinde yaşanan bilimsel, ekonomik sosyal ve teknolojik gelişmelerin giderek artan etkisine karşı zayıflamaktadır.<sup>12</sup> Küreselleşmenin dünyayı küçük bir köy haline getirmesi ile iletişim ve etkileşim artmış ve aynı minvalde dünyanın kirletilmesi de kolaylaşmıştır. Sanayi devriminden sonra sera gazlarındaki artışın sonucu olarak, sera etkisi de artmış ve dünyamız daha fazla

---

<sup>12</sup> Çevresel sorunların başında gelen büyük kentlerdeki hızlı nüfus artışıyla yaşanan güncel atık ve çöplerin toplanması yerel yönetimlerin en önemli konuları arasında gelmektedir. Örneğin Türkiye’de yılda 32 milyon tona yakın çöp oluşmaktadır. Bu çöpler, %15-25 oranında ambalaj atığı ve %40-70 oranında organik atık içermektedir. Yani %20 serbest nem içeren çöplerin yarısına yakını sebze, meyve, park, bahçe ve yemek atığı dediğimiz organik atıklardan oluşmaktadır. 2005 yılına göre 2020 yılında %25 oranında artması beklenmektedir. 2006 yılı verilerine göre ise Türkiye’de atmosfere atılan sera gazı salınımlarının %15,6’sı metan gazı oluşturmaktadır. Metan gazının en önemli kaynağı ise çöp depolama alanlarıdır (www.mozturknet.).

ısınmıştır (Örgev, 2007:4-6). Son dönemde özellikle gündemde olan “küresel ısınma” neticesinde iklimlerde sapmalar mevsim normalleri dışındaki hava koşulları ve sel, fırtına gibi doğal felaketlerin boyutlarında ve etkilerinde artış gözlenmiştir. Küresel ısınmanın neden olduğu iklim değişiklikleri toplumları, doğal sistemleri ve onların sosyo-ekonomik kalkınma faaliyetlerini etkilemekte, etkilenen unsurlar değişen şartlara uyum sağlamak ve bunun için de ekolojiye zarar veren bir takım faaliyetlerinde azaltmaya gitmek zorunda kalabilmektedirler<sup>13</sup>.

Ekolojik sorunlar ile ilgili önlemlere yönelik hızla yaygınlaşan bu arayış ve girişimler, 1960’lı yıllardan itibaren hem toplumların gündemlerinin, hem de küresel düzeydeki çevre politikalarının belirlenmesinde etkili olmaya başlamıştır. Bu çerçevede uluslararası alanda atılan ciddi bir adım da, 1972 yılında toplanan Birleşmiş Milletler İnsan ve Çevresi (Stockholm) Konferansı’dır. 113 ülkenin katıldığı konferansta, ekoloji konusunda kamuoyu bilincinin geliştirilmesinde ve uluslararası düzeyde çevre konusundaki tartışmaların yoğunlaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Konferans kapsamında “sürdürülebilir kalkınma” kavramı ortaya çıkmıştır. Ekolojik sorunlar, toplumların refah düzeyleri ve dünya arasında kurulmak istenen dengenin yeni bir anlatımı şeklinde ifadelerle, tanımlanmaya çalışılmıştır (Ertürk, 2009: 323; Keleş, 2009: 442; Sipahi, 2010: 333).

Sürdürülebilir kalkınma kavramının dünya gündemine yerleşmesi sonrasında atılan ilk önemli adım; 1983 yılında, Birleşmiş Milletler bünyesinde “Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu” nun kurulması ile kendisini göstermiştir. Komisyon dâhilinde “Ortak Geleceğimiz” başlıklı bir rapor hazırlamış ve 1987 yılında hazırlanan bu rapor ile sürdürülebilir kalkınma kavramının tanınmaya ve yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanmıştır (Tıraş, 2012: 62). Bu rapor ile sürdürülebilir kalkınma kavramının tanımı; “bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların da kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin karşılamak” olarak netleştirilmiştir. Bu tanımlama hem küresel piyasa koşullarında nitelikli ve dengeli büyümeyi vurgularken diğer taraftan da

---

<sup>13</sup> “Bu durumun ilk örneklerinden biri olarak atılan ilk ciddi adım karbondioksit emisyonlarını ve diğer sera gazlarını kontrol altına alabilmek için 1979 yılında I. Dünya İklim Konferansı’nda atılmıştır. 1985 ve 1987 yıllarında Avusturya’nın Villach kentinde ve 1998’de Toronto’da düzenlenen toplantılar, dikkatleri ilk kez iklim değişikliği karşısında siyasi seçenekler geliştirilmesi konusu üzerinde toplamıştır” (Latif, 2011: 25-35).

büyüme çerçevesinde zaman ve mekanın adaletli paylaşımına ilişkin vurgu yapmaktadır (Karacan, 2007: 639).

Takip eden süreçte 1992’de yapılan Rio Konferansı’nın ana teması da “sürdürülebilir kalkınma” olmuştur.<sup>14</sup> Bu çerçevede kalkınmada sürdürülebilirliğin ancak küresel ortaklık anlayışı içinde gerçekleştirilebileceği yönünde yaygın bir kanaat oluşmuş ve bu doğrultuda Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu kurulmuştur (Tıraş, 2012: 63; Tekeli, 2001: 729).

Sürdürülebilir kalkınma kavramının küresel düzeyde benimsenen bir ilke haline gelmesini sağlayan Rio Konferansı sonrası, 26 Ağustos-4 Eylül 2002 tarihleri arasında Johannesburg’da yapılan Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi ise 10 yıl önce oluşturulan Gündem 21’in ve diğer Rio kararlarının, başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere tüm ülkelerde daha etkin uygulanmasına odaklanmıştır.<sup>15</sup> Bildiride, insani dayanışmanın önemi ve toplumlar arası işbirliğinin ilerletilmesi gereği vurgulanarak; temiz su, temiz enerji, sağlığın korunması ve sağlık hizmetleri, gıdaya erişimin artırılması ve biyolojik çeşitliliğin korunması alanlarında ortaklıkların kurularak kalıcı sonuçlara ulaşılabileceği belirtilmiştir (Sipahi, 2010: 335-336).

Ekolojik sorunların sadece bir kaynak sorunu olmanın ötesinde, bir güvenlik ve sağlık sorunu olduğunun kabul edilemsiyle birlikte, günümüzde sorunun ülkelerin ikincil politikaları olmaktan çıkarak; temel politik gündem maddesi haline gelmeye başladığı görülmektedir. Nitekim bugüne kadar ülkeler arasında yaşanan çatışmaların/savaşların çoğunun doğal kaynakların paylaşımı nedeniyle ortaya çıktığı bilinmektedir.

Çevre sorunları, özellikle karşılıklı bağımlılığı içermesinden yola çıkılarak küresel bir sorunsal olarak ele alınmaktadır. Bu doğrultuda, küresel çevre sorunlarının çözümünü hedefleyen politikalar yukarıda anlatılan komisyon, konferans ve kararlarla

---

<sup>14</sup> Konferans sonunda kabul edilen küresel, ulusal, bölgesel ve yerel düzeydeki uygulamalara yön veren; Rio Bildirgesi, Gündem 21, İklim Değişikliği Sözleşmesi, Biyolojik Çeşitliliğin Korunması Sözleşmesi ve Orman Varlığının Korunması İlkeler, 170’i aşkın ülke tarafından kabul edilmiş ve sürdürülebilir kalkınma anlayışına bu ülkelerin çevre ve ilgili diğer yasal düzenlemelerinde yer verilmiştir (Sipahi, 2010: 334).

<sup>15</sup> Devlet ve hükümet başkanları tarafından imzalanan Johannesburg Sürdürülebilir Kalkınma Siyasi Bildirisi’nde; üretim ve tüketim kalıplarının değiştirilmesi, yoksulluğun ortadan kaldırılması, doğal kaynakların korunması ve yönetimi konularında ortak vaatlere yer verilmiş; hedeflere ulaşmada karşılaşılan zorluklar arasında; zenginler ve yoksullar arasındaki uçurumun derinleşmesi, biyolojik çeşitliliğin bozulması, küreselleşmenin olumsuz etkileri ve demokratik sistemlere duyulan güvenin azalmış olması sıralanmıştır.

belirlenmeye ve yürütülmeye çalışılmaktadır. Ancak yaşanan süreçlerin ve uygulamaların ne kadar yeterli ve etkili olduğu yönünde birçok eleştiri bulunmaktadır. Ayrıca küresel çevre sorunlarına yönelik oluşturulan politikalar ve alınan tedbirler için küreselleşme karşıtı düşünürler; gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin önüne koyulan yeni bir sömürü yöntemi ve geri bırakma çabası yorumlarını da yapmaktadırlar.

Küresel çevre sorunlarının çözümüne yönelik eleştiriler farklı boyutlarda ve yer yer sabote edici olmakla birlikte, sorunun varlığı ve çözümünün de küresel bir düzeyde olması gerektirdiği ortadadır. Bu nedenle küresel çevre sorunlarına yönelik küresel çözüm önerilerinin kurumsallaşmaya gitmesi gerektiği yönünde yaygın bir kanaat bulunmaktadır. Sorunların küresel hale geldiği bir ortamda, politika da küreselleşmeli, küresel sorumluluk edinilmeli ve var olan kurumların yeniden düzenlenmesi ya da yeni küresel yapıların oluşturulması gerekmektedir.

### **1.3.9 Siyasi Kurumların Yeniden Yapılanması Sorunu**

Küreselleşme ve neo-liberalizmin yükselişi ile siyasi kurumların yeniden yapılanmasını gerekli kılan sorun alanları ile yakında ilişkilidir. Çünkü yaşanan sorunun temelinde iç siyasa yapımına rehberlik eden ve bu süreci denetleyen ulus-devletlerin, hükümetlerin ve iktidarda olan siyasi partilerin, içinde yer aldıkları uluslararası koşullar yer almaktadır. Küresel siyaset ortamı, gerek ulus-devletlerin, gerekse hükümetlerin ve diğer siyasi kurumların hareket özgürlüğünü büyük oranda sınırlandırmıştır. Hükümetler küresel ve yerel ortamda gelişen siyasi ve iktisadi sorunlardan genellikle etkilenme eğilimindedir (Mair, 1995: 46-47; Çitci, 2008: 2-28). İkircikli bir hal alan bu etkilenme süreci siyasi kurumların, izledikleri politikalarda meşruiyetleri ve otoriteleri için dayandıkları yerel çıkarları tümüyle tatmin edecek biçimde karşılık verememelerine sebep olmaktadır. Daha da önemlisi, küresel ekonominin giderek artan ağırlığı ve karmaşıklığı, siyasa yapımı sürecinin izlenmesi ve denetimi açısından ciddi sorunlara yol açabilmektedir.

Bu doğrultuda, yaşanan ve küresel düzeyde seyreden siyasi, sosyal sorunları, gelir dağılımı eşitsizliklerini ve küresel krizleri giderecek küresel ortak bir standart sağlayabilecek uluslar üstü kurumların oluşumuna yönelik ciddi öneriler, eleştiriler ve tartışmalar devam etmektedir.

Küreselleşme süreciyle birlikte yenilenmesi gerektiği üzerine yoğun tartışma yapılan kurumlardan biri ulus-devletlerin karar alma ve uygulama süreçleridir. Ulus-devlet karar alma ve uygulama sürecini etkileyen çok sayıda aktör, küresel siyasetle birlikte devreye girmiş ve yine küresel siyasetin yoğunluğu paralelinde etki alanları genişlemiştir. Ulus-devletin küresel alandaki gücünü sınırlayan ve “çok uluslu şirketlerin, hükümet dışı örgütlerin, araştırma ve düşünce kuruluşlarının ve medya kartellerinin uluslararası alandaki güçlerini arttıran etkisi sonucunda, sivil toplum örgütlerinin, akademisyenlerin, yazarların, başka bir deyişle “bireylerin” uluslararası etkileme ve yönlendirme olanağı da eskiye oranla artmıştır” (Öztürk, 2001). Küresel düzeydeki sorunların çözümü için, küresel kuralların oluşturulması küresel bir yönetişimin oluşturulmasına yönelik getirilen öneriler arasında yer almakla birlikte, böyle bir küresel yönetim yapısının nasıl oluşturulacağı henüz belirsizliğini korumaktadır. Ayrıca hâlihazırda var olan ulus-üstü kuruluşların küresel sorunların çözümü aşamasında, karar alma sürecine ilişkin olarak çok da etkin rol oynayamaması, yeni oluşacak küresel siyasi yapılanmalar için iyimser beklentilerin ötesine geçilememesine sebep olmaktadır.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomik eşitsizliklerin artması birçok ülkede küreselleşmeye karşı tepkilerin oluşmasına sebep olmaktadır. Bu tepkiler ülkelerdeki milliyetçi siyasi partilerin yükselmesine ve ırkçı hareketlerin yükselmesine neden olabilmektedir. Bunun yanı sıra küreselleşme karşıtı olmayan siyasi partiler ise küresel siyasi politikaları takip ederek, bunlara göre politikalar ürettikleri ölçüde iktidarda kalabilmektedirler. Çalışmanın temel sorunsallarından birini oluşturan bu iddia ilerleyen bölümlerde detaylı olarak inceleneceği için burada sadece değinilmekle yetinilmiştir.

Küreselleşme ile gündeme oturan siyasi sorunların en temelden çözümü içerisinde, var olan siyasi kurumların küresel siyasi süreçlerle uyumlu şekilde yeniden yapılanmasını gerektirmektedir. Ancak bu şekilde küreselleşmenin olumlu yönlerinden maksimumda faydalanılabilirken, zararlarından da minimum ölçüde etkilenilebilir. Günümüz siyasi kurumlarının, küreselleşmenin sorun alanlarını en aza indirmek için sosyal politika tedbirlerini özellikle ihmal etmemeleri gerektiği belirtilmektedir. Her ne kadar küresel düzeyde çalışma standartları ... vb. oluşturulmaya çalışılsa da ülkelerin gelişmişlik ve refah düzeylerinin denk olmaması, ortak standartları mümkün kılmamaktadır (Çitci, 2008: 2-28).



Küreselleşme süreciyle birey ile ulus-devlet arasında bir tampon alan oluşturulmakta, devletin egemenlik alanı bir yandan küresel aktörler tarafından paylaşılmak istenirken, bireyin de egemen bir özne olarak devletin egemenlik anlayışını içerde sınırlamasının yolları açılmaktadır (Dağı, 1999: 270). Bu süreçte; uluslararası örgütler, insan hakları kuruluşları ve uluslararası sözleşmelerde bireyi, kendi devletine karşı koruma yönünde bir eğilim göze çarpmaktadır. Bu eğilimin, millî vatandaşlık ile evrensel insan hakları arasındaki diyalektik gerilimden beslenmekte olduğu söylenebilir. Yine tarihsel olarak, ulus-devlet çerçevesinde şekillenen insan hakları ve yükümlülükleri, giderek artan ölçülerde ulus-devlet sınırlarını aşarak evrensel bir aşamaya doğru yol almaktadır. Bu ve benzeri sebeplerle, artık, dünya vatandaşlığının inşasından söz edilmektedir (Yüksel, 2001: 122).

Siyasi kurumların, küresel siyaset çerçevesinde yeniden yapılanmasına ilişkin ele alınmasında fayda olan bir başka değerlendirme ise birey-devlet ilişkisi yerine birey-vatandaş ilişkisinin tercih edilmesi yönündedir. Toplumsal bir varlık olan insanın “kendisini gerçekleştirmek” için kendisi gibi olanlarla birlikte hareket etme ve yaşama ihtiyacı, onu aynı zamanda devlet karşısında da birey olma halinden daha güçlü kılabilmektedir. Bu bağlamda, ulus-devletin siyasi kurumlarının vatandaş odaklı bir yapılanma yolunda dönüştürülmesinin gerektiği yönünde yaygın kanaat bulunmaktadır. Siyasi kurumların vatandaş odaklı olarak yeniden yapılanması, hem bireylerin aidiyet duygularını besleyecek, hem de özgürlükler ve haklar açısından bireyi daha bilinçli ve bağımsız bir konuma getirebilecektir.

#### **1.4 Küreselleşme ve Siyasi Partiler**

Yirminci yüzyıl ideolojilerin ön planda olduğu bir çağ olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde ideolojik hareketler arasında var olan mücadele, sadece siyaset düzleminde değil, ekonomik, sosyal, kültürel ve düşünsel olmak üzere birçok alanda kendisini göstermiştir. Siyasi kimliklerin tanımlanması ise ideolojik benimsemeler üzerinden yapılmıştır. “Siyasi amaçları ve hedefleri olan farklı yöntem ve usulleri kullanan, belli düzeyde bir halk desteği kullanarak kitleselleşen düşünce ve değerler bütünü olarak tanımlanabilecek ideolojiler”, taraflarına siyasi bir kimlik sunmuş ve ideolojilerin sunduğu bu kimlik, geliştirdiği aidiyet bilinciyle taraflar arasında bir dayanışma sağlamıştır. Bu çerçevede yirminci yüzyıl katı ideolojik temelli siyasi kimlikleri, hem

güçlü bir ilişki ağı hem de statü ve roller ortaya çıkarmıştır (Akdoğan, 2011: 8). 1980'lerin sonu ve 1990'lı yıllar boyunca küresel siyasetin kendini göstermesi bu ideoloji odaklı siyasetin geride bırakılmasına sebep olmuştur.

Küreselleşmenin temel dinamikleri arasında yer alan neo-liberalizm ve serbest piyasa ekonomisinin tüm dünyada yer alması, ulus-devletlerin sınırlarını, önceki dönemlerde olduğundan daha fazla zorlaması hatta sınırları yok sayması kaçınılmaz olmuştur. Nitekim 1990'larla birlikte içine girilen bu yeni dönemin belirleyici özelliği, sermayenin tüm dünya üzerinde özgürce dolaşabilmesi ve yayılabilmesidir. “Bu dönemde sermayenin tekelleşme eğilimi daha da artmış, bu anlamda sermaye merkezileşmiştir.” Neo-liberal anlayışın küreselleşmeye doğru evrilmesini mümkün kılan iki önemli unsura değinilmektedir (Castells, 2008): Birincisi teknolojik gelişmedir. İkincisi, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından SSCB'nin dağılması ve belli bir denge anlayışına dayalı iki kutuplu sistemin ortadan kalkmasıdır. Böylece sermaye üzerinde hızla dolaşabileceği, belki istikrarsız, ama aynı zamanda engelsiz bir dünyaya kavuşmuştur.

SSCB'nin dağılmasının ardından neredeyse tüm dünyada egemen hale gelen neo-liberalizm aynı zamanda küreselleşmenin de taşıyıcı ideolojisi olmuş ve yaşamın hemen her alanında kendisini hissettirmeye başlamıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde dünyadaki hemen hemen tüm ülkeler, küresel siyasi sistemde yaşanan gelişmeler paralelinde farklı bir eksene kaymaya başlamıştır. İdeolojilerin, kültürlerin ve yaşam tarzlarının aşırılıklarını törpüleyen ve birbirlerine yakınlaştıran bu süreç ülkelerin genel siyasetleri ve siyasi parti politikaları alanında da kendisini göstermektedir. Böylece çok farklı ideolojilere sahip siyasi partilerin yan yana saf tutabildikleri, parti program ve politikaları açısından birbirlerine çok benzeştikleri bir sürece doğru geçilmeye başlanmıştır.

Bu anlamda 1980 sonrası ivme kazanan küreselleşme süreci ile birlikte farklı taleplere cevap verme noktasında tıkanan siyasi partiler, siyasal alanda bir temsil krizine sebep olmaktadır. Bu anlamda siyasi temsil sorunu, meşruiyet sorununun hem sebebi hem de sonucu olarak görülmektedir (Erdem, 2001: 99). Diğer bir ifade ile her ikisi de birbirlerini beslemektedirler. Özellikle siyasi partilerin yaşadığı temsil sorunu küreselleşme ile uyumlaşamayan siyasal sistemin hem ulus-devletin meşruiyeti

sorununu tetiklemekte hem de toplumsal bütünleşme alanında yaşanan sorunlarla tetiklenerek daha karmaşık bir hal almaktadır.

Siyasi partilerin yaşadığı temsil sorunu, toplumsal talepleri görmemesinden/görememesinden, dışlamasından veya taleplere ters istikamette yönlendirilmesinden kaynaklanabilmektedir. Bu durum, büyük çoğunluğu iletişim teknolojileri aracılığıyla küreselleşme süreci ile entegre olmuş toplumun gündemini siyasi partilerin gündemini birbirinden koparmaktadır. Siyasi partilerin birçoğunun halkın taleplerine karşı duyarsız kalması, halkın talepleri doğrultusunda ciddi alternatif politikalar üretmemesi ya da uygulayamaması derinleşen siyasi parti-seçmen kopukluğunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Hali hazırdaki siyasi partiler, çeşitli faktörlere bağlı olarak temsil kabiliyetlerini büyük ölçüde yitirmişlerdir. “Toplumda mevcut dağınık talepleri sistemin çözüm üretici mekanizmalarına iletmekle yükümlü olan siyasi partilerin,” varlık nedenleri olan bu temel işlevleri yerine getirememelerine bağlı olarak sistem tıkanmaktadır. Siyaset mekanizması ile toplum arasındaki iletişim bağlarının kopması, toplumsal taleplerin siyasi partilere iletilmemesi ya da bu taleplerin siyasi partilerce dışlanması olarak değerlendirilebilmektedir. Bu durum bir yönüyle siyasi iktidarın meşruiyet krizi olarak görülmekte, bir başka yönüyle de devletin değişim karşısındaki muhafazakâr yapısını ortaya koymaktadır (Erdem, 2001: 100). Bu durum, daha önceki bölümlerde de ifade edildiği üzere hem ulus-devletin meşruiyet krizini derinleştirmekte hem de devlet yapılanmasının fonksiyonel anlamda küresel sürece uygun şekilde yeniden yapılanmaya zorlamaktadır.

Siyasi partilerin yaşadığı temsil sorunu, seçmen yönelimlerinin dağılımındaki dengesiz değişmelerle de ayrıca ortaya konabilmektedir<sup>16</sup>. Türkiye örneğinden yola çıktığımızda, siyasi söylemleri giderek daha fazla birbirine benzeyen ve bu nedenle de birbirlerinin seçmen kitlelerine hitap edebilen siyasi partilerin oylarının her seçim döneminde farklı ve uç dağılımlar göstermesi, siyasi partiler arasında uzlaşmacı yolları da tıkamak ve çatışmalardan beslenen, yapıcı olmayan bir siyaset ortaya koymaktadır. Siyasi partilerin

---

<sup>16</sup> Örneğin yakın tarihimizin seçimlerine baktığımızda, bir önceki dönem Türkiye’de oy oranı en yüksek olan siyasi partiler (DSP, MHP, ANAP), bir sonraki seçim dönemi olan 2002 seçimlerinde %10 barajının altında kalabilmişlerdir.

söylemlerinin yakınlaşması temelinde yaşanan bu temsil sorununun temel ayaklarından birinin küreselleşmeye dayanıyor olması, farklı toplumlarda farklı şekillerde kendisini göstermesine neden olabilmektedir.

Bu çerçevede günümüzde hemen hemen tekno-ekonomik uğraşıya dönüşen siyasette ideolojinin uğradığı yenilgi, siyasi partilerin konumlanışlarının “merkez” olarak adlandırmalarına yol açmıştır.

“İdeolojilerin birer siyasi referans olarak anlam ve öneminin kitleler nezdinde itibar gördüğü “eski zamanlarda” merkez, politik aktörlerin yakınına dahi uğramayı akıllarına getirmedikleri, herhangi bir anlam ve önemden yoksun, renksiz, ruhsuz bir hale tekabül ederken, bugün siyasi aktörlerin iktidar kapısını açabilmek için ellerinden bırakmadıkları, dillerden düşürmedikleri sihirli bir anahtara dönüşmüştür” (Tosun, 2008: 159).

2000’li yıllarda artık çoğu siyasi parti kendisini açıkça siyasal yelpazenin merkez partisi olarak tanımlamaktadır. Siyasi partiler için kendisini merkezde tanımlama siyasal pazardan dışlanmamanın gerekli ve yeter şartına gibi değerlendirilmektedir. Bu çerçevede siyasi partilerin ideolojilerinden arındırılarak, kendilerini merkeze bağımlı kılmaya başladıkları söylenebilir.

Bu durumda tüm siyasi partiler birbirlerine benziyor, aynılaşıyor ve her biri diğerini kolaylıkla ikame edebilir hale geliyor parti siyasetinin tek tipleşmesi, kimliksizleşmesi olarak nitelendirilebilecek bu duruma gelmenin nedenin derinlerde aramak gerekir. Partilerin örgütsel yapılarında özellikle üyelerin mevcut dramatik durumları ile parti siyasetinin uğradığı anlam değişmesinin yaşanan bu gelişmelerde azımsanamayacak etkisi vardır (Tosun, 1999: 32-39).

Küresel siyasi sistemin etkisiyle günümüzde birçok ülkede (Türkiye’de dahil olmak üzere) parti siyasetinin çok derin bir kriz yaşadığını söylemek mümkündür. Siyaset bilimciler bu konuya iki boyutta bakmaktadır (Başaran, 2008):

“Birinci boyutta siyasal pazarın artık daha rekabetçi hale gelmesi dikkat çekiyor. İnsanlar eskiden siyasetle ilgilenmek için partilere üye olurken, artık alternatifler çoğaldı, iş olarak parti üyeliğini azalttı geleneksel çalışan sınıflardaki sayısal gerilim, sendika üyeliklerinin azalması kadının iş yaşamına katılım gibi sosyo-ekonomik, demografik değişimler de bunda etkilidir. İkinci boyutta ise diğer parti liderlerinin artık bireysel üyelere daha az ihtiyaç duyması dikkat çekmektedir.”

Özellikle seçim zamanlarında kitle iletişim araçlarından destek alınarak yürütülen siyasal pazarlama faaliyetleri partiler halka doğrudan ulaşmasını sağlıyor, liderin kampanya döneminde ekranlardan görünür olması binlerce üyesinin parti için çalışmasından daha fazla etki yapabiliyor. “Partiler artık çeşitli kitle örgütleriyle, varlıklı kişilerinden yüklü miktarda bağış alıyor, bu da bireysel üyelere toplanması gereken bağış ve aidatlara daha az ihtiyaç duyulmasına neden oluyor.” Sonuçta üyelerin oluşturduğu teşkilatlara gereksinim azalıyor, parti üst yönetimi teşkilatlara bağımlı kalmıyor. Lider için teşkilat, üyeleriyle birlikte artık sadece kendi gücünün pekiştirildiği bir alana dönüşüyor. Onun ötesinde ihtiyaç duyulmayan bir yapıdan ibaret kalıyor (Tosun, 2007; Başaran, 2008). Dolayısıyla küreselleşme ile siyasi partilerin siyaset yapma tarzı daha teknolojik, lider odaklı ama insansız bir hal alabiliyor.

Böylece teşkilatların taşrada adres belli etmek için yararlanılan mekânlardan ibaret olmaları hemen her türlü karar alma sürecinde lideri tek sorumlu ve yetkili kılmaktadır. Partilerin yaşadıkları lider odaklılık kendisini çalışma kapsamında yapılan anketlerin analizlerinde de göstermektedir. Lider partisinin mukadderatında tek söz sahibi olurken, parti içerisinde istenirse de lider odaklı bir oligarşik yapı oluşmaktadır.

Günümüzde demokratik bir yönetime sahip olan birçok ülkede giderek artarak kendisini gösteren siyasi temsil krizi, kamu siyasetine ilişkin kararların alınmasına katılımın azalmasına ve siyasi partilerin artık işlevlerini tamamladıkları yönündeki değerlendirmelere sebep olmaktadır (Yavuz, 2000: 53). Bu değerlendirmelerde özellikle küreselleşme ile gelen farklılıkları ve yerelliği ön plana çıkararak ve demokrasinin farklı dallarına basan fikirlere siyasi partilerin taşıyıcılık yapamamış olmasıdır. Oysa küreselleşme ile dünyanın gündemine oturan neo-liberal demokrasi farklılıkların ön plana çıktığı ve liberal demokrasinin soyut vatandaşına göre çok daha katılımcı vatandaşları ortaya çıkarmaktadır. Geleneksel siyasi partiler bu durumun doğal bir sonucu olarak işlevlerini yerine getirememektedirler (Keyman, 1994: 29).

Siyasi partilerin temsil krizine yol açan bir başka konu ise yine küresel siyasi sistemin bir getirisi olarak demokrasinin mekânının devlet- parti ekseninden sivil toplum -birey eksenine doğru kaymaya başlamasıdır. Bireyselleşmenin, özgürleşmenin ve farklılaşmanın yaygınlaştığı, refah düzeyinin arttığı toplumlarda, bireyler, yerel-ulusal-ulus üstü mekânlarda gönüllü topluluklar etrafında bir araya gelmektedirler (Erdem,

2001). Sivil toplum örgütlerinin yaygınlaşması ve güçlenmesiyle birlikte, geçmişte siyasi partilerin üstlendikleri birçok işlevin bugün artık sivil toplum örgütlerince yerine getirilmemeye başlandığı iddia edilmektedir. Bu çerçevede küreselleşme ile siyaset yapma tarzının ve siyaset alanının sahipliğinin değişmeye başladığını söylemek mümkündür.

Özetlemek gerekirse, siyasi partilerin, alternatif toplum ve birey tasarımlarını sunma işlevinden uzaklaşmalarının ve kendilerini iyi tanımlanmış toplumsal kesimlerin temsilcisi olarak tanımlamaktan, halk partileri olarak tanımlamaya geçmelerinin somut sonucu, birey seçmenin partilerle özdeşleşmesinin ortadan kalkması olmuştur. Bu noktada, temel siyasal katılma mekanizması olarak işlevlerini yitirdikleri öne sürülen siyasi partilerin ve egemen oldukları yasama/yönetim sürecinin yerine ikame edilecek bir mekanizmanın bulunması bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır (Çitçi, 2008: 2-28). Bir başka anlatım ile küreselleşme öncesi, ulus-devlet bağlamında tanımlanan ve siyasi partilerin temel kurumlar olarak tanımlandığı temsile dayanan siyaset, yerini sivil toplum örgütlerinin temel mekanizmalar olarak belirlendiği yönetişimci siyasete bırakma yolunda görülmektedir.

“Küreselleşme süreci ile birlikte siyasi partilerin ortaya çıkardığı boşluk, kaçınılmaz bir değişimin yansıması olarak değerlendirilmekte, bu değişimin daha sağlıklı, daha katılımcı ve kendisini daha fazla denetleyen bir demokrasi biçimine neden olacağı ileri sürülmektedir”. Böylece sivil toplum örgütlerinin ve farklı nitelikteki toplumsal hareketlerin küresel siyaset sürecine paralel olarak siyasi partilerin politik alanda bıraktıkları boşlukları bu şekilde doldurmaya çalışmaları ve bunu büyük oranda da başarmaları dikkati çekmektedir (Çitçi, 2008: 2-28). Bu durumun en bariz örneklerinden biri Türkiye’de yaşanan Gezi Parkı Olayları aracılığıyla değerlendirilebilir.

Gezi Parkı Olayları, siyasi temsili bir şekilde kendi eline almaya çalışan yeni tip siyasi vatandaşlık anlayışının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Olaylar sırasında farklı ideolojik ve siyasi kesimlerin bir araya gelerek, ortak muhalefet edebilmesi Türkiye’nin siyasi geleneğinde yaşanan değişimi görmek açısından oldukça önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Küreselleşme süreci içerisinde ideolojik bagajlarını yer yer boşaltarak bir şekilde iktidara ortak olmaya çalışan muhalif siyasi partilerin olaylara dahil olma denemeleri dikkat çekicidir. Bu bağlamda “Gezi Parkı” ister iktidar olsun

ister muhalefet, siyasi partilere karşı olan yabancılaşmayı göstermektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde küreselleşmenin Türkiye'deki parti siyasetine etkileri, siyasi partilerin yaşadıkları değişim ve dönüşüm süreci dikkate alınarak daha detaylı olarak değerlendirilmektedir.

## **BÖLÜM 2: KÜRESELLEŞMENİN TÜRKİYE'DEKİ PARTİ SİYASETİNE ETKİLERİ**

Siyasi partilerde görülen gerek siyasi gerekse yapısal dönüşümler birçok faktörün etkisi ile ortaya çıkmaktadır. Bu dönüşümler aynı zamanda siyasal sistemin diğer unsurları olan çevresel faktörlerin çeşitliliği ile alakalı bir durumdur. Bu kapsamda, siyasi partiler seçmenlerin davranışlarını kontrol edip yönlendirmek için daha açıkçası siyasal iktidar amacını gerçekleştirmek için parti siyaseti bağlamında dönüşüm yaşarken aynı zamanda zamanın ruhunu yansıtan, küresel boyuttaki değer ve uygulamalar doğrultusundaki değişimin etkisi altındadırlar. Çalışmanın bu bölümünde yer alan analizler, işte bu uluslararası bağlamdaki çevresel şartlardaki gelişmelerden kaynaklanan değişime dayanmaktadır.

### **2.1 1980 Sonrası Dönemde Türkiye'de Siyasetin Dönüşümü**

Yirminci yüzyılda, klasik batı demokrasisinin felsefi-teorik temeliyle ilgisinin kesilmesi, popülist niteliğe bürünmesine, devletin denetlenemeyen, devasa bir bürokratik yapı haline dönüşmesine neden olmuştur. Tüm bunlarla birlikte keynesyen ekonomi mantığının tıkanması, düşük istihdam ve sürekli enflasyon gibi ters bir mantığın yaşanmasına sebep olmuştur (Berzeg, 1996: 7). Dünyanın yaklaşık son elli yıl içerisinde, yeni bir düzen oluşumuna gittiğini söylemek mümkündür. Küreselleşme olarak adlandırılan olgunun etkisiyle tüm dünyada oluşan yeni dünya düzeni içerisinde neo-liberalizm hâkim konuma gelirken, tüm dünya devletleri de neo-liberalizmden bir şekilde etkilenmiştir. Bu bağlamda, neo-liberal ideolojinin oluşturduğu sosyo-ekonomik ortam ve temsili liberal demokrasi yeni dünya düzeninin ortak siyasi modeli olarak tanımlanabilmektedir.

Küreselleşmeyle birlikte neo-liberalizmin evrensel bir model halini almaya başladığı 1980 sonrası süreçte, dünyadaki otoriter yönetimler birer birer demokrasiye geçerken, daha önceden demokrasiye geçmiş olan ülkeler ise demokrasiyi içselleştirme ve var olan demokratik standartları geliştirme eğilimi içerisinde olmuşlardır (Ataay, 2008: 8). Serbest piyasa ekonomisinin sonucu gibi görülen bu süreç küreselleşmenin de etkisi olarak anılmakta ve yeni bir demokratikleşme dalgası olarak da ifade edilmektedir. Yenileşme, değişim ve dönüşüm sözcükleri bu süreçte en çok kullanılan sözcükler



olarak temel eğilimleri yönlendirmeye başlamıştır. Bu minvalde, minimal devlet modeli geliştirilmeye çalışılırken, yerelleşme, çok kültürlülük gibi birçok kavram ülkelerin siyasetinde gündeme oturmaya başlamıştır. Artık hükümetlerin bir temsil krizi yaşamamak adına bu yeni sürece (küreselleşmeye), uygun politikalar üretmeleri ve uygulamalarda bulunmaları kaçınılmaz olmuştur.

Türkiye’de, küresel sisteme uyum sürecinin 24 Ocak 1980 Kararları ile başladığı belirtilmektedir. Bu nedenle 24 Ocak Kararları ve Türkiye’nin küreselleşmeyle uyum süreci bir alt başlıkta daha detaylı olarak yer almaktadır.

24 Ocak Kararlarının yanı sıra 1980 sonrası siyasetin şekillenmesinde en önemli etkenlerden bir diğeri de, 12 Eylül askeri darbesi olmuştur. Darbeyle beraber Türkiye’de siyaseti ve toplumsal gelişmeleri kendi elleriyle yönlendirmek isteyen cunta yönetimi ve düşünsel paralelinde hazırlanan 1982 Anayasası ile beraber devlet toplumun tüm katmanlarında en etkin ve hâkim kurum haline gelmiştir. Türkiye’de bu şekilde devletçi zihniyetin hâkim olması ve politik alanda sivil alanın yok sayılması beraberinde birçok tartışmayı gündeme getirmiştir (Kalaycıoğlu, 1996: 57). Yaşanan tartışmalara rağmen, 1980’lerin 1990’lara bıraktığı mirasın, Türkiye’de devlet ve toplum arasındaki ilişkinin zayıflamasına ve hatta kopmasına yol açtığını söylemek mümkündür.

12 Eylül darbesi sonrası demokratik düzene geçilmesiyle Türkiye’de en çok konuşulan ideolojilerden biri neo-liberalizm olmuştur. Özellikle Cumhuriyet dönemiyle beraber Türkiye’de, 1990’lı yıllara kadar liberal anlamda bir siyaset pratiği görmek pek mümkün olmamıştır. 1990’lı yıllar ise küreselleşmenin de etkisi ile Türkiye’de ilk defa etkin manada siyasal liberalizm talepleri gündeme gelmiştir. Özellikle dış konjonktürün de etkisi ile “yeni-sağ” programı çerçevesinde başlayan neo-liberal politikalar öncelikle kendisini ekonomik alanda göstermiştir. Bu programın uygulayıcısı büyük oranda Turgut Özal ve lideri olduğu Anavatan Partisi olmuştur. Uygulanan bu neo-liberal program daha çok ekonomi yönüyle ele alınmıştır. Hemen burada belirtmek gerekir ki, neo-liberal ekonominin temellerinin atıldığı bu programın yol açtığı sonuçlar, 1990’lı yıllarda kendisini göstermiş olan neo-liberal canlanmayı büyük oranda etkilemiştir.

Ancak 1990’lı yıllara gelindiğinde uygulanan bu neo-liberal politikalarla bir ekonomik canlanma sağlanmışsa da beraberinde Türkiye ekonomisi daha kötü bir duruma gelmiş; enflasyon daha büyük oranda artmış, Türk lirasının değeri büyük oranda düşmüş, gelir

dağılımı ciddi oranda bozulmuştur. Gelir dağılımının bozulması ile beraber özellikle bölgesel dengesizlikler belirginleşmiş, artan yoksulluk beraberinde ciddi toplumsal parçalanmaları getirmiştir. Bununla beraber neo-liberal politikalara da uygun olarak 1980'lerle beraber ihracat burjuvazisi yerini küresel ekonomik sistemle bütünleşmiş yeni bir burjuva sınıfına bırakmıştır (Özkazanç, 2005: 642). Neo-liberal politikaların sonucu olarak ortaya çıkan bu yeni burjuva sınıfı, piyasa dengelerinde ve bunun toplumsal ilişkilerine bakan kısımlarında büyük değişimler yaşanmasını sağlamıştır.

Böylece tüm dünyada 1980 sonrası sürece damgasını vuran ve küreselleşmenin Türkiye'ye özgü bir değişimini gerçekleştiren ANAP'lı dönemler sonrasında, özellikle 1991- 2002 arası dönemde gerek ekonomik anlamda gerekse siyasi anlamda yeniliklerle dolu, istikrarsız ve dönüşüm sürecinin getirdiği sorunları<sup>17</sup> bünyesinde barındıran bir döneme girmiştir. Birbirine eklenen ve birbirini tamamlayan tarihsel olaylar zincirine baktığımızda, bunların rastlantısal olaylar olmadığı, küresel dönüşümle birlikte toplumsal yaşamı derinden etkileyen olaylar bütünü olduğu görülmektedir. Sorun olarak nitelenen bu olaylar bütününden etkilenen toplumun, yaşadığı huzursuzlukları çeşitli araçlarla dışa vurduğu görülmektedir. Bu dışa vurumun temelinde ise ülkede iç huzursuzluklara üretilen geçici çözüm önerilerinin dış dinamiklerle uyumlaştırma çabasından uzak olması, dolayısıyla küreselleşme dediğimiz bütünle uyumlaşmamış olmasının yattığını söylemek mümkündür. Uluslararası arenada yaşanan gelişmeler, uzun vadeli politikalarımızla bağdaşmayan şekilde küresel siyasetten uzaklaşılmasını beraberinde getirmiştir. Yaşanan süreç Türkiye'nin dış politikada karşılaştığı olumsuzlukları kıracak ya da yumuşatacak bir siyasi iradenin varlığının ne kadar gerekli olduğunu ortaya koymuştur.

Ekonomik, toplumsal, siyasi alanda yaşanan sorunlara bir türlü çözüm üretilmemesi ve sorunların karşılıklı olarak birbirini besleyerek büyümesi ortada bir siyasi temsil

---

<sup>17</sup> Ulusal ve uluslararası gelişmelere paralel olarak kendisini gösteren bu sorunları; yılların birikimi olarak karşı karşıya kalınan ekonomik kriz ve bu krizi aşmaya yönelik olarak uygulanan IMF patentli programın beklentileri karşılamaması; gelir dağılımındaki adaletsizliklerin büyümesi; cezaevlerinde yaşanan isyanlar, ölüm oruçları akabinde buralara kanlı baskınlar yapılması; “Şartlı Tahliye Kanununun” çıkarılması; hemen her gün yolsuzlukla mücadele adına yapılan operasyonları ve yolsuzlukların temel taşlarından biri olarak siyasetçilerin üzerine gidilmesi; popüler bir emniyet müdürünün öldürülmesiyle birlikte faili meçhul cinayetlerin ve adam kaçırmaların özellikle Güneydoğu Anadolu'da yeniden artmaya başlaması gibi örneklerle somutlaştırmak mümkündür (Erdem, 2001: 93).

sorunun var olduğunun göstergelerinden biri olarak değerlendirilebilir. Sosyo-ekonomik yapıdaki istikrarsızlık süreci, siyasi partiler açısından temsil krizine, siyasal sistem açısından ise meşruiyet krizine sebep olmuştur. Türkiye’de küreselleşmenin parti siyasetine etkilerinin daha iyi anlaşılması adına küresel siyasal değişim dinamiklerinin dikkate alınmasının önemi ortadadır. Ancak küresel etkenlerin Türkiye’yi tek başına şekillendirmesinin mümkün olmadığı ülkenin iç dinamiklerinin de içselleştirme biçimlerinin bir o kadar önemli olduğu dikkate alınarak bu bölüm altında süreç analiz edilmeye çalışılmıştır.

1990’lı yıllar Türkiye’de büyük değişimlerin meydana geldiği bir dönem olmuştur. Turgut Özal, ANAP yoluyla farklı siyasi eğilimleri merkezde toparlamak istemiş, ancak bu çabası tam anlamıyla hedeflediği sonucu verememiştir (Kahraman, 2007: 225-231). Siyasi yelpazede 1980’lerde başlayan yapısal dönüşüm 1990’larda da varlığını sürdürmüş hatta yeni boyutlar kazanmıştır. Böylece siyasi yelpazede merkez sağ siyaset giderek daha fazla bir şekilde sağ siyasete (literatürde genellikle radikal sağ olarak geçmekte) kaymaya başlamıştır. Bu bağlamda, Shills’in teorik çerçevesini oluşturmuş olduğu klasik anlamdaki merkez-çevre ikilemi son bulmuş, daha doğrusu klasik formundan çok daha farklı bir hal almıştır. 1980’lerle beraber küresel alanda yaşanan ve artarak kendisini gösteren çokkültürcülük tartışmaları ve farklılıkların birarada yaşaması gibi konular, Türkiye’de de farklı siyasi talepler şeklinde kendisini göstermiştir. Kültürel ve kimlik temelli taleplerinin gelişmesi ve bunların siyasete yansımaları merkez sağ siyasetin sağ siyasete doğru kaymasının yanı sıra siyasetin biraz da çevrede çeşitlenmesi sürecini ortaya çıkarmıştır.

### **2.1.1 24 Ocak Kararları ve Türkiye’de Liberalleşme Eğilimleri**

Türkiye Cumhuriyeti’nde özellikle 1925’ten sonra liberal teorinin gölgelendiği ve tüm dünyada olduğu gibi pozitvizmin hâkim olduğu bir döneme gidildiği görülmektedir. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın 1925’te kapatılmasından sonra Türkiye’de tek partili model uygulanmaya başlanmıştır. Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesi ise çok kısa sürmüştür. 1945’e kadar süren tek parti döneminde resmi devlet ideolojisi oluşturulmuştur. Çok partili döneme geçildiğinde ise “popülizm” tüm dünyada yaygın bir hal almıştır (Berzeg, 1996: 171-172). Tüm bunlar Türkiye’de liberal bir geleneğin oluşmasının önündeki engeller olarak görülebilir. Ancak dünyada küreselleşme hızıyla

paralel esen neo-liberalizm rüzgarı Türkiye’de kendisini 24 Ocak Kararları ile birlikte göstermiştir.

1970’li yıllar petrol krizinin dünya ekonomisini önemli ölçüde etkilediği yıllardır. Bu kriz, gelişmiş kapitalist ülkelerdeki ekonomik politikaların gözden geçirilmesine de neden olmuştur. II. Dünya savaşından sonra yaygın olarak uygulanan keynesyen politikalar terk edilmiş, onların yerini piyasaya müdahale etmeyi kınayan, Friedmann gibi iktisatçıların başı çektiği, liberal ekonominin ilkeleri hâkim olmuştur. Türkiye ekonomisi de yetmişli yılların son dönemlerinde büyük bir bunalım içine girmiştir. Bunalımın doruk noktasına ulaştığı 1979 yılında TÜSİAD olarak bilinen işadamları derneği ülkede yayınlanan bütün büyük gazetelerde tam sayfa ilanlar vererek liberal ekonominin ve serbest piyasa sisteminin erdemlerini anlatmışlar ve alınması gereken tedbirler hakkında demeçler vermişlerdir (Çavdar, 1992: 227). CHP’nin 1979 ara seçimlerini kaybetmesinden sonra Süleyman Demirel Başbakanlığında kurulan yeni hükümet, Demirel’in müsteşarı olan Özal’ın katkılarıyla, 24 Ocak Kararlarını ortaya çıkarmıştır. Bu kararlar aynı zamanda “istikrar tedbirleri” olarak da bilinmektedir. Türkiye bu kararlar ile küreselleşmenin temel dinamiklerinden biri olan serbest piyasa ekonomisine resmen geçiş yapmıştır. Bu noktada küreselleşme ile gelen neo-liberalizm rüzgarının sadece ekonomik yönü değil sosyo-kültürel, siyasi ve uluslararası sisteme entegre olmaya ilişkin yönleriyle birbirlerinden ayrılmaz bir bütün olduğunu unutmamak gerekmektedir.

24 Ocak Kararları, her ne kadar “Ekonomik İstikrar Tedbirleri” olarak bilinse de aslında alınan kararlar, sadece ekonomik alanda sonuçları olan, kalkınma modelini değiştiren, yeni bir kalkınma modeliyle Türkiye’yi tanıştıran kararlar olmayıp aynı zamanda Türkiye’nin stratejik konumunu, duruşunu ve zihniyetini köklü şekilde dönüştürme yönünde etkiye bulunan bir “milat” olmuştur. Ekonomide öncelik kamudan özel sektöre doğru bir geçiş yapmış ve fiyatlar piyasa şartlarında belirlenmiştir. Bu durum Türkiye ekonomisinin dünya ile bütünleşmesi, serbestleşmesi ve kararların küresel gelişmelere göre verilmesi şeklinde yorumlanmaktadır (Öngen, 2003:176). Ekonomideki dünya ile bütünleşme ve neo-liberalleşmenin siyaset ayağı, uzun yıllar eksik kalmıştır. Özellikle doksanlı yıllardan sonraki Avrupa Birliği süreci bağlamında gerçekleşen gelişmeler, ekonominin yanında siyasette de Avrupa ile/dünya ile bütünleşme ve demokratikleşme

çabalarını gündeme getirmiştir. Bir bakıma Türkiye'nin son çeyrek asırdaki liberal demokratik değerler temelinde yeniden yapılanmasının yolunu 24 Ocak Kararları açmıştır. Bu sebeple bu kararlar Türkiye için küreselleşme süreçleriyle bütünleşme noktasında dönüm noktalarından biri olarak değerlendirilmektedir.

24 Ocak Kararları, sermayenin güçlendirilmesini ve siyasetin ekonominin gereklerine uyarlanmasını hedef almaktadır (Timur, 2000: 336). Kimi düşünürlerce 24 Ocak Kararlarının hayata geçirilebilmesinin, otoriter ve baskıcı yöntemleri zorunlu kıldığı düşünülmektedir. Hatta 12 Eylül darbesinin temel sebebi olarak serbest piyasa ekonomisine geçiş şartlarının düzenlenmesi gösterilmektedir. Bu süreçte küresel siyasi sürecin tersine demokrasi rafa kaldırılmış olsa da, gerçekten de darbe yönetiminin hiç vakit kaybetmeden 24 Ocak Kararlarını yaşama geçirdiği görülmektedir. Böylece ekonomik düzenin yeni neo-liberal politikalara açılması suretiyle Türkiye ekonomisinin serbest piyasa ekonomisiyle bütünleşmesinin önündeki engeller ortadan kaldırılmıştır.

“Türkiye burjuvazisinin önce iç pazardan başlaması daha sonra dünya pazarlarında gelişmiş sermayelerle rekabet edecek kadar güçlenmesi gerekiyordu. İthal ikameci olarak bilinen, iç pazara dönük sermaye birikim tarzı, 1970’li yılların sonunda hem küresel ekonominin, hem de Türkiye ekonomisinin ve toplumunun çelişkilerinin altında bir çıkmaz yola girmiştir” (Savran, 2005). Buradan anlaşılmaktadır ki, küreselleşme karşıtı söylemlerin birçoğunun iddia ettiği gibi Türkiye’de serbest piyasa ekonomisine geçiş sadece uluslararası çevrelerin ve IMF’nin dayatmaları ile değil, Türkiye burjuvazisinin taleplerinden de kaynaklanmaktadır. Diğer bir ifade ile toplumsal taleplerle küresel ekonomik ve siyasi süreçler bir paralellik göstermektedir. Nitekim daha önce de ifade edildiği üzere, 1979 yılında TÜSİAD’ın kapitalizmin erdemlerini savunan gazete ilanları ve demeçleri bu durumun bir kanıtı olarak değerlendirilebilir. Bu noktada küresel siyasi-ekonomik sistem ve Türkiye’nin siyasi ve ekonomik yapılanmasının, bir paralellik içerisinde cereyan ettiği gözlenmektedir. Ayrıca küresel sistemin getirisi olarak görülen serbest piyasa ekonomisi ve neo-liberalizm eksenli hava sadece ülke yönetimi tarafından değil, kapitalizmden birinci derecede etkilenecek sermaye sahibi vatandaşlar tarafından da küreselleşmenin etki alanı dahilinde talep edilmiştir.

Bu dönemde sendikal örgütlenmeye, ücret müdahalesine, köylünün destekleme talebine karşı katı ve ödünsüz bir çizgi izlenirken, aynı kitleleri “kentli, gecekondulu, yoksul ve tüketici” özellikleriyle tatmin etmeye çalışan bir strateji ANAP’ın bölüşüm politikalarına egemen olmuştur<sup>18</sup> (Boratav, 2004: 152). Bu uygulamalar neo-liberal siyaset anlayışı ile uyumlu olmasa da, sermaye sahibi olmayan orta ve alt gelirli vatandaşlara destek olma yolunda atılmış adımlardır. Ayrıca bu uygulamalar çerçevesinde gerek devletin gerekse iktidar dönemi içerisinde neo-liberal politikalar dâhilinde birçok yeniliğe imza atan ANAP’ın seçmen gözündeki sempatisinin kaybolması engellenmeye çalışılmıştır. Küresel siyasetin ekonomik ayağının hızlı bir şekilde hayata geçirilmeye çalışılması, devlet-toplum ilişkilerinin de yeni-sağ yaklaşımlar çerçevesinde yeniden şekillenmesi/dönüşümü sonucunu beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda devlet ile burjuvazi arasındaki ilişkiler büyük ölçüde özelleşmiştir. Diğer bir ifadeyle serbest piyasayla güçlenen burjuvazinin devletle ve siyasetle olan ilişkisi küresel siyaset perspektifinde çıkarların temsil edildiği bir çıkar grubu ya da baskı grubu ilişkisi değil, Türkiye’ye özgü tepeden neo-liberalleşme eğilimleri içerisinde gelişmeye ve özgürleşmeye çalışan sermaye devlet ilişkileri içerisinde kendisini göstermiştir.

Bu anlamda ANAP gerek teknolojik olarak yaptığı atılımlarda gerekse de yasal düzenlemelerde burjuvazinin önünü açmıştır. Oysa Batı’da burjuvazi bir sınıf olarak doğmuş ve kendisini ifade etmek için örgütlenmiş ve hatta partileşmiştir. Zamanla bir takım hakları elde etmek güç sahibi olmak için mücadele vermiş ve kendisine ideolojik bir boyut kazandırmıştır. Türkiye’de ise burjuva devlet desteğiyle yaratılmış ve büyümesi güçlenmesi için devlet neredeyse bütün imkânlarını kullanmıştır. ANAP’ın liberalizme yönelik arayışları batı toplumunda olduğu gibi bir sivil toplum yaratma amacına yönelik olmamıştır. ANAP yalnızca burjuvaziyi kendisini ayakta tutabilecek, burjuvazinin devlet tekelinden ve denetiminden kendisini soyutlayabilecek dolayısıyla

---

<sup>18</sup> Kentli yoksul kitlelere dönük bu yaklaşımın ana hedefi bu kitlelerin saflarında sınıf bilincinden yoksun ve ANAP’ın programına ve ideolojisine teslim olacak kalabalık gruplar yaratmak olmuştur. 1984 yılındaki yerel seçimlerde neredeyse tamamen ANAP kontrolüne geçen kent belediyeleri bu stratejinin geliştirilmesinde önemli rol oynamışlardır. ANAP’ın kentli yoksul kimselere getirdikleri yenilikler gecekondulara yönelik olarak tapu tahsis belgeleri, imar afları, imar izinleri...vb. olmuştur. Bunların dışında ücretli çalışanlara vergi iadesi ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu (fak-fuk-fon) gibi uygulamalar yapılmıştır (Boratav, 2000: 165).

da onun kendi özgürlüğü içinde daha da gelişmesine zemin hazırlayacak bir liberalleşmeden yana olmuştur (Kahraman, 1995: 181).

24 Ocak Kararları ile gelen ekonomik ve siyasi eğilimlerin yanı sıra süreci bir bütün olarak görebilmek için dünyada yaşanan gelişmeleri bir bütün olarak değerlendirmek yerinde olacaktır. 1970'li yıllarda dünyada yaşanan bunalımın etkisiyle, gelişmiş ülkelerde kar oranları düşmüş, sabit sermaye yatırımlarında azalma baş göstermiş, tüm sanayi dallarında üretken kapasite kullanımı daralmış, işsizlik ve enflasyon oranları artma eğilimine girmiştir. Dünya ticaretinde payı daralan gelişmekte olan ülkeler ithalata dayalı ekonomik yapıları nedeniyle ihtiyaç duydukları sermayeyi karşılayabilmek için borçlanmaya devam etmişlerdir<sup>19</sup>. Gelişmekte olan ülkelerin ödemeler dengesi IMF ve Dünya Bankası'nın geri ödemelerini güvence altına alan küresel ekonomik sistemle uyarılma politikaları ile aşılmaya çalışılmıştır. Bu politikalar ile sanayileşmede ihracata yönelme, ithalatı serbestleştirme, sermaye hareketlerini tam serbestleştirme ve özelleştirmeler ön plana çıkmıştır (Güler, 2005: 87). Bu politikalar ve verilen borçlar sayesinde hem gelişmekte olan ülkelerin ekonomik krizden çıkışları sağlanmaya çalışılmış hem de bu ülkelere küresel sistemle bütünleşme sürecine sıcak bakmayanlarının dahi küreselleşme süreci ile entegrasyonu garanti altına alınmıştır.

Türkiye'nin de dış kaynaklı kredilere ihtiyaç duyduğu bu dönemde IMF'nin kredilerinden yararlanmak için IMF'nin istediği istikrar önlemlerini alması gerekmiştir. 24 Ocak Kararları bu istikrar önlemlerindedir. Kararlar kapsamında, kamuya ait alanların küçültülmesi ve ekonominin serbestleştirilerek dışa açılması yolundaki neo-liberal politikaları uygulamaya dönük kararlar alınmıştır. Turgut Özal tarafından IMF'ye verilen niyet mektubundaki taahhütler 24 Ocak Kararlarıyla hemen hemen aynıdır<sup>20</sup> (Kazgan, 1985: 383).

---

<sup>19</sup> 1970 yılında gelişmekte olan ülkelerin borçları GSMH' nin %1 iken 1982'de %38'e 1990 yılında ise %43'e yükselmiştir.

<sup>20</sup> Bu niyet mektubundaki politikalar şu şekilde sıralanabilir (Kazgan, 1985: 383):

-Mikro düzeye kadar inen ekonomik planlamaya dayanmak ve plan hedeflerine idari kontrollerle varmak gibi uygulamalara son verilecek bunun yerine daha çok serbest piyasa güçlerine dayanan bir ortam sağlanacaktır.

-Temel politika devletçilikten uzaklaşmaktır. Amaç, idari kararlara değil serbest pazar güçlerine dayanmak, özel sektörü teşvik etmek, sanayi, tarım ve petrol alanlarını yabancı sermayeye açmaktır.

-Türk parasının yabancı paralar karşısındaki değeri, zamanında ve yeterli düzeyde ayarlanacaktır.

-KİT'ler bütçeye yük olmaktan çıkarılacak, bu kuruluşlar serbest piyasaya yönlendirilecektir.

-Kotalara dayanan sanayi koruma yöntemleri kaldırılacaktır.

24 Ocak 1980'de uygulamaya konulan kararlar sermaye birikiminin içine girdiği bunalımı aşmak amacıyla yapılırken, askeri darbe ile birlikte devlet yeniden biçimlendirilmiş ve toplumsal muhalefete karşı güçlü bir devletin gerekleri darbe aracılığıyla yerine getirmiştir. Dolayısıyla darbe gibi demokrasiden uzak yöntemler, küreselleşme eğilimlerinin siyasi ve toplumsal düzenlemeleri çerçevesinde kullanılabilmiştir. Ayrıca 24 Ocak Kararları büyük sermayenin yeni ihtiyaçlarına karşılık gelecek çıkarları yaşama geçirmiştir. IMF ile imzalanan stand-by ve Dünya Bankası ile Yapısal Uyum kredilerine ilişkin anlaşmalar (Ercan, 2004: 21; Akkaya, 2004: 151), askeri rejimin sağladığı güvenli ortamda küresel serbest piyasa ekonomisi ile bütünleşmenin ilk aşamalarını oluşturmuştur.

Ayrıca 24 Ocak Kararları ile yabancı sermaye yatırımları da teşvik edilmiştir (Boratav, 2004: 147-148). Bu bağlamda, Türkiye ekonomisi kapitalist dünya ekonomisiyle eskisinden çok daha derinlemesine bir bütünleşme yaşamıştır. İhracat ve ithalatın ulusal gelir içindeki payı hızla artmıştır. 1960-80 arasının sanayi sermayesinin yerini 1980 sonrası süreçte sanayi ve hizmetler alanında üretim, iç ve dış ticaret, bankacılık, sigortacılık gibi farklı finansal faaliyetleri bir araya getiren büyük sermaye grupları almıştır.

Dolayısıyla 24 Ocak Kararları ile ithal ikameye dayalı sanayileşme politikaları terk edilmiştir. Yeni programın uzun vadeli hedefi, devleti küçülterek özel sektörün ağırlığının artırılması ve gerekli yeniden yapılandırma sürecini gerçekleştirerek ekonominin dünya piyasaları ile bütünleşmesini sağlamak olmuş, program kapsamında devlet harcamalarında kısıntıya gidilmiştir (Özar ve Ercan, 2004: 193). Böylece ekonomide kamunun ağırlığı azaltılıp serbestlik sağlanmak istenirken ekonomi bürokrasisinde yetkilerde merkezileşmeye gidilmiştir.<sup>21</sup> Yönetimde merkezileşmenin artmasına yönelik örnekler değerlendirildiğinde, yapılan uygulamaların ve kurumsal değişikliklerin hemen her birinin yine küresel ekonomik sistemle entegrasyonu hızlandırıcı bir nitelikte oldukları dikkati çekmektedir. Ancak 24 Ocak Kararlarının,

---

-Kamu tasarrufları ve özel tasarruflar artırılabilecek; banka sistemi ile para piyasalarına daha çok önem verilecektir.

-Altyapı yatırımlarına ve ihracatı artıran yatırımlara öncelik verilecektir.

-Yatırım programları eldeki kıt kaynaklara göre belirlenecek, kaynak yetmediği takdirde, mevcut kaynaklar öncelikli projelere kaydırılacak ve bunların ayrı listeleri Dünya Bankası'na verilecektir.

<sup>21</sup> Örneğin; Yabancı Sermaye Dairesi Başkanlığı, Teşvik ve Uygulama Dairesi Başkanlığı gibi kurumlar daha önce buldukları bakanlıklardan alınarak direkt başbakanlığa bağlanmıştır.



iddia edildiği gibi neo-liberal ideoloji kapsamında devlet müdahalesini tam anlamıyla ortadan kaldırdığını söylemek doğru olmaz. Sadece yapılan yeni düzenlemelerle devlet müdahalesinin sermaye birikiminin yeni yönelişinin önünde engel olan biçim ve araçlarını asgariye indirdiği söylenebilir.

Kahraman (1993: 168)'a göre, Özal'ın 24 Ocak Kararları ile uygulamaya koyduğu program, burjuvaya gücünü anımsatan, onu uluslararası bir konuma yerleştirmeye çalışan niteliklere sahiptir. Böylece, sermaye birikiminin hızlandırılması amaçlamıştır. 1984'ten itibaren devletin ekonomideki rolünün azaltılıp özel sektörün ağırlığının artırılması, Özal hükümetinin temel tercihleri arasında yer almaktadır (Kazdağlı, 2003: 465). Özal Hükümeti döneminde devletin küçülmesi, özel sektörün ağırlığını artırmak için bir dizi uygulama yapılmıştır<sup>22</sup>. KİT'lerin özelleştirilmesi de ilk kez bu kapsamda ve bu dönemde gündeme getirilmiştir<sup>23</sup>. Bu dönemde özelleştirme çalışmalarına başlansa da istenildiği kadar özelleştirme yapılamamıştır. Devlet müdahalesi, sübvansiyonlar ve korumacılık gibi yöntemlerle devam etmiştir. Yaşanan bu süreç küresel sistemle gelen yeni-sağ politikalarla uyumlu görünmektedir. Nitekim yeni-sağ'ın ayaklarından birini oluşturan neo-muhafazakâr politikalar, devletin her ne kadar küçülse de korumacı yaklaşımının bir dereceye kadar devam etmesini sağlamış gözükmektedir.

Turgut Özal, tasarlamış olduğu reform programlarını hızla uygulamaya koyabilmek için, kamu finansmanında geleneksel anlayışın dışında, yeni bir yöntemle başvurmuştur. Bu amaçla, bütçe sistemi dışında yeni fonlar yaratılmıştır<sup>24</sup> (Kazdağlı, 2003: 465).

---

<sup>22</sup>24 Ocak Kararları kapsamında sermaye sahiplerinin önünü açan diğer önemli uygulama örnekleri ise içe yönelik sermaye birikiminde baskı altında tutulan faizlerin serbest bırakılması ve Türk vergi sisteminde yapılan köklü değişikliklerle birlikte toplam vergi yükünde düşüşlerin sağlanması olarak sıralanabilir (Ercan, 2004: 22; Boratav, 2004: 154).

<sup>23</sup>Bu dönemde KİT'ler ekonomik gelişmenin önündeki engel olarak görüldüğünden, KİT'lerin ekonomik ihtiyaçlara uygun olarak verimlilik ve karlılık ilkeleri doğrultusunda ve serbest piyasa ekonomisine uygun olarak çalışmaları için 223 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile düzenlemeler yapılmıştır (Uras, 1996: 142).

<sup>24</sup>Anavatan İktidarı döneminde en çok bilinen fonlar şunlardır: **Akaryakıt İstikrar Fonu:** 79-1960 sayılı kanunla kurulup, 83/7508/1983 Bakanlar Kurulu Kararıyla düzenlenmiştir. Akaryakıt satış fiyatlarından kesilen miktarlarla beslenmektedir. Amacı fiyat istikrarının sağlanması yanında gerekli görüldüğünde ithalat yapılması ön görülmüştür.

**Geliştirme Destekleme Fonu:** 84/8800/1984 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla kurulmuştur. İthalattan yapılan kesilen gelir kaynağını oluşturmaktadır. Ülkemizde tarım ve hayvancılığın desteklenmesi ve geliştirilmesi amacıyla kurulmuştur. Ama daha sonra dış ticaretin desteklenmesi, eğitim, konut, turizm ve mülteci iskan ve KİT açıklarının finansmanına kadar kullanılmıştır.

Serbest piyasa ekonomisinde fonun yeri olmadığı halde, Özal hükümeti döneminde böyle bir uygulamaya gidilmiştir. Buradaki temel hedef, Türkiye ekonomisinin küresel ekonomik sistemle bütünleştirilmesi olduğu için Özal Hükümeti döneminde ulusal kanunların imkân tanıdığı hemen her alanda serbest piyasanın ve sermaye akışlarının önünün açılmaya çalışıldığı görülmektedir.

Bu kapsamda 1984-87 arasındaki ilk dört yıl ANAP'ın küresel ekonomik sistemle bütünleşme doğrultusunda yaptığı ekonomik reformlar ve bu reformların siyasi ve sosyal hayata yansımaları bakımından altın yıllar olarak değerlendirilebilir. Ancak sonrasında gerçekleşen reformlarda ve ekonomik hayatta istikrar bozulmaya başlanmıştır. 1988 yılı içinde bir istikrar girişiminde bulunulmuşsa da bu girişimin başarısızlığa uğraması ve 1989 yılında tüm dünyanın kaderini etkileyen dönüşümle, istikrar sorunu arka plana itilmiş ve yeni bir yönelişe doğru geçilmiştir. Bu bağlamda, dış politikada yaşanan gelişmeler, küresel siyasetle entegrasyonu daha da önemli bir hale getirmiştir.

### 2.1.2 Yeni Siyasi Partilerin Kurulması ve ANAP'lı Yıllar

Darbe sonrasında Generaller Demirel hükümetini görevden uzaklaştırmış, Genelkurmay Başkanı Kenan Evren ile donanma, hava kuvvetleri ve jandarmanın kuvvet komutanlarından oluşan bir Milli Güvenlik Konseyi (MGK) kurarak kendilerini yasama ve yürütme organı olarak atamışlardır. Emekli Amiral Bülent Ulusu başkanlığında kurulan teknokratlar kabinesine yetkilerinden bazılarını devretmekle birlikte, Kasım 1983 seçimlerinden sonra sivil yönetime geçilene kadar ülkeyi bizzat yönetmişlerdir.

---

**Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu:** 84/8860 sayılı kanunla kurulup bankacılık faaliyetlerinden yapılan kesintiler gelirlerini oluşturmaktadır. Teşvikli yatırımlara yönelik amaçları bulunmaktadır.

**Savunma Sanayi Destekleme Fonu:** Savunma sanayinin desteklenmesi amacıyla kurulmuştur. Alkollü içkiler tekel mamullerinin satışlarından bir bölümü, talih oyunları, silah satış gelirleri, bedelli askerlik gelirleri, akaryakıt tüketim vergisinin bir kısmı ve yıllık bütçe transfer ödeneklerinden kesilen miktarlardan oluşan bir kaynağı vardır.

**Sosyal Yardımlaşma Dayanışma Fonu:** 32/94/1986 sayılı kanunla kurulmuştur. TRT reklam gelirleri, trafik para cezaları, diğer fonlardan yapılan aktarmalar, petrol ürünleri satışı ve yıllık bütçe transfer ödeneklerinden meydana gelen bir kaynağa sahiptir. Ülkemizde yardıma muhtaç olan kişilere maddi ve manevi yardımlarını yapmak genel amaçtır.

**Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu:** Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki Bakanlar Kurulu kararına Ek, 25/1980 sayılı karar ile kurulmuştur. İhracat ve ithalat işlemleri üzerinden yapılan kesintiler finansman kaynağını oluşturmaktadır. Amacı ihracatın geliştirilmesi, iç piyasaların düzenlenmesidir.

**Kamu Ortaklığı Fonu:** 2985/1984 sayılı kanunla kurulmuştur. Akaryakıt Tüketim vergisinin bir kısmı, gelir ortaklığı senetleri satış hasılatı ve hisse senedi satışı hasılatlarından oluşan bir kaynağa sahiptir. Özelleştirme Giderleri ek kaynakla kamu yatırımlarının finansmanı ve istihdamı artırıcı yatırımlara finans sağlamak amacıyla kurulmuştur.

Aynı zamanda sıkıyönetim ilan edilmiş ve generaller düzenin yeniden tesis edilmesini görev olarak üstlenmişlerdir. Bu süreçte siyasi partiler kapatıldığı ve eski siyasetçilere yasak getirildiği için, ülkedeki her türlü siyasi faaliyetin durma noktasına geldiği söylenebilir.

1983 yılında bu siyasi partilere,” yeni siyasetçilerle parti kurabilmek şartı ile yeniden izin verilmiştir”. Bu süreçte parti başkanları bir eleme sürecinden geçirilmiş, yeni süreç için tehlikeli bulunanlar dışarıda bırakılmıştır. 1980 meclisinin tamamı beş yıllığına, parti başkanları ise on yıllığına siyasetten men edilmiştir. Dolayısıyla, yapılacak seçimlere ancak üç parti katılabilmektedir. Merkez sağ, Turgut Özal’ın Anavatan Partisi (ANAP) ve emekli General Turgut Sunalp’ in Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) etrafında birleşirken, merkez solu ise emekli bürokrat Necdet Calp başkanlığındaki Halkçı Parti temsil ediyordu (Akgün, 2009: 558). Bu dönemde Süleyman Demirel, Bülent Ecevit, Necmettin Erbakan ve Alparslan Türkeş gibi eski siyasetçilerin, yasaklı da olsalar, siyasi yaşam üzerindeki etkilerinin devam ettiği belirtilmektedir.

Kasım 1983 seçimleri %45,15’lik oy oranıyla Özal’ın ANAP’ını iktidara taşımıştır; Halkçı Parti %30,46, MDP ise %23,27 oranında oy almıştır. Özal, partisinin 1980 öncesinin sağdan sola tüm ideolojik eğilimlerini temsil ettiğini dile getirmiştir. İktidara geldiği andan itibaren hiçbir siyasi kargaşanın yer almadığı beş yıllık bir “toplumsal barış istemiş ve bu barış göreliliği olarak sağlanmıştır” (Çavdar; 2000: 288-295). Askeri düzenin izlerinin fazlasıyla hissedildiği bu dönemde Özal, ülkenin ekonomik sorunlarını düzeltmek adına birçok önlem almıştır. Bir önceki bölümde de ifade edildiği gibi 24 Ocak Kararları ile küresel ekonomik sistemle entegre olma süreci başlamış ve ilerleyen dönemlerde de gerek devletin fonksiyonlarının düzenlenmesi gerekse ekonomik alana ilişkin kanuni anlamda yeni düzenlemelerin yapılması ile bu süreç hızla devam etmiştir. Aslında Türkiye ilk olarak serbest piyasa ekonomisine geçişle tanıştığı küreselleşme süreciyle olan bağımlı ilerleyen dönemlerde uluslararası iş birlikleri ve anlaşmalarla güçlendirerek hayatın her alanında içselleştirmeye başlamıştır. Ayrıca alt başlıklarda daha detaylı olarak incelenecek olan Özal’ın siyasi anlamda “dört eğilimi” biraraya getirme çabası, tam hedefine ulaşamamışsa da, darbe sonrası ilk dönemde toplumsal anlamda toparlayıcı etkiye sahip olmuştur.

Türkiye’de partilerin, fikir ya da program partisi olmaktan çok, lidelerinin karakterine bürünmeye yatkın olduğu söylenebilir. Bu yüzden ANAP’ da daha başından itibaren Özal’ın partisiydi ve kurduğu kabine, onun mutlak hâkimiyetini yansıtıyordu. Bu durumun 1989’da parti başkanlığından resmen ayrılıp cumhurbaşkanı olmasından sonra dahi devam ettiğini söylenebilir (Heper; 2011: 205-210). Nitekim Özal’ın cumhurbaşkanı olması paralelinde ANAP’ın genel başkanlığına ve 1989-1991 yılları arasında başbakanlığa getirilen Yıldırım Akbulut döneminde, Özal’ın baskın etkisinin siyasetin hemen her alanında hissedildiği dile getirilmektedir.

Yasaklı liderler (Demirel, Ecevit, Erbakan ve Türkeş), 1986 yılı başlarında, emanetçi partilerin arkasında siyaset sahnesine çıkmışlardır. Ancak siyasi haklarına yeniden kavuşmaları 6 Eylül 1987’deki referandumdan sonra gerçekleşmiştir. Böylece erken seçimin yolu açılmıştır ve Özal, erken seçim tarihini 29 Kasım olarak belirlemiştir. Bu zaman dilimi muhalefete örgütlenmek için çok az zaman bırakmışsa da, ANAP’ın seçimi kazanmasında etkili olduğu iddia edilmektedir. Ancak %36,29’a düşen bir oy oranıyla; başında İsmet İnönü’nün oğlu Erdal İnönü’nün bulunduğu Sosyal Demokratlar (SHP) %24,81 ile ikinci, Demirel’in Doğru Yol Partisi (DYP) ise %19,15 ile üçüncü parti olmuştur (Çavdar; 2000: 295-300).

Bu dönemden sonra ANAP seçmen kitlesini kaybetmeye devam etmiştir<sup>25</sup>. 31 Ekim’de Türkiye’nin sekizinci cumhurbaşkanı olarak seçilen Turgut Özal 9 Kasım 1989’da makama oturmuştur. Özal’ın partiden ayrılışı parti içi ideolojik gruplaşmalarda hâkimiyeti ele geçirme fırsatı olarak görülmüş ve bu bağlamda çekişmelerin başlamasına sebep olmuştur (Tosun, 1999: 157-163).

Özal’ın cumhurbaşkanlığı dönemi (1989-93) siyasi istikrarsızlıklarla geçmiştir. ANAP’ın başına Yıldırım Akbulut’un geçmesiyle başlayan hizipler arası liderlik yarışı partiyi daha da zayıflatmıştır. Giderek büyüyen Kürt sorunu, siyasi suikastlar ve iktisadi sorunlar karşısında hükümetin başarı gösterememesi, bu dönemde askeri müdahale söylentilerini dahi yeniden gündeme getirmiştir. Bu dönemde oy oranları açısından yükselen tek parti Demirel’in DYP’sidir. Ancak Haziran’daki seçimlerde ANAP başkanlığına genç ve modern Mesut Yılmaz’ın getirilmesi ve muhafazakâr-milliyetçi

---

<sup>25</sup> 26 Mart 1989 yerel seçimleri parti için tam bir yıkım olmuştur; partinin oyları beş yılda %45’ten %22’ye düşmüştür.

grupların yenilgiye uğraması, partiye karmaşadan kurtulma şansı tanımıştır. İktisadi durum iyice kötüleşmeden, 1992 yerine 1991’de genel seçime gitmeye karar verilmiş ve meclis 20 Ekim’de seçim yapılması kararını almıştır (Ahmad, 2006: 193-194). Merkez sağda durum böyleyken, sosyal demokratlar açısından da farklı bir değerlendirme yapmak mümkün gözükmemektedir.

Nitekim seçim sonuçlarında, DYP birinci parti, ANAP ise ikinci parti gelmiştir. Asıl kaybedenler ise bölünmüş sosyal demokratlar olmuştur<sup>26</sup>. Erbakan’ın Refah Partisi’nin altmış iki sandalye kazanarak meclise girmesi, Türkiye’deki muhafazakâr orta sınıfın artan siyasi öneminin habercisi olarak değerlendirilebilir ki, bu durum küresel siyaset süreci ile de uyumlu gözükmemektedir. Bu dönemde iki merkez sağ parti olan ANAP ve DYP arasında net olarak ifade edilebilecek ideolojik farklılıklar bulunmamakla birlikte, birleşerek güçlü bir hükümet oluşturmayı da kabul etmemişlerdir. “Demirel aradaki ideolojik farklılıklara rağmen Erdal İnönü’nün sosyal demokratlarıyla, ülkenin 1970’ler boyunca arzu ettiği, ideolojik olmayan bir koalisyon kurmuştur.” Bu koalisyonla halkın %48’inin desteğine sahip olan bu hükümet, mecliste 266 sandalye ile temsil edilmiştir (Ahmad, 2006: 193-194).

İki zıt ideolojiye sahip partinin koalisyon kurarak, pek başarılı olmasa da dönemin şartlarında ortak politikaları takip edebilmeleri, küreselleşmenin siyasi etkileri ekseninde partilerin ideolojik bağajların yavaş yavaş boşaltılmaya başlanması ile ilişkilendirilebilir. Bir diğer ifadeyle küreselleşme süreçlerinin getirdiği yeni siyaset anlayışı, önceki dönemlere nazaran siyasi partilerin sahip oldukları ideolojilerin aşırılıklarının büyük oranda törpülenmesini sağlamıştır. Siyasi partilerin küresel süreçlerle geçirdiği dönüşümü vurgulayan bu konu, bir alt başlık olan küreselleşmenin parti siyasetine etkileri bölümünde ele alındığı için bu bölümde detaya girilmemektedir.

DYP-SHP koalisyon ortaklığını, hem mecliste temsil ettikleri sandalye sayısı bakımından, hem küresel pazara girmek için hem de ülke için gerekli reformları uygulamaya koymak için, güçlü bir hükümet olarak değerlendirilmesi mümkündür. Fakat uygulamada yaşanan farklılık ve sıkıntılar tarih sahnesinde kendisini göstermiştir. Böylece ANAP dönemi sonlanırken, ANAP’la birlikte ülkeye giren küreselleşme

---

<sup>26</sup> 1989’un en popüler partisi olan Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) oyların %20,8’ini alarak üçüncülüğe düşerek mecliste seksen sekiz sandalye kazanabilirken, DSP %10,8 oy oranıyla yedi sandalye elde edebilmiştir.

eğilimleri daha az yenilikçi ve koalisyon hükümetlerinin birbirlerine duyduğu baskın muhalefet duyguları ile sadece daha yavaş ve daha az reformcu olarak olsa da devam etmiştir.

Dünyadaki gelişmelere paralel olarak Türkiye'ye ANAP dönemi gelen küreselleşme eğilimleri ve neo-liberal ideolojinin yansımalarını ülkenin siyasi anlamda dışa açılma politikaları ile birlikte değerlendirmek zihinlerde daha net bir tablonun oluşmasını sağlayacaktır. Nitekim ANAP dönemiyle birlikte, dış politikada da geleneksel çizgi yıkılmaya ve dış politikada küresel süreçler de takip edilerek, çok yönlü değişim yönlendirilmeye çalışılmıştır. Bu anlamda dış politikadaki temel felsefe küresel serbest piyasa ekonomisi eksenindedir. Özal, demokrasinin olduğu yerde serbest pazar ekonomisinin olduğunu ve ikisinin birbirini tamamladığı şeklinde neo-liberal siyaset anlayışı ile hareket eden bir lider olmuştur. Bu çerçevede dünyayı kapsamış olan serbest piyasa ekonomisine Türkiye'yi de dâhil etmek amacıyla devletin ve ekonomik yönetimin birçok alanında yeni uygulamalara gidilmiştir.

Özal yönetimi döneminde, küresel siyasetin temel dinamiklerinden biri olan serbest piyasa ekonomisinin yerleştirilmesiyle ekonomi ve siyaset arasında sıkı bir bağ kurmaya çalışılmıştır (Gürbey, 2003: 288-292). Küreselleşme sürecinin sacayaklarından birini serbest piyasa ekonomisi olduğu hatırlandığında, dönemin temel aktörlerinden olan Özal'ın küresel siyaseti ve uluslararası ilişkileri öncelikle ekonomi ekseninde ele alması, Türkiye'nin küresel siyasi sistemle entegrasyonu konusunda önemli bir avantaj olarak değerlendirilebilir. Ayrıca dönemin dış politika anlayışı küresel siyasetle orantılı bir şekilde Türkiye öncelikli, "karşılıklı bağımlılığı" arttırmak ve çatışma risklerini en aza indirmek şeklinde özetlenmektedir. Böylece bölgesel ekonomik sistemlerin oluşmaya ve önem kazanmaya başladığı bir dönemde bölgesel işbirliği konusunda aktif politika takip edilemeye çalışılmıştır. Ayrıca bu dönemde, İslam dininin hem kapitalist bir ekonomik modelle hem de Batı yanlısı bir dış politika stratejisiyle bağdaşabileceği kanıtlanmak istenmiştir (Güldemir, 1992: 360). Kaçınılmaz olarak küreselleşilen bir dünyada Türkiye'nin küresel sistemle bütünleşmenin önünü açma noktasında belirlediği bu temel stratejileri ulusal reformlarla ve uluslararası dış politika yönelimleri ile yerleştirmeye çalışıldığını söylemek mümkündür. Bu süreç özellikle seksenli yıllarda Türkiye'nin küreselleşme sürecine hızlı bir şekilde giriş yapmasını sağlamıştır. İlerleyen

yıllarda Türkiye'nin küresel siyasetle bütünleşmesine ilişkin temel olma özelliğini gerek politik gerekse ekonomik anlamda korumuştur. Yine küresel ve bölgesel topluluklara dâhil olma konusunda gösterilen çabalar, hem ülkede neo-liberalizmin yerleşmesini hem de küresel siyasi sistem doğrultusunda dönüşümü sağlamıştır.

Dönemin önemli olaylarından olan ve 1980-1988 yılları boyunca süren İran-İrak Savaşı'nda Türkiye aktif tarafsızlık politikasını takip etmiş ve savaşı taraflarla olan ihracatında büyük artış gözlenmiştir. Bu olayda da dönemin ülke lideri olan Özal'ın dış politika yaklaşımında, küresel ekonomik ilişkileri ön plana çıkardığı görülmüştür (Ataman 2003:366). Bu dönemde İran ve Irak dışında kalan komşularla ilişkilerin geliştirilmesi yolunda önemli adımlar atılmıştır. Özellikle ticari alanda bölge ülkeleri öncelikli pazarlar arasında değerlendirilmiş ve küresel siyasette başarılı olarak nitelendirilebilecek “ağsal” yapılanmalar sağlanmıştır.

Özal'ın Cumhurbaşkanlığı döneminde çıkan Körfez Savaşı küresel bir savaş olarak anılmasa da, sonuçları itibariyle küresel bir nitelik taşıdığı iddia edilebilir. 1990'ların başında Berlin Duvarı'nın çökmesiyle çift kutuplu dünyanın yerine, tek kutuplu bir dünya düzenine geçişte çıkan Körfez Savaşı, “yeni dünya düzeni” ne geçişin ilk adımı olarak da nitelendirilmektedir. Nitekim George Bush, bu savaşı, “dünyaya adalet, özgürlük ve demokrasi getirecek yeni bir düzen olarak tanımlamıştır” (Duman, 2008: 69). Bu anlamda Körfez Savaşı ile yeni küresel sisteme geçiş sürecini ifade ettiği söylenebilir. ABD'nin bu dönemde kurmaya çalıştığı yeni düzen açısından ele alındığında Körfez Savaşı'nın ana hedefi küresel düzenin liderinin kendisinin olduğunu ifade etmek ya da hatırlatmak şeklinde düşünülebilir. Bu minvalde, çıkan savaşta Türkiye için iki taraf bulunmaktadır: Ya ABD önderliğindeki Birleşmiş Milletler ile birlikte hareket edilecek ya da Irak'a destek verilecektir. Tarafsızlık adı altında izlenecek politika dahi soğuk savaş sürecinden yeni çıkmış bir dünyada, Batı ülkeleri tarafından Irak'a destek vermek anlamına gelebilirdi ve dolayısıyla bu durum Türkiye'nin aleyhine olumsuz gelişmelere yol açabilirdi. Bu nedenle dönemin Cumhurbaşkanı Özal tarafından yoğun ve aktif bir şekilde sorunun/savaşın taraflarından birisi haline gelmesi gerektiği düşünülmüş ve bu doğrultuda politikalar takip

edilmiştir<sup>27</sup>. Körfez Savaşı'nın, küresel siyasetin jeopolitik konumlanışını ve gelecekteki işleyişinin ipuçlarını vermek noktasında büyük önem taşıdığını söylemek mümkündür.

Genel bir değerlendirme yapılması gerekirse, 1980'ler küresel siyaset açısından ideolojik değil, pragmatist bir dönem olmuştur. Bu politikalarda Özal'ın merkez sağ siyaset içerisinde küresel siyasi sistemle uyumlandırmaya çalıştığı iç ve dış politikaların etkisi de yadsınamaz. Özal dönemi sonrasında kendisini gösteren DYP- SHP koalisyonu döneminde de küresel siyasete ilişkin yapılmaya çalışılan atılımların iç siyasetteki karışıklıklar ve ekonomik krizin izin verdiği ölçüde devam niteliği taşıdığını söylemek mümkündür.

Türkiye'de 10 Ekim 1991 genel seçimleri ile ANAP dönemi kapanmış ve 2002 yılı seçimlerine kadar devam edecek olan koalisyon hükümetleri dönemi başlamıştır. 21 Ekim 1991 günü yapılan genel seçimlerde, Süleyman Demirel başkanlığındaki DYP, gerek ülke genelinde aldığı oy oranı, gerekse de meclise sokmayı başardığı milletvekili sayısı açısından birinci parti olmuştur. Ancak DYP, aldığı oy oranıyla mecliste tek başına iktidar olabilecek çoğunluğa ulaşamadığından bir koalisyon hükümeti kurmak zorunda kalmış ve SHP ile anlaşma yoluna gitmiştir.<sup>28</sup>

Bu hükümet döneminde AB'ye üye olmadan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nı (GATT) gerçekleştiren tek ülke olan Türkiye, AB ülkeleri karşısında açık bir pazar konumuna gelmiş dış ticaret dengesi üzerinde önemli farklılıklar oluşmuştur. GATT sonucunda Türkiye AB üyesi ülkeler ile olan ticaret hacmini arttırmış ve özellikle ithalat alanında oluşan artış ihracattan daha yüksek bir düzeyde

---

<sup>27</sup>Örneğin; Birleşmiş Milletler Konseyi 6 Ağustos'ta Irak'a karşı ambargo uygulaması kararını almıştır. Türkiye bu karar uyarınca petrol boru hattını kesmiştir ve Irak ile ticari alışverişini durdurmuştur. Yine TBMM 12 Ağustos'ta, belli koşulların gerçekleşmesi durumunda Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesine ya da yabancı silahlı güçlerin ülkede konuşlandırılması konusunda hükümete izin vermiştir. 17 Ocak'ta müttefik kuvvetler Irak'a karşı "Çöl Fırtınası" hareketini başlatmışlardır. Buna göre Türkiye'deki askeri üsler bu hareket için kullanılacaktır (Tanör, 2000: 109). Özal, Körfez Savaşı'nda hem içerde varlığını koruma mücadelesini hem de Körfez Savaşı'nın gelişimini kendi ideallerine uygun olarak dönüştürebilme projesini yürütmeye çalışmıştır. Ancak Körfez Savaşı sonucu Özal'ın beklediği şekilde gerçekleşmemiştir (Gözen, 2003: 349).

<sup>28</sup>18 Şubat 1995'te SHP ile CHP birleşerek, Genel Başkanlığa Hikmet Çetin getirilmiştir. 7 ay sonra 9 Eylül 1995'te yapılan Olağan Kurultay'da Deniz Baykal yeniden Genel Başkanlığa seçilmiştir. SHP'nin 4,5 yıldır DYP ile birlikte sürdürdüğü koalisyona son vererek seçim kararı alınmasını sağlayan CHP, DYP ile seçime kadar 54 günlük yeni bir seçim hükümeti kurmuştur.



gerçekleşmiştir.<sup>29</sup> “GATT öncesinde on sekiz farklı AB üyesi ülke ile aynı düzeyde bir üretim, ihracat ve ithalat konumuna sahip olan Türkiye, GATT sonrasında üretim, ihracat ve ithalat alanlarında oluşan olumlu değişimler sonucu, bu alanda mutlak bir üstünlüğe sahip gözüken Almanya haricinde, gelişmiş yedi farklı AB üyesi ülke ile aynı konuma sahip olmuştur” (Akyüz, 2006: 84-94). Diğer bir ifadeyle Gümrük Birliği olumlu özelliklerini bu alanda göstermiş ve Türkiye’yi uluslararası arenada ön plana çıkarmıştır.

Küresel ekonomi ve siyasetle bütünleşme noktasında GATT sonrasında bir diğer gelişme AB yolunda önemli bir adım olarak 1997 yılında, Lüksemburg Zirvesi’dir. Zirvede AB, hangi ülkelerin AB’ye aday olabileceğini açıklamış, listede on devlet ilk sırada yer almış, Türkiye ise “bir gün aday olabilecek ancak bugün için yetersiz” bir ülke olarak tanımlanarak aday ülke kabul edilmemiştir<sup>30</sup> (Dedeoğlu, 2005: 24-46). Türkiye’nin küresel siyasetine ilişkin tablonun, bu şekilde doğrusal olmayan bir grafik çizmesinde iç politikada yaşanan gerginliklerin de etkisi yadsınamaz. Bu gerginlikleri yaşanan ekonomik kriz ve devalüasyon sonrasında “5 Nisan Kararları” gibi ülkeyi zorlayan tedbirlerin alınması, tırmanan terör olayları, faili meçhullerin bu dönemde artmış olması ve yerel yönetimlerin başarısızlığı olarak genellemek mümkündür.

Yaşanan bu süreçlerin yanı sıra ülke genelinde seçmen kitlesinin sağ siyasi eğilimlerinin ve İslami duyarlılığının doksanlı yılların başlarından itibaren iyice belirginleşmeye başlamış ve 1995 seçimlerinden RP birinci parti olarak çıkmıştır. Ancak parçalanmış olan siyasal yapı RP’nin tek başına iktidar olmasına izin vermemiş ve DYP ile

---

<sup>29</sup> Türkiye’nin 1996 yılında oluşan toplam dış ticaret hacmi 66.851 milyon \$ düzeyinde iken (ihracat 23.224 milyon \$, ithalat 43.627 milyon \$) 2005 yılında bu rakam 189.927 milyon \$’ yükselmiştir (ihracat 73.390 milyon\$, ithalat 116.537 milyon \$). 1996 yılında oluşan 20.402 milyon \$ düzeyindeki dış ticaret açığı 2005 yılında 43.147 milyon \$’ a yükselmiştir. Oluşan bu dış ticaret açığı içerisinde Gümrük Birliğinin önemli bir etkisi bulunmaktadır. Ancak bu açığa karşın Gümrük birliğinin yürürlüğe girdiği 1996 yılından sonra Türk sanayinde rekabet konusunda kayda değer bir artış kendisini göstermiştir (Akyüz, 2003).

<sup>30</sup> Ülkelerin aday olup olmamaları konusunda verilen kararlar siyasi karar olmakla birlikte, bazı somut verilere de bakılmaktadır. Kopenhag kriterlerinin kabul edildiği 1993 yılından itibaren, AB ile ortaklık ya da Avrupa Anlaşmaları denen türden bağlaşma anlaşmaları imzalayan ve tam üyelik için başvurmuş ülkeler, Avrupa Komisyonu tarafından izlenmeye alınmaya başlamıştır. Bu izlemeler, her yıl yayınlanan “ilerleme raporları” ile kamuoyuna ve Avrupa Konseyi’ne sunulmaktadır. Aday ülke olabilmek için Kopenhag’ın siyasi kriterlerinin gerçekleştirilmiş olması esası vardır. Bu çerçevede hazırlanmış uluslararası evrensel ve Avrupa sözleşmeleri bulunmaktadır. Bu sözleşmelerin imzalanması ve onaylanması, Kopenhag kriterlerinin teyidi olarak kabul edilmektedir. Diğer bir ifadeyle AB, siyasi kriterlerini uluslararası sözleşmeler yoluyla teminat altına almaktadır. Türkiye 1997’de toplam 17 sözleşmeden 8 tanesini onaylamıştır (Dedeoğlu, 2005: 24-46).

koalisyon yoluna gidilmiştir (Kahraman, 2008: 229). Nitekim bu dönem 28 Şubat olarak hatırlanan, örtülü müdahale ile sonlanmıştır ki bu süreç, küreselleşme eğilimleri çerçevesinde bir alt başlıkta ve siyasi partiler bazında da bir alt bölümde detaylı olarak ele alınmaktadır.

### 2.1.3 Küreselleşme Eğilimleri Çerçevesinde 28 Şubat Süreci

Ordunun sahip olduğu tarihi ve kültürel miras ordunun siyasal özerkliğini beslemiş ve ordu Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana rejimin ve Atatürk ilkelerinin koruyuculuğu rolünü ciddi bir meydan okumayla karşılaşmadan sürdürmeyi başarabilmiştir. Bu bağlamda, Türkiye'de asker-sivil ilişkilerinin seyrinin rejimin iç düşmanlardan korunma çizgisiyle paralellik gösterdiği ileri sürülebilir.

Modernleşme çalışmalarının ilk başlatıldığı kurum olan ordunun, Cumhuriyet'in ilanında etkin bir rol üstlendiği ve kurucu ideoloji olan Kemalizm'in asli taşıyıcısı olduğu bilinmektedir. Askeri bürokrasinin sistem içinde özerklik kazanımı, Osmanlı'nın son dönemlerinde başlamış, erken cumhuriyet döneminde kısmen zayıflamış fakat 1960 sonrasında kuvvetlenmiştir. 1971 ve 1980 müdahaleleri neticesinde bu özerklik halinin arttığı ve çeşitli biçimlerde yeniden üretildiği görüşü birçok yazar tarafından paylaşılmaktadır.<sup>31</sup>

Küreselleşme süreciyle başlayan ve geleneksel siyasal yapıların çözülüşüne tanıklık eden bu evrede, 1983 sonrası yavaş yavaş sivil toplum örgütleri gibi devlet-dışı aktörlerin güç kazanmaya başladığı ve kültürel aidiyetlerin siyasileştiği görülmektedir. Daha önce değindiğimiz üzere Türkiye'de ithal ikameci sanayileşmeye bağlı kalkınma modeli 1970'lerin sonlarına doğru bir bunalıma girmiştir. 24 Ocak Kararları ile Turgut Özal liderliğinde, kalkınma modelinin ulusalcı-devletçi bir stratejiden radikal bir biçimde ulusal ötesi bir stratejiye kaydığı da bilinmektedir. Bu bağlamda değişen ekonomik yapıya koşut olarak siyasal ve yönetsel mekanizmalar da değişime uğramış ve serbest piyasa ekonomisine geçişle birlikte devlet, eski konumundan farklılaşmaya başlamıştır. Ekonomik liberalleşmeyle birlikte İslami sermayenin bir iktisadi aktör

<sup>31</sup>Askeri bürokrasinin özerkliği ile ilgili görüşler için bkz. Ümit Cizre, **Muktedirlerin Siyaseti**, Çev. Cahide Ekiz, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999; Ali Bayramoğlu, **28 Şubat: Bir Müdahalenin Güncesi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007; Hikmet Özdemir, **Rejim ve Asker**, İstanbul, Afa Yayınları, 1989; Metin Öztürk, **Ordu ve Politika**, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1993; Serdar Şen, **Geçmişten Geleceğe Ordu**, İstanbul, Alan Yayıncılık, 2000; Haz. Ahmet İnel, Ali Bayramoğlu, **Bir Zümre Bir Parti Türkiye'de Ordu**, İstanbul, Birikim Yayınları, 2006.

olarak güç kazanmasıyla siyasal alandaki farklılaşmayı sermaye yapısındaki farklılaşma izlemiştir (Burak, 2011: 2-25).

Bu doğrultuda Erdoğan'a göre (2003: 20-21), 1980'ler'den sonra bürokratik Atatürkçülük yorumuna karşı da alışılmışın dışında bir tutum alınmaya başlanmıştır. Bu kapsamda Özal dönemi ile birlikte, "seçilmişlerin atanmışlara önceliği" ile ilgili olarak, askeri bürokrasi sivil siyasetin denetimi altına alınmaya çalışılmıştır.

24 Ocak ile başlayan ve ANAP hükümetleriyle devam eden dönüşümün, 1990'larda siyaset, toplum ve ekonomide yeni aktörlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlaması söz konusudur. Siyaset sınıfının bu aktörleri dışlaması sonucu gelişen toplumsal kutuplaşma, bu yıllarda kriz dinamiklerini besleyen en önemli unsur olarak tanımlanabilir. Geleneksel sağ ve sol ayrımının kaybolduğu ve siyasi partilerin temsil ve meşruiyet krizlerine tanık olunan bu yıllarda, devletin ve milletin bölünmez bütünlüğüne karşı Kürt sorunu ile laik cumhuriyete tehdit olarak nitelenen dini/geleneksel değerler ivme kazanmış bu ise asker-sivil/seçilmiş ilişkilerini gerilimli bir atmosfere taşımıştır.

1995 seçimlerinde dönemin dini ve geleneksel değerlere dayanan partisinin (Dursun, 2008: 285) birinci parti olarak çıkmasında, seçmenin özellikle bu döneme kadar iktidarda olan merkez partilerinde istediğini bulamaması, Anadolu'da yerleşik olan sanayileşmeye ve sermaye biriktirmeye başlamış fakat metropollerdeki büyük sermaye karşısında korunmaya ihtiyaç duyan taşra burjuvazisinin korunma ihtiyacının büyük etkisi bulunmaktadır. Ayrıca 1990'larda ortaya çıkan kimlik sorunu temelli Kürt ve İslami duyarlılıkların dönemin iktidarlarında şiddetle tepki görmesi, seçmen kitlesini merkez partilerine karşı duyulan sempatiden uzaklaştırmıştır (Kahraman, 2008: 229). İşte dönemin dini ve geleneksel değerlere dayanan partisinin birinci parti olarak çıkması, ifade edilen bu ana konular eksenine dayandırılabilir. Ayrıca parti her ne kadar birinci parti olarak da çıkmış olsa, parçalanmış siyasal yapı ve dönemin koşullarında tek başına iktidara gelememiş ve DYP ile koalisyon yoluna gidilmiştir. Ancak kurulmuş olan koalisyon laik olarak adlandırılan kesimin tepkisinin geri planda durmasına engel

olamamış ve takip eden süreç 1997 yılında 28 Şubat süreci olarak anılan “post-modern darbe” gerçekleşmiştir<sup>32</sup>.

Aslında 28 Şubat Süreci, çok eksenli ve çok aktörlü karmaşık değişim süreci içerisinde küresel sistemle eklemlenen aktörlerin değişimi olarak da yorumlanabilir. Eskiden küresel sistemle eklemlenme, modernite ile Kemalist düşünce tarafından sağlanırken yeni dönemde post-modernite ile dini ve muhafazakâr düşünceler küresel sistemle ve küresel demokrasiyle entegre olmaya başlamışlar, bu durum doğal olarak seçmen kitlelerini genişleterek oylarına yansımıştır.

Refahiyol Hükümeti'nin kurulmasıyla birlikte Cumhuriyet tarihinde ilk kez dini, geleneksel değerleri ve yapıları temsil eden bir partinin liderinin Başbakanlık koltuğuna oturduğu bilinmektedir. Erbakan'ın Başbakan olmasından sonra medyada laiklik ilkesinin tehdit altında olduğuna dair haberlerin yoğunluk kazandığı söylenebilir. Bu süreçte laikliğin tehdit altında olduğu iddiası seçimler sonrası kimi medya organları aracılığıyla canlı tutulmuştur.<sup>33</sup> Seçilmiş hükümetin görevden uzaklaştırılması için medya ve sivil toplum üzerinden laiklik ilkesinin tehdit altında olduğu işlenmiştir. 28 Şubat sürecine giden zeminin bu şekilde işlenmesi, örtülü müdahale ve post-modern darbe olarak anılmasında değişen küresel siyasetin etkisi olduğu düşünülebilir. Şöyle ki, küresel siyasetin neo-liberal demokrasi üzerine oturmuş olması, demokrasiye müdahale alanında dahi demokratik yöntemlerin kullanılarak, bir meşruiyet zemini oluşturulmasını gerekli kılmıştır. Bu sürece özellikle sivil toplum örgütlerinin, çeşitli medya organlarının ve hatta üniversitelerin dâhil edilerek belirli bir kamuoyu oluşturulmaya çalışılmasının temelinde, küresel siyaset çerçevesinde bir meşruiyet zemini arayışının yattığı söylenebilir.

---

<sup>32</sup> Sürece daha derinlemesine bakıldığında, 24 Aralık 1995 genel seçimlerinden oyların %21,4'ünü alarak 158 milletvekili çıkaran RP'nin sandıktan birinci parti olarak çıkmasının kimi asker ve sivil çevrelerde gerilimlere sebep olduğu söylenebilir. Siyasal literatüre “post-modern” darbe olarak da geçen 28 Şubat Süreci'ne zemin hazırlayan faktörlerin başında Kemalistler tarafından RP'nin demokrasiye ve demokrasinin önkoşulu olan laikliğe inanmadığı tezi ileri sürülmektedir. Bu tezin yanında 28 Şubat süreci, laik kamuoyunun İslami bir partinin arka arkaya kazandığı seçim başarılarından duyduğu endişeyle beslenmiş bir müdahale olarak da yorum bulmaktadır (Bayramoğlu, 2007: 13).

<sup>33</sup> Bkz. Dönemin başlıca basın organları olan Milliyet Gazetesi, Hürriyet Gazetesi, Cumhuriyet Gazetesi, Sabah Gazetesinde yer alan manşetler; “Ya Uy Ya Çekil”, “Çankaya Devrede”, “İşte Sonuç: Refahiyol DYP'yi Eritiyor; Yargıtay: Kapatırım”, “Refah Bunalımı”, “Ateşle Oynuyorlar”, “Alternatif Hazır”, “Laiklik Uyarısı”, “Refahsız Arayış”, “Ordudan Ambargo”, “Paşa Paşa İmzaladı”; <http://www.haber10.com/galeri/c56ac74b-2781-e211-8ee6-14feb5cc13c9/16/#.UjsQaobIZPs>; son ulaşım tarihi: 1.09.2013.

Bu çerçevede iktidara karşı olan ordunun yeni eylem tarzının şu şekilde olduğu bilinmektedir:

Öncelikle TSK bünyesinde, siyasi, toplumsal, idari ve ekonomik alanlarda takip mekanizması oluşturması, sonraki aşamada Silahlı Kuvvetleri siyasi karar yapılarının içine yerleştiren yasal mekanizmalara güç kazandırması. Diğer yandan, Genelkurmay Harekât Başkanlığı bünyesindeki Psikolojik Harekat Şubesi'nin 28 Şubat döneminde Psikolojik Harekat Dairesi'ne dönüşmüş olduğu bilinmektedir. Bu daire tarafından yasal olmayan yollardan yapılan en önemli faaliyetlerin içinde, RP'nin aleyhine haberler hazırlayarak basına vermek, yayımlanmasını sağlamak ve partinin kapatılması için kampanyalar yapmak olduğu bilinmektedir. Bu dönemde, TSK'nın meşru yollarla iş başına gelmiş olan Refahyol Hükümeti'ni görevinden uzaklaştırmak için başvurduğu yollardan biri de yargı mensuplarına, akademik çevrelere ve medyaya sunduğu brifinglerdir. Ahmet İnsel, brifinglerle bu süreçte TSK'nın kendine biçtiği rolün “toplum mühendisliği” olduğunu söylemektedir: “Siyasal meşruiyetini önce kendi silahlı konumundan, sonra Türkiye Cumhuriyeti halkının içinde boğulduğu genel güvensizlik ortamından alan bu toplum mühendisliği misyonunu sürdürmek için, ya otoriter bir siyasi rejimin merkezinde yer almak gerekir ya da bir siyasi parti gibi faaliyet göstermek” (İnsel, 2001: 13).

Türkiye’de bir siyaset ve yönetme biçimi olarak yürürlükte olan ulusal güvenlik rejimi genel olarak bu sentezle değerlendirilmektedir. Bu rejimin doğal bir sonucu siyasetin siyasetlesmesidir. Nitekim 28 Şubat tarihli MGK toplantısında kamuya duyurulan bildirinin anayasa hukuku ve siyaset bilimi açısından “muhtıra” olarak nitelenmekte olduğu ve MGK bildirisinde yer alan kaygının anayasallık ve demokrasiyle bağdaşmayacağını Mustafa Erdoğan şu şekilde ifade etmektedir: “Bildirinin müelliflerinin temel kaygısı, Atatürk milliyetçiliği, Atatürk ilke ve inkılapları, çağdaş medeniyet, rejim aleyhtarı, çağdışı uygulamalar, devleti güçsüzleştirmeye yeltenmek gibi ibarelerde yansıyan devletçi-ideolojik bir kaygıdır. ...Çağdaşlıktan ve çağdaş medeniyetten ayrılma yönündeki eğilimleri yeren ibarelerle birlikte düşünüldüğünde, laikliğin bir yaşam tarzı olduğunun vurgulanması, devletin asıl kaygısının insan hakları, hukuk devleti ve demokrasi olmayıp, belli bir dünya görüşü ve toplum projesini hâkim kılmak olduğunu göstermektedir” (Erdoğan, 1999: 24).

Öte yandan, bu dönemde, askeri otoritenin merkezileşme süreci ve bu süreçte yargının emir-komuta mekanizmasına tabi kılınmasına tanık olunmuştur. Refahyol Hükümeti döneminde TBMM’ye getirilen ve Askeri Ceza Kanunu’nda değişiklik öngören bir yasa tasarısında şu hükümler yer almıştır:

“Askeri savcılar; askeri yargıya tabi bütün suçlar sebebi ile yapacakları soruşturmalarda, suçun ağır cezalı olması veya gecikmesinde sakınca umulan hallerde soruşturmaya başlamadan önce teşkilatında Askeri Mahkeme kurulan kıt’a komutanı veya askeri kurum amirinin sözlü iznini alacaklar, daha sonra yazılı olarak teyit edilmesini isteyeceklerdir. (...) Askeri savcılar hazırlık soruşturması sırasında, soruşturmanın genişletilmesi durumunda genel kurala uygun olarak kuruluşunda askeri mahkeme bulunan kıt’a komutanı veya askeri kurum amirinin yazılı veya sözlü iznini alacaklardır.” (Bayramoğlu, 2007: 104-105).

Diğer bir ifade ile her ne kadar iktidara karşı sağlam muhalefet yapılsa da, Askeri Ceza Kanunu’nda yapılan değişiklik, aynı zamanda askeri kurumların güncel hukuk sistemiyle bağdaştırmak ve küresel siyasetin gereği olan reform çalışmalarının sekteye uğramasının önünde kendince bir engel teşkil etmemeye çalışmaktadır.

Sonuç olarak, “Post-Modern” darbe olarak anılan bu süreçte Refahiyol Hükümeti son bulmuştur. Bu dönemde iç ve dış politikada askerin hükümeti devre-dışı bırakan icraatları olduğu bilinmektedir. İç politikada askerin Kürt sorunuyla ilgili kendi iç bünyesinde ekonomik ve sosyal nitelikli önlem paketi hazırlaması ve İçişleri Bakanlığını atlayarak özellikle valilikler vasıtasıyla MGK kararlarının bir kısmının uygulanmasına ilişkin uygulamaları buna örnek olarak gösterilebilir. Dış politikada ise Türk-Yunan ilişkilerinin merkezde bulunduğu Avrupa ile ilişkiler, Amerika ile ilişkiler ve Ortadoğu ile ilişkiler, özellikle İsrail ile ilişkilerde askerin Dışişleri Bakanlığı ile yakın ilişkiler içinde olduğu bilinmektedir. Yaşanan bu süreçler her ne kadar iktidarın demokratik olmayan yöntemlerle istifasına sebep olma sürecini “post-modern darbe” şeklinde küresel siyasetle uyumlu, demokratik kurumlarında dâhil edildiği bir süreç olarak gösterilmeye “sadece” çalışıldığını ortaya koymaktadır. Aslında demokrasi ve demokratik sürecin işleyen kurumları bu dönemde yine sıradan (modern dönem) darbe dönemlerinde olduğu gibi sekteye uğradığı görülmektedir. Dolayısıyla diğer darbelerde olduğu 28 Şubat süreci sonrasında da siyasi partiler ve politikaları değişime uğramıştır. Toplumsal yapıda kendisini gösteren “laik”ler ve diğerleri ayrımının parti siyasetinde laiklik vurgularını tam anlamıyla ortaya çıkarmasa da, muhafazakâr söylemlerden kaçınılması şeklinde bir politika anlayışını gündeme getirdiği söylenebilir.

3 Kasım 2002 seçimlerinde Ak Parti’nin iktidara gelmesiyle ve Türkiye’nin 1999’da Avrupa Birliği’ne tam üyelik statüsü sonrası askeri bürokrasisinin görece de olsa neo-liberal demokrasilerdeki olağan rolüne evrilmesine ve askeri bürokrasinin sistem

içindeki özerkliğini zayıflatan gelişmelere zemin hazırladığı bilinmektedir. Özellikle 2003'ten sonraki düzenlemeler siyasal sistemin büyük oranda sivilleşmesine katkıda bulunmuştur.

#### **2.1.4 2000'li Yıllara Doğru Siyasi Partiler ve Ak Parti İktidarı Dönemi**

Türkiye'de, küreselleşme sürecinin getirilerinden biri olarak, dünyadaki siyasi ve ekonomik gelişmelerin paralelinde, son otuz yıldır yeni-sağ ile neo-liberalizmin eklemlenmesiyle siyaseti ekonomiye tabi kılan bir süreç izlenmektedir. Tüm dünyada 1990'ların başından itibaren iki kutuplu dünya düzeninin son bulduğu, yeni bir düzene doğru gidilen, tüm taşların yerinden oynadığı bir dönem başlamıştır.

Türkiye'de de 1991'den itibaren küresel siyasi sistemin temel ideolojisi olan neo-liberalizmin, dönem dönem yaşanan ekonomik durgunluk, krizler ve siyasi istikrarsızlıklara rağmen etkisini göstermeye devam ettiği görülmektedir. 1990'ların ortalarından itibaren sosyal demokrat partiler iyice prestij kaybetmiş ve neo-liberal politikalar daha etkin bir hal almıştır. 1990'larda Türkiye siyasetinde yaşanan en önemli olaylardan biri, 1994 yılında yapılan yerel seçimde ve 1995 yılında yapılan genel seçimde RP'nin yükselişe geçişi olarak değerlendirilebilir. Ancak Refahiyol iktidarı sonrasında ve 2000'in ilk yıllarında ciddi ekonomik krizler yaşanmıştır. Yaşanan ekonomik krizler, siyasal istikrarsızlık, yolsuzluklar, terör sorunu, demokrasiye müdahale ve bunların çözümünü vadeden iktidar adaylarının iktidara geldikten sonra bu sorunlara çözüm üretemeyişleri toplumda siyasal güvenin azalmasına yol açmıştır.

Halkın sorunların çözümsüzlüğüne, siyasal sisteme, siyasi parti ve liderlere olan güvensizliği, 2002 seçimine katılımın yönünü de büyük ölçüde etkilemiştir. Akgün'e (2007: 189-190) göre, 2002 genel seçiminde seçmen katılımının önceki dönemlere kıyasla düşük olması iki temel sebebe bağlanabilir: Birincisi, seçmenlerin sisteme güvenmemeleri nedeniyle oy kullanmaya gitmemiştir. İkincisi ise, seçmenlerin siyasal yabancılaşma yaşamaları onları oy sandığından uzaklaştırmıştır. Bu aşamaya kadar küresel siyasetle paralel şekilde izah edilmeye çalışılan siyasi hayata ilişkin süreç seçmenlerin siyasal yabancılaşma yaşadıkları ve oy kullanmanın ya da farklı partilerin iktidara gelişinin çok fark etmediği seçeneğinin de gerçekçi olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak bu etkenin yanında yine değinilmesi gerekir ki, küreselleşme sürecinin ortaya çıkardığı kitle kültürü insanları tüketim odaklı yaşamaya yakın

kıllarken, siyasetten ve yönetim alanından uzaklaştırmaktadır. Diğer bir ifadeyle vatandaşın siyasetten ve sandıktan uzaklaşmasında küreselleşme süreçlerinin sosyo-kültürel etkileri göz ardı edilmemelidir.

Nitekim Türkiye’de 1991’le başlayan dönem, neo-liberalizmin zayıflayarak krize girdiği dönemdir. Serbest piyasa ekonomisinin tıkandığı ve tüketimin sınırlandığı bu dönemde, kurulan DYP-SHP koalisyonu da önceki bölümlerde anlattığımız gibi ekonomide ve siyasette bekleneni verememiştir. Enflasyon yüksek seyrine devam etmiştir. Sosyal devletin temel kurumları olan sosyal güvenlik sistemi, eğitim ve sağlık hizmetleri çökmüştür. Bu koşullar altında da “bu düzen değişmeli” sloganı ile RP çıkmış ve yığınları etkilemeyi başarabilmiştir. İşte bu sloganla, 1990’ların başlarında kendisini gösteren neo-liberal politikalar farklı tarzlarda ve yeniden kurulmaya RP döneminde de girişilmiş ve özellikle ekonomik anlamda ülke uzun yıllar girdiği darboğazdan RP döneminde bir süreliğine de olsa çıkmıştır (Çavdar, 2004: 317-318). Gerçekleştirilen politikaların temelde neo-liberalizmin ekonomik ve siyasal liberalizmle özdeşleştirilmesini sağlamaya yönelik özellikler taşıdığı söylemek mümkündür. Bu çerçevede insan hakları, katılım, sivil toplum kuruluşlarının güçlendirilmesi, yerel yönetimlerin hizmet anlayışındaki değişimler, ülke yönetimindeki iyileşmelerin yanı sıra neo-liberalizmin “çoğulcu” yapılanmasını sağlanmaya yönelik olarak da etki de bulunmuştur.

Bu bağlamda, 1990’ların ortalarına gelindiğinde Türk siyaseti açısından en önemli olaylardan biri Milli Görüş geleneğinin 1960’lardan beri yakalamaya çalıştığı başarıya ulaşması olmuştur. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana ilk defa 28 Haziran 1996’da, siyasal felsefesi ve şahsi kimliği açıkça dine dayalı bir lider artık Türkiye’nin başbakanı olmuştur (Yavuz, 2005: 13). “1995 seçimleri dini ve geleneksel politikaların hegemonyasında bir siyasi ortam kurulması sürecini beraberinde getirmiştir” (Bezci, 2010: 158). Bazı yazarlar, İslamcı siyasetin devlete karşı sivil toplumun yükselişini ifade ettiğini, bu nedenle Türkiye’de demokrasinin gelişmesine katkıda bulunduğunu öne sürmüşlerdir.<sup>34</sup> Bu nokta da küresel siyasetle yaşanan entegrasyon dikkati çekmektedir. Çünkü neo-liberal siyaset tarzı paralelinde sivil toplum, çoğulcu

---

<sup>34</sup> Örneğin, Özbudun ve Öniş’e (1996: 123-138) göre, 1990’larda Türk siyasetine damgasını vuran en önemli siyasal gelişme RP’nin temsil ettiği siyasal İslam’ın hızla yükselişe geçmesi ve etnik kimliklerin politize olmasıdır.



yapılanma ve etnik kimliklerin politize olması yine bu süreçte kendisini göstermektedir. Daha önce de değinildiği üzere önceden modernleşme süreci ve Kemalizm’le ülke siyasetine eklenen küresel siyaset, artık post-modern siyaset anlayışı çerçevesinde siyasal İslam’la ülke siyasetinde kendisini göstermeye başlamıştır.

RP iktidara geldiğindeyse halkın gözünde oluşturduğu “sorun çözebilir” misyonunu tam olarak yerine getirememiş olmasıyla birlikte 28 Şubat sürecinin de yaşanmasıyla bazı seçmenler RP’den uzaklaşmış bir kısmı da ideolojik yakınlık ve denememişlik nedeniyle MHP’ye kaymıştır (Akgün, 2007: 54-55). “Türkiye, 1991- 2002 döneminde koalisyon hükümetlerine yol açan bir süreçte, siyasi partiler açısından temsil krizinin, siyasal sistem açısından da meşruiyet krizinin yaşanmasına sahne olmuştur”(Ataay, 2008: 9).

18 Nisan 1999’da genel seçim yapılması kararlaştırılmıştır. 17 Ocak 1999’da da Ecevit hükümeti seçim tarihine kadar ülkenin güvenlik ve huzur içinde olması için görev başına geçmiştir. Hükümetin görev süresi içinde Öcalan yakalanmıştır. Bu durum Ecevit’in önündeki seçimler için büyük bir avantaj yaratmıştır. Seçim sonucunda ise DSP-MHP-ANAP koalisyon hükümeti kurulmuştur. Bu koalisyon hükümeti 2002 yılına kadar görevde kalmıştır. Bu hükümet döneminde en önemli sorunlardan biri ekonomik problemler olmuştur<sup>35</sup>. 23 Aralık 2002 yılında Ecevit’in sağlık durumu, görevine tekrar geri dönüp dönemeyeceği ve ekonomik kriz bu hükümetin çöküşünü hazırlayan etkenler arasında gösterilmektedir.

1990’lardan itibaren ekonomiyi elinde tutanlar, siyasilerden umduklarını bulamayınca siyaset sahnesinde yerlerini almak istemişlerdir. Bunun en iyi örneklerinden birisi 1994’te Cem Boyner’in liderliğinde kurulan Yeni Demokrasi Hareketi (YDH), diğeri

---

<sup>35</sup> 1999 yılı Nisan ayında yapılan erken genel seçim sonuçları ile oluşan üçlü koalisyon hükümeti, göreve başladıktan sonra, Temmuz-Aralık altı aylık döneminde daha önce IMF ile üzerinde anlaşmaya vardığı “Yakın İzleme Anlaşması” uygulamasını başlatmış ve alınan sonuçlara dayanarak, 1999 yılının Aralık ayında, IMF ile üç yıllık (2000-2002) orta-vadeli 18.Stand-by anlaşması imzalamıştır. Ancak bu orta vadeli program 2001 yılı sonunda iki yılını doldurduktan sonra kesilmiş ve (Şubat 2002’de imzalanan) 2002 yılı başından itibaren yeni bir 19.Stand-by anlaşması ile üç yıllık yeni bir dönem için (2002-2004) yenilenecek uzatılmıştır. Böylece 2000 Ocak ayında başlayan üç yıllık Stand-by anlaşması kesintisiz olarak beş yıllık bir orta-uzun vadeli IMF- Dünya Bankası programı haline gelmiştir. 2002 sonunda bu programın üç yıllık dönemi tamamlanmıştır. Aralık 1999 tarihinde imzalanan Stand-by anlaşması ile uygulamaya başlanan 2000-2004 dönemini kapsayan beş yıllık orta vadeyi de aşan bu programı, Türk İktisat Tarihinde 2.Beş Yıllık IMF- Dünya Bankası Planı olarak adlandırmak mümkündür.

ise 2002 yılında Cem Uzan'ın liderliğinde kurulan Genç Parti (GP)'dir. Ancak bu iki parti, siyasette umdukları başarıyı yakalayamamışlardır. Ancak yine de GP'nin 2002 seçiminden kısa bir süre önce kurulmuş olmasına rağmen seçim sonunda aldığı başarı dikkate değer görülmektedir.

2002 genel seçimleri öncesinde, Uzan Grubu'nun 46. kuruluş yıldönümü adına verilen konserler ile başlayan ve GP'nin kurulmasıyla devam eden süreç, küreselleşmenin temel itici güçlerinden biri olan teknolojinin gelişimiyle, siyasetin medya odaklı hale gelmesi, görselleşmesi ve gösterileşmesi gibi etkenleri gösteren önemli örneklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Küresel siyaset sürecinin bir ürünü olarak GP, sadece teknoloji ve medyayı kullanmak anlamında değil, parti programı ve uygulamayı hedeflediği politikalarla da tamamen neo-liberal küreselleşme sürecinin bir ürünü olarak değerlendirilebilir.

Cem Uzan'ın Genç Parti kampanyası, Türkiye'de aşırı sağ popülizmin ve neo-faşizmin yeni bir görünüm kazanması olarak, Türkiye siyasal yaşamına damgasını vurmuştur. Uzan'ın girişimi, son yıllarda Avrupa'da da görülen sağ popülist ve neo-faşist projelerle önemli benzerlikler taşımaktadır. Bu hareketler, öncelikle klasik parti örgütlenmesine dayalı olmamak, siyasal "seçmen"leriyle gevşek ve medya üzerinden ilişki kurmalarıyla "yeni"dirler. Medyanın, başta televizyon olmak üzere taban örgütlenmesinin yerine geçmesi, bu hareketi kendi cephesinde yeni kılmaktadır (Bora, 2002: 60; Yaylagül ve Dağtaş, 2004: 479-493).

İki binli yıllarda seçmen küresel nilelikli olarak değindiğimiz işsizlik, sağlık, yeniden yapılanma, çevre gibi sorunlarına çözüm üretemeyen merkez partilerinin yerine, sistemin dışında kalan aşırı sağ partileri tercih etmiştir. "Bu dönemde merkez sağ ve sol partilerinin temel özellikleri, toplumsal köklerini güçlendirerek temsil ettikleri kitlelerin sözcülüğünü üstlenmekten ziyade, birer rant paylaşma ve patronaj kanalına dönüşmüş olmalarıdır" (Akgün, 2007: 55-73). Böylece merkez partilerinin tam anlamıyla bir "temsil krizi" yaşadığı söylenebilir. Tabanın taleplerine cevap verememe noktasında merkez partilerinin küresel siyasi süreçten uzak politika takip etmeleri bu dönemde ciddi oy kayıplarına neden olmuştur. Yaşanan temsil krizi genel anlamda partilerin tabanlarında ciddi bir erimeye neden olurken, özellikle sağ partilerin (RP ve MHP gibi) partilerin oylarında yükselişler gözlenmektedir.

İki binli yılların başında temsil krizine giren merkez sağın alanını ele geçirecek ve küresel siyasi süreçlerle uyumlu neo-liberal değerleri Türkiye'ye özgü şartlarda yeniden üretebilecek bir partiye ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyacı karşılayacak parti 2002 genel seçiminden yaklaşık bir yıl önce kurulmuş olan Ak Parti olmuştur. Ayrıca derin ekonomik çöküş de bu seçimi önemli derecede etkilemiştir.

2002 seçimleri ve bu seçimlerle gelen yeni parti siyaseti sürecine ilerleyen bölümlerde (Bölüm: 2.2.4. 2002 Seçimleri ile Gelen Yeni Parti Siyaseti Süreci) daha detaylı yer verileceği için bu bölümde sadece giriş aşamasında değinilmesi yeterli görülmüştür.

## **2.2 Sağ ve Sol Kavramları Çerçevesinde Türkiye'de Parti Siyasetinin Dönüşümü**

On sekizinci yüzyıl sonlarında ortaya çıkan sağ-sol ideolojiler arasındaki ayrıma ilişkin tartışmalar muğlâklığını korumaktadır. Sağa ve sola ilişkin ayrımı keskinleştirmek zor olduğu kadar, bu ayrımı tamamen ortadan kaldırmakta zor gözükmektedir.

İdeolojilerin tasnifinde bahsi geçen tasnif teorilerinden en yaygın olanları “Doğrusal Yelpaze”, “At Nalı Yelpazesi” ve “İki Boyutlu Yelpazedir”. Liberalizm merkezli bu yelpazelerin sağ taraflarında faşizm, muhafazakârlık, yeni-sağ ve bu akımların çeşitli fraksiyonları yer alırken, sol tarafında ise komünizm, sosyalizm, sosyal demokrasi gibi akımlar ve fraksiyonları yer almaktadır (Heywood: 2007: 21). Sağ ve sol ideolojiler başta Batı dünyası olmak üzere dünyanın değişik bölgelerinde karşıt ideolojiler olarak gelişmiş, geliştikleri tarihten bu yana da bir çatışma içerisinde olmuşlardır. Sağla sol arasındaki çatışma sadece siyaset pratiğinde değil, aynı zamanda teorik çerçevede de su yüzüne çıkagelmiştir. On sekizinci yüzyıldan bu yana sağ ve sol kavramlarında anlam değişikliği de olmuştur. Aynı fikirlerin belirli dönemlerde sağ olarak, belirli dönemlerde sol olarak kabul edildiği söylenebilir. Eleştirel bir şekilde sağ ve sol ideolojiler üzerine üretilen iddialar incelendiğinde özellikle yirminci yüzyılda ideolojilerin yok olmadıklarını, fakat ürettikleri politikalar bakımından birbirlerine yaklaştıklarını ve bu doğrultuda da ifade ettikleri anlam ve içeriklerinin değiştiğinin söylenmesi mümkündür.

Tüm bu iddialara ek olarak, sağ ve solun aslında birer ideoloji olmadığını fakat ideolojik düşüncelerin ifadesini kolaylaştırmak amacıyla kullanıldığının gözden

kaçırılmaması gerekmektedir. Unutulmaması gereken bir diğer husus ise sağ-sol ayrımı yalnızca iki kutbunun olduğu yanılgısıdır ki, bu ayrımı eleştirenler üçüncü bir siyasal konum bulduklarında tasnifin anlamını yitirdiğini iddia edebilirler. Fakat nasıl ki siyah ile beyaz arasında gri var ise siyasal arenada da uçlarda bulunan ve tasnife ismini veren sağ ve solun ortasında da merkez bulunabilir. Ortadaki gri alanın tonları adeta sağ ve solun birbirine temas etmesini engellerken merkeze yakın ılımlı bir sağı veya solu da ifade edebilir. Bu şekilde bile siyasal hareketlerin konumlandırılması ve sistemlerin anlaşılması kolaylaşır. Yine çeşitli ideolojilerin başında gelen “yeni” veya “üçüncü yol” gibi akımlarında sağın veya solun yeniden yorumlanması olarak algılamak mümkündür. Örneğin “üçüncü yol” incelendiğinde bunun liberal değerlerle yoğrulmuş bir sol olduğunu söyleyebilmek mümkündür (Bobbio, 1999: 47-62).

Bobbio’ya göre, siyaset hısımlığa dayandığı için, sol ve sağ kategorileri için, sol ve sağ kategorilerinin siyasi düşünce üzerindeki etkilerinin devam ettiğini söylemek mümkündür. Siyasetin özü muhalefete dayanmaktadır. Sağ ve sol kutuplaşması yaratıcı bir ayrımdır ve daha önce olduğu gibi yine kendisini yenileyecektir. Bobbio’nun bakış açısına göre (1994), sol/sağ arasındaki fark tam anlamıyla bir kutuplaşmaya dayalı değildir. Sol’un sağdan ayırt edilmesinde en önemli kriterlerden biri “eşitlik” anlayışıdır. Sol daha çok eşitlikten yanadır, sağ ise toplumu kaçınılmaz olarak hiyerarşik bir yapıda görmek istemektedir.

Küreselleşme, SSCB’nin dağılması ile solun ve sağın profilinde farklılaşmaları getirmiştir. Ekonomik teori olarak sosyalizmden vazgeçilmesi ile birlikte, sol ve sağ arasındaki önemli farklılıklardan biri ortadan kalkmıştır. Zaman geçtikçe ve şartlar değiştikçe sol ve sağ ideolojilerin etkinlik alanları içinde yer almayan diğer problemler ve olasılıklar gündeme gelmektedir. Bunlar arasında ekolojik sorunların yanı sıra, ailenin doğasındaki gelişmeyle ilgili sorunlar, iş, kişisel ve kültürel kimlik sorunları da yer almaktadır. Sosyal adalet ve özgürlük gibi değerlerin bunlarla ilişkisi olsa da bahsettiğimiz konuların hemen her biri, söz konusu temel değerlerle örtüşmeyebilmektedir (Giddens, 1994).

Gerek sağa gerekse sola dayanak oluşturan doktrinlerin oluştuğu ve geliştiği dönem aşağı yukarı on sekizinci yüzyıldan itibaren baş gösterir. Batıda bu anlamda ilk gelişen doktrin sanayi toplumunun doğurduğu yeni ekonomik, sosyal ve siyasal yapıyı

yoğurmak üzere gelişen liberalizm akımı olmuştur. Liberalizm bir siyaset pratiği olmaktan çok, zengin içerikleri olan teorik bir doktrin olarak gelişmiş ve on yedinci yüzyıl ile on sekizinci yüzyıl boyunca ortaya çıkan yeni toplumun yeni siyasetini şekillendiren bir ideoloji olmuştur. On dokuzuncu yüzyılda liberalizme tepki olarak gelişen sosyalist ve Marksist akımlar sol siyasetin ana rengini belirlerken, Fransız ihtilalına karşı bir tepki hareketi olarak gelişen muhafazakârlık ise sağ siyasetin odak noktasını oluşturmuştur (Çaha, 2001: 95).

Çok partili hayata geçişle birlikte partilerin sağ partiler ve sol partiler şeklinde tanımlanmasına başlanmıştır. Ancak Türkiye'deki sağ ve sol Batılı anlamdaki sağ ve sola tekabül etmemektedir. Sınıf çatışmasının ve sınıf mücadelesinin öne çıkardığı kavramlar, Türkiye'de kendine özgü bir önem taşımaktadır. Batı'da sol denilince değişimci, özgürlükçü, halkçı, sosyal eşitlikçi bir anlam anlaşılırken, Türkiye'deki solun statükocu, yasakçı, devletçi ve elitist olduğu söylenebilmektedir. Türk solunda baskın karakter devletçi, jakoben, seçkinci görünümüdür. Kemalizm ise çok partili hayatta sağ ve solun göz ardı edemediği ideolojik bileşenlerden biridir (Akdoğan, 2011:8). Bu şekilde sağ ve sol kavramları ve ideolojileri içerisinde doğduğu coğrafyanın bazı özelliklerini taşısa bile, zamanla Türkiye için, Türkiye'ye has özellikler kazanmışlardır. Sağ ve sol kavramları siyasal hayatımıza girdiği ve bir kutuplaşma başladığı zaman sol, Batıdaki sınırları belli bir mirası da göz önünde bulundurarak kendi kimliğini oluşturmaya çalışmıştır. Sağ ise konumunu solun bulunduğu yere göre belirlemiş ve alternatifliliği benimsemiştir (Türköne, 1992: 15-27). Bu arada sağ ve sol arasında temel ilgi alanları bakımından bir ayrışma oluşmuştur. Sağ; yerli özelliklerini sağlamlaştırmak için daha çok kültüre ve tarihe yönelirken, sol; sınıf mücadelesi temelinde ekonomiye ağırlık vermiştir. Sağ buna karşılık olarak kendisini liberal olarak nitelemiştir.

Türkiye'de sağ ve solun kendilerine özgü özelliklerine baktığımızda altı çizilecek daha birçok nitelik bulunmaktadır. Bu anlamda önemli sayılabilecek kırılmalardan biri de, Türkiye'de Batıdaki imajlarının aksine genç jenerasyonda sol belirsiz, sinik ve ürkek; sağ ise yerli, tarihî, dinî değerlere şemsiye gibi bir imaj taşımışlardır. Ayrıca bu kavramlar sınırları belirsiz ve çok geniş anlamlarda kullanılmışlardır. Mesela sağ, faşizmden serbest piyasa ekonomisini kabul edene, dindar insandan milliyetçiye kadar ortak taraflarının ne olduğu belirlenemeyecek kadar geniş bir kesimi nitelemede

kullanılmaktadır. Türkiye’de sağın genelde entelektüel olmadığını, solun ise Marksizm gibi bir birikime dayanmasıyla bundan kısmen kurtulabildiği kabul edilmektedir (Alkan, 1991: 6). Ayrıca sağ Türkiye’de soldan farklı olarak ekonomik dönüşümcülüğün simgesi gibidir ve aslında bu tartışmalı bir konu olarak literatürde yerini almaktadır. Çünkü Türkiye’deki ekonomik ve toplumsal dönüşümün 1923- 1950 arası dönemde tek parti döneminde gerçekleştiğini söyleyenler de bulunmaktadır. Bu da yanlış bir yaklaşım olarak değerlendirilmemektedir. Ancak modeller birbirinden farklıdır. CHP iktidarı devlet tekeliyle bu atılımı sağlarken, DP-AP çizgisi devleti devrede tutmakla birlikte özel girişimciliğe ağırlık vermişlerdir (Küçükömer, 2002: 143-144). DP ve AP dönemleriyle sağ siyaset üzerinden özel girişimciliğe ağırlık verilmesi aynı zamanda Türkiye’nin küreselleşme süreçleri ile olan bağlarının özellikle ve öncelikle ekonomik anlamda kurulmaya çalışılmasının göstergeleri olarak belirtilmektedir.

Türk solu ve sağı kendisini 1960’lardan bu yana birbirlerinin karşıtı olan her şeyin hamisi şeklinde ortaya koymuştur. Bu tutuma göre sol, sağın olmadığı şeydi, başka bir değişle sol sağın yapmadığı şeyleri yapardı. Bu tutum sağ içinde özellikle milliyetçi sağ içinde de geçerli olduğunu, milliyetçi sağın 1970’li yıllarda sergilediği siyaset pratiğinden hareketle söylemek mümkündür. Türkiye’deki milliyetçi sağ için milliyetçi olmayan her şey komünist ya da onun bir varyasyonu olarak kabul görmekteydi. Türkiye’de milliyetçilik teorik zenginliği ve arka planı olan derin bir felsefi akım ya da doktrin etrafında değişen gelişen siyasal bir hareket olmaktan çok, antikomünist bir hareket tarzı olarak gelişmiştir. Bu bakımdan milliyetçi gruplarla aynı kulvarda yer almayanlar “düşman” kampının değişik renklerinden kabul edilirdi. Örneğin 1970’lerde İslamcılar milliyetçilerin gözünde “yeşil komünistler”di. Solun herkesi yalın bir kimlik etrafında toplama gayreti, 1980 öncesi milliyetçi sağda da görülmekteydi (Çaha 2001: 94). Türkiye 1970’li yıllar boyunca merkezinde aktivist milliyetçi grupların yer aldığı sağ siyasetle, yine aktivist grupların merkezinde yer aldığı sol siyaset savunucularının çatışmasına sahne olmuştur. 1980 sonrası dünyada yükselmekte olan küreselleşme dalgası dünyanın değişik ülkelerindeki değişik siyasi çizgiler arasındaki buzları eritmeye başlamıştır. Özellikle 1980’lerin sonu ile birlikte siyasi parti politikalarında bu sürecin kendisini daha net gösteriğini söylemek mümkündür. Çok farklı ideolojik anlayışa sahip siyasi partilerin yan yana durabildikleri ve benzer tepkiler vermeye başladıkları bu süreç, ideolojileri aşan bir politik duruşu ön plana çıkarmıştır.

Bu bağlamda “ulusalcılık” sağ ve soluyla temel siyasi görüşlerden biri haline gelmiştir. Laik, milliyetçi, Kemalist, vesayetçi, statükocu anlayışlarla yoğrulan ulusalcılık kavramı 2000’li yıllarda sağda ve solda birçok partinin temel yaklaşımlarını belirlemeye başlamıştır (Akdoğan, 2011: 9).

Sağ siyasetin Türkiye’deki açılımları Batıdakinden hayli geniştir. Türkiye’nin iki yüz yıllık tarihinde sağ siyaset içerisinde liberal, milliyetçi ve muhafazakâr eğilimleri görmek mümkündür. Devletle bütünleşip onunla içli dışlı olmuş bir burjuvazinin devletle tartışıp çekişmesi olanaksızdır. 1980 darbesi ile bu zincir kırılmıştır. Sağ devletten özerkleşmiş, görelî bir bağımsızlığa ulaşmıştır (Kahraman, 1995: 21).

Bugün dünyada siyasi partilere bağlılığın, onlarla özdeşleşmenin kayıtlı üyeliğın ve oy verme oranlarının düştüğü, partilerden ve politikacılardan hoşnutsuzluğun arttığı, çoğunun ideoloji ve yozlaşma açısından birbirine benzediğı, seçmenin tercih edecek parti bulamadığı bir dönemden geçmekteyiz. Bu durumun nedenlerinden biri Doğu Blok’unun çökmeden önce Batı siyasetine sağladığı meşruiyetin sona erışı olarak değerlendirilebilir. Bir diğeri neden ise küreselleşmenin ivme kazanmasına paralel olarak serbest piyasa ekonomisinin ve neo-liberal ideolojinin tüm dünyaya hâkim olmasıdır. Bu yeni duruma uygun siyaset felsefesi ve siyasi kültür oluşturma yeteneğı ise sadece siyasetin ekonominin emrindeki teknik bir araca indirgenmesi ve bireyler için siyaseti anlamsızlaştırması noktasında eleştirilmektedir.

Özellikle 1980 sonrası süreçte toplumla bağlarını ve temsil özelliklerini yitiren siyasi partiler, bir telafi mekanizması olarak, devlete yanaşmakta ve takviye güç almaktadırlar. Askeri bürokrasi ile uyumlu sivil bürokrasi ile ise daha mesafeli ama yine de iyi olan ilişkiler içerisine girerler. KİT’leri kullanarak, toplumla popülist ilişkilerini sürdürürler ve bununla birlikte devlet yardımı da sağlarlar. “İktidar oyunu oynarken” de oluşturdukları bu yeni süreçte otoriterleşmekte ve siyasetin alanını daraltmaktadırlar (Cizre, 1999: 16).

Yaşam biçimlerine yansıyan ve yine buralardan kaynak bulan farklılıkların temsili önem kazandıkça, toplumsal hareketler, kampanyalar, medya, think-tanklar, arayış konferansları siyasi partilerin talepleri karşılama yetersiz kalışlarından ortaya çıkan boşluğu doldurma çabasına girmişlerdir (Cizre, 2005: 18). Küreselleşmenin

hızlandırıcısı olan teknolojik gelişmeler, bu anlamda yeni bir siyasi kültür oluşturmakta, vatandaşlarda parti karşıtlığı ve teknoloji bileşenleri gibi yollarla siyaseti değiştirme çabası içerisine girmektedirler.

Siyasi partilerin, sönmeleri gözden düşmeleri ve/veya çökmeleri hususu küresel bir boyuta sahiptir. Cizre'ye göre (2005: 16-21), Türkiye'de partilerin "kartel partilerine"<sup>36</sup> dönüşerek kazanç ve kayıplarını eşitlemeye çalışmaları bu sorunla karşılaşmalarının temel sebebi olarak görülmektedir. Türkiye'nin merkez sağ ve solu, ideolojik bagajını boşaltmış, sosyal tabanı kaybolmuş partilerden oluşmaktadır. Yine bu partilerden özellikle %10 barajını geçen merkez partilerinin, birer kartel partisi olma potansiyelleri yüksek olduğundan, güçlü partiler sınıfına girmektedirler.

Yaygın kanıya göre ve bizim de çalışmamızın bir alt bölümünde iddia etmekte olduğumuz gibi, bu siyasi partiler kitle partileri ya da hepsini yakala partileri görünümelerini istisnalarını içlerinde barındırmakla birlikte korumaktadırlar. Bu çerçevede kitle partisi tipolojisinden yola çıkarak, sağda dört eğilimin birleşmesine yönelik ilk çalışmaları bir alt başlıkta ele alınmaktadır.

### **2.2.1 ANAP Siyaseti ile Dört Eğilimin Birleşmesi Çalışmaları**

Siyasi partilerin ilk gündeme geldiklerinden, kimliklerini oluşturarak ve gelişerek günümüze kadar geldikleri yaklaşık bir asırlık süreçte tipolojilerinde de, hem bir tanımlama hem de bir değişim ve dönüşüm olmuştur. Dönem dönem değişen siyasal, sosyal ve ekonomik şartlara uyum sağlayarak günümüze kadar gelen siyasi partiler belirli bir evrim sürecinden geçmişlerdir. Bu evrim içerisinde siyaset bilimciler farklı parti tipolojileri geliştirerek, siyasi partileri sınıflandırmaya ve bu sınıflandırmalar

---

<sup>36</sup> Kartel Parti tipolojisini ilk ortaya atanlar; R. Katz ve P. Mair (1995), "Changing Models of Party Organization and Party Democracy: the Emergence of the Cartel Party", Party Politics, I ss: 5-28. Kartel partilerin doğuşunda siyasi partiler ile üyeleri arasında ortaya çıkan güven bunalımı etkili olmuştur. Finansmanlarını üye aidatları ile sağlayan siyasi partiler, zayıflayan örgütsel yapılarının bir sonucu olarak üyelerinin partiye olan sadakatinden şüphe duymaya başlarlar. Bunun sonucunda partilerin finansman ihtiyaçları için devlet yardımına istek ve eğilimleri artar. Bu partiler dağınık ve geniş bir seçmen kitlesine yönelen ve bunların desteğini kazanmaya çalışan parti tipidir. Geniş seçmen desteğini sağlamak için bu tip partiler, özellikle seçim kampanyalarında yaptığı harcamalarla kendini göstermeye çalışmaktadır. Yönetme konusundaki yeteneğine vurgu yapan kartel partileri, üyeleri ile bağı zayıf olan aynı zamanda da örgütsel açıdan güçlü olmayan bir yapıya sahiptir (Bilir, 2007: 217, Türköne, 2006: 262). Kartel partilerde üyeler, hepsini yakala parti üyelerinden daha fazla haklara sahiptirler. Ancak pozisyonları bazen daha az ayrıcalıklıdır.



üzerinden tanımlamaya çalışmışlardır. Çalışmanın bu bölümünde hipotezden yola çıkarak Hepsini Yakala Partileri'ne (Catch-all Party) değinilmektedir. Özellikle bu parti tipolojisine değinmemizin sebebi 1960'larda DP ile başlayan ve 1980 sonrası süreçte ise ANAP'la devam eden ülke genelinde oylara talip olan partilerin ele alınmasıdır.

Çoğu modern parti, Otto Kirchheimer'in yaptığı kavramsallaştırma doğrultusunda ele alınıp incelenmiştir. Kirchheimer bu parti tipolojisini; "ulaşabileceği en yüksek oy oranına ulaşabilmek için ideolojik bagajlarını boşaltan" partileri ifade etmek için kullanmıştır. Hepsini yakala partileri, belirli toplumsal kesimlerin veya sınıfların sözcüsü olmaktan çok tüm ulusun sözcülüğünü yapmak isteyen, finansmanını hem kamusal hem özel pek çok kaynaktan sağlayan, üyelerden çok liderlerin etkin olduğu ve baskın bir ideolojik karakter taşımayan bir örgütsel yapıya sahip partilerdir. Hepsini yakala (catch-all) partilerinin ortaya çıkışı 1945 sonrasında olmuştur (Türköne, 2006: 261). 1945 sonrasında siyaset nispeten teknik bir alana dönüşmüş, küreselleşmesinin azami etkilerini iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmelerle göstermeye başladığı süreçte ideolojiler anlamlarını ve önemlerini yavaş yavaş yitirmeye başlamıştır. Böylece lider merkezli hepsini yakala partilerinin gelişmesi için elverişli ortam oluşmuştur.

Kirchheimer'in catch-all partilere ilişkin fikirlerinin, siyasi parti yapısında meydana gelen değişimlerden etkilenen daha genel bir siyasi teorinin bir parçası olduğu ifade edilmektedir (Süer, 2012: 50-90). Kirchheimer'in catch all partilere ilişkin en bilinen yayını "Batı Avrupa Parti Sistemlerinin Değişimi" adını taşıyan bir makalesidir<sup>37</sup>. Kirchheimer'in bu makalesi, kitlesel bütünleşme partilerinin, oy tabanını genişletmek için ideolojisinden ve örgütsel yapısından tavizler veren catch-all partiler haline geldikleri şeklinde özetlenebilir. Söz konusu makalede Kirchheimer, öncelikle bireysel temsil partileri ile işçi sınıfının kitle partileri arasındaki karşıtlığa ve bu partilerin bazı özelliklerine dikkat çekmektedir. Kirchheimer, siyasi bütünleşmeyi (political integration) "burjuva toplumunun devlet aygıtını, tüm toplumsal sınıfların müşterek girişimine dönüştürme işi" (Kirchheimer, 1966: 178) olarak tanımlamaktadır.

Özellikle İkinci Dünya Savaşından sonrasında, bireysel temsile ve ideolojilere dayanan eski siyasi partiler istisna haline gelmiş ve parti sisteminin doğasını belirleyici rolünü

---

<sup>37</sup> Kirchheimer, Otto, "The Transformation of Western European Party Systems" in *Political Parties and Political Development*, ed. J. LaPalombara/M.Weiner, New Jersey, Princeton University Press, ss.177-200.

kaybetmiştir. Aynı şekilde, daha sert sınıfsal çizgiler ve cemaat yapılarının hakim olduğu bir dönemin ürünü olan kitle bütünleşme partileri de, catch-all, halk partisine dönüşmeye başlamıştır. Bu partiler, daha geniş bir kitleye hitap edebilmek ve bir an önce seçim başarısı yakalamak uğruna, daha önceden benimsedikleri, fikri ve ahlaki çerçevenin içindeki girişimleri bir yana bırakmışlardır. Partilerin ideolojik bagajlarını boşaltmaları ve dönüşümlerine ilişkin yaşanan bu süreç, küresel siyasal sistemin bir getirisi olarak değerlendirilebilir. Çünkü küreselleşmenin sacayaklarından birini oluşturan serbest piyasa ekonomisi, ekonomik anlamda dünyanın karşılıklı bağımlık halini almasını sağlarken ülkelerin ekonomik yapılarını hemen hemen aynılaştırmaktadır. Neo-liberal ideoloji ve teknolojik alandaki gelişmeler ise insanların yaşam tarzları, hayattan beklentileri ve dolayısıyla siyasi partilerden beklentileri yönünde benzeşmeyi sağlamaktadır. Sonuçta iktidara gelmek isteyen siyasi partiler seçmenlerin taleplerine cevap vermek zorunluluğu ile benzer politikalara sahip olabilmektedirler.

Kirchheimer'e göre, gittikçe yaygınlaşan laik eğilimler ve değişen sınıf çizgileri karşısında, sınıfsal ve dini cemaat odaklı kitle partileri catch all partiler olma yönünde bir eğilim göstermektedirler. Catch-all parti olma yönündeki değişim, beş ana unsur; Partinin ideolojik müktesebatının büyük ölçüde azaltılması, kısa vadeli taktik mülahazaların ön plana çıkması; Üst düzey lider grubun daha fazla kuvvetlenmesi, liderlerin eylem ve hatalarının, mensubu oldukları teşkilatlanmanın hedefleri bakımından değil, bütün olarak toplumsal sistemin etkinliğine katkısı bakımından değerlendirilmesi; Parti üyesi bireylerin rolünün azalması; Daha geniş bir kitleden seçmenleri çekmek için, geleneksel olarak ilişkili olunan menfaat gruplarına vurgunun azaltılması; Daha çok sayıda ve çeşitte menfaat gruplarıyla ilişki tesisi olarak belirtilmektedir (Süer, 2012: 50-90).

Aslında 1980 sonrası süreçte takip edilen küresel siyaset ve küresel siyasette belirleyici veya etkin role sahip olan ülkelere baktığımızda, (ABD, İngiltere, Almanya...gibi) bu ülkelerin farklı dönemselleştirmeleri itibariyle hep siyasi liderleri ile birlikte anılageldikleri görülmektedir. Bu kapsamda küresel siyasi süreçlerin, siyasi partileri catch-all kitle partilerine dönüşme yoluna götürdüğünü söylemek mümkündür. Sadece ideolojik bagajları boşaltma noktasında değil, lider odaklı siyaset anlayışının

benimsenmeye başlanması da yine küresel siyasi sürecin getirdiği dönüşümler kapsamında değerlendirilebilir.

Türkiye’de bahsettiğimiz parti tipolojisine en yakın partiler merkez sağ partiler olarak değerlendirilmektedir. Merkez sağ partilerin siyaseti, toplumun geniş kesiminin inanç, değer yargılarının ve hayat biçimlerinin siyasi temsili olarak kabul görmektedir. Merkez sağ çizginin izlediği yol, liberal ekonomik politikalarla toplumun inanç, değer, hayat biçimlerinin modernleşmeyle birleştirilmesidir. Bu yol, büyük bir ölçüde yeni koşullara uyum sağlayarak devam ettirilmiştir.

Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu partisi olan CHP içerisinden çıkan DP, aynı zamanda Türkiye’de sağ siyasetin miladı olarak da kabul edilmektedir. Aslında, merkez sağ siyasetin kısa tarihine baktığımızda; geniş kitlelerin inanç, değer ve hayat tarzının siyasi temsili, liberal ekonomik politikalar ve bunlar üzerinden yürüyen modernleşmeyle bütünleşmiş aynı ekibin yeni koşullara uyarlanması ile devam etmiştir (Mert, 2007: 20). “Bu anlamda merkez sağ partilerdeki en temel unsurlar, yerli değerlerle evrensel değerler arasında uyumun sağlanabilmesi ve halkı devlete ve siyasi yaşama bağlayan köprülerin kurulmasıdır” (Süter, 2004: 53-62) ki bu değerlendirmelerden yola çıkarak Türkiye’deki merkez sağ olarak nitelendirilen partilerin, catch-all kitle partileri tipolojilerine benzediklerinin vurgusu yapılabilmektedir.

Catch-all parti tipolojisi çerçevesinde 1980 sonrası süreçte Türkiye’deki siyasi partileri değerlendirebilmek için bakıldığında; 1980 sonrası süreçte ANAP iktidarı ve Özal’la birlikte Türkiye’de siyasi kültürde değişmiştir. Bu değişim, sadece 12 Eylül darbesinin bir sonucu olmaktan ziyade, seksenli yıllarla birlikte gelen küreselleşme eğilimleri çerçevesinde yaşanan ekonomik, teknolojik ve sosyolojik değişimler ve yine bu değişimlerle oluşan seçmenlerin/vatandaşların taleplerinin farklılaşması gibi çok yönlü etkileşimlerle açıklanabilir.

12 Eylül sonrasında ise tüm siyasi partiler kapatılmış ve politikacılara yasaklar getirilmiştir. Siyasi partilerin kurulmasına izin verildikten sonra başlayan siyasi süreçte Turgut Özal liderliğinde kurulan ANAP merkez sağda yerini almıştır. Merkez sağ çizgide Adnan Menderes ve Süleyman Demirel’den sonra ANAP lideri Turgut Özal yerini almıştır. ANAP iktidarı, kendisini askeri darbeden önceki Türkiye’nin dört

eğilimini (sağ, sol, İslamcı ve milliyetçi sağ) birleştiren bir akım olarak tanımlamış ve kapsayıcılığını ortaya koymuştur. Aynı zamanda hem yenilikçi ve küresel siyasetle barışık hem de muhafazakâr davranarak, İslami değerlerle serbest piyasanın değerlerinin birleşmesini sağlamıştır. Özal'ın Nakşibendi tarikatının bir üyesi olması ve ABD'de öğrenim görmüş olması onu, bir yandan son derece dindar, diğer yandan da Batılılaşmış, modern bir toplumun imajını temsil etmesini ve küresel siyasetle Türkiye siyasetinin daha rahat eklemlenmesini sağlamıştır.

Küresel siyaset anlayışı çerçevesinde çoğulcu toplum yapısına da atıf yapan Özal, dönemin kimlik sorununu kendisinin de kabul ettiği gibi “Kürt Kökenli” olması üzerinden çözmeyi hedeflemiştir. Bunu politik olarak ortaya koyarken, Türk Milliyetçiliğini söylem ve politika olarak ihmal etmemiştir. Böylece hem küresel siyasetle uyumlu hem de kimlikler ve ideolojiler bazında uzlaşmacı söylemlere sahip bir politika takip etmiştir (Özal, 1999: 159-185).

ANAP, yumuşak politik üslubu, ideolojik değerlerden ziyade pragmatist siyaset anlayışı ve küresel piyasa değerleri ile Türkiye toplumunun değerlerini yani muhafazakârlığı parti bünyesinde birleştirerek (Göle, 2007: 524); bütünleşmeci, kapsayıcı ve aynı zamanda küresel siyasetle uyumlu bir siyasi parti olmuştur.

Bu kapsamda 1980 sonrasında iktidara gelen Özal ve partisi ANAP'la birlikte siyasi söylemler ve politika yapma tarzlarında büyük değişim olmuştur. “Yumuşama, hoşgörü ve uzlaşma” söylemlerinin, katı ideolojiler ve bu ideolojilerden doğan kavgaların yerini aldığı, yeni bir siyaset anlayışı, diğer bir ifade ile yeni küresel siyasetle uyumlu bir siyaset anlayışı almıştır. Yine küresel siyasi sistem doğrultusunda, devletin şekline yönelik değil icraatlarına yönelik tartışmaların gündemde olduğu bir sürece girilmiştir. Buna paralel olarak, dönün ideolojik retorikte uzman politikacılarının yerini, sosyal mühendislikte uzman teknokrat kadrolar almıştır (Göle, 2007: 516-517). 1980 sonrası seçimlere bakıldığında, merkez sağ ve merkeze yakın sağ partilerin güçlendiği ve ön plana çıktığı görülmektedir. Bu durum sosyal demokrat kanadın zayıflığı ile de ilişkili olmakla birlikte, esasen ANAP'ın yeni küresel değerlere sahip çıkması ve ülkede yayılımını sağlaması ile açıklanabilir.

Demokrat Parti ve Adnan Menderes, merkez sağın siyasi bir kültürü olarak görülmektedir. Bunun temel nedeni ise Menderes'in halkı iktidara taşımasıdır. Merkez sağın liderleri

Menderes'in referansından büyük bir oranda yararlanmışlardır. 12 Eylül'den sonra ANAP lideri Turgut Özal'ın izlediği çizgi, Adnan Menderes'in vizyonunu sahiplenme üzerinedir. ANAP lideri Turgut Özal "Benim iki gömleğim var, biri bayramlık diğeri idamlık"<sup>38</sup> sözüyle kendisini Menderes ile özdeşleştirmiştir.<sup>39</sup>

"ANAP'ın muhafazakâr kimliği açısından en önemli güçlüğü, dört farklı siyasal eğilimli yapıya sahip olmasıdır. Bu anlamda ANAP'ın kadrosu yalnızca AP, MSP ve MHP kökenli kişilerden oluşmuştur. Özellikle ANAP, gerçekleştirdiği eğitim politikası ve bürokrasideki kadrolaşmasıyla muhafazakârlığın toplumun bünyesinde artmasına katkı sağlamıştır. Özal'ın düşüncesi, bütün eğilimleri parti içerisinde toplayarak, muhalefetin parti içinde yapılmasını sağlamaktı. Dört eğilim, özünde uzlaşmaya dayalı, parti içinde farklı seslerden yana, bölücü değil birleştirici özellikleri sahipti. ANAP'ın en önemli araçlarından biri olan dört eğilimle, AP, MHP, MSP ve CHP oylarının ANAP'ta toplanması amaçlanmıştır"(Çavuşoğlu, 2009: 265-278).

ANAP, milliyetçiliği, muhafazakârlığı ve ekonomik liberalizmi (serbest piyasa ekonomisini) birarada bünyesinde barındıran bir partidir. Dört eğilimin birleşmesi denilen parti içinde adı olup da kendisi bulunmayan tek siyasi öge sosyal demokrat siyaset olarak belirtilebilmektedir. Merkez sağın tarihinde ANAP önemli görülmektedir. Çünkü bugün merkez sağ için kabul gören ve sahiplenilen yegâne miras Turgut Özal'ın ANAP'ın tarihi-siyasi mirası olarak kabul etmektedir. Küresel süreç içerisinde asıl belirleyici olan ise kuşkusuz neo-liberal politikalarıdır ve de bu politikaların, merkezin yanı sıra özellikle dindar muhafazakâr kesimlerde daha o tarihlerde etkili oluşudur. Özal'ın toplumun hemen tüm kesimlerine özelleştirme yoluyla devletin ekonomik gücünü azaltarak, ideolojik baskısının da azalacağı mesajını vermeye çalışmıştır. Bu kapsamda, muhafazakâr kesimin liberal ekonomik politikaların peşinden gitmesini sağlayan, neo-liberal ekonomi ile toplumu büyük oranda bütünleştiren Özal'ın küresel siyaset açısından, kitlelere hitap eden, karizmatik bir lider olduğunu söylemek mümkündür.

23 Haziran 1983'te DP-AP çizgisinin devamı olarak DYP kurulmuştur. 6 Eylül 1987'de siyasi yasakların kalkmasından sonra Süleyman Demirel DYP'nin genel başkanlığına

<sup>38</sup> <http://www.aksiyon.com.tr/detay.php?id=26197> 05.01.2009.

<sup>39</sup> <http://www.habertempo.com/siyaset/erdogan-kongrede-helallik-istedi-biz-kefen-giyip-yola-ciktik-h1370.html>; ANAP sonrası süreçte her ne kadar kendilerini parti olarak merkez sağ'da tanımlamasalarda, lider olarak kendisini Menderesle özdeşleştiren bir başka lider "Biz kefen giyerek yola çıktık" ifadesiyle, Ak Parti Başkanı ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan olmuştur. [http://www.tgrthaber.com.tr/news\\_viewng.aspx?newsid=850387](http://www.tgrthaber.com.tr/news_viewng.aspx?newsid=850387); son ulaşım tarihi: 25.08.2013.

seçilmiş ve böylece, Türkiye’de ilk kez siyaset sahnesinde iki büyük merkez sağ parti birarada yer almıştır. 1987 sonrasında DYP, merkez sağın lideri olabilmek için iktidar partisi olan ANAP ile mücadele etmiştir. Bu durumun merkez sağda oyların bölünmesine sebep olduğu belirtilmektedir. Ayrıca ANAP sonrası dönemde iktidar ortağı olarak, sağ siyasetin küreselleşme politikaları paralelinde önemli bir boşluğunu doldurmuştur.

### **2.2.2 Yeni Sağ ve Yeni Sol’un Türkiye Versiyonu Olarak DYP-SHP Hükümetleri Dönemi**

Küreselleşme siyasi ideolojileri çeşitli şekillerde etkilemektedir. Öncelikle küreselleşmenin, milliyetçilik ve ulus olgusuyla temellendirilmiş diğer ideolojik projeler üzerinde etkisi vardır. Örneğin kendi kaderini tayin etme hakkı ile bağlantılı olan siyasi milliyetçiliğin, “post-egemen” koşullarda işleyen ulus-devletlerin yer aldığı bir dünyada önemini yitirme ihtimali vardır. Ayrıca devletin siyaset ve yurttaşlık alanındaki düzenleme kapasitesinin zayıflaması gerçeği çerçevesinde, kültürel, etnik ve dini milliyetçiliğin güçlenmesi ihtimali yüksek görülmektedir. Keynezci talep yöntemi ulusal-iktisadi stratejilerin gücünün azalması, modern liberalizmi ve sosyal demokrasiyi tehlikeye atmaktadır. Ayrıca muhafazakârlar, küreselleşmenin geleneği ve ulusal kimliği zayıflatma eğilimiyle mücadele etmek zorunda kalmışlardır (Heywood, 2007: 28). Daha ziyade neo-liberal politikalar ile birlikte anılmakta olan küreselleşme bu yönüyle sağ ve sol ideolojileri, yeni-sağ ve yeni sol olarak kavramsallaştırarak dönüştürmektedir.

Yeni-sağ oldukça geniş bir terimdir ve kapsamında vergilerin düşürülmesinden, göç karşıtı kampanyalardan, göçmenleri ülkelerine geri göndermeye kadar birçok farklı fikri barındırır. Aslında yeni-sağ, birbirlerine karşıtlıkları açıkça ortada olan iki ideolojik geleneğin birleşmesidir. Bu ideolojilerden ilki Adam Smith’in serbest piyasa teorisine dayanır diğeri ise muhafazakârlıktır. Bu ideolojiler, yirminci yüzyılın ikinci yarısında devlet iktisadi ve sosyal müdahale anlayışına yönelik eleştiri olarak yeniden önem kazanmıştır. Bu eleştiriler liberal yeni-sağ ve neo-liberalizm olarak adlandırılmıştır. Yeni-sağ içindeki ikinci öge olarak, özellikle Disraeli öncesi geleneksel muhafazakâr

sosyal teorinin kapsamındaki düzen, otorite ve disiplin savunusudur<sup>40</sup>. Bu da muhafazakâr yeni-sağ veya neo-muhafazakârlık olarak adlandırılmıştır. Sonuçta yeni-sağ iktisadi liberteryanizm ile devlet ve sosyal alandaki otoriterizmi kaynaştırma teşebbüsü olarak değerlendirilmiştir. Yeni-sağ olarak adlandırılan bu çizgi Türkiye’de ilk olarak, merkez sağ partisi olan ANAP ile kendisini göstermiş, ANAP sonrası süreçte de, DYP gibi merkez sağ partileri tarafından takip edilmeye devam etmiştir.

Yeni-sağ özellikle bireysel özgürlüğe yaptığı vurgu çerçevesinde benimsediği siyasi ilkeler açısından da devletçiliğe karşıdır. Yeni-sağın kolektivizm karşısında özgürlüğü savunduğu söylenebilir (Özkazanç, 1997: 21-31). Yeni-sağ içerisinde bir diğer alan olarak muhafazakâr yeni-sağ ise liberal reform ve ilerlemeci değerlerin yaygınlaşmasının bir sonucu olarak ortaya çıktığı düşünülen sosyal parçalanma korkusu çerçevesinde tanımlanabilir. Yeni-sağ bir anlamda ahlaki standartların gevşediği ve toplumda otoritenin zayıfladığı şeklindeki yaygın endişenin bir karşılığı şeklinde yorumlanabilir. Toplumun kırılğanlığına duyarlılıkla yaklaşan bu otorite vurgusu, geleneksel veya organik muhafazakârlıktan beslenen neo-muhafazakârlık içinde açıkça ortaya çıkar. Muhafazakâr yeni-sağın üç ana ilgi odağı bulunmaktadır: yasa ve düzen, kamusal ahlak ve ulusal kimlik (Heywood, 2007: 121). Tüm bunlarla beraber yeni-sağı, ideolojik ya da siyasi açıdan tam anlamıyla tutarlı görmenin oldukça zor olduğu söylenebilir. Neo-liberalizm, güçlü bireycilik ve kendine güveni vurgulayan insan doğası anlayışında özgürlük, haklar ve rekabet gibi değerleri desteklerken, neo-muhafazakârlık kırılğan, yanılabilir ve sosyal bağımlılığı olan bir insan doğası anlayışına dayalı, otorite, disiplin, saygı ve ödev gibi değerleri savunur.

Yirminci yüzyılın sonlarındaki gelişmeler, bir zafer niteliğinde olmasa da muhafazakârlığı körüklemiştir. Muhafazakârlık, özellikle 1945’ten itibaren yirminci yüzyılın hemen hemen tümüne damgasını vurmuş devletin lehindeki eğilimi ortadan kaldırmada ve yerine piyasa lehinde bir eğilimi yerleştirmede başarılı olmuştur. Bununla beraber muhafazakârlığın asıl başarısı, en büyük rakibi olan sosyalizmi alt etmesidir. Ayrıca muhafazakârlık ile post-modernlik arasında belirsiz bir ilişki vardır.

---

<sup>40</sup> Disraeli, sosyal reformları destekleyerek, demokrasinin yolunu açmıştır. Bkz. Rab Bennett, Roger King ve Neill Nugent (1977), **The British Right: Conservative and Right Wing Politics in Britain**, Teakfield Ltd., Saxon House, s.21. George Townsend Warner, Sir C. Henry K. Merten ve D. Erskine Muir (1952), *The New Groundwork of British History*, **Blackie and Son Ltd., Book Two**, London, ss.831- 832.

Bir yandan, post-modernlerin aydınlanma projesine yönelik itirazlarına karşı ortada geleneksel muhafazakâr şüpheciliğin yankılarından daha fazla şey vardır. Hem geleneksel muhafazakârlık hem de post-modernizme göre, hakikat özü gereği kısmi ve yereldir (Heywood, 2007: 126-127). Küreselleşme ile sosyal akış yoğunlaşmış her türden ulusal kimlik duygusu yüzeyselleşerek, gelenekselden uzaklaşma sürecine katkıda bulunmuştur. Bu anlamda, yeni-sağ biçimindeki muhafazakârlığın aslında klasik muhafazakârlığın dönüşmesinde büyük katkısı olduğu iddia edilebilir.

Yeni-sağ karşısında kendini yenileyerek ortaya koymaya çalışan ve Türkiye’de de dünyadaki gelişmeler paralelinde kendisini gösteren “yeni sol” ise 1980’lerden sonra reformcu sosyalistlerin, kendilerini geleneksel sosyal demokrasinin ilke ve bağlılıklarından uzaklaştırmaları ile ortaya çıkmıştır. Bu ideolojik duruş, “üçüncü yol”, “yeni orta”, “modernleştirilmiş sosyal demokrasi” gibi adlarla ifade edilmektedir. Türkiye’de bu akımı temsil eden siyasi partilerin başında SHP ve daha sonra SHP ile birleşen DSP gelmektedir.

Bobbio, ideolojilerin temelinde yer alan sol ve sağ arasındaki ayrımın tarih boyunca kendisini yenileyerek devam ettiğini ve daha uzun zaman devam edeceğini vurgulamaktadır (Bobbio, 1999). Buradan yola çıkarak küreselleşmenin ivme kazanması ile birlikte yeniden canlanan yeni-sağın beraberinde (karşısında) sosyal demokrasi de yeni formu ile karşımıza çıkmaktadır. Üçüncü yol politikaları olarak adlandırılan bu yeni formun temel hedefi, vatandaşların zamanımızda yaşanan kürselleşme, kişisel yaşamdaki dönüşümler ve doğayla ilişki bağlamında ortaya çıkan önemli değişimler yoluyla kendi yaşam yollarını çizebilmelerine yardımcı olmaktır. Üçüncü yol politikaları, önemli bir şekilde küresel piyasa şartlarından daha geniş perspektife yayılan olgular olarak, küreselleşme süreci ile uyum sağlamaktadır. Bu kapsamda üçüncü yolun değerleri “eşitlik, ihtiyaç sahiplerinin korunması, özerklik bağlamında özgürlük, sorumluluk yoksa hak da yok, kozmopolit çoğulculuk, felsefi muhafazakârlık” olarak sıralanabilir (Giddens, 2000: 76). Üçüncü yol politikalarının yakından ilgilendiği diğer konular küreselleşmeye, bilimsel ve teknolojik değişmelere ve insanların doğal dünyayla olan ilişkilerine verilecek cevaplar şeklinde sıralanabilmektedir.



Üçüncü yol genel olarak, hem kapitalizm hem de sosyalizme alternatif bir fikri ifade etmektedir. Bu anlamda küreselleşmeyi genel olarak kabul etmekte ve kapitalizmin bilgi teknolojisini, bireysel yetenekleri ve hem emeği hem de işin esnekliğini her şeyin üzerinde tutan bir bilgi toplumuna dönüştüğüne inanmaktadır. Üçüncü yol ayrıca, topluluk ve ahlaki sorumluluk üzerine vurgu yapmaktadır. Bu nedenle üçüncü yol neo-liberalizmin iktisadi teorisinin pek çoğunu kabul etmemesine rağmen felsefi temelini, ahlaki ve sosyal yansımalarını tamamen reddeder (Heywood, 2007: 184- 185). Bu çerçevede üçüncü yolu takip eden siyasetçiler, girişimi ve hakkaniyeti, kişisel fırsat ve güvenliği, özgüveni ve karşılıklı bağımlılığı vb. kabul eder. Bu durum Giddens'ın (1994) iddia ettiği gibi üçüncü yolun en iyi ihtimalle muğlak ve en kötü ihtimalle tamamen tutarsız olduğu eleştirisine kapı aralamaktadır.

Yeni-sağ ve yeni-sol ideolojiler içeriklerini bu şekilde özetledikten sonra yukarı da da belirtildiği gibi bu ideolojilerin Türkiye versiyonu olarak DYP- SHP Hükümetleri dönemini incelemek yerinde olacaktır. Türkiye koalisyon hükümetiyle ilk kez 1961 yılında tanışmıştır<sup>41</sup>. Bu dönemden sonra ülke uzun yıllar koalisyon hükümetleriyle (2002'ye kadar) yönetilmeye devam etmiştir. Ancak ülke düzeyinde küresel siyasetle uyum çabalarının gösterildiği bir dönemde DYP-SHP koalisyonunun iktidara gelmesi yeni-sağ ve yeni-solun Türkiye'deki karşılığını görebilmek ve değerlendirebilmek açısından oldukça önemli görülmektedir.

1991 seçimlerinin siyasal anlamı büyüktür<sup>42</sup>. Sekiz yıllık ANAP iktidarı son bulmuş, ama hiç bir parti TBMM'de çoğunluk elde edememiştir. Böylece 1982 Anayasası sonrasında ilk kez bir koalisyon hükümeti kurulması zorunlu hale gelmiştir. Seçimlerin

---

<sup>41</sup>60 Askeri darbesinin ardından uzun yıllar Türkiye'yi iki ayrı siyasi kutupta temsil eden ve etmeye devam edecek olan 2 parti Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Adalet partisi (AP) 20.11.1961 yılında kurulan koalisyon hükümetini 7 ay sonra bitmiştir. Bu 7 aylık denemenin ardından bugünlerde sıkça konuşulan modelin benzeri, ikinci bir sağ- sol hükümet koalisyonu kurulmuştur. 25.06.1962 yılında kurulan CHP ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) koalisyon hükümetinin ömrü ise 18 ay olmuştur. CKMP bugünkü Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)'nin ilk kurduğu siyasi partidir. Yani bugün tartışılan CHP ve MHP koalisyonu, bundan 44 yıl önce kurulmuş ve 18 ay görevde kalmıştır.

<sup>42</sup>1991 seçimlerine giden süreçte merkez sağ ve merkez solda yer alan siyasi partilerin çeşitlendiği görülmektedir. 1991 seçimleri sonucunda DYP %27 oranında oy alarak, birinci parti olarak çıkmıştır. 178 üyelik kazanan bu partiyi 115 üyelik ile ANAP izlemiştir. Türkeş'in liderlik ettiği, Milliyetçi Hareket Partisinin devamı niteliğindeki Milliyetçi Çalışma Partisi ve İslahatçı Demokrasi Partisi'nin Refah Partisi ile oluşturdukları blok önemli bir başarı sağlayarak %17 oy ve 62 milletvekilliği kazanmıştır. Seçimin en büyük mağlubu ise, seçimlere Halkın Emek Partisi (HEP) ile ortak liste yaparak giren SHP olmuştur. Bu parti ancak %20,8 oranında oy alabilmiş ve 88 milletvekilliği kazanabilmiştir. Bu kez %10,8 ile barajı aşan DSP ise, seçim sisteminin azizliğine uğrayarak TBMM'ye yalnızca 7 milletvekili sokabilmiştir.

ilginç bir sonucu da, yine ilk kez olmak üzere, en çok oy alan iki partinin de sağ partiler olmasıdır. Seçim sonuçlarına göre, TBMM’de hiç bir partinin çoğunluk sağlayamamış ve ANAP yönetimine ve Özal’a karşı aynı muhalefet saflarında yer almış olmaları nedeniyle DYP ile SHP arasında ortak bir hükümet kurma görece kolay gerçekleşmiştir.

Doğru Yol Partisi (DYP) ile Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP), 1993’de yeni koalisyon hükümetini kurmuşlardır. Hükümet programının özellikle “demokratikleşme” konusundaki vaatleri kamuoyunda iyimser bir beklentiye yol açmıştır (Cizre, 1995: 1261). Ne var ki, DYP ve SHP tarafından yıllarca savunulmuş olan anayasa değişiklikleri fikri bir zaman sonra arka plana düşmüştür. Bazı yasalarda insan hakları bakımından yapılan iyileştirmeler de sınırlı kalmıştır. 1993 yılında Özal’ın ani ölümü ülkede siyasal yaşamı kökünden değiştirmiştir<sup>43</sup>.

Çiller ve Karayalçın döneminde sağ ve sol iki partinin ayrıldığı noktalar hep ön planda olmuştur. Ayrıca bu dönemde faili meçhuller, terör eylemleri artmış ve enflasyon rakamları çok yüksek rakamlara ulaşmıştır. Türkiye en derin ekonomik krizini de bu dönemde yaşamıştır. İlk iki yıl DYP-SHP hükümeti seçim vaatlerine uygun olarak küresel siyasetle uyumlu popülist politikalar uygulamış ve bu dönemde çok hızlı ve yüksek oranda bir büyüme yaşanmıştır. Fakat bozulan makro dengeler 1994’te Türkiye’nin büyük bir ekonomik krize girmesine neden olmuştur (Heper, 2011: 202). Ekonomi profesörü olan Tansu Çiller başbakanlığındaki hükümet, Türk siyasal yaşamına 5 Nisan Kararları<sup>44</sup> olarak geçen kararları almıştır. “DYP merkez sağda yeni dünya düzeni söylemine sempatiyle yaklaşan, konformist bir hali paylaşıyordu. Bu açıdan bakıldığında DYP-SHP koalisyonu tarafından imzalanan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) sözleşmesi ve Paris Şartı, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) sözleşmelerinin meclis tarafından onaylanması dikkate alındığında, kısmen de olsa küresel siyasete ilişkin alanları ve kavramları ön plana çıkarılmıştır (Bora ve Çakır, 1991: 16). Ayrıca yeni-sağ politikalar kapsamında küresel siyasetle eklemlenme çalışmalarının da devam ettiği görülmektedir.

---

<sup>43</sup> Başbakanlık görevini bırakan Demirel, SHP lideri İnönü’nün de desteğini alarak Cumhurbaşkanı seçilmiş, bundan yaklaşık bir ay sonra DYP Genel Başkanı seçilen Tansu Çiller başkanlığında yeni bir DYP-SHP hükümeti oluşturulmuştur (Yücel, 2006: 71).

<sup>44</sup> Bu kararlar ile kamu yatırımları durdurulmuş, kamu harcamaları düşürülmüş, reel faizler olağanüstü düzeylere yükselmiştir. Türk lirası bir kez daha devalüe edilmiştir.

DYP ve SHP koalisyonunun en önemli gündem maddelerinden biri anayasa değişikliği olmuştur. 1982 Anayasası'nı birçok açıdan eleştiren bu iki parti, (halkoymasına gitme koşuluyla dahi olsa) anayasayı değiştirecek sayıda milletvekiline sahip değildi. Bu yüzden, koalisyonun parlamentodaki diğer partilerle işbirliği yapması kaçınılmaz görünüyordu. Dolayısıyla, SHP oldukça kapsamlı, ancak buna rağmen topyekûn bir anayasa değişikliği sayılamayacak bir paket üzerinde çalışmaya başlamıştır. DYP de kendi önerilerini somutlaştırmaya girişmiştir. Böylece iki koalisyon ortağı 13 maddenin son hali üzerinde uzlaşmaya varmışlar<sup>45</sup>. Bunun yanında, geçici maddeler ve diğer bazı düzenlemeler konusunda da ilkesel düzeyde ortak irade beyan etmişlerdir (Gönenç, 2011: 1-6). Üzerinde değişiklik yapılan 13 maddenin de demokratik yaşam standartlarını yükseltici nitelikte olduğu görülmektedir. Bu bağlamda koalisyon hükümetinin kendi içinde bir uzlaşma problemi yaşamasına rağmen yeni-sağ ve yeni-sol siyaset anlayışı çerçevesinde demokrasinin önünü açıcı standartlarda değişiklik yapılması konusunda hemfikir olabildiği görülmektedir.

Ayrıca bu süreçte önceki dönemlerden farklı olarak, parlamentoda temsil edilen tüm siyasi partilerin anayasa yapım sürecine katılmasına imkân verilmiştir. Bu süreçte TBMM Başkanlığı; biri tüm siyasi partilerin anayasa önerilerini, diğeri bu önerilerin karşılaştırmalı düzenlemesini içeren iki kitap yayınlamıştır<sup>46</sup>. Bu yayınlar, partilerin anayasa değişikliklerine yaklaşımlarını ve küresel siyasetle uyumlu değişime ne kadar açık olduklarını görmek açısından büyük önem taşımaktadır.

Buraya kadar, düzenli ilerleyen süreç, çeşitli faktörlerin etkisiyle kesintiye uğramıştır. Bu faktörlerden bazıları; “Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın ölümünün ardından Süleyman Demirel’in Cumhurbaşkanı seçilmesi, koalisyonun iki ortağı olan DYP ve SHP’de parti-içi değişikliklerin yaşanması şeklinde sıralanmaktadır (Özbudun ve Gençkaya, 2010: 40-47).

---

<sup>45</sup> DYP ve SHP’nin üzerinde değişiklik yapılması konusunda uzlaşmaya vardığı maddeler şunlardı: Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasına ilişkin 13. madde; ifade hürriyetine ilişkin 26. madde; basın hürriyetine ilişkin 28. madde; dernek kurma hürriyetine ilişkin 33. madde; toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına ilişkin 34. madde; seçme ve seçilme hakkına ilişkin 67. madde; siyasal partilere ilişkin 68. madde; siyasal partilerin uyacakları esaslara ilişkin 69. madde; milletvekili seçilme yeterliliğine ilişkin 76. madde; silahlı kuvvetlerin kullanılmasının izin verilmesine ilişkin 92. madde; radyo ve televizyon yayınlarına ilişkin 133. madde.

<sup>46</sup> TBMM’de Temsil Edilen Siyasi Partilerce TBMM Başkanlığı’na Sunulan Anayasa Değişikliği Konusundaki Görüş ve Öneriler, TBMM Başkanlığı, Mart 1993; TBMM’de Temsil Edilen Siyasi Partilerin Anayasa Değişikliği Tekliflerinin Karşılaştırmalı Metinleri, TBMM Başkanlığı, Mart 1993.

Neo-liberal akımın karşısında kendisini küreselleşme ile yenilemeye çalışan sol ideoloji tüm dünya da olduğu gibi Türkiye’de de solun yeni ve farklı çeşitlerini ortaya çıkarmıştır.<sup>47</sup> Bu bölünmüşlük, koalisyon dönemi içerisinde, SHP’nin küresel siyasi sistem içerisinde yeniden yapılanma ihtiyacını gösterirken, Türkiye’de sosyal demokrasinin yakaladığı küresel ve mutlaka kullanılması gereken bir şans olarak da değerlendirilmektedir. Koalisyon süreci boyunca SHP’ nin sosyal demokrasi adına kendisinden beklenenleri yerine getirememesi kendi içerisinde yaşadığı bölünmüşlüğe de bağlanmaktadır. Sol düşünce üzerinden siyaset yapan siyasilerin bu şekilde farklı fikri bölünmeler yaşaması, küresel siyaset çerçevesinde oraya çıkan yeni sol düşüncenin tam anlamıyla içselleştirilememesi şeklinde de yorumlanabilir. Belki de bu nedenle 1980 sonrası ANAP’la başlayan yeni-sağ politikadaki hızlı dönüşümle olduğu gibi yeni-sol kapsamında üretilen politikalarda küresel siyasetle uyumlu ve tam bir bütünlük içerisinde ses getirci bir açılım sağlanamamıştır.

Bu bağlamda SHP’nin DYP ile koalisyon ortaklığı döneminde sosyal devlet anlayışı çerçevesinde tutarlı politikalar üretememiş olması, sosyal demokrasiyi meşrulaştırma söyleminin sosyalinden uzaklaşıp yalnızca demokrasisine doğru biçimsel düzeye kaymasına yol açmıştır. Tüm parti belgelerinde demokratikleşmeye özel bir önem verilse de, gerek etnik gerekse dinsel kimliklerin temsil edilmesi ve sivil toplumun güçlendirilmesi bağlamında, sonradan edindiği sosyal demokrat etiketine değil de, tarihsel kökenlerine, devleti koruyucu geçmişine sarılan parti, merkez-çevre ikileminde merkezin asli aktörü halini almıştır (Tosun, 1999: 281). CHP ile birleştikten sonraki süreçte de küresel siyasetle bütünleşememiş ve dolayısıyla sosyal demokrasiyi üçüncü

---

<sup>47</sup> Bu anlamda SHP içerisinde yeni sol akımı takip eden iki farklı kanat bulunmaktadır: “yenilikçiler ve yeni sol”. Ancak bu kanatlardan ikisi de kendi içerisinde bir bütün oluşturamamış ve SHP içerisindeki yenileşme hareketi üçe bölünmüştür. Bunlardan ilki CHP ve altı ok ilkesinin temelinden aşılmasını isteyen, yeni bir sosyal demokrat ideolojinin oluşturulmasını ancak bununla olabileceğini düşünen kanattır. Bir diğer kanat ise SHP’ye CHP’den tevarüs eden altı ok ilkesinin parti programında parti ambleminde bulunmasının bir zararı olmadığını düşünen kanattır. Bu kanat, alt ok’u belirleyen, milliyetçilik, laiklik, halkçılık, devletçilik gibi kavramların parti programında bulunmasına ve partinin ideolojik çerçevesini oluşturmasına karşın, onların zamanla aşıldıklarını, dönüştürüldüklerini öne sürmektedir. Bu nedenle eleştirilen ve bünyeden çıkarılması istenen bu kavramlar elbette 1930’lu yıllardaki içerikleriyle değil ama bir hareket noktası olma nitelikleriyle sürekli olarak değerlendirilmelidirler ve gündemde tutulmalıdırlar. Üçüncü ve son kanat ise CHP’yle ve altı ok’la hiç uğraşmayan, onlarla bir hesaplaşmaya girmeyen kanattır. O kanat partinin yeni bir amblem edinmesi gerektiğini, partinin gücünü evrensel sosyal demokrasi ilkelerinden alan yeni bir modele kavuşturulması gerektiğini söylemekte ve savunmaktadır (Kahraman, 1993: 167-169).

yol politikaları ile bütünleştirip parti bünyesinde toplumun kabul göreceği meşru bir zemine oturtamamıştır.

DYP'nin 1980 sonrasında neo-liberalizmi tam anlamıyla sindirememesi ise geçmişte devletçi-muhafazakâr ideolojiyi benimsemiş olması ile açıklanabilir (Heper, 2011: 200). Kökeninde bulunan devletçi-muhafazakâr yapı, her ne kadar yenilik ve demokrasi taraftarı olsa da küresel siyasetle entegrasyonun önünde engel teşkil etmektedir. DYP merkezi bürokratik seçkinlerle çevre kesimleri arasındaki ayrılıklardan beslenmekte ve bu doğrultuda siyaset üretirken küresel siyaseti merkeze alarak çevre ile küresel siyaset arasındaki bağlantıyı sağlayamamaktadır. Bu nedenle DYP'nin neo-liberalizm karşısında kayıtsız kalışında, devletçi ve popülist tutumunu devam ettirmesi etkili olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

### **2.2.3 Refah Partisi Dönemi ve 28 Şubat'ın Parti Siyasetindeki Yeri**

1980'li yılların neo-liberal uzlaşma ortamı 1990'lı yıllara gelindiğinde geleneksel siyasi partilerin gerilemesine neden olmuştur. Seçmen tabanlarının değişkenliği ulusal ölçekte seçimlerdeki tutumu belirleyen öğelerden biri haline gelmiştir. Seçmenler artık seçimlerini siyasal programlardan ziyade, küresel siyasetin getirdiği belli başlı bazı ölçütlere göre yapabilmektedir. Bu ölçütlere parti liderinin liderlik özellikleri, partinin ve partiden aday olanların din, laiklik, Kürt sorunu gibi çoğulcu değerlere yaklaşımı ya da ahlaki değerler karşısındaki duruş örnek olarak gösterilebilir. İki büyük geleneksel oluşumun karşı karşıya geldiği ikili yapı parti siyaseti süreci yerini birbirine karşı birçok küçük partinin bir arada bulunduğu bir yapıya bırakmıştır. Bu zamana kadar var olan sağ-sol çekişmesi her siyasal alanın içsel ayrışmalarına sahne olmuş ve çok boyutlu, çok aktörlü bir siyasi coğrafya ortaya çıkarmıştır.<sup>48</sup>

1980 askeri darbesinden bu yana, Türkiye İslami grupların siyasal ve ekonomik süreçlere katılımı için daha fazla seçenek sunarak uzlaşma ve kontrol altına almaya dayalı ikircikli bir politika izlemiştir. 1980'lerin İslamcılığı, sosyal tabanı, doğası ve etkisi bakımından 1960'ların ve 1970'lerin İslami hareketlerinden farklı görülmektedir. Zamana ve yaşanmışlıklara bağlı toplumsal değişmeler, İslami söylemin de

---

<sup>48</sup> 1990'lı yıllarda sağda Turgut Özal'ın 1993 yılında ölümünden sonra oy kaybeden Anavatan Partisi (ANAP), Doğru Yol Partisi (DYP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve Refah Partisi (RP); solda ise Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Demokratik Sol Parti (DSP) siyaset sahnesinde kalmıştır.

şekillenmesinde etkili olmuştur. Bu durum, MSP'nin halefi olan RP'nin söylem ve eylemleri üzerinde önemli farklılaşmalar meydana getirmiştir.

1980'li yıllarda ayrıca bozkır ve İslam kültürünün karışımı olarak nitelenen ulusal Türk-İslam sentezi düşüncesi yükselişe geçmiştir. Askeri rejim altında geçen 1980-83 arasındaki dönemde toplumu belli bir çerçeveye oturtmak ve yola getirmek amacıyla bir "panzehir" olarak geliştirilen bu düşünce, gündelik yaşama iyice kök salmış, devlet denetimindeki ve milliyetçi bir İslam'ın devlet otoritesinin sağlamasında güçlü ve birleştirici bir öge olduğu fikrine dayanmaktadır. Bununla birlikte, toplumsal bütünlüğün bozulmasına karşı hayata geçirilen bu siyasal-dinsel öğreti, İslami değerlerin toplum içinde yeniden yükselişe geçmesini sağlamıştır (Kahraman, 2008: 229-230). Orta öğretimde din dersleri zorunlu hale getirilmiş ve kamu denetimini dışında gelişen Kuran kurslarının sayısı yine bu dönemde artmıştır. Dini referanslı siyasal ve kültürel hareketler gelişme göstermiştir. Hem siyasal, hem ekonomik hem de kültürel boyutta yaşanan dini yükseliş yeni bir tür siyasetçi ve ekonomik girişimcinin, teknik akılla muhafazakar ve geleneksel ahlak anlayışını bir araya getiren Müslüman mühendislerin, doğmasına neden olmuştur. Böylece 1990'lı yılların başında, Türkiye'de liberal pazar ekonomisi ilkeleriyle dini ahlaksal değerlerin sentezini gerçekleştiren "yeni bir tür modernlik" ortaya çıkmıştır (Ünsaldı, 2008: 112-113). İşte bu yeni tür modernlik, küresel ekonomi ve küresel siyasetle yerel değerlerin ve inanışların biraraya getirildiği, küresel sistemle entegrasyonu mümkün kılan bir sürece işaret etmektedir.

Bu bağlamda, "90'lı yılların başındaki Türkiye'de, hegemonyal liberalizmin etkisiyle, sağ-sol ayrımının en azından söylemde meşruluğunu yitirmesi şeklinde simgesel anlamda içi boşaltılmış siyaset, artık toplumsal istekleri nesneleştirmeye yönelik bir araç olarak görülmüyordu" (Ünsaldı, 2008: 112-113). Diğer bir ifade ile doksanlı yılların başında, küresel siyaset kapsamında yaşanan veya yaşanmaya çalışılan dönüşüm süreci siyasi partilerin politikalarını birbirine yakınlaştırmış, onları tabanlarından kopartmış ve dolayısıyla meşruiyetlerinin sorgulanmasına sebep olurken, oy potansiyellerini kaybetmelerine de sebep olmuştur. Ancak ilerleyen süreçte toplumsal yapıdaki muhafazakâr eğilimlerin artması ve bu eğilimler paralelinde taleplere cevap verme niteliğine sahip muhafazakâr ve aynı zamanda küresel süreçlerle uyum sağlayan

siyasetin ve siyasi partinin varlığı seçmen kitlesinin oylarını büyük ölçüde bir araya toplamayı başarmıştır.

Toplumsal eşitsizlikleri derinleştiren liberal ekonomi karşısındaki boşluğu din doldurmuş ve siyasetin anlamsızlaşmasını dengeleyen bir toplumsal görevi yerine getirmiştir. Toplumsal ve bölgesel eşitsizlikler, reel ücretlerin ve alım gücünün büyük oranda düşmesi, Kürt sorunundan kaynaklanan genel rahatsızlık, köyden kente göç, hızlı kentleşme ve kentlerin gitgide daha yetersiz kalan altyapıları dini değerlere dönüşü hızlandırmıştır. İşte bu dönemde siyasetin merkezine dini değerleri yerleştiren Refah Partisi, dini, toplumsal düzenin haksızlıkları, eşitsizlikleri, çaresizlikleri karşısında bir güvenlik sibiobu olarak seçmene sunmuştur. Ahlaki değerlerin önemini vurgulayan RP, bu dönemin şartlarında, daha eşitlikçi bir düzen vaat ederek “Adil Düzen” sloganıyla; işsizliği, yolsuzluğu, konut eksikliğini, enflasyonu ve yolsuzlukları hedef almıştır. Aynı sınırlar içerisinde, üstü kapalı bir şekilde de olsa cumhuriyetçi laikliğe de eleştirel yaklaşmıştır (Çakır, 2004:547; Safi, 2007: 284-287).

27 Mart 1994 mahalli seçimleri ve 24 Aralık 1995 genel seçimleri Türkiye tarihinde, yeni devlet-toplum ilişkileri anlayışının dönüm noktalarından biri olarak değerlendirilmektedir. Her iki seçim de RP'nin zaferiyle sonuçlanmış ve bu sonuçlar aynı zamanda toplumsal laik İslamcı sosyo-kültürel hatlar boyunca keskin ayrılığı ortaya koymuştur. Bu bağlamda RP, kamusal alanda taleplerini dile getirmek için siyasal İslamın yararlandığı ana yollardan birisi olmuştur. Refah Partisi'nin seçimlerden elde ettiği başarı dört temel faktör etrafında toplanmaktadır: “Birincisi 1980 darbesi ile gelen Türk-İslam sentezi bir devlet politikasının oluşması. İkincisi, siyasal ve ekonomik liberalleşme ve buna eşlik eden MÜSİAD gibi örgütler tarafından temsil edilen yeni muhafazakâr Anadolu burjuvazisinin doğuşudur. Üçüncü faktör yazılı ve elektronik medyaya dayanan yeni İslami aydınlar sınıfının ortaya çıkışıdır. Son faktör ise RP'nin örgüt içi esnekliği ve “adil düzen” platformuna ilişkin ideolojik sunumudur” (Yavuz, 2008: 289). Bunların dışında, RP'nin güçlenmesinin sebeplerinden biri olarak da, Türkiye'nin serbest ticaret politikalarından kaynaklanan ekonomik büyümesi görülmektedir. 1980'lerin sonları ve 1990'larda Özal'ın serbest piyasa politikaları küçük ölçekli yerel iş çevreleri, esnaf, müteahhit, lokantacı...vb oluşan küçük burjuvazi tarafından desteklenmiştir. Bu anlamda küçük ve orta ölçekli işletmeler, şirketler,

ekonomik büyümeden en çok, en fazla yararlanan kesimler olmuş ve bunlar kendi çıkarlarını korumak adına MÜSİAD'ı kurmuşlardır. Yeni ortaya çıkan Anadolu burjuvazisinin ideolojisi sosyal bakımdan İslami olmakla birlikte, ekonomik bakımdan küresel sistemle uyumlu şekilde neo-liberal olarak değerlendirilmektedir.

“Kişisel İslamın gelişimi”, siyasal İslamın 1995 genel seçimleri ve sonrasında güçlenmesinin sebepleri arasındadır. Bir bakıma, birçok gelişmiş sanayi toplumunda görülen dine dönüşe benzeyen bir tarzda, içerideki bu İslam, farklı bir saygınlık kazanmış, ne kadar kısıtlı olsa da sağ partiler arasında parlamentoda İslam'ı temsil etme konusunda bir rekabete dahi sebep olmuştur. Bu durum dini daha da siyasallaştırmış ve İslam'ı siyasi tartışmaların odağına yerleştirmiştir (Yavuz, 2008: 291).

Bu süreçte merkezdeki ve sağ'daki siyasi partilerin en gözönündeki sorunlara bile çözüm bulmadaki yetersizliği karşısında, özellikle tabanda yürütülen bu seçim stratejisi karşılığını vermiş ve Necmettin Erbakan'ın RP'si önce Mart 1994 belediye seçimlerinde aralarında başkent Ankara ile ekonomik metropol İstanbul'un da bulunduğu birçok büyük kentin belediyesini kazanmış, sonra da Aralık 1995 seçimlerinde aldığı %21,3 oranındaki oyla<sup>49</sup> ülkenin en güçlü siyasal odağı haline gelmiştir. RP'nin seçimlerdeki bu başarısı temelde iki nedene bağlı olarak yorumlanmıştır: Merkez partilerin başarısızlığı ve RP'li yerel yönetimlerin etkin ve başarılı hizmetleri (Akıncı, 1999: 78).

Ancak seçimlerdeki bu başarısına rağmen tek başına hükümet kurma yeter sayısına sahip olmayan RP ile bu dönemde mecliste bulunan hiçbir parti hükümet kurmaya yanaşmamıştır.<sup>50</sup> RP'nin iktidara gelişi asker ve sivil laik çevreleri kaygılandırmıştır. Askerler kısa zamanda İslam'ın ekonomik alanda, eğitimde ve yerel yönetimlerde güç kazanması karşısında endişelerini belli etmeye başlamışlardır. 1980'li yılların başında, sol ideolojilere karşı verdiği mücadelede ordunun siyasal İslam'la işbirliği yapmasının

---

<sup>49</sup> TBMM, Türkiye Cumhuriyeti Genel Seçimleri, <http://www.tbmm.gov.tr>

<sup>50</sup> RP'yi içermeyecek bir koalisyon için Cumhurbaşkanı'nın da dâhil olduğu uzun süren çabalar sonunda, ANAP ile DYP arasında iktidarın dönüşümlü olmasını öngören bir koalisyon kurulmasını sağlamıştır. Askeri çevrelerce çok iyi karşılanan ANAP-DYP koalisyonu, parti liderleri olan Mesut Yılmaz ve Tansu Çillerin zıt kişilikleri ve daha önemlisi ciddi yolsuzluk davaları yüzünden kısa sürede son bulmuş, Mesut Yılmaz'ın başkanlık görevinden istifa etmesinden sonra, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel RP liderine yeni hükümeti kurma görevini vermiştir. 8 Haziran 1996'da Tansu Çillerin koalisyon teklifini kabul etmesiyle, Erbakan Başbakan olmuştur (Akyol, 2009: 257). İktidarda geçen yaklaşık bir yıllık dönemin ardından Erbakan, “DYP ile yapılan protokolü” gerekçe göstererek, başbakanlık görevini Tansu Çiller'e devretmek istemiş, ancak Demirel'in hükümet kurma görevini Mesut Yılmaz'a vermesinin ardından RP'nin iktidar'da olduğu 54. Hükümet son bulmuş ve 55. Hükümet kurulmuştur (Poyraz, 2010: 319).



yerini, şimdi din referanslı oluşumlara karşı sergilenen eksiksiz bir düşmanlık almıştır. Genel olarak İstanbul'daki ekonomik ve mali çevrelere bağlı durumdaki medya da kaygı verici söylentiler egemen olmuştur (Ünsaldı, 2008: 112-113).

Yaşananlar paralelinde RP'nin kapatılması ile sonuçlanan "28 Şubat Süreci" olarak adlandırılan süreç, MGK'nın 28 Şubat 1997 tarihli aylık toplantısına dayandırılmıştır. Bu toplantıda; İslamcı tehlikenin kökünü kazımayı hedefleyen, tehdit içerikli bir "tavsiye" kararı verilmiştir.<sup>51</sup> Başbakan Erbakan'ın bu "tavsiyeleri" imzalamayı reddetmesi ve kararları görmezden gelme isteği kısa sürede Genelkurmay ile hükümet arasında ciddi bir bunalımın doğmasına yol açmıştır (Safi, 2007: 290-294; Ünsaldı, 2008: 112-113). Devam eden bu süreçte, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vural Savaş, 21 Mayıs 1997'de laiklik karşıtı eylemlerin odağı haline geldiği" gerekçesiyle RP'nin kapatılması istemiyle dava açmıştır. RP, 16 Ocak 1998'de kapatılmış, partinin beş yöneticisiyle lideri beş yıl süreyle siyasi etkinliklerden men edilmiştir (Akel, 1999: 363).

Hem siyasal sistem hem de parti siyaseti açısından RP'nin kapatılması, toplumda ideolojik tercihlere yönelik olarak laik-antilaik zemine oturan yeni bir toplumsal fay hattının oluşmasına sebep olmuştur. 1980 sonrası süreçte popülist ve ekonomik söylemlerle vatandaşın oy toplayarak iktidara gelen siyasi partilerin (ANAP, DYP, SHP...), artık birer alternatif olmaktan çıkmaya, oylarını kaybetmeye başladıkları görülmektedir. Ekonomik sorunların ikinci plana itildiği bu süreçte, genel seçimler sonrası oluşturulan yeni koalisyon hükümetinin de aynı anlayış içinde kurulduğunu söylemek yanlış olmaz. Diğer bir ifade ile 28 Şubat süreci sonrasında, "devletçi-sağ ve devletçi-sol partilerin" ayakta kalabildiği ve sürecin getirisi olan laik-antilaik perspektifin devam ettiğini söylemek mümkündür.

---

<sup>51</sup> MGK'nın 28 Şubat 1997 tarihli toplantısında aldığı kararların en önemlileri maddeleri; "imamların Diyanet İşleri Başkanlığı'nın sıkı denetimi altındaki, Atatürk ilkelerine bağlı eğitimin öncelikle görülmesi, laik ilköğretimin sekiz yıla çıkarılması, özel Kuran kurslarının Milli Eğitim Bakanlığı'na denetlenmesi, İslami Sermayenin ekonomik kaynaklarının denetlenmesi yurt dışındaki Türk işçilerin bu firmalara para göndermesinin engellenmesi; devlet örgütünü çıkarlarına ve orduya dini öğelerin girmesinin önüne geçilmesi, İran ya da Libya gibi bazı ülkelerin Türkiye Cumhuriyeti'nin laik karakterini hedef alan bozguncu girişimlerinin engellenmesi, kamu kurum ve kuruluşlarında kılık kıyafete ilişkin kanununun uygulamaya konması, Atatürk aleyhine işlenen suçlarla ilgili 5816 sayılı Kanun'un istismar edilmesine fırsat verilmemesi" olarak sıralanmaktadır (Ünsaldı, 2008).

28 Şubat süreciyle birlikte Milli Görüş Hareketi, kendi iradesinin dışında zorunlu bir değişim ve dönüşüm sürecine girmiştir. Bu yeni dönemde Milli Görüşçüler demokrasi, insan hakları, hukuk devleti ve sivil toplum gibi kavramları temel ilke olarak benimsemeye başlamışlardır. Bu zamana kadar yönlerini İslam dünyasına dönmüş ve Avrupa Birliği üyeliğine karşı iken, Avrupa Birliği taraftarı olmaya başlamışlardır (Safi, 2007: 290). Bir yıldan fazla süren Refahyol deneyimi ekonomide yaşanan iyileşmelere rağmen, iç ve dış siyasette yaşanan sıkıntılarla tarih sahnesindeki yerini almıştır. RP'ye ve İslamcılığa geçmişin bir muhasebesini yapma imkânı veren bu süreç yaşanan tecrübelerle birlikte yeni arayış ve metotları zorunlu hale getirmiştir.

Refah Partisi 16 Ocak 1998'de kapatılmasının ardından kısa süre içinde Fazilet Partisi (FP) adı altında yeniden kuruldu, ancak o da 2001 yılında kapatılmıştır. Bu yeni kapatma olayı hareket içinde bir bölünmeye neden olmuştur: bir yanda daha çok hareketin nostaljik kesimini temsil eden Saadet Partisi (SP), diğer tarafta ise hareketin içinde “yenilikçi” olarak adlandırılan akımın sözcüsü Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti) bulunmaktadır. Ak Parti, Recep Tayyip Erdoğan ile Abdullah Gül'ün yönetiminde en başından itibaren küresel kapitalizmin uyumlu olan, bir yandan da geleneksel referansla bir söylem barındıran “muhafazakâr demokrat” bir parti görüntüsü ile ilk olarak 2002 seçimleri ile iktidara gelmiştir. 2000'li yıllarda yaşanan bu süreç ve sürecin parti siyasetine ilişkin detaylarına, alt başlıklarda yer verilmektedir.

#### **2.2.4 2002 Seçimleri İle Gelen Yeni Parti Siyaseti Süreci ve Ak Parti İktidarı**

Türkiye'deki siyasi partilerin tarihsel arka planına bakıldığında, hem devletle bir bütün olma yolunda oldukları hem de hastane, okul, altyapı hizmetleri, ücret, maaş politikaları, vergi sistemi, özgürlükler, hukuk ve vatandaşlık anlayışı ile kavga eden ve isyan içerisinde olan vatandaştan yana oldukları görülmektedir (Cizre, 1999: 15-25). Siyasi partilerin politikalarındaki bu çift yönlü tutum, belirli alanlarda ideolojik benzerliklerini de beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede 1980 sonrasında küresel siyasi gelişmelerle birlikte siyasi partilerin siyasetine baktığımızda, bu zamana kadar kendilerini bir parçası olarak gördükleri devletin topluma bakış felsefesinin ve işleyişinin değişmesi talebiyle ya da baskısıyla karşı karşıya kalmışlardır. Küreselleşme süreçleriyle de paralellik gösterir şekilde ulus-devletin bürokratik yapılanması küçülmeye başlamış, demokrasi, hukuk, kimlik talepleri...vb. yeni esaslar belirlemiştir.

Beliren baskının ve farklı taleplerin en büyük göstergelerinden biri, 3 Kasım 2002 seçimleri olarak değerlendirilebilir.

1999-2002 dönemi milliyetçi sağdan, merkeze ve milliyetçi sola uzanan farklı görüşlerdeki üç partinin koalisyonuyla (DSP-MHP-ANAP) son bulmuştur. Hükümetin etkisiz kalması, yolsuzluk suçlamaları ve ekonomik kriz bu yıllara damgasını vurmuştur. 2001 Şubat ayındaki mali krizin ardından, katlanan enflasyon Türk lirasının %40 oranında değer kaybetmesine neden olmuştur.<sup>52</sup> Takip eden süreçte, Kasım 2002 erken seçimlerini kazanarak Ak Parti birinci siyasi parti konumuna gelmiştir. 1987'den bu yana ilk kez olarak bir parti koalisyon kurmak zorunda kalmadan hükümet sorumluluğunu tek başına üstlenebilecek duruma gelmiştir. 3 Kasım 2002 genel seçimi ulusal ve uluslararası arenada birçok yorumu beraberinde getirmiştir.<sup>53</sup>

2002 seçimi tamamlanıp sandıklar açıldığında seçim barajını sadece iki partinin geçebildiği görülmüştür. Bunlar %34'lük oy oranıyla, seçimlerden sadece on altı ay önce kurulmuş olan Ak Parti ile bir önceki seçimde barajı geçemeyen ve bu seçimde %19'lük oy oranına sahip CHP olmuştur. Bu seçimde mecliste temsilcileri bulunan DSP, MHP, ANAP, DYP ve SP %10'lük seçim barajına takılarak TBMM'nin dışında kalmıştır. Popülist iş adamı Cem Uzan'ın yeni oluşumu Genç Parti bir sürpriz olarak ortaya çıkmış, oyların ancak %7,25'ini toplayabilmiştir (Akgün, 2007: 177-178). GP'nin aldığı bu oy potansiyeli küresel sisteme duyarlı popülist politikalarla açıklanabilmektedir. Bu seçimlerde en yıkıcı sonucu DSP'nin aldığı söylenebilir. Ecevit'in hastalanması, seçim öncesi partinin ikiye bölünmesi ve iktidarı zamanında

---

<sup>52</sup> 2001 krizine ilişkin gelişmeleri ve raporları rakamlarla görmek için bkz; [www.sabah.com.tr](http://www.sabah.com.tr), 22.02.2011, "2001 krizinin saklı tarihi"; [http://www.radikal.com.tr/yazarlar/fatih\\_ozatay/2001\\_krizinden\\_nemalanmak-1040984](http://www.radikal.com.tr/yazarlar/fatih_ozatay/2001_krizinden_nemalanmak-1040984); <http://ekonomi.haber7.com/ekonomi/haber/714849-2001-krizinin-faturasi-2516-milyar-tl>;Erişim: 22.01.2013.

<sup>53</sup>Sabah gazetesi 2002 seçimi için, Amerika'nın gerçekleştireceği Irak harekatı açısından çok büyük önem taşıdığını, Avrupa kurulacak olan yeni hükümetin AB üyeliği konusunda izleyeceği politikayla ilgilendiğini yazmış ve ayrıca birçok ülkenin popüler gazetelerinden Türkiye'deki seçimin yorumlarını aktarmıştır. Bu yorumlar, Washington Post: Ak Parti lideri Erdoğan, İstanbul Belediye Başkanı seçildiğinde İstanbul'un imamı olduğunu söylemiş, İstanbul gibi kozmopolit bir şehirdeki restoranlara içki yasağı getirdiği ve şimdi de Erdoğan'ın Ak Parti'yi zirveye taşıdığı; CNN: Ak Parti'nin büyük bir zafer kazandığı, Erdoğan'ın kendini bir demokrat olarak gördüğü, Türkiye'de gerçek bir siyasal deprem yaşandığı; New York Times: Anketlerin Ak Parti'nin önde gittiğini göstermesinin Türkleri paniğe ittiği; Observer: Ordunun laik değerlerin güçlü bir savunucusu olduğunu, böyle bir ülkede Ak Parti'nin siyasal istikrarı sağlamaktan uzak kalacağı, Ak Parti'nin yasaklı bir dinci partinin küllerinden doğduğu; Spiegel: Atatürk'ten bu yana laik liderlerin yönettiği ülkede büyük bir radikal değişiklik olabileceği, Türkiye'nin iç politikasının değişebileceği yönünde olmuştur (Sabah, "Dünyanın Gözü Kulağı Sandıktaydı" 04.11.2002).

ülkenin en derin ekonomik krizi yaşaması DSP'nin bu düşüşü yaşamasının nedenleri arasında gösterilebilir. Ancak tüm bunlar DSP'nin tıpkı baraj altında kalan diğer köklü siyasi partiler gibi seçmen taleplerine cevap verememiş/veremiyor olması gerçeğini gözlerden kaçırmamaktadır. Bu anlamda 2002 seçimleri var olan siyasi partilerin küresel sistemden kaynaklanan sorunlara çözüm üretme ve seçmen taleplerine cevap verme noktasında kendilerini revize etmelerinin gerekliliğini ortaya koyan en gerçekçi kanıt olarak değerlendirilebilir.

2002 seçiminde göze çarpan önemli bir diğer nokta seçmen tercihlerindeki kaymadır. Seçmen tercihlerindeki kaymanın birçok sebebi ve sonucu sıralanabilir. Bunların arasında en dikkat çekici olanı ise partiler arası oy kaymalarıdır. Bu anlamda Ak Parti'nin başarısı, hem var olan boşluğun doldurulmasında hem de yıpranmış liderler etrafında yapılan siyasi sistemin sorunlara çözüm üremeyişinin göstergesi olarak da değerlendirilmektedir.

Daha önceki başlıklar altında da belirttiği üzere 1980 darbesini izleyen yirmi yıl süresince siyasi partiler, hayatta kalmayı ancak devlete olan yakınlıklarıyla başarabilen birer kartel partisi haline gelmişlerdir ve politika üretme anlamında tüm yeteneklerini yitirmişlerdir. Seçmenler sadece bir yıl önce kurulan Ak Parti ise Türkiye'deki demokrasinin kefilisi olarak ortaya çıktığını iddia etmekte ve bunun en büyük kanıtlarından biri olarak da, Avrupa karşıtı kurulu düzen karşısında, Avrupa tercihini açıkça önceliği haline getirmesini göstermişlerdir. Böylece Ak Parti, küresel siyasetin önde gelen özellikleri arasında yer alan lider odaklı siyaseti de kullanarak geniş ve karışık kesimlerden oluşan bir seçmen kitlesini bünyesinde toparlamayı başarmıştır<sup>54</sup>.

---

<sup>54</sup> Ak Parti'nin 2002 seçim beyannamesinde şu konulardan bahsedilmiştir: "Süreklilik içinde değişimi arayan, birliktelik içinde farklılıkları koruyan, toplumun dinamizmine güvenen, dünyadaki gelişmelere ve yeniliklere açık bir siyaset anlayışını hakim kılmayı amaçlayan Ak Parti, demokrat, muhafazakar, yenilikçi ve çağdaş" bir parti olarak kendini tanımlamaktadır. Millet tarihsel tecrübe ve birikimini gelecek için sağlam bir zemin olarak gören parti muhafazakardır. Türk toplumu büyük bir ailedir ve bu ailenin kimliğini oluşturan değerler, çağdaş gelişmeler ışığında yeniden üretilerek devam etmesi sağlanacaktır. Parti, Türkiye'nin küresel dünyaya açılması konusunda kararlıdır; fakat bu bağlamda yerli değerlerin tahrip edilmesini uygun bulmamaktadır. Parti "insanı yaşat ki, devlet yaşasın" düşüncesinden hareket edecektir. Bu bağlamda da parti bütün politikalarının merkezine insanı yerleştirmiştir. Parti, Cumhuriyet döneminde, devlet öncülüğünde sanayileşme, planlı kalkınma, liberal ve dışa açık büyüme gibi çeşitli ekonomik kalkınma modellerinin uygulandığını ve yaşanan tecrübelerin, serbest piyasa sistemi hakim olan ekonomilerin daha sağlıklı bir gelişme ve kalkınma sağladığını belirtmiştir. Parti ekonomik faaliyetlerin nihai amacının insanların yaşam kalitesinin yükseltilmesi olduğuna inanmaktadır. "Devletin ekonomideki temel rolü, piyasalarda serbest rekabet koşullarını sağlamak ve teşebbüs gücünün önündeki engelleri kaldırmaktır." Türkiye'nin son yıllarda yaşadığı ekonomik krizler, kesimler arasındaki gelir dağılımının dengesizleştirmiştir. Ücretlerde meydana gelen kayıplar, artan işsizlik sonucu halkın refahı

Bu durum Ak Partiyi, en başından itibaren diğer partilere kıyasla daha kapsayıcı yapmaktadır.

Yapılan siyasi ve sosyolojik analizlerden yola çıkarak, Ak Parti'yi iktidara taşıyan seçmen tabakasını üçe ayırmak mümkün görünmektedir: Birinci tabakayı kent yoksulları oluşturmaktadır. İkinci tabakayı tarım kesimi oluşturmaktadır. Son tabaka da Anadolu sermayesidir. Bu üç kesim Ak Parti kimliğinde biraraya gelmişlerdir (Bulaç, 2010: 93-94). Diğer bir ifade ile Ak Parti'yi tercih eden seçmen kitlesi, yeni-sağ politikalar kapsamında, hem muhafazakâr hem küresel ekonomik sistemle uyumlu hem de yeni-sağın politikaları kapsamında farklı toplum kesimlerini kapsayacak bir parti tercihinde bulunmuşlardır.

Bu durum, seçmen kitlesinin siyasette yeni bir alternatif oluşturan Ak Parti'ye ülkeyi kurtaracak, gerek yerel ve gerekse küresel sistem kökenli sorunlara çözüm üretme noktasında bir misyon yüklemesi olarak da değerlendirilebilir. Nitekim bu görüşü GENAR' ın Mart 2002'de yaptığı anket çalışması da desteklemektedir<sup>55</sup>. Ayrıca bu tez çalışması kapsamında 2013 yılında yapılmış olan ve üçüncü bölümde detaylı olarak değerlendirilen anket çalışması da Ak Parti mensuplarının hali hazırda küresel siyasal sistemden kaynaklanan sorunlara çözüm üretme noktasında partiye güvendiklerini ortaya koymaktadır.

Ak Parti'nin başarısını açıklayan temel faktörler arasında, 1991-2001 arası dönemde ekonomik çalkantı ve siyasal istikrarsızlık sorunlarının aşılammaması, var olan partilerin yıpranması, toplumda değişim özlemlerinin ağır basması ve bütün bu sorunları göğüsleyip çözecek bir siyasal örgütlenmenin olmaması da yer almaktadır. Nitekim 2002 genel seçimi öncesi yapılan kamuoyu araştırmalarında seçmenlerin yaklaşık

---

ciddi derecede bozulmuştur. Ak Parti, ekonomik kalkınma politikalarını sosyal politikalarla dengeli bir şekilde yürütecektir. "Nihai amacı "insan refahının yükseltilmesi" olmayan ekonomik yaklaşımlar, sosyal felakete sonuçlanır." Parti, gelir dağılımı ve yoksullukla mücadele alanında bir takım politikaları uygulamaya geçirmeyi planlamıştır. Partiye göre, yaşanan derin ekonomik krizlerde sağlam bir şekilde ayakta kalmanın en büyük nedeni aile kurumu olmuştur. Parti, toplumun temeli olan ailenin korunmasına yönelik çabaları destekleyecektir. Sağlıklı nesillerin yetiştirilmesi ve ailede mutluluğun sağlanması için gerekenler yapılacaktır ("Her Şey Türkiye İçin: Ak Parti Seçim Beyannamesi, 2002: 1-38).

<sup>55</sup> GENAR Anket Çalışması detayları için Bkz. [http://www.genar.com.tr/files/2003-%20KASIM-3\\_kasim\\_2002den\\_3\\_kasim\\_2003e\\_turkiye\\_nin\\_bir\\_yili.pdf](http://www.genar.com.tr/files/2003-%20KASIM-3_kasim_2002den_3_kasim_2003e_turkiye_nin_bir_yili.pdf)

%70'inin bir önceki seçimde oy verdiği partiye yeniden oy vermeyi düşünmediğini belirtmeleri bu durumu kanıtlar niteliktedir<sup>56</sup>.

Partilerin aldığı oy oranları, 2007 genel seçimi öncesinde seçmenin tercihini var olan durumdan farklı yönde etkileyecek sosyal, ekonomik ve siyasal gelişmeler yaşanmadığını göstermektedir. Bu nedenle de 2007 seçimleri siyasetteki olağan akışı yansıtmıştır. Bu akışın göstergesi Ak Parti'nin dört yılı aşkındır yürüttüğü iktidarı boyunca halkla olan bağını güçlendirmesi, CHP'nin toplumun karşında ciddi bir alternatif siyaset üretemeyişi, MHP'nin yaptığı siyasetle halkla olan bağının güçlenip bir önceki seçimlere göre oy oranını ciddi bir şekilde arttırmasıdır (Tosun, 2008: 120).<sup>57</sup> Bu bağlamda 2007 genel seçimi iktidardaki partinin gücünü koruduğu ve siyasi partilerle seçmenler arasındaki uzun dönemli bağların değişmediği bir seçim olmuştur. 2002 genel seçimiyle başlayan yeni düzen devam etmiştir. 2002 ve sonrası süreçte seçim sonuçlarında görülen paralellik partilerin kendilerini tanımlama tarzları, takip ettikleri, uyguladıkları politikalar ve bu politikaların küresel siyasetle uyum süreci ile yakından ilişkili görülmektedir.

Nitekim merkez partilerinden kopanları bünyesine çeken bir hepsini yakala partisine dönüşen Ak Parti kendisini “muhafazakâr-demokrat” olarak tanımlamaktadır. Ak Parti liderlerinin tarihi liderleri Erbakan'dan kopmaları basit bir kuşak çatışmasından ileri gelmeyip 1997'de Erbakan hükümetinin askerlerin baskısıyla istifa etmek zorunda kaldığı dönemdeki iktidar deneyimiyle ilişkili olarak görülmektedir. Çoğu düşünür tarafından “post modern darbe” olarak nitelenen bu askeri müdahale, demokrasi, laiklik ve insan hakları üzerine yeni akımların doğmasına yol açmıştır. Erdoğan ve

---

<sup>56</sup> 2002 Genel Seçimleri öncesi farklı anketler ve sonuçlarını görmek için Bkz. [http://www.genar.com.tr/files/2003-%20KASIM\\_3\\_kasim\\_2002den\\_3\\_kasim\\_2003e\\_turkiye\\_nin\\_bir\\_yili.pdf](http://www.genar.com.tr/files/2003-%20KASIM_3_kasim_2002den_3_kasim_2003e_turkiye_nin_bir_yili.pdf); <http://www.medya.com/son-5-secim-anketi-59038h.htm>; <http://secimanketi.tv/anket/>; <http://secimanketi.tv/sonuclar/2011-yili-genel-secim-sonuclari>; <http://www.turkiyeseccimleri.com/anket-sirketlerinin-2011-secimi-tahminleri.php>; son erişim tarihi: 03.09.2013.

<sup>57</sup> 2007 genel seçimi cumhurbaşkanlığı seçimi konusunda yaşanan tartışmalardan dolayı erkene alınmıştır. Ak Parti 2007 genel seçimi cumhuriyet tarihinde örneği daha önce sadece DP'nin zaferiyle görülmüş bir başarıya imza atmıştır. 2002 genel seçiminde aldığı %34'lük oy oranını %46,7'ye çıkartmıştır. Yaklaşık 35 milyon geçerli oyun 16 milyonu Ak Parti'ye verilmiştir. Ak Parti'nin bu başarısını 27 Nisan muhtırasının ve cumhurbaşkanlığı seçiminin etkileyip etkilemediği tartışılan bir konu olmuştur. Genel seçimden hemen sonra cumhurbaşkanlığı seçimi gündeme tekrar gelmiştir. Seçimin sonunda parlamentoya üç parti girmiştir. Bunlar, Ak Parti, CHP ve bir önceki dönem barajın altında kalan MHP'dir. MHP'nin oy oranlarında yükselme, CHP'nin oy oranlarında ise durağanlık olduğu görülmektedir (Tosun, 2008: 120).

çevresindekiler tarihi önderlerin başarısızlığından kendilerine ders çıkararak ahlaki boyutta muhafazakâr ve kamu alanlarında dine daha büyük bir yer veren (Ünsaldı, 2008: 116-118) küresel sistemle uyumlu bir neo-liberal demokrasi modelini tercih etmişlerdir. Böylece dini/ ahlaki değerlere saygıyla toplumsal dinamikleri, talepleri bir araya getiren, muhafazakâr bir siyasal çizgiyi tercih etmişlerdir. Ekonomide neo-liberal, toplumsal konularda muhafazakâr olan Ak Parti'nin, küresel siyasetle uyumlu politikalara da daha fazla yer verdiği görülmektedir. Bu kapsamda Avrupa Birliği'ne katılım süreci parti tarafından, Türkiye'de siyasal sistemin yenilenmesi için kullanılacak bir fırsat olarak görülmekte ve değerlendirilmektedir.

Bu kapsamda 2002 ve 2007 genel seçimleri ile oluşan parlamento, iyi ve adaletli, toplum yönetimi için bir fırsat gereklilik yaratmaktadır. İslami kimliğin siyasallaşma sürecini ve son yıllardaki dönüşümünü sergileyen Ak Parti'nin %47'ye varan bir oyla çoğunluk hükümeti kurması ve sağın tek güçlü aktörü olması, ideolojik siyaset yapma anlayışının artık iktidarda kabul görmediğinin hatta CHP, MHP ve DTP bazında değerlendirildiğinde zayıf muhalefete de sebep olduğu sonucunu ortaya koymaktadır (Keyman, 2009: 20). Nitekim bu tez çalışması kapsamında yapılan anket ve mülakatlar da aynı doğrultuda sonuçları içermektedir. Böylece iki binli yıllarla küresel siyaset perspektifinde kendini gösteren yeni siyaset tarzı Türkiye'de de kendisini göstermektedir. Ayrıca bu yeni siyaset tarzının seçmen tarafından da desteklendiği görülmektedir. Ak Parti'nin seçim başarısını, Türkiye'nin küreselleşme süreciyle birlikte giderek karmaşıklaşan yapısını anlayarak ve kavrayarak neo-liberal bir sağ parti gibi hareket etmesinde, diğer partilerin başarısızlıklarını da bu partilerin ideolojik siyaset yapma anlayışlarının Türkiye'nin içinden geçtiği değişim-dönüşüm sürecinin karmaşıklığını yakalayamamasında görebilmek mümkündür.

### **2.3 1980 Sonrası Dönemde Türkiye'de Sağ Siyasetin Dönüşümü**

Önceki başlıklarda ayrıntılı olarak yer verilen 1980 sonrası siyasi gelişmeler, Türkiye'de ve dünyada küreselleşmenin etkisi ile yeni-sağ ideolojinin söylemsel üstünlüğüne dayanan ve kuramsal araçlarına geniş imkânlar tanıyan anlayışın hâkim olmasını sağlamıştır. Bu durum aynı zamanda, neo-liberal ilkeler ve değerlerle eklemlenen ve derinden işleyen dönüşüm sürecini tetiklemiştir. Bir yandan Türkiye'nin iç dönüşüm süreçleri, diğer yandan dünya çapında meydana gelen ekonomik, siyasal,

ideolojik değişmeler/gelişmeler çift yönlü etkide bulunarak küreselleşme yaklaşımları etrafında değişimciliği güçlü bir yeni dönem algısı ortaya çıkarmıştır. Küreselleşmenin kaçınılmazlığı ve tüm dünyada genel olarak kabul edilmesi, farklılaşmanın kaçınılmazlığına dayalı kanaatlerin yaygınlaşmasına katkıda bulunmaktadır.

Bu durum eskiden tüm siyasi gündemi kaplayan sağ ve sol ideolojilerin ve kavramlarının içeriğinin değişmesinin/kısmen hafiflemesinin yanında, geleneksel zıtlıkların silikleşmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Sol muhafazakâr, konumda yer alırken, sağ yeni dönem algısı çerçevesinde evrensel küresel siyaset ve küresel kapitalist ekonomi, siyaset üstü bir konuma yükseltilmiştir. Türkiye’de küreselleşme değişimin ve dönüşümün temel dinamiği olma imtiyazı kazanırken, toplumsal-siyasal yeniden inşanın gerekçeleri ve kurucu mantığı bunun üzerine temellendirilmeye çalışılmıştır. Daha çok liberal yeni-sağ politikalarına dayanan Türkiye’de ilerici vasfıyla değişimin öncüsü ve taşıyıcısı olarak kamusal dolaşıma sokulduğu bir iklim ortaya çıkmıştır. “Yeniçağın eşiği”, “21.yüzyıl vizyonu”, “İki binli yıllar” vb. motiflerini dolaşıma girmesiyle de yeni konumlanmalar “reformcu”-“statükocu” ayrımı üzerinden yürütülen bir karşıtlık ilişkisine dönüşmüştür (Keyman, 2009: 10). Nitekim benzer etkileri Türkiye’deki geleneksel sağ ve sol kutuplaşmasının yerini alacak biçimde statükoculuk-değişimcilik, devletçilik-küreselleşmecilik gibi ikili karşıtlıkların kullanımında da sıklıkla gözlemek mümkündür.

1980’lerden sonra yaşanan ideolojik ve politik dönüşümler tecrübesi, Türkiye’de kapitalistleşme ve modernleşme süreçlerinde yaşanan hızlanma, ANAP’ da olduğu gibi formasyon ve projelerin yarattığı değişim dünyadaki hakim uygulama ve söylem biçimlerinin sahiplenilmesini daha da artırmıştır. Muhafazakârlık ve geleneksel söylemler liberal söylemle eklemlenmeye, liberal-muhafazakâr, liberal-milliyetçi gibi liberal tonlarla bezenen yeni-sağ versiyonlar ortaya çıkmıştır. Küreselleşmenin kapitalizmin son modernleşme dalgası olarak yerleştirildiği muhafazakâr değerlendirmeler, “muhafazakâr söylem unsurlarının araçsal ve tabi bir bileşen olarak yeni-liberalizme eklemlendiği” (Bora, 1994: 15) muhafazakârlığın liberalizm ile kuşatılmasını diğer bir ifade ile neo-liberal küreselleşme sürecini ortaya çıkarmıştır.

Türkiye siyasetindeki sağ damarın kökeninin Prens Sebahattin’in partilerine dayandığı genel kabul görmektedir. Cumhuriyet’in ilk yıllarında kapatılan Terrakkiperver



Cumhuriyet Fırkası ile kendini kapatmak zorunda kalan Serbest Cumhuriyet Fırkası denemelerinden sonra sağ damarın merkezini Demokrat Parti, Adalet Partisi ve Doğru Yol Partisi oluşturmuştur. Sağın diğer kanadını ise Milliyetçi Hareket Partisi ve Milli Görüş Partileri oluşturmaktadır (Akyol, 2009: 247).

Türkiye'nin bugün, demokratikleşme ve küreselleşme süreçleriyle birlikte heterojen bir toplum niteliğine bürünmüş olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye Cumhuriyeti ilk kurulduğu yıllardan bugüne kadar değişme ve dönüşme süreçlerinin en ciddi etkisini siyasi alan üzerinde yaratmıştır. Bu dönüşümün siyasal alana olan etkilerini açıklarken özellikle 1980 sonrası süreçte yaşanan “küreselleşme tarihleri, siyasi düzeyde, karmaşık bir topluma dönüşme sürecinin çözümlemesini, “küresel- ulusal- yerel” eksenleri ile birlikte ortaya çıkarmıştır.” (Keyman, 2009: 12).

Tüm bu eksenler her biri birbiriyle girdikleri karşılıklı etkileşim ilişkisi içinde Türkiye'nin değişim ve dönüşümünü ortaya çıkartan toplumsal süreçlere, sorunlara ve taleplere anlam vermektedir. Türkiye bu gün, “merkez-çevre ekseni, sağ- sol ekseni, vatandaşlık-kimlik ekseni” paralelinde ortaya çıkan küresel kökenli, toplumsal süreçlere, taleplere ve sorunlara sahne olmaktadır. Bu süreçte ortaya çıkan siyasi söylem ve stratejilerin birbirleriyle girdiği karmaşık ve çok boyutlu, çok nedenselli ittifak ve çatışmalar yaşanması kaçınılmaz gözükmektedir (Keyman, 2009: 12).

Siyasetin ve siyasi partilerin tüm bu çok boyutlu karmaşıklığa yanıt vermekte zorlanması ve yer yer bocalaması kaçınılmaz gözükmektedir.

Nitekim 1990'lardan 2000'lere kadar geline süreçte, dikkat çeken ilk özellik ANAP'ın siyasi hâkimiyetini yitirmesinin ardından Türk siyasetinde yaşanan siyasi parti parçalanmaları ve yaşanan siyasi istikrarsızlık dönemidir. Siyasi partilerde yaşanan bu parçalanma dikkat çekici gözükmektedir. 1946'dan bu yana iki büyük merkez partisinin (DP-AP- ANAP ve CHP-SHP) ve iki aşırı sağ parti RP/FP ve MHP siyaset sahnesinde etkin rol almıştır. Bunlara SHP'den ayrılarak Kürt ayrılıkçılığı yoluna giden HEP- DEP- HADEP çizgisi eklenmiştir. Bu partiler 1991- 2002 döneminde %7 ile %27 arasında değişen oranlarda oy alarak zaman zaman koalisyon hükümetlerinde yer almışlardır. Yine bu partilerce kurulan koalisyonlarda siyasi programlar arasındaki uyumdan çok zıtlama ve siyasi hesaplaşmalar ön plana çıkmıştır (Ataay, 2008: 77-78). Kısacası kurulan koalisyonlar, genellikle partilerin birbirlerine muhalefet etme ve siyasi hesaplaşma sürecinde tıkanmış gözükmektedir. Bununla birlikte yaşanan süreçte küresel

siyasetin de etkisiyle partilerin siyaset yapma tarzlarını temelinden etkileyen, düşünsel anlamda geçirdikleri dönüşümler dikkati çekmektedir.

İşte bu çerçevede çalışmanın bu bölümünde, küreselleşmenin Türkiye'deki sağ siyasi partilere etkilerinden hareketle, 1980 sonrası dönemde sağ siyasetin dönüşümüne yer verilmektedir.

### **2.3.1 Merkez Sağ Siyasetin Dönüşümü: Liberal Demokrasiden Muhafazakâr Demokrasiye**

Merkez sağı Türkiye'deki tarihsel süreç içerisinde kendisini gösterişi, İkinci Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş döneminin yarattığı politik ve ekonomik koşullarla bağlantılandırılmaktadır (Mert, 2007: 35). II. Dünya Savaşı'ndan sonrası süreçte dünyanın iki kutuplu bir hal alması, bu süreçte Batı yanında yer alamaya çalışan diğer bütün ülkeler gibi Türkiye'nin birtakım politik açılımlar yapmasını gerektirmiştir (Şeyhanlıoğlu, 2001: 108). Bu dönemde uluslararası politikada bir destek ve denge arayışı içerisinde olan Türkiye'deki rejimin tek partili diktatörlük görünümünde olduğu yönündeki eleştiriler, yeni ittifak arayışları içinde olan Türkiye'nin çok partili siyasi hayata geçmesi yönünde hızlandırıcı etkiye sahip olmuştur (Sunay, 2010: 171).

Türkiye'de merkez sağ siyaset alanının ilk kurumsallaşmaya başlamasından itibaren uluslararası/küresel desteğe sahip olması ve takip ettiği politikaların küresel ekonomi ve siyasetle uyumlu ilerlemesi, bu çalışmanın temel konusu olan 1980 sonrası Türkiye'de sağ siyasi partilerin dönüşümünde küreselleşmenin etkilerini incelemek açısından önemlidir. Bu çerçevede Türkiye'de sağ siyasetin oluşumunun, izlediği politikaların ve iktidara geldiklerinde küresel siyasi sistemle ülkeyi uyumlaştırma süreçlerinin hemen hemen aynı çizgiyi takip ettiğini söylemek mümkündür.

Nitekim CHP içinde oluşan muhalefet kanadı tarafından kurulan Demokrat Parti (DP) ile Türkiye, fiili anlamda çok partili hayata geçilmiştir (Özdemir, 2012: 205). Türkiye'de merkez sağ çizginin miladı olarak kabul edilen DP, kurulduğu 7 Ocak 1946 tarihi ile 14 Mayıs 1950 tarihleri arasında bir muhalefet partisi iken, bu tarihten 27 Mayıs 1960 darbesine kadar da iktidar partisi olarak Türk siyasal hayatında faaliyet göstermiştir. 27 Mayıs 1960 askeri darbesiyle kapatılan DP'den sonra, 1961'de Türk siyasal hayatında önemli bir noktada bulunan ve merkez sağ hareketin en başta gelen

partilerinden olan Adalet Partisi (AP) kurulmuştur. AP, 1960-1980 yılları arasında buhranlı dönemlerde tek başına veya koalisyonlarla iktidara gelen ve muhafazakâr seçmenin destek verdiği en önde gelen sağ parti kimliğini kazanmıştır (Uzun, 2010: 271). Bu kapsamda asıl çalışmanın alanını oluşturan 1980 sonrası Türkiye’de merkez sağ siyasetin ve siyasi partilerin, gerek uyguladıkları politikalarda küresel siyasetle barışık olmaları ve gerekse muhafazakâr seçmen kitlesine hitap etmeleri bakımından seksen öncesi dönemin merkez sağ sınıfına giren partileriyle temel olarak aynı siyaset tarzını benimsedikleri görülmektedir.

1980 sonrası Türkiye’deki merkez sağ siyaseti genel hatları ile ABD ve İngiltere eksenli yeni-sağ politikaların yarattığı etkinin ulusal ve uluslararası alandaki uygulamalara yansımaları ile birlikte değerlendirmek mümkündür. Bu kapsamda ilk olarak darbenin hemen öncesinde 24 Ocak Kararları ile kabul edilmiş olan neo-liberal ekonomi politikalarının hızla uygulamaya sokulması, burjuvazinin devletten özerkleşmeye başlaması değişim ve dönüşüm süreçleri içerisinde kendisini göstermiştir. Aynı süreçte küreselleşmenin düşünsel zeminin de şekillendiği yeni-sağ siyaset anlayışın etkileri olarak; sosyo-kültürel alanda yeni kimlik ve kültür algılamalarının ortaya çıkması, muhafazakârlığın yükselişi, dinin toplumsal istikrar unsuru olarak kullanılması, Kemalizm’in sağ yorumunun güç kazanması, bürokraside sağ kadrolaşmanın geçmişe oranda daha da güçlenmesi dikkati çekmektedir. Bu kapsamda sağın bir parçası olan muhafazakarlık, siyasi olarak belirli bir sistem dâhilinde ele alınamasa da küresel siyasete paralel olarak, Türkiye’de de “yeni-sağ” ya da “yeni-muhafazakarlık” adı altında merkez sağ siyaset ile birlikte yükselişe geçmiştir (Safı, 2005: 171-176).

Yeni-sağ kavramı ile kastedilenin ne olduğuna ilişkin olarak Dubeil, “yeni olan şey, yeni muhafazakarlığın semantik yani anabilimsel yanı değildir; yeni olan onun uygulandığı tarihi bağlamdır...Yeni muhafazakarlık bir tepkidir. Tehdit altında gördüğü Batılı toplumların liberal akılcılığının siyasal savunmasını yapar... Yeni muhafazakârlık ile burjuva modernliğinin kendisi muhafazakâr hale gelmiştir. Bizler eski muhafazakârlığın bir yanda yeni-sağ öte yanda yeni muhafazakârlık olmak üzere ayrı dokular halinde ayrıştığı bir dönemin kapanışına tanık oluyoruz” (1998: 14-15). Dubeil’in yeni-sağ tanımının Türkiye siyasetine yansımaları, küresel siyasetle uyumlaşma süreçlerine paralel olarak merkez sağ siyasette ve bu siyasetin başat

aktörleri olan merkez sağ siyasi partilerde kendisini göstermiştir. Bu kapsamda küreselleşme sürecinin de temel dinamiği olarak kabul edilen neo-liberalizm, aynı zamanda yeni-sağ yaklaşımın da temelini oluşturmaktadır.

Dolayısıyla yeni-sağ, ekonomik alanda neo-liberalizm ve siyaset alanında yeni-muhafazakâr yaklaşımların bir bütünü olarak da görülebilir. Yeni-sağ genel olarak siyasette, devletin özellikle ekonomik alanlardan başlayarak küçültülmesini; küçülen bu alanlarda kamu faaliyet ve örgütlerinin yeniden yapılandırılmasını hedeflemektedir. “1970’lerin sonuna kadar yaşanan dönem yeni-sağ, dönemin siyasi uygulamalarına bir tepki olarak ortaya çıkmış, bu dönemin sonunda dünya ekonomisinde yaşanan büyük kriz ile 1980’li yıllarda ciddi bir alternatif hâline gelmiştir.” Farklı ülkelerde farklı bir gelişim çizgisi gösteren yeni-sağın, temelinde 1970’lerde yaşanan küresel ekonomik krizin yattığı bilinmektedir (Özkazanç, 1996: 1219).

Türkiye’de de yeni-sağ, dünyadaki uygulamalara paralel şekilde hem neo-liberal hem de muhafazakâr unsurlarıyla birlikte 1980’li yılların başından itibaren yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Bu tarihten itibaren yeni-sağ ve değerleri somut siyasal amaçlar hâline dönüşme yoluna girmiştir. Ekonomik liberalizasyon ve özelleştirme uygulamaları hep bu amaca yönelik olarak değerlendirilmelidir (Eryılmaz, 2010: 18-19). Aynı dönemde İngiltere’de Thatcher, Amerika’da Reagan yönetimi ile siyasal pratikte yansımalarını bulan yeni-sağ siyasetin Türkiye öncüsü olarak siyasal hayatta yerini alan parti ANAP ve lideri Turgut Özal olmuştur.

Küresel siyasi gelişmelerin paralelinde Türkiye’de yeni-sağın gelişimi 1980’li yıllarda ön plana çıkmıştır. Yıpranan devlet otoritesinin yaygın ve baskın olarak, yeniden kurma girişimi olarak gerçekleştirilen 12 Eylül’ün ortaya çıkardığı depolitizasyon ve ardından ANAP dönemi uygulamaları hem serbest piyasa ve demokrasi temelinde uygulamaların gerekli zeminini sağlamış hem de sağ siyasetin entelektüel dünyasının gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bu dönemde Özal tarafından oluşturulan ekonomik ve yapısal düzenlemeleri içeren 24 Ocak Ekonomik Kararları, 1980 sonrası oluşan Türk siyasal sürecinin en önemli kilometre taşını oluşturur. Oluşturulan bu program ile sürdürülmekte olan ithal ikameci ve korumacı ekonomik programdan keskin bir dönüşle; dış ticarete liberalizasyon, gerçekçi ve dalgalı kur politikası, özelleştirme, ekonominin lokomotifliğinin kamu sektöründen özel sektöre kaydırılması, kamu

harcamalarının azaltılması gibi uygulamalara geçiş benimsenmiştir (Safi, 2007: 263-264). Tüm bunların yanı sıra Turgut Özal'ın Nakşibendi bir ailede yetişmesi gibi dini tasavvufî kökenden gelen bir şahsiyetin serbest piyasa ekonomisi ve demokratik değerleri savunan “dört eğilimli”<sup>58</sup> bir siyaset geliştirmesi, hem Türk siyasetinde yeni-sağ açılımların önünü açmıştır hem de Türkiye'nin var olan muhafazakâr öğeleri ile birlikte küresel siyasetle bütünleşmesinin yolunu açmıştır.

Nitekim aynı dönemde düşünce özgürlükleri ile ilgili olarak 141, 142 ve 163. maddelerin ceza kanunundan<sup>59</sup> kaldırılmasıyla beraber dini özgürlüklerin önündeki bazı engellerin kaldırılması<sup>60</sup>, yeni-sağ akımın merkez sağdaki yansımaları ve uygulama örnekleri olarak değerlendirmek mümkündür. Böylece din yeni serbest piyasa koşullarının ve demokratik değerlerin özgürlüklerinden yararlanarak “yükselen değer” olmaya başlamıştır. Çünkü seksen öncesi dönemde komünizm ve faşizm gibi iki güçlü radikal eğilim, siyasal kimlik oluşturarak gençleri, aydınları ve kitleleri peşinden sürüklemiştir. Küreselleşmenin ivme kazandığı 1980 sonrası dönemde ideolojilerin sonlanmasa da eskiye nazaran hem etkilerinin kaybolması hem de “aşırılıklarının” küresel siyasete uyum süreci çerçevesinde törpülenmeye başlamasıyla beraber kimliği anlamlı hale getirmede bir boşluğun ortaya çıktığı söylenebilir. İşte din ve geleneksel değerler bu süreçte var olan boşluğu doldurmada önemli bir alternatif olarak görülmüştür. Bu çerçevede doksanlı yıllar küresel siyaset paralelinde Türkiye’de en hareketli merkez sağ tartışmaların yapılmaya başlandığı yıllar olmuştur (Mert, 2007: 18). ANAP, dört eğilimi temsil ettiğini öne sürerek siyaset sahnesindeki yerini aldığı daha önce de belirtilmiştir. ANAP aslında, merkezin asker eliyle oluşturulmasına bir tepki olarak değerlendirilmektedir. Bu yönüyle 1983’te ANAP’a toplamda %45,1’lik oranda oy vermiş kesimin Türkiye’nin yeni-sağ akımını temsilden, muhafazakâr çekirdeğini oluşturduğunu söylemek mümkündür (Heper, 2011: 205; Köker, 1996:

---

<sup>58</sup> Dört Eğilim ile kast edilen; AP- liberal sağ, CHP- sosyal demokrasi, MSP- mukaddesatçı- sağ, MHP- milliyetçi sağ’dır (Yücel, 2006: 57).

<sup>59</sup> İlgili kaynakta bu alana ilişkin maddeler her ne kadar anayasa maddesi olarak geçmekte ise de, aslında Türk Ceza Kanununa ilişkin maddelerdir ve bir sonraki dipnotta ilgili maddelerin açıklaması yer almaktadır.

<sup>60</sup> 1960-70’lerde Türkiye’nin uluslararası rolüyle de bağlantılı olarak, Türk Ceza Kanunu’nun 141. ve 142. maddeleri komünizm propagandası yapanların, 163. madde de aşırı sağ propagandası yapanların suçlarını ve cezalarını düzenler. 1980 anayasasının kişisel hak ve özgürlükler üzerindeki baskısı ancak 1987’den sonra, o da özellikle Avrupa Birliği konusundaki kararlılık ve önemli oranda uluslararası kurumların baskısı nedeniyle biraz azalmaya başladı. 1991 yılında, Sovyetler Birliği’nin yıkılmasının ve Soğuk Savaş sisteminin sona ermesinin de etkisiyle 141, 142 ve 163. maddeler kaldırılmıştır.

1252). Merkez sağ tarihinde ANAP dönemeci önemli görülmektedir. Çünkü merkez sağın tüm kesimlerinde Turgut Özal'lı ANAP miras olarak kabul edilmektedir. Dahası, Özal, sadece merkez sağ da değil, merkezin ötesinde de geniş kabul gören bir lider olarak görülmektedir (Mert, 2007: 29-30). Nitekim Özal'ın liderlik özellikleri de yeni-sağ akımla paralel şekilde küresel siyasetin yeni tarzı olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla bu yeni tarz partideki güçlü lider profili olmaktadır. Bu kapsamda bazıları için Türk dünyasının öncüsü, bazıları için ise tarikat ehli olarak ön plana çıkmaktadır. Ancak asıl belirleyici ise kuşkusuz neo-liberal ekonomi politikaları ile başlayan küreselleşme süreci çerçevesinde Türkiye'nin dış dünyaya kapılarını açmasıdır. Bu politikalar o dönemde merkezin de ötesinde “özellikle dindar muhafazakâr kesimde” etkili olmuştur.

Muhafazakârlığın ana damarı olan İslâmcılık ise tüm bu süreçte kimi zaman kent yoksullarının sistem karşıtı hareketine doğru akmış, kimi zaman da olanca gücüyle merkeze yönelmiştir. 1995 seçiminin sonuçlarına yansıyan İslâm'ın yükselişi, siyasette temellerini Özal döneminde yapılan anayasa değişikliklerinden almış ve Türkiye gerek zihnen, gerekse örgütsel olarak RP'nin iktidarına hazırlanmıştır. 1995'te muhafazakârların oyları ANAP, DYP ve RP arasında paylaşılmış, RP yüzde 21,5 ile en yüksek oy oranını almıştır. 1983 ve 1987'de ANAP'a oy vermiş kitlenin büyük bir kısmı 1995'te dini ve geleneksel değerlerin temsil edildiği RP'ye oy vermeyi tercih eder duruma gelmiştir. Bu manzarada birçok başka olgunun yanı sıra asıl sorumlu, ANAP'ın neo-liberal politikalar eşliğinde uyguladığı yöneliminin başarısız olması, sıradan muhafazakârlar tarafından onları bir araya getirenin “değerler” değil, “çıkarlar” olduğu şeklinde bir algılamının ortaya çıkmasıdır (Safi, 2005: 175).

ANAP'tan Refah Partisi'ne kayan oyların yanı sıra birde aynı dönemin bir diğer merkez sağ partisi olan DYP'ye bölünen oylara dikkati çekmek gerekmektedir. 1983'te DP ve AP' nin devamı olarak kurulan Doğru Yol Partisi'nin başına 6 Eylül 1987'e siyasi yasakların kalkmasının ardından Süleyman Demirel gelmiştir. Böylece ilk kez siyaset sahnesinde iki büyük merkez sağ parti bir arada yer almıştır. Bu açıdan bakıldığında doksanlı yıllarda, ANAP ve DYP arasında ikiye bölünmüş bir merkez sağ görülmektedir. Demirel'in siyaset sahnesine dönmesiyle birlikte merkezde muhalefet partisi olarak DYP karşımıza çıkmaktadır. İki parti arasındaki farklılıklar temelde parti liderleri arasındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır<sup>61</sup>. Nitekim ANAP Türkiye için

<sup>61</sup> Bu noktada iki parti arasındaki ilişki ve farklılıklara değinirken, Süleyman Demirel ile Turgut Özal arasındaki ilişki ve farklılıklara değinmek yerinde olacaktır. Süleyman Demirel ile Turgut Özal arasındaki yakınlık çok eskiye dayanmaktadır. Turgut Özal'ı 1966 yılında DPT'nin başına getiren

küresel sistemle bütünleşme yolunda atılan köklü yeniliklerin temsilcisi olarak görülmektedir. Özellikle Özal döneminde yürütülen sosyo-ekonomik politikalar Türkiye'nin sadece ekonomik alanda değil, sosyo-kültürel anlamda da dünyaya kapılarını açmasını sağlamıştır. DYP ise lider kişiliği ile doğru orantılı olarak, daha devletçi ve bürokratik manada bir merkez sağ partisi konumuna yerleşmiştir ki, bu durumun merkezi temsil eden bir parti olmasına rağmen zaman zaman merkezin oylarından ve desteğinden yoksun kalmasına neden olduğu görülmektedir. Özellikle ekonomi alanında sahip olunan farklı yaklaşımlar (Ergil, 1986: 15; Heper, 2011: 206) hem küreselleşmeyle ve küresel siyasetle bütünleşme noktasındaki düşüncelerini de hem de merkez sağ partisi olarak, hedef belirledikleri seçmen kitlesini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda DYP'nin bir merkez sağ partisi olarak, kentlerden ziyade kırsal kesimdeki seçmene hitap ettiği söylenebilir.

Ancak DYP'nin ithal ikameci modelinden, ihracata dayalı ekonomi modeline Özal döneminde geçildiği bilinmektedir. Bu durum bir merkez sağ partisi olarak DYP'de küreselleşme politikaları ile uyumlaşma yolundaki ilk adımlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca ANAP döneminde ekonomik alanda elde edilen sonuçların DYP'nin sahip olduğu ekonomik anlayıştan vazgeçmesinde önemli gerekçe olarak değerlendirilebilir (Zürcher, 1998: 429). Nitekim ANAP döneminde yaşanan hızlı ekonomik değişim ve gelişme süreci, benimsenen yeni-sağ politikalarla küresel sisteme entegrasyonun temel göstergeleri arasında değerlendirilmektedir.

1989 yerel seçimlerinde ANAP'ın birçok belediyeyi kaybetmesi kendi iç değerlendirmesini yapmasına yol açmıştır. 31 Ekim 1989'da Özal Cumhurbaşkanı olmuş ve partinin başına Yıldırım Akbulut geçmiştir. Ancak Akbulut'un başkanlığı süresince istenilen başarının elde edilememesi, Semra Özal'ın İstanbul İl Başkanlığı'na aday olması ve Özal'ın partiye müdahalesi gibi konular parti içinde liberaller-muhafazakârlar ayrımına sebep olmuştur. Bu ayrım ANAP'ın ilerleyen süreçlerde takip ettiği politikaları etkilemesi açısından önemli görülmektedir. 1991 seçimlerinden hemen önce ANAP'ın genel başkanı olan Mesut Yılmaz, hem parti içerisindeki bu ayrımı dengelemek hem de dört eğilimin tek bir partide birleşmesinin devam ettiğini gösteren “muhafazakârlık ile dengelenmeyen liberalizmin anarşiye yol açacağı, milliyetçilik ile

---

Süleyman Demirel idi. Ayrıca yine Demirel'in atamasıyla 1979'da Başbakanlık Müsteşarı olmuştur (Kahraman, 2007: 94-96; Altuğ, 1993: 69-76).

dengelenmeyen muhafazakârlığın ise dine dayalı bir devleti geri getireceği” (Heper, 2011: 209) görüşünü gündemde tutmaya çalışmıştır. Bu görüş partide Özal ile hakim olan yeni-sağ akımın ve değerlerinin Özal sonrasında da hakim olduğunu ortaya koymaya yönelik önemli bir adımdır. Fakat bu söylem partinin 1991 seçimlerinden ANAP %24'lük bir oy oranı ile çıkmasını ve DYP'den sonra ikinci parti olarak muhalefette kalmasını engelleyememiştir.

1993 yılında Cumhurbaşkanı Özal'ın vefat etmesi ardından Demirel'in cumhurbaşkanlığına seçilmesidir. Demirel'in ardından DYP genel başkanlığına Tansu Çiller seçilmiştir. 2002 seçimlerine kadar olan süreçte Çiller'in partideki başkanlığı devam etmiştir. 2002 seçimlerinden çok umutlu olan DYP, diğer partilerle kurduğu ittifaklara rağmen, barajı aşamamıştır. Sonuçta Çiller yapılacak ilk kongrede aday olmayacağını açıklamış ve öyle de yapmıştır. Genel başkan olarak ise Mehmet Ağar seçilmiş (Yücel, 2006: 72). 1991 yılından sonra sürekli düşüşte olan partinin ilk defa bu dönemde oy oranlarını yükseltmeye başlamış, ancak istenilen başarıyı yakalayamamıştır. Bu durum genel merkez farkına varmamışsa da parti tabanının erimesine ve/veya taleplerinin farklılaşmasına işaret etmektedir. Bu erime ve talep farklılaşmasının altında yatan temel nedenlerden biri de küreselleşme süreçleridir. Çünkü 1980 sonrası yaşanan değişim sadece yönetim ve ekonomi alanında olmamıştır. Küreselleşmenin getirileri ile birlikte dış dünyayla tanışan vatandaş/seçmen kitlesinin, düşünce yapısı ve talepleri de farklılaşmıştır. Nitekim bu dönem Türkiye siyasetinde seçmenin sorunlara çözüm bulma noktasında tıkanan partiler karşısında yeni arayışlar içerisinde olduğu bir dönem olarak da görülmektedir.

Benzer süreci takip eden ANAP'a baktığımızda, Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı olmasının ardından, parti genel başkanlığına Yıldırım Akbulut'un getirilmiş olduğu görülmektedir. Ancak 1991 yılında yapılan parti kongresinde parti içi muhalefetin desteğini alan Mesut Yılmaz genel başkanlığa gelmiştir. ANAP 1991 seçimlerinden sonraki süreçte koalisyon hükümetlerinde yer almıştır. Oy oranlarındaki düşüşün ardından meclise hatta seçimlere giremeyecek düzeye gelmiş ve sonuçta kendisini feshederek Demokrat Parti ile birleşmiştir. İktidara gelişinden, kendini feshedinceye kadarki süreçte ANAP oy oranı sürekli düşüşle geçmiştir (Mutlusu, 2010: 386-387). ANAP'ın yaşadığı bu destek kaybında, iktidarı süresince uyguladığı sosyo-ekonomik



politikaların olumsuz sonuçlarının belirleyici olduğu dile getirilmektedir. Bunun yanı sıra partinin kurulduğu süreçte ortaya koyduğu neo-liberal imajın ve yeni-sağ anlayışa dayalı siyasetin giderek kaybolması önemli etkenler arasında değerlendirilebilir. Parti tabanının gerçekleşemeyen beklentileri doğrultusunda muhafazakâr ve milliyetçi partilere doğru kayması ve son olarak partinin 28 Şubat sürecinde demokratik tavır gösteremeyerek, anti-demokratik süreçlerin bir parçası olması da partinin çöküşünün önemli etkenleri arasında sayılabilir. Nitekim Türk siyasi hayatında anti-demokratik süreçlere destek veren siyasi partilerin, takip eden seçim dönemlerinde, seçmen kitlesi tarafından cezalandırılırcasına desteklenmemesini örnekleri görülmektedir. Bu durum seçmen kitlesinin küreselleşme ile hayatlara yerleşen demokrasi gibi olgulardan vazgeçmeme kanaatinin de bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Özet olarak, Türkiye’de sağ siyasi söylemlerin kalkış noktası olarak 1950’li yıllarda DP muhalefetinin Cumhuriyet devrimine karşı oluşan tepki cephesini harekete geçirmiş ve bu çerçevede siyasi ifade bulmasını sağlamıştır. Bu aşamada “millet” yeniden tanımlanmış ve bu millet tanımı Batılı, seküler bir tanım olmuştur. Ellili yılların ardından DP’yi takiben Türk siyasi hayatında yerini alan AP ve özellikle sağ siyaset tarihine damgasını vuran Demirel, her zaman “millet”i temsil etme ve onu iktidar yapma iddiasında bulunmuş ve demokrasi taraftarı siyasi söylemlerinde her zaman bunun altını çizmiştir. Bu çerçeve merkez sağda demokrasinin, iktidarın milletin “gerçek temsilcilerinin” eline geçmesi ile tecelli etmiş olacağı anlayışı hâkim olmuştur. 1980 sonrasında yenilenen sağ siyasette ANAP ve lideri Özal yine aynı çizginin devamı olarak, toplumdan uzak seçkinlere karşı, milletin bir parçası ve temsilcisi olma durumunu vurgulamıştır (Mert, 2007: 104). Merkez tarihinde ciddi kırılmaları temsil eden Ak Parti ise klasik söylemin devamını sergileyerek, kendisini milletin gerçek temsilcisi ilan etmiştir. Bu noktada farklı olan, Ak Parti’nin “millet”i bu kez daha dindar ve muhafazakâr tarif etmesidir.

Ak Parti, öncelikle siyasal düzende yerinin muhafazakâr-demokrat bir konum olduğunu belirtir. Bu niteliklerin yanı sıra partinin yenilikçi ve çağdaş bir parti olduğu da vurgulanmaktadır (Seçim beyannamesi, 2003). 2002, 2007 ve 2011 genel seçimlerinde Ak Parti tek başına iktidara gelmiştir. Ak Parti ile ilgili yapılan

değerlendirmelerden biri, Ak Parti'nin milli görüş çizgisini reddederek, DP, ANAP çizgisinde bir parti olduğudur;

“Ak Parti, milli görüş çizgisini de reddetmemekle birlikte, meşru bir kimlik olarak kendini muhafazakâr-demokrat olarak tanımlamaktadır. Yöneticilerinin İslamcı geçmişlerini ortadan kaldırmak için ürettikleri muhafazakâr-demokrat kimlik, parti içindekileri ve dışındakileri tatmin edememiştir. Ak Parti ile ilgili olarak muhafazakâr-demokrat dışında İslami Parti, İslamcı Parti, Siyasal İslam Partisi, ılımlı İslam, Müslüman Demokrat, milliyetçi-muhafazakâr, demokrat, Merkez Sağ Partisi gibi farklı tanımlamalar yapılmaktadır” (Safi, 2007; 294-313).

Ancak bu farklı tanımlamaları kimi düşünürlerin ifade ettiği gibi bir kimlik arayışına bağlamaktan ziyade, merkez sağ seçmen kitlesinin Ak Parti'de kendisini bulduğunu söylemek daha yerinde bir olacaktır.

Bu çalışma çerçevesinde yapılan anket ve yapılandırılmış mülakat çalışmaları da, merkez sağ seçmenin Ak Parti'de kendisini bulduğu doğrultusundadır. Bu çerçevede üçüncü bölümde yer alan tablo 17'ye bakıldığında, parti içindeki siyasi eğilimlerin farklılığı bu durumun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

### **2.3.2 Liberal Sağ Siyasetin Dönüşümü: Politik Etkinliğe Rağmen Partileşememe**

“Modern bir ideoloji olarak liberalizm esas itibarıyla siyasi bir doktrindir. Liberalizmin modern bir doktrin olmasıyla kastedilen, onun tarihsel olarak Yeni Çağ'ın düşüncesine ve yeni toplumsal-siyasi formasyonların oluşmaya başlamasıyla birlikte ortaya çıkmış olmasına dayanmaktadır.” Bu bağlamda siyasi örgütlenme bakımından “yeni sınıfı” ile toplumsal-siyasal formların en tipik olarak oluşan, merkeziyetçi devlet yapılanması ve yeni vatandaşlık anlayışı ifade edilmektedir. Bu yeni dönemde insanlar, eski sosyal konumlarından farklı olarak, siyasi aidiyetleri/ kimlikleri ile ayırt edilmeye başlamışlardır. Liberalizm her ne kadar bu modernlik şartlarında ortaya çıkmış olsa da, onun her bakımdan modernlikle özdeş olduğunu söylemek doğru değildir (Erdoğan, 2005: 23- 40).

Bir terim olarak liberalizm dar anlamıyla, “tutuculuk ve sosyalizm arasında orta bir siyasal tutumu”, geniş anlamıyla, “komünizm ve faşizme karşı olarak ve genellikle bireysel özgürlük ve serbest pazar ekonomisiyle ilişkili demokrasiyi” anlatmak amacıyla kullanılır” (Sabine, 1991: 135-136). Liberalizm daha ziyade devlete ilişkin bir siyasi teori olarak ele alınmıştır.

Birbirinden farklı birçok liberalizm kavramlaştırması olmasına rağmen kabaca iki tür liberalizm anlayışından söz etmek mümkündür. İlki Anglo-Sakson geleneğinde ortaya çıkan, bireyci, negatif özgürlüğe dayalı, sınırlı devleti, piyasa adaletini savunan ve genellikle klasik liberalizm olarak adlandırılan türdür. Diğeri ise daha çok Kıta Avrupası geleneğine yakın olan, dağıtımcı adalete ve bu konuda devletin rolüne yer veren pozitif özgürlüğe dayalı ve refah devletçi liberalizm ya da sosyal liberalizm olarak adlandırılan türdür (Yurdusev, 1993: 105).

Liberaller daha çok klasik liberalizm olarak adlandırılan Anglo-Sakson geleneğine dayanan liberalizmi ön plana çıkarmaktadırlar. Klasik liberal gelenek bir siyasal akım olmaktan ziyade bir entelektüel gelenek<sup>62</sup> olarak ele alınmaktadır. Liberal siyasal felsefe dört temel noktada ifade edilmektedir: Bireycilik, özgürlük, kendiliğinden düzen ve piyasa ekonomisi ve sınırlı devlet.

Bu çerçevede liberalizmin, Türk siyasi hayatının 1980 sonrası öne çıkan akımlarından biri olduğu söylenebilir. Liberalizmin Türkiye'ye taşınmasının örneği ya da belirtisi olarak pek çok hususu dile getirmek mümkündür. Her ne kadar kökleri itibariyle Osmanlı'ya kadar dayandırılabilir olsa da kitlesel destek kazanamamış, gerek devlette ve gerekse entelektüeller arasında güçlü bir politik-düşünsel seçenek olma şansını 1980'lere kadar bulamamıştır. Ancak bu zamandan sonra küreselleşmenin dinamikleri arasında yer alan serbest piyasa ekonomisi ile birlikte kendine has ve hızlı bir neo-liberal dönüşüme sahne olmuştur. Bir düşünce geleneği ve entelektüel hareket olarak liberalizmin Türkiye'de konumundaki dönemsel değişimler, liberal kesimlerce büyük oranda dünyadaki siyasi atmosferle ilişkilendirilmektedir.

Bu anlamda liberal fikirler Türkiye'de on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren etkili olmaya başlamıştır. Çok genel anlamda Osmanlı Devleti'nin on dokuzuncu yüzyıl başlarından itibaren belirginleşen modernleşme çabasının aynı zamanda liberalleşme eğilimi anlamına geldiği ileri sürmüşlerdir. Liberal tarihsel perspektiften bakıldığında belli uygulamalar, kurumsal gelişmeler, şahıslar ya da dönemler şeklinde bir Türkiye liberalizm tarihi ortaya koymak mümkündür (Eriş, 1999: 64-73).

Cumhuriyet döneminin temel görüşleri bakımından liberal olarak nitelendirilebilecek ilk siyasi muhalefet hareketi yaklaşık bir yıl süre ile kurulup kaldırılan Terakkiperver

---

<sup>62</sup> Bu geleneğin önde gelen isimleri J. Locke, D. Hume, A. Smith, J.S. Mill, H. Sepencer, Mises, F. A. Hayek ... olarak sıralanabilir.

Cumhuriyet Fırkasıdır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasından sonra, 1930 yılında kurulan ve yine aynı yıl kapatılan Serbest Cumhuriyet Fırkası ise programı bakımından liberal olmakla beraber, gerçek bir muhalefet hareketi niteliğinde olduğunu söylemek mümkün değildir (Fedayi, 1999: 642-672).

Küresel siyasi sistemin bir getirisi ve/veya zorlaması olarak, 1946 yılında çok partili hayata geçilmiş ve 1950'de iktidara gelen DP, ana hatları ile liberal bir program ortaya koymuştur. Ancak sonrasında liberalleşme vaatlerinden uzaklaşmaya başlamıştır. Bu durumdan rahatsız olan bir grup Demokrat Parti üyesi 1955'te partiden ayrılarak Hürriyet Partisini kurmuştur. Ancak bu parti 1958'de CHP'ye katılmıştır. DP'nin kapatılmasından sonra yerini Adalet Partisi almış, bu parti de DP gibi daha çok "kalkınmacı-popülist bir parti olarak tanımlanagelmiştir." Aynı ideolojik tanım 1980 sonrasında kurulan Doğru Yol Partisi içinde geçerli sayılabilir. İlginç olan ve değinilmesi gereken noktalardan biri, çok partili siyasi hayata geçildikten sonra, merkez sağ partilerin programlarında genellikle liberal temalar yer almakla birlikte, 1990'lara kadar kendisini doğrudan doğruya liberal olarak tanımlayan bir partinin bulunmamasıdır (Erdoğan, 2005: 25-40).

1983 yılında kurulan ANAP'ın neo-liberal temalara diğer partilere kıyasla çok daha fazla değinen bir parti olduğu söylenebilir. Turgut Özal'ın damgasını vurduğu 1980'li yıllar Türkiye'de yaşanan küreselleşme eğilimleri çerçevesinde dışa açılma politikaları ve serbest piyasa ekonomisine geçiş, liberal fikirlerin ortaya çıkması için bir zemin hazırlamıştır. Özellikle SSCB'nin çökmesi ve sosyalizmin geçici bir alternatif olmaktan çıkmasıyla, liberal fikirlerin güçlenmesi için uygun zemin olduğu yıllar, Türkiye'de kendisini liberal olarak tanımlayan entelektüellerin varlığının artmasını sağlamıştır. Turgut Özal, ekonomide, kültürde ve toplumun her bir etkinlik alanında değişimi temsil eden bir görüntü çizmiştir (Çaylak, 1999: 481). Böylece Türkiye, küresel siyasette neo-liberal değerlerin öncüsü olan Thatcherizm ve Reaganizmin Türkiye verisiyonu olarak "Özalizm" denilen yeni bir olguyla tanışmıştır. Özal'ın kişiliğinde somutlaşan özalizm, seksenler Türkiye'sinin çeşitli unsurlarını içerisinde barındırmanın yanı sıra ükenin sosyo-ekonomik anlamda neo-liberal değerlerle tanışmasını ve büyük oranda kaynaşmasını sağlamıştır.

1983’de ANAP iktidarı ile başlayan liberalizm yönündeki temel değişimleri Erdoğan (1989: 39-40) dört başlık altında toplamıştır: İlk olarak iktidarın “kutsal devlet” anlayışı yerine, insanları önceleyen bir anlayışla gündeme getirmesidir. İkincisi, seçilmişlerin atanmışlara önceliği tezine ağırlık verilmiş ve hayata geçirilmiştir. Üçüncüsü, ilk defa gerçekten sivil bir cumhurbaşkanı seçilmiştir. Son olarak ise fikir özgürlüğünün genişlemesi yanında devletin sivilleştirilmesi yönünde önemli bir adım atılmıştır. Bununla birlikte Erdoğan’a göre, ANAP’ı tam anlamıyla bir liberal parti olarak değerlendirmek mümkün değildir. Nitekim parti iktisadi özgürlükler ve din özgürlüğü konusunda gösterdiği duyarlılığı genel olarak sivil ve siyasi özgürlükler söz konusu olduğunda aynı ölçüde gösteremediği yönünde eleştirilmektedir.

1990’lı yıllarla birlikte, özel ile kamusalın, piyasa ile demokrasinin organik birlikteliğinin sağlanması istenmiştir. Sağ ve sol ideolojiye mensup tüm toplumsal kesimler ve burjuvazi, daha sivil toplumcu ve katılımcı bir Türkiye’nin izini sürmeye başlamıştır. Liberal demokratik nitelikteki bu iz, toplumun hemen hemen tüm kesimleri tarafından kabul görmüştür (Çaylak, 1999: 481). Bu dönem liberalizmin tanıtılması, gündemde tutulması ve entelektüel siyasal örgütlenmesi konusunda önemli bir fırsat olarak görülmektedir. Türkiye’de liberalizmin genel canlanması ile birlikte neo-liberal faaliyet ve örgütlenme alanında gelişmeler bu dönemde yaşanmıştır.

1990’lar ve sonrası süreçte, devlet merkezli egemenlik pratikleri ile piyasa merkezli liberalleşme eğilimleri arasında bir işbirliği sağlandığı görülmektedir. Yeni-sağ sentezinin çözüldüğü bu dönemde piyasa merkezli temalar yerini giderek milliyetçi ve muhafazakâr temalardan ziyade liberal-demokrat temalara yönelmeye başlamıştır. “Yine aynı dönemde, siyasal-liberal fikirlerin yapısal sınırlarının tecrübe edildiği değil tersine “dönüştürücü ve radikal” vaatlerinin öne çıktığı bir dönem olmuştur” (Özkazanç, 2005: 645). Özellikle 1990’ların ortalarından itibaren güçlenen bu akım, Aydın Menderes’in Büyük Değişim Partisi, Y.B. Özal’ın Yeni Partisi, Cem Boyner’in Yeni Demokrasi Hareketi, Hasan Celal Güzel’in Yeniden Doğuş Partisi ve Liberal Demokrat Parti gibi siyasi partilere zemin oluşturmuşsa da bu partiler, 1990’ların siyasal atmosferinde varlık göstermemişlerdir. Bu durumun temel sebebi olarak, toplumsal tabanın seksenli yıllar ve sonrası süreçte yeni-sağ politikaların etkisiyle bir yandan neo-liberal değerlerle kaynaşırken bir yandan da siyasi ve sosyal anlamda daha fazla

muhafazakâr eğilimler göstermeye başlamasıdır. Bir diğer ifade ile küresel siyasetle Türkiye’de kabul gören yeni-sağ siyaset anlayışı, sadece liberal değerlerin hâkim olduğu dolayısıyla muhafazakâr değerlerden yoksun olan siyasi partileri içselleştirme noktasında aynı ilgiyi göstermemiştir.

1990’lı yılların sonlarında, Türkiye’de geleneksel siyaset ve neo-liberalizm birlikte kabul görmemeye başlamış, yerleşik siyasetçilerin ve siyasi partilerin devletçilikle suçlandığı siyasal yapı gündeme gelmeye başlamıştır. Liberal fikirlere eğilim göstermenin temel nedeni olarak, küresel siyasi sistemin istekleri doğrultusunda dışa açılma talepleri ile ilişkilendirmek mümkündür. Bu bağlamda ilk olarak medyada liberal düşüncenin canlanmaya başladığı söylenmektedir<sup>63</sup>. Yaşanan süreç aynı zamanda liberal siyasi partiler bazında destek bulunmasına karşı fikir/düşünce hareketleri açısından liberal değerlerin dikkat çektiğini ve kabul gördüğünü ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, 1980 sonrası Türkiye’inde toplumsal ve siyasal koşullar dikkate alındığında, küresel siyasal sistemin konjonktürel dalgalanmaları ve dayatmalarıyla birlikte gelen neo-liberal dalgadan etkilenmemesi düşünülemezdi. Türkiye’de 1990’ların ortalarından itibaren bir tür sivil arayış başlamış ve bu doğrultuda bir takım argümanlar kendisine yer açmaya çalışmıştır. Hem fikir platformunda (Liberal Düşünce Topluluğu gibi) hem de siyasal pratikte (Yeni Demokrasi Hareketi gibi) yeni açılımlar içine girilmiş ve Türkiye’nin sorunlarının liberal siyasal felsefeye hâkim olması ile aşılabileceği dile getirilmiştir. Ancak az önce ifade edildiği gibi fikir platformu olarak ele alınanlar belirli alanlarda gelişme göstermiş olsa da, siyasal pratik alanında kurulan siyasi partiler bir arayış ve /veya hevesten öteye gidememişlerdir.

Bu arkaplandan hareketle çalışmamızda, Türkiye’de liberalizm ve dönüşümü konusu analiz edilmeye çalışılırken de; 1992 yılında kurulan, kurucuları arasında ağırlıklı olarak liberal akademisyenlerin bulunduğu Liberal Düşünce Topluluğu (LDT) ile 22 Aralık 1994’te işadamı Cem Boyner’in liderliğinde kurulan Yeni Demokrasi Hareketi, (YDH) örneklerinden yararlanılacaktır.

---

<sup>63</sup> Yazılarında açık bir liberal- demokrat hattı ortaya koymaya çalışan bazı köşe yazarlarının yanı sıra, 1990’ların ortalarında Radikal, Yeni Yüzyıl gibi gazetelerde liberalizm tartışmalarına ayrılan sayfaları sıralayabiliriz.

### 2.3.2.1 Liberal Düşünce Topluluğu

Liberal felsefenin zenginleşmesi, tanıtılması ve yaygınlaşmasına, filozofların ortaya koydukları eserlerin yanı sıra, yine büyük çoğunluğu liberal filozofların önderliğinde kurulmuş olan enstitüler de büyük katkı sağlamıştır. Hayek'in öncülüğünü yaptığı "Mont Pelerin Topluluğu" bu kuruluşların ilkinin oluşturmaktadır. 1956 yılında Anthony Fisher önderliğinde kurulmuş olan "Institut of Economic Affairs"ın (IEA) liberal değerlerin tanıtılması, açıklanması ve hayata aktarılması konusunda büyük hizmetler sundukları belirtilmektedir (Uslu, 1999: 519). Dünyada yaşanan siyasi gelişmelerin paralelinde 1970'lerin sonlarında kendisini gösteren neo-liberal dalgalanma, Türkiye'de ancak 1980'lerin sonu ve 1990'lı yıllarda kendisini gösterebilmiştir. Bir önceki bölümde de değindiğimiz gibi Türkiye'de neo-liberalizmin kendisini gösterişi ilk olarak sınırlı da olsa Turgut Özal döneminde gerçekleşmiştir.

Liberal Düşünce Topluluğu, liberalizmin anlaşılması, tanıtılması ve yaygınlaştırılmasına ilişkin olarak ortaya çıkan, Türkiye'deki ilk kuruluştur. Liberalizm hakkında yukarıda yaptığımız açıklamaların devamı ışığında, Türkiye'de liberalizmin artık güçlü bir siyasal düşünce olarak kabul gördüğü, entelektüel çevrelerde ve siyasal alanda sağlam bir yer alma arzusu ve imkânının güçlü bir biçimde dile getirilmeye başlandığını söyleyebiliriz. Türkiye'de sözünü ettiğimiz liberal amaç ve çabaların en görünür örneğini Liberal Düşünce Topluluğu oluşturmuştur. 26 Aralık 1992 yılında kurulan Liberal Düşünce Topluluğu'nun köklerinin 1950'li yıllara kadar dayandırılarak, "Forum"un yeniden canlandırılmasına kadar dayandırıldığı söylenebilir. Nitekim hareketin kurucuları tarafından, kendileri için 1980 sonrası Aydın Yalçın önderliğindeki Yeni Forum çevresinin önemli yeri olduğu belirtilmektedir (Yayla, 2002: 35-66). Topluluk, ilk kuruluş aşamasında liberal eğilimli kişilerden oluşmuş ve bu kişiler liberal değerlerin ve kurumların fikir planında ülkemizde tanıtılması ve yaygınlaştırılması gerektiği konusunda hemfikir olarak kurulmuştur. Kuruluşunda belirlenen ana ilkeler doğrultusunda Liberal Düşünce Topluluğu "informel" bir yapıda ve liberal bir fikir odağının tesis edilmesine, o ana kadar beliren çalışmaların koordine edilmesine ve bütün bunlar yapılırken diğer ülkelerdeki benzer kuruluşlarla işbirliği yapılmasına karar verilmiştir. Daha sonra topluluk, 1 Nisan 1994 yılı itibari ile informel bir yapıdan

formel bir yapıya geçerek dernek statüsü almıştır. 7 Mayıs 1994'te ilk sempozyumunu<sup>64</sup> gerçekleştirmiş ve sonrasında sistematik eğitim faaliyetlerine başlamıştır (Yayla, 2003: 17-18). Topluluk, kendisini liberal olarak tanımlayan iki akademisyenin Atilla Yayla ve Mustafa Erdoğan'ın, Türkiye'nin fikri ve siyasi yelpazesinde olması gereken çok daha zayıf bir akım veya renk olarak mevcut olan liberalizmi, felsefi ve siyasi bakımdan ayrı bir fikir ve hareket olarak etkili kılma kararının ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Daha sonra bu isimlerden Atilla Yayla aracılığı ile "kıdemli ve istikrarlı bir klasik liberal" olarak bilinen avukat ve fikir adamı Kazım Berzeg'in kurucu başkan olmuştur (Özipek, 2005: 620- 628).

Liberal Düşünce Topluluğu kendisine örnek olarak, IEA'yı almıştır. Ancak ilgi alanı IEA'ya kıyasla çok daha geniştir. LDT, liberalizmin klasiklerini Türkçeye aktarmak, liberalizm istikametinde zihni bir dönüşüme zemin hazırlamak, yaygın bir eğitim faaliyeti sürdürmek, akademik amaçlarla popüler yazı amaçlarını bir şekilde bağdaştırmak, genç liberalleri yetiştirmek gibi hizmetleri üstlenmiştir (Yayla, 2003: 19). Topluluğun en önemli faaliyet sahaları arasında yayınları yer almaktadır. Liberalizmin temel eserlerini Türkçeye kazandırmakta ve gerek topluluğun resmi üyelerinin, gerekse liberal eğilimli diğer aydınların kitaplarını yayınlamaktadır. Ayrıca Liberal Düşünce Dergisi'nin yayımlanması, ulusal-uluslararası sempozyumlar, paneller, toplantılar, seminerler düzenlenmesi, telif ve çeviri eserlerin yayımlanması, süreli yayın faaliyetlerinin yapılmakta olduğu bilinmektedir.<sup>65</sup>

Gevşek üyelik bağı, dernek üyelerinin pratik siyasetteki farklı tutum ve aidiyetlerini açıklamaktadır. Topluluk içinde Liberal Demokrat Partiye oy verenlerden, ANAP, Ak Parti, DYP, BBP gibi herhangi bir partiyi benimseyenlere kadar, birbirinden çok farklı siyasi parti tercihleri olan zengin bir çeşitlilik bulunmaktadır. Topluluk üyeleri içinde yer aldıkları veya destek verdikleri partilerde liberal politikaları destekleyecek bir potansiyel olmasına ve eğer bu potansiyel varsa bunun geliştirilmesine çalışmaktadır. Bununla birlikte Yayla'nın da özellikle belirttiği gibi topluluk pratik siyasette herhangi

---

<sup>64</sup> Türkiye Birinci Liberal Düşünce Sempozyumu, 7 Mayıs 1994, TOBB, Ankara.

<sup>65</sup>Bu yayınlara örnek olarak; Kazım Berzeg, **Liberalizm, Demokrasi, Kapıkulu Geleneği**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1993; Mustafa Erdoğan, **Liberal Toplum Liberal Siyaset**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1993; Atilla Yayla, **Liberalizm**, Ankara, Turhan Kitabevi, 1992; (der.) Atilla Yayla, **Sosyal ve Siyasal Teori: Seçme Yazılar**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1993; Atilla Yayla, **Özgürlük Yolu Hayek'in Sosyal Teorisi**, Ankara, Turhan Kitabevi, 1993; Atilla Yayla, **Liberal Bakışlar**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1994. Ayrıca 1998 sonrasında kurulan Liberte Yayınları'nı, Liberal Düşünce Dergisi'ni verilebilir.



bir siyasi parti ile organik bağ kurmamaya özen göstermektedir. Ancak geniş yelpazede, liberal potansiyeli zayıf olanlar da dahil olmak üzere çok sayıda ve çeşitte siyasi partiyle iletişim içinde bulunmaya özen göstermektedir (Özipek, 2005: 620- 628).

Bu çerçevede topluluk üyelerinin siyasi tercihleri var olsa da, LDT yönetim kurulu üyeliğini işgal etmedikleri sürece düşüncelerini serbestçe savunabilirler. Ancak LDT, tüm siyasi partilere karşı bağımsızdır ve siyasi partilere değil, fikirlere destek vermektedir. LDT, geleneksel anlamda bir örgüt değildir. Resmi zorunluluklar nedeniyle bir dernek statüsü almış olsa da, örgütlerde karşılaşılan türden bir hiyerarşik yapısı bulunmamaktadır. Ayrıca hiçbir zaman bütün üyelerini mutlak anlamda bağlayıcı kararlar alamaz, basın açıklamaları ve bildirimler yayınlamaz, ortak bir kimlik adına konuşmaz, miting, yürüyüş...vb eylemler yapamaz (Yayla, 2003: 20-21).

LDT'nin, klasik liberal geleneğe göre savunduğu üç temel değer/ilke "hürriyet, adalet ve barış"tır. Bunlar aynı zamanda medeni hayatın, toplumsal barışın ve huzurun, maddi zenginlik ve refahın altında yatan değerlerdir (Uslu, 1999: 520).

Aynı zamanda derginin-topluluğun etkin isimleri tarafından küreselleşme nadir olarak ele alınan bir konu olarak dikkati çekmektedir. Topluluk, zaman zaman doğrudan zaman zaman dolaylı olarak küreselleşmeyi konu edinerek, 1980 sonrası gelişmeler, Batı düşüncesinden yeni neo-liberal küresel dönemin eğilimleri doğrultusunda küreselleşme ile ilintili farklı kavramlar etrafında toplanan gündem ortaya koymaktadır. Bu bağlamda liberalizm, sivil toplum, Avrupa Birliği, hukuk devleti, insan hakları öncelikli inceleme konuları olarak karşımıza çıkmaktadır. Liberal demokrasinin kavramları olan demokratikleşme, serbest piyasa ekonomisi, ekonomik serbestleşme gibi kavramlar küreselleşme ile paralel olarak popülerlik kazanan kavramlar olarak en çok ele alınan konular arasındadır (Şen, 2008: 192-194).

Bu çerçevede liberalizmin toplum, siyaset ve ekonomi alanını kapsayan kuramları, temaları ve tartışmalarına geniş yer verildiğini görülmektedir. Ağırlıklı gündem bu şekilde oluşturulmaktadır. Bunun yanında liberalizmin zaferi ve bir model ve doktrin olarak alternatifsizliği varsayımının güçlü etkisiyle, Türkiye'nin sorunları, küresel dünya ile bütünleşmesinin sağlanması gibi konular liberal değer ve ilkelerin modellemesine uygun fikir ve çözümler olarak görülmektedir.

### 2.3.2.2 Yeni Demokrasi Hareketi

1993 baharında bir tartışma grubunun<sup>66</sup> inisiyatifiyle doğup büyük bir hızla gelişen Yeni Demokrasi Hareketi (YDH) 1994'ün Aralık ayında partileşmiştir. Hareketin sözcüsü olan Cem Boyner'in 1994 yılı boyunca ülkenin çeşitli yerlerinde yapmış olduğu konuşmalar, Turgut Özal'ın ekonomi üzerinden tutmaya çalıştığı liberalizmi siyasi liberalizmle kuşatmaya çalışır niteliktedir.

Yapıcı, alternatif yeni bir siyasi arayış olduğu söylenebilecek olan, Yeni Demokrasi Hareketi nin başlangıcında; ait oldukları partiden koparak, yeni bir parti kurma ya da mevcutlara katılmanın bir yararı olmadığını düşünen, “yeni bir siyasi kanal açmak” tan ya da “önce bir platform” oluşturmak hedefini gündeme getiren politikacılar da vardır. Onlara göre geniş halk kitlelerinde bir hoşnutsuzluk söz konusudur ve siyasi atmosfer; partilerin varoluş nedenlerine, yani temsil ve politika oluşturma işlevlerine şekil veren kamu felsefesinin ve onun cisimlendiği kural ve pratiklerin değişmesinden yana gibi gözükmektedir. Yani mevcut başlıca partilere yönelik seçmen düzeyindeki karşıtlığın ardında, yeni bir sosyal değişime geçiş isteği yatmaktadır. Bu anlamda siyasi partileri yeniden keşfetmek gerekmektedir. Yukarıda özetlenen tablo Türkiyede belli bir çevrenin dünyada küreselleşmeyle oluşan yeni çevresel şartların yarattığı dinamiklerle “siyaseti yeniden icat etme” (Cizre, 2005: 27) çabasına giriştiği şeklinde yorumlanabilir. Liberal düşünceye yakın kesimler neo-liberal ideolojinin rehberliğinde tıkanan siyaseti yeniden canlandırma iddiasındadır.

YDH çekirdeğinin ilk toplantılarını yaptığı 1993 yılının bahar ve yaz aylarında Türkiye’de “barışçı” ve “uzlaşmacı” bir siyasal ortam gerektiren liberal çıkışlar için uygun bir ortam bulunmamaktaydı. Uğur Mumcu suikastı, Sivas’ta 33 solcu/laik aydınının katledilmesi gibi olayların ülkede gerginliği iyice arttırdığı bir dönemdir. Aynı zamanda bu dönem daha önceki bölümlerde değindiğimiz gibi muhafazakâr siyasetin Türkiye gündeminde yer aldığı ve Refah Partisi’nin oylarını en çok arttırdığı dönemdir. Böyle bir siyasi ortam içerisinde ortaya çıkan YDH, 9 Eylül 1993 tarihinde, İstanbul Marmara Oteli’nde Türkiye’nin siyasi ve toplumsal açmazlarına ilişkin çözüm önerileri sunan bir bildiri sunmuşlardır. Küresel siyasi düzen içerisinde bilgi toplumuna geçmiş

<sup>66</sup> Cem Boyner, Asaf Savaş Akat, Cengiz Çandar, Etyen Mahçupyan, Kemal Anadol, Mehmet Altan, Kemal Derviş, Zülfü Dicleli, Cemil Oktay, Necla Zarakol, Tuğrul Erkin, Memduh Hacıoğlu.

olan bir dünyada Türkiye'nin de yerini alması gerektiğini vurgulayarak başlayan bildiri ile sunulan çözüm önerileri şunlardır<sup>67</sup>:

- a. Devlet bireyin refahı ve özgürlüğü için vardır. Devlet kutsal ve mutlak değerli bir kurum değildir.
- b. Türkiye gerçekten demokratik bir devlet olmak istiyorsa, evrensel hukukun ulaştığı aşama olan Paris ile yasalarını uyumlu kılmalıdır.
- c. Merkezi devlet, yerinden yönetim ilkesine göre örgütlenmeli, temel faaliyet alanı savunma, dış politika, adalet, iç güvenlik, eğitim, sağlık ve büyük altyapı yatırımları konularında sınırlanmalı, öteki işler yerel yönetimlere devretmelidir.
- d. Silahlı kuvvetler bir iç güvenlik gücü olarak kullanılmamalı.
- e. Dış politikada temel seçim ileri dünya ile bütünleşmek olmalıdır.
- f. Din işleri ve din eğitimi cemaatlere bırakılmalıdır.
- g. Devlet her türlü ideolojiden arındırılmalıdır.

Bu öneriler dikkat edilirse küreselleşmenin dinamikleri olan serbest piyasa, neo-liberal ideoloji ve post-modern felsefeden kaynaklanmaktadır. Öyle anlaşılmaktadır ki daha özgür, daha dünya ile bütünleşmiş, daha az merkezi bir devlet ile Türkiye'nin soluklanabileceği düşünülmektedir. Ancak yukarıda ana hatlarıyla verilen bu yeni politik hareketin sunduğu bildirinin o anki Türkiye profili göz önüne alındığında bir temenni görünümünde olduğu söylenebilir. Çünkü tarihsel ve sosyolojik manada Türk toplumu bu denli liberal politik bir hamleye çok uygun bir kıvamda değildir. Türk toplumunun tarihsel arka planında ve toplumsal kültüründe çok derin izler bırakan devletin egemen kurum oluşunu kırmak ve toplum kesimlerinin önünü açacak yapıyı egemenleştirmek, birbirinden farklı özlemlere ve taleplere sahip toplumsal kesimleri bir potada çoğulcu bir şekilde uzlaştırabilmek siyaseten önemli risk taşıyan bir söylem konumundadır.

YDH fikriyatını ortaya koymak açısından tüzüğünün "parti ilkeleri" bölümüne yer vermek isabetli olacaktır. YDH'ne göre, Türkiye öyle bir noktaya gelmiştir ki,

---

<sup>67</sup> Burada özet maddeleri verilen bu bildiri, Türkiye Günlüğü Dergisi'nin 22. sayısında yayınlanmıştır.

toplumunun önüne geniş bir özgürlük yolu döşemeksizin iktisaden kalkınamazsınız. Bu çerçevede YDH girişim özgürlüğünü savunmaktadır. Üretkenlik ve verimliliğin ancak rekabetçi ve dışa açık piyasa koşullarında gerçekleşeceğini kabul etmektedir. Devletin rolünü ise piyasa kuralları içinde çeşitli makro politikalarla ekonomiye yön vermek olarak görür. YDH dayanışmacıdır. Toplumumuzun yardımlaşma ve dayanışma geleneklerinin güçlenmesini, insanların dostluk, kardeşlik ve dayanışma duyguları ile birbirine bağlanmasını toplumsal birliğin temeli sayar (Yeni Türkiye İçin Yeni Demokrasi, Parti Tüzüğü ve Programı, 22 Aralık 1994, Ankara). Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere partinin tam anlamıyla liberal olduğunu söyleyemeyiz. “Dayanışma ve sosyal adalet” zorunluluğu gibi kavramların “parti ilkeleri” arasında yer alması, farklı türden bir liberal partiye işaret etmektedir. Diğer bir ifade ile YDH’nın küresel siyasi süreci fazlasıyla yansıttığı görülmektedir ki bu anlamda tam anlamıyla liberal değil, neo-liberal bir yaklaşımla siyaset belirledikleri görülmektedir.

YDH’ne ilişkin en önemli eleştiri, partide her inançtan insanın bir araya gelmesinden oluşan “kozmpolit” yapı olmuştur. Ancak parti önde gelenleri, bunu bir avantaj olarak görmüş, “bizi Türkiye’ye ilişkin hayallerimiz birleştiriyor” ve söylemini benimsemişlerdir. YDH’nin gerek ekonomik gerekse siyasal alanda, başlangıçta net liberal hedeflerle yola çıktığı açıktır. Fakat gerek harekete gönül verenlerin kozmpolit yapısı gerekse ülkenin aşırı kutuplaşmış siyasal ortamının liberal politikalar için hiç de uygun olmaması, zamanla bir hedeflerden ciddi sapmaların doğmasına yol açmıştır. YDH’nin toplumun her kesimde yaygınlaşmamasında, toplumun yabancı olduğu bir düşüncenin pek de tanınmayan yeni bir kadro tarafından iletiliyor olmasının etkisi de vardır. YDH yöneticilerinin dışarıya verdikleri elit görüntü onları topluma daha da yabancılaştırmıştır (Görmüş, 2005:618).

Sonuç olarak tüm bunlardan hareketle YDH’nin küreselleşmeyle oluşan liberal konjonktürden faydalanma isteğiyle liberal sağ siyasetin partileşmesi ve kitleselleşmesi şeklinde bir hamle olarak ele almak mümkündür. Burada dikkat çekici olan bir husus da radikal liberal bir yaklaşımla dönüşümün yürütülmediğidir. Zira bu partinin programındaki dayanışmacı ve toplumcu öğeler radikal yani aşırı küreselleşmeci, aşırı neo-liberal bir tarzın dönüşümdeki unsurlardan biri olmadığını göstermektedir.

### 2.3.3 Muhafazakâr / İslamcı Siyasetin Dönüşümü: Kenarın Sesinin Merkezdeki Aksi

Avrupa kendi içinde modernleşme sürecini yaşarken, dünyadaki diğer ülkelerde de toplumsal ve siyasi değişimler yaşanmıştır. Türkiyede'ki muhafazakârlığın, dini geleneğin ve özü yaşatma tavrının modernist ve değişimci programlarla iç içe gelişmeye çalıştığı görülmektedir. Ancak cumhuriyetle birlikte “muhafaza edilecek” değerlerin değişimi, Türkiye’de refah devleti, Fransız Devrimi ve aydınlanma döneminin Batı’daki gibi yaşanmayışı<sup>68</sup>, muhafazakârlığın da Batı’daki anlamından farklı gelişmesinin nedeni olarak gösterilmektedir. Ayrıca, İmparatorluk dönemi ve Cumhuriyet süresince 1980’lere kadar kaydedilen köklü değişimler, siyasi kimliklerin belirlenmesi üzerinde oldukça etkili olmuş ve dolayısıyla yaşanan süreç muhafazakâr/İslamcı düşüncenin de siyasetin de dönüşmesini beraberinde getirmiştir. Yaşanan tarihsellikler içerisinde modernitenin etkisi ile baskın bir hal almış olan homojen ve laik ulus-devlet olma çabaları, seksenli yıllara kadar dini, geleneksel değerlerin ve düşüncenin bastırılmış ve geri planda bırakılmış olması sonucunu beraberinde getirmiştir.

Özellikle 1980’li yıllar ve sonrasında dini, geleneksel değerlerin ve düşüncenin hem siyasi hem de toplumsal hayata yeniden dönüşü, küreselleşme süreci ile ilişkilendirilebilmektedir. Nitekim muhafazakârlığın yirminci yüzyılın sonlarında gösterdiği etkinliğin, küreselleşme sürecinin düşünsel temellerini oluşturan post-modernizmin bir boyutu olduğunu bilmek ve yaşanan dönüşüm sürecini bu açıdan ele almak gerçekçi görünmektedir.

Bu çerçevede merkezi, otoriter devlete ve onun bireyin tercihini yok sayarak kendi hegemonik yaklaşımını dayatmasına karşı bireyin kendisine özgü bir alan yaratma çabasının muhafazakâr/İslamcı düşüncenin küreselleşme sürecinin ivme kazandığı 1980 ve sonrası süreçte hem siyasete eklemlenmesini hem de siyasal alan içerisindeki dönüşümünü hızlandırmıştır. Bu dönüşüm, Türkiye’deki muhafazakâr/İslamcı siyasetin öteki sosyal koşullarının yanı sıra bir kimlik olgusu olarak da değerlendirilmektedir. Bu anlamda, bireyler, İslami kimliğini toplumsal alana taşıyarak, yani onu siyasallaştırarak

---

<sup>68</sup> Samir Amin, Avrupa Merkezilik isimli eserinde Rönesans, aydınlanma felsefesi ve sonunda Fransız İhtilali ile olgunlaşan bireysel özgürlük, evrensel hümanizma, toplumsal eşitlik ve insan hakları yaklaşımlarını tartışmaktadır. Avrupa’nın sınırlarının neresi olduğu ve Avrupa merkezli kültür kuramına yönelik görüşlerini aktardığı eserinde Amin, İslamiyet ve Hıristiyan dünyasını incelerken, kapitalizme de vurgu yapar.

özel alanını genişletmek çabasıdır. Bu paradoksal gibi duran fakat çok özgül bir modernite durumudur. Bu yaklaşım, bu niteliğiyle 1990'lı yıllarda Türkiye'de hem demokrasinin sınırlarını genişletmiş hem kamusal-özel alan ayrımı gibi konularda yeni pozisyonlar oluşturmak açısından büyük yarar ve katkı sağlamıştır (Kahraman, 2007).

Dolayısıyla Türkiye'de muhafazakâr/İslamcı siyasetin dönüşümü; gerek gündelik hayatta yaşanan sorunlara çözüm üretme noktasında ve gerekse cumhuriyet, demokrasi, liberalizm, Kemalizm ve milliyetçilik gibi farklı ideolojilerden ve yaklaşımlardan etkilenerken (Duran, 2011), kendisini küresel tarihsellik içerisinde devam ettirmiştir. Bu nedenle muhafazakâr/İslamcı siyasetin dönüşümünü ele alırken, İslamcılık düşüncesini temel alarak tarihselliğine veya sürekli değişiyor olmasına dikkat edildiğinde, tarih içinde canlı bir hareket olduğundan ve zaman içerisinde deyişebilmesinden yola çıkarak (Aktay, 2011), küreselleşme süreciyle olan uyumlaşmasına da işaret edilebilmektedir. Buradan yola çıkarak, muhafazakâr/İslamcı siyasetin dönüşümünden bahsedilirken küresel siyaset perspektifinde bir dönüşüm ve süreklilikten bahsedilmesi mümkündür.

Bu çerçevede 1980 sonrası süreçte muhafazakâr/İslamcı siyasetin dönüşüm sürecine bakıldığında, Refahyol iktidarı ile yaşanan 28 Şubat sürecinin ve Kemalist hegemonyanın ürettiği siyaset, muhafazakâr/İslamcı siyasetin var olma mücadelesi içerisinde dönüşümüne ivme kazandırmıştır. Bu paralelde muhafazakâr/İslamcı siyasetin dönüşümü AB üyelik sürecine destek veren, küresel siyaset süreci ile bütünleşme yolunda adımlar atmayı kaçınılmaz gören bir yöne evrilmiştir (Duran, 2005: 1-39). Küresel siyasete uyum sürecinin muhafazakâr/İslamcı siyaseti en önemli dönüştürücü etkisi de İslami kimlik ve İslam medeniyeti gibi söylemlerin kendini otantik, saf ve bütüncül bir İslam algılamasından uzaklaştırması olmuştur. Bu bağlamda muhafazakâr/İslamcı siyasetin tarihselliği korunarak, meşruiyetinin halka ve toplumun yaşam tarzına dayandırılması durumu sözkonusu olmuştur ki, bu durum muhafazakâr/İslamcı siyaset anlayışı çerçevesinde, İslamcılığa ilişkin siyasal iddialardan vazgeçilmesi ile iktidar sahibi olunmasında etkili olmuştur. Bu çerçevede Ak Parti'nin, kimi muhafazakârlıktan/İslamcılıktan kaynaklanan toplumsal talepleri yaşanabilir kılmaya çalışması, toplumdan gelen talepler doğrultusunda düzenlenmeye çalışılmakta ve dolayısıyla da halka dayandırılmaktadır (Bezci ve Miş, 2012: 12-13).

Çalışmanın bu bölümünde; Türk siyasi hayatının özellikle 1980 sonrası dönemdeki değişimlerinin ve toplumsal yapısının yansıtılmasındaki amaç, muhafazakâr/İslamcı siyaset anlayışı çerçevesinde Milli Görüş geleneğini ve dönüşümünü betimleyerek, Türkiye'deki muhafazakâr kimliğin ve dönüşüm süreçlerinin netleşmesine yardımcı olmaktır. Bu çerçevede ilk olarak Mehmet Zahid Kotku'ya ve Milli Görüş hareketine ve paralelinde ortaya çıkan MNP ve MSP'ye kısaca değinmek yerinde olacaktır.

MNP'nin oluşumuna fikir babalığı eden, İskenderpaşa cemaatinin ünlü Nakşibendi lideri Mehmet Zahid Kotku'dur. Kotku, Nakşibendi tarikatının önde gelen çağdaş Türk-İslam sosyo-politik hareketlerinin büyük bir kısmının kaynağı olma konumunun altını çizmiştir ve Türk toplumunun geniş kesimlerini harekete geçiren iki prensip “kimlik” ve “adalet” anlayışını tespit etmek suretiyle, Milli Görüş Hareketinin koordinatlarını belirlemiştir.<sup>69</sup> Cemaat aracılığıyla 1969'da Necmettin Erbakan'ın Konya'da TBMM'ne seçilmesini sağlamış ve kısa süre sonra Kotku ve müritleri aracılığıyla, Erbakan'ın dini ve geleneksel değerlere dayanan siyasi partisinin ilk biçimi olan MSP'nin teşkilatlanması tamamlanmıştır (Yavuz, 2008: 279).

### **2.3.3.1 Refah Partisi Dönemi**

Milli Görüş Hareketi çizgisinde 1980 sonrasında kurulan 19 Temmuz 1983 yılında RP olmuştur. Parti ismi ve genel başkanı ve parti kurucuları MSP'den farklı olsa da kullanılan söylemler MSP'nin kullandığı söylemlerdir. Aralarındaki en temel fark, RP, MSP'den farklı olarak, “Milli Görüş” kavramı yerine “Milli Şuur” kavramını kullanmıştır. RP kuruluşunu takiben bütün yurt genelinde teşkilatlanmaya başlamış ve 25 Mart 1984'de yapılan mahalli seçimlere katılmış, bu seçimlerde %4,4 oranında oy almanın yanı sıra, 64 il ve 59 ilçede teşkilatlanmasını tamamlamıştır. RP, 30 Haziran 1985'te ilk olağan büyük kongresini yapmıştır. Bu kongre Türkiye basınında RP'nin ilerleyen yıllarda siyasal yaşamda adından çok söz ettirecek bir yapılanma içinde olduğu biçiminde yorumlanmıştır (Poyraz, 2010: 318- 320).

12 Eylül darbesinden sonra yasaklı liderler arasında yer alan Erbakan'ın 1987 yılında yapılan referandum sonucu, diğer liderlerle birlikte yasağı kalkmış ve parti ikinci olağan kongresi ile Erbakan RP'nin başına geçmiştir. 27 Mart 1994 mahalli genel seçimlerine

---

<sup>69</sup> Milli Görüş Hareketi beş parti kurmuştur: MNP (1970- 1972); MSP (Ekim 1972- 1983); RP (Temmuz 1983-1998); FP(1997- 2001) ve SP (2001-)

kadar %10 barajına takıldığı için çeşitli partilerle ittifaklar<sup>70</sup> yaparak meclise giren RP, bu tarihten sonraki seçimlerde yaşadığı seçim barajı sıkıntısını yaşamamıştır. Bu durum seksenlerin sonu ile birlikte RP'nin belirli bir toplumsal tabana hitap ettiğinin ve ilerleyen dönemlerde genel seçmen kitlesinin hem iktidardaki partilerden memnun olmaması hem de küresel siyaset perspektifinde artan muhafazakâr eğilimlerle birlikte oylarının artacağına ilk işaretleri olarak değerlendirilebilir.

Nitekim 1994 yılı mahalli genel seçimlerinde %19,01 oranında oy alan RP, başta İstanbul, Ankara, Konya, Erzurum gibi illerin büyükşehir belediye başkanlıkları olmak üzere 28 il ve 400'e yakın ilçe ve belde de belediye başkanlıklarını kazanmıştır. Belediyeler aracılığıyla kent yoksullarını, gecekondu kesimlerini, sosyal güvenlikten yoksun yeni göçmenleri kucaklayan “adil ekonomik düzen” yaklaşımı başarısının temel nedeni olarak görülmektedir. Bu kesimlere yönelik yiyecek, giyecek, yakacak, sağlık, eğitim yardımları, partinin bu kitlelerle somut bağlar kurmasını sağlamıştır (Tuğsal, 2010: 156). Yürütülen etkin belediyeçilik hizmetleri insanların yaşam kalitesini önemli ölçüde iyileştirmiştir. Bu anlamda küreselleşme süreci ile birlikte gelişen yeni-sağ karşısında alternatif olarak değerlendirilen yeni sol yaklaşımların, sosyal devlet anlayışına yönelik Türkiye'deki yansıması RP ile kendisini göstermiştir. Kentsel rantın, daha geniş kesimlerle paylaşılmasıyla partiye olan destek hızlı bir biçimde büyümüştür.

Yerel seçimlerde elde edilen bu başarı, 1995 seçimlerinde de devam etmiş ve RP, %21,4 oy oranı ile 158 milletvekili çıkarmış ve birinci parti olmuştur. Bu seçimler muhafazakâr/İslamcı siyasetin modern bir yapılanma ile iktidara gelmesini ve bu zamana kadar iktidara gelen siyasi partilerin politikalarından memnun olmayan seçmen kitlesini adil düzen, yoksullukla mücadele gibi konularla kendisine çekmesini sağlamıştır. 1995 seçimlerinde elde edilen başarı iktidarda DYP ile koalisyona gidilmiştir. Bu koalisyon hükümeti ile Türkiye'de ilk kez muhafazakâr/İslamcı bir hareketin lideri başbakan olmuş ve Türk siyasal tarihinde yeni bir kırılma noktası yaşanmıştır. 1980'li yılların sonlarından 1990'lı yılların sonlarına kadar geçen süre zarfında, Milli Görüş Hareketinin ortaya attığı tezleri inandırıcı kılan ve onun ortaya attığı biçimiyle bu tezleri ondan daha iyi ortaya atacak kimsenin olmadığı bir dönem

---

<sup>70</sup> 1991 milletvekili genel seçimlerinde Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) ve İslahatçı Demokrasi Partisi ile (IDP) ittifaka girmiştir. Seçim sonuçlarında bu ittifak 62 milletvekili çıkarmış, ancak ittifakın bozulması ile RP'nin milletvekili sayısı 23'e düşmüştür.



yaşanmıştır. Bu dönemde muhafazakârlık/İslamcılık hem büyük bir siyasal başarıya kavuşmuş hem de düşünce planında seküler akımları geride bırakan bir canlılık ve orijinallik göstermiştir (Gülalp, 2003: 13-14). Bu görüşler çerçevesinde Milli Görüş Hareketi'nin milliyetçi öğeler taşıdığı da belirtilmekte (Sarıbay, 2004a: 581) seçimlerde elde edilen başarının da etkili olduğu vurgulanmaktadır. Yavuz (2005: 289) ise RP'nin 1995 genel seçimindeki başarısını “ağırlaşan ekonomik ve kültürel şartları vurgulamaya yönelik olarak İslami sembolleri kullanımıyla da” bağlantılı olduğunu belirtmektedir. Bu kapsamda partinin seçmen kitlesini hızlı bir biçimde genişletmesinin bir nedeni de, 1980 askeri müdahalesinin, milliyetçiliği İslam ile harmanlayarak, 1980 öncesinin kent yoksullarını “kapan” sosyalist-komünist etkilere ve İran Devrimi'nin yol açabileceği radikal İslam “tehlikesine” karşı desteklemesi olmuştur. Dolayısıyla bir yandan sola darbe vurulmuş, öbür yandan Kemalizm ile İslam uzlaştırılarak statükonun korunması amaçlanmıştır (Bölükbaşı, 2012: 170). Yaşanan bu sürecin küresel siyasi eğilimler doğrultusunda yeni-sağ yaklaşımlarla muhafazakarlığı da desteklemesi de, RP'nin seçmen profilinin genişlemesine destek olmuştur. Diğer bir ifade ile var olan siyasi partilerden memnun olmayan toplumsal taban, muhafazakâr eğilimlerin de artması ile birlikte RP'ye kaymaya başlamıştır.

RP 1990'larda yerel yönetimlerde kazandığı başarılarla 1980'de temeli atılan ekonomik düzenin yoksullaştırdığı, girişilen sosyal ve kültürel reformların bir kenara attığı kesimlere ulaşabilmiştir. Bu durumdan da anlaşılabilir gibi Milli Görüş akımı sadece siyasal alanda değil sosyo-ekonomik alanda da döneme göre diğer partilere nazaran daha kökten bir değişimi savunduğu ve bunu pratiğe döktüğü görülebilir. Milli Görüş çizgisindeki partiler (yani MNP, MSP, RP, SP, FP) için ekonomik alanda genel bir yorum yapmak gerekirse iç ticarete ve dış ticarete devlet müdahalesini gerekli görmüşlerdir. Devletin ekonomi alanında düzenleyici rol üstlenmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Milli Görüş Hareketi genel anlamda siyasal İslamcılığın demokratik versiyonu olarak da ifade edilmektedir (Akdoğan, 2004: 100). Bu yorum partinin küresel siyasetin liberal demokrasi ayağına ılımlı bakan değişim yanlış yönünü ortaya koymaktadır. Ayrıca Milli Görüş Hareketinin Türk siyasetinde temsil edildiği siyasal çizginin gelişme sebepleri olarak, diğer partilerin derinleşen sorunlara çözüm üretememesi, muhafazakâr/İslamcı siyasetin yayılması, rüşvet, yolsuzluğa karşı dürüst

yönetim vaadi, mahalli idare seçimlerinin önem kazanması ve yerel yönetimlerdeki başarılar, genel itibariyle ortanın üzerinde uzlaşılan kimlik sunması gösterilmektedir.

RP, İslami retoriğin ötesinde hem milli düzeyde hem de yerel düzeyde hayatın sadece dini yönü üzerinde durmamış bunun yanı sıra işsizlik, okul ve sağlık sorunları gibi toplumun somut sosyo-ekonomik sorunlarına da odaklanarak hizmet etmiştir (Çakır, 1994: 20). RP'nin kendini destekleyen tabanına uygun olarak sosyal yardım pratikleriyle hareket ettiği konusunda paralel görüşler bulunmaktadır.<sup>71</sup> Ayrıca RP dışlanmışların partisi olarak görülmektedir. Küreselleşmenin nimetlerinden dışlanan yoksullar ve ekonomik olarak yükselmelerine, artan eğitimlerine rağmen toplumdaki statüleriyle gelirleri arasında tezatlık olanların, seçkin konuma gelmek isteyenlerin arasında RP ile bir bağ oluşmuştur. Bu kapsamda RP, refah devleti anlayışının yeniden yapılanmış hali olan ve küresel siyaset sürecinde “yeni-sol” olarak adlandırılan politikalarla karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda Türkiye’de yeni-sağ ve yeni-solun birer versiyonu olarak değerlendirilen DYP-SHP hükümetlerinin görece başarısız ve yeni sol politikaları devre dışı bırakan siyasetleri ile kıyaslandığında; RP'nin İslami değerlerle bütünleştirdiği yeni sol ve sosyal devlet anlayışı çerçevesindeki politikalarının çok daha başarılı olduğunu söylemek mümkündür.

RP'ye kayan oyların dinamik, sistemle sorunu olan, güncel meseleleri kavrayamasa da hayatında değişimin etkisini görmek isteyen kesimlerden geldiğini belirtmiştir. Ayrıca hızlı kapitalistleşmenin ezdiği, dışladığı, horladığı kesimlere, umut üzerine oturtulan popülist “Adil Düzen” kavramı çekici gelmiştir (Akdoğan, 2004: 102). 1980’ler ve 1990’ların ortasına kadar iktidara gelemeyen RP'nin 1996’da iktidara gelmesinde seçmenler tarafından belli başlı siyasi partiler arasında en temizi olarak kabul edilmesi önemli bir faktördür. RP'nin 1990’lardaki başarısı CHP'nin 1970’lerde oynadığı rolün benzerini üstlenmesiyle açıklanabilir (Gülalp, 2003: 49-72). Bu rol; değişimin öncüsü

---

<sup>71</sup> Bakırezer ve Demirer, “Ak Parti’nin Sosyal Siyaseti” ;**Ak Parti El Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu**, Editör: İlhan Uzgel, Bülent Duru, Phoenix Yayınları, Ankara, s.158, 2009; Ruşen, Çakır, **Ne Şeriat Ne Demokrasi: Refah Partisini Anlamak**, Siyah Beyaz Yayınları, İstanbul, s. 20, 1994; İlhan Uzgel, “AKP: Neo-liberal Dönüşümün Yeni Aktörü”, **AKP El Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu**, Editör: İlhan Uzgel ve Bülent Duru, Phoenix Yayınları, Ankara, s. 14-19, 2009; Yalçın Akdoğan, **Ak Parti ve Muhafazakar Demokrasi**, Alfa Yayınları, İstanbul, s. 102, 2004.

olma, etkin hizmet ve en önemlisi de toplumsal taleplere cevap verme/sorunlara çözüm üretme noktasında atılan önemli adımlar noktasında kendisini göstermektedir.

1990'lı yıllardan itibaren, ekonomik liberal politikalarla geniş seçmen kitlesini buluşturan ideolojik söylemler denklemi yıpranmış ve bu alanda boşluk oluşmuş olduğunu; bu boşluğu seksenli yıllardan beri yükselen ve yükselirken seyir değiştiren muhafazakârlığın/İslamcılığın doldurduğunu söylemek isabetli bir tespit olacaktır (Mert, 2007: 13-14). Bu çerçevede RP'nin güçlenme süreci şöyle açıklanabilir: 1994 yerel seçiminden sonra RP'li belediye başkanları çok iyi hizmet sunmuşlardır. Bunun yanı sıra RP, halkın ihtiyaçlarına cevap vermede soldaki ve sağdaki diğer partilerden daha profesyonel davranmıştır. Büyük şehirlerin küçük burjuvazileri, devletin büyük ölçekli sanayiciler için ekonomiye müdahale etmesini istememiştir. Bu durumu engellemek için kamuoyunu devlete ve büyük sanayicilere karşı harekete geçirmenin yolunu İslami semboller, etik ve serbest ticaret değerlerinde bulmuşlardır. İlerleyen süreçte küçük ve orta ölçekli şirketler ekonomik büyümeden en fazla pay alanlar olmuş ve çıkarlarını korumak için MÜSİAD'ı kurmuşlardır. Bu kesimin ideolojisi sosyal olarak İslami iken, ekonomik anlamda liberal olarak değerlendirilmektedir. MÜSİAD bir anlamda, muhafazakâr-İslamcı düşüncenin küresel siyasetle entegrasyonunun göstergesidir.

Görüldüğü gibi 1990'ların ortalarında Türkiye'de muhafazakârlık/İslamcılık ve değerleri hızla yükselmektedir. Özellikle 1995 genel seçiminde siyasal İslam güçlü bir atılım yapmıştır. Yavuz, bu atılımın nedenini "kişisel İslamın" gelişimine bağlamıştır. Birçok gelişmiş sanayi toplumunda görülen dine dönüş, 1990'larda Türkiye'de de eğitimli ve refah seviyesi yüksek çoğu kişinin manevi hayatındaki boşluğu doldurmada yardımcı olmuştur. 1980 darbesinden sonra dinsel bağlılığın iyi bir vatandaş olmanın işareti olarak tanımlamasının devletin resmi politikalarında yer alması muhafazakârlığın/İslamcılığın yükselişinde etkili olmuştur. Dinin gerek toplumda gerekse resmi çevrelerde kazandığı saygınlık parlamentoda İslam'ı temsil etme konusunda bir rekabete yol açmıştır. Bu durum, dini daha da siyasallaştırmıştır ve dinin siyasal tartışmaların odağına yerleşmesine neden olmuştur (Yavuz, 2005: 291).

Muhafazakârlığın/İslam'ın yükselişinin temelinde başarısız bir ekonomik modernleşme ve dünya ekonomisinin 1970'lerde girdiği kriz sonrası oluşan yıkıcı sonuçlar

bulunmaktadır (Bakırezer ve Demirer, 2009: 171-172). Türkiye’de dini ve geleneksel değerlere dayanan bir siyasi partiyi iktidara taşıyan faktörler içerisinde, her şeyden önce sosyo-ekonomik şartların etkililiğine vurgu yapılmaktadır. Bu durum küreselleşmenin ekonomik boyutunun kültürel ve siyasi boyutla olan etkileşimini ve bunun da ulusal siyasete olan etkilerini ortaya koymaktadır.

RP iktidarı, dönemindeki bazı faaliyetlerinden dolayı eleştirilmiştir. 1996 yılında RP’nin DYP ile hükümet kurup iktidara geldikten sonra Adil Düzen projesini çağrıştırır hiçbir icraata imza atmaması, hatta yıllarca eleştirdiği birçok uygulamanın devamı yönünde politika izlemesi, İsrail’le askeri anlaşma imzalaması, eleştirdiği faiz sistemine dokunmaması, sistemi etkileyecek radikal bir uygulamaya gitmemesi eleştirilmiştir. Ancak RP’nin eleştirilen bu yönlerinin ideolojik olarak haklılık yanları bulunsa dahi, iktidar olmanın ve iktidarda kalmanın ön koşulları arasında nitelendirilebilecek olan küresel siyasetle uyumlaşma sürecinin partiyi değişime/dönüşüme tabi tuttuğu görülmektedir. Nitekim küresel siyasetle uyumlaşmada belirli ideolojik aşırılıkların törpülenmiş olmasına rağmen RP’si kimi zaman yasalar ve demokratik düzenin ruhuna uygun hareket eden bir oluşum olarak değerlendirilmemiştir.

Bu durumun altında yatan neden olarak RP’nin Soğuk Savaş dönemi konjonktürüyle şekillenen “millici” (küreselleşme karşıtı) çizgisiyle o dönem için gerek iç, gerekse dış ittifaklar için tehlikeli bir konum olarak değerlendirildiği belirtilebilir. Avrupa ülkelerine yapılan ihracat göz önüne alındığında, Türkiye’nin AB üyeliğinde isteksiz davranması modern burjuvazi için önemli bir sorun oluşturmuştur. Benzer şekilde NATO’ya karşı da soğuk bir duruş sergileyen RP, egemen küresel aktörler açısından güven duyulmayacak bir konumda yer almıştır (Bölükbaşı, 2012: 166-187). Kısacası RP, küresel siyasetle uyumlu politika takip etme sürecini belirli noktalarda devre dışı bırakmış gibi görünmektedir. Bu durum RP, hem bir kitle partisine dönüşmesine engel olmuş hem de muhalif seslerin yükselmesine sebep olarak partinin kapatılmasının arkaplanında önemli gerekçeler arasına yerleşmiştir.

Nitekim 16 Ocak 1998’de RP, laiklik karşıtı eylemlerin odağı olduğu gerekçesiyle kapatılmıştır. Bu konuya 28 Şubat süreci ile ilgili başlıklarda detaylı olarak yer verildiği için burada ayrıca değinilmemiştir. Ancak siyasal sistem açısından RP’nin kapatılması ile sonuçlanan sürecin başlatılması ve toplumda yeni tarz ideolojik tercihlere yönelik

olarak, laik-antilaik yapılanmanın oluşmasına neden olmuş ve farklı oluşumlara olan ihtiyacın gözler önüne serilmesini sağlamıştır. 1980 sonrası hemen hemen tüm siyasi partilerin ekonomi temelli söylemlerle kamuoyunda iktidar alternatifi olmaktan çıkmasına sebep olmuş ve 28 Şubat süreci ile de ekonomik sorunların ikinci plana itildiği bir siyasal sistem ortaya çıkmıştır. Türk siyasal sisteminde yaşanan bu siyasi sürecin etkisi uzun müddet devam ettirmiştir. Buradan hareketle bir sonraki başlıkta RP'nin kapatılmasının ardından birbirlerinin devamı niteliğini taşıyan Fazilet Partisi (FP) ve sonrasında kurulmuş olan Saadet Partisi'nin (SP) kuruluş süreçleri ve bu süreçte bu partilerin yaşadığı değişim sürecine değinilmeye çalışılmıştır.

### **2.3.3.2 Milli Görüş Hareketinde Fikir Ayrılıkları Doğuyor: Fazilet Partisi (FP), Saadet Partisi (SP) ve Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti) Dönemleri**

Fazilet Partisi 17 Aralık 1997 tarihinde kurulmuştur. FP'nin kurulmasının üzerinden yaklaşık bir ay kadar bir zaman geçtikten sonra Anayasa Mahkemesi RP'nin kapatılması kararını açıklamış ve bu tarihe kadar bir siyasi parti olarak herhangi bir faaliyette bulunmamış olan FP, bu tarihten itibaren Türkiye'nin ana muhalefet partisi haline gelmiştir (Bulaç, 2010: 49). Bu yönde birbirini izleyen gelişmeler FP'li yöneticilerin tersine beyanda bulunmalarına rağmen, kapatılan RP'nin devamı oldukları yönündeki tartışmaları doğurmuş, medyada FP'nin kapatılan RP'nin genel başkanı tarafından yönlendirildiği yönünde haberler yer almıştır. Aynı süreçte FP içerisinde öncülüğünü Abdullah Gül, Bülent Arınç, Cemil Çiçek, Ali Coşkun, Abdülkadir Aksu ve Nevzat Yalçıntaş'ın yaptığı bir grup milletvekili geçmişte yapılan hataların tekrar yapıldığı ve parti yönetimine dışarıdan müdahale olduğunu yönünde eleştiriler getirmeye başlamışlardır. Bu durum RP deneyiminin başarısız olmasının ardından, Milli Görüş Hareketi içerisindeki genç kuşak (yenilikçiler) ve gelenekçiler şeklinde ikili bir ayrıma sebep olmuş ve bu paralelde yenilikçi grup, liderliğin değişimi konusunda daha ısrarcı olmaya başlamıştır (Poyraz, 2010: 322). Parti içindeki bu yeni arayışın kendisi önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

Milli Görüş içerisinde yenilikçiler ve gelenekçiler olarak kutuplaşan iki grup FP'nin kurulup genel başkanının seçilmesi sırasında da derin çatışma içine girmişlerdir. 28 Şubat sürecinin getirdiği bir çözüme olarak değerlendirilen bu durum, FP'nin 14 Mayıs 2000 tarihindeki kongresinde kendisini göstermiştir. İlk kez Milli Görüş Hareketi'nin

bir kongresinde iki genel başkan adayı çıkmıştır. Erbakan, Recai Kutan'ın genel başkan olmasını isterken, yenilikçi kanat bu duruma karşı gelerek, öncelikle Bülent Arınç'ı aday olarak çıkarmıştır. Fakat Arınç, daha sonra adaylığını açıklayan Abdullah Gül'ün lehine yarıştan çekilmiştir. Sonuçta Kutan'ın aldığı oy 633, Gül ve yenilikçiler ise 521oy almıştır (Çakır, 2004: 574). Çıkan sonuçlar gerek parti de gerekse hareket içerisinde hiç bir şeyin eskisi gibi olmayacağını kanıtı olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda 18 Nisan 1999 seçimlerinin Milli Görüş Hareketi içerisinde ayrı bir önemi bulunmaktadır. Görüş ayrılıklarının keskinleşip derinleşmesi üzerine Milli Görüş Hareketi içerisinde bir grup kendisine ve siyaset anlayışına yeni bir yön verme eğilimine girmiştir. Bu seçimden sonra parti içi muhalefet oranı iyice artmıştır.<sup>72</sup>

18 Nisan seçimlerinin ardından toplanan TBMM'de yemin töreni esnasında, FP'nin İstanbul Milletvekillerinden Merve Kavakçı'nın başörtülü olarak yemin etmek istemesi, dönemin Başbakanı Bülent Ecevit'in müdahalesi ve DSP'li bir grup milletvekilinin protestoları ile engellenmiştir. Bu süreçte FP'li milletvekilleri ise başörtülü milletvekili olunmasının ve Mecliste yemin etmesinin önünde bir engel olmadığı görüşünü savunmuşlardır. Burada görülmektedir ki, gerek RP iktidarı döneminde gerekse FP'nin meclise girdiği dönemde, partinin ve mensuplarının küreselleşme ile gelen çokkültürcülük anlayışı çerçevesinde değerlendirilebilecek olan kimlik taleplerini, dönemin siyasi süreci ve partileri tarafından kabul görmemektedir. Hâlbuki, küresel siyaset geleneksel yasal düzenleme düzeyinde olmasa da, kültürel kimlikleri, “kendi kimliklerine dönük geleneksel normları ve değerleri uygulama” talebinde bulunabilme yolunda imkan tanımaktadır (Keyman, 2007: 217-230). Nitekim genel kurul Merve Kavakçı milletvekilliği yemini etmeden son bulmuştur. Fazilet Partisi faaliyete geçtiği günden itibaren, geldiği gelenekten farklı bir söyleme sahip olmaya çalışmışsa da akıbeti geldiği gelenekten farklı olmamıştır. Parti içi muhalefet durumunun devam ettiği bu süreçte FP, laiklik ilkesine aykırı hareket ettiği gerekçesiyle 22 Haziran 2001 tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır.

Milli Görüş çizgisinin özellikle 1980'lerden sonra maruz kaldığı iki temel değişim sürecinden bahsedilebilir. Bunlarda ilki bu kesimlerin Türkiye'deki siyaset kurumunun

---

<sup>72</sup>Seçimlerde kendisinden beklenen performansı gösteremeyen FP'sinin muhafazakâr seçmen kitlesi bu dönemde MHP'ye kaymıştır. Yaşanan bu oy kaymalarının temel nedeni olarak, muhafazakâr seçmenin oylarının boşa gitmesi kaygısı ve FP'nin 28 Şubat sürecinde Meclis'teki gücünü etkin kullanamamasına yönelik tepkiler olarak belirtilebilir.

işleyişi ve güç dağılımında yaşanan tecrübelerin ortaya koyduğu reel durum; diğeri ise dünyadaki değişmelerin ideolojik eksenden küreselleşmenin etkisi ile reel eksene doğru kaymasıdır (Poyraz, 2010: 328). Bu çerçevede Milli Görüş çizgisini takip eden yukarıda değinmiş olduğumuz siyasi partilerin söylemlerinde ve öncelik verdikleri politikalarında değişiklikler olmuştur. Örneğin 1980 sonrası dünyada ve dolayısıyla Türkiye’de ağırlıklı gündemin ekonomi olması, Milli Görüş’te de ekonomik söylemleri ön plana çıkarmıştır. 28 Şubat sürecinin etkisi olarak ise birey hak ve özgürlüklerinin ön plana çıkarıldığı, liberal değerlerin vurgulandığı Fazilet Partisi söylemleri aracılığı ile belirlenebilmektedir.

Fazilet partisinin kapatılmasından çok kısa bir süre sonra Milli Görüş’ün gelenekçi kanadını temsil edenler 20 Temmuz 2001 tarihinde Saadet Partisini kurmuşlardır. Partinin genel başkanı Recai Kutan olmuştur. Milli Görüş Hareketi’nin resmi temsilcisi olarak hareket eden partinin amblemi, RP ve FP’nin ortak vurgusu olan hilal’i içinde bulundurmaktadır. Partinin tabanı aynı dönemde yenilikçi kanat tarafından kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi ile bölünmüştür. FP’nin kapatılmasına müteakip değişik ortamlarda yapılan tartışmalarda 1990’lı yılların başından itibaren tercih edilen bir siyasi parti gibi davranma politikası terk edilerek Milli Görüş geleneğine geri dönülmesi yönünde bir uzlaşma sağlanmıştır. Bu kapsamda SP’nin söylemi Milli Görüş’ün ülke sorunlarına ürettiği çözüm önerileri kapsamında şekillenmiştir. Milli Görüş geleneğinin tek temsilcisinin Saadet Partisi olduğu vurgusu 3 Kasım 2002 seçimlerine ilişkin seçim beyannamesinde de ön plana çıkarılmış ve bir anlamda yenilikçi kanadın Milli Görüş geleneğini sahiplenmesi engellenmiştir (Karaalioğlu, 2001: 32). Ancak yine de 3 Kasım 2002 tarihinde yapılan genel seçimlerinde Saadet Partisi % 10 barajını aşamamıştır.

FP’nin kapatılmasının ardından 2001’de yenilikçi kanat olarak nitelendirilen grup ise Recep Tayyip Erdoğan’ın liderliğinde Ak Parti’yi kurmuştur. Ak Parti, siyasal yelpazede Milli Görüşü temsil eden, Necmettin Erbakan tarafından kurulan ve kapatılan MNP-MSP-RP-FP çizgisinden ayrışarak gelen bir partidir (Heper, 2011: 409-410). Her ne kadar bağlı olduğu gelenekten ayrışarak gelmişse olsa muhafazakâr-İslamcı siyasetin dönüşümü açısından bakıldığında, Ak Parti’nin kendi kimliğini tanımlarken ortaya koymuş olduğu “muhafazakâr demokrasi” kavramı önemli bir değişim ve dönüşüm noktasına işaret etmektedir. Partinin kurucu üyeleri arasında yer alan Hüseyin Çelik

(03.08.2013) ile yapılan mülakat çerçevesinde Çelik; genel başkan Recep Tayyip Erdoğan'ın partinin ilk kuruluş toplantısında “bu yeni oluşumla hiç birşeyin eskisi gibi olmayacağı” vurgusunu yapmasına değinerek, o zaman toplantıda bulunan herkesin gerçekten farklı bir süreç takip edileceği ve yaşanacağı noktasında hemfikir olduğunu söylemektedir. Nitekim hem tarihsel perspektiften bakıldığında hem de küresel siyasetle eklemlenme aşamasında sadece parti değil partinin iktidara gelmesi ile Türkiye’de farklı bir süreç yaşamaya başlamıştır.

Küresel sistemle yaşanan eklemlenme süreci ve başarısı dikkate alındığında, Ak Parti'nin Milli Görüş Geleneğinin devamı olup olmadığı yönünde tartışmalar dikkat çekici bir hal almaktadır. Bu çerçevede Ak Parti'nin Türkiye'nin modernleşme sürecinde farklı bir yol izleyerek İslamileşme döneminin demokratik olarak temsil edildiği belirtilmektedir. Bu kapsamda, Ak Parti'nin İslami olma yönü Milli Görüş geleneğinden çok farklıdır. Ak Parti'deki İslamilik Milli Görüşteki gibi ya da ondan daha geriye dönük bir İslamilik değil; aksine içinde moderniteyi de barındıran, (Akyol; 2009: 15-17) modernite ve küresel süreçlerle barışık bir İslamiyet'tir. Bu yeni yaklaşım tarzı Ak Parti'yi küresel süreçlere eklemlenmede uyumlu bir noktaya getirirken, neo-liberal ve sivil toplumcu bir çizgiye de sahip olmasını sağlamıştır. Böylece 1990'larda Türkiye’de yaşanan derin ekonomik ve siyasal krizlerden çıkış için ekonomide küreselleşme siyasette de neo-liberal demokrasiyi öngören bir yeniden yapılanma programını benimsemeyen (Özkazanç; 2005) bir parti olarak değerlendirilmektedir.

Nitekim yapılan mülakat görüşmeleri esnasında Aktay (22.06.2013), Ak Parti'nin “kapsayıcı” bir siyaseti sürdürebilmesi için gerek modern zamanlarla gerekse küresel siyaset süreçleri ile birlikte ilerleyebilecek bir yol izlemesinin şart olduğunu vurgulamaktadır. Aktay'a göre bu kapsayıcılık ne tek başına “milliyetçilik”le ne de “İslamcılık/İslamiyet”le olmaktadır. Tek başına milliyetçiliğin yeterli olmamasının sebebi, yerleşik millet tanımı ile Türkiye'nin bünyesinde barındırdığı çeşitliliklerin barışamadığının artık genel kabul görmesidir. Diğer taraftan ülkenin yaklaşık %90'ının Müslüman bir nüfusa sahip olması İslamiyeti kapsayıcı olarak kabul etmek için yeterli görülmemektedir. Demek ki, her iki öğeyi de içerisinde barındıran siyaset anlayışı Türkiye için kapsayıcı bir nitelik taşıyacaktır. Bu öğelere bugün en yakın siyaset izleyen parti ise Ak Parti'dir.



Şen, Milli Görüş çizgisinde olan veya bu çizgide olup olmadığı tartışılan partilerin programlarını incelediği çalışmasında Ak Parti'nin Milli Görüş'ün temel tezlerini ve kavramlarını önemli oranda terk ettiğine dikkat çekmiştir. Bu değişimin gösterdiği örneklerden biri de Milli Görüş'ün, geçmişte büyük oranda devlet müdahalesini ve kontrollü bir ekonomiyi öngörmesi nedeniyle piyasa ekonomisinin dışında bir anlayışı temsil etmesine karşın Ak Parti'nin programında “Partimiz... tüm kurum ve kurallarıyla işleyen piyasa ekonomisinden yanadır” maddesiyle, 1980'li yıllarda Türkiye'de yerleştirilmeye çalışılan serbest piyasa ekonomisi anlayışını savunma noktasına geldiğidir (Şen, 2004: 76). Ak Parti yönetiminin küreselleşmeye karşı ılımlı bir yaklaşıma sahip olduğunu mülakatlar kapsamında da söylemek mümkündür. Bu bağlamda, hem Aktay hem de Çelik küreselleşmenin “kaçınılmaz” olarak hayatlara giren bir olgu olduğunu belirtmektedirler. Bu nedenle küreselleşmeden kaçmak ya da etkilenmemeye çalışmak her iki parti yöneticisi için de anlamsız gözükmektedir. Çünkü küreselleşme siyaset yapma tarzını küresel boyuta taşıyarak, hem alanını genişletmiş hem de çeşitlendirmiştir. Böylece siyasi partiler küresel siyasette etkin olmaya başlamış ve Ak Parti'de bu siyaset anlayışını aktif olarak takip etmeye çalışmaktadır.

Ak Parti'nin çekirdek kadrosu büyük oranda Milli Görüş geleneğinden gelmektedir ve Ak Parti muhafazakâr-demokrat bir partidir. Gerek içerisinden çıktığı siyasi çevre, gerekse kurucu ve yönetici kadroları bunu açıkça ortaya koymaktadır. Ancak bu durum Ak Parti'yi merkez sağ parti içerisinde tanımlamak için bir engel teşkil etmemektedir. Çünkü DP ve ANAP da benzer muhafazakâr değerlere sahip merkez sağ partiler olarak anılmaktadırlar. Yine bu partilerin iktidarı döneminde küresel siyasetle uyumlu politikalar takip ettikleri bilinmektedir. Buradan hareketle Ak Parti de bu zincirin bir halkası olarak görülebilir. Ak Parti misyonunu “toplumsal merkezin değer ve taleplerini siyasetin merkezine taşımak” olarak ifade etmektedir (Bingöl ve Akgün, 2005: 5). Dolayısıyla Ak Parti, İslami duyarlılığı olan ve kadrosunun bir bölümü Milli Görüş'ten gelen kişilerden oluşmakla birlikte; kendisini İslamcı bir parti olarak tanımlamamaktadır. Nitekim seçim beyannamesinde de Ak Parti kendini “Süreklilik içinde değişimi arayan, birliktelik içinde farklılıkları koruyan, toplumun dinamizmine güvenen, dünyadaki gelişmelere ve yeniliklere açık bir siyaset anlayışını hakim kılmayı amaçlayan demokrat, muhafazakar, yenilikçi ve çağdaş bir parti” olarak tanımlamıştır. Böylece Ak Parti kendini merkeze konumlandırmaktadır. Nitekim FP'ye, ANAP'a ve

MHP'ye oy verip de umduğunu bulamayan sağ seçmen Ak Parti saflarına katılmıştır (Gümüş, 2009: 53-54). Bu değerlendirmeler ışığında Ak Parti'nin, sağ tandanslı ve muhafazakâr bir tabana sahip olduğunu söylenebilir. Öyle ki, bu durum çalışma kapsamında yapılan anket çalışması ile de desteklenmektedir. Anket çalışmasına ilişkin veriler incelendiğinde, Ak Parti mensubu olarak kendisini milliyetçi, liberal, muhafazakâr, milliyetçi-muhafazakâr ve muhafazakâr-demokrat olarak tanımlayan farklı sağ siyasi eğilimlerin var olduğu görülmektedir. Sonuçta gerek literatür araştırmaları gerek yapılan mülakatlar ve gerekse anket çalışmaları dikkate alındığında, Ak Parti, küresel siyaset ile uyumlu politikalar takip eden, muhafazakar-demokrat bir parti olarak tanımlanabilmektedir ve bu özellikleri ile Türkiye'deki sağ tandanslı seçmen kitlesinin kendisini tanımladığı bir parti olarak değerlendirilebilir.

#### **2.3.4 Milliyetçi Siyasetin Dönüşümü: Devlet Ve Toplum Arasındaki Dilemma**

Tarihsel gelişimi içinde Türk milliyetçiliğini ele aldığımızda, diğer milliyetçi örneklerdeki gibi öncelikle dil ve tarih gibi kültürel sahalarda başladığı görülmektedir. Başlangıç dönemi için Yeni Osmanlı ve Jöntürk hareketleri içindeki tesirler, Rusya'dan gelen milliyetçi aydınların Pan-slavizme tepki ya da kültürel Türkçülükten siyasal Türkçülüğe doğru eğilimler olarak sıralamak mümkündür.

Türk milliyetçiliği düşüncesinin doğuşundan itibaren iki temel özelliği bünyesinde barındırdığı iddia edilmektedir: Bunlardan ilki, muhtemelen Osmanlı imparatorluk geleneğinden gelmeleri, Türk kültüründe bu tür birikimin olmaması ve Müslüman olmaları gibi sebeplerle Osmanlı aydınları Avrupa'daki ırkçı düşüncelerle hiç ilgilenmemişlerdir. Diğer bir özellik olarak, Turancılık duygu ve fikrinin, doğuşundan itibaren Türk milliyetçiliği düşüncesinde bir ülkü olarak var olduğunu söyleyebiliriz. Milli varlığın bu yeniden algılanış söyleminde, Osmanlı devleti sınırları dışında da aynı dili konuşan, aynı dine inanan ve ortak tarihi köklerimiz olan toplulukların varlığının daha yakından bilinmesi, doğal olarak bu dünyanın birleşmesi ülküsünü de beraberinde getirmiştir (Köseoğlu, 2002: 224-225).

Düşünce kökleri böyle bir geçmişe dayandırılan MHP hareketi, 1950'lerde hızlanan sosyo-kültürel ve politik değişme sürecinde, yerleşik sosyo-kültürel yapıdaki muhtelif sembol, değer ve davranış kodlarının reaksiyonel bir ideolojik politizasyonla buluşarak

eyleme dönüşmesidir. MHP hareketi genel anlamda Türk toplumundaki anti-komünizm, dini ve kültürel temellerden güç alan, sosyolojik bir tepki olarak değerlendirilebilir (Çalık, 1995: 201-203).

Küreselleşmenin Türkiye’de yavaş yavaş gündeme girişi ve siyasal tartışmalarda kendine yer bulmaya başlaması, milliyetçi bakış açısından ilk karşılığını iki ana eksen üzerinden bulmuştur. Bu eksenlerden birini Sovyet Bloğunun çökmesi, Soğuk Savaş’ın sonu ve Yeni Dünya Düzeni tartışmaları oluştururken, diğesinde milliyetçilik karşıtı bir akım olarak Marksizmin değer kaybına uğraması yer alır. Sovyet deneyiminin başarısızlığa uğraması, yakın tarihi dönemde karşı karşıya gelmiş iki rakip siyasal-ideolojik kamptan Marksist ve sol fikirlerin yenilgisi olarak görülürken, bunun tersi yönde ise milliyetçiliğin içerde itibarının yükselmesine ilişkin kanaatlerin ve yorumların yaygınlaşmasına neden olmuştur (Özdağ, 1999: 395).

1980 sonrası Türkiye’de milliyetçi siyaset ve bu siyasetin dönüşümü dediğimizde ilk akla gelen Milliyetçi Hareket Partisi’dir. MHP, aşırı sağ partiden “çağdaş” Avrupalı bir aşırı sağ partiye dönüşümünü yıllar içerisinde gerçekleştirmiştir. MHP’yi Türkiye’de kendisine has kılan en önemli özellik, partinin milliyetçi duruş tarzıdır. MHP milliyetçiliğinin en önemli özelliği, Aydınlar Ocağı’nda esinlenerek siyasal bir harekete dönüştürdüğü Türk-İslam Sentezi’dir. Parti, seksenli yıllarda Kemalist modernleşme projesinin dışladığı din faktörünü, devletle çatışmadan ideolojisine eklememeyi başarmıştır. MHP’nin Türk-İslam Sentezi, ideolojik İslamcılık tutumundan farklı Cumhuriyet’in laik niteliği ile çatışmayan bir özellik göstermektedir (Arıkan, 2008: 7).

MHP’nin Türk siyasal hayatında yer almaya başladığı tarih, 9 Şubat 1969’dur. Ancak MHP’nin temsil ettiği siyasal hareketin partileşme sürecine bakıldığında ilk olarak karşımıza Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) çıkmaktadır. Alparslan Türkeş 1965 yılında bu partide genel başkan seçilmiştir. Alparslan Türkeş’in CKMP’ nin başına geçmesi ile milliyetçi hareket bir parti aracılığı ile siyasal hayata taşınmış ve milliyetçi ideoloji bu parti sayesinde siyasal hayat içinde kurumsallaşma sürecine girmiştir (Yayman, 2009: 1-20).

Osman Bölükbaşı<sup>73</sup> liderliğindeki parti de birçok parti içi gerginlik yaşanmış ve Osman Bölükbaşı'nın da aralarında bulunduğu bir grup milletvekili partiden ayrılarak eski Millet Parti'sinin kuruluşunu açıklamıştır. Yaşananlar üzerine CKMP'nin 1964 yılında toplanan kongresinde "Türkeşçiler" adı verilen bir grup oluşmuş ve aynı kongrede Ahmet Oğuz genel başkan seçilmiştir. 1964 yılı ortalarında Türkeş ve eski MBK üyesi arkadaşlarında Mustafa Kaplan, Fazıl Akkoyunlu, Şefik Soyuyüce ve Numan Esin'in CKMP'ye girmiştir. Parti içinde taraftarları ile birlikte güçlü konuma gelen Türkeş, 1965 Adana Kongresinde genel başkan geçilmiştir. Türkeş'in genel başkan olması ardından parti içinde yeni bir yapılanma kendini göstermiştir. Üstlenilen anti-komünizm işleviyle gençlik bu yönde motive edilmeye başlanmıştır (Uzun, 2010: 238- 339).

8-9 Şubat 1969 tarihlerinde partinin Adana'da toplanan kongresinde parti adı Milliyetçi Hareket Partisi olarak değiştirilmiştir. Amblemin ise kırmızı zemin üzerine "üç hilal" den oluşması belirlenmiştir. CKMP'nin isminin MHP olarak değiştirilmiş olması yalnızca bir isim değişikliği değil, aynı zamanda ideolojik ve örgütsel değişim sürecinin son noktasını ifade etmektedir. Partinin adının ve ambleminin değiştirilmesi örgütsel ve ideolojik alanda yeni bir yapılanmanın sonucu olarak değerlendirilmektedir. Türk siyasal hayatında ilk kez bir siyasi parti, siyasi olarak "milliyetçi" kavramını parti adına yerleştirmiş ve milliyetçilik ideolojisini kendisine temel olarak almıştır. Türk milliyetçiliği bu noktadan sonra bütünüyle bir siyasi partinin temel ideolojisini oluşturmuştur (Çalık, 1995: 93).

1968-1971 döneminde Avrupa'da sol hareketlerin hız kazanması ile birlikte, sol hareket Türkiye'de de gelişme göstermeye başlamış ve bunların çoğu da şiddet eylemleri ile seslerini duyurmayı amaçlamıştır. Gelişen bu sol hareket karşısında MHP-ülkücü hareket, kendisine anti-komünist ve devletçi bir hareket niteliği kazandırarak sol

---

<sup>73</sup>MHP, çekirdeğini Millet Partisi'nin oluşturduğu CKMP' nin isim değiştirmesiyle Türk siyasal hayatındaki yerini almıştır. Parti içi çekişmeler nedeniyle partiden uzaklaştırılan ve istifa eden milletvekillerinin Mareşal Fevzi Çakmak başkanlığında 20 Temmuz 1948'de kurdukları Millet Partisi, CKMP' nin ana çekirdeğini oluşturan ilk siyasal örgüttür. 8 Temmuz 1953 tarihinde faaliyetlerine hükümet tarafından son verilen Millet Partisi, Ankara Sulh Mahkemesi tarafından, 27 Haziran 1954'te "dini esasa dayanan ve gayesini saklayan bir cemiyet olduğu" gerekçesiyle kapatılmıştır. Parti 1954'te Millet Partisi kurucularından Osman Bölükbaşı başkanlığında Cumhuriyetçi Millet Partisi adını alarak yeniden kurulmuştur (Karpaz, 1996: 338-340).

hareketin karşısına çıkmıştır. Bu çerçevede oluşturduğu siyasal çizgi, küresel siyasal sistem içerisinde anti-komünist söylem üzerine oturmuştur.

Şiddet eylemlerinin giderek yaygınlaşmasına karşılık sivil yönetimin bu eylemler karşısında yetersiz kaldığı gerekçesiyle silahlı kuvvetler, 12 Mart 1971’de başbakana bir muhtıra vererek, anarşiyi sona erdirebilecek, güçlü bir hükümetin kurulmasını istemiştir. Ayrıca bu istekler yerine getirilmezse ordunun anayasal görevini yerine getirerek yönetime el koyacağını ifade etmiştir (Zürcher, 1998: 375). Müdahale sonrasında sol örgütlerin tasfiyesinin yanı sıra sağ parti ve örgütlerin müdahale karşısında sessiz kalmalarına rağmen tasfiye edilmesi<sup>74</sup>, MHP’nin söyleminde değişimleri beraberinde getirmiştir. 1971 müdahalesi ardından MHP, devletçi yönü ağır basan bir kimlik yerine, muhafazakâr ve İslami söylemleri vurgulamaya ve ön plana çıkarmaya başlamış ve giderek büyümekte olan geleneksel oy tabanına yönelmiştir.

1973 seçimleri beklenmedik sonuçlar ortaya çıkarmıştır. 12 Mart muhtırası ile sol üzerine gidilen bir dönem sonrasında, “ortanın solu” sloganıyla Ecevit’in CHP’si seçimlerden en çok oyla çıkan parti olmuştur. Ancak CHP’ nin birinci parti çıkmış olması, tek başına hükümeti kuracak salt çoğunluğu sağlamasına yetmemiş ve MSP ile koalisyon hükümeti kurma yoluna gitmiştir. Çok uzun soluklu olmayan bu koalisyonun ardından, Adalet Partisi koalisyon isteğinde bulunmuş ve bu istek diğer küçük sağ partilerden tarafından desteklenmiştir. Böylece Birinci Milliyetçi Cephe adıyla anılan, AP- MSP- CGP- MHP koalisyon hükümeti kurulmuştur (Uzun, 2010: 246-249). Bu koalisyonda MHP’nin meclisteki üç milletvekiline karşılık iki bakanlık elde etmiş olması büyük bir başarı olarak nitelendirilmekte ve partinin milliyetçi-muhafazakâr söylemlerinin karşılığı olarak seçmen kitlesinin genişleyeceği düşünülmektedir. Bu süreçte ülke içinde sağ- sol kamplaşmalar ve şiddet olayları iki kutuplu dünyada yaşanan gelişmelere paralel olarak devam etmiştir. 1977’de yapılan genel seçimlerin ardından sağ siyasi partiler içerisinde MSP ve AP’ nin oy oranları düşerken, MHP’nin oy oranlarında artış olması hem MHP’nin ortaya koyduğu İslami-muhafazakâr söylemle seçmen tabanını genişletmesi hem de dünyada yaşanan gelişmeler ekseninde parti/hareket olarak bir tepki ortaya koyması ile açıklanabilir.

---

<sup>74</sup>1971’de kapatılan sağ ve sol örgütler: Dev- Genç, Devrimci Doğu Kültür Ocakları, Türkiye Öğretmenler Sendikası, Türkiye İşçi Partisi, Ülkü Ocakları.

Ara dönemlerden yapılan 1977 ve 1979 seçimleri MHP'nin oy oranlarını koruduğu seçimler olmakla birlikte, yeni kurulan hükümetler yaşanan şiddet ve terör olaylarını durduramamıştır. Sıkıyönetim ilan edilmesine rağmen olayların önlenememiştir. 1980 yılı Mart ayında Fahri Korutürk'ten boşalan cumhurbaşkanlığı makamına, yeni cumhurbaşkanını seçmek için süreç başlamış ancak Partilerin, kimin cumhurbaşkanı olacağı konusunda aralarında uzlaşmamışlardır. Meclis tarafında bir cumhurbaşkanı seçilememiş olması 12 Eylül darbesine giden yolda, şiddet eylemleri ile birlikte darbenin görünen, önemli nedenleri arasında yer almıştır (Bulut, 2009: 73-90). MHP 12 Eylül darbesine hazırlıksız yakalanmıştır. Darbe öncesinde Türkeş'in bütün komutanları tanıyor olması, müdahaleden haberdar edilmemiş olması (Bora, 1994: 103) ve kısa bir süre içinde ülkü ocakları üyelerinin gözaltına alınarak sıkıyönetim mahkemelerinde yargılanması, devlete ve devletçiliğe sıcak bakan tüm MHP'lilerde büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Bu hayal kırıklığı, darbe sonrası süreçte düşünsel yapıda değişimi beraberinde getirmiştir. Bu süreçte darbelere ve devlete nispeten daha eleştirel bakan ve muhafazakâr değerlere daha fazla vurgu yapan bir parti siyaseti hakim konuma gelmiştir.

#### **2.3.4.1 12 Eylül Sonrası Gelişmeler ve MHP**

1980 darbesi sonrası Türkiye'sinin ve MHP'nin içinden geçtiği süreçlerin analizi, özellikle çalışmamızın alanına giren 1980 sonrası MHP'yi inceleyebilmek açısından önem taşımaktadır.

12 Eylül sonrasında ülkücü camianın yeniden bir parti altında toparlanması oldukça zor olmuştur. Öncelikle dört eğilimi bir araya getirme söylemiyle yola çıkan Turgut Özal'ın kurmuş olduğu ANAP, iyi bir alternatif olarak görülmüş ve birçok eski MHP'li ANAP etrafında toplanmıştır. Zaten darbe sonrası oluşan siyasi ortam da milliyetçilerin ancak merkez sağ bir partinin potasında erimesine imkân tanıyacak ölçüde, siyaset yapmalarına fırsat tanımıştır (Sarıbay, 2001: 65). Ancak bu yolu tercih etmeyen bir kısım ülkücü ise milliyetçi hareketin bağımsız bir parti olarak varlığını koruması gerektiğini düşünmüş ve böylece 7 Temmuz 1983 tarihinde Muhafazakâr Parti'yi (MP), kurmuşlardır. Ancak Milli Güvenlik Konseyi tarafından MP'nin toplamda 44 kurucu üyesi veto edilmiştir. Gerek Milli Güvenlik Konseyi'nin 24 Ağustos'a kadar yeni kurucu üyeleri onaylamaması gerekse partinin 34 ilde teşkilatlanmasını tamamlayamamış

olması sebepleri ile partinin 6 Kasım 1983 seçimlerine katılması yolunda engeller oluşmuştur (Nihat ve Cemiloğlu, 2001: 111-112).

Devam eden süreçte genel başkanlık görevine CKMP’de Türkeş’i destekleyen grupta yer alan ve genel başkan yardımcılığı görevinde bulunan İsmail Hakkı Yılanoğlu getirilmiş ve ülkücü tabanı MP’de toplamak üzere örgütsel çalışmalara hız verilmiştir. MP’nin programı, kapatılan MHP’nin programına oldukça yakın bir içerik göstermekteydi; “hür millet”, “milli devlet” ve “güçlü iktidar” kavramları parti programında ön plana çıkıyordu. Ayrıca partinin adı 1985’teki ilk olağan kongresinde Milliyetçi Çalışma Partisi olarak değiştirilmiş, partinin amblemi ise hilal etrafında yer alan dokuz ışık olmuştur. Kongre ile birlikte parti yönetim kadrosu büyük oranda yenilenmiştir. Aynı dönemde cezaevinden yeni çıkan ancak siyasette bulunma yasağı bulunan Türkeş, MÇP’ye oy vereceğini açıklıyordu (Çavdar, 2000: 111- 112). Bu söylem, açıktan bir zorlama ya da ısrar olmasa da bir yönlendirme olarak algılanabilmektedir. MP’nin de, MÇP’nin de eski MHP tabanını bir araya toplama noktasında başarılı olduğu söylenemez. Bu durumun ortaya çıkmasında öncelikle, 12 Eylül sonrası siyasal ve toplumsal alanda etkisi yaşanan darbenin etkili olduğu belirtilmektedir. Ayrıca MHP’nin diğer partilerden daha uzun süre yargılanma süreci yaşaması, aktif partililerin uzun yıllar yargılanmaya devam etmiş olmaları yine siyasetten uzaklaşma sebepleri arasında sayılabilmektedir.

6 Eylül 1987’de yapılan referandum ile siyasal yasakların kalkması sonucunda Alparslan Türkeş’inde yasağı kalkmıştır. 20 Eylül 1987’de MÇP’ye üye olan Türkeş, 4 Ekim 1987’de toplanan MÇP olağanüstü kongresinde parti genel başkanlığına oybirliği ile seçilmiştir. Bu noktada ülkücü hareketin geleceğe yönelik adımlar atması, o günlerde kimsenin büyük önem atfetmediği parti ideolojisinin ılımlılaştırıldığı süreç, daha önemlisi Devlet Bahçeli’nin genel sekreter seçildiği 19 Nisan 1987 kongresi sonrasına denk düşmektedir. Bu dönem, genel başkan yardımcılarının Ali Güngör ve Devlet Bahçeli’nin parti program ve söylemine sessiz ve derinden damgalarını vurdukları dönemdir. Bora ve Can bu ikiliye vurgu yaparken, ikilinin çevrelerinin genelde “aydın/akademisyen, bürokrat-teknokrat ve meslek sahibi insanlardan oluştuğu ve bu profilin de camiada yakınılan kötü görüntüyü silmek için işlevsel olarak algılandığının altını çizmektedirler (Bora ve Can, 1994: 271).

Bahçeli ve Güngör ekibinin partiye katkıları, yalnızca kötü “çapulcu” görüntüyü siltmekte etkili olmuşlardır (Arıkan, 2002: 46-47). Ancak bu noktada belirtmek gerekir ki, kötü ya da çapulcu olarak nitelendirilen görüntü partinin öz tabanı ile olan bağlantısını sağlamlaştırmak gibi bir etkiye sahiptir. Bu bağ ilerleyen yıllarda parti programında yapılan güncellemelerin ve uygulanan politikaların etkisi ile zayıflamış ve hatta tabanı oluşturan bir kısım seçmen profili kstrlmş, tabanın farklı siyasi partilere kaymasına sebep olmuştur.

1988 yılında yayınlanan yeni MÇP programının yazımında Bahçeli ve Güngör etkin bir rol oynamıştır (Arıkan, 2002: 16-39). Eski MHP programına nazaran birçok klasik söylemin daha ılımlı bir şekilde dile getirildiği program, partinin 27 Kasım 1988 tarihinde yapılan İkinci Olağan Kongresinde kabul edilmiştir. Bu program, aynı zamanda birçok yeniliği de içerisinde barındırmaktadır. Eskiye nazaran söylemler daha ılımlı şekilde dile getirilmektedir. Programın ana ülküsü özünde aynı kalmakla birlikte, daha mütevazi söylemlerin hakim olduğu söylenebilir. Örneğın, bu programın yaptığı millet tanımında tarihsel öğelerin ön planda olduğu görülmektedir. Yeni programın üzerine vurgu yaptığı dört temel ilke bulunmaktadır: Meşruyetçilik, insan haklarına ve haysiyetine saygı, hukukun üstünlüğü ve gönül seferberliğı (Milliyetçi Çalışma Partisi Programı, 1988: 15). Bu arada 1980’ler boyunca arka plana itilmiş olan Dokuz Işık Doktrini yeniden parti programına girmiş ve yerlilik vurgusu arttırılmıştır (Milliyetçi Çalışma Partisi Programı, 1988: 16-18).

Bahçeli ve arkadaşlarının partiye olan katkısı, yalnızca partinin imajını düzeltmek, yeni program hazırlamakla sınırlı kalmamıştır. Daha sonraki kısımlarda da değineceğimiz üzere, Bahçeli parti genel sekreterliğine geldiğı günden itibaren partinin sırtını bilim adamlarına, nitelikli kadrolara yaslaması, partide ilmi yaklaşımların hakim kılınması, parti teşkilatlarının profesyonelleşmesi ve yeniden organize edilmesi gerekliliklerini ortaya koymuştur (Arıkan, 2008: 23). Böylece parti, bir merkez sağı partisi olmaya yaklaşmış ve dolayısıyla kentli, eğitimli orta sınıflar tarafından da bir alternatif olma durumuna gelmiştir. Bu yeni siyasi eğilim süreci eski milliyetçi, Anadolu cu hatta köylü nitelikler taşıyan partiyi sağı bir parti konumuna getirmiştir. Dolayısıyla da var olduğu toplumsal tabanından ayrışmasına sebep olmuştur.



1992 yılı içinde 12 Eylül 1980 öncesinde var olan ve Milli Güvenlik Konseyi kararıyla kapatılan siyasi partilerin yeniden açılması gündeme getirilmiştir (Ahmad, 2006:192-206). Bu gelişme, MHP'nin yeniden açılmasına ilişkin tartışmaları da beraberinde getirmiştir. 1980 öncesinde MHP içinde yer almış, 1980 sonrasında ise milliyetçi hareketin siyasal örgütlenmesini dışında kalmış ya da başka siyasi partilere katılmış kimseler de, MHP'nin yeniden açılması sürecine müdahale etmek istemişler, MÇP içinden de bu harekete karşı Türkeş önderliğinde muhalefet başlatılmıştır. MHP'nin yeniden açılması tartışmaları bu şekilde devam ederken, 27 Aralık 1992'de MHP'nin son kurultay delegeleri partinin feshine ve isminin ve ambleminin MÇP tarafından kullanılabilmesine karar vermişlerdir. 1993 yılı başında toplanan MÇP Olağanüstü Kongresinde ise MÇP'nin adının MHP olarak değiştirilmesine ve amblem olarak da üç hilalin kullanılmasına karar verilmiştir. Böylece MHP'nin ikinci doğuşunun gerçekleştiği söylenebilir (Çavdar, 2000; Arslan, 2007: 1-29). Yaşanan değişiklikler paralelinde gelen 1994 yılı Mahalli İdareler Seçimleri, MHP'de büyüme sürecinin hız kazanarak devam ettiğini göstermektedir.<sup>75</sup>

1991 yılında Süleyman Demirel liderliğinde kurulan DYP-SHP koalisyonuna daha önceki bölümlerde detaylı olarak yer verilmiştir. Ancak Türkeş'in bu dönemde bu koalisyon hükümetine verdiği destek, MHP'de yaşanan değişim sürecinin betimlenmesi açısından ayrıca önemlidir. Çünkü bu dönemde Türkeş'in DYP-SHP koalisyonuna vermiş olduğu destek, gerek camia içerisinde gerekse Türk medyası nezdinde önemli yankılar bulmuştur. 12 Eylül öncesinin ülkücü, uzlaşmaz, katı liderinin bu şekilde merkeze yönelmesi, özellikle medya tarafından memnuniyetle karşılanmış ve Türkeş'in devlet adamlığından övgü ile bahsedilir olmuştur. Türkeş MHP 4. Olağan Kongresinde Nazım Hikmet'ten bir şiir okuyarak bu ılımlılık sürecini bir adım daha öteye taşımıştır<sup>76</sup> (Arıkan, 2008: 26).

Medya'da olan olumlu hava parti tabanında aynı şekilde karşılanmamıştır. MHP bu dönem uyguladığı politikalarla küreselleşme sürecine uyum sağlayarak bir merkez partisi olma yolunda adım atmışsa da bunu tabanını geride bırakarak, tabanın değerlerine atıf yapmadan gerçekleştirmeye çalışmıştır. Sonuçta Türkeş'in izlemiş

<sup>75</sup> 1980 öncesi oy oranını aşan MHP, bu seçimlerde % 7,96 oy oranına sahip olmuştur.

<sup>76</sup> Nazım Hikmet'ten okuduğu bölüm: "Dörtünel gelip uzak Asya'dan Akdeniz'e bir kısrak başı gibi uzanan .....Bu memleket bizim...." Tekin Arslan, **Alparslan Türkeş'in Liderlik Sırları**, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul, 2000, s.295.

olduğu bu politikalar oy potansiyeline yansımakta gecikmemiştir. Her ne kadar MHP bu politikalarla kentli, ılımlı seçmen için bir alternatif olsa da, MHP kendi tabanından bu politikalarla kabul görmemiştir. İçinde sol bir partinin yer aldığı koalisyon hükümetine destek verilmesi, parti içinde özellikle muhalefete sebep olmuştur. Bu destek sadece sol düşünceye desteği değil aynı zamanda, muhafazakar-milliyetçilik anlayışından uzaklaşarak daha merkeze kayan, pragmatik ve laik bir milliyetçiliği ortaya koymaya eğilimli olma yönünde değerlendirilebilir.

Nitekim 7 Temmuz 1992 tarihinde eski Ülkü Ocakları Başkanı Muhsin Yazıcıoğlu ile Ökkeş Şendiller, Esat Bütün, Saffet Topaktaş, İsmet Gür ve Ahmet Özdemir'den oluşan yedi milletvekili partiden istifa ettiklerini kamuoyuna duyurmuşlardır (Kiriş; 2010: 129). Böylece MHP içinde yaşanan bölünme, yeni bir partinin doğuşunu beraberinde getirmiştir.<sup>77</sup>MHP'de yaşanan bu kopuşun muhafazakâr ağırlıklı kesimden gelişi ayrıca dikkat çekicidir. Parti uygulamaya çalıştığı yeni politikalarla, kruluşundan beri var olan tabanının beklentileri karşılamaktan çok uzak bir politika izlemeye başlamıştır ki, seçim sonuçların da da yaşanan düşüşlerle bu politikaların karşılığını almıştır.<sup>78</sup>

1995 genel seçimlerinde MHP'nin yeni bir imaj sağlama yönünde çabaların devam ettiğini söylemek mümkündür. 1980 öncesinin daha çok taşraya hitap eden MHP imajı yerine, daha kentli, merkeze daha yakın ve modern bir MHP imajı çizilmeye çalışılmış, özellikle ulusal bütünlük ve terör sorunu bu seçim dönemi kampanyasının temel konusu haline almıştır. Propaganda sürecinde terörü yalnızca MHP'nin çözebileceği, yönünde mesajlar verilmeye çalışılmışsa da, bu seçimlerde MHP %8,18'lik<sup>79</sup> bir oy oranı ile meclis dışında kalmıştır.

MHP üzerinden çok geçmeden seçimi kaybettiren nedenleri araştırmaya yönelik geniş bir çalışma başlatmıştır. Partinin tabanı ile yapılan görüşmelerde gelecek seçimlerde tabanın isteklerinin daha fazla ön plana çıkarılması istenmiş ve taban tarafından eleştirilen yöneticilerin bir kısmı parti yönetiminden uzaklaştırılmıştır. Ancak 1995

---

<sup>77</sup> Bu ekibin kurduğu parti: Büyük Birlik Partisi (BBP), bkz. <http://bbp.org.tr>

<sup>78</sup> Bu bağlamda, 20 Ekim 1995 genel seçimlerine gelindiğinde ise seçim sisteminin getirdiği ülke ve il barajlarını aşmak amacıyla MHP, Refah Partisi ve İslahatçı Demokrasi Partisi bir seçim ittifakı yapmaya karar vermişlerdir. Türk siyasi tarihine "kutsal ittifak" olarak geçen bu ittifak sayesinde seçimlere beraber giren bu partiler %16,9 oy oranı ile meclise 62 milletvekili sokmayı başarmışlardır. Seçimlerden sonra Türkeş ve arkadaşları ittifaktan koparak, kurdukları bir hülle partisi (Demokratik Hareket Partisi- DHP) aracılığı ile MÇP'ye eklenmişlerdir Bkz. (Çavdar, 2000; Uzun, 2010: 258)

<sup>79</sup> <http://www.secim-sonuclari.com/1995>, son ulaşım tarihi: 08.06.2013.

seçim döneminde MHP'nin beklediği desteği alamamış olmasının temelinde, parti tabanının sol partilere verilen desteği içine sindirememiş olmasının büyük payının olduğu düşünülmektedir (Yanardağ, 2002: 15-38). Bu dönemde Anadolu seçmen profiline muhafazakâr ve İslami değerleri ön plana çıkarken, MHP'nin ılımlı ve merkeze yakın bir politika izlemesi yine partinin seçimleri kaybetmesi nedenleri arasında gösterilmektedir. Bu dönemde Anadolu'daki seçmen profiline taleplerine en iyi cevabı veren daha önceki bölümlerde değindiğimiz üzere RP olmuş ve seçim sonuçlarında da en başarılı karşılığı alan partiler arasında yerini almıştır.

MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş, 1997 yılında vefat etmiştir.<sup>80</sup> Bahçeli'nin genel başkan olmasının hemen sonrasında gelen 18 Nisan 1999 seçimleri MHP açısından ayrı bir öneme sahiptir. Bu seçimlerde hem tarihinin en yüksek oranlı oyunu toplamıştır hem de Türkiye'nin ikinci partisi olarak iktidarda yerini almıştır.

#### **2.3.4.2 18 Nisan 1999 Seçimleri ve Sonrası Süreç: Devlet-Toplum Ekseninde MHP Çıkmazı**

Türkiye'de milliyetçi bir popülizmin hem sol ile sağ hem de siyaset üstülük iddiası ile siyasete müdahil olan askeri birbirine yakınlaştıran neredeyse zorunlu bir öge olarak görüldüğünü söyleyebiliriz. Milliyetçiliğin Türk kamuoyunun gündeminde boy göstermeye başlamasının 1990'lı yılların ortalarına tekabül ettiği bir önceki bölümde detaylı olarak anlatılmıştır. O dönemde yükselen bir değer olarak görülen ve popüler basında yer alan milliyetçiliğin daha ciddi bir ilgi odağı haline dönüşmesi ise 18 Nisan 1999 tarihine rastlamaktadır. Bu tarihte yapılan genel seçimlerde MHP, Türkiye genel oy oranının %18'ini alarak en fazla milletvekili çıkararak<sup>81</sup> ikinci parti olmuştur. Seçim sonuçlarına ilişkin olarak çok çeşitli yorumlar yapılmıştır. Seçim sonrası medya, sivil toplum örgütleri ve daha birçokları MHP'nin başarısını üç önemli etkene bağlamıştır: Bunlardan ilki ve en çok üzerinde durulanı MHP'nin değişmiş ve merkeze kaymış bir

---

<sup>80</sup>Türkeş'in cenaze törenine kış şartları olmasına rağmen Türkiye'nin dört bir yanından yoğun katılımın gerçekleşmiş olması MHP'nin yalnızca bir siyasal parti değil aynı zamanda bir siyasal hareket olduğunu hatırlatmış ve ispatlamıştır. Türkeş'in vefatının ardından partide liderlik kulisleri başlamış ve Tuğrul Türkeş, Ramiz Ongun, Muharrem Şemsek, İbrahim Çiftçi, Devlet Bahçeli ve Enis Öksüz parti genel başkanlığına resmen aday olduklarını açıklamışlardır. Temmuz ayında toplanan kongre olaylı geçmiş ve bir sonuç alınamamıştır. Kasım ayına ertelenen kongrede Tuğrul Türkeş dışında diğer adaylar Devlet Bahçeli lehine adaylıktan çekilmişler ve Bahçeli genel başkanlık seçimlerini Tuğrul Türkeş'e karşı açık farkla kazanmıştır (Uzun 2010: 262).

<sup>81</sup> 18 Nisan 1999 Genel Seçimlerinde 129 milletvekili çıkarmıştır.

parti olduğu yönündeki idealardır. İkincisi, halkın on beş yıldır süren PKK ayaklanmasına tepkisini, milliyetçi partileri iktidara getirerek verdiği yönündedir. Son olarak ise 28 Şubat sürecinin ardından muhafazakâr kesimin oylarının MHP'ye kaymış olması yönündedir (Arıkan, 2002, 39; Yayman, 2009; Arıkan, 2008: 13; Özkırmı, 2002: 712).

MHP'nin 18 Nisan 1999 seçimlerinde elde ettiği başarıyı sadece dönemin şartlarından kaynaklandığını düşünmek eksik bir değerlendirme olarak görülebilir. Partinin seçim dönemine kadar ki süreçte, küresel siyasetle uyumlu bir program, yapılanma ve söylem içerisinde bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.<sup>82</sup> Değişim, ilerleme, yoksullukla mücadele gibi modern ve güncel söylemlerle seçim sürecini önceki dönemlerden farklı bir tempoda yürüten MHP, “başkalaşmadan değişen” temel yapının, politikaları ile uyumlu söylem ve sloganlarla (Heper, 1999: 12) gündemde yer alması, toplumsal değerlerle beslenen açık, özgürlükçü, ahlaki meşruiyeti esas alan tutumunun etkisini göz ardı etmemek gerekir (Bilgin, 1999: 9-10). Bu kapsamda MHP'nin 1999 seçimleri ile küreselleşme süreçlerini, toplumsal değerleri ve seçmen profilini bir arada değerlendirdiği görülmektedir.

Her ne kadar MHP lideri Bahçeli, MHP'nin değişmediğini, zaman içerisinde “geliştiğini” çeşitli vesilelerle yaptığı konuşmalarında vurgulamışsa da, seçimlerde kazandığı bu başarı MHP'nin merkez sağ oylarına talip olduğunu göstermektedir. Bu noktadan sonra ekonomik ve sosyal alandaki eski birçok söylemine devam ederek bir kitle partisi olamayacağını anlamıştır. Başka bir ifade ile küreselleşme sürecinin dayattığı değişimlere ayak uydurmak zorunda kalmıştır (Başkan, 2005: 106).

---

<sup>82</sup> Değinilen bu “değişim ve/veya gelişim” çizgisine örnek olarak MHP'nin 18 Nisan seçimlerine hazırlanırken bir yeniden yapılanma stratejisi doğrultusunda propaganda(lar) uyguladığı gösterilebilir. Ayrıca modern propaganda tekniklerinin yanı sıra seçmene yüz yüze partiyi tanıtmaya yol seçilmiştir. Özellikle Fazilet Partisi olmak üzere diğer sağ partilerin oy tabanına yönelik ve bu kitlelerin beklentilerine uygun söylemler geliştirilmiştir. Özellikle orta ve alt kesime yönelik politikalar geliştirilmiş ve bir “yoksullukla mücadele programı” uygulanacağı bu zaman kadar denenmeyen yöntemlerle enflasyonu aşağı indireceklerine yönelik propagandalar yapmıştır. Bu seçim propagandalarının saptanması ve yürütülmesinde, MHP Araştırma-Geliştirme Merkezinin ve partinin akademisyen adaylarının önemli rol oynadığı söylenebilir. Özellikle Araştırma Geliştirme Merkezinde hazırlanan bilgilendirme kitapçıklarının kamuoyuna duyurulmasında akademisyenler yoğun olarak çalışmışlar ve seçim sonuçlarına göre MHP, milletvekilleri içerisinde akademisyenlerin en ağırlıklı olarak yer aldığı parti olmuştur (Uzun, 2010: 263- 265).

Küreselleşmenin ortaya koyduğu sonuçlar ve talepler açısından uyum sağlama ve yeniliğe uygun cevap vermek için milliyetçi ideolojinin de yeniden yorumlanması, bir tür milliyetçiliğin rönesansını gerekli kılmaktadır. Bu ise devletçi-milliyetçilikten demokratik-ekonomik milliyetçiliğe geçişi, yalnızca kültürel ve siyasal alanla sınırlı kalmayıp ekonomi ve teknoloji alanını öne alan, içine kapalı değil devlet-özel sektör ve toplum arasındaki yeni işbirlikleri ile küresel rekabete yönelecek olan bir ekonomik-milliyetçilik çağrısını içermektedir (Özdağ, 1999: 394-398). Bu çerçevede MHP lideri Devlet Bahçeli'nin çeşitli vesilelerle yaptığı konuşmalar, parti programı, partinin AR-GE merkezi tarafından hazırlanan raporlar içerisinde incelenmiştir. MHP'nin 5 Kasım 2000'de yaptığı 6. Olağan Kongresinde parti lideri Bahçeli'nin yaptığı konuşmanın ana temasını küreselleşme oluşturmaktadır. Küresel siyasi sisteme uygun politika üretirken aynı zamanda partinin kentli, eğitilmiş bir kadroya yönelmeye başlamış olması, şehirli seçmenin partiyle ilgilenmesini sağlamıştır.

Ayrıca MHP'nin iktidar ortağı olduğu dönem içerisinde, AB Katılım Ortaklığı Belgesi'nin onaylanması ve bu doğrultuda, Anayasanın 90. maddesinde yapılan değişiklikle temel hak ve özgürlüklerle ilgili uluslararası antlaşmaların ulusal mevzuatın üzerinde olduğunun hükme bağlanması, partinin önceki dönemlerle kıyaslandığında radikal denebilecek kararlar ve adımlar attığını göstermektedir. Nitekim bu anayasa değişikliği ile MHP milliyetçi bir parti olarak ulus-devlet ve egemenlik anlayışlarının küresel siyasetle uyum süreci içerisinde yeniden tanımlanmasını kabul etmiştir. Yine 2001 Ekim'inde gerçekleşen Anayasa değişiklikleri ile düşünce ve ifade özgürlüğü, işkencenin önlenmesi, demokrasi, kişi hürriyeti ve güvenliği, haberleşme, yerleşme ve seyahat özgürlüğü, dernek kurma özgürlüğü ve kadın-erkek eşitliği alanlarında yeni hükümler gündeme gelmiştir (Tezcan, 2002: 147). Böylece değişim sadece ulus-devlet ve egemenlik anlayışına yönelik değil, temel hak ve özgürlüklerin önünün açılması noktasında da gerçekleşmiştir.

Devlet Bahçeli ve kurmaylarının göreve geldikten sonra yaptıkları ilk iş, MHP'nin 1993 yılında kaleme alınmış son programını yenilemek olmuştur<sup>83</sup>. Yeni programda 1988 yılından itibaren olduğu gibi temelinde “Türk milletine milli, manevi ve insani açılardan seslenen; sevgiyi, adaleti, barış ve güven içinde bir gelişimi amaçlayan” Dokuz Işık

---

<sup>83</sup> Milliyetçi Hareket Partisi Programı, 19 Ağustos 2002.

Doktrini tarafından beslenen Türk milliyetçiliğini korumaktır (MHP Programı, 2000: 2). Parti programı yenilense de Dokuz Işık Doktrininin, parti programının başında yer alması, partinin geçmişle olan bağının sağlamlığına yönelik bir işaret olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte 2002 yılındaki parti programı ile bir önceki parti programı olan 1993 yılındaki parti programı arasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıkların başında, farklı ideolojileri dışlayan yaklaşımlardan uzak durma ve küresel siyasetin temel dinamikleri olan neo-liberalizm ve kapitalizme ilişkin ifadelerin yer alması sıralanabilir<sup>84</sup>. Ayrıca, yeni parti programında her ne kadar Dokuz Işık Doktrininin prensipleri kabul edilmiş gözükse de, geçmişle olan bağları koparmamaya dikkat ederek, ulusal ve uluslararası siyasal sistemin gerektirdiği şartlar doğrultusunda bir yeniden yapılanmanın varlığının dikkatleri çektiği söylenebilir.

Yapılan tüm bu yenileşim çalışmalarına rağmen, 1999 seçim başarısını getirmiş olsa da 2002 seçimleri için aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. 2002 genel seçimleri sonrasında, bir önceki dönemin koalisyon ortakları olan DSP ve ANAP ile birlikte MHP’de meclis dışında kalmıştır. Yaşanan sürecin gerekçesi olarak, seçmenin 2001 ekonomik krizinden sorumlu partileri cezalandırmış olması ve Ak Parti’yi iktidara getirerek bir bakıma yeni ve güvenilir bir parti arayışını ortaya koymuş olması öne sürülmektedir (Yayman, 2009). Bu gerekçelerin her ne kadar haklı tarafı bulunsa da, MHP’nin başarısızlığının temelinde, programda ve söylemde yer alan değişimin uygulamada karşılığının olmaması ile değerlendirmek mümkündür. Parti’nin uygulamada “devletçi” bir yaklaşım sergilemiş olması toplum yanlısı söylem ve küreselleşme süreçlerini nispeten takip eden parti programı ile çelişmektedir. Bu durum MHP’nin sadece tabanından kopmasına sebep olmamış aynı zamanda 1999 seçimleri ile talip olduğunu gösterdiği merkez sağ seçmen kitlesinden de büyük ölçüde uzaklaşmasına sebep olmuştur. Aslında 1999 ve 2002 seçimleri arasında MHP’nin oy tabanında kendisini gösteren keskin kazanım ve kayıp durumu partinin seksen sonrası dönemde yaşamış ve yaşamakta olduğu “devlet-toplum dilemması”nın en bariz örnekleri arasındadır.

---

<sup>84</sup>“Piyasa ekonomisi kurallarının işletilerek tekellerin oluşumlarının ve haksız rekabetin önlenmesi, kamunun ekonomideki rolünün yol gösterici, düzenleyici ve denetleyici faaliyetlerle sınırlandırılması” (MHP Programı: 2000: 19) dönemin küresel ve ulusal düzeniyle uyumlu güncellemeler yapılmıştır.

2007 yılında gerçekleşen erken genel seçimlerinin ise ilk galibi Ak Parti ve ikinci galibi ise %14,29'luk oy oranı ile MHP olarak değerlendirilmektedir. MHP'nin bu seçimlerde oyu neredeyse bir önceki seçimlere göre iki katına çıkmıştır. MHP'nin bu başarısı, yalnızca partinin muhalefet dönemini iyi değerlendirmiş ve seçimlere iyi hazırlanmış olmasıyla değil, gerek iç gerekse dış siyasal düzenin seçimlere olan etkisi ile açıklanabilir.<sup>85</sup>

MHP'nin 1980'lerin sonunda başlayan yenilenme sürecinin parti kamuoyundaki imajına dönem dönem olumlu dönem dönem olumsuz etkide bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Partinin oy dağılımlarını hem küreselleşme süreçleri hem de seçmen tabanı ile olan iletişimi bazında değerlendirdiğimizde, dalgalı bir seyri olan oy kazanım ve kayıpları daha anlaşılır bir hal almaktadır.

Bu kapsamda MHP, 2011 genel seçimlerine hazırlanırken, 2009 yılında parti programı yeniden kaleme alınmıştır. Daha önceki iki parti programında yer aldığı gibi Dokuz Işık Doktrini ve bu çerçevede partinin temel değerleri aynı kalmıştır. Diğer bir ifade ile parti geçmişle olan bağlarını ve temel değerleri korumaktadır. Fakat parti programında küresel siyasal sistemle uyumlu birçok yeni düzenleme yapıldığını söylemek de yerinde olacaktır. Örneğin, 2009 yılı parti programına 2000 yılı parti programından farklı olarak "Bilim ve Teknoloji" başlığı eklenmiş ve bu başlık altında "Bilime ve bilim adamına önem verilmesi, bilimsel araştırmalara daha fazla kaynak aktarılması, bilimsel ve teknolojik araştırmaların, yenilikler ve buna bağlı olarak verilecek patentler aracılığıyla üretime ve toplumsal faydaya dönüşmesini sağlamak amacıyla "Milli Yenilik Sistemi" kurulacak, bu çerçevede, teknolojik yenilikler ve teknolojik ürünleri yenilemek için gerekli olan Ar-Ge çalışmaları desteklenmesi" eklenmiştir (MHP, Programı 2009: 74-77).

Yine bir önceki programdan farklı olarak 2009 yılındaki yeni programda küresel ekonomi ile bütünleşmeye yönelik olarak, özelleştirme ve yabancı sermaye yatırımlarına ilişkin konulara yer verilmiştir. Bu çerçevede "Uluslararası rekabet gücüne sahip yüksek katma değerli mal ve hizmet üretmek, ileri teknoloji transferini

---

<sup>85</sup>ABD'nin Irak'ı işgal etmesi, AB sürecinin sorunlu ilerleyişi gibi konular Türkiye'de milliyetçiliği yükseltirken, bu gelişmelere tepki duyan çevreler açısından MHP, iyi bir siyasal alternatif olarak görülmüştür. Ayrıca demokratikleşme süreci başlığı ile atılan adımlara ve yapılan reformlara kuşkuyla yaklaşan kesimler içinde MHP yine iyi bir alternatif olmuştur (Arıkan, 2008: 84-85).

gerçekleştirmek, istihdam artışı sağlamak, yönetim kapasitesi ve işgücü kalitesini geliştirmek amacıyla, milli menfaatlerimizi gözetmek, çevreye ve insana saygılı olmak kaydıyla doğrudan yabancı sermaye ve özel sektör yatırımlarına Türkiye'yi cazip kılmak için gerekli kolaylıkların sağlanması. Yabancı sermayenin ülkemize çekilebilmesi, yerli ve yabancı yatırımcıların bir araya getirilmesi için etkin bir tanıtım faaliyeti yürütülmesi” konuları programda yer almaktadır (MHP, Programı 2009: 72).

Parti programlarındaki farklılaşmalara ilişkin bir diğer çarpıcı örnek ise özelleştirme politikalarına yer verilmesidir. Parti özelleştirme politikalarına ilişkin temel amacı “devletin ekonomiye doğrudan müdahalesinin sınırlandırılması, verimliliğin artırılması, ekonomide rekabet ortamının tesisi, kamu maliyesi üzerindeki yükün hafifletilerek kaynakların etkin kullanılması, üretim ve istihdam artışı sağlanması, teknoloji transferi ve ihracat kapasitesinin geliştirilmesi, sermayenin tabana yayılması” olarak belirlenmiştir (MHP, Programı 2009: 73).

MHP ile birlikte milliyetçi siyasetin dönüşümüne genel olarak baktığımızda, Türkiye'nin siyasetinde aktif olarak rol alan ve yirminci yüzyılın başlarına kadar uzanan köklü bir ideolojik altyapının varlığı dikkati çekmektedir. Bu ideolojik altyapı ile birlikte yarım asra yaklaşan serüveni boyunca MHP'nin, Türkiye siyasetinde yaşanan kırılmalardan etkilenerek hem söylem hem de taban itibarıyla köklü değişimler geçirdiğine yukarıda detaylı olarak değinilmiştir. Partinin aşırı sağ bir parti olmaktan, bir merkez partisi olma yönüne doğru yapmış olduğu çalışmalar Alparslan Türkeş'in ölümü öncesinde başlamış ve Devlet Bahçeli liderliğinde hız kazanmıştır. İki lider arasında geçen ve günümüze dayanan süreci genel bir değerlendirme ile almak gerekirse; 12 Eylül darbesi sonrasında demokratik düzenin yeniden başlamasıyla MHP kutsal bir değer atfettiği devlete biraz daha mesafeli yaklaşmaya çalışmış ve değişim, toplum gibi kavramlar, uygulamada olmasa da, söylemlerinde sıkça yer bulmuştur. Bu değişim, MHP'yi 1987 seçimlerinde alınan %2,9'luk oydan, 1999 seçimlerinde kesin bir seçim zaferini ifade eden %18'lik bir oya taşımıştır ve partiyi iktidar ortağı yapmıştır. Mayıs 1999-Kasım 2002 tarihleri arasındaki üç buçuk yıllık iktidar ortaklığı deneyiminin ardından 2002 genel seçimlerinde Meclis dışında kalmıştır. Bu durumun söylemlerde gerçekleşen küresel süreçlere atıfta bulunan ve toplumdaki



milliyetçilik anlayışının aslında siyasi yapılanmaya oturmaması şeklinde değerlendirmek mümkündür.

Bu bağlamda MHP'yi diğer partilerden farklı kılan en önemli özelliklerden biri partinin kendisine has milliyetçilik tanımı ve bu tanımın siyaset yapım sürecine yansımalarıdır.<sup>86</sup> Parti'nin 1990'larda geçirdiği dönüşüm ve ideolojik duruşu ile koalisyonun istikrarlı bir ortağı olarak kalmayı başarması ve bazen parti gelenekleri ve ilkelerine aykırı çıkan politikalara bile uyum sağlaması kuşkusuz ki, koalisyon hükümetinin devamına ve siyasi istikrarın bozulmamasına yardımcı olmuştur. MHP'nin gösterdiği bu esneklik, sadece Devlet Bahçeli'nin partiyi daha merkezi bir çizgiye taşıdığını göstermekle kalmamış, aynı zamanda Türkiye'de demokrasinin devamına ve istikrarına önemli bir katkıda bulunmuştur (Arıkan, 2008: 118). Ancak tüm bunların aynı zamanda partinin öncelik verdiği devletçi anlayışın da birer uygulama örneği olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Daha açık bir ifade ile MHP, ne önceliği tamamen tabanına verdiği yetmişli yıllarda ne de kendisini küresel siyaseti de takip ederek yenilemeye çalıştığı seksen sonrası dönemde tam bir başarı sağlayamamıştır. Bu durumun temel sebebi ise küresel siyaset sürecinin bir getirisi olarak, seçmen kitlelerinin her iki süreci bir arada istemisi olarak değerlendirilebilir. Nitekim son iki seçim dönemi olan 2007 ve 2011 seçimlerinin bu kapsamda değerlendirildiğinde, partinin oylarında fazla bir oynama olmaması, partinin devleti önceleyen anlayışının ön plana çıkmış olmasından kaynaklanmaktadır. Parti programı her ne kadar güncellenmiş ve küresel süreçlerle aşama aşama uyumlaştırılmış olsa da, parti toplumsal taban ile olan bağıını toparlayamamış gözükmektedir.

Nitekim çalışma kapsamında parti yönetimi ile yapılan mülakatlarda da, Topçu ve Coşku'nun devlete öncelik veren bir anlayışa sahip oldukları görülmektedir. Mülakatlar çerçevesinde küreselleşme süreçleri ile bireye/milllete öncelik veren bir anlayışın gereklilikleri dile getirilmekteyse de bu anlayışın henüz parti siyaseti sürecine yansımadağını söylemek mümkündür. Ayrıca Topçu ve Coşkun'un küreselleşmeye şüphe ile bakan bir yaklaşıma sahip oldukları ve dolayısıyla partinin küreselleşme

---

<sup>86</sup>Ülkücülük olarak tanımlanan MHP milliyetçiliği, “devletin önceliklerini vatandaşların çıkarlarından öne alan idealist bir yaklaşımdır”. “Devlet ile milleti bir bütün olarak gören” bu anlayış, bütün vatandaşlardan kendi çıkarlarını devlet için feda etmelerini öngörmektedir. Bu yaklaşımıyla MHP, Türkiye'deki bütün milliyetçileri kendisinin temsil ettiğini iddia etmektedir (Arıkan, 2008: 117).

yaklaşımını da kuşkucu bir çerçevede betimledikleri söylenebilir. Öyle ki, her iki parti yöneticisi de küreselleşmeyi bilişim ve iletişim teknolojileri ile hayatımıza giren “kaçınılmaz” bir süreç olarak tanımlamaktadır. Ancak bu ılımlı tanımlama, özellikle küreselleşmenin ekonomik ayağını oluşturan serbest piyasa sisteminin ve küresel kültür anlayışının Topçu ve Coşkun tarafından, “sömürgeci ve asimile edici” olarak nitelendirilen yönlerinin olmadığı anlamına gelmemektedir. Sonuçta MHP için küreselleşme olgusu ve parti siyasetine etkileri kaçınılmaz olmakla birlikte, partinin sürece şüpheli yaklaşımı politika üretme sürecinde de kendisini göstermektedir. Yukarıda da detaylı olarak değerlendirildiği üzere, parti programı ve kimi söylemleri ile her ne kadar dönüşüm ve değişime odaklanmış gözükse de, uygulamada küreselleşmeye şüpheli yaklaşım ve parti siyasetindeki devletçi anlayış devam etmektedir.

## **BÖLÜM 3: SAĞ SİYASİ PARTİLERİN KÜRESELLEŞME ALGISI VE KÜRESELLEŞMENİN SAĞ PARTİ SİYASETİNE ETKİSİ**

### **3.1 Alan Araştırması ve Mülakat Çalışmalarının Amacı**

Günümüzde siyaset alanı, siyasi partiler aracılığı ile geniş halk kitlelerinin, sosyal, ekonomik ve kültürel konularına uygun olarak siyasi bir bilinç geliştirmeleri sonucu derinlik kazanabilmektedir. Böyle bir durumun yaratılmasında, var olan sosyo-ekonomik yapıyı doğru bir şekilde değerlendirerek, küresel siyasi sisteme karşı duyarlı siyasi parti örgütlenmelerine büyük sorumluluklar düşmektedir. Bu bağlamda günümüzde bir iç sorun gibi algılanan birçok meselenin aslında küresel siyasi süreçlerle bağlantılı olarak oluştuğu söylenebilir. Bu nedenle siyasi partilerin küresel siyasi sistemin etkilerini dikkate almamaları, toplumsal sorunlara çözüm yolları üretme noktasında önlerini tıkayan bir sebep olarak değerlendirilebilir.

Tüm bu anlatılanlar ışığında, yapılması planlanan çalışmanın hipotezini şu şekilde özetlemek mümkündür: Günümüzde yaşanan ve bir iç sorun olarak nitelenen birçok problemin temeline bakıldığında, aslında küreselleşme olarak adlandırılan çok boyutlu süreçle ilişkili oldukları görülmektedir. Siyasi partilerin de küresel siyasi sisteme dayanan bazı süreçlerden etkilendiklerini ve siyasi partilerin biçimlenmesinde bu süreçlerin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Siyasi partilerin, küresel siyasi sisteme dayanan ve ülke genelini etkileyen bu süreçte, köklü politikalar üretebildikleri ölçüde toplumsal sorunlara da etkin çözümler sunabilecekleri düşünülmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın problematiğini “Türkiye’deki sağ kanat siyasi partilerde bu sürecin nasıl olduğu” oluşturmaktadır. Bu çerçevede ortaya çıkan hipotezi, temel araştırma sorusunu ve alt araştırma sorularını şu şekilde hatırlamak mümkündür:

*“Parlamentoda yer alan sağ siyasi partilerin programlarında yer alan ve lider söylemlerinde kendini gösteren küreselleşme politikaları, küresel siyasal sistemle uyumlu olduğu ölçüde ve büyük oranda parti tabanlarının görüşlerini yansıttığı sürece siyasi partileri başarılı kılmaktadır”*

Temel araştırma sorusu:

“Parlamentodaki sağ siyasi partilerin programlarında yer alan ve lider söylemlerinde kendini gösteren küreselleşme politikaları parti tabanlarının görüşlerini yansıtıyor mu?”

Alt araştırma soruları:

-Küresel siyasal dönüşüm, Türkiye’de sağ siyasi partileri nasıl etkilemektedir?

-Ele alınan siyasi partilerin genel merkezlerinde, küreselleşme olgusu nasıl algılanmaktadır?

-Küreselleşme olgusu, ele alınan siyasi partilerin il teşkilatlanmalarında nasıl algılanmaktadır?

### 3.2 Alan Araştırması ve Mülakat Çalışmalarının Yöntemi

Araştırmada yöntem olarak nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin her ikisi de kullanılmıştır. Nicel araştırmalarda veri toplama tekniği olarak betimsel araştırma modellerinden<sup>87</sup> “anket” tercih edilmiştir. Anket çalışmasının tercih edilmesinin temel sebebi farklı illerde çok sayıda kişiye ulaşılmasının hedeflenmesi ile ilişkilidir. Anket sorularının hazırlanması sürecinde “Uzman Paneli<sup>88</sup>”nden faydalanılmıştır. Uzman Paneli için, harici gözlem yapılmıştır. Literatürden destekle bir ifade havuzu oluşturulmuş ve bu ifadeler alanında uzman beş kişi<sup>89</sup> tarafından içerik geçerliliği,

---

<sup>87</sup> Karasar’a göre tarama modelleri, geçmişte ya da halen varolan bir durumu olduğu biçimiyle betimlemeye yöneliktir (Karasar, 2003: 77).

<sup>88</sup>Uzman Paneli ölçümleri Cohen’in kappa katsayısı ve/veya Fleiss’in kappa’ya benzer bir katsayı ölçüm yöntemiyle karşılaştırmalı uyuşmanın güvenilirliğini ölçen istatistik yöntemleridir (Cohen 1960: 37-46). Cohen’in kappa ölçüsü, her biri  $N$  tane maddeyi  $C$  tane birbirinden karşılıklı ve bağımsız olarak kategoriye ayıran iki değerleyicinin arasında bulunan uyuşmayı ölçmektedir. Ortaya çıkan kategorik değişken, bir parametrik olmayan istatistik türüdür. Cohen’in kappa ölçüsü, var olan uyuşmanın bir şans eseri olabileceğini de ele almaktadır. Bu nedenle Cohen Kappa’nın basit yüzde orantılı olarak bulunan uyuşmadan daha güçlü bir sonuç verdiği kabul edilmektedir. Ancak, Cohen’in kappa ölçüsü sadece iki tane değerleyiciyi ele almaktadır. Eğer değerleyici sayısı ikiden çoksa Fleiss’in kappa katsayısı kullanılmalıdır. Fleiss’in kappa katsayısı ikiden fazla sabit sayıda değerleyici arasındaki karşılaştırmalı uyuşmanın güvenilirliğini ölçen bir istatistik yöntemidir (Fleiss, 1971: 378- 382). Fleiss’in kappa ölçüsü sabit sayıda ( $n$  tane) değerleyicinin her birinin, ( $N$  tane) maddeyi veya kişiyi ( $C$  tane) birbirinden karşılıklı, bağımsız olarak kategoriye ayırması sonucunda ortaya çıkan değerleyiciler arasındaki uyuşmayı ölçer. Fleiss’in kappa ölçüsü bu uyuşmanın bir şans eseri olabileceğini de ele aldığından basit yüzde orantı olarak bulunan uyuşmadan daha güçlü bir sonuç verdiği kabul edilmektedir. Ortaya çıkan kategorik değişken olduğu için Fleiss’in kappa katsayısı bir parametrik olmayan istatistik türüdür (Cohen 1960: 37-46).

<sup>89</sup> Uzman paneli, Prof. Dr. Remzi ALTUNIŞIK, Prof. Dr. Recai COŞKUN, Prof.Dr. Fatih SAVAŞAN, Yrd. Doç. Dr. Köksal ŞAHİN, Yrd. Doç. Dr. Özer KÖSEOĞLU’undan oluşmaktadır.

yeterliliği, cümlelerin anlaşılabilirliği ve akışkanlığı açısından değerlendirilmiş ve yöneltelen eleştiriler doğrultusunda söz konusu ifadelere eklemeler yapılmıştır. Son olarak araştırma enstrümanlarının belirlenmesi sürecinde Ak Parti, MHP Sakarya il teşkilatlarına ek olarak Sakarya Üniversitesi İ.İ.B.F öğretim üyelerinden yirmi beş kişi ile yapılan pilot çalışma teste tabi tutulmuştur. Geri bildirim için anketin sonuna eklemek istedikleriniz bölümü eklenmiş ve soruların daha net anlaşılması için önerilen ifade değişim talepleri dikkate alınmıştır. Bu sayede araştırma enstrümanlarının belirlenmesi süreci tamamlanmıştır. Yapılmış olan alan araştırmasına Ak Parti ve MHP'den toplam 1100 parti mensubu katılmış ve görüşmeler 5.03.2013-24.04.2013 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Ak Parti ve MHP'nin resmi internet sayfaları aracılığı ile önceden belirlenen on dört ildeki parti il teşkilat başkanlıklarına ve parti üye rakamlarına ulaşılmıştır. Böylece her ilde ölçek yeter sayısına göre kaç kişiye ulaşılabileceği netleştirilmiştir. Ayrıca anketlerin uygulanması aşamasında “İkon Danışmanlık Araştırma Merkezi<sup>90</sup>”nden destek alınmıştır. Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü aracılığıyla parti genel merkezlerinden alınan resmi izin yazıları ile birlikte anketörler bu illerdeki merkez teşkilatlara yönlendirilmiştir.

Ankette üç adet açık uçlu olmak üzere toplam on iki adet kişisel bilgi sorusu demografik özellikleri belirleme amacıyla yer almaktadır. Bunların dışında yirmi sekiz adet beşli likert ölçeği (likert scale) kullanılarak hazırlanmış olan ifade yer almaktadır. Bu ifadeler “katılma” ölçütü üzerinden ortalaması 3 olacak şekilde 3'ün altında kalanlar 1 ve 2 olumsuz (Kesinlikle Katılmıyorum-Katılmıyorum şeklinde), 3'ün üstünde yer alanlar ise 4 ve 5 olumlu (Kesinlikle Katılıyorum-Katılıyorum şeklinde) ifadeler olarak değerlendirilmiştir. Elde edilen veriler çalışmanın genel problematiği doğrultusunda üç başlık altında analiz edilmiştir.

Nitel araştırma yöntemlerinden ise “yapılandırılmış mülakat”<sup>91</sup> yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışma yöntemi aynı zamanda “derinlemesine mülakat” çalışması olarak da nitelendirilmektedir. Yapılandırılmış mülakat yöntemine göre teorik kısımda ortaya konan yaklaşımlar ve temel araştırma sorusu temelinde mülakat soruları önceden

---

<sup>90</sup>Bkz. resmi internet siteleri; <http://www.ikondanismanlik.com/>

<sup>91</sup>Mülakat ve görüşme türleri olarak literatürde farklı kavramlar kullanılmakla birlikte genel olarak “yapılandırılmış mülakat” ve “yapılandırılmamış mülakat” kavramları ön plana çıkmaktadır. Bunun yanı sıra “biçimsel, yarı biçimsel, biçimsel olmayan” şeklinde tanımlar da mevcuttur (Altunışık, 2010: 92; Yıldırım ve Şimşek, 2011: 120).

belirlenmiştir. Mülakat soruları oluşturulurken çalışmanın birinci bölümünde belirlenen ve alt başlıklar halinde sıralanmış olan küreselleşmenin dokuz temel sorun alanı ve uzman paneli çalışması yapılırken oluşturulan ifade havuzu dikkate alınmıştır. Mülakatlarda katılımcılara toplam altı adet soru yöneltilmiştir. Bu çerçevede oluşan yapılandırılmış mülakat çalışması 12.06.2013–03.08.2013 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Katılımcılara bizzat görüşme yoluyla ulaşılmış, çalışmanın amacı ve ulaşılmak istenen sonuçlar hakkında bilgi verilmiştir. Katılımcılardan ön görüşme yoluyla alınan randevu gün ve saatinde görev yerlerinde kendileriyle bir araya gelinmiş; izinleri dâhilinde not tutma ve kayıt cihazı ile veriler kayıt altına alınmıştır.

Elde edilen veriler, “betimsel analiz yöntemi” kullanılarak araştırma konusunun ilgili alanında olan, araştırmanın amacına ulaşmasını sağlayacak temalar ve katılımcıların sorulara vermiş oldukları yanıtlar çerçevesinde üç ana başlıktan oluşan alanlar çerçevesinde değerlendirilmiştir.

### **3.3 Alan Araştırması ve Mülakat Çalışmalarının Evreninin ve Örnekleminin Seçimi**

Küreselleşme son otuz yılda Türkiye'nin akademik-siyasal tartışmalarında önemli bir yeri olan, sağ ve sol kanat siyasi partiler içerisinde karşıtları ve destekleyicileri bulunan bir olgudur. Dolayısıyla küreselleşme, siyasi partiler açısından önemli tartışma alanlarından birini oluşturmaktadır.

Yapılan anket ve yapılandırılmış mülakat çalışmaları ile ideolojik temellerini muhafazakâr demokrasi üzerine oturtmuş veya sağ ana arteri üzerine oturtulabilecek olan Ak Parti ile Türk siyasal yaşamında milliyetçi muhafazakâr ya da sağ ana arteri üzerine oturtulabilen MHP arasında, küreselleşmeye yönelik ayrışma ve uzlaşma noktaları olduğu düşünülmektedir. Bu çalışma ile bahsedilen noktaların belirlenmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca bu çalışma her iki partinin başarı ya da başarısızlıklarında küreselleşmeye yaklaşımları ile ilgili bağlantının ne ölçüde var olduğu ya da olmadığını görülmesini sağlayacaktır.

Bu bağlamda çalışmanın nicel kısmındaki örneklem seçimi, Türkiye'nin sağ kanat siyasi partilerinden (%10 barajını aşan) en çok oy oranına sahip olan Ak Parti ve

MHP'nin genel merkezleri ve son dönem seçim yüzdeleri ile orantısal bütünlük dikkate alınarak belirlenen, on dört ildeki parti teşkilatları oluşturmaktadır. İllerin belirlenmesinde, mecliste temsil edilen sağ siyasi partilerin 2011 yılı genel seçim sonuçları dikkate alınmıştır. Bu kapsamda Türkiye geneli oy oranlarıyla, seçilen illerin paralellik göstermesi önkoşul olarak kabul edilmiştir. Bu paralellik partilerin Türkiye genelinde aldıkları oy oranlarının belirlenen sapma çerçevesinde illere de yansımaya elde edilmeye çalışılmıştır.

### **Anket Çalışması Yapılması Planlanan İllerin Belirlenişi**

2011 yılında yapılan genel seçimler sonucunda, seçim bölgeleri bazında, Ak Parti ve MHP'nin Türkiye genelini belirli ölçülerde yansıttığı seçim çevreleri bu araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Türkiye genelinde alınan oylar dikkate alındığında Ak Parti'nin %49,9 oyuna karşı MHP'nin %12,9 oy aldığı görülmektedir. Partilerin aldıkları oyların birbirine olan oranı ise  $49,9/12,9= 3,86$ 'dır. İkinci olarak partilerin seçim bölgesi bazında aldıkları oyların  $\pm\%15$  oranında oluşan marj bir diğer ön koşul olarak görülmektedir. Bu bağlamda Ak Parti'nin aldığı %49,9 oyun %15 eksiği ve fazlasıyla elde edilen yüzdesel değer yaklaşık olarak %7,5'tir. Bu değer Ak Parti'nin aldığı 49,9'luk oy oranından çıkarılması ve bu oy oranında eklenmesiyle %42,5 ve %57,5 değerleri bulunmaktadır. MHP'de ise bu oran yaklaşık 2 puanlık bir değişime tekabül ederken MHP'nin aldığı %12,9'luk Türkiye geneli oyundan %2 çıkarılması ve bu oya %2 eklenmesiyle %11-%15 arasındaki değerler ortaya çıkmaktadır.

Kısaca özetlemek gerekirse birinci önkoşul partilerin kendi aralarında olan ülke bazındaki oy oranlarının yerelle yansımaya iken, ikinci önkabul ile ortaya konulmaya çalışılan partilerin kendi aldığı Türkiye geneli oyunun yerelle ne ölçüde örtüştüğüdür.

Formülasyon olarak ortaya konulacak olursa bu illerin belirlenmesindeki iki şart şu şekildedir;

1) Ak Parti/MHP=3,86

2) a)  $\%42,5 \leq \text{Ak Parti} \leq \%57,5$

b)  $\%11 \leq \text{MHP} \leq \%13$

İlk aşamada bu koşulları sağlayan 20 il tespit edilmiştir. Bu iller ve partilerin aldıkları oy oranları ve bu oyların Türkiye geneline göre gösterdikleri sapmalar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

**Tablo 1**  
**Partilerin Türkiye Ortalamaları İle Orantılı Olan İlk 20 İl Ve Bu İllere İlişkin Rakamlar**

İL ADI	Ak Parti	MHP	AKP/MHP ORANI	Ak Parti'nin Türkiye Geneli Oy Oranından Sapması	MHP'nin Türkiye Geneli Oy Oranından Sapması
<b>TÜRKİYE GENELİ</b>	<b>50,00</b>	<b>13,00</b>	<b>3,846</b>	<b>0,00</b>	<b>0,00</b>
İSTANBUL 3	49,20	10,00	4,920	-0,80	-3,00
AMASYA	52,30	15,00	3,487	+2,30	+2,00
KOCAELİ	52,70	11,90	4,429	+2,70	-1,10
BURSA	52,90	14,40	3,674	+2,90	+1,40
YALOVA	46,80	10,60	4,415	-3,20	-2,40
ANKARA 2	53,90	14,40	3,743	+3,90	+1,40
HATAY	44,60	12,70	3,512	-5,40	-0,30
TOKAT	56,00	15,80	3,544	+6,00	+2,80
KARABÜK	57,90	15,60	3,712	+7,90	+2,60
BOLU	58,50	16,10	3,634	+8,50	+3,10
TRABZON	59,10	15,30	3,863	+9,10	+2,30
GİRESUN	59,40	11,90	4,992	+9,40	-1,10
ARDAHAN	40,20	10,00	4,020	-9,80	-3,00
SAKARYA	61,60	15,00	4,107	+11,60	+2,00
KÜTAHYA	64,60	15,80	4,089	+14,60	+2,80
KAYSERİ	64,90	18,00	3,606	+14,90	+5,00
DÜZCE	65,90	16,20	4,068	+15,90	+3,20
AKSARAY	66,10	18,00	3,672	+16,10	+5,00
YOZGAT	66,60	18,30	3,639	+16,60	+5,30
ELAZIĞ	67,40	14,50	4,648	+17,40	+1,50

İlk alınan ortalamalarla elde edilen yirmi ile ilişkin veriler anketin uygulanabilirliği açısından oldukça geniş görülmüş ve aynı istatistikî ortalama kullanılarak en yakın on dört ilin belirlenmesine karar verilmiştir. Böylece aşağıda yer alan “sınırlandırılmış tablo” ile son seçim sonuçlarına dikkate alınarak, Türkiye ortalamasına en yakın olan on dört il belirlenmiştir.



**Tablo 2**  
**Partilerin Türkiye Ortalamaları İle Orantılı Olan İlk On Dört İl İle Sınırlandırılmış Tablo**

İL ADI	Ak Parti	MHP	AKP/MHP ORANI
TÜRKİYE GENELİ	50,00	13,00	3,846
İSTANBUL 3	49,20	10,00	4,920
AMASYA	52,30	15,00	3,487
ANKARA 2	53,90	14,40	3,743
ARDAHAN	40,20	10,00	4,020
BURSA	52,90	14,40	3,674
ELAZIĞ	67,40	14,50	4,648
HATAY	44,60	12,70	3,512
KARABÜK	57,90	15,60	3,712
KAYSERİ	64,90	18,00	3,606
KÜTAHYA	64,60	15,80	4,089
SAKARYA	61,60	15,00	4,107
TOKAT	56,00	15,80	3,544
TRABZON	59,10	15,30	3,863
YOZGAT	66,60	18,30	3,639

Belirlenen her ildeki parti il teşkilatı yöneticisi, başkanı ve üyelerinden oluşan kişiler ve rakamlar parti il teşkilatlarının resmi internet sayfalarından ve parti başkanlarından bizzat telefonla ulaşma yoluyla elde edilmiştir. Elde edilen detaylı rakamlar ve parti il başkanlarının iletişim bilgileri aşağıda yer alan iki tabloda detaylı olarak verilmektedir. Böylece her ilde minimum 50 kişiden oluşan gruplara anket uygulanmıştır. On dört il ve bu illerde yer alan parti üyelerine ilişkin tablo aşağıda yer almaktadır:

**Tablo 3**  
**İl Dağılımlarına Göre Partilerdeki İl Yönetim Ve Yürütme Kurulu Üye Rakamları**

	İl Adı	Ak Parti Parti Üye Sayısı	MHP Parti Üye Sayısı
1	İstanbul 3	50	64
2	Amasya	40	64
3	Ankara 2	87	84
4	Ardahan	30	52
5	Bursa	61	65
6	Elazığ	47	50
7	Hatay	50	50
8	Karabük	40	54
9	Kayseri	50	50
10	Kütahya	50	50
11	Sakarya	50	50
12	Tokat	50	50
13	Trabzon	50	50
14	Yozgat	12	55

**Tablo 4**  
**Anket Yapılacak İller Ve Bu İllerdeki Başkanlıkların İletişim Bilgileri<sup>92</sup>**

<b>Ak Parti</b>			
	<b>İl Adı</b>	<b>Parti İl Başkanının Adı- soyadı</b>	<b>Parti İl Başkanlığı Telefonu</b>
1	<b>İstanbul 3</b>	Aziz BABUŞÇU	0212- 3158600
2	<b>Amasya</b>	Osman Faik SALMAN	0358- 2130010
3	<b>Ankara 2</b>	Murat ALPARSLAN	0312- 4308130
4	<b>Ardahan</b>	Yunus BAYDAR	0478- 2116494
5	<b>Bursa</b>	Sedat YALÇIN	0224- 2253511
6	<b>Elazığ</b>	Mahir SÖNMEZ	0424- 2340513
7	<b>Hatay</b>	İsmail KİMYECİ	0326- 2253122
8	<b>Karabük</b>	Ömer AYAR	0370- 4150636
9	<b>Kayseri</b>	Ömer DENGİZ	0352- 2212860
10	<b>Kütahya</b>	Kamil SARAÇOĞLU	0274- 2244441
11	<b>Sakarya</b>	Recep UNCUOĞLU	0264- 2745858
12	<b>Tokat</b>	Eyüp EROĞLU	0356- 2133550
13	<b>Trabzon</b>	Adnan GÜNNAR	0462- 3262788 -3233348
14	<b>Yozgat</b>	Fahri AÇIKGÖZ	0354- 2125474
<b>MHP</b>			
	<b>İl Adı</b>	<b>Parti İl Başkanının Adı- soyadı</b>	<b>Parti İl Başkanlığı Telefonu</b>
1	<b>İstanbul 3</b>	Abdurrahman BAŞKAN	0212- 281-3737
2	<b>Amasya</b>	Fatih COŞAR	0358- 2180033
3	<b>Ankara 2</b>	Fatih ÇETİNKAYA	0312- 3101212
4	<b>Ardahan</b>	Levent PEHLİVAN	0478- 2115933
5	<b>Bursa</b>	Hasan TOKTAŞ	0224- 2333896
6	<b>Elazığ</b>	Oğuzhan DEMİR	0839-2367761
7	<b>Hatay</b>	Adnan AKDAŞ	0326- 2153771
8	<b>Karabük</b>	Metin DEMİREL	0370- 4243475 -4132212
9	<b>Kayseri</b>	Mete EKE	0352- 2229010-11-12
10	<b>Kütahya</b>	Salim AY	0274- 2166720
11	<b>Sakarya</b>	Mehmet ERDOĞAN	0264- 2789191 -2789292
12	<b>Tokat</b>	Murat POLAT	0356- 2145477 -2120949
13	<b>Trabzon</b>	Muammer DEMELİ	0462- 3223950
14	<b>Yozgat</b>	Cevdet KAYA	0354- 2128091 -2177858

Çalışmanın yapılandırılmış mülakat uygulaması kısmında, sırasıyla mülakat uygulamasının modeli, örneklemin seçimi, veri toplama aracı, verilerin toplanmasında izlenen yol ve verilerin analizinde kullanılan istatistiksel teknikler kullanılmıştır. Bu uygulamanın evrenini çalışmanın ana örneklemi olan Ak Parti ve MHP genel merkezlerinde yer alan Partilerin Genel Başkan Yardımcıları, Partilerin Genel Başkan Başdanışmanları ve Partilerin MKYK Üyelerinden oluşmaktadır.

<sup>92</sup>Parti il başkanlarından bazılarında bu numaralardan ulaşılamamıştır. Ancak gerek kendi sekreterleri aracılığı ile gerekse ilgili partilerin genel merkezleri aranarak, ulaşılamayan şahısların cep telefonlarına ve diğer iletişim adreslerine kolaylıkla ulaşılmıştır. Ayrıca bu numaralar anketlerin yapılması aşamasında anketörlerin kontrolleri ve anket uygulamaların sağlıklı ilerleyişini takip için de kullanılmıştır.

Yapılandırılmış mülakat uygulaması için hedef kişi sayısı, üç Ak Parti'den ve üç MHP'den olmak üzere toplamda altı kişidir. Görüşülen kişiler: Doç. Dr. Hüseyin ÇELİK (Ak Parti Genel Başkan Yardımcısı), Prof. Dr. Yasin AKTAY (Ak Parti Genel Başkan Yardımcısı), Prof. Dr. Mazhar Bağlı (Ak Parti MKYK Üyesi), Prof. Dr. Recai COŞKUN (MHP Genel Başkan Başdanışmanı), Prof. Dr. Zuhâl TOPÇU (MHP Genel Başkan Yardımcısı) ve Recep Dumanlı (MHP Genel Başkan Yardımcısı).

Uygulama ile ilgili olarak oluşturulan hipotezlerde mülakat sorularına cevap veren katılımcıların hangi siyasi partinin mensubu oldukları ile mülakat sorularında belirtilen değişkenleri algılamaları arasındaki ilişkilerin test edilmesi hedeflenmektedir. Uygulamanın hipotezleri de bu durum dikkate alınarak ve yapılan okumalar paralelinde oluşturulmuştur.

### **3.4 Alan Araştırması ve Mülakat Çalışmalarının Sınırlılıkları**

Bu çalışmanın dört sınırlılığı olduğu söylenebilir. Bunlar;

- 1-Çalışma sadece belirlenen siyasi partilerle sınırlıdır.
- 2-Çalışma objektif kriterler doğrultusunda belirlenen illerle sınırlıdır.
- 3-Çalışma belirlenen illerde yer alan parti il ve ilçe teşkilatları ile sınırlıdır.
- 4-Çalışmada geliştirilen veri toplama araçları istatistiki teknikler, örneklemin kendisi ve çalışmanın yapıldığı tarih aralığı ile sınırlıdır.
- 5-Yapılandırılmış mülakat çalışmasının yaşanan tek sınırlılık ise görüşülmek istenen kişi ile uygun gün ve saatte mülakat için randevu alma konusunda yaşanmıştır.

Bu doğrultuda çalışma sadece araştırmanın evreninin ve örnekleminin oluşturulması sürecinde kullanılan sınırlarla sınırlandırılmıştır. Ayrıca nicel ve nitel araştırmalarda sorulan sorulara verilen cevaplarda partililerin doğru ve samimi bir şekilde, parti disiplini, siyasal gündem gibi dış etkenlerden bağımsız cevaplar verdikleri varsayılmaktadır.

### **3.5 Alan Araştırması ve Mülakat Çalışmalarının Verilerinin Analizi**

Yapılandırılmış mülakat çalışmasına yönelik detaylar yukarıdaki bölümlerde detaylı olarak verildiği için çalışmanın bu bölümünde, özellikle anket çalışmasına yönelik olarak kullanılan veriler ve bu verilerin analiz teknikleri detaylandırılmaya çalışılacaktır. Bu çerçevede veri analizinde kullanılan istatistiksel tekniklere bakıldığında araştırmada toplanan anket cevapları “SPSS for Windows 20.0 (IBM)” programı kullanılarak analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Analiz yöntemleri olarak öncelikle ölçeklerin güvenilirlik, geçerlilik ve iç tutarlılık ölçütü ortaya konulmuştur. Demografik özelliklerin frekans analizi, yüzdeler dilimleri ve çapraz tabloları yapılmıştır. Sonrasında parti dağılımına göre ANOVA testi yapılmış, aritmetik ortalama ve standart sapmaları alınmıştır. Parti ayırımlarına göre küreselleşmenin etkileri ve ortaya çıkardığı sorun alanları grafiksel olarak ayrı ayrı incelenmiştir.

#### **3.5.1 Ölçeklerin Güvenilirlik ve İç Tutarlılık Ölçütü Değerleri**

Bir araştırmada kullanılan ölçeğin geçerlilik ve güvenilirliği araştırma sonuçları açısından önemlidir. Bu nedenle ilgili ölçek kullanılmadan önce güvenilirlik ve geçerlilik açısından sınanmalıdır. Ölçeğin güvenilirliği, farklı zamanlarda aynı örnekleme uygulandığı durumda aynı sonuçları verme derecesini göstermektedir. Bu anlamda güvenilirlik, bir değişkeni ölçmek için sorulan soruların ne derecede bilinçli olarak cevaplandırıldığına bir göstergesi olarak ele alınmaktadır. Bu araştırmada, güvenilirlik analizi yapılırken Cronbach's Alpha modeli kullanılmıştır. Cronbach's Alpha sorular arası korelasyona bağlı uyum değeridir. Cronbach's Alpha değeri faktör altındaki soruların toplamdaki güvenilirlik seviyesini göstermektedir. Cronbach's Alpha değerinin 0,70 ve üstü olduğu durumlarda ölçeğin güvenilir olduğu kabul edilir (Altunışık, Coşkun ve diğerleri, 2004: 112- 115)<sup>93</sup>.

---

<sup>93</sup> Soru sayısı az olduğunda bu sınır 0,60 değeri ve üstü olarak kabul edilebilir.

**Tablo 5**  
**Cronbach's Alpha Değerleri İçin Bir Sınıflama<sup>94</sup>**

Cronbach's Alpha	Yorumu
0,80 – 0,100 Arası	Yüksek Güvenilirlik
0,60 – 0,80 Arası	Oldukça Güvenilir
0,40 – 0,60 Arası	Güvenilirlik Düşük
0, 40'dan Aşağı	Güvenilir Değil

Ölçeğin geçerliliği ise o ölçeğin ölçmek istediği değişkeni ne derece ölçtüğüne ilişkindir. Geçerlilik testinin güvenilirlik testinde olduğu gibi dayandığı belli bir katsayı yoktur. Bu nedenle geçerlilik testi kuramsal analizlerle yapılmaktadır.

**Tablo 6**  
**Küreselleşmenin Etkilerini Tanımlayıcı İstatistikler Ve Güvenilirlik Değerleri**

Ölçek	$\bar{X}$	Ss	Madde Sayısı	Cronbach's Alpha
Küreselleşmenin Yoksulluğa Olumsuz Etkisi	2,793	1,14	2	0,820
Küreselleşmenin Çevreye Olumlu Etkisi	3,073	,749	3	
Küreselleşmenin Ekonomiye Olumsuz Etkisi	3,076	,712	3	
Küreselleşmenin Sivil Toplum Örgütlerine Olumsuz	3,105	,714	3	
Küreselleşmenin Teröre Olumsuz Etkisi	3,436	1,06	2	
Küreselleşmenin Kimlik Algısına Olumlu Etkisi	3,097	1,02	1	
Küreselleşmeye Olumsuz Bir Yaklaşımla Bakış	2,751	1,06	3	
Küreselleşmenin Kültüre Olumsuz Etkisi	3,020	,803	2	
Küreselleşmenin İnsan Haklarına Olumlu Etkisi	2,932	,954	2	
Küreselleşmenin Siyasi Partilere Olumlu Etkisi	3,233	,829	3	
Küreselleşmenin Siyasete Olumlu Etkisi	3,206	,759	4	

Küreselleşmenin etkilerini ortaya koyan toplam 28 alt maddenin güvenilirlik katsayısı 0,820 bulunmuştur. Bu nedenle küreselleşme ölçeğinin güvenilirlik seviyesi “yüksek güvenilirlik” düzeyindedir.

Küreselleşmenin etkilerini ortaya koyan 28 alt maddeden katılım düzeyi en yüksek olan, “Küreselleşmenin Teröre Olumsuz Etkisini” ortaya koyan maddedir (3,43). En düşük katılım düzeyine sahip olan ise (2,75) ortalamaya sahip “Küreselleşmeye Olumsuz Bir Yaklaşımla Bakan” maddedir.

<sup>94</sup> Kalaycı Şeref, *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara 2006, ss:405.

### 3.5.2 Likert Ölçeğine Göre Aritmetik Ortalamanın Alınması

Anket çalışmasında kullanılan beşli likert ölçeğin yeterlilik sınırları belirlenirken en yüksek değer olan 5'ten 1 çıkarılmış ve elde edilen 4 sayısını seçenek sayısı olan 5'e bölüldüğünde 0,80 katsayısı bulunmuştur. Böylece tablo 7'de verilen "ağırlıklı aritmetik ortalamaların" değerlendirme aralığı ortaya çıkmıştır.

**Tablo 7**  
**Likert Ölçeğine Göre Ağırlıklı Aritmetik Ortalama Değerlendirme Aralıkları**

Aralık	Seçenek	Aralığın Değeri	Değerlendirme
1.00-1.80 arası	Hiç Katılmıyorum	Çok Olumsuz Puan Aralığı	Katılmama
1.81-2.60 arası	Katılmıyorum	Olumsuz Puan Aralığı	Alt Düzey Katılma
2.61-3.40 arası	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	Orta Puan Aralığı	Orta Düzey Katılma
3.41-4.20 arası	Büyük Ölçüde Katılıyorum	Olumlu Puan Aralığı	Üst Düzey Katılma
4.21-5.00 arası	Tamamen Katılıyorum	Çok Olumlu Puan Aralığı	En Üst Düzey Katılma

### 3.6 Alan Araştırması ve Mülakat Çalışmalarının Bulguları ve Yorumlanması

Çalışmada elde edilen bulguların nitel ve nicel olmak üzere iki farklı alanda ele alındığı yukarıdaki başlıklarda dile getirilmiştir. Bu çerçevede çalışmanın nicel araştırmada elde edilen bulgular dört başlık altında ele alınarak incelenmiştir. Çalışmanın yapılandırılmış mülakat (nitel) kısmında elde edilen bulgular ise üç başlık altında ele alınarak incelenmiştir.

#### 3.6.1 Nitel Verilerin Yorumlanması

Nitel araştırmada elde edilen bulgular yapılandırılmış mülakat çalışmasına katılan parti mensuplarının anket analizlerine paralel şekilde, "Parti Yöneticilerinin Küreselleşme Yaklaşımlarına Bakışı", "Parti Yöneticilerinin Küresel Sorunların Siyasi Parti Politikalarına Etkilerine Bakışı", "Parti Yöneticilerinin Küreselleşmenin Siyasi Parti Politikalarına Etkilerine Bakışı" başlıkları altında yorumlanmaya çalışılmıştır.

##### 3.6.1.1 Parti Yöneticilerinin Küreselleşme Yaklaşımlarına Bakışı

Mülakat çalışmasında yer alan altı soruda partilerin genel olarak küreselleşme yaklaşımlarını ortaya koymaya yönelik nitelikte olan sorulardır. Bu çerçevede sorulara

verilen cevaplardan yola çıkarak, parti yönetiminin küreselleşme yaklaşımlarını yorumlamaya çalıştığımızda, her iki parti grubunun da kendi içlerinde tutarlı ve parti programı ile uyumlu yanıtlar verdiğini söylemek mümkündür.

Görüşmelere Ak Parti'den katılan Genel Başkan Yardımcısı Hüseyin Çelik, küreselleşmenin dünya üzerinde etkilemediği hiçbir şey olmadığını vurgulamakta ve kurumların kendilerini küresel siyasal sisteme karşı ilgisiz ya da sistem dışında bırakmak istemelerini bir ipek böceği kozası örneği ile açıklamaktadır: “İpek böceği kozasının etrafını dış etkenlerden bağımsız olarak sadece hayatta kalması için sarılırsa ya dış etkenler yüzünden hayatta kalamaz, kaybolur ya da normale göre daha uzun süre yaşar fakat bu sefer de kendi içinde kaybolur, dünyaya açılma fırsatı yakalayamaz.” İlgili örnek doğrultusunda Çelik, küreselleşmenin dışında kalmaya çalışmanın ya da onu kabullenmemenin her halükarda bir kayboluşa sebep olabileceğine işaret etmektedir. Küreselleşme süreci ile toplumların birbirlerine entegre olduğunu ve dünya gündemi ile ülkelerin gündeminin paralellik gösterdiğini söyleyen Çelik'e göre, her ne kadar küreselleşme süreci ile gündemi belirleyen ve gündemden etkilenen ülkeler ayrımı varsa da küreselleşme sürecinin dışında kalmanın her zaman etkilenen ülke olmayı kabullenme ile aynı şey olduğunu belirtmektedir. Çelik'in küreselleşme sürecine ilişkin yaklaşımı değerlendirildiğinde, küreselleşmenin her ne kadar olumsuz yönlerini de ele aldığı görülse de, fırsatları değerlendirme önceliğiyle kaçınılmaz olan süreçten maksimum faydayı sağlama yönünde bir görüşe sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu durumda Çelik'in zaman zaman eleştirilerde bulunmuş olsa da, küreselleşme taraftarı bir yaklaşıma sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Görüşmelere Ak Parti'den katılan Genel Başkan Yardımcısı Yasin Aktay'a göre, küreselleşme dünyanın yeni bir evresidir ve bu evrede tüm dünya birbiri ile bir entegrasyon içerisinde “küçük bir köy” olarak resmedilmektedir. Aktay'a göre, bu küçük köyün herhangi bir yerinde olan bir şey, her yerden duyulabilmektedir ve insanların bu duyulan şeye karşı duyarsızlık kazandırmaları ve sürdürmeleri mümkün değildir. Aktay, bu haberdarlık sürecinin yanı sıra yaşanan ekonomik düzenin ve kültürel değerlerin dünyadan koparılmasının, bağımsızlaştırılmasının imkansız olduğunu vurgulamakla birlikte bu entegre görünen düzenin bazen çok yanıltıcı olabileceğine de değinmektedir. Durumu Suriye ve Myanmar örnekleri ile açıklayan

Aktay, dünyada bazı çok küçük alanlarda her türlü katliam ve insan hakları ihlalleri yapılıyor olsa da tüm dünyanın olanlara seyirci kalabildiğini belirtmektedir. Küreselleşme süreci ile birlikte yepyeni dinamiklerin dünyada kendisini gösterdiğini söyleyen Aktay'a göre, bu dinamiklerden etkilenmek kaçınılmazdır ve bu kaçınılmazlık noktasında süreçle bütünleşerek, ona uygun politikalar üreterek maksimum fayda elde edilebilir. Bu çerçevede Aktay'ın küreselleşme sürecine ilişkin yaklaşımının Çelik'in küreselleşme yaklaşımı ile paralellik gösterdiği görülmektedir.

Görüşmelere Ak Parti'den katılan bir diğer görüşmeci olan MKYK üyesi Mazhar Bağlı da küreselleşme yaklaşımlarını Yasin Aktay ve Hüseyin Çelik ile aynı doğrultuda ortaya koymaktadır. Ancak Bağlı her ne kadar küreselleşme taraftarı bir yaklaşıma sahip olursa da küreselleşmenin partilerin politikaları üzerinde hem olumlu hem olumsuz etkilerin olduğunu vurgulamaktadır. Bağlı'ya göre olumlu olan tarafı, Ak Parti gibi bütün dünyaya entegre olabilecek bir ülke hayali kurmak istediğinizde gerçekten küreselleşme politik ve düşünsel anlamda büyük katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda Ak Parti'nin demokratikleşme sürecinde en çok yaslandığı ve referans aldığı konulardan birisi de bu AB'ye uyum sürecidir. Bağlı'ya göre, AB uyum süreci ile vesayetlerin bertaraf edilmesinde, demokrasinin ağırlıklı bir biçimde işleyen bir hale gelmesinde çok büyük katkısı olmuştur. Diğer taraftan Bağlı küreselleşmenin siyasi partileri olumsuz olarak da etkilemesi mümkün olduğuna vurgu yapmaktadır. Küreselleşmenin olumsuz etkileri özellikle kişilerin kendi özgün değerlerini ve kimliklerini kaybedebilecekleri endişesiyle ortaya çıkan korkudan kaynaklanmaktadır. Bu anlamda MHP'nin parti politikalarına bu yönde atıf yapmanın mümkün olduğunu belirtmektedir. "MHP'nin çok büyük oranda milliyetçilikten kastettiği şey, münhasıran bir etnisite için politik proje üretme olarak bakılıyor, hatta bir etnisitenin referanslarını üretme politikası gibi görüyor yani Türklüğün, Türkçülüğün referanslarını Türklük için Türkçülük için bir proje değil, Türkçülük fikri için bir proje üretmeye dönmektedir." Bu anlamda Bağlı, milliyetçi partilerin dünyada aslında 90'larda yaygın olarak görülmeye başladığını vurgulamaktadır.

Görüşmelere MHP'den katılan Genel Başkan Yardımcısı Zuhâl Topçu, iletişim ve bilişim teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte bütün toplumlar ve kurumların birbirleriyle sınırsız bir etkileşim içerisine girdiğini belirtmektedir. Bu etkileşimin ana faktörü ise



yine gelişen bilişim teknolojileri sayesinde haberdar olma, haberdarlıklar üzerinedir. Topçu bu noktada bir önceki analizde Yasin Aktay'ın da değindiği gibi “herhangi bir yerde olan bir şeyin, her yerden duyulması, görülmesi ve karşı tepki almasına” değinmiş ve bu çerçevede etkileşimin kaçınılmaz olduğunu vurgulamıştır. Tüm bunların yanı sıra Topçu, Aktay'dan farklı olarak, küreselleşmeyle gelen etkileşimin daha çok tek yönlü olmasına değinmiş ve küreselleşmenin tanımı gereği çift yönlü ve /veya karşılıklı olması gerekirken, bugün küreselleşmeye dair görülenin güçlünün güçsüz üzerindeki etkisi şeklinde tek yönlü olmasını eleştirmiştir. Bu nedenle de “vaat edildiği gibi bir dünya vatandaşlığı ya da Avrupa vatandaşlığı” ortak kimliği durumu Topçu'ya göre söz konusu dahi değildir. Küreselleşmenin gösterilen iyi yönleri kadar toplumların sömürülmesi ve entegrasyonu çerçevesinde yok olmaya varıncaya kadar gidebilecek kötü yönleri de bulunmaktadır. Bu kadar olumsuz yönü ve toplumlar için açık tehdit ve tehlikeleri bulunan küreselleşme sürecinden optimum faydayı elde edebilmenin temel şartı ise Topçu'ya göre, ancak yaşanan her yeni süreci iyi analiz etmek ve tepkisini ona göre vermekten geçmektedir. Bu doğrultuda, Topçu'nun küreselleşme sürecine ilişkin yaklaşımının, “şüpheli yaklaşım” çerçevesinde değerlendirilmesi mümkündür.

Görüşmelere MHP'den katılan bir diğer Genel Başkan Yardımcısı olan Recep Dumanlı da Topçu gibi küreselleşme olgusunun kaçınılmazlığına ve hatta gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Ancak Dumanlı, küreselleşmenin özellikle ekonomik boyutunu referans göstererek, küreselleşmenin vahşi boyutunun törpülenerek, sosyal boyutunun güçlendirilmesi suretiyle küreselleşmeye müdahil olunabileceğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla da parti politikaları doğrultusunda küreselleşmeye şüphe ile yaklaşılmasının gerekliliğini ön plana çıkarmaktadır.

Görüşmelere MHP'den katılan bir diğer katılımcı olarak Genel Başkan Baş Danışmanı Recai Coşkun ise küreselleşmeyi dünya sisteminin bütünleşmesi ve subrasyonel sistemlerin oluşması şeklinde tanımlamakta ve bu çerçevede küreselleşmeden etkilenmemenin veya entegre olmamanın imkânsız olduğunu söylemektedir. Ancak yine de küreselleşme sürecinde konumu en zor olan siyasi partilerin, milliyetçi partiler olduğunu da vurgulamaktadır. Çünkü Coşkun'a göre, küreselleşmenin temel yaklaşımında ulusların parçalanarak alt kimliklere ayrılmasında bir sakınca görülmemekte hatta buna teşvik dahi edilmektedir. Buna karşılık olarak ise

bölgeselleşme ve küresel sürece entegrasyonun teşvik edilmesi sözkonusudur ve arada kalan tek ayırıcı unsur ise “milli yapıdır”. Bu çerçevede Coşkun, milli yapılar ve küreselleşme arasında tükenmek bilmeyen bir çatışmanın olduğunu söylemekte ve bu çatışmanın kökeninde küreselleşmenin farklı tanımlamalarının ve bu tanımlamalardan yola çıkan farklı uygulamaların etkisinin olduğunu belirtmektedir. Durumu bir örnekle detaylandıran Coşkun, kapitalizm teorilerinin temel kavramlarından olan ölçek ekonomisi kavramına değinmekte ve ölçek ekonomisinin gerçekleşebilmesi için sermayenin dünya geneline yayılmış olması gerektiğini söylemektedir ki Coşkun, bunun bir adının da “emperyalizm” olduğunu vurgulamaktadır. Bu sürecin farklı yöntemlerle ve aktörlerle yapılabileceğini vurgulayan Coşkun’a göre, esas olan ise “hâkim ve mahkum” ilişkisidir ve hâkim-mahkum ilişkisi olan sistem emperyalizmdir. Dolayısıyla MHP’nin küreselleşmeye ilişkin en temel itirazının şekillendiği alan burasıdır. MHP, sömüren-sömürülen, hakim-mahkum, empoze eden-empoze edilen ilişkisine itiraz etmektedir. Batının geleneksel sömürgeciliği, askeri sistemden ticari kapitalizme ardından tekrar yayılmacı bir mantıkla sermaye hareketlerine geçerek evirilerek taşıdığı sömürü sistemine ciddi itirazları bulunmaktadır. Bu noktada Recai Coşkun’un da Zuhal Topçu gibi küreselleşme olgusunu iletişim ve bilişim teknolojilerinde yaşanan hızlı değişimler sonucu kaçınılmaz bir süreç olarak kabul ettiğini ancak küreselleşmenin farklı tanımlamaları ve boyutları arasında gösterilebilen emperyalizme karşı duruşları sebebi ile küreselleşme olgusuna karşı sorgulayıcı bir bakışa ve şüpheli bir yaklaşıma sahip oldukları söylenebilir.

Görüşmeye Ak Parti’den katılan parti yöneticilerinin küreselleşme yaklaşımlarına bakıldığında, her iki parti yöneticisinin de küreselleşme yaklaşımlarının MHP’li yöneticilere oranla çok daha ılımlı olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca Ak Partili yöneticilerin küreselleşme süreci ile gelen yenilikleri fırsatlar bazında değerlediklerini ve bu nedenle de “küreselleşme taraftarı” bir söyleme sahip olduklarını söylemek mümkündür. Görüşmelere MHP’den katılan yönetici grubun ise küreselleşmeye yaklaşımları “şüpheli” olarak nitelendirilebilir. Çünkü MHP’li katılımcılar bir yandan küreselleşme sürecinin kaçınılmazlığını vurgularken bir yandan da küreselleşme ile insan hayatına giren birçok yeniliği tehditler bazında değerlendirmektedirler.

### **3.6.1.2 Parti Yöneticilerinin Küresel Sorunların Siyasi Parti Politikalarına Etkilerine Bakışı**

Mülakatlarda sorulan sorulardan 4, 5 ve 6. sorular küresel sorunların siyasi parti politikalarına etkilerini ortaya koymayı amaçlayan sorulardır.

*Küreselleşme sizce ulus-devletlerin konumunu nasıl etkileyecektir? Bu çerçevede Türkiye’yi nasıl değerlendirirsiniz?* Şeklindeki dördüncü soruya her iki partinin katılımcılarının da vermiş oldukları yanıtlarda temel görüş “ulus-devlet’in kalıcılığı” yönünde olmuştur. Ancak ulus-devletin kalıcılığına yapılan vurgu, partilileri söylemleri bazında belirli noktalarda ayırmaktadır.

Bu çerçevede Ak Partili katılımcılardan Hüseyin Çelik’in küreselleşmenin ulus-devlet yapılanmasını ve özelde Türkiye’yi nasıl etkileyeceği yönündeki soruya ilişkin verdiği yanıtta bakıldığında, öncelikle küreselleşmenin etkisi ile ulus-devletlerin tamamen ortadan kalkacağına yönelik söylemlerin birer ütopyadan ibaret olduğu vurgusunu yaptığı görülmektedir. Çelik’e göre, ulus-devletler gelecekte de bugün olduğu gibi varlıkları ve önemlerini devam ettireceklerdir. Her ne kadar uluslararası platformlar ulus-devletleri bağlayıcı nitelikleri ile ön plana çıkmış olsalar da, bu uluslararası platformların oluşturulmasında başrol yine ulus-devletlerdedir. Çelik, uluslararası platformlar noktasında küreselleşme ile gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelere yönelik ortaya çıkabilen haksız durumlara da değinmektedir. Bu noktada hem küreselleşmenin ekonomik anlamda “güçlüyü daha güçlü, güçsüzü ise daha güçsüz yapabilmesi hem de savaş durumu dahil olmak üzere haksız, küçük ama güçlü ülkelerin şikayet edildikleri durumlarda dahi haklı konuma getirebiliyor olmalarına değinmekte” ve örnek olarak İsrail ve Suriye’yi göstermektedir. Sonuçta küreselleşme ve ulus-devlet etkileşimine yönelik olarak Çelik, uluslararası toplulukların ve platformların bağlayıcılığı her ne kadar ön planda olsa da ve her ne kadar küreselleşmenin olumsuz yönlerinin varlığı kabul edilse de tüm bu durumların gerek Türkiye’yi ve gerekse Ak Parti’yi “kabuğuna çekilip kalma” ve dünyada olup bitenleri görmezden gelme noktasına getiremeyeceğini belirtmektedir.

Yasin Aktay’a göre küreselleşme ile kürenin içerisinde yer alan tüm ülkeler kendi çaplarında bir güç halini almışlardır. Aktay, Çelik’in de ifade ettiği gibi gelişmiş ülkeler

ve gelişmekte olan ÷lkeler ayırımına değinmekte ancak farklı olarak küreselleşme ile gelişmekte olan ÷lkelerin gelişmiş ÷lkelerin önünde birer “takoz” olabilecek ve yine gelişmiş ÷lkeleri kendi çıkarları doğrultusunda “sabote” edebilecek konuma geldiklerini belirtmektedir. Bu çerçevede Aktay’a göre, küreselleşme süreci ile ÷lkeler eski dönemlere nazaran birbirleri ile çok da hiyerarşik olmayan bir ilişki içerine girmeye başlamışlardır. Konuya Türkiye özelinde bakıldığında ise Aktay, bu yeni süreç içerisinde Türkiye’nin kendisine şimdiye kadar kendisine biçilmiş olan rolü reddetmiş bir ÷lke olarak, başarılı olduğunu vurgulamakta ve bu sayede de kendi bağımsız politikasını izleyebilme kapasitesini elde ettiğini söylemektedir. Önceki dönemlerde Türkiye küresel paylaşım mücadelesinde, sadece kendisine izin verilen sınırlar içerisinde hareket edebilmekte ve izin verilen ÷lkelerle ilişki kurulabilmekteydi ve bu durum Aktay’a göre, ancak küresel siyasal sistemle olan uyum ile biraz daha rahatlama sürecine girmiştir. Bu çerçevede geçmiş dönemlerle kıyaslandığında Türkiye’nin bugün sefaret anlamında ilişki kurduğu ÷lke sayısı neredeyse ikiye katlanmıştır. Türkiye artık Afrika’da 39 tane büyükelçiliği veya temsilciliği olan bir ÷lke konumuna gelmiş bulunuyor. Dolayısıyla Aktay, küreselleşme süreci ile ulus-devletlerin konumlarında olası değişmeyi küçülme ve/veya önem kaybetme noktasında değil işlev farklılaşması, etkinliğin artması ve zihniyetlerin değişimi yönünde ortaya koymaktadır.

Ak Partili bir diğer katılımcı olan Mazhar Bağlı ise ulus-devlet yapılanmalarının modern dönemin etkisiyle bir dönem tüm dünyada etkin olduğunu belirtmekte ve modern dönem ulus-devlet anlayışının vatandaş odaklı tektipleşmeci yaklaşımının bugün özellikle küreselleşmenin etkisi ile kabul görmediğini vurgulamaktadır. Bu anlamda ulus-devlet yapılanmaları farklılıkların birarada yaşama sorununu daha da büyütümüştür ve demokrasiyi giderek zayıflatmaktadır. Ancak küreselleşmenin de etkisi ile ulus-devlet yapılanmaları içerisinde farklılıkların birarada yaşamasına ilişkin anlayış giderek yaygınlaşmaya başlamıştır. Ülke olarak sorunları çözme kabiliyetine sahip olmak için küreselleşmenin getirisi olan süreçlere ve paralelindeki taleplere açık olunması zorunlu bir hal almıştır.

Zuhal Topçu, küreselleşme sürecinin ulus-devletleri ve özelde Türkiye’yi nasıl etkileyeceği sorusunu yanıtlarken öncelikle “algı yönetimi” konusuna dikkat edilmesi gerektiğine değinmiştir. Topçu’ya göre, küreselleşme ile ulus-devletlerin ortadan

kalkacağına ve/veya bir ehemmiyetlerinin kalmayacağına yönelik tüm dünyada oluşturulmaya çalışılan algı yönetimi işe yaramamıştır. Algı yönetimi ile bir yandan ulus-devletlerin öneminin kalmadığı vurgusu yapılırken bir yandan da ABD gibi güçlü ülkeleri de içine alacağımız çok sayıda ülke millet olma yolunda önemli adımlar atmıştır. Bu çerçevede özellikle ABD üzerinden küreselleşme ve ulus-devlet yapılanmasına atıfta bulunan Topçu, ABD'nin her ne kadar kozmopolit bir yapılanmaya sahip bir ülke olduğu iddia edilse de, Kızılderililerin bu ülkede yok edildiği gerçeğinin gözardı edilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca ulus-devlet yapılanmalarına ilişkin olarak ABD'nin eğitim sisteminin değerlendirilmesi gerektiğini belirten Topçu, bir Amerikan milleti yaratmaya ilişkin çabaların en net buradan görülebileceğini belirtmektedir. Bu çerçevede Topçu, özellikle büyük güç olarak nitelendirilen devletlerin kendi ulus yapılanmalarına önemle eğildiklerini belirtmekte ve buradan yola çıkarak küreselleşmenin güçlüyü daha güçlü ve güçsüzü daha güçsüz yapabildiğini söylemektedir. Çünkü küresel siyasette güçlüler arasında takas kuramı söz konusuysen güçsüzler için “dayatma” yapmak zorunda olma durumu söz konusu olmaktadır. Duruma farklı bir yönden bakıldığında, ulus-devlet yapılanmalarına bağlı oluşan uluslararası birliklere ve platformlara değinilmesi gerektiğini belirten Topçu, bu topluluklar içerisinde var olabilmenin temel şartı olarak, ulus-devlet olmanın gerekliliğini vurgulamakta ve yine her kadar bu birlikler içerisinde yer alırsa da, yalnızca güçlü ve sözü geçen bir ülke olduğu takdirde karar alma sürecinde etkin role sahip olunabildiğini aksi durumlarda sadece uygulayıcı konumda kaldığını belirtmektedir. Bu çerçevede Topçu'nun küreselleşme ile ulus-devlet yapılanmalarında bir kayıp yaşanmayacağı gibi ulus-devlet yapılanmasının daha da sağlamlaştırılması gerektiği yönünde görüşlerinin bulunduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Topçu'nun özellikle değindiği bir alan olarak ulus-devlet yapılanmalarının önemini kaybettiğine “algı yönetiminin” uygulanmaya çalışıldığı yönündeki yaklaşım ise küreselleşmeye şüphe ile bakma noktasında tek taraflı kalmaktadır. Nitekim SSCB'nin dağılmasının ardından tüm dünyada tek bir hâkim düzenin kurulacağına ve ulus-devletlerin ortadan kalkacağına yönelik çeşitli tartışmalar kendisini göstermiştir.<sup>95</sup> Bu

---

<sup>95</sup> Nitekim bu yöndeki tartışmalardan en önemlilerinden biri Fukuyama'nın “Tarihin Sonu” isimli eserinden yola çıkılarak tartışılmaya başlanmış ve bu söylemin taraftarları olduğu kadar çıktığı aynı dönemde ve sonrasında ortaya çıkan eleştirel yaklaşımlarda dünya genelinde ses getirmiştir. Bunların en

durumu bir algı yönetiminden ziyade Soğuk Savaş sonrası oluşan belirsizlik döneminin tartışmaları olarak nitelendirmenin daha yerinde olacağı düşünülmektedir. Neticede ulus-devlet yapılanması ortadan kalkmamışsa da yeni dönemin gereklerine uygun olarak yeniden yapılanma gerekliliği ile karşılıklıya kaldığı gerçeği de gözden kaçırılmamalıdır.

Recep Dumanlı ise küreselleşmenin etkileri aracılığı ile üniter yapıların bozulması ve milli değerlerin yok edilmesine MHP olarak kesinlikle karşı olduğunu vurgulamaktadır. Bu anlamda Dumanlı'ya göre, gerek farklılıkların birarada yaşaması ve gerekse küresel siyasetle uyumlu politikalar takip edilmesinin önünde Türk milliyetçiliği bir engel teşkil etmemektedir. Ancak milli değerlere duyarlılığın kaybedilmemesi bu anlamda bir zorunluluk olarak görülmektedir. Bu anlamda Dumanlı'ya göre her ne kadar küreselleşmenin tüm süreçleri ile her ne kadar kaçınılmaz olduğu kabul edilse de, ulus-devlet yapılanmasının bütünlüğüne yönelik değerlerin korunması MHP'nin politikalarında en ön sıralarda yer almaktadır.

Görüşmelere MHP'den katılan bir diğer katılımcı olarak Recai Coşkun, küreselleşme ve ulus-devlet etkileşimine ilişkin olarak, MHP'nin başından itibaren ortaya koyduğu iddiaların tutarlı olduğunu belirtmektedir. Açıklamalarını bu çerçevede yapan Coşkun, devletlerin yapılanmalarının ve örgütlenme biçimlerinin zaman içerisinde değişmesinin olağan bir durum olduğunu ve bu durumun devletlerin tarihlerinde hep görüldüğünü belirtmektedir. Bugün olan değişim dinamiklerinde ise daha ziyade alt kimliklere ve etnisitelere vurgu yaparak, bunun adına da kültürel çeşitlilik, çok kültürlülük diyerek alt kimliklerin ön plana çıkararak, post-modern ve hiyerarşiden uzak yatay ve çoklu kimliklerin öne çıktığı bir düşünce zeminine doğru evrilmenin varmış gibi görüldüğünü söylemektedir.

Coşkun'un burada özellikle “varmış gibi gözüküyor” ifadesini kullanması, alt kimliklerin aslında ulusal pota içerisinde eritildiği fakat küresel siyaset sürecinde yeniden canlandırıldığı düşüncesini akıllara getirmektedir. Bu noktada belirtilmesi gerekir ki, çalışmanın birinci bölümünde de alt başlık halinde ele alınan “kimlik sorunu”

---

önemlilerinden biri ise o dönem için Huntington'un “Medeniyetler Çatışması” eseri olarak bilinmektedir. Fukuyama, Francis (2005), **Tarihin Sonu mu?**, Vadi Yayınları, Ankara. Huntington, P. Samuel (2005), **Medeniyetler Çatışması**, Okyanus Yayınları, İstanbul.

küresel nitelikte bir sorundur. Ancak Türkiye’de yaşanan kimlik sorununun temelleri küresel siyaset sürecinde değil, cumhuriyetin ilk yıllarında atılmış ve 1990’ların başından beri terörle birleşerek, önemli bir sorun olarak gündem de kalmıştır. Bugün küreselleşme ile kültürel çeşitlilik ve çok kültürlülük kapsamında alt kimliklerin ön plana çıktığı bir post-modern düşünce zeminin oluşmaya başladığı ve bu zeminde çoklu kimliklerin ulus-devlet yapılanması ile birlikte evrilerek birarada yer almasının yollarının arandığını söylemek mümkündür.

Ayrıca Coşkun küreselleşme ve ulus-devlet yapılanmalarına ilişkin olarak, uluslararası sistemi kuran mekanizmaların ulusal mekanizmalar olduğunu hatırlatarak, ulus-devletlerin nezlinde kurulan uluslararası kuruluşlarda AB’ye yönelik örnek vermiştir. Coşkun’a göre AB aracılığıyla her ne kadar bölgesel bir söylemle Avrupalılık kimliğini çok güçlü bir şekilde dillendirmişlerse de daha ilk ekonomik krizde, “birlik düşüncesinin ilk sınavında” sınıfta kalmıştır ve bu durumun genel Avrupalılık kimliği altında çok sayıda farklı kaygı ve mücadeleyi beraberinde taşıdığını ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Coşkun, ulus-devleti yok edebilecek bir post-modern kurgulamanın henüz oluşmadığını vurgulamakta ve akabinde böyle bir yapının tamamen oluşmayacağına yönelik bir iddiasının olmadığını da belirtmektedir. Şöyle ki;

“Tarih akışını gerçekleştirir, yeni yapılar, yeni formlar dayatabilir, oluşturabilir. Ancak şu anki reel politığın, gerçekliğin bize dayattığı şey şudur: Ulus-devletler Avrupa Birliği’nin ve Amerika’nın yaşadığı krizden çok daha güçlenerek çıkmışlardır. Amerika 11 Eylül 2001 saldırıları ve sonrasında yaşadığı ekonomik krizle birlikte ulus-devlet olduğunu yeniden keşfetmiştir. Zaten Fukuyama da ulus-devlet yeniden demeye başlamıştır. Fukuyama’nın analizlerine hiç güvenmem, akademik amaçlı olmaktan ziyade, tamamen politik propaganda amaçlı ve yönlendirme amaçlı analizler yapan biridir bence. Ama o bile ulus-devlet yeniden demeye başlamıştır.”

Sonuç olarak, her iki partinin yönetim kadrosunun, küreselleşme ve ulus-devlet etkileşiminde; ulus-devletin küresel sistemin ortaya koyduğu argümanlar doğrultusunda evirileceği, işlevlerinin farklılaşabileceği ama ortadan kalkmayacağı konusunda hem fikir olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu kalıcılık Ak Parti’de küresel siyasal sistemle uyum ve küreselleşmenin getirdiği fırsatlar doğrultusunda evirilme şeklinde kendini gösterirken, MHP’de küresel siyasal sistemde ortaya çıkan aksaklıklar ve tehditler karşısında birliğin korunması ve ulus-devletin öneminin daha da ortaya çıkması şeklinde kendisini göstermektedir.

Küresel sorunların siyasi parti politikalarına etkilerini değerlendirmeye çalıştığımız sorulardan bir diğeri olan *Türkiye’de devlet ve birey açısından küreselleşmeye ilişkin alınan genel tavır nasıldır? Bu tavır (yaklaşım) mensubu olduğunuz siyasi partinin politikalarına ve partinin alt birimlerine yansımış mıdır? / nasıl yansımıştır?* sorusuna her iki partinin katılımcılarının da vermiş oldukları yanıtlarda temel görüş “küreselleşme ile devlet-birey ilişkisinin pozitif yönde farklılaşması” doğrultusunda olmuştur. Fakat her iki partinin de farklı küreselleşme yaklaşımlarına sahip olması küreselleşme ve birey-devlet etkileşimi noktasında farklı noktalara vurgu yapmalarına neden olmuştur.

Bu durumu daha detaylı değerlendirmek adına Hüseyin Çelik’in Türkiye’de devlet ve birey ilişkisi açısından küreselleşmeye ilişkin alınan genel tavır ve bu tavrın Ak Parti politikalarına ne şekilde yansıdığına ilişkin soruya verdiği yanıt değerlendirildiğinde, Çelik’in artık devletin millet için var olduğu bir döneme girildiğini vurguladığı görülmektedir. Bu çerçevede devletin niteliklerinin ve fonksiyonlarının farklılaştığı ve küreselleşme ile devletlerin artık “vatandaş odaklı” yapılanmaya evirildiğini söylemektedir.

Yasin Aktay’a göre ise devlet anlayışı giderek daha fazla demokratikleşmek zorundadır. Bu çerçevede Hüseyin Çelik’inde ifade ettiği gibi birey değil vatandaş eksenli bir devlete doğru dönüşüm olduğunu vurgulamakta ve vatandaşın bireyden farklı bir içeriğinin olduğunu belirtmektedir. Aktay, devlet karşısında birey olup-olmamanın çok da önemli olmadığını ancak vatandaş olmanın önemli olduğunu belirtmektedir. Çünkü demokratik bir toplumda bireyler, bireylik özelliklerinden ziyade cemaat özellikleri ile temayüz etmek isteyebilirler; topluluk şeklinde, parti şeklinde, sivil toplum şeklinde, dernek şeklinde. Bu noktada sivil toplum alanı aslında “birey” den fedakârlık yapılan bir alan olarak da karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu durum Aktay’a göre, iyi ve faydalıdır. Çünkü bireyci değerlerden fedakârlık yapıldığı noktada devlete karşı demokratikleşme ve özgürleşme noktasında önemli adımlar atılabilmektedir ve Türkiye’de son dönemde bu durumun önemli örnekleri ile karşılaşmaktadır. Dolayısıyla Aktay’ın küreselleşme ve devlet-birey etkileşimini daha çok demokratikleşme ve haklar noktasında değerlendirildiğini ve bu çerçevede de birey olarak



değil vatandaş olarak, devlet karşısında insanların zayıf kalmayacağını vurguladığını söyleyebiliriz.

Ak Partili bir diğer katılımcı olan Mazhar Bağlı ise devlet-birey ilişkisinin hukukla sınırlandırılmasının önemine vurgu yapmaktadır. Bu anlamda Bağlı'ya göre bazan adalet getirmese dahi herkesçe bilinen ve geçerli olan bir adalet ister farklı ister aynı insan toplulukları olsun birarada yaşamının temel yapı taşını oluşturmaktadır ki, bunun en ideal örneğini Amerika göstermektedir.

Görüşmeye MHP'den katılan Zuhale Topçu, Türkiye'de devletin bireyden daha ön planda olduğunu söylemektedir. Türkiye'den farklı olarak Avrupa ülkeleri ve Amerika'da bireye önem verilmekte ve bireye önem verilirken devlet gizli bir güç olarak gösterilmekte, eritilmemektedir. Aynı zamanda küreselleşme ve devlet-birey etkileşimine yönelik olarak bireyselleşmenin getirdiği sosyolojik yalnızlığa değinen Topçu, tekrar Avrupa ve Amerika'dan örnekler vererek, bu ülkelerde bireyselleşmenin insanları aynı zamanda yalnızlaştırdığını söylemektedir. Devlet bireyi ön plana çıkarmakla birlikte sosyolojik, duygusal, ahlaki olarak desteklemediği ve toplumun temeli olan aile yapısını beslemediği için birey yalnızlaşıyor ve bu durum toplumsal yapıda bozulmalara sebep olabiliyor. Türkiye'de geleneksel aile yapısının korunması bu anlamda çok olumlu bir gelişme olmakla birlikte Topçu'ya göre, özellikle son dönemde bunun "din şemsiyesi altında" bir izolasyona tabi tutulması durumu söz konusudur ve insanı insan yapan milli değerlerin, dini değerlerin, gelenek ve göreneklerin hepsinin bir ahenk içerisinde harmanlanması gerekmektedir. Bu çerçevede Topçu, MHP'nin devlet-birey eksenli anlayışının Şeyh Edeb-ali'nin sözü olan "insanı yaşat ki devlet yaşasın" anlayışından geldiğini söylemekte ve küreselleşme ile bireyin yalnızlaşmaması sürecinin ülkelerin ve bireylerin kendi ellerinde olduğunu belirtmektedir. Küreselleşme sürecinde ülkelerin kendilerine en uygun sistemi kurabileceklerini söylemektedir.

Görüşmeye MHP'den katılan bir diğer isim olarak Recep Dumanlı, devlet-birey ilişkisine ilişkin olarak, öncelikle toplum yapısına uyumlu olma noktasına vurgu yapmaktadır. Bireyselliğin/bireyselciliğin 2000'li yıllarda ön plana çıktığını belirten Dumanlı, Ak Parti'nin ve MHP'nin tabanlarını bireysellik ve buna yönelik kaygılar noktasında birbirlerinden ayırmaktadır. Bunun temelinde yer alan neden ise Dumanlı'ya göre şöyle değerlendirilebilir:

“Ak Parti doğuşu itibari ile küreselleşmeci bir partidir ve yönetim kadrosu da küreselleşmeci bir anlayışa sahiptir ve on buçuk yıldır iktidarda bulunmasının getirdiği avantajlar mutlak suretle tabanına yansımıştır. Bunun böyle olmasında başta yerel yönetimler olmak üzere parti mensupları iktidar olmanın nimetlerinden geniş ölçüde yararlanmışlardır. 2000’lerin başında Türkiye şartlarına göre en düşük gelir grubuna dâhil olan bir Ak Parti’li bugün muhtemelen üstten birinci veya ikinci duruma gelmiş konumdadır. Dolayısıyla on yıllık süre içerisinde baktığımızda hayatında böyle ciddi bir yükselme ve değişim olan, ekonomi politikaları anlamında da, dönüşüm politikaları anlamında da içinde bulunulan şartları özümsemeyi kolaylaştırmaktadır. Duruma tersten bakıldığında ise Milliyetçi Hareket Partisi mensupları, bu imkânlardan faydalanamadıkları için ve kendileri dışındaki kitleyi de sürekli bir zenginleşme saiki içerisinde gördüğü için bir tepki ortaya koymaktadırlar. Diğer bir ifade ile Dumanlı’ya göre partililer sisteme kendileri de dahil edilseler, küreselleşme karşıtlığı büyük oranda yumuşama eğilimine girecektir. Dolayısıyla MHP tabanında var olan karşıtlığın daha ziyade bireysel refah sıkıntılı bir yapıdan kaynaklandığını söylemek mümkündür.”

Bu noktada çalışma kapsamında parti mensuplarına yapılan anket çalışması, Dumanlı’nın görüşleri paralellik göstermektedir. Bu bağlamda özellikle küresel siyasal sistemden kaynaklanan sorunlara yaklaşım açısından partililerin küreselleşme karşıtı tutumlarını bireysel refah düzeyleri ile ilişkilendirmek mümkündür.

Recai Coşkun küreselleşme ve birey-devlet etkileşimine ilişkin olarak öncelikle, liberalizmin birey eksenli analizlerinin giderek güçlendiği bir dönemde yaşadığımızı belirtmekte ve bu sürecin bireysel özgürlüklerin ve etnik kimliklerin geliştirilmesi gerektiğine yönelik hakim bir söyleminin olduğunu belirtmektedir. Liberalizmin bu getirilerinin ne kadar doğru ya da yanlış olduğuna ilişkin yorumlara altıncı mülakat sorusunu yanıtlarken detaylı olarak değinen Coşkun, Türkiye’de bireyciliği değil ama “şahsiyetçiliği”<sup>96</sup> ilk vurgulayan siyasi akımın Milliyetçi Hareket Partisi olduğunu söylemektedir ve Dokuz Işığın İlkelerinden birinin şahsiyetçilik olduğunu söylemektedir. Bu noktada neden “birey değil de şahsiyetçilik” sorusuna açıklık getiren Coşkun, bireyin tanımının iktisat teorilerinde de yer aldığı şekliyle her zaman karını maksimize etmeye odaklı ve tamamen homo-ekonomikus mantığıyla düşünen bir varlık olduğunu belirtmekte ve şahsiyetçiliğin bireyden farklı olarak, kendi varlığını devam

<sup>96</sup> Bkz. Daha önceki dipnotlarda ilgili ilkenin detaylı tanımına yer verilmiştir. 9 Işık Ulusal Doktrini çerçevesinde ilkeye kısaca değinmek gerekirse Hürriyetçilik ve Şahsiyetçilik İlkesi; “Kişi ve toplumun huzur ve mutluluğu önündeki bütün engellerin aşılması, temel hak ve özgürlükler ile hukukun üstünlüğünün teminat altına alınmasını devletin en temel görevi kabul eden bir anlayışı içermektedir (MHP Programı, 08.10.2009; Türkeş, 1978; 465-466).

ettirebilecek kurgulamaları yaparken, bunu diğerlerini istismar ederek, sömürerek veya yok sayarak yapmadığını vurgulamaktadır. Coşkun, birey ile şahsiyet arasındaki MHP'nin düşünce sistemine özel bu farkı vurgularken çok keyif aldığını söylemekte, fakat bir özeleştirici olarak, partinin bu düşünce sistemini ve yorumlarını kamuya mal etme noktasında çok geri planda ve sorunlu kaldığını belirtmektedir. Coşkun'a göre, Milliyetçi Hareket Partisi olarak haklı olmak yetmiyor, haklı olunduğuna ve sağlıklı yorumlar yapıldığına ilişkin olarak toplumun inandırılması gerekmektedir. Bu inandırma noktasında sadece parti siyasi hareketi değil, sivil toplum hareketleri itibarıyla, akademik hareketler itibarıyla da milliyetçi camianın bütünleşmesi gerekmektedir. Sonuç olarak, küreselleşme ve birey-devlet ilişkisine yönelik olarak Coşkun'unun dokuz ışığın ilkelerinden olan “şahsiyetçilik” odaklı bir açıklama yaptığını ve “birey” kavramına bu kapsamda çok sıcak bakmadığını söylemek mümkündür. Devlet ve birey ilişkisi noktasında her ne kadar küreselleşme ile belirli dönüşümler yaşanmışsa da Coşkun'a göre, bireyin şahsiyet olmaktan uzaklaşmaması gerekmektedir.

Türkiye'de devlet ve birey açısından küreselleşmeye ilişkin alınan genel tavır görüşmeye katılan parti yöneticileri bazında genel olarak değerlendirildiğinde, Ak Parti'li yöneticiler, Türkiye'de devlet-birey ilişkisinin olumlu bir değişim süreci içerisinde olduğunu belirtmektedirler. “Vatandaş odaklı devlet” vurgusu yapan her iki parti yöneticisi de, Türkiye'de yönetim anlamında yaşanan dönüşümün, hem daha etkin hizmet sunma hem de vatandaşı daha özgür kılma doğrultusunda olduğunu belirtmektedirler. Nitekim son çeyrek yüzyılda özellikle vatandaş ve devlet arası ilişkileri olumlu yönde besleyen düzenlemeler, bireysel ve toplumsal yararın “devlet yararı” ile aynı olduğunun farkında olunması sağlamış ve bu kapsamda da katılımcı bir yönetimin daha fazla vurgulandığı bir sürece girilmiştir. Bu katılımcı yönetim anlayışında birey aktif, sorumluluk sahibi, haklarını koruyabilen vatandaşa dönüşmektedir. Bu çerçevede Ak Parti'li yöneticilerin küreselleşmenin bir getirisi olarak değerlendirdikleri yeni devlet ve birey ilişkisini, yönetimin iyileştirilmesi ve devlet-birey ve toplum ilişkisinin daha da bütünleşmesi noktasında bir fırsat olarak değerlendirdikleri söylenebilir.

MHP'li katılımcılar ise küreselleşme ve devlet-birey etkileşiminde daha çok birey odaklı düşünmenin bireye verebileceği sosyal ve psikolojik zararlara değinmişler ve neo-liberal ideolojinin bireyi yalnızlaştırıcı ve yabancılaştırıcı etkilerinin olduğunu vurgulamışlardır. Bu kapsamda, Avrupa ve Amerika'dan farklı örnekler sunan MHP'li katılımcılar, bireyin bağımsızca ön plana çıkarılmasının yalnızlaşmasına sebep olacağına ve kendisini yaşadığı toplumdan ve yine yaşadığı toplumun değerlerinden soyutlamasına sebep olabileceğine vurgu yapmışlardır. Bu noktada birey yerine Dokuz Işık Doktrininin ilkelerinden biri olan şahsiyetçilik ilkesine değinen ve birey yerine şahsiyetçiliğin vurgulanması gerektiğini savunmuşlardır. Ancak şahsiyetçilik ilkesi, milliyetçilik ideolojisi çerçevesinde, bireyde/shahsiyetten ziyade milleti, milli değerleri önceleyen bir içerik taşımaktadır. Şahsiyetin korunması için milletin, devletin ve toplumsal huzur ve değerlerin korunmasının önceliği sözkonudur. Dolayısıyla bu ilke MHP'nin devleti önplana çıkaran anlayışı ile örtüşmektedir. Ancak küresel sistemin getirisi olarak yeni birey/vatandaş ve vatandaşa hizmeti önceliklerinin arasına yerleştiren devlet ve kamu yönetimi anlayışı ile tam anlamıyla örtüşmemektedir.

Küresel sorunların siyasi parti politikalarına etkilerini değerlendirmeye yönelik son soru olan *Küreselleşmenin kültürel alanda homojenleşme ya da farklı kültürlerin birarada yaşayacağı bir kültürel ortam oluşturacağına ilişkin tartışmalar yaşanmaktadır. Partinizin küreselleşmenin farklı kültürlerin bir arada yaşadığı çoğulcu bir kültürel ortam yaratacağı tartışmaları hakkındaki tutumu sizce nasıl ifade edilebilir/edilmektedir?* sorusuna Ak Parti'li katılımcıların vermiş oldukları yanıtlardaki temel görüş "küreselleşme ile kültürel homojenleşmenin kaçınılmaz ve pozitif yönde olduğu" doğrultusunda olmuştur.

Bu çerçevede Hüseyin Çelik'in küreselleşmenin kültürel alanda homojenleşme ya da farklı kültürlerin birarada yaşayacağı bir kültürel ortam oluşturacağına ilişkin tartışmalara son derece ılımlı baktığını söylemek yerinde olacaktır. Çelik'e göre, küreselleşmenin kültürel alanda homojenleşmeyi belirli bir noktaya kadar ortaya çıkarması kaçınılmazdır ve bu korkulacak bir durum değildir. Küreselleşme ve gelişen teknoloji ile birlikte yeme, içme, giyinme gibi birçok yönleriyle dünya insanları birbirlerine benzemektedir. Fakat bu benzerlik medeniyetleri ortadan kaldırmamaktadır. Çelik'e göre, geçmişten bu yana tüm medeniyetler birbirlerinden etkilenmişler ve

değişime uğramışlardır. Bu doğrultuda, bugün Türkiye’de Bizans’ın, Arapların ve Farsların etkisinin olmadığını söylemek mümkün değildir. Çelik’in kültürel homojenleşme noktasında değindiği bir diğer konu olarak, “dillerin benzeşmesi/dilimize yabancı kelimelerin girmesi” ise yine küreselleşme ile kaçınılmaz olan ve korkulması gereksiz olan durumlar arasındadır. Türkçeye gerek Batı’dan direk gelen ve gerekse teknoloji aracılığıyla yerleşen farklı kelimeler Çelik’e göre, hem dilimizi ve kültürümüzü zenginleştirmekte hem de dünya ile anlaşmamızı kolaylaştırmaktadır. Ancak özde çok büyük bir değişiklik yapmamaktadır.

Yasin Aktay, farklı kültürlerin birarada yaşaması ve çoğulcu bir kültürel ortamın oluşması noktasında “eğitim ve demokrasi ilişkisi” ne yönelik Türkiye’de yaşanan paradoksa atıfta bulunmaktadır. Aktay’a göre, eğitim seviyesi ve demokratik değerlerin benimsenmesi noktasında Türkiye’de ters bir ilişki söz konusudur. Bireyin eğitim seviyesi arttığı ölçüde, demokratik değerleri benimseme, çok kültürlülük değerlerini benimseme ve insan haklarını benimseme seviyesi düşmekte ve tüm bunlara karşılık birey daha fazla ulusallaşmakta, insan hakları konusunda ötekine karşı toleransını kaybetmekte ve farklı düşünen insanlar olabilir düşüncesinden uzaklaşmaktadır. Çünkü Aktay’a göre, eğitim seviyesinin yükselmesi ile birlikte elitist bir tutum insanlarda hâkim konuma gelmektedir. Bunların yanı sıra Aktay, Türkiye’de yaşanan eğitim paradoksunun “ideolojik körlük” leri ortaya çıkarabileceğini vurgulamaktadır. Eğitim seviyesi yüksek insanların okumalarını sürekli ideolojik yönde yapmaları farklı olanı kabullenme noktasında sıkıntı çıkarabilmektedir. Aktay, Kürt sorununun çözümünün tıkanmasını da sol düşüncenin Türkiye’de kaybetmesini de bu sebebe dayandırmaktadır. Farklı kültürlerin birarada yaşayabilmesi noktasında Aktay, ulus-devlet zihniyetinin farklılaşmasının gerekliliğine atıf yapmaktadır ve ulus-devlet kapsamında oluşmuş milliyetçiliğin muhteviyatının değişmesi gerektiğini söylemektedir. Ulus-devlet kapsamında oluşturulan milli kimliğin tüm insanları kapsaması noktasında farklılıkların birarada yaşaması sorunsuz gerçekleşebilir ve Aktaya göre, Ak Parti şuanda, eski, klasik ulus-devlet tanımının ve millet tanımının Türkiye’nin bütün unsurlarını yeterince bir arada tutamadığını düşünüyor. Bu nedenle de daha bütünleştirici, kapsayıcı, kuşatıcı bir kimlik ile devam etmek durumundadır. Aktay’a göre, bu durum oldukça önemlidir. Çünkü insanları farklı bir ortak kimlikte bir araya getirmek çok da mümkün gözükmemektedir. Bunun en büyük örneği ise Aktay’a göre, din olgusudur. Her ne

kadar toplum Müslüman olmak ortak kimliğine sahip olsa da bu kimlik altında birleşemiyor, çoğu insanın Müslümanlıkla olan bağları kimlik düzeyinde tanımlanamıyor. Sonuç olarak Aktay'ın, küreselleşmenin kültürel homojenleşme ve farklılıkların birarada yaşayabilmesi sorununa ilişkin çözümünü ulus-devlet kapsamında oluşturulacak yeni bir milli kimlik tanımında gördüğünü söylemek mümkündür.

Mazhar Bağlı ise özellikle farklılıkların birarada yaşamasının önemine ve gerekliliğine vurgu yaparken bunu hem insan doğasının bir gereği olarak yorumlamakta hem de parti politikaları kapsamında siyaseti ve ülkeyi bir adım ileri taşıyacağını vurgulamaktadır. Bu doğrultuda Amerika'nın geliştirmiş olduğu bu yapıyı literatürde ortaya koymak için "salata kasesi değimi"nden örnek veren Bağlı, bir salata yapılırken nasıl ki içerisine birçok şey koyarsınız ve bunların hepsi birarada farklı tatlar ortaya koyarken ayrı ayrı da iri kesilmiş salataların lezzetleri yine salata bütünü içerisinde bulunmaktadır... İşte toplum tanımı da bu metafor üzerinden yapılmaktadır! Her ne kadar 11 Eylül'den sonra daha güvenlikçi ve farklı bir yöne doğru bir eğilim olsa da Mazhar Bağlı farklılıkların birarada yaşamasına Amerika'da daha farklı bakıldığını vurgulamakta ve eğer Türkiye için süreklilik getiren bir siyaset takip edilecekse, bunun ancak farklılıklara daha fazla yaşam alanı açarak mümkün olacağını belirtmektedir.

Küreselleşmenin kültürel alanda homojenleşme ve farklı kültürlerin birarada yaşayacağı bir kültürel ortam oluşturmaya ilişkin olarak Zuhal Topçu, yaşadığımız çağın bilişim ve iletişim sistemleri üzerine inşa edildiğini ve kültürel etkileşimler ile zamanla homojen bir kültürün oluşmasında bir bilinç aramanın doğru olmadığını belirtmektedir. Çünkü "haberdarlıklar" ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede Topçu, dayatmacı, hegemonik ve kendisini her türlü etkiye kapatan CHP'nin tek parti yönetimi benzeri bir kültürün "öteki" üzerine inşa edileceğini ve günümüz küresinde böyle bir kültürün tutunamayacağını belirtmektedir. Aynı doğrultuda Ak Parti iktidarını değerlendiren Topçu, Başbakanın da benzer şekilde "kendisini ötekileştirdiğini" ve bu şekilde iktidara taşındığını ifade ederek, farklılıkların birarada yaşayabilmesi için ötekileştirmelerden uzak durulması gerektiğini vurgulamıştır. Bu noktada Batı'ya olumlu atıfta bulunan Topçu, farkın eğitim sistemlerinden geldiğini ve Batı'daki insanların, insan olmanın onuru ile daha fazla yaşayabildiklerini vurgulamaktadır. Topçu'ya göre, Türkiye'de bu yönde dönüşmeli ve modern paradigmanın bir getirisi olan siyah-beyaz netliğindeki

ayrımların artık bir kenara bırakılması gerekmektedir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde Topçu küreselleşmenin bir etkileşim alanı olarak hep var olduğunu sadece zaman içerisinde yoğunluğunun ve şiddetinin arttığını söylemektedir ve farklılıkların birarada rahatça yaşayabilmesi noktasında öncelikle her türlü ötekileştirmeden uzak durmak gerekmektedir.

Recep Dumanlı ise küreselleşmenin kültürel alanda homojenleşme ve farklı kültürlerin birarada yaşayacağı bir kültürel ortam oluşturmaya ilişkin olarak Zuhal Topçu ile hemen hemen aynı doğrultuda düşünceleri paylaşmaktadır. Bu anlamda Dumanlı ötekileştirme ya da tam tersi olarak homojenleşme süreçlerinin dış mihraklı ya da ekonomik çıkar amaçlı “bölücülük” güden gayeler içermemesi gerektiğine vurgu yapan şüpheli bir yaklaşım sergilemektedir.

Recai Coşkun’a göre ise küreselleşme ile farklı kültürlerin birarada yaşaması noktasında milliyetçi bir parti olarak MHP nevi şahsına münhasır bir partidir. Bu noktada hem Batıdaki tipik nasyonalist partilerden farklıdır hem de Türkiye’deki ulusalcı tanımlamaya aykırıdır. MHP, Ziya Gökalp<sup>97</sup>’ten atıfla, medeniyetçiliğe ve kültürel boyuta olan vurgusu çok yüksek olan, milliyetçilik içerisinde medeniyet mantığı çok yüksek olan bir partidir. Bu nedenle de Türk-İslam coğrafyasını tanımlarken, bir Boşnak tanımını, bir Arnavut tanımını bu coğrafya içerisine rahatlıkla yerleştirebilen ve yine bu farklı etnik yapılanmalardan asla rahatsız olmayan ve bunları Türk medeniyetinin birer parçası olarak görmekte hiçbir sakınca görmeyen bir yapısı vardır. Bu noktada Coşkun’a göre, MHP’nin ne küreselleşme sürecinin bir getirisi olarak ortaya çıkan kültürel alanda homojenleşmeyle ne de farklı kültürlerin birarada yaşaması ile ilgili bir itirazı vardır. Bunlar tam tersine Türk medeniyetini zenginleştiren unsurlardır. Ancak çoklu kimliklerin vurgulandığı ve bu kimlikler arasında dikey bir ilişkinin kurulamayacağı düşüncesi ile Türk’ün içerisinde yer alan otuz altı farklı etnisiteyi ayrı ayrı yan yana koyarak hakim bir milli kimlik oluşumunu zayıflatmak ve her an parçalanmaya hazır bir intibaa veren gevşek bir yapılanmaya dönüşmek MHP’nin kabullenemediği ve kabullenmeyeceği noktadır. Buradan hareketle yerel dillerin birer anayasal hak olarak verilmesini eleştiren Coşkun, kendisini milli devlet olarak

---

<sup>97</sup> Gökalp, Ziya (2010), Kültür ve Mdeniyet (Türkleşmek, İslamlaşmak, Muhassırlaşmak), Gençlik Kitabevi Yayınları, İstanbul.

tanımlayan her devletin bir milli dili olduğunu ve bu durumun yerel dilleri yok saymak anlamına gelmediğini belirtmektedir. 1979'da Urfa Ülkü Ocaklarının Kürtçe ve Türkçe dergi çıkardığını anlatan Coşkun, bu anlamıyla Kürtçeye karşı cuntanın mantığıyla ilgili bir yaklaşıma benzer yaklaşımlarının olmadığını vurgulamakta, bu biraradallığın güzelliğini zedeleyen ve farklılıklardan bir siyasi sonuç çıkarmaya çalışanlara karşı MHP'nin her zaman direneceğini söylemektedir.

Sonuç olarak, her iki partinin de küreselleşme ile gelen kültürel alanda homojenleşmeye ilişkin durumu bilişim ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve dünyadan haberdarlıkla birlikte yaşanan etkileşim süreci olarak değerlendirdiği görülmektedir. Ancak farklılıkların birarada yaşayacağı bir kültürel ortamın oluşmasına ilişkin görüşlerde ayrışmalar olduğu görülmektedir. Bu çerçevede Ak Parti yöneticileri durumu bir hak ve birarada huzurlu yaşayabilmenin bir gerekliliği olarak düşünürken, MHP'li yöneticiler, farklılıkların birarada yaşamasının Türk medeniyetinde çok eskilere dayandığını ve zaten var olduğunu belirtmekte ve milli kimliğin geri planda ve güçsüz bırakılmaması gerektiği yönünde düşüncelerini ortaya koymaktadırlar. Bu noktada temel çözüm Aktay'ın da ifade ettiği gibi ulus-devlet ve milli kimlik tanımlarının daha kapsayıcı bir şekilde yeniden yapılması gibi görünmektedir.

### **3.6.1.3 Parti Yöneticilerinin Küreselleşmenin Siyasi Parti Politikalarına Etkilerine Bakışı**

Görüşmelerde sorulan sorulardan 1, 2 ve 3. sorular, partilerin küreselleşmenin siyasi parti politikalarını ortaya koymayı amaçlayan sorulardır.

Bu çerçevede küreselleşmenin siyasi parti politikalarına etkisiyle ilgili ilk soru olarak; *Sizce küreselleşmenin siyasi partilerin politikaları üzerinde nasıl bir etkisi oluyor?* sorusuna Ak Parti'li ve MHP'li katılımcıların vermiş oldukları yanıtlardaki temel görüş “küreselleşmenin tüm dünyayı etkilediği gibi kaçınılmaz olarak siyasi partileri de etkilemektedir ve etkileyecektir” yönünde olmuştur.

Günümüzde küreselleşmenin varlığını ve etkilerini yok saymanın imkânsız olduğunu belirten Hüseyin Çelik, küreselleşmenin hayatın derinlerine işleyen ve dolayısıyla da her alanda kendisini gösteren kaçınılmaz bir gerçeklik olduğunu şu örnekle vurgulamaktadır: “Yaşadığımız dönemde küreselleşmenin varlığını yok saymak ya da



küreselleşmeye karşı durmak Erzurum’da kış günü karın ortasında durarak inadına ben üşümüyorum demek gibidir. Her ne kadar ben üşümüyorum diye bas bas bağırırsanız da bu durum dünyanın umurunda olamaz. Ayrıca sizde ben üşümüyorum diyerek kendinizi kandırmış olursunuz.” Diğer bir ifade ile iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmelerin paralelinde küreselleşme kaçınılmaz bir olgu olarak tüm etkileri ile hayatımızın içerisinde yer almaktadır bu nedenle siyasi partileri gerek yapılanmaları gerekse politikaları ile etkilemesi kaçınılmazdır. Bu doğrultuda Çelik, özellikle küreselleşmenin hayatın her alanına etki ettiğini belirtirken, bundan etkilenmiyorum ya da küreselleşmek istemiyorum demenin sadece kişilerin ve kurumların kendilerini kandırmalarından ibaret olacağını söylemektedir.

Yasin Aktay’a göre ise küreselleşme ilk etapta soğuk savaş dönemlerinden kalma iki kutuplu ve iki merkezli dünyayı ortadan kaldırmıştır. Küreselleşmenin tamamına erdiği dönem artık merkezlessiz, çok kutuplu, her ülkenin kendi çapında belirli bir etkisinin olduğu, kendi gücünün olduğu yeni bir dünyaya geçişi ifade etmektedir. Bu küresel dünyada hiç kimse ve hiçbir şey önemsiz değildir, hiçbir ülke, hiçbir güç, hiçbir yapı önemsiz değildir ve Aktay bu durumun aynı zamanda dünyanın demokratikleşmesi anlamına geldiğini belirtmektedir. Dünya demokratikleşmektedir çünkü dünyadaki güç dengeleri kendi çapında bir miktar küreselleşmiştir. Her ne kadar yine büyük güçlerin varlığı söz konusu olsa da, bu büyük güçler artık küçük güçleri de gözetmek zorunda kalmaktadır. Aktay’a göre bunun en yakın örneklerinden biri bugün Suriye’dir. Çünkü Suriye gibi bir ülke ile üç yıldır dünya güçleri baş edememektedir. Buradan hem dünyanın süper gücü Amerika’nın istediği şekilde dünyayı değiştiremediği sonucu çıkarılabilmekte hem de küreselleşme paralelinde Suriye’de ortaya çıkan küçük örgütün, kendi çapında birçok şeyi değiştirebildiği/ değiştirebileceği sonucu çıkabilmektedir.

Ak Partili bir diğer görüşmeci olan Mazhar Bağlı’da tıpkı parti mensubu diğer görüşmeciler gibi küreselleşme ile gelen süreçlerin siyasi partileri ve politikalarını ciddi şekilde etkilediğini belirtmektedir. Bağlı’ya göre siyasi partiler küreselleşmenin temel dinamiklerine paralel bir proje üretebildikleri ölçüde bireysel tatmin sağlamaktadırlar. Bir ülkede bireyler tatmin olduğu ölçüde de parti başarısında devamlılığın sağlandığı en bariz örnekleri ile Ak Parti’de kendisini göstermektedir.

Zuhal Topçu, küreselleşme ve siyasi parti politikalarının etkileşimine değinmeden önce, küreselleşmenin münferit olarak hep var olduğunu ve bilişim teknolojilerinin gelişmesiyle küreselleşmenin yoğunluğunun, şiddetinin ve derecesinin arttığını vurgulamakta ve küreselleşmenin dünyadaki hemen her şeyi etkilediği gibi siyasi partileri de etkilediğini belirtmektedir. Benzer şekilde Recep Duman'lı da küreselleşmenin siyasi partileri ve politikalarını kuşkusuz olarak etkilediğini belirtmektedir.

Recai Coşkun ise öncelik küreselleşmenin çok farklı tanımlamalarının olduğunu ve bu tanımlamalar içerisinde küreselleşmeyi sistemin entegrasyonu ve subrasyonel sistemlerin oluşması şeklinde ele alırsak tüm siyasi partilerin bu süreçten doğal olarak etkilendiğini söylemektedir. Ayrıca Coşkun, küreselleşme sürecinde diğer siyasi partilere oranla milliyetçi partilerin daha fazla zorlandığını da vurgulamaktadır. Çünkü kimi siyasi partilerin yerel vurgusu daha liberal tonlu iken kimi sosyalist veya sosyal demokrat tonlu siyasi partilerin de sosyal devlet ve millilik vurgulamaları daha fazla olabiliyor. Tüm bu siyasi partiler küreselleşme içerisinde kendilerine yer bulabiliyorlar. Milliyetçi partiler çoğu zaman küreselleşme içerisinde bu yeri bulmakta zorlanabiliyorlar. Coşkun'a göre, küreselleşmenin evrimleşmesine baktığımızda belirli noktalarda tavrının çok net olduğunu görmemiz mümkün. Örneğin küreselleşme sürecinde ulusların fermente edilerek, parçalanarak, alt kimliklere ayrılmasında bir sakınca görülmemekte ve aynı zamanda bölgeselleşme ve küresel sürece entegrasyona da teşvik edilmektedirler. Ancak Coşkuna göre, bu sürecin ilerlemesinde arada sorun çıkaran tek bir yapı vardır o da "milli yapı"dır. Bu nedenle de tüm siyasi partiler küreselleşme sürecinden etkilenmekle birlikte, milli yapı ile küreselleşme arasındaki bu sorun milliyetçi partilerin küreselleşme süreciyle bütünleşmelerini belirli bir noktadan sonra zorlaştırmaktadır.

Küreselleşmenin siyasi partilerin politikalarına etkilerine ilişkin bir diğer soru olan *Son yıllarda üzerinde en çok tartışılan konulardan biri olan küreselleşme olgusu ile ilgili olarak, önceki dönemlere kıyasla farklı ve hızlı ilerleyen bir süreçten bahsedilmektedir. Sizce bu süreç, mensubu olduğunuz siyasi partiyi nasıl etkilemektedir?* sorusuna Ak Parti'li ve MHP'li katılımcıların vermiş oldukları yanıtlardaki temel görüş

“küreselleşmenin ve küreselleşmenin hızlandırıcı faktörlerinin tüm dünyayı etkilediği gibi mensubu oldukları siyasi partiyi de etkilediği” yönünde olmuştur.

Soruyla ilgili görüşleri daha detaylı incelemek adına Hüseyin Çelik ile yapılmış olan görüşmeye baktığımızda, Çelik’in öncelikle diğer katılımcılarla benzer şekilde gelişen bilişim ve iletişim teknolojilerine atıf yaptığı görülmektedir. Aynı doğrultuda Çelik, küreselleşme sürecinin dünyadaki ve ülkemizdeki tüm kurum, kuruluşları etkilediği gibi Ak Parti’yi de etkilediğini söylemekte ve Ak Parti’nin kurucu üyelerinden biri olduğunu vurgulayarak, parti yönetiminin on sene evvel yaptığı ilk toplantısında, Parti Genel Başkanı Sayın Recep Tayyip Erdoğan’ın “hiçbir şeyin artık eskisi gibi olmayacağına” dair yaptığı açıklama ile Ak Parti’nin sürekli değişerek, bütünleşen dünya ile birlikte hareket edeceğinin iyice netleştiğini belirtmektedir.

Yasin Aktay’a göre ise küreselleşme aslında dünyadaki birçok efsanenin çöküşünü de beraberinde getirmiştir. Dünyada herkesin kendi çapında bir güç olabileceğini, elbette büyük güçlerin olacağını ama o büyük güçlere takoz olabilecek, onları sabote edebilecek küçük güçlerin de var olabileceğini göstermiştir. 11 Eylül saldırıları bunun en tipik örneğidir. Çünkü 11 Eylül saldırıları ile on dokuz kişinin bütün dünyanın tarihini değiştirebildiğini görülmüştür. Aktay’a göre, böylece dünyadaki bütün ülkelerin kendi aralarında hiyerarşik bir ilişki içerisinde olduğu efsanesi ve iddiası da çökertilmiştir. Ülkeler artık birbirleri ile çok da hiyerarşik bir ilişki içerisinde olmayabilmektedirler.

Konuya Türkiye özelinde bakıldığında ise Aktay, bu yeni süreç içerisinde Türkiye’nin şimdiye kadar küresel siyasal sistem tarafından kendisine biçilmiş olan role itiraz ettiğini ve nitekim bu itirazının da başarılı olduğunu dile getirmektedir. Böylece Türkiye kendi bağımsız politikasını izleyebilme kapasitesini elde etmiştir. Aktay’a göre, Türkiye daha önceden küresel paylaşım mücadelesinde, sadece kendisine izin verilen sınırlar içerisinde hareket edebiliyor, kendisine izin verilen ülkelerle ve yine izin verilen ölçülerde bir takım ittifaklar kurabiliyor veyahut bu ittifaklardan çıkabiliyordu. Fakat artık tüm süreçlerini kendi politikaları ile belirleyebilen bir ülke haline gelmiştir. Bu anlamda Aktay’a göre, günümüzde Ak Parti’nin yapmakta olduğu gibi diğer siyasi partiler tarafından da küreselleşmenin doğru okunması halinde dünyanın ülkeler bazında daha demokratik bir hal alacağı söylenebilir.

Mazhar Bağlı'da Aktay gibi partisinin küreselleşmenin olumlu yönlerini yakalayarak, kaçınılmaz olarak yaşanan süreci özellikle demokratikleşme adımları bağlamında fırsata çevirmeye çalıştığını belirtmektedir.

Küreselleşme sürecinden tüm siyasi partiler etkilendiğini belirten Zuhâl Topçu, MHP'nin bir ideoloji partisi olması sebebiyle biraz daha kapalı bir parti olarak kaldığını belirtmekte ve MHP'yi küreselleşme sürecinden etkilenme ve bu etkilenmeye tepki verme noktasında nispeten daha yavaş kalan bir parti olarak değerlendirmektedir. Topçu'nun MHP'yi küresel süreçlerden etkilenme noktasında nispeten daha yavaş kaan bir parti olarak tanımlaması, MHP'nin küresel siyaset sürecinin gerisinde kalması, takip edememesi ve sonuçta da tepkisizleşmesi olarak yorumlanabilir. Nitekim küreselleşmeye karşı kuşkucu bir yaklaşıma sahip olan partinin, etkilenme ve/veya tepki verme noktasında yavaş kalması parti dinamizminin sorgulanmasını da beraberinde getirmektedir.

Ancak Topçu'ya göre, MHP küresel siyasi sistemden etkilenen bir parti olarak, hızlı değişimlere ani tepkiler vermeyen bir partidir ve bu MHP'yi diğer partilerden ayıran olumlu bir yönüdür. MHP'nin temelinde küresel siyaseti ve Türkiye gündemini iyi tahlil edebilen ve yorumlayan sağlam bir entelektüel birikim bulunmaktadır. Bu entelektüel birikim sayesinde MHP diğer siyasi partilerin yaptığı gibi (burada temel örnek Ak Parti, CHP ve Gezi Olaylarıdır) olaylara ani tepkiler vermek yerine, belirli bir zihinsel süzgeçten geçirerek olaylara karşı bir zihinsel duruş sergilemektedir.

Topçu, MHP'nin kuruluş felsefesi ile birlikte değerlendirildiğinde, küreselleşmeyi yavaş yavaş, sindirerek, anlayarak ilk kullanan ve küreselleşmenin negatif etkilerini pozitifçe çevirerek, optimum faydayı elde etme refleksini gösterebilecek düşüncüyü ilk olarak hazırlayan parti olduğunu belirtmektedir. 1995 yılında MHP tarafından ortaya çıkarılan 2023 vizyonu da bu doğrultuda değerlendirilebilir. Ayrıca Topçu'ya göre vurgulanması gereken bir diğer nokta ise MHP'nin oy kaygısı gütmeyen bir parti olduğudur. Eğer oy kaygısı güden bir parti olsaydı, birçok partinin yaptığı gibi popülist yaklaşımlarla ilgilenir ve şuanda olduğu yerde olmazdı. Bu çerçevede Topçu'nun görüşleri MHP'nin de küreselleşmeden diğer siyasi partiler gibi etkilendiği ancak MHP'nin hem bir ideoloji partisi olması hem de diğer partilere nazaran daha köklü bir geçmişe sahip olması anlık tepkiler vermesinin önüne geçmektedir. Ancak bu noktada

özellikle belirtmek gerekir ki, MHP'nin oy kaygısı gütmeyen bir parti olarak vurgulanması, her ne kadar erdemli olmak gerekçesine dayandırılmaya çalışılsa da siyaset bilimi içerisinde yer alan siyasi parti tanımı ve fonksiyonları ile bağdaşmamaktadır. Küreselleşmeye şüphe ile yaklaşma çerçevesinde etkilenmeme ya da etkilenmemeye çalışma ideolojik kaygıları olan bir siyasi parti için anlamlı kabul edilebilmektedir. Fakat politik süreçler içerisinde oy kaygısı gütmeyen bir siyasi parti olmak, zaman zaman partiyi bir baskı grubu ya da sivil toplum örgütünden farksız kılabılır.

Recai Coşkun, MHP'nin yerel ve milli değerleri çok güçlü bir şekilde vurgulanmasının partiyi ve iktidara geldiği zaman ülkeyi kendi içine kapatmadan, küreselleşmeyi yok saymadan gerçekleştirilebileceğini vurgulamaktadır. Bu şekilde milli yapıların küresel siyasal sistem içerisinde korunarak varlıklarını sürdürebileceklerini, küresel sistemin farklı değerlerle zenginleşmesine katkıda bulunabileceklerini belirtmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta, Coşku'nun Zuhal Topçu'dan farklı olarak MHP'nin iktidara gelmesi üzerine yorumlarda bulunmasıdır. Sonuçta iktidara gelme amacı güden bir partinin oy kaygısı gütmemesi imkânsızdır. Bu noktada iki parti yöneticisinin söylemlerinin arasında farklılıklar bulunmaktadır.

Coşkun, milliyetçi düşüncenin aslında küreselleşme kavramı hiç yabancı olmadığını "kızıl elma" vurgusu ile açıklamaktadır. Türklerin kızıl elma ülküsünün nüvesi aslında bu günkü küreselleşme olarak zikredilir. Bu kızıl elma öyle bir evirilmiştir ki zaman içerisinde, önce İslam ile Türkler buluşmuş ve nizam-ı aleme dönüşmüştür. İşte bu hem Fatih'in nizamnamesinde hem Yavuz'un bazı konuşmalarında çok net olarak dile getirilen bir kavramdır. Ayrıca nizam-ı alem Arapça kökenli bir kavram olmasına rağmen Araplarda nizam-ı alem diye bir kavram yoktur bu sadece Türklerde vardır. İşte bu nizam-ı alem tamamen bu günkü anlamıyla "insani küreselleşme" dir. Bu açıdan özellikle Devlet Bahçeli'den sonraki süreçte lider söylemlerine ve parti programlarına bakıldığında küreselleşmenin en sık dile getirilen kavramlar arasında olduğu görülmektedir. Bu anlamda MHP için küreselleşme asla korkulan bir kavram olarak değil, Türk-İslam medeniyetinin de katkıda bulunabileceği bir süreç olarak değerlendirilmektedir.

Küreselleşmenin siyasi parti politikalarına etkilerini değerlendirmeye ilişkin son soru olan *Sizce küreselleşme ile siyaset yeni bir anlam kazanıyor mu?* sorusuna her iki parti yöneticisi grubunda verdiği yanıt “küreselleşmenin kesinlikle yeni bir siyaset tarzı ortaya çıkardığı” yönünde olmuştur.

Bu doğrultuda Hüseyin Çelik’in görüşlerine bakıldığında, küreselleşme ile siyasetin yeni bir anlam kazandığı fikrinin net olarak ortaya konduğu görülmektedir. Çünkü küreselleşmenin hız kazanması ile birlikte dünya gündemi ve ülkelerin gündemi büyük ölçüde paralellik arz etmeye başlamıştır. Küreselleşme ile oluşan yeni siyaset tarzında etkili olan bir diğer faktör ise “haberdarlıklar”dır. Bu gün artık dünyada olup biten her şeyden herkesin haberi olabilmektedir. Bu durum Çelik’e göre, insanların ve ülkelerin yaşanan farklı olaylara ve süreçlere karşı duyarsız kalmasını engellemektedir. Örneğin, Myanmar’da ya da Somali’de yaşanan olaylara insanların ve ülkelerin duyarsız kalması imkânsızdır. Dolayısıyla yeni siyaset tarzı hem ülkelere hem de siyasi partilere daha “kapsayıcı” olmayı zorunlu kılmaktadır. Bu çerçevede de bugün Türkiye’nin politikaları Afrika’ya kadar uzanmaktadır. Çelik ayrıca, Türkiye’nin küresel politikalara uyum sağlayan bir ülke haline gelmesiyle birlikte on beş sene evvel ki ülke olmaktan çıktığını belirtmektedir. Bu minvalde Ortadoğu’daki değişen ülkelerin Türkiye’yi örnek alması, bölgemizdeki gelişmelerle ilgili olarak ABD’nin ve Avrupa Birliği içindeki sözü geçen büyük ülkelerin Türkiye ile görüş alışverişinde bulunmaları, küreselleşen dünyada, Türkiye’nin etkili bir ülke olduğunun örnekleri arasında gösterilebilir.

Soruya ilişkin olarak Çelik ile benzer görüşleri paylaşan Yasin Aktay, eskiden siyasetin uluslararası siyasetten bağımsız olarak, daha dar sınırlar içerisinde bırakıldığını belirtmekte ve siyasetin küreselleşmesi ile birlikte birçok ülkenin “bir bakıma kendi baharlarını yaşayıp” farklı yönetim tarzlarını benimseme sürecine girdiğini ifade etmektedir. Bu durum aynı zamanda ülkelerin siyaset yapma tarzlarını birbirlerine yakınlaştırmıştır. Dolayısıyla bugün küreselleşme yeni bir siyaset tarzı getirmiş ve bu tarza uyum için birçok devletin reformasyon sürecine girmesini neredeyse zorunlu bir hale getirmiştir.

Mazhar Bağlı’da küreselleşme siyasete yeni bir anlam kazandırıldığını ifade ederken, sadece değişime değil parti olarak küreselleşme ile gelen sosyolojik dönüşümünün neresinde ne var ona bakmak durumunda olduklarını dile getiriyor. Bu anlamda

Bağlı'ya göre önemli olan küreselleşme ile gelen yeni siyaset tarzına kendi ruhumuzu katabilmektir. Nitekim dünyada bu güne kadar siyaseten de, ideolojik olarak da, dini olarak da var olanlar, zaman kendi ruhunu katarak yorumlayabilenlerdir ki Bağlı, Ak Parti'nin şu zamana kadar bu süreci çok iyi yönettiğini ifade etmektedir.

Zuhal Topçu'ya göre, küreselleşme ile siyaset yeni, farklı ve daha geniş alanlarda bilgi sahibi olmayı zorunlu kılan bir sürece girmiştir ve bu dönüşümün ana etkeni ise bilişim ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile yaşanan dünyadan “haberdarlık”tır.

Küreselleşmenin yeni bir siyaset tarzı yaratmasına şüphe ile yaklaşan Recep Dumanlı'ya göre Milliyetçi Hareket Partisi'nin de küreselleşmeye ve yeni siyaset tarzına ilişkin yaklaşımında değişiklik olabilir. Ancak bu değişiklikler sadece Türk milletini esas alan ve Türk vatandaşını esas alan ve insan temelli olan değişimler olabilir.

Recai Coşkun ise öncelikle küreselleşmenin çok farklı tanımlarının ve değişik yönlerinin olduğunu vurgulamaktadır ve küreselleşme olgusunu tanımlanırken kast edilen zaman ve mekân kavramlarının değiştiği, teknolojinin ve iletişimin tasavvur edilemeyecek kadar hızlanması sebebiyle bütün ulusal sistemlerin iç içe geçtiği, entegre olduğu veya olamayıp ama yine de iç içe geçtiği bir yapıya eğer, bunun herhangi bir siyasi partinin ihmal edebileceği bir siyasi gelişme olmadığı belirtmektedir. Coşkun'a göre, uluslararası sermaye hareketleri, uluslararası ticaret, göçler, uluslararası ziyaretler, akademik faaliyetler, bilimsel entegrasyonlar artarak devam etmektedir ve mutlaka her siyasi parti uluslararası gelişmeleri bu anlamda takip etmelidir. Burada vurgulanması gereken bir diğer nokta iletişim teknolojilerinin gelişimi ve enformasyonunun tanımlanması ve yayılımıdır. Burada enformasyonun tanımı önemlidir: Şöyle ki, enformasyon ile gelen bilgi ham bilgidir, ama içerisine bolca propaganda zerk edilmiş bilgidir. Enformasyon henüz malumattan tam bilgiye geçememiştir. Belirli bir zihin sürecine tabi tutulduktan sonra ancak saf bilgiye geçer. Şimdi bu enformasyon, ulusal ve uluslararası olmak üzere o kadar yoğun bir düzeyde gerçekleşiyor ki, bir siyasi partinin bunun insanlar üzerindeki etkisini ihmal ederek bir adım atması, parti politikalarını anlamsızlaştırabilir.

Sonuç olarak, küreselleşme ile siyasetin yeni bir anlam kazanması noktasında, Ak Parti ve MHP hem fikir gibi gözükse de, bu uzlaşa daha çok küreselleşme ile gelişen iletişim

teknolojilerinin yarattığı haberdarlık ve bu haberdarlıklar karşısında duyarsız kalmama noktasında sınırlanmaktadır. Ayrıldıkları temel noktalar ise Ak Parti’de haberdarlıklar karşısında duyarsız kalmama ve dolayısıyla daha kapsayıcı bir siyaset takip etme gerekliliği noktasında kendisini göstermektedir. Öyleki bu kapsayıcılık haberdarlıklar gibi çok yönlüdür. Diğer bir ifade ile siyaset artık mekân olarak ulusal sınırların çok daha dışındadır. Ulusal politikaların belirlenişi sürecinde dahi uluslararası sınırlar ve küresel sistem etkili olabilmektedir. Bu noktada siyasetin kapsayıcılığı artmakta, farklı görüşleri ve farklı mekânları içine alması zorunlu bir hal almaktadır. Dolayısıyla da hem siyaset yeni anlam kazanmakta hem de tarzı değişmektedir.

MHP’li katılımcılarda ise hızla gelişen iletişim teknolojilerinin küreselleşmenin ve haberdarlıkların önünü açtığı kaçınılmaz bir gerçek olarak kabul edilmektedir. Ancak küreselleşme şüpheli bir yaklaşımla değerlendirildiği için iletişim teknolojileri ile gelen haberdarlıklar, enformasyon niteliğindeki ham ve yönlendirmelere açık bilginin iyi analiz edilmesi gerektiği düşüncesi sınırlandırılmaktadır. Bu sınırlandırma her ne kadar MHP’nin ideolojisi ve düşünce yapısı ile örtüşüyor ise de, partiyi küresel siyasetle gelen yeni şartlar doğrultusunda dönüşme noktasında geri planda bırakmaktadır.

### **3.6.2 Nicel Verilerin Analizi**

Araştırmada elde edilen bulgular araştırmaya katılan partililerin “demografik özellikleri”, “küreselleşme yaklaşımları”, “küresel sorunlara bakışları”, “küreselleşmenin parti siyasetine etkileri” olmak üzere dört başlık altında ele alınarak incelenmiştir.

#### **3.6.2.1 Demografik Özellikler**

Ankete katılan partililerin kişisel özellikleri, meslekleri, yaş, cinsiyet, eğitim durumu, ne kadar süredir mensubu oldukları partiye yer aldıkları gibi alanların tespit edilmesinin ve elde edilen diğer verilerle aralarında ilişki kurulması araştırmanın kapsamı açısından önemli görülmüştür.

##### **3.6.2.1.1 Siyasi Partilerin Ankete Katılım Oranları**

Araştırmaya katılan 994 parti mensubunun %48, 212’si Ak Parti’den, %51, 788’i ise MHP’den katılmıştır.



**Tablo 8**  
**Parti Değişkenine Ankete Katılım Oranları**

	% Katılım
<b>Ak Parti</b>	48,212
<b>MHP</b>	51,788

### 3.6.2.1.2 Cinsiyet

Genel olarak cinsiyete göre ankete katılım oranlarına baktığımızda katılımcıların %68,4'ü erkek, %31,6'sı ise kadındır. Araştırmaya katılan parti mensuplarının cinsiyete göre dağılımları aşağıdaki tabloda detaylı olarak verilmiştir.

**Tablo 9**  
**Parti Değişkenine Cinsiyete Göre Dağılımları**

		Cinsiyet		Toplam
		Erkek	Kadın	
<b>Ak Parti</b>	Frekans	301	180	481
	Yüzde (%)	62,6	37,4	100,0
<b>MHP</b>	Frekans	379	134	513
	Yüzde (%)	73,9	26,1	100,0
<b>Toplam</b>	Frekans	680	314	994
	Yüzde (%)	68,4	31,6	100,0

Parti değişkenlerini dikkate alarak araştırmaya katılan parti mensuplarının cinsiyet dağılımları Tablo 9'dan da görüldüğü üzere, Ak Parti'den araştırmaya katılanların %62,6'sı erkek, %37,4 ise kadındır. MHP'de ise ankete katılanların %73,9'u erkek, %26,1'i ise kadındır.

Bu durum MHP'deki kadın parti üyesinin Ak Parti'ye oranla daha az olması ile açıklanabilir. Her iki partinin cinsiyet dağılımlarının illere göre durumunu değerlendirmek için tablo 10'da yer alan çapraz tabloya bakıldığında partiler arası dağılımda dikkat çekici farklılıkların bulunduğu görülmektedir.

**Tablo 10**  
**Parti ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Katılımcıların İllere Dağılımı**

Anket çalışmasına hangi ilden katılıyorsunuz?			Cinsiyet		Toplam
			Erkek	Kadın	
Amasya	Ak Parti	Değer	30	9	39
		Yüzde (%)	76,9	23,1	100,0
	MHP	Değer	33	7	40
		Yüzde (%)	82,5	17,5	100,0
Ankara	Ak Parti	Değer	2	10	12
		Yüzde (%)	16,7	83,3	100,0
	MHP	Değer	6	4	10
		Yüzde (%)	60,0	40,0	100,0
Ardahan	Ak Parti	Değer	24	17	41
		Yüzde (%)	58,5	41,5	100,0
	MHP	Değer	23	14	37
		Yüzde (%)	62,2	37,8	100,0
Bursa	Ak Parti	Değer	23	14	37
		Yüzde (%)	62,2	37,8	100,0
	MHP	Değer	27	13	40
		Yüzde (%)	67,5	32,5	100,0
Elazığ	Ak Parti	Değer	27	24	51
		Yüzde (%)	52,9	47,1	100,0
	MHP	Değer	33	16	49
		Yüzde (%)	67,3	32,7	100,0
Hatay	Ak Parti	Değer	39	8	47
		Yüzde (%)	83,0	17,0	100,0
	MHP	Değer	35	9	44
		Yüzde (%)	79,5	20,5	100,0
İstanbul	Ak Parti	Değer	39	10	49
		Yüzde (%)	79,6	20,4	100,0
	MHP	Değer	44	10	54
		Yüzde (%)	81,5	18,5	100,0
Karabük	Ak Parti	Değer	24	26	50
		Yüzde (%)	48,0	52,0	100,0
	MHP	Değer	27	23	50
		Yüzde (%)	54,0	46,0	100,0
Kayseri	Ak Parti	Değer	11	2	13
		Yüzde (%)	84,6	15,4	100,0
	MHP	Değer	14	3	17
		Yüzde (%)	82,4	17,6	100,0
Kütahya	Ak Parti	Değer	9	14	23
		Yüzde (%)	39,1	60,9	100,0
	MHP	Değer	23	9	32
		Yüzde (%)	71,9	28,1	100,0
Sakarya	Ak Parti	Değer	26	14	40
		Yüzde (%)	65,0	35,0	100,0
	MHP	Değer	39	2	41
		Yüzde (%)	95,1	4,9	100,0
Tokat	Ak Parti	Değer	24	4	28
		Yüzde (%)	85,7	14,3	100,0
	MHP	Değer	48	2	50
		Yüzde (%)	96,0	4,0	100,0
Trabzon	Ak Parti	Değer	19	19	38
		Yüzde (%)	50,0	50,0	100,0
	MHP	Değer	20	20	40
		Yüzde (%)	50,0	50,0	100,0
Yozgat	Ak Parti	Değer	4	9	13
		Yüzde (%)	30,8	69,2	100,0
	MHP	Değer	7	2	9
		Yüzde (%)	77,8	22,2	100,0

Örneğin ankete Ankara'da Ak Parti'den katılan parti mensuplarında kadın katılımcı oranı erkek katılımcılara göre %66,6 oranında daha fazladır. Ak Partili kadın

katılımcıların erkek katılımcılardan daha fazla olduğu diğer iller ise Yozgat, Kütahya, Karabük olarak sıralanabilir. Ak partili kadın mensupların erkek mensuplara oranı ile kıyaslanmasa da yoğun olarak katıldıkları iller Bursa, Elazığ, Ardahan olarak örneklendirilebilir. Bu durum Ak Parti'nin farklı bölgelerden kadın nüfusu siyasete fazla çektiğini göstermektedir. MHP'li katılımcılarda ise illere göre dağılımda erkek katılım oranı genellikle daha fazla olmakla birlikte Ankara, Ardahan ve Karabük'te kadın partili katılımcıların diğer illere kıyasla daha fazla olduğu görülmektedir. Kadın ve erkek katılım düzeylerinin illere göre dağılımı ile ilgili partiler üzerinden genel bir değerlendirme yapıldığında ise Ak Parti'nin kadınları MHP'ye nazaran daha fazla siyasete çektiğini söylemek mümkündür. Dikkat çekilmesi gereken bir diğer husus ise her iki partinin de katılımcılarındaki kadın erkek nüfusa ilişkin katılım oranları beklenin aksine bölgesel farklılıklar göstermemektedir. Farklı bölgelerde yer alan illerdeki kadın katılımcı oranlarının tablo 10'daki şekliyle çeşitlilik göstermesi, küreselleşmenin dinamikleri arasında yer alan iletişim teknolojilerindeki gelişme ve etki düzeyindeki genişleme ile açıklanabilir. Bu bağlamda siyaset ve/veya siyasete katılım düzeyleri arasında günümüzde eski dönemlere kıyasla doğu-batı bölge ayrımının kadın-erkek katılım oranları üzerinde çok da etkili olmadığını söylemek mümkündür.

### **3.6.2.1.3 Yaş**

Araştırmaya katılan parti mensuplarına genel olarak baktığımızda %72, 7'sinin 18-45 yaş aralığından yer aldığı görülmektedir. Tablo 11'de yer alan çapraz tablodan görüleceği üzere araştırmaya Ak Parti'den katılanların %19, 7'sinin 18-24 yaş aralığında, %24, 4'ünün 25-31 yaş aralığında, %28, 1'inin 32-45 yaş aralığında, %20, 3'ünün 46-59 yaş aralığında ve %5, 1'inin 60 yaş ve üzerinin yaş aralığında yer aldığı görülmektedir. MHP'den katılanların ise %3,9'unun 17 yaş ve altı yaş aralığında, %28, 4'ünün 18-24 yaş aralığında, %22, 8'inin 32-45 yaş aralığında, %16, 1'inin 46-59 yaş aralığında, %7, 0'ının ise 60 yaş ve üzeri yaş aralığında yer aldığı görülmektedir. Bu tabloya göre, her iki parti de farklı yaş gruplarına hitap etmekle birlikte MHP'nin genç nüfusa Ak Parti'ye oranla biraz daha fazla hitap ettiği söylenebilir.

Ayrıca tablo 11 dikkate alınarak partilerin yaş dağılımları illere göre değerlendirildiğinde; en yoğun parti üyelik yaş grubunun 25-31 ve 32-45 arası yaş grupları olduğu görülmektedir. Bu durum iller bazında detaylandırıldığında;

**Tablo 11**  
**Parti Değişkenine ve İllere Göre Katılımcıların Yaş Dağılımı**

Anket çalışmasına hangi ilden katılıyorsunuz?			Yaş					
			17 ve altı	18-24	25-31	32-45	46-59	60 ve üzeri
Amasya	Ak Parti	Değer		5	10	15	8	2
		Yüzde (%)		12,5	25,0	37,5	20,0	5,0
	MHP	Değer		7	12	13	5	3
		Yüzde (%)		17,5	30,0	32,5	12,5	7,5
Ankara	Ak Parti	Değer		9	1	2		
		Yüzde (%)		75,0	8,3	16,7		
	MHP	Değer		7	2	1		
		Yüzde (%)		70,0	20,0	10,0		
Ardahan	Ak Parti	Değer	7	11	13	4	1	3
		Yüzde (%)	17,9	28,2	33,3	10,3	2,6	7,7
	MHP	Değer	2	15	9	8	1	1
		Yüzde (%)	5,6	41,7	25,0	22,2	2,8	2,8
Bursa	Ak Parti	Değer		19	14	3	3	1
		Yüzde (%)		47,5	35,0	7,5	7,5	2,5
	MHP	Değer		19	11	7	3	
		Yüzde (%)		47,5	27,5	17,5	7,5	
Elazığ	Ak Parti	Değer		9	13	16	12	1
		Yüzde (%)		17,6	25,5	31,4	23,5	2,0
	MHP	Değer		14	12	7	12	4
		Yüzde (%)		28,5	24,5	14,3	24,5	8,2
Hatay	Ak Parti	Değer		6	10	12	15	3
		Yüzde (%)		13,0	21,7	26,1	32,6	6,5
	MHP	Değer	1	1	2	12	14	14
		Yüzde (%)	2,3	2,3	4,5	27,3	31,8	31,8
İstanbul	Ak Parti	Değer		3	13	16	15	3
		Yüzde (%)		6,0	26,0	32,0	30,0	6,0
	MHP	Değer	3	7	10	17	14	3
		Yüzde (%)	5,6	13,0	18,5	31,5	25,9	5,6
Karabük	Ak Parti	Değer		3	8	15	21	3
		Yüzde (%)		6,0	16,0	30,0	42,0	6,0
	MHP	Değer		5	11	16	14	3
		Yüzde (%)		10,2	22,4	32,7	28,6	6,1
Kayseri	Ak Parti	Değer			3	9	1	
		Yüzde (%)			23,1	69,2	7,7	
	MHP	Değer			3	12	3	
		Yüzde (%)			16,7	66,7	16,7	
Kütahya	Ak Parti	Değer	3	3	4	7	2	4
		Yüzde (%)	13,0	13,0	17,4	30,4	8,7	17,4
	MHP	Değer	5	10	6	7	1	3
		Yüzde (%)	15,6	31,2	18,8	21,9	3,1	9,4
Sakarya	Ak Parti	Değer		0	8	23	8	3
		Yüzde (%)		0,0	19,0	54,8	19,0	7,1
	MHP	Değer		26	4	2	8	1
		Yüzde (%)		63,4	9,8	4,9	19,5	2,4
Tokat	Ak Parti	Değer		21	5	1	2	
		Yüzde (%)		72,4	17,2	3,4	6,9	
	MHP	Değer		24	14	4	3	12
		Yüzde (%)		46,2	26,9	7,7	5,8	13,1
Trabzon	Ak Parti	Değer		5	14	10	9	1
		Yüzde (%)		12,8	35,9	25,6	23,1	2,6
	MHP	Değer		7	15	11	5	2
		Yüzde (%)		17,5	37,5	27,5	12,5	5,0
Yozgat	Ak Parti	Değer	1	2	3	4	2	1
		Yüzde (%)	7,7	15,4	23,1	30,8	15,4	7,7
	MHP	Değer	1	7	1			
		Yüzde (%)	11,1	77,8	11,1			

18-24 ve 25-31 arası yaş aralığında Ak Parti mensubu yoğunlukta olan illeri yoğunlukları dikkate alınarak Ankara, Bursa, Tokat ve Trabzon olarak sıralamak mümkündür. Aynı yaş grupları arası katılım yoğunluğuna MHP için baktığımızda ise anket yapılan 14 ilin

7'sinde katılımcı yoğunluğunun %60'ın üstünde bir oranla yedi ilde toplandığı görülmektedir. Bu iller yoğunluk sıralamaları dikkate alınarak şöyle sıralanabilir: Ankara, Yozgat, Sakarya, Bursa, Ardahan, Elazığ, Amasya.

Ayrıca her iki parti için de dikkat çeken bir diğer nokta ise katılımcı yaş grubu yoğunluğunun geç nüfusta toplanmasının yanısıra diğer yaş gruplarında ankete katılım yapılmamış olan iller bulunmasıdır. Örneğin Kayseri'de diğer illerden farklı olarak, 17 yaş ve altı, 18-24 yaş aralığı ve 60 yaş ve üzeri yaş aralıklarında ankete hiç katılım yapılmamıştır. Dolayısıyla katılımın 25 ve 60 yaşları arasında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu durumun parti mensuplarının yaş dağılımlarının yanısıra partiye ilikşin konularla ilgili olma ile de açıklanması mümkündür. Nitekim anket çalışmaları yapılırken özellikle 60 yaş ve üzeri parti mensuplarının ankete katılım konusunda isteksiz oldukları görülmüştür.

#### 3.6.2.1.4 Eğitim

Genel olarak eğitim düzeylerine göre ankete katılım oranlarına baktığımızda katılımcıların %36,9'u lise mezunu, %22,1'i lisans mezunudur.

**Tablo 12**  
**Parti Değişkenine Göre Eğitim Düzeyi Dağılımları**

		Eğitim düzeyi						Toplam
		İlkokul	Ortaokul	Lise	Ön lisans	Lisans	Lisansüstü	
<b>Ak Parti</b>	Frekans	60	71	174	68	105	11	489
	Yüzde (%)	12,3	14,5	35,6	13,9	21,5	2,2	100,0
<b>MHP</b>	Frekans	57	61	196	74	116	9	513
	Yüzde (%)	11,1	11,9	38,2	14,4	22,6	1,8	100,0
<b>Toplam</b>	Frekans	117	132	370	142	221	20	1002
	Yüzde (%)	11,7	13,2	36,9	14,2	22,1	2,0	100,0

Tablo 12'deki parti değişkenlerini dikkate alarak araştırmaya katılan parti mensuplarının eğitim düzeyi dağılımlarına bakıldığında Ak Parti'den katılanların %12,3'ünün ilkokul mezunu, %14,5'nin ortaokul mezunu, %35,6'sının lise mezunu, %13,9'unun ön lisans mezunu, %21,5'inin lisans mezunu ve %2,2'sinin ise lisansüstü programlardan mezun olduğu görülmektedir. MHP'den katılanların ise % 11,1'nin ilkokul mezunu, %11,9'unun ortaokul mezunu, %38,2'sinin lise mezunu, %14,4'ünün

ön lisans mezunu, %22,6'sının lisans mezunu ve %1,8'lik dilimin lisansüstü programlardan mezun olduğu görülmektedir. Her iki partinin de eğitim düzeyi açısından görece daha çok katılımcısı lisans mezunları olmuştur.

### 3.6.2.1.5 Meslek

Genel olarak mesleklerine göre ankete katılım oranlarına baktığımızda katılımcıların %68,7'sinin özel sektörde, %31,3'ünün ise kamu sektöründe çalıştığı görülmektedir.

**Tablo 13**  
**Parti Değişkenine Göre Meslek Dağılımları**

		Meslek		Toplam
		Özel Sektör	Kamu Sektörü	
<b>Ak</b>	Frekans	182	83	265
<b>Parti</b>	Yüzde (%)	67,5	32,5	100,0
<b>MHP</b>	Frekans	202	92	294
	Yüzde (%)	68,7	31,3	100,0
<b>Toplam</b>	Frekans	384	175	559
	Yüzde (%)	68,7	31,3	100,0

Tablo 13'teki parti değişkenlerini dikkate alarak araştırmaya katılan parti mensuplarının meslek dağılımlarına bakıldığında rakamların hemen hemen aynı olduğu görülmektedir.

### 3.6.2.1.6 Gelir Dağılımları

Tablo 14'te yer alan parti değişkenlerini dikkate alarak araştırmaya katılan parti mensuplarının aylık gelir düzeyi dağılımlarına baktığımızda Ak Parti'den katılanların %41,2'sinin 1000 TL ve aşağısı aylık gelire, %47,2'sinin 1001-3000TL arası aylık gelire, %9,5'inin 3001-5000 arası aylık gelire, %2,0'ının 5001 TL ve üzeri aylık gelire sahip olduğu görülmektedir. MHP'den katılanların ise %40, 2'sinin 1000 TL ve aşağısı aylık gelire, %52,5'inin 1001-3000 arası aylık gelire, %6,4'ünün 3001- 5000 arası aylık gelire, %0,9'unun 5001 TL ve üzeri bir aylık gelire sahip olduğu görülmektedir.

**Tablo 14**  
**Parti Değişkenine Göre Aylık Gelir Düzeyi Dağılımları**

		Aylık Gelir Düzeyi				Toplam
		1000 TL ve aşağısı	1001 - 3000 TL	3001 - 5000 TL	5001 TL ve üzeri	
<b>Ak Parti</b>	Frekans	186	213	43	9	451
	Yüzde (%)	41,2	47,2	9,5	2,0	100,0
<b>MHP</b>	Frekans	187	234	29	4	454
	Yüzde (%)	40,2	52,5	6,4	0,9	100,0

Araştırmaya katılan parti mensuplarının aylık gelir dağılımlarını dikkate alarak baktığımızda %41, 2'sinin 1000 TL ve altında, %49, 4'nün 1001-3000 TL arasında, %8,0'ının 3001-5000 TL arasında, %1,4'ünün 5001 TL ve üzeri aylık gelire sahip olduğu görülmektedir. Buradan her iki partinin de daha çok alt gelir düzeyi ve orta alt gelir düzeyi kesime hitap ettiği sonucu çıkarılabilir. Ancak aylık gelir dağılımlarına ilişkin sonuçlara Ak Parti ve MHP üzerinden Tablo 15'te yer alan çapraz aracılığıyla baktığımızda, 3000TL ve yukarısı için gelir dağılımlarında büyük denilebilecek gelir farklılıkları dikkati çekmektedir.

**Tablo 15**  
**Parti Değişkenine Göre Aylık Gelir Düzeyi Çapraz Dağılımları**

		Aylık Gelir Düzeyiniz?				Toplam
		1000 TL ve aşağısı	1001 TL – 3000 TL	3001 TL - 5000 TL	5001 TL ve üzeri	
<b>Ak Parti</b>	Değer	186	213	43	9	451
	Yüzde%	49,3	47,7	59,7	69,2	49,6
<b>MHP</b>	Değer	187	234	29	4	454
	Yüzde%	49,6	52,3	40,3	30,8	49,9
<b>Toplam</b>	Yüzde%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Detaylı bakıldığında her iki partide de 3000 TL ve aşağısı için gelir dağılım yüzdeleri hemen hemen aynı iken, 3001TL-5000TL arasındaki Ak Parti mensupları MHP mensuplarına oranla %19,4'lük bir fark bulunmaktadır. 5001 TL ve üzeri gelirler çapraz tablo ile incelendiğinde ise %38,4'lük bir oran farkıyla Ak Parti mensuplarının MHP'lilere göre çok daha fazla yüksek gelir düzeyine sahip oldukları görülmektedir. Bu doğrultuda her iki parti mensubu grubun alt gelir düzeyleri birbirlerine yakınken üst gelir düzey gruplarının arasında çapraz farkın fazla olması Ak Parti'nin MHP'ye oranla gelir düzeyi yüksek kesime daha fazla hitap ettiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Gelir dağılımlarına ilişkin tablo 16 bu anlamda Recep Dumanlı ile yapılan mülakatta

söylenenlere paralellik göstermektedir. Dumanlı'ya göre, Ak Parti iktidar dönemi boyunca kendi parti mensuplarını daha fazla ön plana çıkararak gelirlerinin yükselmesinde etkili olmuştur. Hatta parti mensuplarının küreselleşme karşısındaki tutumlarının MHP'lilere oranla çok daha olumlu olmasının bu refah düzeyi artımı ile ilişkisi büyüktür. Bu anlamda Dumanlı küreselleşmenin ekonomik boyutuna daha fazla uyum sağlayan bireylerin küreselleşmenin tüm süreçlerine daha ılımlı yaklaştığını vurgulamaktadır. MHP'de gerçekleştirilecek refah düzeyi gelişiminin de küreselleşmeye yaklaşımı olumlu değiştirebileceğini söylemek mümkündür.

### 3.6.2.1.7 Siyasete İlgi Duyulan Yaş

Tablo 16'da yer alan parti değişkenlerini dikkate alarak araştırmaya katılan parti mensuplarının siyasete ilgi duymaya başladıkları yaş dağılımlarına detaylı olarak baktığımızda Ak Parti'den katılanların %25,6'sının siyasete ilgi duymaya 17 yaş ve altında, %56,5'inin 18-24 yaş aralığında, % 13,6'sının 25-31 yaş aralığında, %3,2'sinin 32-45 yaş aralığında yer aldığı görülmektedir. Ankete MHP'den katılanların ise %39,5'inin 17 yaş ve altı yaş aralığında, %50,6'sının 18-24 yaş aralığında, %7,5'inin 25-31 yaş aralığında, %1,4'ünün 32-45 yaş aralığında yer aldığı görülmektedir. Tabloya göre parti mensuplarının siyasete ilgi duymaya başlama yaşları büyük çoğunlukla gençlik dönemlerine tekabül etmektedir. Konuya ilişkin olarak her iki partide de ilerleyen yaşlar dilimlerde benzer ölçülerde azalma dikkati çekmektedir.

**Tablo 16**  
**Parti Değişkenine Göre Siyasete İlgi Duyulan Yaş Dağılımları**

		Siyasete İlgi Duyulan Yaş						Toplam
		17 ve altı	18- 24	25-31	32-45	46- 59	60 ve üzeri	
<b>Ak Parti</b>	Frekans	119	262	63	15	3	2	464
	Yüzde (%)	25,6	56,5	13,6	3,2	0,6	0,4	100,0
<b>MHP</b>	Frekans	195	250	37	7	3	2	494
	Yüzde (%)	39,5	50,6	7,5	1,4	0,6	0,4	100,0

Araştırmaya katılan parti mensuplarının siyasete ilgi duymaya başladıkları yaşı dikkate alarak dağılımlarına genel olarak baktığımızda, her iki partinin üyelerinin yaklaşık %55'lik bir diliminin 18-24 yaş aralığında siyasete ilgi duymaya başladığı görülmektedir. Buradan her iki partinin de genç nüfusa hitap ettiği sonucu çıkarılabilir.



### 3.6.2.1.8 Siyasi Eğilimler

Siyasi eğilimlere ilişkin dağılımlara tablo 17’yi dikkate alarak, detaylı olarak baktığımızda Ak Parti’den araştırmaya katılanların %48,7’sinin kendisini muhafazakâr olarak tanımladığı, %8,5’inin kendisini milliyetçi olarak tanımladığı, %4,3’ünün kendisini liberal olarak tanımladığı, %21,3’ünün kendisini milliyetçi-muhafazakâr olarak tanımladığı, %17,2’sinin kendisini muhafazakâr-demokrat olarak tanımladığı görülmektedir. MHP’den katılanların ise %5’nin kendisini muhafazakâr olarak tanımladığı, %72,6’sının kendisini milliyetçi olarak tanımladığı, %2,6’sının kendisini liberal olarak tanımladığı, %18,0’ının kendisini milliyetçi-muhafazakâr olarak tanımladığı, %9,3’ünün kendisini muhafazakâr-demokrat olarak tanımladığı görülmektedir.

**Tablo 17**  
**Parti Değişkenine Göre Siyasi Eğilim Dağılımları**

		Siyasi Eğilimler					Toplam
		Muhafazakâr	Milliyetçi	Liberal	Milliyetçi- Muhafazakâr	Muhafazakâr- Demokrat	
<b>Ak Parti</b>	Frekans	229	40	20	100	81	470
	Yüzde (%)	48,7	8,5	4,3	21,3	17,2	100,0
<b>MHP</b>	Frekans	25	363	13	90	9	500
	Yüzde (%)	5,0	72,6	2,6	18,0	1,8	100,0

Ankete katılan parti mensuplarının siyasi eğilim dağılımlarını dikkate alarak genel olarak değerlendirmeye çalıştığımızda ise Ak Parti’de sağ siyasete ilişkin farklı eğilimlerin daha fazla yer aldığı görülmektedir. Bu durum ikinci bölümde de değindimiz gibi kendisini muhafazakâr-demokrat olarak tanımlayan Ak Parti’de merkez sağ seçmenin kendisini bulduğunun bir göstergesi olarak ele alınabilir. Ayrıca parti mensuplarının yaklaşık %22’lik bir diliminin kendisini milliyetçi-muhafazakâr ve %8,5’lik bir diliminin de kendisini sadece milliyetçi olarak tanımlaması, parti de tahmin edilenden çok daha fazla bir kesimin kendisini milliyetçi olarak tanımladığını ve bu eğilimle parti mensubiyeti içerisinde yer aldığını ortaya koymaktadır.

MHP’de ise milliyetçilik eğilimi doğrultusunda yoğun bir homojenlik göze çarpmaktadır. Bu durumu MHP’nin bir ideoloji partisi olması ile ilişkilendirmek mümkündür. Ayrıca ikinci bölümde yer alan literatür araştırmaları dikkate alınarak,

MHP'nin tarihsel dinamikler içerisindeki düşünce yapısının dönüşümü düşünüldüğünde parti mensuplarının sadece %18'lik bir kesiminin kendisini milliyetçi-muhafazakar olarak tanımlaması, partinin geçmişe nazaran daha seküler ve ideolojik bakımdan daha homojen bir yapılanmaya sahip olduğunu göstermektedir. Daha açıklayıcı bir ifade ile özellikle 1980'lerden itibaren MHP'nin geçirmiş olduğu gelişme/dönüşüm, partiyi ideolojik anlamda merkez siyasetine daha yakın tutmayı başarmış, bir ölçüde partiyi daha modern ve küresel siyasete uyumlu kılmıştır. Ancak parti siyasi anlamda bir yumuşama sürecine girerek, merkez siyasetine yaklaşmaya çalışırken, var olan milliyetçi-muhafazakâr tabanın partiden kopmasına sebep olmuş gözükmektedir.

### 3.6.2.1.9 Siyasi Partiye Kayıt Süresi

Parti değişkenlerini dikkate alarak, ankete katılanların mensubu oldukları siyasi partiye kayıt süresine ilişkin dağılımlara tablo 18'i dikkate alarak, detaylı olarak baktığımızda Ak Parti'den araştırmaya katılanların %52,6'sının 1-5 yıl süreyle, %24,4'ünün 6-10 yıl süreyle, %16'sının 11-15 yıl süreyle, %3,5'inin 16-20 yıl ve %8,7'sinin 20 yıl ve üzeri süreyle partiye kayıtlı oldukları görülmektedir. MHP'den katılanların ise %48,5'inin 1-5 yıl süreyle, %26,0'ının 6-10 yıl süreyle, %12,1'inin 11-15 yıl süreyle, %4,7'sinin 16-20 yıl süreyle ve %8,7'sinin 20 yıl ve üzeri süreyle kayıtlı oldukları görülmektedir.

**Tablo 18**  
**Parti Değişkenine Göre Siyasi Partiye Kayıt Süresi Dağılımları**

		Siyasi Partiye Kayıt Süresi					Toplam
		1-5 yıl	6-10 yıl	11-15yıl	16 -20yıl	20 yıl ve üzeri	
<b>Ak Parti</b>	Frekans	213	99	65	14	14	405
	Yüzde (%)	52,6	24,4	16,0	3,5	3,5	100,0
<b>MHP</b>	Frekans	205	110	51	20	37	423
	Yüzde (%)	48,5	26,0	12,1	4,7	8,7	100,0

Ankete Ak Parti'den katılan parti mensuplarına ilişkin dağılımda özellikle %7'lik bir dilimin partiye kayıt süresi olarak 16-20 yıl ve üzerini belirtmeleri, partiyi varoluş süreciyle değil, özellikle 28 Şubat süreci ve öncesinden gelen farklı kökleri ile birlikte değerlendirmeleri ile açıklanabilir. Araştırmaya MHP'den katılanların partiye kayıt sürelerinde yaklaşık olarak %49'luk bir dilimin 1-5 yıl arasında toplanması ise partinin köklü bir geçmişe sahip olduğu düşünüldüğünde son dikkat çekicidir. Partiye kayıt

sürelerine ilişkin bu durum, özellikle Devlet Bahçeli'nin genel başkanlığı ile yaşanan dönüşüm sürecinde partiye dâhil olan yeni bir toplumsal kesimin varlığı ile açıklanabileceği gibi parti eski tabanının kopuşunun da bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

### 3.6.2.1.10 Küreselleşme Etkilerini Algılayışları

Parti değişkenlerini dikkate alarak, ankete katılanların küreselleşme etkilerini nasıl algıladıklarına ilişkin dağılımlara tablo 19'da yer alan çapraz tabloyu dikkate alarak, detaylı olarak baktığımızda, Ak Parti'den araştırmaya katılanların %60,5'nin küreselleşme ve etkilerini olumlu algıladıklarını, %24,7'sinin olumsuz algıladıklarını ve %57,7'sinin ise ne olumlu ne olumsuz algıladıkları görülmektedir. Araştırmaya MHP'den katılanların ise %38,8'inin küreselleşme ve etkilerini olumlu algıladıkları, %75'inin olumsuz algıladıkları, %42,3'ünün ise ne olumlu ne de olumsuz algıladıkları görülmektedir.

**Tablo 19**  
**Parti Değişkenine Göre Küreselleşme ve Etkilerini Algılama**

		Küreselleşme Ve Etkilerini Nasıl Algılıyorsunuz?			Toplam
		Olumlu	Olumsuz	Ne Olumlu Ne Olumsuz	
<b>Ak Parti</b>	Değer	256	77	154	487
	Yüzde%	60,5	24,7	57,7	48,6
<b>MHP</b>	Değer	164	234	113	511
	Yüzde%	38,8	75,0	42,3	51,4

Tablo 19'u dikkate alarak parti mensuplarının küreselleşme ve etkilerini algılayışlarını değerlendirdiğimizde, küreselleşme yaklaşımlarına bakışları ile olan tutarlılıkları dikkati çekmektedir. Nitekim ankete Ak Parti'den katılanların küreselleşme taraftarı bir yaklaşıma sahip olmaları tablo 19'da yer alan küreselleşmeyi olumlu algılayışları ile örtüşmektedir. Benzer şekilde ankete MHP'den katılanların küreselleşme karşıtı bir yaklaşıma sahip olmaları, küreselleşme ve etkilerine %75'lik bir oranda olumsuz yaklaşımları ile tutarlılık göstermektedir.

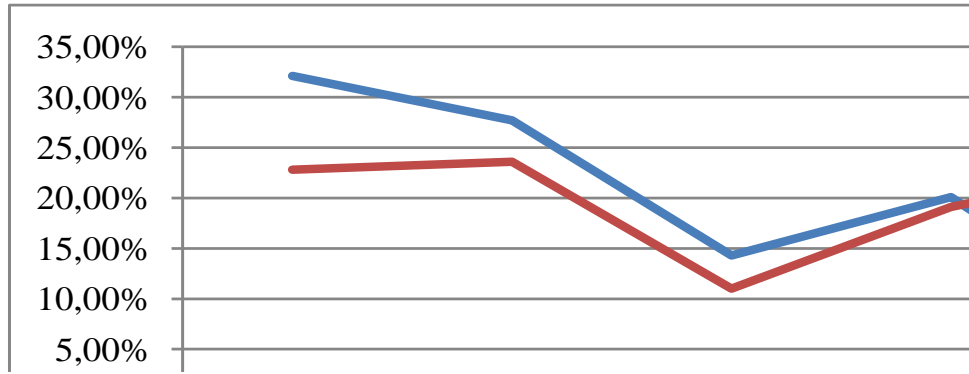
### 3.6.2.2 Partililerin Küreselleşme Yaklaşımlarına Bakışı

Bu bölümde parti üyelerinin küreselleşme yaklaşımlarına yer verilmiştir. Parti mensuplarının küreselleşmeyi nasıl algıladıkları ve nasıl yaklaştıkları partinin

küreselleşme politikaları ile parti tabanının görüşleri arasındaki uyumu veya uyumsuzluğu görmek noktasında önem taşımaktadır. Parti üyelerinin küreselleşmeye karşı yaklaşımlarını ve algılarını ortaya koyan ifadeler şunlardır: “**13.**Küreselleşmeye şüphe ile yaklaşılmalıdır.” “**14.**Küreselleşmenin olumlu-olumsuz yönleri dikkate alındığında; küreselleşme karşıtı bir yaklaşıma sahip olunmalıdır.” “**25.**Küreselleşme kültürel yapımızı olumsuz yönde etkilemektedir.” “**26.**Zamanla dünyadaki tüm sınırların kalkması ve küresel bir kültürün oluşması, Türkiye için olumlu bir gelişmedir.” “**27.**Küreselleşme demek, batının ekonomik egemenliği altına girmek demektir.” “**33.**Küresel siyasal hâkimiyete karşı siyasal kurumlarımızı güçlendirmeliyiz.”

### İfade 13. Küreselleşmeye Şüphe İle Yaklaşılmalıdır.

**Şekil 1**  
**İfade 13'e İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları**



**Tablo 20**  
**İfade 13'e Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri**

		13.Küreselleşmeye şüphe ile yaklaşılmalıdır.					Toplam
		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne katılıyorum Ne Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
Ak Parti	Frekans	155	134	69	97	28	483
	Parti içi %	32,1	27,7	14,3	20,1	5,8	100,0
Parti MHP	Frekans	116	120	56	97	120	509
	Parti içi %	22,8	23,6	11,0	19,1	23,7	100,0

**Tablo 21**  
**İfade 13'e Verilen Cevapların ANOVA Testi**

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
İfade 13	Partiler Arası	81,374	1	81,374	41,350	,000
	Parti İçi	1948,235	990	1,968		
	Toplam	2029,609	991			

**Tablo 22**  
**İfade 13'e Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması**

		Parti	N	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
İfade 13	Ak Parti		483	2,40	1,278
	MHP		509	2,97	1,511

Küreselleşme yaklaşımı ile ilgili olan 13 no'lu "Küreselleşmeye şüpheyle yaklaşılmalıdır" ifadesine partililerin verdikleri cevaplara ilişkin yüzdeler (%) dağılımlara ve frekanslara şekil 1'den ve tablo 20'den detaylı olarak baktığımızda kesinlikle katılıyorum ve katılmıyorum ifadelerine ilişkin olarak her iki parti arasında küreselleşme yaklaşımları ile paralel bir farklılık olduğu görülmektedir. Tablo 21'de yer alan anova testi sonuçları doğrultusunda ise küreselleşme şüphe ile yaklaşılmasına ilişkin ifadeye partililerin verdikleri kesinlikle cevaplarda anlamlı ( $p < 0.05$ ) bir farklılık gözükmemektedir ( $x^2=81.374$ ,  $p=0.00$ ). Tablo 22'yi dikkate alarak partiler bazında aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları değerlendirdiğimizde ise Ak Partili parti üyelerinin "küreselleşmeye şüphe ile yaklaşılmalıdır ifadesine katılım düzeyleri 2,40 olumsuz puan aralığında ve dolayısıyla alt düzey katılmayı temsil ederken, MHP'li parti üyelerinin ise 2,97'lik puan aralığında ifadeye orta düzeyde katıldıkları ve ifadeye katılma oranlarının Ak Parti'ye göre daha yüksek olduğu söylenebilir. İfadelerdeki değişkenlerden yola çıkarak, verilen cevapların farklılık durumu değerlendirildiğinde Ak Parti'nin 1,278'lik bir standart sapmaya sahip olduğu, MHP'nin ise 1,511'lik bir standart sapmaya sahip olduğu görülmektedir.

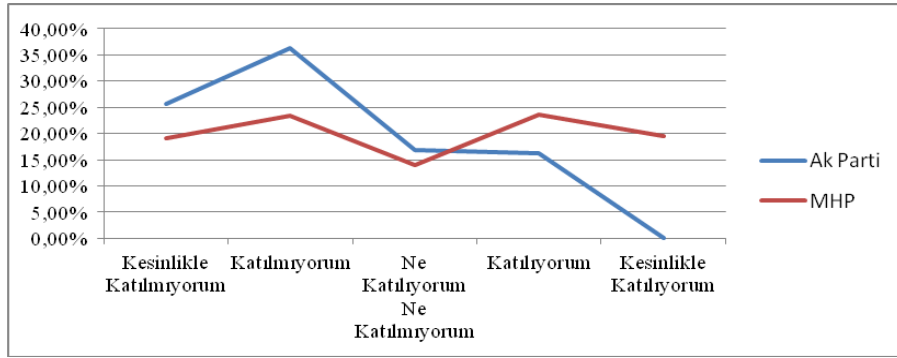
Araştırmacı tarafından incelenen parti programları, seçim beyannameleri ve genel merkez yöneticileri ile gerçekleştirilen yapılandırılmış mülakatlar neticesinde Ak Parti'nin, MHP'ye göre nispeten daha liberal ve küreselleşmeye daha sıcak bakan bir parti olduğu düşünüldüğünde, Ak Partililerin bu ifadeye katılımının beklenen düzeyde olmaması tahmin edilen bir sonuç değildir. Bu durum parti tabanının genel merkez politikalarından farklı olarak, küreselleşmeye nispeten şüpheyle baktığı sonucu ortaya koymaktadır ki, tablo 17'yi referans alarak, parti değişkenlerine göre siyasi eğilimlerin

dağılımlarına baktığımızda, Ak Partili katılımcıların yaklaşık %30'unun kendisini milliyetçi ve milliyetçi-muhafazakâr olarak tanımlamış olması çıkan bu sonucu desteklemektedir. Sonuç olarak bu durum Ak Partili ve MHP'li tabanı küreselleşmeye karşı şüpheci bakış noktasında birbirine yaklaştırmaktadır.

Nitekim araştırmaya MHP'den katılanların gerek milliyetçi ideolojisinin etkisi ile gerekse parti politikaları çerçevesinde küreselleşmeye karşı mesafeli duruşuyla küreselleşmeye şüphe ile yaklaşılmalıdır ifadesine Ak Parti'li katılımcılara oranla daha fazla düzeyde katıldığı görülmektedir.

**İfade 14. Küreselleşmenin Olumlu-Olumsuz Yönleri Dikkate Alındığında; Küreselleşme Karşısı Bir Yaklaşım Sahip Olunmalıdır.**

**Şekil 2**  
**İfade 14'e İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları**



**Tablo 23**  
**İfade 14'e Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri**

		14.Küreselleşmenin olumlu- olumsuz yönleri dikkate alındığında; küreselleşme karşıtı bir yaklaşıma sahip olunmalıdır.					Toplam	
		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum		
Parti	<b>Ak Parti</b>	Frekans	123	174	81	78	24	480
		Parti içi %	25,6	36,2	16,9	16,2	5,0	100,0
	<b>MHP</b>	Frekans	97	119	71	120	99	506
		Parti içi %	19,2	23,5	14,0	23,7	19,6	100,0

**Tablo 24**  
**İfade 14'e Verilen Cevapların ANOVA Testi**

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
<b>İfade 14</b>	Partiler Arası	95,418	1	95,418	55,792	,000
	Parti İçi	1682,876	984	1,710		
	Toplam	1778,293	985			

**Tablo 25**  
**İfade 14'e Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması**

	Parti	N	Aritmetik Ortalama	Std. Sapma
<b>İfade 14</b>	Ak Parti	480	2,39	1,174
	MHP	506	3,01	1,423

14 no'lu "küreselleşmenin olumlu-olumsuz yönleri dikkate alındığında; küreselleşme karşıtı bir yaklaşıma sahip olunmalıdır" ifadesine partililerin verdikleri yanıtlara ilişkin yüzdelik (%) dağılımlara ve frekanslara şekil 2'den ve tablo 23'ten detaylı olarak görülebilmektedir. Tablo 24'deki anova testi sonuçları doğrultusunda "Küreselleşmenin olumlu-olumsuz yönleri dikkate alındığında; küreselleşme karşıtı bir yaklaşıma sahip olunmalıdır" ifadesine partililerin verdikleri cevaplarda anlamlı ( $p < 0.05$ ) bir farklılık gözükmemektedir ( $\chi^2 = 95,418$ ,  $p = 0.00$ ).

Tablo 25'i dikkate alarak partiler bazında aritmetik ortalamaları ve standart sapmalarını değerlendirdiğimizde, Ak Partili üyelerin "küreselleşmenin olumlu-olumsuz yönleri dikkate alındığında; küreselleşme karşıtı bir yaklaşıma sahip olunmalıdır" ifadesine katılım düzeyleri, 2,39 olumsuz puan aralığında ve dolayısıyla alt düzey katılmayı temsil etmektedir. MHP'li parti üyelerinin ise 3,01'lik bir ortalama ile ifadeye orta düzeyde katıldıkları ve dolayısıyla ifadeye katılma oranlarının Ak Parti'ye oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. İfadelerdeki değişkenlerden yola çıkarak, verilen cevapların farklılık durumu değerlendirildiğinde Ak Parti'nin 1,174'lük bir standart sapmaya sahip olduğu, MHP'nin ise 1,423'lük bir standart sapmaya sahip olduğu görülmekte ve bu durum partililerin ifadeye verdikleri yanıtlardaki homojenlik düzeninin birbirine yakın olduğunu ortaya koymaktadır.

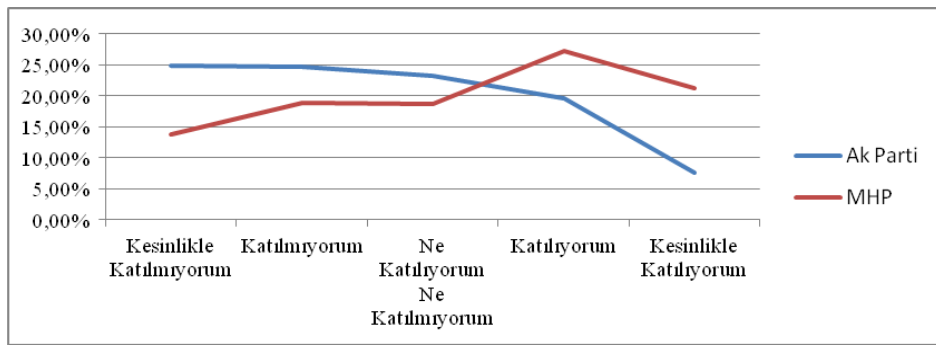
Sonuç olarak, MHP'nin gerek parti programı, gerek lider söylemleri ve gerekse MHP'li yöneticilerle yapılan mülakat çalışmaları dikkate alındığında, parti mensuplarının küreselleşme karşıtı bir yaklaşıma sahip olunmasına yönelik tutumundaki homojenlik ve katılma oranlarının Ak Parti'ye oranla daha fazla olması beklenen bir sonuç olarak

değerlendirilebilir. Nitekim MHP gerek parti programında gerekse lider söylemlerinde küreselleşme olgusuna en fazla atıfta bulunan partilerden biri olarak, son dönemde özellikle “küreselleşmenin insanileştirilmesi”<sup>98</sup> ne yönelik söylemlere sahip olan bir partidir. Bu durum MHP’nin her ne kadar küreselleşme olgunun varlığını kabul eden bir parti olsa da öncelikle zararlarını ortadan kaldırmaya yönelik bir düşünce yapısına sahip olan bir parti olduğunu ortaya koymaktadır.

“Küreselleşmenin olumlu-olumsuz yönleri dikkate alındığında; küreselleşme karşıtı bir yaklaşıma sahip olunmalıdır” ifadesine ilişkin sonuçları Ak Partili katılımcılar bazında değerlendirdiğimizde ise yaklaşık %62’lik bir kesimin ifadeye katılmaması, partinin genel küresel politikalara uyum süreci, takip edilen neo-liberal politikaları ve parti tabanı arasındaki uyuma işaret etmektedir. Burada vurgulanması gereken bir diğer nokta ise bir önceki ifade olan 13 no’lu “küreselleşmeye şüphe ile yaklaşılmalıdır” a katılım oranları bu ifade de yer alan küreselleşme karşıtı yaklaşıma göre daha fazladır. Buradan Ak Parti mensuplarının küreselleşmeye şüphe ile bakabildikleri ama küreselleşme karşıtı bir tutuma da sahip olmadıkları sonucu çıkmaktadır ki, bu durum parti merkezi ile tabanı takip edilen politikalara bakış noktasında birbirine yaklaştırmaktadır.

## **İfade 22. Küreselleşme Demek, Batının Ekonomik Egemenliği Altına Girmek Demektir.**

**Şekil 3**  
**İfade 22’ye İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları**



<sup>98</sup> Recai Coşkun ile yapılan mülakatlar neticesinde “küreselleşmenin insanileşmesi” kavramı ile MHP bazında ifade edilmek istenenin; özellikle sosyo-ekonomik anlamda serbest piyasa ekonomisinin ve neo-liberalizmin gelişmekte olan ülkelere yönelik ezici unsurlarından arındırılması olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca küreselleşmenin insanileştirilmesi kavramı “nizam-ı alem” anlayışı ile de ilişkilendirilmektedir.



**Tablo 26**  
**İfade 22'ye İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları**

			22.Küreselleşme demek, batının ekonomik egemenliği altına girmek demektir.					Toplam
			Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne katılmıyorum Ne Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
Parti	<b>Ak Parti</b>	Frekans	118	117	110	93	36	474
		Parti içi %	24,9	24,7	23,2	19,6	7,6	100,0
	<b>MHP</b>	Frekans	69	94	94	136	106	499
		Parti içi %	13,8	18,9	18,7	27,3	21,2	100,0

**Tablo 27**  
**İfade 22'in ANOVA Testi Sonuçları**

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
27. İfade	Partiler Arası	45,691	1	45,691	37,371	,000
	Parti İçi	1178,595	964	1,223		
	Toplam	1224,286	965			

**Tablo 28**  
**İfade 22'ye Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması**

		Parti	N	Aritmetik Ortalama	Std. Sapma
27. İfade	Ak Parti		469	3,37	1,028
	MHP		497	2,93	1,174

22 no'lu "küreselleşme demek, batının ekonomik egemenliği altına girmek demektir" ifadesine küreselleşme yaklaşımı ile ilgili olarak partililerin verdikleri yanıtların yüzdelik (%) dağılımları ve frekansları şekil 3'te ve tablo 26'da detaylı olarak yer almaktadır. Tablo 27'de yer alan anova testi sonuçlarına baktığımızda ise "küreselleşme demek, batının ekonomik egemenliği altına girmek demektir" ifadesine partililerin verdikleri cevaplarda anlamlı ( $p < 0.05$ ) bir farklılık gözükmemektedir ( $\chi^2 = 45,691$ ,  $p = 0.00$ ). Tablo 28'i dikkate alarak partiler bazında aritmetik ortalamaları ve standart sapmalarını değerlendirdiğimizde ise Ak Partili parti üyelerinin "küreselleşme demek, batının ekonomik egemenliği altına girmek demektir" ifadesine katılım düzeylerinin 3,37'lik bir ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. MHP'li parti mensuplarının ise 2,93'lük bir ortalamaya sahip olduğunu görülmektedir. İfadeye ilişkin verilen cevapların farklılık durumu değerlendirildiğinde Ak Parti'nin 1,028'lik bir standart sapmaya sahip olduğu, MHP'nin ise 1,174'lük bir standart sapmaya sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla

ifade 22'ye ilişkin olarak her iki partinin de birbirlerine yakın oranlarda homojenlik gösterdiğini söylemek mümkündür.

“Küreselleşme demek, batının ekonomik egemenliği altına girmek demektir” ifadesine ilişkin her iki partinin üyelerinin vermiş oldukları yanıtları genel olarak değerlendirdiğimizde, her iki partinin de aritmetik ortalamalarının ve standart sapmalarının birbirlerine yakın aralıklarda olduğunu söylemek mümkündür. Ancak partilerin farklılaştıkları önemli nokta beşli likert ölçekte farklı katılma düzeyleri üzerinde yoğunlaşmış olmalarından gelmektedir. Diğer bir ifadeyle, küreselleşme demek, batının ekonomik egemenliği altına girmek demektir ifadesi için Ak Parti mensupları toplamda %49,6'lık bir oranla kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum ifadelerini tercih ederken, MHP mensupları toplamda %48,5'lik bir oranla katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum ifadelerini tercih etmiştir. Bu durum Ak Parti'nin küreselleşmeye ve küreselleşmenin temel sacayaklarından olan serbest piyasa ekonomisi ve neo-liberalizmle barışık politikalar takip etmesiyle ilişkilendirilebilir. Ak Parti'nin iktidarda olduğu yıllarda yürütülen özelleştirmeler<sup>99</sup> de küresel siyaset ve serbest piyasa ekonomisi ile uyumlu politikalar dâhilindeki uygulamalara örnek olarak verilebilir. İfade parti tabanının katılım düzeyi ile ilişkilendirildiğinde, parti tabanıyla merkezin uyumlu olduğunu söylemek mümkündür.

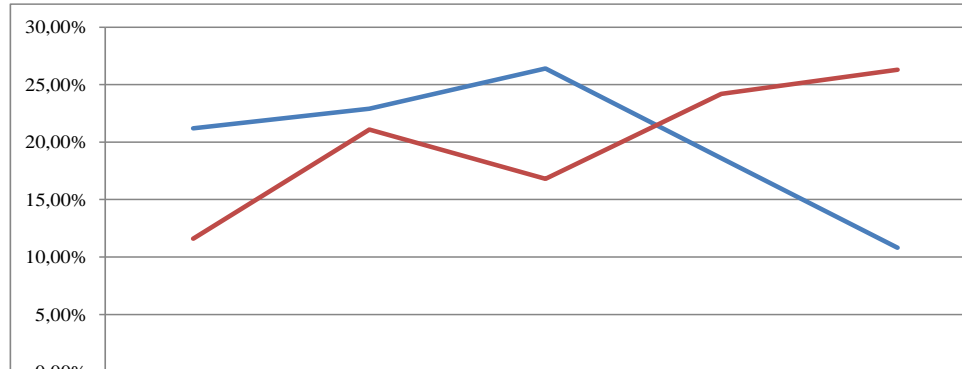
---

<sup>99</sup> 2003- 2012 yılları arası yapılan özelleştirmeler için bkz: **Rakamlarla Özelleştirmeler; TC Özelleştirme Dairesi Başkanlığı Yayınları**; YİBİTAŞ Kraft Torba Sanayi A.Ş., TAKSAN Takım Tezgahları San.ve Tic.A.Ş., HAVELSAN Hava Elektronik San.ve Tic. A.Ş., MEYBUZ Meyve ve Buzlu Muhafaza. A.Ş., ERYAĞ Erciyes Yağ Sanayii A.Ş., GERKONSAN Gerede Çelik Kons. A.Ş., SÜTAŞ Bursa ve Havalisi Pastörize Süt A.Ş., Gemlik Gübre Sanayii A.Ş., Alkollü İçkiler Sanayii ve Ticaret A.Ş., ESGAZ Eskişehir Şehiriçi Doğalgaz Dağ., İGSAŞ İstanbul Gübre Sanayii, ETİ Bakır A.Ş., Divriği-Hekimhan Madenleri A.Ş., BURSAGAZ Bursa Şehiriçi Doğalgaz Dağ., Amasya Şeker Fabrikası A.Ş. Amasya Pancar Ekicileri Koop., ETİ Gümüş A.Ş., ETİ Krom A.Ş., Çayeli Bakır İşletmeleri, ETİ Elektrometalurji A.Ş., Kristal Tuz Rafinerisi Sanayi ve Ticaret A.Ş., İstanbul İmar Ltd. Şti., Ataköy Marina ve Yat İşletmeleri, Ataköy Turizm Tesisleri ve Ticaret A.Ş., Samsun Gübre Sanayii A.Ş., Manisa Pamuklu Mensucat A.Ş., Eti Alüminyum A.Ş., Kıbrıs Türk Hava Yolları Ltd. Şti., TEKA Puro Üretim ve Ticareti A.Ş., Türk Telekomünikasyon, Adapazarı Şeker Fabrikası A.Ş., TÜPRAŞ Türkiye Petrol Rafinerileri A.Ş., Ereğli Demirve Çelik Fabrikaları T.A.Ş., Başak Emeklilik A.Ş., Başak Sigorta A.Ş., BUMAS Karaman Bulgur Sanayi ve Ticaret; Nobel Kim. San. A.Ş., PETKİM Petrokimya Holding A.Ş., Başkent Elektrik Dağıtım A.Ş., Sakarya Elektrik Dağıtım A.Ş., Meram Elektrik Dağıtım A.Ş., Osmangazi Elektrik Dağıtım A.Ş. Uludağ Elektrik Dağıtım A.Ş., Çamlıbel Elektrik Dağıtım A.Ş., Çoruh Elektrik Dağıtım A.Ş., ASBAŞ Antalya Serbest Bölge İşleticisi A.Ş., Ziraat Portföy Yönetimi A.Ş., Tasfiye Halinde Türk Ticaret Bankası A.Ş., Yeşilirmak Elektrik Dağıtım A.Ş., Fırat Elektrik Dağıtım A.Ş., Trakya Elektrik Dağıtım A.Ş.

MHP’li katılımcıların ise “küreselleşme demek, batının ekonomik egemenliği altına girmek demektir” ifadesine katılma düzeylerinin yüksek olması, parti merkezinin küreselleşmeye karşı daha şüpheci yaklaşıma sahip olmasının etkisiyle açıklanabilir. Bu durumda MHP yönetiminin küreselleşme karşısındaki şüpheci yaklaşımı tabanda kendisini küreselleşme ve dolayısıyla serbest piyasa ekonomisi karşıtı olarak bulmaktadır.

**İfade 25. Küreselleşme Kültürel Yapımızı Olumsuz Yönde Etkilemektedir.**

**Şekil 4**  
**İfade 25’e İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları**



**Tablo 29**  
**İfade 25’e Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri**

		25.Küreselleşme kültürel yapımızı olumsuz yönde etkilemektedir.					Toplam	
		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum		
Parti	<b>Ak Parti</b>	Frekans	98	106	122	86	50	462
	Parti içi %		21,2	22,9	26,4	18,6	10,8	100,0
Parti	<b>MHP</b>	Frekans	56	102	81	117	127	483
	Parti içi %		11,6	21,1	16,8	24,2	26,3	100,0

**Tablo 30**  
**İfade 25’in ANOVA Testi Sonuçları**

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
İfade 25	Partiler Arası	78,380	1	78,380	44,664	,000
	Parti İçi	1654,841	943	1,755		
	Toplam	1733,221	944			

**Tablo 31**  
**İfade 25'e Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması**

	Parti	N	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
İfade 25	Ak Parti	462	2,75	1,280
	MHP	483	3,33	1,366

25 no'lu “Küreselleşme kültürel yapımızı olumsuz yönde etkilemektedir” ifadesine partililerin verdikleri yanıtlar için şekil 4'ten yüzdelik dağılımlara ve tablo 29'dan parti içi yüzde dağılımlarına ve frekanslarına detaylı olarak bakıldığında iki partinin 25 no'lu ifade için yaklaşım farklılıklarının partililerin küreselleşme yaklaşımları ile doğru orantılı olduğu görülmektedir.

Tablo 30'da yer alan anova testi sonuçlarına baktığımızda ise “Küreselleşme kültürel yapımızı olumsuz yönde etkilemektedir” ifadesine partililerin verdikleri cevaplarda anlamlı ( $p < 0.05$ ) bir farklılık gözükmemektedir ( $\chi^2 = 78,380$ ,  $p = 0.00$ ). Diğer bir ifade ile partilerin ifadeye verdikleri yanıtlar bazından birbirlerinden anlamlı derecelerde ayrıldıklarını söylemek mümkündür.

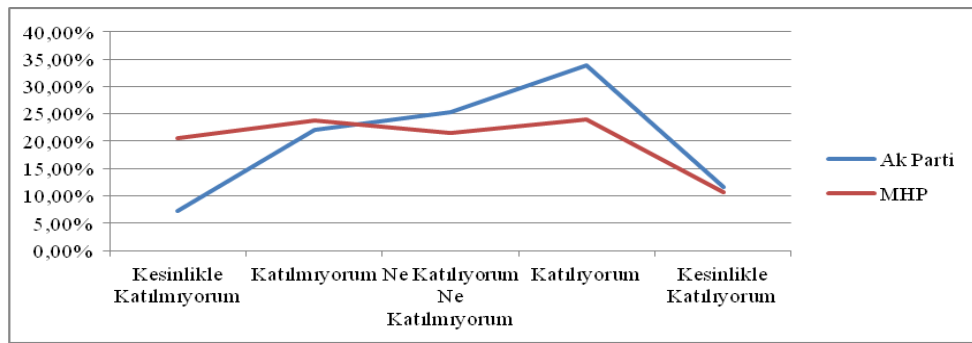
Partiler bazında aritmetik ortalamaları ve standart sapmalarını görmek için tablo 31'e baktığımızda, Ak Partili parti üyelerinin “küreselleşme kültürel yapımızı olumsuz yönde etkilemektedir” ifadesine katılım düzeyleri, 2,275 olumsuz puan aralığında ve dolayısıyla alt düzey katılmayı temsil etmektedir. MHP'li parti üyelerinin ise 3,33'lük bir ortalama ile ifadeye orta düzeyde katıldıkları ve dolayısıyla ifadeye katılma oranlarının Ak Parti'ye oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. İfadelerdeki değişkenlerden yola çıkarak, verilen cevapların farklılık durumu değerlendirildiğinde Ak Parti'nin 1,280'lik bir standart sapmaya sahip olduğu, MHP'nin ise 1,366'lık bir standart sapmaya sahip olduğu görülmektedir.

Küreselleşmenin Türkiye'nin kültürel yapısını olumsuz yönde etkilediği yönündeki ifadeyi partiler bazında genel olarak değerlendirildiğinde, küreselleşmeye ilişkin yaklaşımlarda olumsuz ifadeye sahip olan ifade 13 “Küreselleşmeye şüphe ile yaklaşılmalıdır” ve ifade 14'deki “Küreselleşmenin olumlu-olumsuz yönleri dikkate alındığında; küreselleşme karşıtı bir yaklaşıma sahip olunmalıdır” gibi ifade 25'te de her iki partinin yaklaşımları önceki ifadelere karşı olan yaklaşımları ile paralellik

göstermektedir. Diğer bir ifadeyle MHP'nin küreselleşme karşıtı bir yaklaşıma sahip olunmasına yönelik tutumundaki homojenlik sebebiyle ifade 25'te yer alan katılma oranlarının Ak Parti'ye oranla daha fazla olmasının olası bir sonuç olduğunu söylemek mümkündür.

**İfade 26. Zamanla Dünyadaki Tüm Sınırların Kalkması Ve Küresel Bir Kültürün Oluşması, Türkiye İçin Olumlu Bir Gelişmedir.**

**Şekil 5**  
**İfade 26'e İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları**



**Tablo 32:**  
**İfade 26'ya Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri**

		26. Zamanla dünyadaki tüm sınırların kalkması ve küresel bir kültürün oluşması, Türkiye için olumlu bir gelişmedir.					Toplam
		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
<b>Ak Parti</b>	Frekans	34	104	119	159	55	471
	Parti içi %	7,2	22,1	25,3	33,8	11,7	100,0
<b>MHP</b>	Frekans	100	114	105	117	52	488
	Parti içi %	20,5	23,4	21,5	24,0	10,7	100,0

**Tablo 33**  
**İfade 26'in ANOVA Testi Sonuçları**

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
<b>İfade 26</b>	Partiler Arası	37,683	1	37,683	25,391	,000
	Parti İçi	1420,300	957	1,484		
	Toplam	1457,983	958			

**Tablo 34**  
**İfade 26'ya Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması**

	Parti	N	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
İfade 26	Ak Parti	471	3,21	1,129
	MHP	488	2,81	1,299

“Zamanla dünyadaki tüm sınırların kalkması ve küresel bir kültürün oluşması, Türkiye için olumlu bir gelişmedir” şeklindeki 26 no’lu ifadeye partililerin verdikleri yanıtlar için şekil 5’ten yüzdelik dağılımlara ve tablo 32’den parti içi yüzde dağılımlarına ve frekanslarına baktığımızda, partiler arasındaki katılıma ilişkin dağılım dikkati çekmektedir. Benzer şekilde Tablo 33’ü dikkate alarak anova testi sonuçlarına baktığımızda “Zamanla dünyadaki tüm sınırların kalkması ve küresel bir kültürün oluşması, Türkiye için olumlu bir gelişmedir.” ifadesine partililerin verdikleri cevaplarda anlamlı ( $p < 0.05$ ) bir farklılık olduğunu söylemek mümkündür ( $\chi^2 = 37,683$ ,  $p = 0.00$ ).

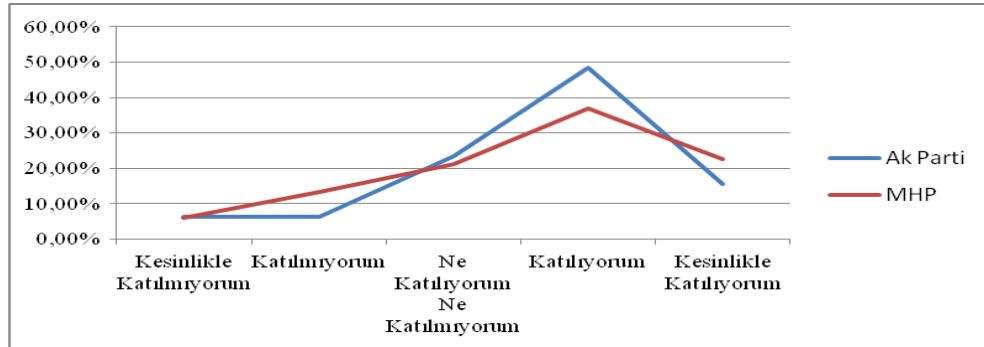
Tablo 34’ü dikkate alarak partilerin ayrı ayrı aritmetik ortalamaları ve standart sapmalarını değerlendirdiğimizde, Ak Partili parti üyelerinin küreselleşmenin küresel bir kültürü beraberinde getirmesi ve bu durumun Türkiye için olumlu bir gelişme olması yönündeki ifadeye katılım düzeyleri 3,21 düzeyinde olumlu puan aralığında ve dolayısıyla orta düzey katılmayı temsil etmektedir. MHP’li parti üyelerinin ise 2,81’lik bir ortalama ile ifadeye alt düzeyde katıldıkları ve dolayısıyla ifadeye katılma oranlarının Ak Parti’ye oranla daha düşük olduğu görülmektedir. İfadelerdeki değişkenlerden yola çıkarak, verilen cevapların farklılık durumu değerlendirildiğinde Ak Parti’nin 1,129’luk bir standart sapmaya sahip olduğu, MHP’nin ise 1,299’luk bir standart sapmaya sahip olduğu görülmektedir.

Dolayısıyla ifade 26’ya ilişkin her iki partinin de kendi içlerinde tutarlı bir homojenlik gösterdiğini söylemek mümkündür. Ancak bu ifade de küreselleşmeye yönelik pozitif bir tutumun söz konusu olması, Ak Parti mensuplarının katılma oranlarının MHP’lilere göre nispeten daha fazla olması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Katılma düzeylerine ilişkin olarak dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta ise her iki partinin de ifadeye “kesinlikle katılma” noktasındaki yüzdelik dağılımlarının neredeyse aynı olmasıdır. “Zamanla dünyadaki tüm sınırların kalkması ve küresel bir kültürün oluşması, Türkiye için olumlu bir gelişmedir” ifadesine ilişkin katılma düzeyini daha iyi anlamlandırabilmek adına

küresel kültürün Türkiye'nin kültürel yapısını olumsuz etkilemesine ilişkin 25 nolu ifade ile birlikte değerlendirildiğinde, çapraz nitelikteki iki ifadenin özellikle Ak Parti'li katılımcılarda aynı yaklaşımla net bir karşılık bulmadığı görülmüştür. Hemen hemen aynı sonucu veren her iki ifadeye yaklaşımdaki bu farklılık, “sınırların kalkması ve küresel bir kültürün oluşması” gibi kavramların tablo 17’de yer alan parti değişkenlerine göre siyasi eğilim dağılımlarını dikkate alarak değerlendirdiğimizde, milliyetçi-muhafazakâr ve muhafazakâr tabanın “kesinlikle katılıyorum” düzeylerinin düşmesine sebep olduğu söylenebilir. Kısacası her ne kadar küreselleşmeye ilişkin politikalara ılımlı bakılıyor olsa da kültür, ulusal sınırlar gibi muhafazası geleneklerden, dinden ve tarihsel perspektiften gelen değerler konusunda milliyetçi-muhafazakâr hassasiyetlerin harekete geçtiği görülmektedir.

**İfade 33. Küresel Siyasal Hâkimiyete Karşı Siyasi Kurumlarımızı Güçlendirmeliyiz.**

**Şekil 6**  
**İfade 33’e İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları**



**Tablo 35**  
**İfade 33’e Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri**

		33.Küresel siyasal hâkimiyete karşı siyasi kurumlarımızı güçlendirmeliyiz.					Toplam
		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
<b>Ak Parti</b>	Frekans	28	28	104	215	69	444
	Parti içi %	6,3	6,4	23,4	48,4	15,5	100,0
<b>MHP</b>	Frekans	29	64	101	176	108	478
	Parti içi %	6,1	13,4	21,1	36,8	22,6	100,0

**Tablo 36**  
**İfade 33'ün ANOVA Testi Sonuçları**

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
33. İfade	Partiler Arası	,387	1	,387	,323	,570
	Parti İçi	1103,514	920	1,199		
	Toplam	1103,901	921			

**Tablo 37**  
**İfade 33'e Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması**

		Parti	N	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
33. İfade	Ak Parti		444	3,61	1,028
	MHP		478	3,56	1,154

“Küresel siyasal hâkimiyete karşı siyasi kurumlarımızı güçlendirmeliyiz” şeklindeki 33 no’lu ifadeye partililerin verdikleri yanıtlar için şekil 6’dan yüzdelik dağılımlara ve tablo 35’ten parti içi yüzde dağılımlarına ve frekanslarına detaylı olarak baktığımızda ifadeye ilişkin dağılım yakınlıkları dikkati çekmektedir. Araştırmadaki değişkenlerin farklılık durumlarını detaylı olarak görmek adına Tablo 36’da yer alan anova testi sonuçlarına baktığımızda “Küresel siyasal hâkimiyete karşı siyasi kurumlarımızı güçlendirmeliyiz” ifadesine ilişkin her iki partinin de verdikleri cevaplarda anlamlı ( $p < 0.05$ ) bir farklılık olduğunu söylemek mümkün değildir ( $\chi^2 = ,387$ ,  $p = ,570$ ). Dolayısıyla bu ifadeye ilişkin olarak her iki parti üyesi katılımcı grubun yakın görüşler etrafında toplandığını söylenebilir.

Tablo 37’yi dikkate alarak partilerin ayrı ayrı aritmetik ortalamalarını ve standart sapmalarını değerlendirdiğimizde, Ak Partili parti üyelerinin küresel siyasal hakimiyete karşı siyasi kurumların güçlendirilmesi gerekliliğine ilişkin olarak, katılım düzeyleri, 3,61 düzeyinde olumlu puan aralığında ve dolayısıyla orta düzey katılmayı temsil etmektedir. MHP’li parti üyelerinin ise Ak Parti’nin puan aralığına oldukça yakın şekilde 3,56 puan aralığında olup, dolayısıyla da orta düzey katılmayı temsil etmektedir. İfadelerdeki değişkenler göz önüne alınarak verilen cevapların farklılık durumu değerlendirildiğinde Ak Parti’nin 1,028’lik bir standart sapmaya sahip olduğu, MHP’nin ise 1,154’lük bir standart sapmaya sahip olduğu görülmektedir. Diğer bir ifade ile hem katılım düzeylerine yönelik tercihler hem de katılma oranları birbirlerine yakın bir değere sahiptir.



Sonuç olarak, “küresel siyasal hâkimiyete karşı siyasî kurumlarımızı güçlendirmeliyiz” ifadesine yönelik anova testine paralel şekilde aritmetik ortalama ve standart oranlarının da anlamlı bir farklılık göstermemesinin nedenini, tehdide dayalı Türk siyasî sisteminin bir uzantısı olarak görmek mümkündür. Ülkeyi, devleti ve/veya milleti dış faktörlere/ötekine karşı koruma ve güçlendirme algısının bu ifadeye verilen yanıtları nispeten homojen kıldığı söylenebilir. Nitekim tablo 17’de yer alan parti değişkenlerine göre siyasî eğilim dağılımları bu ifade ile birlikte dikkate alındığında Ak Parti içerisinde kendisini milliyetçi ve milliyetçi-muhafazakâr olarak tanımlayan yaklaşık %35’lik bir kesimin bu ifadeye verebileceği refleks nitelikli yanıtlar ifadeyi katılım düzeylerini beklenmedik şekilde değiştirebilmektedir. Böylece kendisini muhafazakâr-demokrat ve küresel siyasetle uyumlu politikalar takip eden bir parti olarak tanımlayan Ak Parti yönetimine rağmen, dış tehdit algısına dayalı, parti tabanında varolan milliyetçi eğilimler ortaya çıkmaktadır.

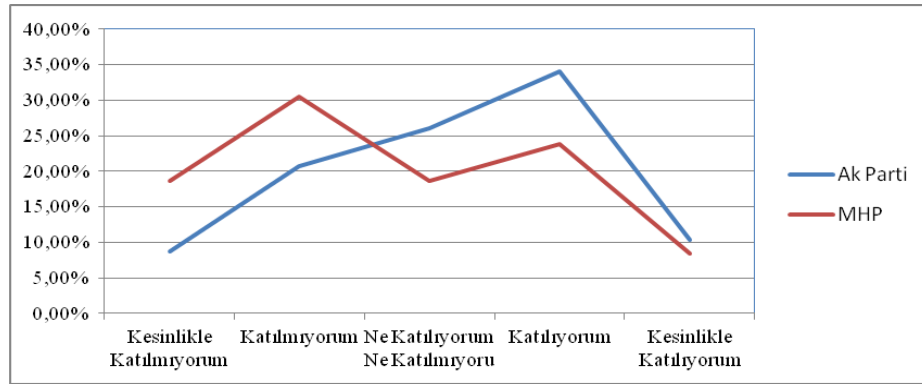
### **3.6.2.3 Partililerin Küresel Sorunların Etkilerine Bakışı**

Bu bölümde parti tabanının küresel sorunlara ve bu sorunların etkilerine bakışına yer verilmiştir. Böylece parti mensuplarının küresel sorunları nasıl algıladıkları ve bu sorunlara üye oldukları siyasî parti bazında nasıl yaklaştıkları görülmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu bölüm, partinin küresel sorunlara yönelik parti programlarında yer alan ve/veya uyguladıkları politikalar ile parti tabanının görüşleri arasındaki ilişkiyi görmek açısından önem taşımaktadır. Parti üyelerinin küresel sorunlara ve bu sorunların etkilerine bakışını ele alan ifadeler şunlardır: “**18.**Küreselleşme olgusu dünyada insan hakları standardını yükseltmektedir.” “**19.**Küreselleşme olgusu Türkiye’de insan hakları standardını yükseltmektedir.” “**20.**Küresel ekonomik ilişkilerin artması Türkiye’nin ekonomik gücünü arttırmaktadır.” “**21.**Türkiye ekonomisi, küreselleşmeden olumsuz yönde etkilenmektedir.” “**23.**Küresel ekonomik ilişkilerin gelişmesi dünyada yoksulluğu arttırmaktadır.” “**24.**Küresel ekonomik ilişkilerin artması Türkiye’deki yoksulluğu arttırmaktadır.” “**27.**Küresel çevre politikalarına uyum sağlamak, Türkiye’deki çevre sorunlarının iyileşmesini sağlayacaktır.” “**28.**Küreselleşme ile hem bireyler hem de siyasî partiler çevre sorunlarına karşı daha duyarlı hale gelmiştir.” “**29.**Çevre sorunlarının küreselleşmesi Türkiye’deki çevre sorunlarını da arttırmaktadır.” “**30.**Türkiye’de yaşanan terör olaylarında küresel siyasetin de etkisi vardır.” “**31.**Küresel

siyasal aktörlerin (ABD, Çin, Birleşmiş Milletler, IMF, OECD,...vb) hakimiyeti terörü de küreselleştirmektedir.” “34.Küreselleşme ulus- devletlerin uluslararası arenadaki konumunu olumlu yönde yeniden yapılandırmaktadır.” “35.Küresel sivil toplum örgütlerinin uluslararası politikada etkinliğinin artması ulus-devletlerin önemini azaltmaktadır.” “40.Küreselleşme karşısında bireyler kendilerini ait hissettikleri kimlikleriyle tanımlamaktadırlar.”

**İfade 18. Küreselleşme Olgusu Dünyada İnsan Hakları Standardını Yükseltmektedir.**

**Şekil 7**  
**İfade 18’e İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları**



**Tablo 38**  
**İfade 18’e Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri**

		18.Küreselleşme olgusu dünyada insan hakları standardını yükseltmektedir.					Toplam
		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılmıyorum Ne Katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
<b>Ak Parti</b>	Frekans	41	96	121	158	48	464
	Parti içi %	8,8	20,7	26,1	34,1	10,3	100,0
<b>MHP</b>	Frekans	91	149	91	116	41	488
	Parti içi %	18,6	30,5	18,6	23,8	8,4	100,0

**Tablo 39**  
**İfade 18’in ANOVA Testi Sonuçları**

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
<b>İfade 18</b>	Partiler Arası	45,283	1	45,283	31,765	,000
	Parti İçi	1354,304	950	1,426		
	Toplam	1399,587	951			

**Tablo 40**  
**İfade 18'e Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması**

	Parti	N	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
İfade 18	Ak Parti	464	3,16	1,136
	MHP	488	2,73	1,247

Partililerin küresel sorunlara bakışı ile ilgili olarak 18 no'lu "küreselleşme olgusu dünyada insan hakları standardını yükseltmektedir" ifadesine verilen cevaplarla ilişkin yüzdelik (%) dağılımlara ve frekanslara şekil 7'den ve tablo 38'den bakıldığında katılım düzeylerine ilişkin dalgalanma dikkati çekmektedir. Küreselleşmenin dünyadaki insan hakları standardını yükseltmesi ifadesi tablo 39'da yer alan anova testi sonuçları ile değerlendirildiğinde, partiler arasında anlamlı ( $p < 0.05$ ) bir farklılık olduğu görülmektedir ( $\chi^2 = 45,283$ ,  $p = 0.00$ ). Benzer şekilde tablo 40'ı dikkate alarak partiler bazında aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları değerlendirdiğimizde, Ak Partili üyelerin ifade 18 için katılım düzeyleri 3,16'lık bir ortalama ile orta düzeyde katılmayı temsil etmektedir. MHP'li parti üyelerinin ise 2,73'lük bir ortalama ile olumsuz puan aralığında ve dolayısıyla da alt düzey katılmayı temsil ettikleri görülmektedir. İfadelere verilen cevapların farklılık durumu değerlendirildiğinde Ak Parti'nin 1,136'lık bir standart sapmaya sahip olduğu, MHP'nin ise 1, 247'lik bir standart sapmaya sahip olduğu görülmektedir.

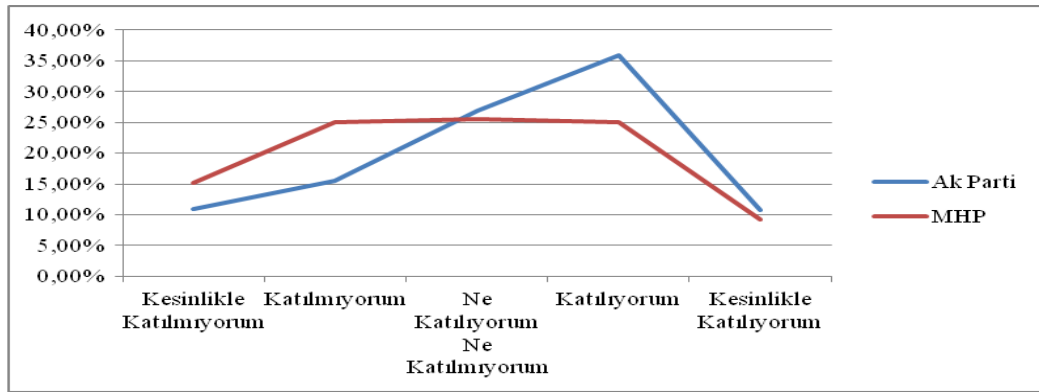
Sonuç olarak, küreselleşmenin dünyada insan hakları standardını yükseltip yükseltmemesine ilişkin görüşlerde, Ak Partili üyelerin MHP'li üyelere göre çok daha homojen ve pozitif bir bakış açısına sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu durumu Ak Partinin küreselleşme olgusuna daha sıcak bakan ve uluslararası politikalarını bu doğrultuda yönlendiren/yöneten bir parti olması ile açıklamak mümkündür. Aynı zamanda dikkati çeken nokta ise parti tabanının da ifade 18'e ilişkin görüşleri tutarlı bir şekilde aynı doğrultudadır. Bu durum Ak Partili üyelerin uygulanan politikaları yaklaşık olarak %50'lilik katılım oranları ile de desteklediğini göstermektedir.

Ankete MHP'den katılanlar arasında ise küreselleşmenin dünyadaki insan hakları standartlarını yükseltip yükseltmemesine ilişkin çok homojen bir dağılım görülmemekte ve dolayısıyla bu konuda partililer arasında tam anlamıyla bir görüş birliği olmadığını söylemek mümkün olmaktadır. Bu durum Türkiye'deki diğer partilere nazaran MHP'nin küreselleşmeye yönelik söylemlere daha fazla yer veren bir parti olmasına

rağmen, parti merkezi hem de parti tabanı olarak küreselleşmeye şüpheyle yaklaşılması ve ayrıca daha öncede belirttiğimiz gibi son dönemde küreselleşmenin insanileştirilmesi yönündeki vurgunun ön planda olması ile açıklanabilir.

**İfade 19. Küreselleşme Olgusu Türkiye’de İnsan Hakları Standardını Yükseltmektedir.**

**Şekil 8**  
**İfade 19’a İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları**



**Tablo 41**  
**İfade 19’a Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri**

		19. Küreselleşme olgusu Türkiye’de insan hakları standardını yükseltmektedir.					Toplam
		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
<b>Ak Parti</b>	Frekans	51	73	126	168	50	468
	Parti içi %	10,9	15,6	26,9	35,9	10,7	100,0
<b>MHP</b>	Frekans	75	125	127	125	46	498
	Parti içi %	15,1	25,	25,5	25,1	9,2	100,0

**Tablo 42**  
**İfade 19’a ANOVA Testi Sonuçları**

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
<b>İfade 19</b>	Partiler Arası	23,968	1	23,968	17,067	,000
	Parti İçi	1353,764	964	1,404		
	Toplam	1377,732	965			

**Tablo 43**  
**İfade 19'a Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması**

	Parti	N	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
İfade 19	Ak Parti	468	3,20	1,158
	MHP	498	2,88	1,210

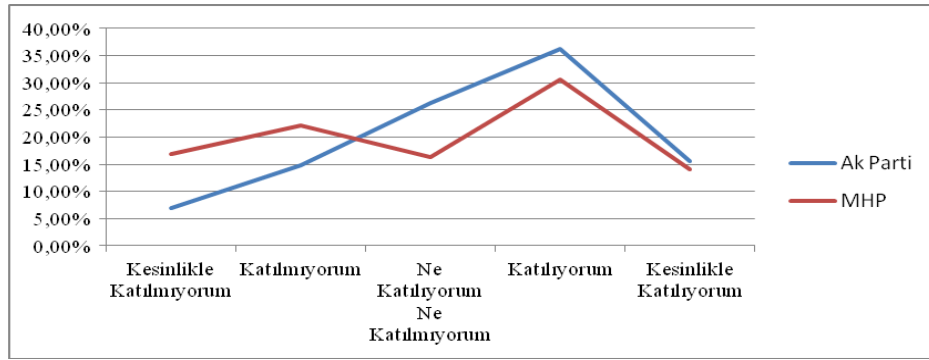
19 no'lu "küreselleşme olgusu Türkiye'de insan hakları standardını yükseltmektedir" ifadesine partililerin verdikleri yanıtlar için şekil 8'den yüzdelik (%) dağılımlara ve tablo 41'den parti içi yüzde dağılımlarına ve frekanslarına detaylı olarak baktığımızda Ak Parti mensuplarının katılım düzeylerinin MHP'ye görece fazlalığı dikkati çekmektedir. Aynı ifadeye ilişkin tablo 42'de yer alan anova testi sonuçlarına değerlendirildiğinde, partiler arasında anlamlı ( $p < 0.05$ ) bir farklılık olduğu görülmektedir ( $\chi^2 = 23,968$ ,  $p = 0.00$ ). Benzer şekilde tablo 43'ü dikkate alarak partiler arasında aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları değerlendirdiğimizde, Ak Partili üyelerin ifade 19 için katılım düzeyleri 3,20'lik bir ortalamaya sahiptir ve dolayısıyla da orta düzeyde katılmayı temsil etmektedir. MHP'li parti üyelerinin ise 2,88'lik bir ortalama ile olumsuz puan aralığında ve dolayısıyla da alt düzey katılmayı temsil ettikleri görülmektedir. İfadelerdeki değişkenlerden yola çıkarak verilen cevaplardaki farklılık durumları değerlendirildiğinde Ak Parti'nin 1,158'lik bir standart sapmaya sahip olduğu, MHP'nin ise 1,210'luk bir standart sapmaya sahip olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak, küreselleşmenin Türkiye'de insan hakları standardını yükseltip yükseltmemesine ilişkin görüşlerde, ifade 18'de yer alan küreselleşmenin tüm dünyadaki insan hakları standartlarını yükseltmesine ilişkin görüşlere tamamen paralel olarak, Ak Partili üyelerin MHP'li üyelere göre çok daha homojen ve pozitif bir bakış açısına sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum yine ifade 18'i destekler şekilde, Ak Partili üyelerinin yaklaşık olarak %50'lilik katılım oranları ile desteklenmektedir. Ankete MHP'den katılanlar arasında ise küreselleşmenin insan hakları standartlarını yükseltip yükseltmemesine ilişkin nispeten daha az homojen ve negatif bir tutum sergiledikleri yaklaşık olarak %40'lık bir katılmama oranı ile desteklenmektedir. Nitekim şekil 8'de yer alan MHP çizelgesine bakıldığında, dağılımdaki homojen olmayan katılım oranları, küreselleşmenin Türkiye'de insan hakları standardını yükseltmesine ilişkin parti içerisinde taraftar görüşlerin de bulunduğu bir göstergesidir. Bu homojen olmayan ve belirsizlik göstergesi olan

durum, parti yönetimi ile yapılan mülakat çalışmaları ile birlikte değerlendirildiğinde, MHP'nin Türkiye'ye yarar sağlayacak küresel gelişmelere karşı ılımlı bir yapıya doğru tabanıyla birlikte evrilmesi olarak algılanabilir. Böylece MHP, küresel siyasetin insan hakları standartları boyutunda “pozitif yönde” müdahaleyi kabul eden nispeten ılımlı bir görüşe sahip olarak değerlendirilebilir.

## İfade 20. Küresel Ekonomik İlişkilerin Artması Türkiye'nin Ekonomik Gücünü Arttırmaktadır.

**Şekil 9**  
**İfade 20'ye İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları**



**Tablo 44**  
**İfade 20'ye Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri**

		20. Küresel ekonomik ilişkilerin artması Türkiye'nin ekonomik gücünü arttırmaktadır.					Toplam
		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
<b>Ak Parti</b>	Frekans	33	70	124	171	73	471
	Parti içi %	7,0	14,9	26,3	36,3	15,5	100,0
<b>MHP</b>	Frekans	84	110	81	152	70	497
	Parti içi %	16,9	22,1	16,3	30,6	14,1	100,0

**Tablo 45**  
**İfade 20'ye ANOVA Testi Sonuçları**

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
<b>İfade 20</b>	Partiler Arası	30,669	1	30,669	20,112	,000
	Parti İçi	1473,049	966	1,525		
	Toplam	1503,718	967			

**Tablo 46**  
**İfade 20'ye Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması**

	Parti	N	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
İfade 20	Ak Parti	471	3,38	1,126
	MHP	497	3,03	1,330

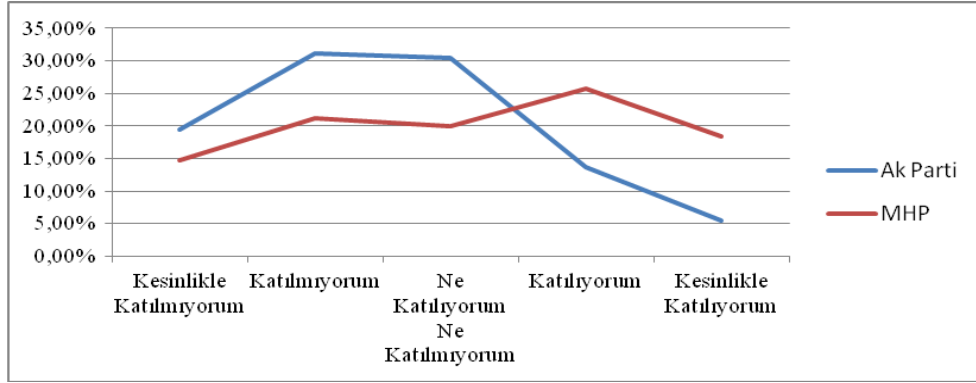
Partililerin küresel sorunlara bakışı ile ilgili olarak 20 no'lu "küresel ekonomik ilişkilerin artması Türkiye'nin ekonomik gücünü arttırmaktadır" ifadesine verilen cevaplara ilişkin yüzdelik (%) dağılımlara ve frekanslara şekil 9'dan ve tablo 44'ten detaylı olarak bakıldığında katılım düzeylerindeki yakınlık dikkati çekmektedir. İfadeye ilişkin tablo 45'te yer alan anova testi sonuçlarına bakıldığında, her iki parti arasında anlamlı ( $p < 0.05$ ) bir farklılık olduğu görülmektedir ( $\chi^2 = 30,669$ ,  $p = 0.00$ ). Tablo 46'yı dikkate alarak partiler bazında aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları değerlendirdiğimizde, Ak Partili üyelerin ifade 20 için katılım düzeyleri 3,38'lik bir ortalamayla orta düzeyde katılmayı temsil etmektedir. MHP'li parti üyelerinin ise Ak Parti'nin ortalamasına oldukça yakın olan 3,03'lük bir ortalama ile yine orta düzeyde katılmayı temsil ettiği görülmektedir. İfadeye ilişkin verilen yanıtların parti içlerindeki farklılık durumu değerlendirildiğinde Ak Parti'nin 1,126'lık bir standart sapmaya, MHP'nin ise 1,330'lük bir standart sapmaya sahip olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak, her iki partinin de ekonomik ilişkilerin küresel boyutta artması ve bu durumun Türkiye'nin ekonomisine olumlu etkide bulunacağı yönündeki ifade 20'ye orta düzeyde bir katılma oranı ile nispeten pozitif ve homojen bir bakış açısı ile yaklaştıkları görülmektedir. İfadeye katılma oranının yüksekliği ve standart sapmalar dikkate alındığında Ak Parti'nin ifade 20'ye MHP'ye oranla %7,1'lik bir farkla daha homojen, ılımlı ve katılma yönünde daha pozitif olduğu söylenebilir. Bu durumu her iki partinin küreselleşmeye ve küresel ekonomiye bakışları ile açıklamak mümkündür. Çünkü bu ifadede de elde edilmiş olan veriler çalışmanın ikinci bölümünde detaylı olarak yer verdiğimiz Ak Parti'nin de MHP'nin de küreselleşmeye ve etkilerine bakışları ile aynı doğrultuda görülmektedir. Nitekim küresel siyasetin bir getirisi olarak siyasi partilerin politikalarının birbirlerine benzediği yönündeki eleştirel yaklaşımları da gözönünde bulundurduğumuzda, siyasi partilerin özellikle serbest piyasa ekonomisine dayalı ekonomi politikalarının benzer nitelikte olduğunu, parti programlarından hareketle söylemek mümkündür. Ayrıca tablo 13'ten parti değişkenine göre meslek dağılımlarına

bakıldığında her iki partiden ankete katılanların yaklaşık %69'unu özel sektör çalışanlarının oluşturduğu görülmektedir. Bu durum da küresel ekonomik sistemle (serbest piyasa ekonomisi) ve neo-liberal politikalarla uyumlu bir yapılanmanın tercih edilmesinin sebepleri arasında değerlendirilebilir. Fakat küresel ekonomik ilişkilerin Türkiye'nin ekonomik gücünü arttıracığına ilişkin katılma derecelerindeki artışa rağmen “kesinlikle katılıyorum” ifadesine katılımın her iki parti ortalamasında da yaklaşık %14'ler civarında keskin bir düşüş göstermesi, tablo 17'ye referansla her iki partide de yer alan milliyetçi ve milliyetçi-muhafakar eğilimlerle açıklanabilir.

**İfade 21. Türkiye Ekonomisi, Küreselleşmeden Olumsuz Yönde Etkilenmektedir.**

**Şekil 10**  
**İfade 21'e İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları**



**Tablo 47**  
**İfade 21'e Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri**

		21. Türkiye ekonomisi, küreselleşmeden olumsuz yönde etkilenmektedir.					Toplam
		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne katılıyorum Ne Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
<b>Ak Parti</b>	Frekans	91	146	143	64	26	470
	Parti içi %	19,4	31,1	30,4	13,6	5,5	100,0
<b>MHP</b>	Frekans	72	103	98	126	90	489
	Parti içi %	14,7	21,1	20,0	25,8	18,4	100,0



**Tablo 48**  
**İfade 21'e ANOVA Testi Sonuçları**

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
<b>İfade 21</b>	Partiler Arası	78,334	1	78,334	51,620	,000
	Parti İçi	1452,256	957	1,518		
	Toplam	1530,590	958			

**Tablo 49**  
**İfade 21'e Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması**

	Parti	N	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
<b>İfade 21</b>	Ak Parti	470	2,55	1,114
	MHP	489	3,12	1,335

21 no'lu "Türkiye ekonomisi, küreselleşmeden olumsuz yönde etkilenmektedir" ifadesine partililerin verdikleri yanıtlar için şekil 10'dan yüzdeler (%) dağılımlara ve tablo 47'den parti içi yüzde dağılımlarına ve frekanslarına bakıldığında katılım düzeylerindeki farklılık dikkati çekmektedir. Türkiye ekonomisinin küreselleşmeden olumsuz yönde etkilenmesine ilişkin 21 no'lu ifadenin tablo 48'den yer alan anova testi sonuçlarına bakıldığında, her iki parti arasında anlamlı ( $p < 0.05$ ) bir farklılık olduğu görülmektedir ( $\chi^2 = 78,334$ ,  $p = 0.00$ ). Tablo 49'u dikkate alarak partiler bazında aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları değerlendirdiğimizde ise Ak Partili üyelerin ifade 21 için katılım düzeyleri 2,55'lik bir ortalama ile olumsuz puan aralığında ve dolayısıyla da alt düzey katılmayı temsil ettikleri görülmektedir. MHP'li parti üyeleri ise 3,12'lik bir ortalama ile orta düzeyde katılmayı temsil etmektedir. İfadelere verilen cevapların farklılık durumu değerlendirildiğinde Ak Parti'nin 1,114'lük bir standart sapmaya sahip olduğu, MHP'nin ise 1,335'lik bir standart sapmaya sahip olduğu görülmektedir.

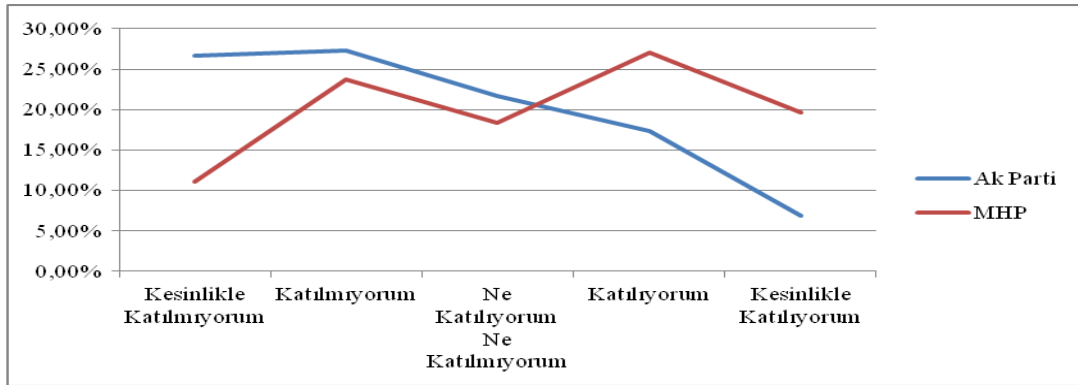
Türkiye ekonomisinin küreselleşmeden olumsuz yönde etkilenip etkilenmemesine ilişkin görüşleri değerlendiren ifade 21, ifade 20'de yer alan küresel ekonomik ilişkilerin artmasıyla Türkiye'nin ekonomik gücünün artacağı yönündeki ifade ile paralellik göstermektedir. Ancak ifade 21'in daha negatif bir içeriğe sahip olmasının etkisiyle MHP'li katılımcıların bu ifadeye katılma oranının arttığı söylenilebilir. Nitekim ifade 21'e ilişkin katılım oranları toplamda 3,12'lik aritmetik ortalamaya sahip olurken daha pozitif içerikli olan ifade 20'nin katılma oranı ise 3,03 düzeyinde olmuştur. Bu durum her ne kadar MHP'lilerin küreselleşmenin daha çok tehdit boyutuyla ilgili ifadelere daha fazla katıldığını göstermekte ise de küreselleşmenin ekonomik boyutuna ilişkin görüşlerini değerlendirme noktasında gerek yapılan literatür

taraması ve gerekse parti yöneticileri ile yapılan mülakat çalışması birlikte değerlendirildiğinde, küreselleşmenin fayda elde edilen yönlerine katılım konusunda bir fikir birliği olduğu görülmektedir. Ancak küresel siyaset her zaman fayda ve yarar getirmemekte, kimi zaman yapılan uluslararası anlaşmalardan hareketle ağır yükümlülük ve sorumluluklar da getirebilmektedir. Bu nokta da belirtmek gerekir ki, ülkelerin, toplumların ve insanların hayatlarında kaçınılmaz olarak yer aldığı kabul edilen küreselleşme olgusunun sadece faydalı yönlerine dâhil olarak geri kalanından kendini soyutlamak mümkün değildir.

Ak Parti’de ise MHP’nin aksine küreselleşmeye ilişkin olumsuz içeriğe sahip ifadelerde katılım oranlarının daha fazla düştüğü görülmektedir. Nitekim Ak Parti’de ifade 21 için katılım ortalamaları tablo 49’dan referansla 2,55’lik bir ortalamaya sahipken ifade 20 için bu ortalama tablo 46’dan referansla 3,38’lik ortalamaya sahip görülmektedir. Bu iki ifadenin istatistiki analizinin bir sonucu olarak, Ak Parti’nin küreselleşme yaklaşımının ılımlı ve algısının da daha çok “fırsat” odaklı olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

### **İfade 23. Küresel Ekonomik İlişkilerin Gelişmesi Dünyada Yoksulluğu Arttırmaktadır.**

**Şekil 11**  
**İfade 23’e İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları**



**Tablo 50**  
**İfade 23'e Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri Oranları**

		23.Küresel ekonomik ilişkilerin gelişmesi dünyada yoksulluğu arttırmaktadır.					Toplam
		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
<b>Ak Parti</b>	Frekans	124	127	101	81	32	465
	Parti içi %	26,7	27,3	21,7	17,4	6,9	100,0
<b>MHP</b>	Frekans	55	117	91	134	97	494
	Parti içi %	11,1	23,7	18,4	27,1	19,6	100,0

**Tablo 51**  
**İfade 23'e ANOVA Testi Sonuçları**

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
<b>İfade 23</b>	Partiler Arası	117,061	1	117,061	71,970	,000
	Parti İçi	1556,587	957	1,627		
	Toplam	1673,648	958			

**Tablo 52**  
**İfade 23'e Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması**

	Parti	N	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
<b>23. İfade</b>	Ak Parti	465	2,51	1,244
	MHP	494	3,20	1,304

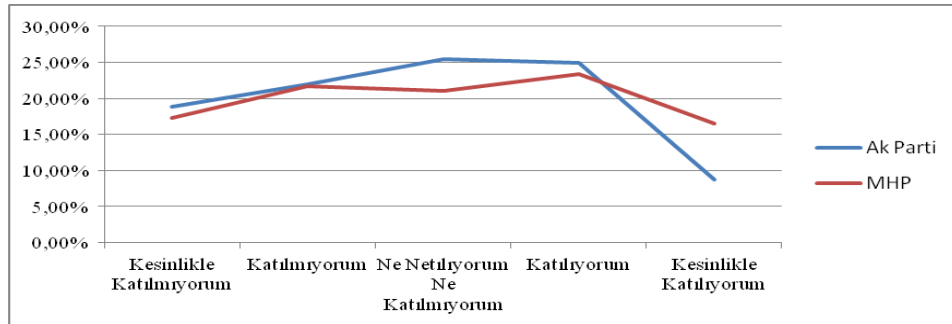
“Küresel Ekonomik İlişkilerin Gelişmesi Dünyada Yoksulluğu Arttırmaktadır” şeklindeki 23 no’lu ifadeye partililerin verdikleri yanıtlar için şekil 11’den yüzdelik (%) dağılımlara ve tablo 50’den parti içi yüzde dağılımlarına ve frekanslarına bakıldığın Ak Parti mensuplarının katılım düzeylerindeki orantılı düşüş ve MHP’li katılımcıların ifadeye verdikleri yanıtlardaki dalgalanma dikkati çekmektedir. Yüzdelik dağılımlara paralel şekilde küresel ekonomik ilişkilerin gelişmesinin dünyada yoksulluğu arttırmasına yönelik ifade 23 için tablo 51’de yer alan anova testi sonuçlarına bakıldığında, her iki parti arasında anlamlı ( $p < 0.05$ ) bir farklılık olduğu görülmektedir ( $\chi^2 = 117,061$ ,  $p = 0.00$ ). Tablo 52’yi dikkate alarak partiler bazında aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları değerlendirdiğimizde ise Ak Partili üyelerin ifade 23 için katılım düzeyleri 2,51’lik bir ortalama ile olumsuz puan aralığında ve dolayısıyla da alt düzey katılmayı temsil etmekteyken, MHP’li parti üyeleri ise 3,20’lik bir ortalama ile orta

düzeyde katılmayı temsil etmektedir. Verilen cevaplardaki farklılık durumları göz önünde bulundurularak ifadelerdeki değişkenler değerlendirildiğinde, Ak Parti’de 1,244’lük bir standart sapma olduğu, MHP’de ise 1,304’lük bir standart sapma olduğu görülmektedir.

İfade 23’ü partiler bazında genel olarak değerlendirdiğimizde şekil 11’de Ak Partili parti mensuplarının ifadeye katılmama oranlarının fazlalılığı dikkati çekmektedir. Benzer şekilde Ak Parti’nin verilen cevaplar doğrultusunda aritmetik ortalaması 2,51’lik bir oranda ve MHP’ye kıyasla daha düşüktür. Bu durumu araştırmacı tarafından incelenen lider söylemleri ve parti merkezlerinde yapılan mülakat çalışmaları da dikkate alınarak partililerce küreselleşmenin kaçınılmaz bir olgu olarak algılanması ve bu kaçınılmazlığı olumsuzluklarla değil maksimum faydayla geçirmeye yönelik anlayışın etkisi olarak değerlendirmek mümkündür. MHP’de ise küreselleşmeye karşı gelişmiş olan şüpheli yaklaşımın etkisiyle parti mensuplarının ifade 23’e katılma oranlarının fazlalığı 3,20’lik bir ortalama ile dikkati çekmektedir.

#### **İfade 24. Küresel Ekonomik İlişkilerin Artması Türkiye’deki Yoksulluğu Arttırmaktadır.**

**Şekil 12**  
**İfade 24’e İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları**



**Tablo 53**  
**İfade 24'e Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri**

		24.Küresel ekonomik ilişkilerin artması Türkiye'deki yoksulluğu arttırmaktadır.					Toplam
		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
<b>Ak Parti</b>	Frekans	88	103	119	117	41	468
	Parti içi %	18,8	22,0	25,4	25,0	8,8	100,0
<b>MHP</b>	Frekans	85	107	104	115	81	492
	Parti içi %	17,3	21,7	21,1	23,4	16,5	100,0

**Tablo 54**  
**İfade 24'e ANOVA Testi Sonuçları**

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
<b>İfade 24</b>	Partiler Arası	7,009	1	7,009	4,175	,041
	Parti İçi	1608,325	958	1,679		
	Toplam	1615,333	959			

**Tablo 55**  
**İfade 24'e Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması**

	Parti	N	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
<b>İfade 24</b>	Ak Parti	468	2,83	1,244
	MHP	492	3,00	1,343

“Küresel ekonomik ilişkilerin artması Türkiye'deki yoksulluğu arttırmaktadır” şeklindeki 24 no'lu ifadeye partilerin verdikleri yanıtlar şekil 12 ve tablo 53'te parti içi yüzdeler (%) dağılımları ve frekansları ile birlikte detaylı olarak görülmektedir. İfade'ye ilişkin partiler arası farklılıkları görmek amacıyla tablo 54'ü dikkate alarak anova testi sonuçlarına baktığımızda, “küresel ekonomik ilişkilerin artması Türkiye'deki yoksulluğu arttırmaktadır” ifadesine partilerin verdikleri cevaplarda anlamlı ( $p < 0.05$ ) bir farklılık olduğunu söylemek mümkündür ( $\chi^2 = 7,009$ ,  $p = 0.00$ ).

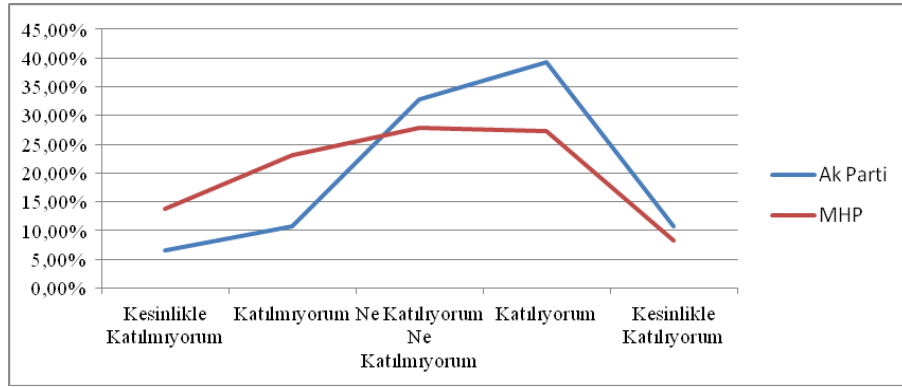
Tablo 55'i dikkate alarak partiler bazında aritmetik ortalamaları ve standart sapmalarını değerlendirdiğimizde ise Ak Parti mensuplarının “küresel ekonomik ilişkilerin artması Türkiye'deki yoksulluğu arttırmaktadır” ifadesine katılım düzeyleri 2,83 orta puan aralığında ve dolayısıyla katılımda orta düzeydedir. MHP'li parti üyelerinin ise Ak Partiden az farkla 3,00'lık bir ortalamayla ifadeye orta düzeyde katıldıkları görülmektedir. Dolayısıyla aynı puan aralığında olmakta birlikte MHP'li üyelerin

ifadeye katılma oranlarının Ak Partili üyelere göre nispeten daha fazla olduğunu söylemek mümkündür. İfadelere verilen cevapların farklılık durumu değerlendirildiğinde, Ak Parti'nin 1,244'lük bir standart sapmaya sahip olduğu, MHP'nin ise 1,343'lük bir standart sapmaya sahip olduğu görülmektedir.

Küresel ekonomik ilişkilerin artmasının Türkiye'deki yoksulluğu arttırdığı yönündeki ifadeyi partiler bazında değerlendirdiğimizde küreselleşme–ekonomi ve yoksulluk ilişkisinde bir diğer ifade olan ifade 23'e verilen yanıtlar ile paralellik olduğunu söylemek mümkündür.

**İfade 27. Küresel Çevre Politikalarına Uyum Sağlamak, Türkiye'deki Çevre Sorunlarının İyileşmesini Sağlayacaktır.**

**Şekil 13**  
**İfade 27'ye İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları**



**Tablo 56**  
**İfade 27'ye Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri**

		27.Küresel çevre politikalarına uyum sağlamak, Türkiye'deki çevre sorunlarının iyileşmesini sağlayacaktır.					Toplam
		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
<b>Ak Parti</b>	Frekans	31	50	154	184	50	469
	Parti içi %	6,6	10,7	32,8	39,2	10,7	100,0
<b>MHP</b>	Frekans	68	115	138	135	41	497
	Parti içi %	13,7	23,1	27,8	27,2	8,2	100,0

**Tablo 57**  
**İfade 27'nin ANOVA Testi Sonuçları**

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
İfade 27	Partiler Arası	45,691	1	45,691	37,371	,000
	Parti İçi	1178,595	964	1,223		
	Toplam	1224,286	965			

**Tablo 58**  
**İfade 27'ye Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması**

	Parti	N	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
İfade 27	Ak Parti	469	3,37	1,028
	MHP	497	2,93	1,174

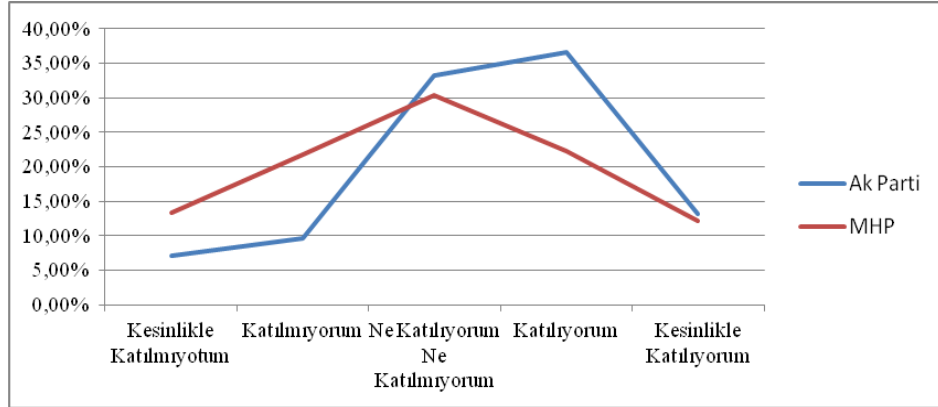
27 no'lu "Küresel çevre politikalarına uyum sağlamak, Türkiye'deki çevre sorunlarının iyileşmesini sağlayacaktır" ifadesine partililerin verdikleri yanıtlar için şekil 13'ten yüzdelik (%) dağılımlara ve tablo 56'dan parti içi yüzde dağılımlarına ve frekanslarına bakıldığında partililerin "kesinlikle katılıyorum" ifadesine katılım düzeylerindeki yakınlık dikkati çekmektedir. Tablo 57'yi dikkate alarak, anova testi sonuçlarına baktığımızda ise benzer şekilde "küresel çevre politikalarına uyum sağlamak, Türkiye'deki çevre sorunlarının iyileşmesini sağlayacaktır" ifadesine partililerin verdikleri cevaplarda anlamlı ( $p < 0.05$ ) bir farklılık olduğunu söylemek mümkündür ( $\chi^2 = 45,691$ ,  $p = 0.00$ ).

Tablo 58'i dikkate alarak, partiler bazında aritmetik ortalamaları ve standart sapmalarını değerlendirdiğimizde, Ak Partili parti mensuplarının "küresel çevre politikalarına uyum sağlamak, Türkiye'deki çevre sorunlarının iyileşmesini sağlayacaktır" ifadesine katılım düzeyleri 3,37 orta puan aralığında ve dolayısıyla katılımı orta düzeydedir. Benzer şekilde MHP'li parti üyelerinin de 2,93'lük bir ortalama ile ifadeye orta düzeyde katıldıkları görülmektedir. Ancak şekil 13 detaylı olarak incelendiğinde küresel çevre politikaları ve Türkiye'nin çevre sorunlarının çözümüne ilişkin kurulan pozitif ilişkiye Ak Partili parti mensupları MHP'li parti mensuplarına oranla daha fazla katılmaktadır. İfadelerdeki değişkenlerden yola çıkarak verilen cevapların farklılık durumu değerlendirildiğinde, Ak Parti'nin 1,028'lik bir standart sapmaya sahip olduğu, MHP'nin ise 1,174'lük bir standart sapmaya sahip olduğu görülmektedir. Sonuç olarak her iki partinin de ifade 27'ye ilişkin yaklaşımlarında belirli bir homojenlik görülmektedir. Bu homojenlik Ak Parti'de pozitif katılma doğrultusunda yoğunlaşırken,

MHP’de küreselleşmeye şüpheci yaklaşımın bir getirisi olarak ifadeye katılımın daha negatif ve kararsız bir hal aldığı söylenmektedir.

**İfade 28. Küreselleşme İle Hem Bireyler Hem De Siyasi Partiler Çevre Sorunlarına Karşı Daha Duyarlı Hale Gelmiştir.**

**Şekil 14**  
**İfade 28’e İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları**



**Tablo 59**  
**İfade 28’e Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri**

		28. Küreselleşme ile hem bireyler hem de siyasi partiler çevre sorunlarına karşı daha duyarlı hale gelmiştir.					Toplam
		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılmıyorum Ne Katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
<b>Ak Parti</b>	Frekans	33	45	154	169	61	462
	Parti içi %	7,1	9,7	33,3	36,6	13,2	100,0
<b>MHP</b>	Frekans	66	107	149	109	60	491
	Parti içi %	13,4	21,8	30,3	22,2	12,2	100,0

**Tablo 60**  
**İfade 28’in ANOVA Testi Sonuçları**

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
<b>İfade 28</b>	Partiler Arası	40,008	1	40,008	30,692	,000
	Parti İçi	1239,666	951	1,304		
	Toplam	1279,675	952			



**Tablo 61**  
**İfade 28'e Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması**

	Parti	N	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
İfade 28	Ak Parti	462	3,40	1,062
	MHP	491	2,98	1,212

“Küreselleşme ile hem bireyler hem de siyasi partiler çevre sorunlarına karşı daha duyarlı hale gelmiştir” şeklindeki 28 no’lu ifadeye partililerin verdikleri yanıtlar için şekil 14’ten yüzdelik (%) dağılımlara ve tablo 59’dan parti içi yüzde dağılımlarına ve frekanslarına bakıldığında Ak Parti’deki katılma düzeyindeki fazlalık ile MHP’li katılımcıların “ne katılıyorum ne katılmıyorum” ifadesinde yoğunlaşmaları dikkati çekmektedir. Bu bağlamda Tablo 60’ı dikkate alarak anova testi sonuçlarına baktığımızda, “küreselleşme ile hem bireyler hem de siyasi partiler çevre sorunlarına karşı daha duyarlı hale gelmiştir” ifadesine partililerin verdikleri cevaplarda anlamlı ( $p < 0.05$ ) bir farklılık olduğunu söylemek mümkündür ( $\chi^2 = 40,008$ ,  $p = 0.00$ ).

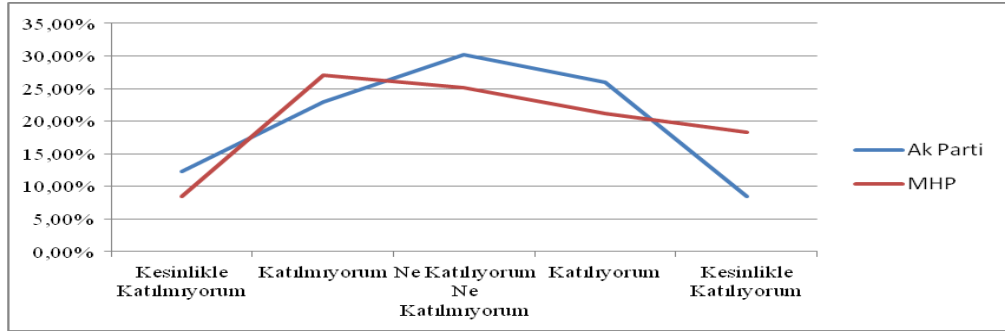
Tablo 61’e bakarak, partiler bazında aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları incelediğimizde Ak Partili üyelerin küreselleşme ile hem bireylerin hem de siyasi partilerin çevre sorunlarına karşı daha duyarlı hale geldikleri yönündeki ifadeye katılım düzeyleri 3,40’lık bir ortalamada ve dolayısıyla olumlu puan aralığında ve üst düzey katılmayı temsil etmektedir. MHP’li parti üyelerinin ise 2,98’lik bir ortalama ile orta puan aralığında ve orta düzey katılmayı temsil ettikleri görülmektedir. İfadelerdeki değişkenler baz alınarak, ifadeye verilen yanıtların farklılık durumu değerlendirildiğinde Ak Parti’nin 1,062’lik düzeyde standart sapmaya sahip olduğu, MHP’nin ise 1, 212’lik bir standart sapmaya sahip olduğu görülmektedir. Diğer bir ifade ile her iki parti de sahip oldukları temel görüşler doğrultusunda, büyük oranda homojenlik göstermektedirler.

Ak Partili üyelerin küreselleşme ile hem bireylerin hem de siyasi partilerin çevre sorunlarına karşı daha duyarlı hale geleceğine yönelik ifade 28’e üst düzey bir katılma skalası içinde katılmış olmaları, Ak Partinin küreselleşme daha ılımlı bakan ve MHP’ye nazaran zararlarından ziyade getirilerine odaklanmış bir parti olması ile açıklanabilir. MHP’li üyelerin katılım oranlarına ve şekil 14’ten katılma derecelerindeki yüzdelik dağılımlara detaylı olarak baktığımızda, küreselleşmeye karşı hissedilen ön yargının ve

şüpheli yaklaşımın katılıma ilişkin dağılımların “ne katılıyorum ne katılmıyorum” seçeneğinde yoğunlaştığını söylemek mümkündür.

**İfade 29. Çevre Sorunlarının Küreselleşmesi Türkiye’deki Çevre Sorunlarını Da Arttırmaktadır.**

**Şekil 15**  
**İfade 29’a İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları**



**Tablo 62**  
**İfade 29’a Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri**

		29.Çevre sorunlarının küreselleşmesi Türkiye’deki çevre sorunlarını da arttırmaktadır.					Toplam	
		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum		
Parti	<b>Ak Parti</b>	Frekans	56	105	138	119	39	457
	Parti içi %		12,3	23,0	30,2	26,0	8,5	100,0
Parti	<b>MHP</b>	Frekans	41	131	122	103	89	486
	Parti içi %		8,4	27,0	25,1	21,2	18,3	100,0

**Tablo 63**  
**İfade 29’un ANOVA Testi Sonuçları**

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
İfade 29	Partiler Arası	7,946	1	7,946	5,549	,019
	Parti İçi	1347,610	941	1,432		
	Toplam	1355,557	942			

**Tablo 64**  
**İfade 29’a Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması**

		Parti	N	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
İfade 29	Ak Parti		457	2,96	1,150
	MHP		486	3,14	1,239

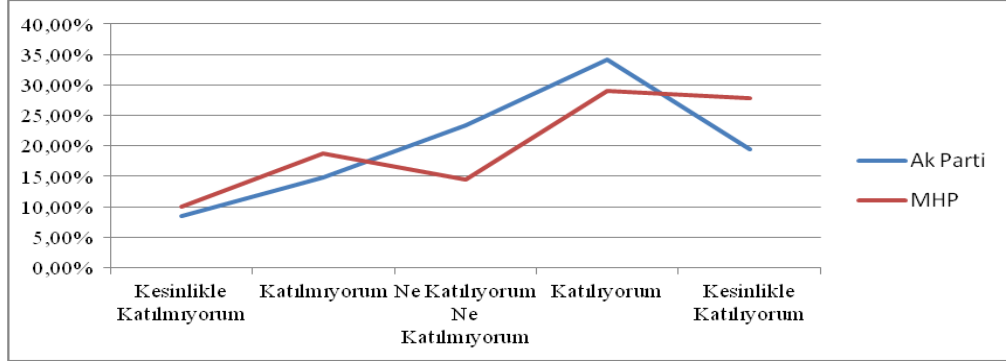
“Çevre sorunlarının küreselleşmesi Türkiye’deki çevre sorunlarını da arttırmaktadır” ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplara ilişkin şekil 15’te yer alan yüzdeler (%) dağılımları ve tablo 62’de yer alan parti içi yüzde dağılımları ve frekanslar incelendiğinde verilen yanıtlardaki oranların yakınlığına rağmen, Tablo 63’teki anova testi sonuçları ile birlikte dikkate alındığında partililerin verdikleri cevaplarda anlamlı ( $p < 0.05$ ) bir farklılık olduğu söylenebilir ( $\chi^2 = 7,946, p = 0.00$ ).

Her iki partinin de aritmetik ortalamalarını ve standart sapmalarını görmek amacıyla tablo 64’ü incelediğimizde Ak Parti mensuplarının çevre sorunlarının küreselleşmesi ile Türkiye’deki çevre sorunlarının da artacağı yönündeki ifadeye katılım düzeyleri 2, 96’lık orta puan aralığında olup orta düzey katılmayı temsil etmektedir. MHP’li üyelerin ise 3,14’lük orta puan aralığında ve dolayısıyla da orta düzey katılmayı temsil etmektedir. İfadelerdeki değişkenleri dikkate alarak, ifade 29’a verilen cevapların farklılık durumu değerlendirildiğinde Ak Parti’nin 1,150’lik bir standart sapmaya sahip olduğu, MHP’nin ise 1,239’luk bir standart sapmaya sahip olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak, çevre sorunlarının küreselleşmesi ile Türkiye’deki çevre sorunlarının da artacağı yönündeki ifade 29’a ilişkin partilerin katılımı genel olarak değerlendirildiğinde, Ak Partili katılımcıların küresel sorunlara ilişkin olumsuz yaklaşımlara karşı katılım oranlarının düştüğü görülmektedir. Dolayısıyla Ak Partili katılımcılar küreselleşme-çevre sorunları arasındaki ilişki de Türkiye’yi olumsuz sonuçlarla bağlamazken, MHP’li katılımcılar küresel çevre sorunlarının ve hatta çevre sorunlarının küreselleşmesinin Türkiye’yi olumsuz yönde etkileyeceği kanaatinde görünmektedirler. Bu kapsamda partiler arasındaki fark ve katılım dağılımları açısından küreselleşme ve küresel çevre sorunları değerlendirildiğinde ifade 29, ifade 27 ve ifade 28 arasında birbirlerini doğrulayan bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür.

**İfade 30. Türkiye’de Yaşanan Terör Olaylarında Küresel Siyasetin De Etkisi Vardır.**

**Şekil 16**  
**İfade 30’a İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları**



**Tablo 65**  
**İfade 30’a Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri**

		30.Türkiye’de yaşanan terör olaylarında küresel siyasetin de etkisi vardır.					Toplam
		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
<b>Ak Parti</b>	Frekans	38	67	106	155	88	454
	Parti içi %	8,4	14,8	23,3	34,1	19,4	100,0
<b>MHP</b>	Frekans	49	91	70	141	136	487
	Parti içi %	10,1	18,7	14,4	29,0	27,9	100,0

**Tablo 66**  
**İfade 30’un ANOVA Testi Sonuçları**

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
<b>İfade 30</b>	Partiler Arası	,494	1	,494	,306	,580
	Parti İçi	1517,119	939	1,616		
	Toplam	1517,613	940			

**Tablo 67**  
**İfade 30’a Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması**

		Parti	N	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
<b>İfade 30</b>	Ak Parti		454	3,41	1,196
	MHP		487	3,46	1,337

Küresel sorunlardan terör sorunu ile ilgili olan, 30 no’lu ifadeye partililerin verdikleri yanıtlara ilişkin yüzdeler (%) dağılımlara ve frekanslara şekil 16 ve tablo 65’ten detaylı

olarak bakıldığında katılım düzeyleindeki yakınlık dikkat çekmektedir. Benzer şekilde tablo 66'da yer alan anova testi sonuçları da, Türkiye'de yaşanan terör olaylarında küresel sorunların da etkisinin olmasına ilişkin ifade 30'a partililerin verdikleri cevaplarda anlamlı bir farklılık gözükmemektedir ( $\chi^2=,494$ ,  $p=,580$ ).

Tablo 67'yi dikkate alarak partiler bazında aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları değerlendirdiğimizde, Ak Partili üyelerin Türkiye'de yaşanan terör olaylarında küresel siyasetin de etkisinin olmasına ilişkin ifadeye katılım düzeyleri 3,41 orta puan aralığında ve üst düzey katılmayı temsil etmektedir. MHP'li üyelerin ise ifadeye 3,46'lık puan aralığında ve dolayısıyla Ak Partili üyelerde olduğu gibi üst düzey katılmayı temsil ettikleri söylenebilir. Her iki partinin de üst düzey katılmayı temsil etmesi, bu ifade konusunda bir fikir birliği olduğu şeklinde algılamaya sebep olmaktadır. Ancak verilen cevapların farklılık durumu ifadelerdeki değişkenler baz alınarak değerlendirildiğinde Ak Parti'nin 1,196'lık bir standart sapmaya sahip olduğu, MHP'nin ise 1,337'lik bir standart sapmaya sahip olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle Ak Partili katılımcılar MHP'li katılımcılara göre daha homojen cevaplar vermişlerdir.

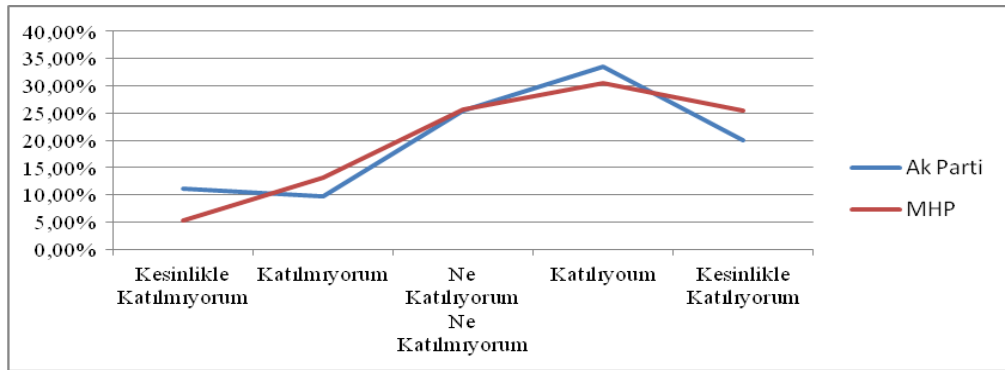
Her iki partide de Türkiye'de yaşanan terör olaylarında küresel siyasetin de etkisinin olmasına ilişkin ifadeye katılma düzeylerinin üst düzeyde yer alması, tehdide ve bölünme korkusuna dayalı Türk siyasal sisteminin bir uzantısı olarak değerlendirilebilir. Ancak partiler bazında şekil 16'dan yola çıkarak değerlendirme yapıldığında, Ak Parti'li katılımcıların Türkiye'de yaşanan terör olaylarında küresel siyasetin etkisinin olduğuna ilişkin katılım düzeyleri yüksek olsa da ifadeye kesinlikle katılma noktasında aynı homojenliği göstermedikleri dikkati çekmektedir. Bu durum Ak Partili katılımcıların terörü sadece küreselleşmeye dayandırmamaları ile açıklanabilir. Nitekim Ak Parti'nin etkin politika yürüttüğü, terörü de kapsayan, küresel siyasi alana ilişkin farklı sorun alanlarının (birinci bölümde detaylandırılmış olan çokkültürcülük, kimlik, meşruiyet sorunları gibi) Türkiye'de yaşanan terör olaylarını tetikleme noktasında etkili olduğu bilinmektedir.

MHP'li katılımcıların ise Türkiye'de yaşanan terör olaylarında küresel siyasetin de etkisinin olmasına ilişkin ifadeye katılma düzeyleri nispeten daha az homojendir. Aslında küreselleşme karşıtı bir yaklaşıma sahip olan parti mensuplarının teröre ilişkin

bu ifade de homojen bir yaklaşım sergileyememesi dikkat çekicidir. Ancak Ak Parti’li katılımcılar ile kıyaslandığında, “katılma” ve “kesinlikle katılma” düzeylerine ilişkin yaklaşık %57 oranındaki istikrarlı artış, Türkiye’de yaşanan terör olaylarını küreselleşmeye bağlama noktasında MHP’li katılımcıları daha keskin bir çizgide göstermektedir.

**İfade 31. Küresel Siyasal Aktörlerin (ABD, Çin, Birleşmiş Milletler, IMF, OECD,...Vb) Hakimiyeti Terörü De Küreselleştirmektedir.**

**Şekil 17**  
**İfade 31’e İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları**



**Tablo 68**  
**İfade 31’e Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri**

		31.Küresel siyasal aktörlerin (ABD, Çin, Birleşmiş Milletler, IMF, OECD,...vb) hakimiyeti terörü de küreselleştirmektedir.					Toplam
		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
<b>Ak Parti</b>	Frekans	51	45	117	154	92	459
	Parti içi %	11,1	9,8	25,5	33,6	20,0	100,0
<b>MHP</b>	Frekans	26	64	125	149	123	487
	Parti içi%	5,3	13,1	25,7	30,6	25,3	100,0

**Tablo 69**  
**İfade 31’in ANOVA Testi Sonuçları**

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
<b>İfade 31</b>	Partiler Arası	5,808	1	5,808	4,089	,043
	Parti İçi	1340,683	944	1,420		
	Toplam	1346,490	945			

**Tablo 70**  
**İfade 31'e Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması**

	Parti	N	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
İfade 31	Ak Parti	459	3,42	1,229
	MHP	487	3,57	1,156

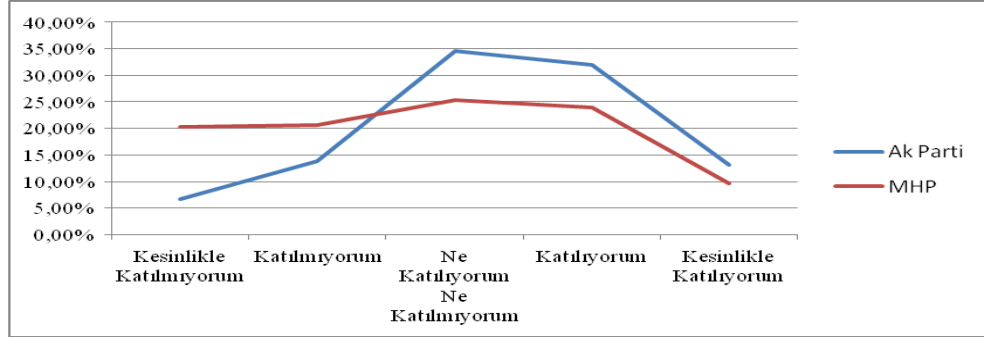
Küresel sorunlarla ilgili olan 31 no'lu “Küresel siyasal aktörlerin (ABD, Çin, Birleşmiş Milletler, IMF, OECD,...Vb) hakimiyeti terörü de küreselleştirmektedir” ifadesine partililerin verdikleri cevaplara ilişkin yüzdeler (%) dağılımlara ve frekanslara şekil 17'den ve tablo 68'den detaylı olarak bakıldığında her iki katılımcı grubunda verdiği yanıtlardaki katılım düzeyi yakınlığı dikkati çekmektedir. Ancak ifadeye katılım düzeyine ilişkin her iki partide de görülen anlamlı artış, Tablo 69'daki anova testi sonuçlarında iki parti katılımcıları arasında ifadeye ilişkin farklı bir yaklaşımın veya düşüncenin olmadığını göstermektedir ( $\chi^2=4,089$ ,  $p=,043$ ).

Tablo 70'i dikkate alarak parti değişkenleri bazında aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları değerlendirdiğimizde, Ak Partili parti mensuplarının küresel siyasal aktörlerin hâkimiyetinin terörü küreselleştirdiği yönündeki ifadeye katılım düzeyleri 3,42 puan aralığında ve üst düzey katılmayı temsil etmektedir. MHP'li parti mensuplarının ise 3,57'lik puan aralığında ve dolayısıyla da üst düzey katılmayı ifade etmektedir. Diğer bir değişle, her iki parti de ifade 31'e “büyük ölçüde” katılmaktadır. İfadelerdeki değişkenleri temel alarak, verilen cevaplardaki farklılıklara bakıldığında Ak Parti'nin 1,229'luk bir standart sapmaya sahip olduğu, MHP'nin ise 1,156'luk bir standart sapmaya sahip olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak, küresel siyasal aktörlerin hâkimiyetinin terörü küreselleştirdiği yönündeki, küresel siyaset ve terör ilişkisine katılımı ölçen ifadeye her iki partinin de katılma derecelerinin üst düzey olması, aynı ilişkiyi ölçen ifade otuz göz önünde bulundurulduğunda son derece mantıklı gözükmektedir. Nitekim her iki parti de küresel siyaset-terör ilişkisini ölçen iki ifadeye de aynı doğrultuda yanıt vermişlerdir. Sonuç itibariyle ifadelere katılma dereceleri dikkate alındığında Türk siyasi hayatındaki dış faktörleri potansiyel tehdit olarak algılamının, ortak düşman algısının bu ifadelere katılma derecelerini yükselttiği söylenebilir.

**İfade 34. Küreselleşme Ulus-Devletlerin Uluslararası Arenadaki Konumunu Olumlu Yönde Yeniden Yapılandırmaktadır.**

**Şekil 18**  
**İfade 34'e İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları**



**Tablo 71**  
**İfade 34'e Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri**

		Küreselleşme ulus- devletlerin uluslararası arenadaki konumunu olumlu yönde yeniden yapılandırmaktadır.					Toplam
		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne katılıyorum Ne Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
<b>Ak Parti</b>	Frekans	31	64	160	148	61	464
	Parti içi %	6,7	13,8	34,5	31,9	13,1	100,0
<b>MHP</b>	Frekans	99	101	123	117	47	487
	Parti içi %	20,3	20,7	25,3	24,0	9,7	100,0

**Tablo 72**  
**İfade34'ün ANOVA Testi Sonuçları**

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
<b>İfade 34</b>	Partiler Arası	57,294	1	57,294	41,147	,000
	Parti İçi	1321,409	949	1,392		
	Toplam	1378,702	950			

**Tablo 73**  
**İfade 34'e Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması**

		Parti	N	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
<b>İfade 34</b>	Ak Parti		464	3,31	1,075
	MHP		487	2,82	1,272

“Küreselleşme ulus-devletlerin uluslararası arenadaki konumunu olumlu yönde yeniden yapılandırmaktadır” şeklindeki 34 no’lu ifadeye, partililerin verdikleri yanıtlara ilişkin



yüzdeler (%) dağılımları ve frekanslara şekil 18'den ve tablo 71'den detaylı olarak bakıldığında özellikle MHP'li katılımcıların ifadeye ilişkin katılım düzeylerindeki yatay dağılım ve Ak Partili katılımcılarının katılım düzeylerindeki fazlalık dikkati çekmektedir. İfade 34'e ilişkin olarak, tablo 72'de yer alan anova testi sonuçları da paralel şekilde partiler arasında anlamlı ( $p < 0.05$ ) bir farklılık olduğunu göstermektedir ( $\chi^2 = 41,147$ ,  $p = 0.00$ ).

Benzer şekilde tablo 73'ü dikkate alarak partiler arasındaki aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları değerlendirdiğimizde, Ak Partili üyelerin küreselleşme ile ulus-devletin küredeki konumunun pozitif yönde yeniden yapılanmasına yönelik ifadeye katılım düzeyleri 3,31'lik bir ortalamaya sahiptir ve dolayısıyla orta düzeyde bir katılmayı temsil etmektedir. MHP'li parti üyelerinin ise 2,82'lik bir ortalama ile olumsuz puan aralığında ve dolayısıyla da alt düzey katılmayı temsil ettikleri görülmektedir. İfadelerdeki değişkenlerden yola çıkarak verilen cevaplardaki farklılık durumları değerlendirildiğinde Ak Parti'nin 1,075'lik bir standart sapmaya sahip olduğu, MHP'nin ise 1,272'lik bir standart sapmaya sahip olduğu görülmektedir.

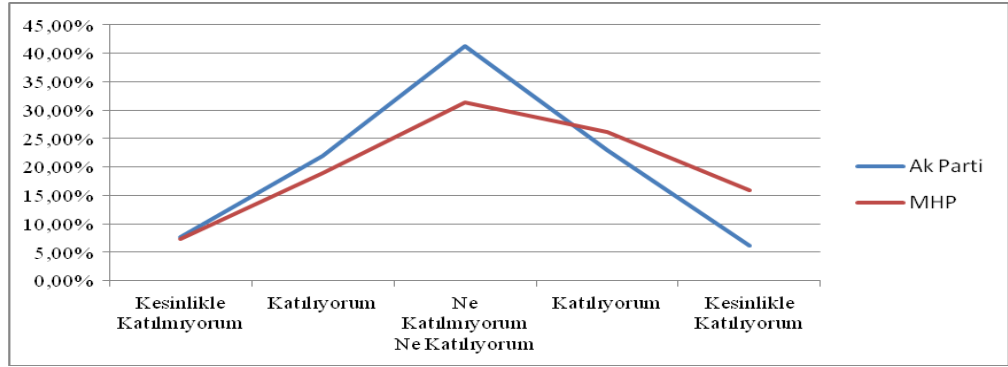
Sonuç olarak, şekil 18 ve tablo 73 dikkate alındığında küreselleşmenin ulus-devletin uluslararası arenadaki konumunu olumlu yönde yeniden yapılandırmasına ilişkin ifadeye, Ak Partili üyelerin MHP'li üyelere göre çok daha homojen ve pozitif bir bakış açısına sahip olduğunu söylemek mümkündür.

MHP'nin katılım düzeyine ilişkin yaklaşık olarak homojen olmayan ve yaklaşık %20'ler ve altında gezen katılım düzeyi sanılanın aksine parti mensuplarının küreselleşmenin ulus-devletlerin uluslararası arenadaki konumunu olumlu yönde yeniden yapılandırması konusunda küreselleşme karşıtı bir yaklaşım yerine belirsiz bir tutum sergilediklerini ortaya koymaktadır. Bu durum MHP'deki milliyetçilik ideolojisinin ve devletçi anlayışın baskın karakterinin küresel siyasetle gelen dönüşüm süreci karşısında parti tabanında bir tutarsızlık şeklinde kendisini göstermektedir. Bu tutarsızlık ikinci bölümdeki literatür çalışmaları ile birlikte değerlendirildiğinde; katılımcıları parti politikası doğrultusunda küreselleşmeye karşı şüpheci bir yaklaşıma sahip olmakla, ulus-devletin küreselleşmenin etkisi ile yeniden yapılanması ve görev alanlarının daraltılarak küresel siyasette etkinliğinin artması ile yaşanan gelişmeler ekseninde dönüşümcü bir yaklaşıma sahip olmak şeklinde değerlendirilebilir.

Ak Partili katılımcıların ise küreselleşmenin ulus-devletlerin uluslararası arenadaki konumunu olumlu yönde yeniden yapılandırması şeklindeki ifadeye mülakat yapılan parti yönetim kadrosunun küreselleşme taraftarı yaklaşımlarına ve görüşlerine kıyasla belirsiz yaklaştıkları söylenebilir. Diğer bir ifade ile küreselleşme ve ulus-devlet etkileşimine ilişkin olarak Ak Partili katılımcıların toplamda %45’i pozitif yönde katılım gösterirken, yaklaşık %55’lik bir kesim belirsiz ve negatif yönde bir katılım göstermektedir. Her ne kadar büyük bir kesim parti yönetim kadrosunun görüşleri ve yine partinin ulus-devlet ve küreselleşmeye ilişkin ılımlı politikaları ile doğrusal bir yaklaşıma sahip olsa da, küreselleşmenin ulus-devletlerin konumunu olumlu yönde etkilemesine şüphe ile bakan ve katılımcılar içerisinde %45’i oluşturan kesim, Ak Parti’nin yönetim kadrosu gibi tam anlamıyla küreselleşmeye ılımlı bakan bir tabanının olmadığını ortaya koymaktadır.

**İfade 35. Küresel Sivil Toplum Örgütlerinin Uluslararası Politikada Etkinliğinin Artması Ulus-Devletlerin Önemi Azaltmaktadır.**

**Şekil 19**  
**İfade 35’e İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları**



**Tablo 74**  
**İfade 35'e Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri**

		35.Küresel sivil toplum örgütlerinin uluslararası politikada etkinliğinin artması ulus-devletlerin önemini azaltmaktadır.					Toplam
		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılmıyorum Ne Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
Ak Parti	Frekans	35	99	187	104	28	453
	Parti içi %	7,7	21,9	41,3	23,0	6,2	100,0
MHP	Frekans	36	92	152	127	77	484
	Parti içi %	7,4	19,0	31,4	26,2	15,9	100,0

**Tablo 75**  
**İfade35'in ANOVA Testi Sonuçları**

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
İfade 35	Partiler Arası	16,014	1	16,014	13,642	,000
	Parti İçi	1097,538	935	1,174		
	Toplam	1113,552	936			

**Tablo 76**  
**İfade 35'e Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması**

		Parti	N	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
İfade 35	Ak Parti		453	2,98	1,003
	MHP		484	3,24	1,154

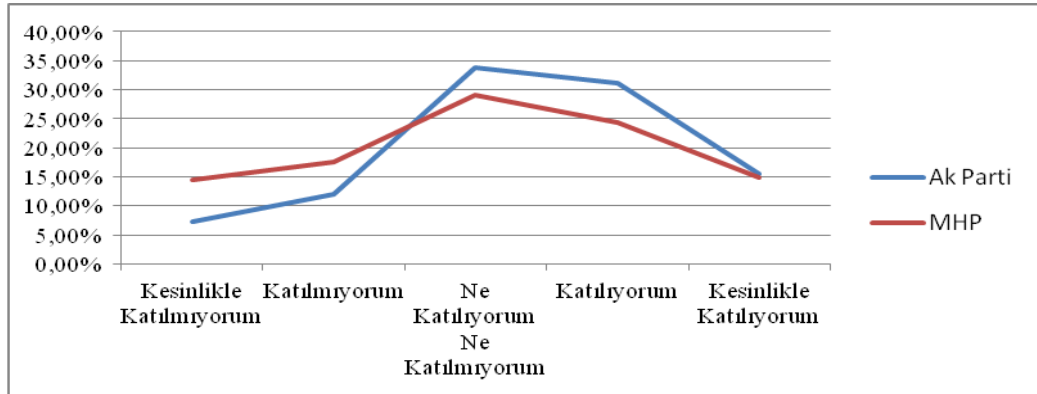
Küresel sorunlara ilişkin olarak değerlendirilen 35 no'lu "Küresel sivil toplum örgütlerinin uluslararası politikada etkinliğinin artması ulus-devletlerin önemini azaltmaktadır" ifadesine partililerin verdikleri yanıtlara ilişkin yüzdeler (%) dağılımlar ve frekanslar şekil 19'dan ve tablo 74'te detaylı olarak görülebilmektedir. Tablo 75'te yer alan anova testi sonuçları değerlendirildiğinde küresel sivil toplum örgütlerinin uluslararası etkinliğinin artmasının ulus-devletlerin önemini azaltacağı yönündeki ifadeye ilişkin partililerin verdikleri cevaplarda anlamlı ( $p < 0.05$ ) bir farklılık olduğu söylenebilir ( $\chi^2 = 13,642$ ,  $p = ,000$ ).

Tablo 76'yı dikkate alarak parti değişkenleri bazında aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları değerlendirdiğimizde, Ak Partili üyelerin ifade 35'e katılım düzeyleri 2,98'lik puan aralığında ve orta düzey katılmayı temsil etmektedir. MHP'li üyelerin küresel sivil toplum örgütlerinin uluslararası etkinliğinin artmasının ulus-devletlerin önemini azaltacağı yönündeki ifadeye katılım düzeyleri 3,24'lük puan aralığında ve Ak Partili

üyelere göre daha yüksek düzeyde katılmayı temsil etmektedir. İfadelerdeki değişkenleri baz alarak, verilen cevaplardaki farklılıkları ele aldığımızda, Ak Parti'nin 1,003'lük bir standart sapmaya sahip olduğu, MHP'nin ise 1,154'lük bir standart sapmaya sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ifade 35 için Ak Partili üyelerin MHP'li üyelere göre biraz daha homojen bir katılma düzeyine sahip olduğunu söylemek mümkündür. İfade 35 için tüm tablolar genel olarak değerlendirildiğinde, küresel sivil toplum örgütlerinin uluslararası etkinliğinin artmasının ulus-devletlerin önemini azaltmasına ilişkin ifadeye her iki parti üyesi grup da orta düzeyde katılım göstermişlerdir. Bu çerçevede Ak Partili üyeler, ifadenin küreselleşme için olumsuz bir anlam sunduğunu da göz önünde bulundurarak, katılmaya ilişkin kararsızlıklarını MHP'li üyelere oranla çok daha net olarak ortaya koymuşlardır.

**İfade 40. Küreselleşme Karşısında Bireyler Kendilerini Ait Hissettikleri Kimlikleriyle Tanımlamaktadırlar.**

**Şekil 20**  
**İfade 40'a İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları**



**Tablo 77**  
**İfade 40'a Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri**

			40.Küreselleşme karşısında bireyler kendilerini ait hissettikleri kimlikleriyle tanımlamaktadırlar.					Toplam
			Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne katılıyorum Ne Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
Parti	Ak Parti	Frekans	33	55	154	142	71	455
		Parti içi %	7,3	12,1	33,8	31,2	15,6	100,0
Parti	MHP	Frekans	70	85	141	119	72	487
		Parti içi %	14,4	17,5	29,0	24,4	14,8	100,0

**Tablo 78**  
**İfade 40'ın ANOVA Testi Sonuçları**

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
İfade 40	Partiler Arası	18,470	1	18,470	13,117	,000
	Parti İçi	1323,642	940	1,408		
	Toplam	1342,111	941			

**Tablo 79**  
**İfade 40'ın ANOVA Testi Sonuçları**

	Parti	N	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
İfade 40	Ak Parti	455	3,36	1,105
	MHP	487	3,08	1,258

Küresel sorunların değerlendirilmesine ilişkin çalışmadaki son ifade olan 40 no'lu “küreselleşme karşısında bireyler kendilerini ait hissettikleri kimlikleriyle tanımlamaktadırlar” ifadesine ilişkin olarak partililerin verdikleri yanıtlara ilişkin yüzdelik (%) dağılımlara ve frekanslara şekil 20'den ve tablo 77'den detaylı olarak bakıldığında Ak Parti'deki katılım düzeyi fazlalığı ve MHP'deki ifadeye katılıma ilişkin çekimser yaklaşım dikkati çekmektedir. Tablo 78'de yer alan anova testi sonuçları da değerlendirildiğinde, küreselleşme karşısında bireyler kendilerini ait hissettikleri kimlikleriyle tanımlamalarına ilişkin ifadeye her iki parti üyesi grubun da verdikleri yanıtlar küreselleşmeye karşı yaklaşımları ile dengeli anlamlı ( $p < 0.05$ ) bir farklılık ortaya koymaktadır ( $x^2 = 13,117$ ,  $p = ,000$ ).

Parti değişkenleri bazında aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları görebilmek adına tablo 79'u değerlendirdiğimizde, Ak Parti'li üyelerin küreselleşme karşısında bireylerin kendilerini ait hissettikleri kimlikleriyle tanımlamalarına ilişkin katılım düzeyleri 3,36'lık puan aralığında ve orta düzey katılmayı temsil etmektedir. Aynı ifade için MHP'li üyelerin katılım düzeyleri ise 3,08'lik puan aralığında ve Ak Parti'li üyelerin katılım düzeylerinde olduğu gibi orta düzey katılmayı temsil etmektedir.

İfadelerdeki değişkenlerden yola çıkarak, verilen cevaplardaki farklılıkları ele aldığımızda, Ak Parti'nin 1,105'lik bir standart sapmaya sahip olduğu, MHP'nin ise 1,258'lik bir standart sapmaya sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ifade 40 için her iki parti üyesi örneklemin de birbirlerine yakın katılma düzeylerini temsil etiklerini söylemek mümkündür. Bu noktada Ak Parti'de “kesinlikle katılıyorum” ve

“katılıyorum” ifadelerine yaklaşık %47’lik bir katılma durumu sözkonusu iken MHP’de bu oran yaklaşık %39’larda görülmektedir. Bu durum Ak Parti’li katılımcıları küreselleşme, birey ve kimlikler ekseninde nispeten daha pozitif bir bakış açısına sahip olduğunu göstermektedir. Ancak her iki partinin de küreselleşme karşısında bireylerin kendilerini ait hissettikleri kimlikleriyle tanımlaması konusunda tam bir kanaat sahibi olma durumları da söylenebilir.

Nitekim küreselleşme süreçleri ve neo-liberal politikalar çerçevesinde bireylerin kendilerini tüketim kalıpları üzerinden tanımlaması, 1980 sonrası ivme kazanan küreselleşme olgusunun ortaya koyduğu yeni bir hayat tarzını gündeme getirmiştir. Bu hayat tarzı modern dönemde bastırılmış ve büyük ölçüde homojenleşmiş birey kimliklerini, post-modern anlayışın etkisi ile tüketimin belirlediği bir hayat tarzı yerine, kendi hayat tarzlarını o tüketimi şekillendirmenin bir aracı olarak ortaya koymalarını sağlamıştır. Böylece birey hem farklı olan kimliği ile ortaya çıkmayı hem de küresel toplum yapısına uyum sağlamayı başarmıştır.

Buradan yola çıkarak şekil 20’ye bakıldığında, her iki partinin de “kesinlikle katılıyorum” ifadesine ilişkin katılma çizgilerinin keskin bir düşüş göstermesinin sebebi, tam olarak kanaat getirmeme durumunun yerel değerlerle birleşmiş milliyetçi ve muhafazakâr reflekslerin ön plana çıkması ile ilişkilendirilebilir.

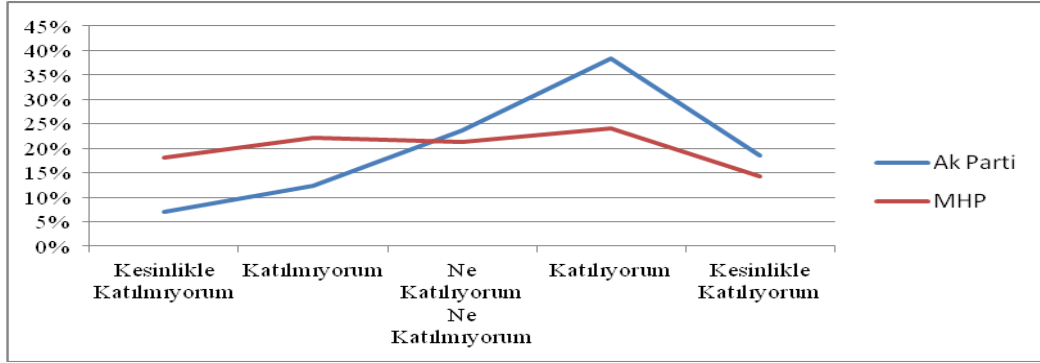
#### **3.6.1.4. Partililerin Küreselleşmenin Parti Siyasetine Etkilerine Bakışı**

Bu bölümde, her iki parti tabanının küreselleşme ve küreselleşmenin parti siyasetine etkilerine bakışına yer verilmiştir. Bu şekilde parti mensuplarının küreselleşme algısı ve küresel sorunlara bakışının yanı sıra küreselleşmenin bağlı buldukları siyasi partiyi ne şekilde etkilediğine ilişkin algı ve düşünceleri görülmeye çalışılmıştır. Parti üyelerinin küreselleşmenin parti siyasetine etkilerine bakışını ortaya koyan ifadeler şunlardır: “**15.**Mensubu olduğum siyasi parti küresel siyasal sistemle uyumlu politikalar takip etmektedir.” “**16.**Mensubu olduğum siyasi parti küresel siyasal sisteme ilişkin politikalara olumsuz yaklaşmaktadır.” “**17.**Küreselleşme kaçınılmaz olarak siyasi partilerin politikalarını etkilemektedir.” “**32.**Türkiye’deki siyasi kurumların, küresel siyasete uygun şekilde yeniden yapılandırılmasına ihtiyaç vardır.” “**36.**Küresel sivil toplumun gelişmesi ulusal siyasi partilerin toplumsal kapsayıcılığını azaltmaktadır.” “**37.**Küresel sivil toplum örgütlerinin güç kazanması parti siyasetini de

güçlendirmektedir.” “38.Küreselleşme partilerin siyasi söylemlerini birbirlerine yakınlıktır.” “39.Küreselleşme siyasette bireyi güçlendirmektedir.”

**İfade 15. Mensubu Olduğum Siyasi Parti Küresel Siyasal Sistemle Uyumlu Politikalar Takip Etmektedir.**

**Şekil 21**  
**İfade 15'e İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları**



**Tablo 80**  
**İfade 15'e Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri**

		15.Mensubu olduğum siyasi parti küresel siyasal sistemle uyumlu politikalar takip etmektedir.					Toplam
		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılmıyorum Ne Katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
<b>Ak Parti</b>	Frekans	33	58	111	180	87	469
	Parti içi%	7,0	12,4	23,7	38,4	18,6	100,0
<b>MHP</b>	Frekans	88	108	104	117	69	486
	Parti içi%	18,1	22,2	21,4	24,1	14,2	100,0

**Tablo 81:**  
**İfade 15'in ANOVA Testi Sonuçları**

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
<b>İfade 15</b>	Partiler Arası	72,219	1	72,219	47,254	,000
	Parti İçi	1456,476	953	1,528		
	Toplam	1528,695	954			

**Tablo 82**  
**İfade 15'e Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması**

		Parti	N	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
<b>İfade 15</b>	Ak Parti		469	3,49	1,137
	MHP		486	2,94	1,325

Küreselleşmenin parti siyasetine etkileri ile ilgili olan 15 no'lu "Mensubu olduğum siyasi parti küresel siyasal sistemle uyumlu politikalar takip etmektedir" ifadesine partililerin verdikleri cevaplara ilişkin yüzdelik (%) dağılımlara ve frekanslara şekil 21'den ve tablo 80'den detaylı olarak bakıldığında Ak Parti'nin katılım düzeyindeki fazlalık beklenen düzeyde olsada MHP'li katılımcıların beş farklı katılım düzeyine neredeyse aynı katılım oranlarında dağılmış bulunmaları dikkati çekmektedir. Buradan yola çıkarak İfade 15'e ilişkin tablo 81'de yer alan anova testi sonuçlarına bakıldığında, partililerin verdikleri yanıtlarda anlamlı ( $p < 0.05$ ) bir farklılık olduğu görülmektedir ( $\chi^2=47,254$ ,  $p=0.00$ ).

Partilere ilişkin aritmetik ortalamaları ve standart ve standart sapmaları değerlendirmek için tablo 82'ye baktığımızda, Ak Partili parti üyelerinin küresel siyasal sistem ve siyasi parti politikalarının uyumuna ilişkin ifade 15'e katılım düzeyleri 3,49'la olumlu puan aralığında ve üst düzey katılmayı temsil ederken, MHP'li parti üyelerinin 2,94'le orta puan aralığında ve orta düzey katılmayı temsil etmektedir. İfadelerdeki değişkenlerden yola çıkarak, verilen cevaplardaki farklılıklar değerlendirildiğinde Ak Parti'nin 1,137'lik bir standart sapmaya sahip olduğu, MHP'nin ise 1,325'lik bir standart sapmaya sahip olduğu görülmektedir.

İfade 15'e ilişkin şekil ve tablolar detaylı olarak incelendiğinde, Ak Parti'li katılımcıların MHP'li parti mensuplarına oranla daha homojen ve katılma oranı toplamda %57'yi bulacak şekilde küresel siyaset- parti siyaseti ilişkisine daha sıcak bakan bir konumda oldukları görülmektedir. Bu oran Ak Parti yönetimiyle yapılan mülakat çalışmaları ile birlikte değerlendirildiğinde büyük oranda paralellik arz etmektedir. Diğer bir ifade ile parti merkezinin küresel siyasi sistemle uyumlu politikalar takip etmesi parti tabanında büyük oranda olumlu karşılık bulmakta ve merkez ve tabanı birbirine uyumlu kılmaktadır.

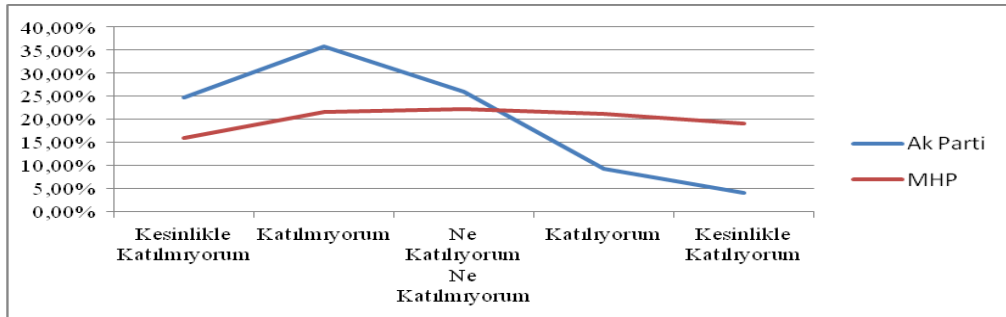
MHP'li parti mensuplarının ise katılma oranları zaten orta düzeyde olduğu gibi şekil 21'de de görüldü üzere katılıma ilişkin dağılım oranları birbirine yakın kalmış diğer bir ifade ile homojenlikten nispeten daha uzaktır. Her ne kadar MHP 1999 ve sonrası süreçte küreselleşme söylemlerine en fazla yer veren partiler arasında yer alsada, parti yönetiminin (mülakatlarla da görülen) küreselleşme karşısındaki şüpheli tutum ve politikaları, parti tabanında küreselleşme-parti siyaseti sürecini belirsizleştirmiştir.



Diğer bir ifade ile MHP'nin bir yandan küreselleşme söylemlerinin artmış olması diğer taraftan küreselleşmeye şüphe ile bakan bir yaklaşım sergilemesi, tabanda takip edilen süreci anlamsızlaştırmış gibi görünmektedir. Dolayısıyla genellikle küreselleşme karşıtı eğilim gösteren parti tabanının bu ifadeye ilişkin görüşlerini şekil 21'den de teyit edilebileceği üzere nispeten tutarsızlaştırmıştır.

**İfade 16. Mensubu Olduğum Siyasi Parti Küresel Siyasal Sisteme İlişkin Politikalara Olumsuz Yaklaşmaktadır.**

**Şekil 22**  
**İfade 16'ya İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları**



**Tablo 83**  
**İfade 16'ya Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri**

		16.Mensubu olduğum siyasi parti küresel siyasal sisteme ilişkin politikalara olumsuz yaklaşmaktadır.					Toplam
		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
Ak Parti	Frekans	117	169	122	44	19	471
	Parti içi%	24,8	35,9	25,9	9,3	4,0	100,0
MHP	Frekans	76	103	105	100	90	474
	Parti içi	16,0	21,7	22,2	21,1	19,0	100,0

**Tablo 84**  
**İfade 16'nın ANOVA Testi Sonuçları**

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
İfade 16	Partiler Arası	127,374	1	127,374	85,556	,000
	Parti İçi	1403,911	943	1,489		
	Toplam	1531,285	944			

**Tablo 85**  
**İfade 16'ya Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması**

	Parti	N	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
İfade 16	Ak Parti	471	2,32	1,070
	MHP	474	3,05	1,353

16 no'lu “Mensubu olduğum siyasi parti küresel siyasal sisteme ilişkin politikalara olumsuz yaklaşmaktadır” ifadesine her iki parti mensubu grubun verdikleri cevaplara ilişkin yüzdeler (%) dağılımlara ve frekanslara şekil 22'den ve tablo 83'ten detaylı olarak bakıldığında özellikle MHP'li katılımcıların ifade 15 için verdikleri gibi beş farklı katılım düzeyinde birbirlerine yakın dağılım göstermeleri dikkat çekicidir. Partililer arası katılım düzeyi farklılıklarını görebilmek için Tablo 84'te yer alan anova testi sonuçlarına bakıldığında ise frekans analizleri ile paralel olarak verilen yanıtlarda anlamlı ( $p < 0.05$ ) bir farklılık bulunduğu görülmektedir ( $\chi^2 = 85,556$   $p = 0.00$ ).

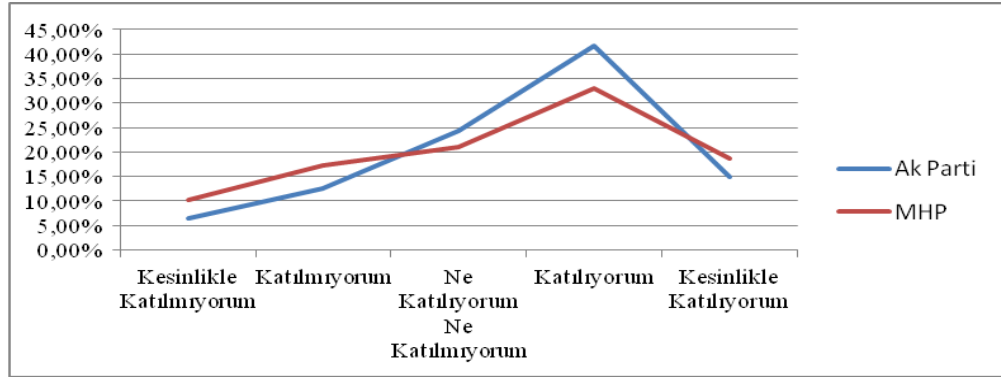
Tablo 85'i dikkate alarak, partilerin aritmetik ortalamalarını ve standart sapmalarını değerlendirdiğimizde, Ak Partili parti üyelerinin “mensubu olduğum siyasi parti küresel siyasal sisteme ilişkin politikalara olumsuz yaklaşmaktadır” ifadesine katılım düzeyleri 2,32 olumsuz puan aralığında ve alt düzey katılmayı temsil ederken, MHP'li katılımcıların 3,05 ile orta puan aralığında ve dolayısıyla orta düzey katılmayı temsil ettikleri görülmektedir. İfadelerdeki değişkenleri dikkate alarak, verilen yanıtların farklılık durumu değerlendirildiğinde, Ak Parti'nin 1,070'lik bir standart sapmaya sahip olduğu, MHP'nin ise 1,353'lük bir standart sapmaya sahip olduğu görülmektedir.

“Mensubu olduğum siyasi parti küresel siyasal sisteme ilişkin politikalara olumsuz yaklaşmaktadır” ifadesi, küreselleşme-parti siyaseti ilişkisine dair bir diğer ifade olan, ifade 15 ile paralellik göstermektedir. Bu çerçevede ifade 16'da küreselleşme- parti siyasetine ilişkin ifadenin olumsuzlanması, şekil 22'den de görülebileceği üzere katılım oranları düşmektedir. Buradan yola çıkarak Ak Parti mensuplarının, partilerinin politikaları ile doğru orantılı bir şekilde küresel siyaset- parti siyaseti ilişkisine olumlu baktıklarını söylemek mümkündür. Dolayısıyla İfade 16'da küresel siyaset- parti siyaseti ilişkisinin olumsuzlanması ile Ak Partili katılımcıların katılım oranları da düşmektedir.

MHP’de ise küresel siyaset-parti siyaseti ilişkisine dair katılım oranlarına bakıldığında durumun ifade 15’e (Mensubu olduğum siyasi parti küresel siyasal sistemle uyumlu politikalar takip etmektedir) benzer nitelikte daha muğlak olduğu görülmektedir. MHP için birbirini tamamlayıcı nitelikte olan her iki ifadenin de homojen olmayan bir karşılık alması ifade 15’te yer alan tespitimizi anlamlı kılmaktadır. Diğer bir ifade ile MHP 1999 ve sonrası süreçte küreselleşme söylemlerine en fazla yer veren partiler arasında yeralsa da, parti yönetiminin (mülakatlarla da görülen) küreselleşme karşısındaki şüpheli tutum ve politikaları, parti tabanında küreselleşme-parti siyaseti sürecini belirginleştirmiştir.

**İfade 17. Küreselleşme Kaçınılmaz Olarak Siyasi Partilerin Politikalarını Etkilemektedir.**

**Şekil 23**  
**İfade 17’ye İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları**



**Tablo 86**  
**İfade 17’ye Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri**

		17. Küreselleşme kaçınılmaz olarak siyasi partilerin politikalarını etkilemektedir.					Toplam
		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
<b>Ak Parti</b>	Frekans	31	59	115	198	71	474
	Parti içi %	6,5	12,4	24,3	41,8	15,0	100,0
<b>MHP</b>	Frekans	51	85	103	163	92	494
	Parti içi %	10,3	17,2	20,9	33,0	18,6	100,0

**Tablo 87**  
**İfade 17'nin ANOVA Testi Sonuçları**

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
İfade 17	Partiler Arası	4,616	1	4,616	3,348	,068
	Parti İçi	1331,995	966	1,379		
	Toplam	1336,611	967			

**Tablo 88**  
**İfade 17'ye Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması**

	Parti	N	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
İfade 17	Ak Parti	474	3,46	1,092
	MHP	494	3,32	1,248

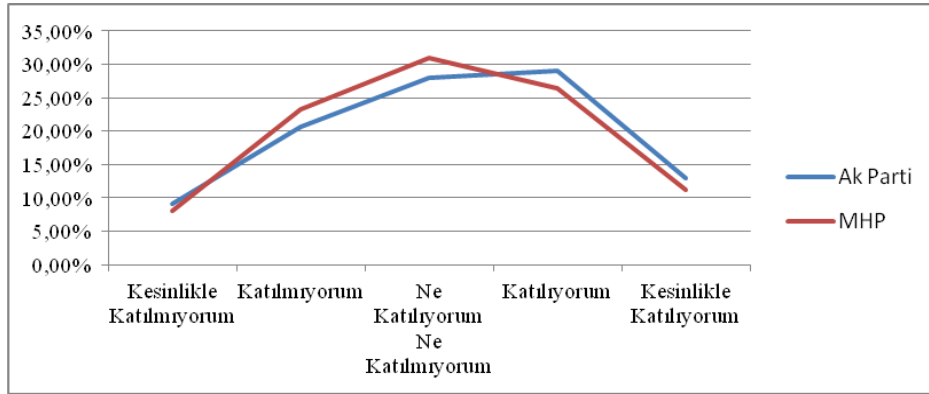
Küreselleşme-parti siyaseti etkileşimine ilişkin 17 no'lu “Küreselleşme kaçınılmaz olarak siyasi partilerin politikalarını etkilemektedir” ifadesine partililerin verdikleri yanıtlara yüzdelik (%) dağılımlara şekil 23'ten ve tablo 86'dan detaylı olarak görülebilmektedir. Tablo 87'de yer alan anova testi sonuçlarına baktığımızda küreselleşmenin kaçınılmaz olarak siyasi partilerin politikalarını etkileyeceği yönündeki ifadeye partilerin verdikleri yanıtlarda anlamlı bir farklılık gözükmemektedir ( $x^2=4,616$ ,  $p=0,68$ ). Anova testi sonuçları paralelinde tablo 88'de partilerin aritmetik ortalamalarına ve standart sapmalarına bakıldığında, Ak Partili üyelerin 3,46 düzeyinde bir ortalama ile küreselleşmenin siyasi partilerin politikalarını kaçınılmaz olarak etkileyeceği yönündeki ifadeye olumlu puan aralığında ve üst düzey katılma ile katıldığı söylenebilir. MHP'li üyelerin ise 3,32'lik puan aralığında ifadeye orta düzeyde katıldığını söylemek mümkündür.

Her iki partide de küreselleşmenin kaçınılmaz olarak hayatlara yerleşmiş bir olgu olarak kabul görmesi, küreselleşmenin siyasi partilerin politikalarını etkilemesi yönündeki ifadeye katılım oranlarını yükseltmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, ifade de herhangi bir küreselleşme olgusunu olumlama veya olumsuzlama olmaması durumunun her iki parti üyesi grubu da olumlu yönde katılıma yöneltmiş olmasıdır. Nitekim daha önceki ifadelerde küreselleşmenin ve /veya küresel siyasetin olumsuzlanması halinde MHP'nin katılım oranlarının arttığı Ak Parti'nin ise düştüğü görülmüştür. Tam tersi şekilde ifadelerde küreselleşmenin ve /veya küresel siyasetin olumlu olarak kullanılması halinde ise Ak Parti'nin katılım oranlarının arttığı MHP'nin katılım oranlarının ise düştüğü görülmüştür. Dolayısıyla ifade 17 için partiler arasında anlamlı bir farklılık görülmemesinin temelinde ifadedeki nötrlük önemli bir etken olarak değerlendirilebilir.

Sonuçta her iki partinin de gerek parti programları, gerek lider söylemleri ve gerekse yapılan mülakat çalışması dikkate alındığında küreselleşme olgusuna vurgusu oldukça fazladır. Yalnızca bir taraf küreselleşmeye ılımlı bakan bir yaklaşıma sahipken diğer taraf küreselleşmeye şüphe ile bakan bir yaklaşıma sahiptir. Bu durumda ifade 17'nin küreselleşmeye olumlu ya da olumsuz bir atıfta bulunmaması gerekçesi ile katılım oranlarının her iki partide de artmasını doğal bir sonuç olarak değerlendirmek mümkündür.

**İfade 32. Türkiye'deki Siyasi Kurumların, Küresel Siyasete Uygun Şekilde Yeniden Yapılandırılmasına İhtiyaç Vardır.**

**Şekil 24**  
**İfade 32'ye İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları**



**Tablo 89**  
**İfade 32'ye Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri**

		32.Türkiye'deki siyasi kurumların, küresel siyasete uygun şekilde yeniden yapılandırılmasına ihtiyaç vardır.					Toplam
		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
<b>Ak Parti</b>	Frekans	42	95	129	134	60	460
	Parti içi %	9,1	20,7	28,0	29,1	13,0	100,0
<b>MHP</b>	Frekans	39	113	150	129	55	486
	Parti içi %	8,0	23,3	30,9	26,5	11,3	100,0

**Tablo 90**  
**İfade 32'nin ANOVA Testi Sonuçları**

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
<b>İfade 32</b>	Partiler Arası	,976	1	,976	,745	,388
	Parti İçi	1238,031	944	1,311		
	Toplam	1239,007	945			

**Tablo 91**  
**İfade 32'ye Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması**

		Parti	N	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
<b>İfade 32</b>	Ak Parti		460	3,16	1,167
	MHP		486	3,10	1,124

Türkiye'deki siyasi kurumların, küresel siyasete uygun şekilde yeniden yapılandırılmasına olan ihtiyacın kaçınılmaz olmasına yönelik ifadeye partililerin verdikleri yanıtların yüzdelik (%) dağılımlarına şekil 24'ten ve tablo 89'dan detaylı olarak bakıldığında ifadelere katılım düzeylerindeki yakınlık dikkati çekmektedir. Bu doğrultuda tablo 90'dan anova testi sonuçlarını değerlendirdiğimizde, partilerin ifadeye ilişkin verdikleri yanıtlarda anlamlı bir farklılık da bulunmamaktadır ( $x^2=,976$ ,  $p=,388$ ).

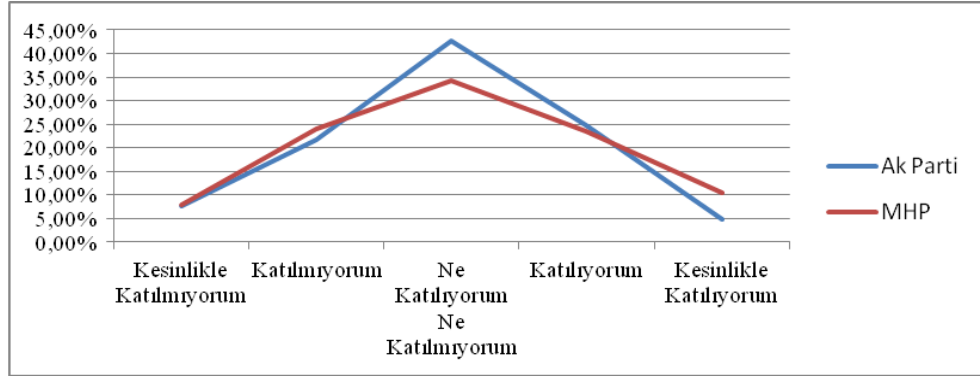
Tablo 91'i dikkate alarak, partililerin verdikleri cevaplar doğrultusunda aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları değerlendirdiğimizde, Ak Parti mensuplarının ifade 32'ye katılım düzeyleri 3,16 orta puan aralığında ve orta düzey katılmayı temsil etmektedir. MHP'li parti üyelerinin ise oldukça yakın bir ortalama olarak 3,10 ile yine orta puan aralığında ve orta düzey katılmayı temsil ettiği söylenebilir. İfadelerdeki değişkenleri dikkate alarak, verilen cevapların farklılık durumlarını görebilmek için standart sapmalarına baktığımızda Ak Partili üyelerin "Türkiye'deki siyasi kurumların, küresel siyasete uygun şekilde yeniden yapılandırılmasına ihtiyaç vardır" ifadesine karşı 1,167'lik bir standart sapmaya sahip olduğu, MHP'li üyelerin ise 1,124'lük bir standart sapmaya sahip olduğu görülmektedir.

İfade 17'de olduğu gibi ifade 32'de de anlamlı bir farklılık bulunmaması ifadedeki nötrlüğe bağlanabilir. Bu durum aynı zamanda şekil 24'ten ve tablo 89'dan detaylı olarak incelendiğinde her iki partinin de orta düzeyde katılma derecelerinin olması ve grafikte de görüleceği üzere "ne katılıyorum ne katılmıyorum" ve "katılıyorum" oranlarının yüksekliği ile de desteklenmektedir. Sonuç olarak bir önceki ifade de değindiğimiz gibi her iki partinin de küreselleşme olgusunun varlığını ve bir takım

gereklere olduğunu kabullenmekte ancak Ak Parti ve tabanı bu durumu büyük çoğunlukla fırsatlar yönünden değerlendirirken, MHP'deki şüpheli yaklaşım küreselleşme sürecinin daha çok tehditler üzerinden değerlendirilmesine sebep olmaktadır.

**İfade 36. Küresel Sivil Toplumun Gelişmesi Ulusal Siyasi Partilerin Toplumsal Kapsayıcılığını Azaltmaktadır.**

**Şekil 25**  
**İfade 36'ya İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları**



**Tablo 92**  
**İfade 36'ya Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri**

		36.Küresel sivil toplumun gelişmesi ulusal siyasi partilerin toplumsal kapsayıcılığını azaltmaktadır.					Toplam
		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
<b>Ak Parti</b>	Frekans	34	97	187	111	21	450
	Parti içi %	7,6	21,6	41,6	24,7	4,7	100,0
<b>MHP</b>	Frekans	37	114	163	111	50	475
	Parti içi %	7,8	24,0	34,3	23,4	10,5	100,0

**Tablo 93**  
**İfade 36'nın ANOVA Testi Sonuçları**

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
<b>İfade 36</b>	Partiler Arası	1,303	1	1,303	1,203	,273
	Parti İçi	999,566	923	1,083		
	Toplam	1000,869	924			

**Tablo 94**  
**İfade 36'ya Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması**

	Parti	N	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
İfade 36	Ak Parti	450	2,97	,976
	MHP	475	3,05	1,098

36 no'lu “Küresel sivil toplumun gelişmesi ulusal siyasi partilerin toplumsal kapsayıcılığını azaltmaktadır” ifadesine partililerin verdikleri yanıtlara ilişkin yüzdelik (%) dağılımlara şekil 25'ten ve tablo 92'den detaylı olarak bakıldığında tablo 93'le paralel şekilde verilen yanıtlarda anlamlı bir farklılık olmadığı ( $\chi^2=1,303$ ,  $p=,273$ ), diğer bir ifadeyle her iki parti mensubu katılımcı grubunda aynı doğrultuda katılım sergiledikleri görülmektedir.

Tablo 94'ü dikkate alarak, partililerin küresel sivil toplumun gelişmesiyle siyasi partilerin toplumsal kapsayıcılığının azalacağı yönündeki ifadeye verdikleri cevaplar doğrultusunda aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları değerlendirdiğimizde, Ak Partili üyeler 2,97 orta puan aralığında ve ifadeye orta düzeyde katılmaktadırlar. MHP'li üyeler ise 3,05'le orta puan aralığında ve ifadeye orta düzeyde katılmaktadırlar. Yine partilerin verdikleri cevaplara ilişkin farklılık durumları değerlendirildiğinde Ak Partili üyelerin verdikleri yanıtlarda ,976'lık bir standart sapma olduğu, MHP'li üyelerin verdikleri cevaplarda ise 1,098'lik bir standart sapma olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak, küresel sivil toplum-siyasi parti etkileşimine ilişkin “küresel sivil toplumun gelişmesi ulusal siyasi partilerin toplumsal kapsayıcılığını azaltmaktadır” ifadesine dair katılım oranları şekil 25'ten ve tablo 92'den detaylı olarak değerlendirildiğinde, her iki parti grubunun da birbirilerine yakın oranlarda katılma derecelerinin olduğunu ve yine her iki partinin de “ne katılıyorum ne katılmıyorum” ifadesine yaklaşık % 35-40'larda katılım göstererek ifadeye ilişkin kararsızlıklarını ortaya koydukları görülmektedir.

Günümüzde nüfuz alanı tüm dünya olan küresel siyaset anlayışının, geleneksel siyaset anlayışından farklı, çok aktörlü bir yapılanmayı getirmiş olması ve bu çerçevede de siyasete sivil toplum örgütlerinin etkin katılımının sağlandığı bilinmektedir. Ancak katılımcıların bu ifadeye “ne katılıyorum ne katılmıyorum” yönünde ağırlıklı olarak

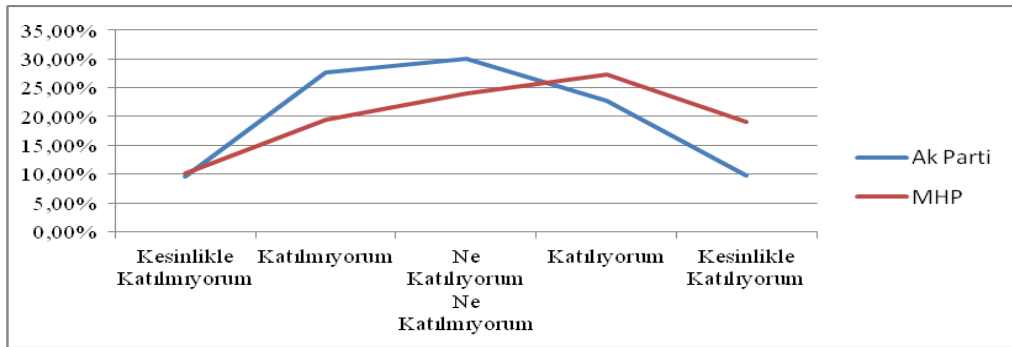


yanıt vermeleri, sivil toplum örgütlerinin siyasi alanda etkinliğini bildikleri fakat içselleştiremedikleri noktasında bir düşüncenin ortaya çıktığını göstermektedir.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, “küresel sivil toplumun gelişmesi ulusal siyasi partilerin toplumsal kapsayıcılığını azaltmaktadır” şeklindeki ifade 36’ya yönelik katılım oranlarındaki yakınlık, ilk etapta ifadenin anlaşılmamış olduğunu düşündürse de, ifade 36’nın çaprazı olan ifade 37’ de (küresel sivil toplum örgütlerinin güç kazanması parti siyasetini de güçlendirmektedir) küreselleşme-sivil toplum ve siyasi partiler etkileşimine yönelik olarak benzer katılım düzeylerinin çıkmış olması ifadenin katılımcılar tarafından anlaşıldığını ortaya koymaktadır.

### İfade 37. Küresel Sivil Toplum Örgütlerinin Güç Kazanması Parti Siyasetini De Güçlendirmektedir.

**Şekil 26**  
**İfade 37’ye İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları**



**Tablo 95**  
**İfade 37’ye Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri**

		37.Küresel sivil toplum örgütlerinin güç kazanması parti siyasetini de güçlendirmektedir.					Toplam
		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
<b>Ak Parti</b>	Frekans	44	127	138	104	45	458
	Parti içi %	9,6	27,7	30,1	22,7	9,8	100,0
<b>MHP</b>	Frekans	49	94	117	133	92	485
	Parti içi %	10,1	19,4	24,1	27,4	19,0	100,0

**Tablo 96**  
**İfade 37'nin ANOVA Testi Sonuçları**

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
<b>İfade 37</b>	Partiler Arası	21,710	1	21,710	15,191	,000
	Parti İçi	1344,821	941	1,429		
	Toplam	1366,530	942			

**Tablo 97**  
**İfade 37'ye Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması**

		Parti	N	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
<b>İfade 37</b>	Ak Parti		458	2,95	1,132
	MHP		485	3,26	1,252

“Küresel sivil toplum örgütlerinin güç kazanması parti siyasetini de güçlendirmektedir” şeklindeki 37 no’lu ifadeye partililerin verdikleri yanıtlara ilişkin yüzdelik (%) dağılımlara şekil 26’dan ve tablo 95’ten detaylı olarak baktığımızda, partililerin yaklaşımları gereği tam tersi bir eğilim olması beklenirken; MHP’li katılımcılardaki pozitif yönde katılımın Ak Partili katılımcılara oranla daha fazla olması dikkati çekmektedir. Aynı eksende 37 no’lu ifadenin anova testi sonuçlarını tablo 96’yı dikkate alarak değerlendirdiğimizde, küresel sivil toplum – parti siyasetine ilişkin bir diğer ifade olan, ifade 36’dan farklı olarak, anlamlı ( $p < 0.05$ ) bir farklılık olduğu söylenebilir ( $\chi^2 = 21,710$ ,  $p = 0,00$ ).

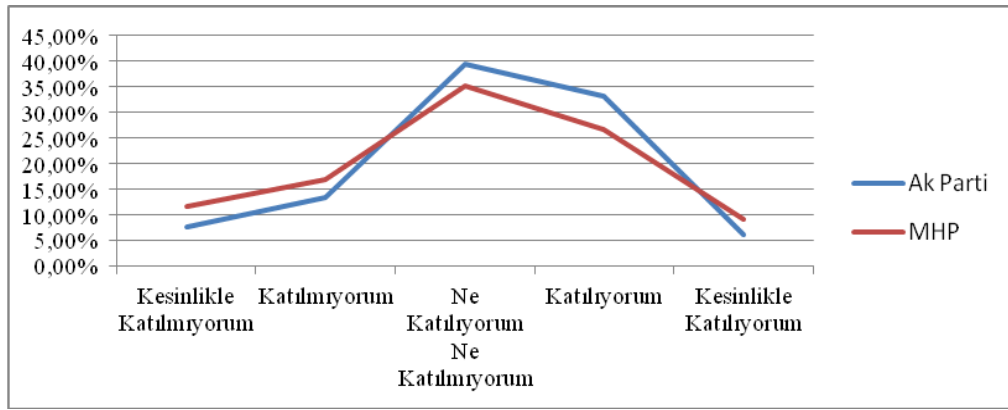
Tablo 97’yi dikkate alarak ifade 37’ye ilişkin partilerin aritmetik ortalamalarını ve standart sapmalarını değerlendirdiğimizde, Ak Parti’li katılımcıların 2,95 orta puan aralığında ve orta düzey katılmayı temsil ettikleri görülmektedir. MHP’li katılımcıların ise 3, 26 puan aralığında benzer şekilde orta düzey katılmayı temsil ettikleri görülmektedir. İfadeye verilen cevaplardan yola çıkarak farklılık durumları değerlendirildiğinde Ak Parti’nin 1,132’lik bir standart sapmaya sahip olduğu MHP’nin ise 1,252’lik bir standart sapmaya sahip olduğu görülmektedir.

“Küresel sivil toplum örgütlerinin güç kazanması parti siyasetini de güçlendirmektedir” ifadesinin, küresel sivil toplum- parti siyasetini etkileşimini ölçen bir diğer ifade olan 36 no’lu ifadeden farklı olarak anlamlı ( $p < 0.05$ ) bir farklılık ortaya koymasını ifadenin parti siyasetine ilişkin olumlu bir içerik taşıması ile açıklamak mümkündür. Nitekim anlamlı sonuç vermeyen bir diğer ifade olan “küresel sivil toplumun gelişmesi ulusal siyasi partilerin toplumsal kapsayıcılığını azaltmaktadır” ifadesinin katılım oranlarının

ve anova testi sonuçlarının anlamlı farklılıklar ortaya koymamış olmasında ifadenin içeriğindeki olumsuzluğun etkili olduğu da düşünülmektedir. Küresel sivil toplum- parti siyaseti etkileşimine ilişkin partililerin verdikleri yanıtlar değerlendirildiğinde, ifade 36’da olduğu gibi her iki partide de “ne katılıyorum ne katılmıyorum” yönünde eğilimin fazla olduğu görülmektedir. Bu durum daha önce de ifade ettiğimiz gibi partililerin küresel siyaset sürecinde sivil toplum örgütlerinin etkinliğinin artmış olduğunu bildikleri ancak siyasi partilerle herhangi bir kıyas ya da etkileşim sürecini içselleştiremediklerini göstermektedir. İfade 37’nin olumlu olması ile pozitif yönde katılımın artışı bu şekilde değerlendirmek mümkündür.

**İfade 38. Küreselleşme Partilerin Siyasi Söylemlerini Birbirlerine Yakınlaştırmaktadır.**

**Şekil 27**  
**İfade 38’e İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları**



**Tablo 98**  
**İfade 38’e Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri**

		38.Küreselleşme partilerin siyasi söylemlerini birbirlerine yakınlaştırmaktadır.					Toplam	
		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum		
Parti	<b>Ak Parti</b>	Frekans	34	60	176	148	28	446
		Parti içi %	7,6	13,5	39,5	33,2	6,3	100,0
	<b>MHP</b>	Frekans	57	82	171	129	45	484
		Parti içi %	11,8	16,9	35,3	26,7	9,3	100,0

**Tablo 99**  
**İfade 38'in ANOVA Testi Sonuçları**

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
İfade 38	Partiler Arası	3,505	1	3,505	3,066	,080
	Parti İçi	1060,956	928	1,143		
	Toplam	1064,461	929			

**Tablo 100**  
**İfade 38'e Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması**

	Parti	N	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
İfade 38	Ak Parti	446	3,17	,998
	MHP	484	3,05	1,131

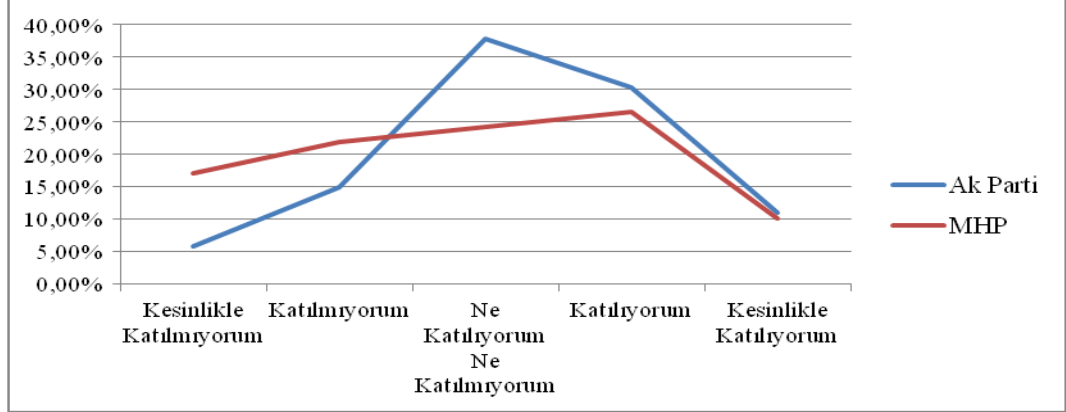
“Küreselleşme partilerin siyasi söylemlerini birbirlerine yakınlaştırmaktadır” şeklindeki 38 no’lu ifadeye partililerin verdikleri yanıtlara ilişkin yüzdeler (%) dağılımlar şekil 27’den ve tablo 98’den detaylı olarak görülebilmektedir. İfadeye katılım düzeylerindeki yakın oranlar dikkate alındığında tablo 99’da yer alan anova testi sonuçlarında da küreselleşme-parti siyasetine etkileşimine ilişkin olarak değişkenler arasında anlamlı bir farklılık olduğunu söylemek mümkün değildir ( $x^2 = 3,505$ ,  $p = ,080$ ).

Tablo 100’ü dikkate alarak ifade 38’e ilişkin partilerin aritmetik ortalamalarını ve standart sapmalarını değerlendirdiğimizde, Ak Parti’li katılımcıların 3,17 orta puan aralığında ve orta düzey katılmayı temsil ettikleri görülmektedir. MHP’li katılımcıların ise 3,05 puan aralığında benzer şekilde orta düzey katılmayı temsil ettikleri görülmektedir. İfadeye verilen cevaplardan yola çıkarak farklılık durumları değerlendirildiğinde Ak Parti’nin 0,998’lik bir standart sapmaya sahip olduğu MHP’nin ise 1,131’lik bir standart sapmaya sahip olduğu görülmektedir.

Küreselleşme ile siyasi partilerin söylemlerinin birbirlerine yakınlaşmasına ilişkin ifadeye her iki partinin de orta derece katılma göstermesi ve yine bu iki değişken arasında anlamlı bir farklılık bulunmamasını, her partinin küreselleşme olgusuna yaklaşımı ile açıklamak mümkündür. Bu noktada her ne kadar partilerden biri küreselleşmeye karşı ılımlı ve olumlu yönlerini daha çok gören diğeri ise şüpheli bir yaklaşıma sahip ve küreselleşmenin zararlarından sakınmayı ön planda tutan bir parti olsa da ifadenin genelliğinin katılım derecelerini birbirine yakınlaştırdığı söylenebilir.

**İfade 39. Küreselleşme Siyasette Bireyi Güçlendirmektedir.**

**Şekil 28**  
**İfade 39'a İlişkin Katılımların Partilere Göre Dağılım Oranları**



**Tablo 101**  
**İfade 39'a Verilen Cevapların Frekansları ve Yüzdeleri**

		39.Küreselleşme siyasette bireyi güçlendirmektedir.					Toplam	
		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum		
Parti	<b>Ak Parti</b>	Frekans	27	68	172	138	50	455
	Parti içi %		5,9	14,9	37,8	30,3	11,0	100,0
Parti	<b>MHP</b>	Frekans	85	109	121	132	50	497
	Parti içi %		17,1	21,9	24,3	26,6	10,1	100,0

**Tablo 102**  
**İfade 39'un ANOVA Testi Sonuçları**

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
İfade 39	Partiler Arası	29,017	1	29,017	21,861	,000
	Parti İçi	1260,982	950	1,327		
	Toplam	1289,999	951			

**Tablo 103**  
**İfade 39'a Verilen Cevapların Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması**

		Parti	N	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
İfade 39	Ak Parti		455	3,25	1,033
	MHP		497	2,91	1,251

Küreselleşme-parti siyaseti etkileşimi ölçemeye yönelik son İfade olan 39 no'lu ifadeye partililerin verdikleri yanıtlara ilişkin yüzdeler (%) dağılımlara şekil 28'den ve tablo

100'den detaylı olarak bakıldığında her iki partide de katılım düzeylerinin pozitif yönde yoğunlaştığı görülmektedir. Küreselleşmenin siyasette bireyi güçlendirmesine yönelik 39 no'lu ifadenin anova testi sonuçlarına tablo 101'i dikkate alarak değerlendirdiğimizde ise ifadeler arasında anlamlı ( $p < 0.05$ ) bir farklılık olduğu katılım düzeyleri arasındaki farklılıkta dikkate alınarak söylenebilir ( $\chi^2 = 29,017$ ,  $p = 0,00$ ).

Tablo 103'ü dikkate alarak, ifade 39'a ilişkin partilerin aritmetik ortalamalarını ve standart sapmalarını değerlendirdiğimizde, Ak Parti'li katılımcıların 3,25 orta puan aralığında ve orta düzey katılmayı temsil ettikleri görülmektedir. MHP'li katılımcıların ise 2,91 orta puan aralığında benzer şekilde orta düzey katılmayı temsil ettikleri görülmektedir. İfadeye verilen cevaplardan yola çıkarak farklılık durumları değerlendirildiğinde Ak Parti'nin 1,033'lük bir standart sapmaya sahip olduğu MHP'nin ise 1,251'lik bir standart sapmaya sahip olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak, küreselleşmenin siyasette bireyi güçlendirmesine ilişkin olarak partililerin verdikleri yanıtlara detaylı olarak baktığımızda, MHP'li katılımcıların Ak Parti'li katılımcılara oranla ifadeye homojen katılım göstermekten uzak olduk oldukları görülmektedir. Bu durum MHP'li katılımcıların hem küreselleşme karşıtı yaklaşımları hem de küreselleşme süreçleri ile ön plana çıkan birey kavramına karşı uzak oluşları ile açıklanabilir. MHP'li katılımcıların birey kavramına uzak oluşlarının temelinde MHP'nin bir ideoloji partisi olması ve milliyetçilik ideoloji çerçevesinde partinin bireyden ziyade devleti ve milleti ön plana çıkaran bir düşünce yapısına sahip olması yatmaktadır. MHP yönetimi ile yapılan mülakatlarda da, birey değil şahsiyetçilik<sup>100</sup>

---

<sup>100</sup> Bkz. 9 Işık Ulusal Doktrini, Hürriyetçilik ve Şahsiyetçilik İlkesi; “İnsanlar için mutluluk her şeyden önce hür olmaya bağlıdır. İnsanlığı aşağılatan en tiksindirici hâl insanların köle olmaları, köle yapılmalarıdır. Biz millî doktrin Dokuz Işık'ta ne başkalarını uşak olarak kullanmayı, ne de başkalarına uşak olmayı kabul eden bir görüşü esas almış bulunmaktayız. İnsanları aşağılatan, en tiksindirici hâl olan, köleliğe karşıyız. Türk milletinin, Türk toplumunun her manada özgür olmasıyla mutlu olacağına, yükelebileceğine inanmaktayız. Bu bakımdan her ne bahane ile olursa olsun, her ne isim altında olursa olsun insanları hürriyetsizliğe sürükleyen her çeşit davranışa karşıyız... Hürriyetçilikle beraber şahsiyetçiliği de esas alan bir ideolojinin mensupları bu ilkeye sıkı sıkıya bağlı olmalıdır. Yöneticisinden, üyesine kadar herkes bu ilkeye dikkatle sarılmalıdır. İnsanlar şahıslarına karşılıklı saygı ve karşılıklı teminat içinde bulunmalıdırlar. İnsanlar her zaman hakarete uğrarlarsa, her zaman haklarından emin durumda bulunmazlarsa, o insanların o memleket içinde faydalı olmalarının huzur içinde olmalarına ve mesut olmalarına imkân yoktur.” “Kişi ve toplumun huzur ve mutluluğu önündeki bütün engellerin aşılması, temel hak ve özgürlükler ile hukukun üstünlüğünün teminat altına alınmasını devletin en temel görevi kabul eden bir anlayışı içeren “hürriyetçilik ve şahsiyetçilik” (MHP Programı, 08.10.2009).

vurgusu yapılması bu durumun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Nitekim “şahsiyetçilik” yönünde yapılan vurgunun da bireyin huzur ve mutluluğu için milletin ve devletin refahını önplana çıkarmaktadır. Ayrıca bu aşamada belirtmek gerekir ki, ifadeye ilişkin katılım düzeylerinde “katılma” ya da “katılmama” yönünde homojen bir dağılım görülmemesi, parti içerisinde birey eksenli farklı düşüncelerin var olduğunu göstermektedir.

Ak Partili katılımcıların ise MHP’li katılımcılara göre daha homojen ve pozitif bir katılıma sahip oldukları şekil 28’den görülmekte ve tablo 101’den toplamda %41’lik bir katılma oranı ile teyit edilebilmektedir. Küreselleşmenin siyasette bireyi güçlendirmesine ilişkin olarak Ak Parti’de katılma oranlarının nispeten daha fazla olması hem parti politikalarının hem de parti tabanının küresel siyasete ılımlı bakması ile açıklanabilmektedir.

### **3.6.3 Nitel ve Nicel Verilerin Birlikte Değerlendirilmesi**

Ak Parti ve MHP örnekleri çerçevesinde parti tabanlarına yapılmış olan anket ve partilerin yönetim kadrolarına yapılmış olan mülakat çalışmalarının birlikte değerlendirilmesi her iki grubun “küreselleşme yaklaşımları”, “küresel sorunların etkilerine bakışı”, “küreselleşmenin siyasi parti politikalarına etkileri” çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Bu doğrultuda parti üyelerinin küreselleşme yaklaşımlarını ve algılarını ortaya koyan şu ifadelerden “13. Küreselleşmeye şüphe ile yaklaşılmalıdır.” “14. Küreselleşmenin olumlu-olumsuz yönleri dikkate alındığında; küreselleşme karşıtı bir yaklaşıma sahip olunmalıdır.”, “22. Küreselleşme demek, batının ekonomik egemenliği altına girmek demektir”, “25. Küreselleşme kültürel yapımızı olumsuz yönde etkilemektedir.”, “26.Zamanla dünyadaki tüm sınırların kalkması ve küresel bir kültürün oluşması, Türkiye için olumlu bir gelişmedir.”, “27. Küreselleşme demek, batının ekonomik egemenliği altına girmek demektir.”, “33. Küresel siyasal hâkimiyete karşı siyasi kurumlarımızı güçlendirmeliyiz.” yola çıkarak;

Ak Partili üyelerin anket analizleri ile mülakat yapılan parti yöneticilerinin aynı doğrultuda küresel yaklaşımına sahip oldukları görülmektedir. Araştırmaya Ak Parti’den dâhil olan her iki grubun da partinin genel politikaları ile uyumlu bir şekilde

küreselleşmeye ılımlı bakan, küreselleşmeyi bir tehdit olarak algılamaktan ziyade, küreselleşmeyi kaçınılmaz olarak yaşanan bir süreç olarak değerlendiren ve bu süreç içerisinde fırsatlara odaklanan bir yaklaşıma sahip olduklarını söylemek mümkündür. Nitekim bu durum, ankete katılan Ak Parti üyelerinin küreselleşmeye karşı yaklaşımlarını değerlendiren ifadelerle verdikleri yanıtlarla da doğrulanmaktadır. Küreselleşmeye karşı olumsuz bir yaklaşım içeren 13, 14, 25 ve 27 numaralı ifadelerle katılım oranları düşmekteyken, 22, 26 ve 33 no'lu ifadelerle katılım oranlarında artış görülmektedir.

Bu noktada ayrıca belirtilmesi gerekir ki, ifade 26 ve 33'te yer aldığı şekliyle dünyada tüm sınırların kalkması ve küresel bir kültürün oluşması ve küresel siyasi hâkimiyet karşısında siyasi kurumlarımızı güçlendirmeliyiz gibi ifadelerle katılım oranları yüksek gözükse de, “kesinlikle katılma”ya dair oranlarda keskin düşüşler görülmektedir. Bu durum her ne kadar küreselleşmeye ilişkin politikalara ılımlı bakılıyor olsa da kültür, ulusal sınırlar gibi muhafazası geleneklerden, dinden ve tarihsel perspektiften gelen değerler konusunda milliyetçi-muhafazakâr ve milliyetçi hassasiyetlerin harekete geçtiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Nitekim tablo 15'i referans alarak Ak Parti içerisindeki katılımcıların %8,5'nin kendisini milliyetçi olarak tanımladıkları ve %21,3'ünün ise kendisini milliyetçi-muhafazakâr olarak tanımladıkları bilinmektedir. Dolayısıyla parti içerisinde bu şekilde farklı eğilimlerin varlığı Ak Parti'yi özellikle küreselleşme yaklaşımlarına ilişkin olumsuz ifadelerde “katılma” düzeyinde değilse de “kesinlikle katılma” düzeyindeki düşüşlerle nispeten yakınlaştırmaktadır.

MHP'li üyelerin anket analizleri ve mülakat yapılan parti yöneticilerinin cevapları küreselleşme yaklaşımları çerçevesinde birlikte değerlendirildiğinde ise küreselleşme yaklaşımlarına ilişkin gruplar arasında bir doğrusallık olmakla birlikte, bu doğrusallık Ak Partili grupta olduğu kadar net değildir. Daha detaylı bir şekilde açıklamak gerekirse, ankete katılan MHP'li parti mensuplarının küreselleşme yaklaşımlarını değerlendiren 13, 14, 22, 25 ve 27 no'lu olumsuz ifadelerle katılım oranları yüksek çıkarken, 26 ve 33 no'lu ifadelerle katılım oranlarının düştüğü görülmektedir. Bu durum MHP'li parti üyelerinin küreselleşme karşıtı bir yaklaşıma sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Ancak hem MHP'nin parti programları hem de mülakat yapılan parti yöneticilerinin küreselleşme yaklaşımları birlikte değerlendirildiğinde partinin yönetim



kadrosunun küreselleşme karşıtı bir yaklaşıma değil, şüpheli bir yaklaşıma sahip oldukları anlaşılmaktadır. Diğer bir ifade ile MHP’li yöneticilerle yapılan mülakat çalışmaları ve parti programlarından yola çıkılarak; küreselleşmenin iletişim ve bilişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmeler sonucu hayatın her alanına girdiği ve bu durumun küreselleşmeyi ve etkilerini kaçınılmaz kıldığı görüşünün hâkim olduğunu söylemek mümkündür. Ancak yönetim kadrosu küreselleşmeye ve getirdiklerine karşı temkinli olmak yönünde bir görüş sergilerken, parti tabanında bu durum küreselleşme karşıtlığı olarak kendisini göstermektedir.

Parti tabanının küresel sorunlara ve bu sorunların etkilerine bakışını değerlendirmeye yönelik ele alınan “18. Küreselleşme olgusu dünyada insan hakları standardını yükseltmektedir.”, “19. Küreselleşme olgusu Türkiye’de insan hakları standardını yükseltmektedir.”, “20. Küresel ekonomik ilişkilerin artması Türkiye’nin ekonomik gücünü arttırmaktadır.”, “21. Türkiye ekonomisi, küreselleşmeden olumsuz yönde etkilenmektedir.”, “23. Küresel ekonomik ilişkilerin gelişmesi dünyada yoksulluğu arttırmaktadır.”, “24. Küresel ekonomik ilişkilerin artması Türkiye’deki yoksulluğu arttırmaktadır.”, “27. Küresel çevre politikalarına uyum sağlamak, Türkiye’deki çevre sorunlarının iyileşmesini sağlayacaktır.”, “28. Küreselleşme ile hem bireyler hem de siyasi partiler çevre sorunlarına karşı daha duyarlı hale gelmiştir.”, “29. Çevre sorunlarının küreselleşmesi Türkiye’deki çevre sorunlarını da arttırmaktadır.”, “30. Türkiye’de yaşanan terör olaylarında küresel siyasetin de etkisi vardır.”, “31. Küresel siyasal aktörlerin (ABD, Çin, Birleşmiş Milletler, IMF, OECD,...vb) hakimiyeti terörü de küreselleştirmektedir.” “34. Küreselleşme ulus- devletlerin uluslararası arenadaki konumunu olumlu yönde yeniden yapılandırmaktadır.”, “35. Küresel sivil toplum örgütlerinin uluslararası politikada etkinliğinin artması ulus-devletlerin önemini azaltmaktadır.”, “40. Küreselleşme karşısında bireyler kendilerini ait hissettikleri kimlikleriyle tanımlamaktadırlar.” Bu ifadeler ve parti yönetim kadroları ile yapılan mülakat çalışmaları birlikte değerlendirildiğinde;

Ak Parti’den ankete katılan üyelerin küresel sorunların etkilerine ilişkin verdikleri yanıtlarının, parti politikaları, lider söylemleri ve mülakata katılan parti yöneticilerinin görüşleri ile hemen hemen aynı doğrultuda olduğunu söylemek mümkündür. Küresel sorunlar kapsamında ankete katılan parti üyelerinin ve mülakata katılan yönetim

kadrosunun; küreselleşme ile dünyada ve Türkiye’de insan hakları standardının yükselmesine, küresel ekonomik ilişkilerinin artmasının Türkiye ekonomisini olumlu yönde etkilemesine, küreselleşmenin etkisi ile hem dünyada hem de Türkiye’de zamanla çevre sorunlarının ortadan kalkacağına, küreselleşme ile ulus-devlet yapılanmalarının pozitif yönde yeniden yapılanmakta olduğuna ve küreselleşme ile bireyin kendisini ait hissettiği kimlikte tanımlamasına ilişkin ifadeler aynı doğrultuda ve pozitif yönde katılmalarının gerçekleştiği görülmektedir. Bu durum, Ak Parti mensuplarının genel parti politikaları ile uyumlu bir şekilde ve küreselleşme taraftarı yaklaşımları çerçevesinde, küreselleşme ile gelen sorun alanlarının çözümünün yine küresel arenada gerçekleşeceğine ve küreselleşme ile gelen kimi zaman yaptırım ya da dayatma gibi algılanan durumların, çoğu zaman hayat standardını yükseltme kapsamında Türkiye’yi olumlu yönde şekillendirdiği düşüncelerine dayandırılabilir. Ancak küresel ekonomik ilişkilerinin artmasının Türkiye ekonomisini olumlu yönde etkilemesi, küreselleşmenin dünyada ve Türkiye’de yoksulluğu attırdığı, küreselleşmenin etkisi ile hem dünyada hem de Türkiye’de zamanla çevre sorunlarının ortadan kalkacağı yönündeki çapraz sorularla test edilmiş ifadeler<sup>101</sup> de, “kesinlikle katılma” düzeyindeki görülen orantısız düşüşler, Ak Parti tabanını MHP tabanı ile nispeten yakınlaştırmıştır.

Türkiye’de yaşanan terör olaylarında küresel siyasetin etkisinin olması ve küresel siyasal aktörlerin hâkimiyetinin terörü de küreselleştirdiği yönündeki ifadeler katılımın fazlalığı ortak tehdit algılaması karşısında küreselleşme taraftarı bir yaklaşım sergilenemediğini ortaya koymaktadır. Her ne kadar küreselleşme ve terör etkileşimine ilişkin ifadeler katılım MHP’li üyelerin katılımlarına göre biraz daha düşük oranda görünse de, Ak Partili üyelerin diğer küreselleşme ifadelerine katılımlarının orantısallığı ile kıyaslandığında terör konusunda biraz daha farklı bir tehdit algılayışının olduğu dikkati çekmektedir. Bu durum yukarıda küreselleşme yaklaşımlarına bakış kısmında da ifade ettiğimiz gibi Ak Parti içerisinde farklı sağ siyasi eğilimlerin varolması ile açıklanabilmektedir.

MHP’den ankete katılan üyelerin küresel sorunların etkilerine ilişkin verdikleri yanıtlar, parti politikaları, lider söylemleri ve mülakata katılan parti yöneticilerinin görüşleri ile

---

<sup>101</sup> Bunlar sırasıyla; 20, 21, 23, 24, 27, 28 ve 29 no’lu ifadelerdir.

birkaç noktada birden farklılık göstermekle birlikte hemen hemen aynı niteliktedir. Bu çerçevede MHP’li katılımcıların Ak Partili katılımcıların tam tersine küresel sorunlara dair Türkiye ekonomisinin küreselleşmeden olumsuz yönde etkilendiği, küresel ekonomik ilişkilerin gelişmesinin dünyada ve Türkiye’de yoksulluğu arttırdığı, küresel çevre sorunlarının Türkiye’yi olumsuz yönde etkilediği, Türkiye’de yaşanan terör olaylarının da terörün küreselleşmesinin etkisinin olduğu gibi olumsuz ifadelere katılım oranları fazla olmuştur.

Ayrıca MHP’li katılımcıların parti yönetim kadrosunun aksine küreselleşmenin ulus-devletin uluslararası arenadaki konumlarını olumlu yönde yeniden yapılandığı yönündeki ifadeye katılım oranlarının düşük olduğu görülmektedir. Nitekim MHP’den mülakatlara katılan yönetici kadro, küreselleşmenin ulus-devletin konumu yeniden yapılandığı yönünde ifadelerle ulus-devlete ilişkin dönüşümcü bir yaklaşım ortaya koymaktadırlar.

Küreselleşmenin parti siyasetine olan etkilerini değerlendirmeye yönelik olarak ele alınan “15. Mensubu olduğum siyasi parti küresel siyasal sistemle uyumlu politikalar takip etmektedir.”, “16. Mensubu olduğum siyasi parti küresel siyasal sisteme ilişkin politikalara olumsuz yaklaşmaktadır.”, “17. Küreselleşme kaçınılmaz olarak siyasi partilerin politikalarını etkilemektedir.”, “32. Türkiye’deki siyasi kurumların, küresel siyasete uygun şekilde yeniden yapılandırılmasına ihtiyaç vardır.”, “36. Küresel sivil toplumun gelişmesi ulusal siyasi partilerin toplumsal kapsayıcılığını azaltmaktadır.”, “37. Küresel sivil toplum örgütlerinin güç kazanması parti siyasetini de güçlendirmektedir.”, “38. Küreselleşme partilerin siyasi söylemlerini birbirlerine yakınlaştırmaktadır.”, “39. Küreselleşme siyasette bireyi güçlendirmektedir.” ifadeleri için;

Ak Parti’den araştırmaya katılan parti üyeleri ve mülakata katılan yönetim kadrosu ortak bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda her iki grubunda mensubu oldukları siyasi partinin küresel siyasal sistemle uyumlu politikalar takip etmesinden memnun olduklarını söylemek mümkündür. Hatta mülakatlar ve ankette yer alan ifadeler çerçevesinde bu durumun siyasi partinin başarısı ve Türkiye’nin dünyada sözü geçen ülkeler arasında sayılabilmesi için bir gereklilik olduğunu ortaya koydukları görülmektedir. İfade 16’da yer alan küresel siyasal sisteme ilişkin politikalara katılmama yönündeki ifadeye katılım

oranlarının düşük olması da Ak Parti'deki parti tabanı ve yönetim kadrosu ilişkisinin birbirleri ile orantılı olduğu sonucunu vermektedir. Fakat aynı ifadeler doğrultusunda parti tabanının “kesinlikle katılıyorum” düzeyini kullanmakta çekimser kalması, hatta bazı ifadeler için MHP'nin parti tabanı ile yaklaşık olarak aynı değerlere sahip çıkması dikkat çekicidir. Nitekim “katılıyorum” ve “kesinlikle katılıyorum” düzeyleri arasındaki bu farklılaşma, Ak Parti tabanında yer alan “milliyetçi” ve “milliyetçi-muhafazakâr” eğilimlerin (tablo 15) etkisi olarak görülmektedir. Bu durum küreselleşme ve parti siyaseti etkileşimi noktasında 17, 36 ve 38. ifadelerle net olarak örneklendirilebilir.

İfade 17 için bu süreci ele aldığımızda, küreselleşmenin kaçınılmaz olarak siyasi partilerin politikalarını etkilemesine ilişkin olarak, Ak Partili katılımcıların parti yönetimi ile yapılan mülakatlara paralel olarak pozitif yönde bir katılımının olduğu görülmektedir. Yaklaşık %42'lik bir oranda “katılıyorum” ifadesine yönelik bu katılım, ifadeye “kesinlikle katılma” düzeyinde yaklaşık olarak %10'lara düşmekte ve MHP'li katılımcıların katılım yüzdelerine yaklaşmaktadır. İşte bu durum ifade 36 ve 38'de de benzer şekilde görülmektedir ve daha önce de ifade edildiği üzere parti içerisinde yer alan milliyetçi ve milliyetçi-muhazakar siyasi eğilimlere bağlanmaktadır.

Ankete MHP'den katılan parti üyeleri ve mülakat yapılan yönetim kadrosu birlikte değerlendirildiğinde ise parti yönetim kadrosu ile olan uyumluluk ve Ak Parti'deki katılım oranlarına yakınlık dikkati çekmektedir. Küreselleşmenin kaçınılmaz olarak içerisinde bulunulan bir süreç olduğunu kabul eden MHP'li katılımcılar, takip edilen politikaların küresel siyasi sisteme uygun olmasının şart olmaması birlikte, küresel siyasetin göz önünde bulundurulmadan herhangi bir siyasi süreci izlemenin mümkün olmayacağını belirtmektedirler. Bu durumu parti yönetim kadrosunun küreselleşmeye karşı sahip olduğu şüpheli yaklaşımla açıklamak mümkündür. Ayrıca MHP'li tabanın küresel siyaset-parti siyaseti etkileşimine ilişkin ifadelerde (ifade 15 ve 16'dan hareketle) homojen bir katılım göstermemesi, partilerinin küresel siyasi sistemle uyumlu olması ya da olmaması noktasında farklı görüşlere sahip olduklarını ortaya koymaktadır. MHP'li parti tabanı içerisinde farklı siyasi eğilimlere mensup görüşler yok denecek kadar azdır. Bu neden parti içerisinde var olan görüş farklılıklarını Ak Parti'de olduğu farklı siyasi eğilimlere bağlamak mümkün değildir. Ancak bu durum özellikle Devlet Bahçeli'nin genel başkanlığı sonrası süreçte yaşanan MHP'de dönüşüm

çerçevesinde görüşlerin değişmesi ya da anlamlandırmaya yönelik çabalar çerçevesinde belirsizleşmesi olarak değerlendirilebilir.

Küreselleşme ve parti siyaseti etkileşimine ilişkin olarak dikkate değer bir diğer bulgu ise anket ve mülakat çalışmalarına dâhil olan her iki parti mensubu grubun da küreselleşmenin kaçınılmaz olarak parti politikalarını etkilemesi, Türkiye'deki siyasi kurumların, küresel siyasete uygun şekilde yeniden yapılandırılmasına olan ihtiyaç, küresel sivil toplum örgütlerinin güç kazanmasının parti siyasetini güçlendirdiği ve küreselleşmenin partilerin siyasi söylemlerini birbirlerine yakınlaştırdığı yönündeki ifadeler katılım oranlarının birbirine çok yakın olmasıdır. Bu durum Ak Parti için genel olarak küreselleşmeye ılımlı bakışın ve küreselleşme taraftarı yaklaşımın etkisi şeklinde değerlendirilebilir. MHP için ise bu durumu yönetim kadrosu ve parti tabanının da ayrı ayrı ele almanın daha sağlıklı olacağı düşünülmektedir. Çünkü parti yönetim kadrosunun küreselleşmeye karşı yaklaşımı 15,17, 32, 36, 37, 38 ve 39. ifadeler bazında şüpheli olmaktan ziyade “dönüşümcü” bir içerikle kendisini göstermektedir. Buna mukabil parti tabanının ilgili ifadeler katılım oranlarındaki pozitif artış ile küreselleşme parti siyaseti etkileşimine ilişkin yaklaşımlarının küreselleşme karşıtlığı yerine şüpheli bir içerikle ön plana çıkmaları yönünde ifade edilebilir.

## SONUÇ

Günümüz dünyasının sosyal, siyasi ve ekonomik ilişkilerini etkileyen temel faktörlerin başında gelen küreselleşmenin ortaya çıkışı, modern dönem üzerine yoğunlaşan eleştirel düşünceden önemli ölçüde beslenmiştir. Belirli bir tarihsellik içinde şekillenen bu ilişkide, küreselleşmenin bir olgu mu yoksa bir süreç mi olduğu konusunda önemli tartışmalar söz konusu olsa da bu, onun insanlık tarihinin belirli bir dönemine hâkim olan paradigmatik bir kırılma olduğu gerçeğinin üstünü örtmemektedir.

Nitekim küreselleşme olgusu/süreci olumlu ve olumsuz birçok zıtlığı bünyesinde barındırması sebebiyle bu kavramı genel geçer bir anlamlılığa kavuşturmak da kolay olmamaktadır. Sürecin çok boyutluluğu ve etki alanlarının genişliği, yüklenen anlam çeşitliliğini arttırmaktadır. Ayrıca küreselleşme üzerinde birbirleri ile çelişen çok sayıda farklı tarihlendirmeler, kavramsallaştırmalar, kuramlar ve yaklaşımlar bulunmaktadır.

Bu çerçevede Stoa düşüncesinde görülen dünya devleti fikrinin yeniden dirilişine hizmet ettiği düşünülen bir olgu/süreç olarak küreselleşme kavramının karşılığı bağlamında, ilk izlerinin on altıncı yüzyılda, son dönem büyük kırılmasının ise 1980'li yıllarda tüm dünyada genel kabul gören serbest piyasa ekonomisi ve neo-liberal uygulamalar ile ortaya koyduğu bilinmektedir. Bu kapsamda bir olgu/süreç olarak küreselleşme oldukça fazla sayıda taraftara sahipken, kavrama daha yapısal bir yaklaşım sergileyenler için bu olgu/süreç aslında bir aldatmacadan ibarettir. Batı-merkezli bir yayılcılık eleştirisinden beslenen bu karşıt görüş, küreselleşmenin aslında emperyalizmin yeniden kurgulanmasından başka bir şey olmadığını iddia etmektedir.

Hem taraftarları hem karşıtları hem de dönüşümcü yaklaşımları açısından önemli avantaj ve dezavantajları bünyesinde barındıran küreselleşme ekonomik ilişkiler sistemi temeline dayanıyormuş gibi görünse de, bu görünürlüğe toplumsal ve siyasal ilişkiler ağının eşlik ettiğini hatta tamamladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Buradan hareketle küreselleşmenin sacayakları olarak nitelendirilen serbest piyasa ekonomisi, neo-liberal ideoloji ve teknolojik gelişmelerin şekillendirdiği bir toplumu ve bu toplumu yönetecek bir siyasa yapım yönteminin varlığı zorunlu gözükmektedir. Nitekim küreselleşme olgusuna çok boyutlu bir yaklaşım getiren Giddens (2000b: 42), da

ekonomik faktörlerin yanında sosyo-kültürel ve siyasi analizlere de yer vererek, süreci bu farklı boyutlar üzerinden değerlendirmenin daha sağlıklı olacağını belirtmektedir. Bu kapsamda, ekonomik küreselleşme ile birlikte sadece dünya piyasa sistemindeki kurumların değil, aynı zamanda toplumsal ve siyasal alandaki yapıların da değiştiği görülmektedir. Dünya üzerinde sınırların olmadığı bir ekonomik düzenle birlikte, toplumsal hayatta değişmekte, klasik siyasi yapı ve kurumlar değişime uğramaktadır. Bu durumun temel sebebi küreselleşmenin ekonomik boyutunun etrafında siyasi ve kültürel süreçlerin cereyan etmesi olarak da ifade edilebilir.

Küreselleşmenin getirmiş olduğu bir diğer boyut ise kültürler arası etkileşimin bir aracı olmasıdır. Kültürler arası etkileşimin gelişmesinde en büyük etken olarak son yıllarda iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmeler gösterilmektedir. Ayrıca küreselleşmenin kültürler arası etkileşimin yanı sıra, eşzamanlı olarak toplumlar arasındaki farklılaşmaları ve yerelleşme olgusunu gündeme getirmesi de dikkat çeken bir durum olarak görülmektedir. Küreselleşme ile kültürel alanda meydana gelen birbirine zıt bu iki gelişmenin aynı zamanda küreselleşmenin kendi içinde yaşadığı çelişkileri ortaya koyduğu iddia edilmektedir.

Küreselleşme ile birlikte evrensel kültürel kodların gelişmesi, milli kültür öğelerinin günlük hayatın dışında kalması önemli öngörüler arasında yer almaktadır. Bu çerçevede gündeme gelen küresel toplum ve küresel kültüre gidişin, ulus-devlet anlayışının sona erışı olarak görülmesi, ulus kavramında meydana gelen anlam farklılaşmaları, vb... gibi tartışmalar, küreselleşmenin sosyo-kültürel boyutunun yanı sıra siyasi boyutunda da farklı etkileşimleri meydana getirmektedir (Şahin, 2007: 93). Küreselleşmenin siyasi boyuttaki etkilerini genel olarak “ulus-devlete yönelik tartışmalar”, “egemenlik”, “iktidar gücü”, “siyasi kurumların yeniden yapılanma ihtiyacı”, “demokrasi” ve “siyasi partiler” gibi kavramlarda meydana gelen anlam ve/veya kapsam değişikliği, başlıkları altında toplamak mümkündür.

Yirminci yüzyılın ortalarından itibaren teknolojinin, gösterdiği inanılmaz gelişmeler küreselleşmenin de hız kazanmasını sağlamıştır. Teknolojik gelişmelerin aynı zamanda zaman ve mekân sıkışması oluşturarak, ekonomik gelişmelerle birlikte, siyasi sınırları adeta ortadan kaldırmasına sebep olduğu söylenebilir. Bilişim teknolojilerindeki gelişmenin yanı sıra Doğu Bloğunun yıkılmış olması ve neo-liberal uygulamaların genel

kabul görmesi gibi önemli gelişmeler küreselleşmenin günümüzde daha fazla ilgi çeken olgular arasında yer almasını sağlamıştır. Yaşanan bu gelişmeler, sınır ve mesafelerin aşılmasıyla toplumlararası, etkileşimleri eskiye kıyasla daha ileri boyutlara taşımıştır. Bu etkileşim süreci var olan ekonomik, toplumsal ve siyasi yapılanmaları önemli ölçüde değişikliğe uğratan etkileri de beraberinde getirmektedir. Öyle ki, yaşanan süreç hükümetlerin ve bu hükümetlerin içerisinde yer alan siyasi partilerin politikalarının da büyük oranda farklılaşmasına sebep olmuş, özellikle 1990'lı yıllardan itibaren birçok siyasi partinin programında küresel süreçlere ilişkin programlar yer almaya başlamıştır.

Küreselleşme süreci ile gelen siyasi sorunlar bu çalışma kapsamında; siyasi meşruiyet sorunu, devletin yeniden yapılandırılması sorunu, küresel ekonomik sistemden kaynaklanan sorunlar, kimlik, çevre, sivil toplum, yoksulluk, terör sorunları ve siyasi kurumların yeniden yapılandırılması sorunu şeklinde dokuz temel başlık altında toplanmıştır. Esasen bu sorunlar sadece yaşadığımız son otuz yıl içinde değil, bütün modern zamanlar içinde ve her dönemde var olmuştur. Son dönemde Sovyetler Birliğinin çözülmesi ve bloklar arasındaki duvarların yıkılmasıyla hız ve yoğunluk kazanan küreselleşme sürecinin, ortaya çıkardığı sorun alanları da tarihte görülmedik bir biçimde küresel düzeye ulaşmıştır. Diğer bir ifade ile ulusal ekonomilerin serbest piyasa ekonomisi aracılığıyla küresel aktörlerin birbirleriyle bütünleşme girişimlerine paralel bir biçimde, sorunlar da küreselleşmiştir.

Küreselleşme ile birlikte ulus-devlet, ulus-devlet yapılanmasını oluşturan alt kurumlar, sivil toplum... vb. tüm yapılanmaların, hayatın her alanında dünyayla entegrasyonu gerektirdiği söylenebilir. Bu çerçevede küresel siyasi süreç, ülkelerin siyasal yapılanmalarını da etkilemektedir. Gerek uluslararası gerekse ulusal alanda ortaya çıkan sorunların çözümü noktasında, siyasi partilerin, küresel siyasal süreçle uyumlu olma zorunluluğu kendini göstermiştir. Çünkü Giddens'in da vurguladığı gibi küreselleşme, sadece "orada" başkalarını ilgilendiren bir süreç değil, aynı zamanda "burada" gündelik yaşamımızın kişisel yönlerini de etkileyen bir süreçtir (Giddens, 2000: 25; 1995: 4). Dünya geneline bakıldığında siyasal yapılanmaların neo-liberal politikalar çerçevesinde yaşanan dönüşüm ile orantılı olarak siyasi parti yapılanmalarının da geçirdiği dönüşümü yine küresel siyasi sürecin doğurduğu sonuçlardan biri olarak değerlendirilebilir.



Küreselleşme sürecine/olgusuna Türkiye eksenli olarak bakıldığında ise, seksenli yılların başından itibaren dışa açılma stratejisi takip eden bir ülke olarak, önce 24 Ocak Kararları ve ardından 1980 darbesi sonrası süreçte ANAP'ın iktidara gelmesiyle birlikte küresel sistemle entegrasyon çabalarının görülmeye başlandığını söylemek mümkündür. Küresel sisteme eklemlenme çabaları ilk olarak, küreselleşmenin temel itici güçlerinden serbest piyasa ekonomisine geçişle sağlanmıştır. Bu, beraberinde neo-liberal ideolojinin hayatın tüm alanlarında kapitalizmle birlikte kendini göstermesiyle yaygınlaşmıştır. Aynı dönemde küresel siyasi sisteme paralel şekilde yeni-sağ politikaların Türkiye'deki yüzü olan Özal, ülke içerisinde var olan farklı siyasi eğilimleri ANAP çatısı altında merkezde toplamak istemişse de tam anlamıyla başarılı olamamıştır. Bu minvalde seksenlerle başlayan yapısal dönüşüm, doksanlarla birlikte siyasi ve ekonomik anlamda yaşanan önemli değişikliklerle birlikte kendini göstermeye devam etmiştir. Siyasi anlamda Özal ve sonrası dönemde “merkez” seçmen tabanının, sağ siyasi partilere yöneldiği görülmektedir.

Türkiye ANAP'lı yıllar sonrasında, 2002'ye kadar koalisyon hükümetleri ile yönetilmiştir. Koalisyon hükümetleri dönemi her ne kadar ekonomik, siyasi ve sosyal krizlerle dolu olsa da küresel sistemle uyum çabalarının, zaman zaman yavaşlamakla birlikte hep devam ettiği görülmektedir. Bu ara dönemde küreselleşme süreçleri ile ilgili en önemli konuları, DYP-SHP koalisyon hükümeti döneminde 1995 yılında Gümrük Birliğine girilmesi<sup>102</sup>, DSP-MHP-ANAP hükümetleri döneminde, AB Katılım Ortaklığı Belgesi'nin onaylanması ve bu doğrultuda, Anayasanın 90. maddesinde yapılan değişiklikle temel hak ve özgürlüklerle ilgili uluslararası antlaşmaların ulusal mevzuatın üzerinde olduğunun hükme bağlanması olarak sıralamak mümkündür.<sup>103</sup>

2002'de Ak Parti'nin tek başına iktidara gelmesiyle, Türkiye seksenli yıllarda ANAP'la yaşadığı hızlı dönüşüm ve küresel siyasetle entegrasyon sürecine bir kez daha girmiştir. Aynı zamanda bu süreç siyasi anlamda, merkez seçmen kitlesinin, sağ bir siyasi parti de

---

<sup>102</sup> Tansu Çiller Başkanlığında 51. Hükümet programında, “Gümrük Birliği'nin tamamlanması ile 6 Mart 1995 tarihli Avrupa Birliği Ortaklık Konseyi kararı ile 22 yıl süren geçiş dönemi tamamlanarak, 1996 yılı başında Gümrük Birliği ve AB'ye tam üyelik sürecinde önemli bir adım atılmıştır. Gümrük Birliği Kararı ile Türkiye tek yanlı olarak tam üyelerinkine yakın yükümlülükler üstlenirken, tam üye olmadan Gümrük Birliği'ne giren ilk ve tek ülke olmuştur (Topal, 2009: 13-22).

<sup>103</sup> Ayrıca 2001 Ekim'inde gerçekleşen Anayasa değişiklikleri ile düşünce ve ifade özgürlüğü, işkencenin önlenmesi, demokrasi, kişi hürriyeti ve güvenliği, haberleşme, yerleşme ve seyahat özgürlüğü, dernek kurma özgürlüğü ve kadın-erkek eşitliği alanlarında yeni hükümler gündeme gelmiştir (Tezcan, 2002: 147).

(muhafazakâr-demokrat) kendini bulmasına tanıklık etmiştir. 2002 yılını takip eden süreçte, Ak Parti iktidarının temel bir aktör olarak küresel sisteme uyum ve bütünleşme aşamasında üstlendiği rol, siyaset kurumunun küresel alanda oynadığı rolü oldukça önemli derecede etkilemiş ve belirleyici kılmıştır.

İki binli yıllarda küreselleşme süreci içerisinde yaşanan dönüşüm siyasi açıdan, bireylerin ya da vatandaşların seçim ve temsil mekanizmaları aracılığıyla denetledikleri siyaset yapma alanını, ülke düzeyinden küresel düzeye taşımıştır. Bu genişleme, siyasetin başlıca aktörleri olan siyasi partilerin yanında sivil toplum örgütlerinin, baskı gruplarının ve diğer farklı oluşumların da yer alabilmesi olarak ifade edilebilir. Bu çerçevede küreselleşme, özgürlüklerin ve demokrasinin güvencesi olarak görülen serbest piyasanın alanını genişletirken, siyasetin alanını da çeşitlendirmekte, farklılaştırmakta ve farklı oluşumlarla rekabeti arttırırken bireylere siyasete dahil olmak için farklı imkânlar sunabilmektedir. Diğer bir ifade ile küresel siyasal süreç içerisinde yer alan kuruluşlar eskiden olduğu gibi sadece devletler ya da büyük uluslararası şirketler nezdinde değil, başta siyasi partiler olmak üzere, sivil toplum örgütlerini, baskı gruplarını içerebilecek şekilde genişlemiştir. Bu sürece paralel olarak bireylerin/vatandaşların talepleri ve beklentileri farklılaşmıştır. Dolayısıyla da siyasi partilerin oluşturdukları/oluşturacakları politikaların ve programların küresel düzeyde olmasını iktidara gelebilmeleri için neredeyse zorunlu kılmıştır. Bu kapsamda bir siyasi partinin başarılı olabilmesi için hem küresel siyasi sistemle uyumlu politikalar takip etmesi hem de sahip oldukları seçmen kitlesinden kopmamaları, temsil niteliklerini kaybetmemeleri gerekmektedir.

Küreselleşmenin Türkiye'deki sağ siyasi partilere etkilerini Ak Parti ve MHP örnekleri üzerinden ele alan bu çalışma, küreselleşmenin etkilerinin siyasi parti politikalarına ve parti tabanına yansımaları üzerine odaklanmıştır. Çalışmanın gerek hipotezinin doğruluğunu test etmek ve gerekse araştırma sorularını cevaplandırmak bağlamında, üçüncü bölümde detaylı olarak yer verilen nitel ve nicel araştırma yöntemleri (karma yöntem) bir arada kullanılmıştır.

Bu doğrultuda çalışmanın hipotezi olan *“Parlamentodaki sağ siyasi partilerin programlarında yer alan ve lider söylemlerinde kendini gösteren küreselleşme politikaları, küresel siyasal sistemle uyumlu olduğu ölçüde ve büyük oranda parti*

*tabanlarının görüşlerini yansıttığı sürece siyasi partileri başarılı kılmaktadır.*” ifadesi temel araştırma sorusunun da yanıtlanması bağlamında doğrulanmaktadır.

Temel araştırma sorusu olan “*Parlamentodaki sağ siyasi partilerin programlarında yer alan ve lider söylemlerinde kendini gösteren küreselleşme politikaları parti tabanlarının görüşlerini yansıtıyor mu?*” sorusunun cevabı ise alt araştırma sorularının yanıt bulması ile birlikte, çalışmanın bulguları kapsamında ele alınmakta ve yanıtlanmaktadır.

- Çalışmanın bulguları içerisinde öncelikle belirtilmesi gereken, dünyada son otuz-kırk yılda yaşanan çok yönlü, çok boyutlu ve dolayısıyla çok aktörlü gelişmeleri anlamlandırabilmek için kullanılacak kavramlar arasında en açıklayıcısının, kapsayıcısının ve yapılan literatür çalışmaları çerçevesinde kabul görmüş olanlarından birinin “küreselleşme” kavramı olduğudur.

- Farklı yaklaşımları ve boyutları bünyesinde barındıran bir kavram olarak küreselleşme, olumlu-olumsuz yönleri ile farklı bölgelerde, ülkelerde hatta kurum ve/veya kuruluşlarda farklı etkiler yaratabilmektedir. Bu nedenle küreselleşme kavramı baz alınarak yapılan çalışmaların genele yayılarak değerlendirilmeye çalışılması anlamlı sonuçların ortaya çıkması konusunda yanıltıcı olabilir. Nitekim yapılan bu çalışmada konu sınırlandırmasına gidilirken bu durum dikkate alınmıştır.

Bu bağlamda ilk araştırma sorusu olan, *küresel siyasal dönüşüm, Türkiye’de sağ siyasi partileri nasıl etkilemektedir?* Sorusunun yanıtı çerçevesinde çalışmanın bulguları şu şekilde sıralanabilir:

- Siyaset sahnesine çıkmalarından bu yana farklı alanlarda eleştiri konusu olan siyasi partilere yönelik olarak, özellikle 1980’lerden itibaren kapsamlı ve yaygın kabul gören eleştirilerin gündeme geldiğini söylemek mümkündür. Seçmensiz partiler, seçmenle bağları kopmuş partiler, apolitik siyasi partiler, temsil edemeyen partiler, dahası partisiz seçmenler nitelermeleri küresel siyaset sürecinin ana temaları haline gelmiş ve bu bağlamda bir temsil krizinden söz edilmeye başlanmıştır. Türkiye’deki siyasi partilerin birçoğu içinde bu nitelermeler ve eleştiriler geçerli sayılabilir. Nitekim toplumda var olan mevcut dağınık talepleri, sistemin çözüm üretici mekanizmalarına iletmekle yükümlü olan siyasi partilerin büyük çoğunluğu, küresel siyasi süreçler çerçevesinde yaşanan dönüşüme uyum sağlayamamıştır. Bu durum toplumsal talepleri algılama,

kendi tabanlarına eğilme ve küresel siyaset paralelinde taleplere cevap verme, sorunlara çözüm üretme noktasında tıkanıklığın yaşanmasına sebep olmuştur. Türkiye’de özellikle ANAP’lı yıllar sonrasında yaşanan koalisyon süreçlerinde, bir seçim döneminde iktidara gelen partilerin bir diğer seçim döneminde seçmenler tarafında seçim barajının dahi altında bırakılabilmesi, yaşanan tıkanıklığın ve seçmenin kendisini temsil edecek siyasi parti arayışının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

- Türkiye’de sağ siyasi partilerin küresel sistemden etkilenmeleri, küreselleşme yaklaşımlarına bakışları, ideolojileri ve sahip oldukları değerler bağlamında farklı siyaset tarzlarını benimseyebildikleri görülmektedir. Nitekim 1980 sonrası ANAP’la başlayan küresel dönüşüm ve devamı olan süreç, siyasi partilerin temel politika ve programlarını birbirlerine yakınlaştırmıştır. Özellikle merkez sağ olarak nitelenen partilerin hitap ettikleri toplumsal tabandan kopmaları, programlarının bulanıklaşması, siyasal çıkarları savunan örgütler olmaktan çıkıp merkezîyetçi, bürokratik ve kitlesel ölçekte bütünleşmeci aygıtlara dönüşmesi, özellikle merkez sağ siyasi partilerin diğer siyasal örgütlerle karşılaştırıldığında bürokratik elitlerin güdümünde olan devletimsi aygıtlara dönüşmesine sebep olmuştur. Nitekim bu partilerin seçmen kitlelerinin de diğer sağ siyasi partilere yönlendikleri görülmektedir.

- Burada bir başka bulgu olarak, diğer sağ siyasi partiler olarak değinilen partiler literatürde genellikle “radikal sağ” başlığı altında geçmektedir. Ancak küresel süreçlerle dönüşen parti yapılanmalarında farklı sağ eğilimlerin (muhafazakâr, liberal, milliyetçi gibi) nispeten fazla olmasının dışında uygulamış oldukları veya hali hazırda uygulamakta oldukları radikal nitelikli ve/veya sistem karşıtı bir politika, uygulama ya da söylem görülmemektedir. Bu durum sağ siyasi partilerde 1980 sonrasında küresel siyasi dönüşümler çerçevesinde bir başka bulgu olarak ele alınabilir. Bir diğer ifade ile küresel siyasi dönüşüm süreci sağ siyasi partilerin radikal olarak ifade edilebilecek katı siyasi düşünce kalıplarını ya da ideolojilerini büyük oranda dönüştürmüştür.

- Ancak belirtilmesi gerekir ki, bu dönüşüm ideolojilerin ya da farklı dünya görüşlerinin değil, aşırılıkların ortadan kalkmasını sağlamıştır. Milliyetçi, İslamcı ya da liberal farklı düşünceler/görüşler bu yumuşama sonrasında siyasal ve toplumsal alanda hala yer almakla birlikte ideolojik bir sapma ya da kaybolma da görülmemektedir. Bu bağlamda, küreselleşme ile Türkiye’de “siyasetin yeni bir tarzı”nın ortaya çıktığı düşünülebilir.

Nitekim daha önce birbirlerine karşıt konumda olan siyasi partiler, partilerin teşkilatları ya da mensupları yan yana dahi gelemezken, bugün birlikte eylem dahi yapabildikleri görülmektedir<sup>104</sup>.

- Küreselleşme ile Türkiye'deki sağ siyasi partilerin dönüşümüne bu çalışmanın temel alanlarından birini oluşturan Ak Parti özelinde bakıldığında, partinin kendisini muhafazakâr-demokrat bir siyasi parti olarak tanımlamasının, küresel siyasi sistemle entegrasyonu alanında bir sınırlamaya sebep olmadığı görülmektedir. Hatta bu durum yeni-sağ politikalar kapsamında değerlendirildiğinde küresel siyasi süreçlerle uyumlu olma özelliği daha fazla dikkat çekmektedir. Yapılan mülakat çalışmaları çerçevesinde de Ak Parti'nin, kurulduğu dönem itibari ile geldiği gelenekten belirli alanlarda kopuş yaşadığı, bu kopuşun temelinde ise küresel sistemle bütünleşme ve küresel siyaset içerisinde yer alma amacının olduğu bilinmektedir. Nitekim partinin amacına ulaştığı da görülmektedir. Partinin küresel siyasi süreci sağlıklı bir şekilde okuması oy potansiyelini genişleterek merkez seçmen kitlesinin oylarını da toplamasını sağlamıştır. Küresel sistemle bütünleşme kapsamında geçmişten gelen değerlerden ve siyasi niteliklerden kopmaması var olan toplumsal tabanına da sahip çıkmasını diğer bir ifade ile var olan seçmen kitlesini kaybetmemesini sağlamıştır. Bu durumda sağ bir siyasi

---

<sup>104</sup> 2002 yılında ilk olarak İstanbul Ülkü Ocakları ile İş Partisi gençlik örgütü olan, Öncü Gençlik'in bir araya gelmesiyle oluşan ve "kızıl elma ittifakı" adı verilen sağ ve sol ideoloji mensubu iki partinin biraraya gelişi ve daha sonra bunlara CHP'nin eklenişi, dönemin medyasında sağ ve sol ideolojiyi biraraya getiren bir darbe girişiminden, sol ideolojinin artık ölmüş olduğuna ve sağ-solun radikal-milliyetçi sağda birleştiğine kadar farklı yorumları gündeme gelmiştir. Bkz. [http://www.zaman.com.tr/yorum\\_bir-darbe-modeli-olarak-27-mayis-kizilelma-koalisyonunun-ilk-denemesi\\_695334.html](http://www.zaman.com.tr/yorum_bir-darbe-modeli-olarak-27-mayis-kizilelma-koalisyonunun-ilk-denemesi_695334.html); [http://www.radikal.com.tr/ek\\_haber.php?ek=r2&haberno=5479](http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2&haberno=5479); <http://www.haber10.com/haber/2545/#.Uizj18bIZPs>; [http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ismet\\_berkan/kizil\\_elmanin\\_kac\\_oyu\\_var-758514](http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ismet_berkan/kizil_elmanin_kac_oyu_var-758514); <http://www.haber3.com/ak-partinin-karsisina-kizil-elma-ittifaki-haberi-61082h.htm>. Son erişim tarihi: 03.09.2013.

2013 yılında meydana gelen "gezi parkı olayları" olarak tarihe geçen ve görünürde sadece Taksim'de var olan gezi parkının yerine yapılması planlanan imar planması uygulamaları ve bu kapsamındaki Topçu Kışlası'nın yapılmamasına ilişkin başlayan protestoların, farklı siyasi eğilime sahip birçok STK, Dernek, Gençlik Örgütü gibi toplulukları biraraya getirmesi üzerine yazılan yazılar ve manşetler için Bkz. <http://www.haberler.com/taksim-gezi-parki/>; [http://www.radikal.com.tr/turkiye/taksim\\_dayanismasi\\_gezi\\_parki\\_surecinin\\_hakliligi\\_kanitlanmistir1140318](http://www.radikal.com.tr/turkiye/taksim_dayanismasi_gezi_parki_surecinin_hakliligi_kanitlanmistir1140318); [http://www.radikal.com.tr/turkiye/gezi\\_parkinda\\_inaat\\_icin\\_yurutmeyi\\_durdurma\\_karari\\_kaldirildi-1142823](http://www.radikal.com.tr/turkiye/gezi_parkinda_inaat_icin_yurutmeyi_durdurma_karari_kaldirildi-1142823); <http://haber.stargazete.com/acikgorus/gezi-parki--bir-temsiliyet-krizi/haber-764766>; <http://www.haberler.com/gezi-parki-olaylari-modern-darbe-uygulamasi-4735760-haberi/>. Sonerişimtarihi:03.09.2013.

parti olarak Ak Parti, sađ siyasetin farklı dűşünsel yapılarındaki seçmen kitlesini bünyesinde toplayabilmiştir ki, bu durum yapılan anket çalışması ile de görülebilmektedir. Diğer bir ifade ile siyasi olarak merkez partisi olmamasına karşın yaşanan siyasi süreçler çerçevesinde toplumsal merkezin kendisini bulduğu veya toplumun kendisini ifade ettiğini düşündüğu bir parti olmuştur.

- Küresel siyasal dönüşüm, Türkiye’de sağ siyasi partileri nasıl etkilemektedir? Sorusuna çalışmanın bir diğer örnek alanı olan MHP özelinde bakıldığında ise partinin kendisini milliyetçi ideoloji çerçevesinde tanımlamakta olduğu görülmektedir. Bu tanımlama yapılan anket çalışmaları doğrultusunda parti tabanının siyasi eğilimleri ile de örtüşmektedir. Düşünce sisteminin temelinde yer alan milliyetçilik ideolojisi, partiyi küreselleşme yaklaşımları doğrultusunda ve küresel sisteme bakışı kapsamında “kuşkucu” bir yaklaşıma yönlendirmektedir. Bununla birlikte partinin küreselleşme süreci içerisinde geçirmiş olduğu dönüşümün, hem milliyetçilik anlayışına hem de küreselleşme sürecine dair politikalara farklı yansımaları olmuştur. MHP’nin iktidar ortağı olduğu dönemde, AB uyum yasaları çerçevesinde kapsamlı anayasa değişikliklerini kabul ettiği bilinmektedir. Hatta bu çerçevede uluslararası hukukun ulusal hukuka üstünlüğünün tanınması konusunda yapıcı bir rol üstlenmiş olması, partinin küresel süreçlerle birlikte hem ulus-devletin yapısal dönüşümünü hem de küresel siyaset ile eklemlenmenin kaçınılmazlığını, devletçi bir anlayış içerisinde nispeten kabul ettiğini düşündürmektedir.

Türkiye’nin uzun soluklu partileri arasında yer alan MHP, her ne kadar tarihsel süreç içerisinde değişimler geçirmiş ve bu değişimlerde küresel siyasetin etkileri yer almışsa da, bir ideoloji partisi olması ve devleti önceleyen bir anlayışa sahip olması partinin toplumsal kapsayıcılığı olan bir dönüşüm geçirmesine engel olmuş görünmektedir. Bu bağlamda, MHP’nin küreselleşme süreci ile yaşadığı dönüşümde, partinin bir merkez partisi olma konumuna yaklaştırılması, düşünce yapısında ve tabanında yer alan milliyetçi-muhafazakâr öğelerin ayrışmasına sebep olduğunu söylemek mümkündür. Yaşanan dönüşüm çerçevesinde partinin milliyetçilikten ulusalcılığa kaydığı yönünde görüşler de bulunmakla birlikte, bu iddialar var olan dönüşümün ve milliyetçilik ideolojisinin eski dönemlere nazaran yumuşamış olması düşüncesinin önüne geçememektedir. Öte yandan parti yönetimi de yapılan mülakatlar çerçevesinde

ulusalcılık algılamasını reddetmektedir. MHP'nin milliyetçilik anlayışına yönelik yaşadığı dönüşüm sürecinde özellikle 1999 seçimlerinde iktidar ortağı olunmasının etkisi büyüktür. Çünkü MHP'deki milliyetçilik ideolojisi "iktidar olma" faktörünün etkisi ile büyük oranda resmiyet kazanmış ve dolayısıyla devlet ideolojisine yakın bir hal almıştır. Diğer taraftan kültürel-milliyetçilik ve/veya muhafazakâr-milliyetçilik zemininde yer alan ideolojik/sivil tabanın talepleri hem kabul görmemiş hem de sert tepkilerle karşılaşmıştır. Bu durum MHP'yi merkeze yakın anlayışa sahip bir konuma yaklaştırmakla birlikte, kendi temel/tabana seçmen kitlesinden uzaklaşmasını da beraberinde getirmiştir. Hatta yapılan anket çalışmaları baz alındığında, MHP'deki milliyetçi-muhafazakar eğilimli tabanın beklenenin çok altında olması, buna mukabil Ak Parti'deki milliyetçi-muhafazakar eğilimli parti mensubu oranının ise beklenenin üzerinde çıkması, küresel dönüşüm sürecinde MHP'de yaşanan oy kaymasına işaret etmektedir.

İkinci araştırma sorusu olan, *siyasi partilerin genel merkezlerinde, küreselleşme olgusu nasıl algılanmaktadır?* Sorusunun cevabı ve bulguları partiler bazında ayrı ayrı değerlendirilmektedir. Bu bağlamda;

- Ak Parti'yi temel alarak sorunun cevabı değerlendirildiğinde, partinin politikaları, lider söylemleri ve yöneticilerle yapılan mülakatlar ışığında "küreselleşme taraftarı" bir yaklaşımın olduğu ve bu çerçevede küresel siyasi sistemle uyumlu olarak, yürütülen politikaların pozitif karşılandığı söylenebilir. Bu kapsamda, parti yönetimi küreselleşmeyi kaçınılmaz olarak hayatlara giren bir olgu olarak değerlendirmektedir. Bu kaçınılmazlık ise daha çok küreselleşmeye yönelik fırsatlar temelinde ele alınmasını sağlamaktadır. Ak Parti yönetimine göre, küreselleşme ile dünya çok kutuplu bir hal almıştır ve bu çok kutupluluk "her ülkenin kendi çapında etkin olduğu, kendi gücünün olduğu" küresel dünyadır. Sonuç olarak, Ak Parti yönetimi küreselleşme ile ortaya çıkan çok kutupluluk halinin, bir anlamda dünyadaki güç dengelerinin önceki dönemlere göre daha demokratik olarak yeniden dağılımının sağlandığını düşünmektedir. Bir diğer ifade ile dünyadaki farklı güç dengelerinin kendi çapında bir miktar küreselleştğini düşünmekte ve politika belirleme sürecini bu doğrultuda oluşturmaya çalışmaktadır.

- MHP'nin genel merkez nezdinde küreselleşme algısının ise “kuşkucu yaklaşım” çerçevesinde değerlendirilebileceğini söylemek mümkündür. Bilişim ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişme ile birlikte küreselleşme olgusunun hayatın hemen her alanında kendisini gösterdiğini kabul eden yönetim kadrosu, yine de küreselleşme ile her gelen yeniliği kabullenmemek, sorgulayıcı ve zararlardan arındırıcı davranmak konusunda hem fikir gözükmemektedir. Bunun yanı sıra partinin milliyetçi bir ideolojiye sahip olması sebebiyle, yerel ve milli unsurların birarada olması, çokkültürcü anlayış, liberal değerlerin ve bireyin ön plana çıkması gibi küresel sistemle gelen değerler ve tartışma alanları noktasında bir karşı duruş ve kabullenmeme sergilediği söylenebilir. MHP'nin küresel sistemle gelen bu farklı değer ve siyaset alanlarını milli yapı için bir tehdit olarak görmesi, küreselleşme olgusuna da “tehdit” odaklı bakmasına neden olmaktadır. Bu durum parti yönetiminin küreselleşme algısını nispeten negatif ve tehdit temelli yorumlar üzerinden inşa etmesi sonucunu doğurmaktadır.

Bununla birlikte partinin dış Türkler için yürüttüğü politikalar ve lider söylemleri detaylı olarak incelendiğinde, küreselleşme kavramına ve bu kavramın içeriğinde geçen, ulus-devlet ve milli değerlere zarar verdiği gerekçesi ile karşı çıkılan çokkültürcülük, anadilde eğitim hakkı gibi değerlere olumlu atıf yapıldığı görülmektedir. Ancak MHP'nin dış Türkler için talep ettiği, küresel siyaset kapsamında değerlendirilen bu haklara ülke içerisinde ılımlı bakmama, kabullenmeme çelişkisi partinin küreselleşme ile gelen değerlere tek taraflı bakış açısını göstermektedir.

Son araştırma sorusu olan, *küreselleşme olgusu, ele alınan siyasi partilerin il teşkilatlanmalarında nasıl algılanmaktadır?* Sorusunu;

- Ak Parti bazında ele aldığımızda, genel itibari ile parti yönetimi ve politikaları ile uyumlu olarak, “küreselleşme taraftarı” bir yaklaşıma sahip olduklarını ve küresel siyasi sistemin getirisi olarak değerlendirilen süreçlere ve politikalara ılımlı baktıklarını söylemek mümkündür. Ancak il teşkilatlarının küreselleşme algılarını ölçmeye yönelik yapılan alan araştırmasında, küreselleşme sürecine ilişkin belirli alanlarda/ifadelerde, parti yönetimi ve politikaları ile doğrusal olarak bir katılma eğilimi görülse de, ilgili ifadelerin “kesinlikle katılıyorum” düzeyinde büyük denebilecek oransal düşüşler görülmüştür. Bu ifadeler; dünyada küresel bir kültürün oluşması ve sınırların ortadan kalkması, insan hakları, çevre sorunları, ekonomi, terör, birey ve siyasi parti



politikalarının etkilenmesi gibi çok yönlü konu başlıklarını içermektedir. Çapraz soru sistemi ile de test edilerek değerlendirmeye alınan bu konu başlıklarına ilişkin “kesinlikle katılma” düzeyinde görülen düşüş, parti içerisinde farklı siyasi eğilimlerin birarada bulunmasına bağlanmaktadır. Nitekim Ak Parti mensupları içerisinde, kendisini milliyetçi, liberal ve milliyetçi-muhafazakâr olarak tanımlayan yaklaşık %35’lik bir kesimin olması bu durumu destekler bir nitelik taşımaktadır.

- MHP il teşkilatlarının küreselleşme algısı ise genel olarak “küreselleşme karşıtı” bir yaklaşıma sahip görünmektedir. Parti yönetiminin küreselleşme sürecini şüpheci bir yaklaşımla yorumlaması, tabanda küreselleşme karşıtı bir yaklaşım olarak karşılık bulmuştur. Bu noktada parti mensuplarının yaklaşık %73’ünün kendisini milliyetçi ve %18’inin kendisini milliyetçi-muhafazakâr olarak tanımlaması, parti içerisinde farklı siyasi eğilimlerin yok denecek kadar az olmasına işaret etmektedir ve partiyi siyasi eğilimler noktasında homojen kılmaktadır.

Cevaplanan araştırma sorularından yola çıkarak temel araştırma sorusu olan “*Parlamentodaki sağ siyasi partilerin programlarında yer alan ve lider söylemlerinde kendini gösteren küreselleşme politikaları parti tabanlarının görüşlerini yansıtıyor mu?*” sorusunun cevabı her iki parti için de ayrı ayrı cevaplanması daha sağlıklı olacaktır.

Bu çalışma kapsamında yapılan nitel ve nicel veriler bir arada değerlendirildiğinde, Ak Parti’nin gerek programında yer alan ve gerekse lider söylemlerinde kendisini gösteren küreselleşme kapsamındaki politikalar, parti tabanının görüşlerini “büyük oranda yansıtmakta”dır. Ak Parti’nin uygulamakta olduğu politikaların hem küresel siyasal sistemle uyumlu hem de parti tabanlarının görüşlerini yansıtır olması partiyi başarılı ve “kapsayıcı” bir konuma getirmektedir. Partinin uyguladığı politikalar sonucunda kapsayıcılığının artması ise partiyi anketlerde de görüldüğü üzere parti tabanı konusunda homojenlikten uzaklaştırmaktadır. Bu nedenle ilgili araştırma sorusunun cevabı verilirken, “büyük oranda” ifadesinin kullanılması daha yerinde görülmüştür. Sonuç olarak, çalışmanın hipotezi kapsamında Ak Parti’nin programında yer alan ve lider söylemlerinde kendisini gösteren hem küreselleşme politikaları hem de küresel siyasetle uyumlu diğer politikaları parti tabanının görüşlerini de büyük oranda

yansıtmaktadır. Bu durum çalışma kapsamında partiyi başarılı kılan etkenler arasında değerlendirilmektedir.

Çalışma kapsamında elde edilen veriler MHP açısından değerlendirildiğinde ise Parti'nin gerek programında yer alan ve gerekse lider söylemlerinde kendisini gösteren küreselleşme kapsamındaki politikalar, parti tabanının görüşlerini “büyük oranda yansıtmamakta”dır. MHP'nin gerek lider söylemleri ve gerekse parti yönetim kadrosu tarafından küreselleşmeyi şüpheli yaklaşımla ele alan görüşleri, parti tabanında kendisini tam anlamıyla küreselleşme karşıtı bir yaklaşımla göstermektedir. Aradaki küreselleşme yaklaşımlarına ilişkin bu fark, partinin zaman zaman küreselleşme karşıtı tutumunun, zaman zaman da küresel siyasetle uyumlu politika ve söylemlerinin parti tabanında anlamlı bir karşılık bulamamasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Bu durumu destekleyen anket çalışmasının yanı sıra parti tabanındaki ideolojik homojenliğe rağmen partinin iktidar olma yolunda seçmen kitlesini arttıramaması ve siyasi anlamda tam bir başarı elde edememesi de parti/ parti tabanı uyumsuzluğunun göstergeleri arasında değerlendirilebilir. MHP'nin özellikle seksenli yıllar sonrasında yaşadığı dönüşüm, parti tabanında kopmalar/küsmeler ve ayrışmalar gibi farklı politik sonuçları beraberinde getirmiştir. Parti'de kendisini gösteren bu ayrılıklar partinin aynı zamanda daha homojen ve daha kurumsal bir yapılanmaya sahip olmasını sağlamıştır. Ancak bu kurumsal yapılanmanın MHP'yi toplumdan ziyade devlete eklemlediğini söylemek mümkündür. Tüm bunların yanı sıra partinin küreselleşmeye dair kuşkucu yaklaşımı, dönem dönem küresel siyasetle uyumlu politikalar takip edilmesine dönem dönem de küreselleşme karşıtı yaklaşıma sahip olunmasına sebep olmuştur ki, bu ikircikli politikalar küresel siyasetle uyum kapsamında da (uluslararası platformda) tam bir karşılık bulamamıştır. Sonuç olarak, MHP'nin özellikle seksen sonrası dönemde yaşadığı dönüşüm ve küreselleşme politikaları birlikte değerlendirildiğinde, bir yandan partinin politikaları daha merkezi ve devleti önceleyen milliyetçi politikalar arasına yerleşmiş, diğer taraftan bu politikalar doğrultusunda parti tabanının farklılaşması durumu söz konusu olmuştur. Parti tabanının farklılaşması MHP'yi tabanla uyum noktasında nispeten buluştururken, eski-geniş toplumsal tabanla yaşanan kopukluğun üzerini örtememektedir. Buradan yola çıkarak, çalışmanın hipotezi doğrultusunda MHP'nin hem parti tabanının küreselleşme algısını yansıtmaması noktasında hem de küresel

siyasetle uyumu süreci kapsamında yaşadığı “dilemma”nın özellikle seçim sonuçlarında yaşanan dalgalanmalarla kendisini gösterdiği söylenebilir.

## KAYNAKÇA

- ADDA, Jacques (2005), **Ekonominin Küreselleşmesi**, Çeviren: Sevgi İnceci, 3.Basım, İletişim Yayınları, İstanbul.
- AFAT, Ebru (2010), **Karşı Küreselleşme Hareketi: Küreselleşmeyi Hedef Alan Küresel Muhalefet**, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi 2010;
- AHMAD, Feroz (2006), **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- AHMAD, Feroz (2007), **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Çeviren: Yavuz Alogan, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- AKDOĞAN, Yalçın (2004), **Ak Parti ve Muhafazakâr Demokrasi**, Alfa Yayınları, İstanbul.
- AKDOĞAN, Yalçın (2011), "Sunuş: 2000'li yıllarda Türkiye'de Siyasi Kimlikler", **2000'li Yıllarda Türkiye'de Siyasi Kimlikler**, Editör: Yalçın Akdoğan, Meydan Yayıncılık, İstanbul, ss:5-12.
- AKEL, Ali (1999), **Erbakan ve Generaller**, İkinci Basım, Şura Yayınları, İstanbul.
- AKGÜN, Birol (2007), **Türkiye'de Seçmen Davranışı, Partiler Sistemi ve Siyasal Güven**, Nobel Yayınları, Ankara.
- AKGÜN, Birol (2009), "12 Eylül Döneminde İç ve Dış Politika", **Osmanlı'dan İkininli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi**, Savaş Yayınevi, Ankara, ss: 543-566.
- AKINCI, Uğur (1999), "The Welfare Party's Municipal Track Record: Evaluation Islamist Municipal Activism in Turkey", **Middle East Journal**, Vol: 53, No: 1, Winter, ss:78- 86.
- AKKAYA, Rukiye (2004), **Küreselleşme Olgusu Karsısında Ulus Sorunu**, Legal Yayınları, İstanbul.
- AKSOY, A. Şinasi (1998), "Yeni- Sağ, Kamu Yönetimi ve Yerel Yönetim: Eleştirel Bir Yaklaşım", **Çağdaş Yerel Yönetimler**, Cilt: 7, Sayı: 1, Ocak, Ankara.
- AKTAN, Coşkun Can (1994), **Gerçek Liberalizm Nedir**, T Yayınları, İzmir.
- AKTAY, Yasin (2011), "Türkiye'de İslamcılığın Dönüşümü", **Kriz ve Kritik Konferansları I**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ve Bilgi Kültür Merkezi, Sakarya Üniversitesi Kongre ve Kültür Merkezi, 2-3 Kasım.
- AKTEL, Mehmet (2007), "İki Süreci Anlamak: Kamu Yönetiminde Küreselleşme ve Avrupalılaştırma", **Küresel Esintiler ve Yerel Etkiler Sarmalında Türk**

- Kamu Yönetimi**, Editör: A. Yılmaz ve Y. Bozkurt, Gazi Kitapevi, Ankara, ss: 43-67.
- AKYOL, Hüseyin (2009), **Türkiye Siyasi Parti Kapatma Tarihi**, İmge Yayınevi, Ankara.
- AKYOL, Taha (2009), “AKP Büyük Sermayenin Değil, Yükselen Anadolu Sermayesinin Temsilcisidir”, **AKP Yeni Merkez Sağ mı?**, Editör: Ümit Kurt, Dipnot, Ankara, ss:13-32.
- AKYÜZ, Kadri Cemil (2006), “AB Sürecinde Türkiye’de Orman Ürünlerinin Sanayi Rekabet Düzeyi”, **ZKÜ**, Bartın Orman Fakültesi, Cilt:8, Sayı:9, ss: 84-94.
- ALATLI, Alev (2002), “Neo-Liberalizm”, <http://www.arşiv.zaman.com.tr/2002/08/04/yorumlar/default.htm>, 13.08.2013.
- ALBAYRAK, Mustafa (2004), **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- ALKAN, Ahmet (1991), “Türkiye’de Sağın Tarihine Buruk Bir Derkenar”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 16, Cedit Yayınları, Ankara, ss: 14-22.
- ALTUĞ, Kurtul (1993), **Demokrasinin Yaralı Yılları**, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- ALTUNIŞIK, Remzi, Recai Coşkun ve Engin Yıldırım ve diğ. (2004), **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve SPSS Uygulamaları**, Sakarya Kitabevi, Sakarya.
- ARAL, B., (2003), “Özal Döneminde İç ve Dış Siyaset: Süreklilik Yada Kopuş”, **Özal, Siyaset, İktisat, Zihniyet**, İ. Sezal ve İ Dağı (Ed.), Boyut Yayıncılık, İstanbul, ss.219-245.
- ARIKAN, Burak (2002), “Türkeş’ten Bahçeli’ye MHP: Değişim Nereye Kadar?”, **Milliyetçilik, Faşizm ve MHP**, Derleyen: Seyfi Öngider, Aykırı Yayınları, İstanbul, ss:30-70.
- ARIKAN, E. Burak (2008), **Türk Sağının Türk Sorunu Olarak Milliyetçi Hareket Partisi**, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- ARMBRUSTER, S. R. (1999), “Globalization and Cross Border Labour Organizing”, **Latin American Perspectives**, March, Vol: 105, Issue: 2.
- ARRIGHI, Giovanni (1999), “Globalization, State Sovereignty, and the endless accumulation of Capital”, **States And Sovereignty In The Global Economy**, Edited by SMITH David A., Dorothy J. Solinger and Steven C. Topik, First Published, Routledge, p. 53-73,
- ARSLAN, Tekin (2000), **Alparslan Türkeş’in Liderlik Sırları**, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul.

- ARSLAN, Ali (2007), “12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi Sonrası Türkiye’nin Siyasi Yapısı”, **Akademik Bakış, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:11, Ocak, ss: 1-29.
- ATAAY, Faruk (2008), **Neo-liberalizm ve Muhafazakâr Demokrasi (2000’li yıllarda Türkiye’de Siyasal Değişimin Dinamikleri)**, Deki yayınları, Ankara.
- ATAMAN, M. (2003), “Özal ve İslam Dünyası: İnanç ve Pragmatizm”, **Özal, Siyaset, İktisat, Zihniyet**, Editör: İ. Sezal ve İ Dağı, Boyut Yayıncılık, İstanbul, ss.351-384.
- ATEŞ, İlber R (2001), “Kimlik Siyaseti, Yurttaşlık ve Kamusal Alan”, **Türkiye ve Siyaset**, Sayı: 3, Temmuz- Ağustos, ss: 51-64.
- AYATA, Sencer (1998) “Himayecilik, Parti ve Devlet: Türkiye’de İslam’ın Siyasallaşması”, **75 Yılda Tebaa’dan Yurttaşa Doğru**, Editör: Artun Ünsal, Tarih Vakfı Yayınları.
- BAKIRGEZER Güven, DEMİRER Yücel (2009) “Ak Parti’nin Sosyal Siyaseti” **AKP El Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu**, Editör: İlhan Uzgel, Bülent Duru, Phoenix, Ankara, ss: 153- 178.
- BAŞEREN, Serhat (2006), “Küresel Terör ve Türkiye”, **Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi Yayınları**, Yıl: 1, Sayı: 6, Mayıs, ss: 4-9.
- BAŞKAN, Filiz (2005), “Milliyetçi Hareket Partisi’nin Küreselleşme Söylemi”, **Küreselleşmenin Yüzleri**, Editör: Filiz Başkan, Everest Yayınları, İstanbul, ss: 103-122.
- BAUMAN, Zygmunt (1999), **Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları**, Çeviren: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BAYART, Jean-François (1999), **Kimlik Yanılsaması**, Çeviren: Mehmet Moralı, Metis Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- BAYRAMOĞLU Ali, Ahmet İnel (2006), **Bir Zümre, Bir Parti Türkiye’de Ordu**, İstanbul, Birikim.
- BAYRAMOĞLU, Ali (2007), **28 Şubat: Bir Müdahalenin Güncesi**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BECK, Ulrich (2000), **What is Globalization?**, Polity Press: Cambridge.
- BERGER, Peter (1997), **Four Faces of Global Culture**, National Interest.
- BENNETT, Rab, Roger King ve Neill Nugent (1977), **The British Right: Conservative and Right Wing Politics in Britain**, Teakfield Ltd., Saxon House.

- BERZEG, Kazım (1993), **Liberalizm, Demokrasi, Kapıkulu Geleneği**, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- BERZEG, Kazım (1996), **Liberalizm ve Türkiye**, Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları, Ankara.
- BEZCİ, Bünyamin (2010), “Cumhuriyet Halk Partisi”, **İttihat ve Terakki’den Günümüze Siyasal Partiler** içinde, Editör: Turgay Uzun, Ankara.
- BEZCİ, Bünyamin ve MİŞ Nebi (2012), “İslamcılığın Dönüşümü Tartışmaları: İslamcılığın Dört Hali ve Muhafazakârlaşma”, **Bilgi** (24), Yaz, ss. 1-17.
- BİLGİN, Vedat (1999), “18 Nisan Seçimleri Üzerine”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 55, Mart- Nisan, ss: 5-11.
- BİLİR, Faruk (2007), **Siyasi Partilerde Parlamento Adaylarının Belirlenmesi (Karşılaştırmalı Bir İnceleme)**, Yetkin Yayınları, Ankara.
- BİNGÖL, Y; Akgün, Ş., (2005), “Demokratlıktan Muhafazakar Demokratlığa: Demokrat Parti İle Adalet ve Kalkınma Partisinin Karşılaştırmalı Bir Analizi” **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** (9) / 1, ss: 1-33.
- BİRAND, M. Ali ve Y., Soner, (2001), **The Özal: Bir Davanın Öyküsü**, 3. Baskı, Doğan Kitapçılık A. Ş., İstanbul.
- BOBBIO Noberto (1996), **Left and Right**, Cambridge: Polity Press.
- BOBBIO, Noberto (1999), **Sağ ve Sol: Bir Politik Ayrımın Anlamı**, Çeviren: Zühal Yılmaz, Dost Yayınevi, Ankara.
- BORA, Tanıl ve ÇAKIR Ruşen (1991), “RP’de Birleşenler Neye İnanıyor? Mağluplar, Galipler, Mağlup Sayılır Bu yolda Galipler”, **Birikim**, Sayı: 30.
- BORA, Tanıl ve Kemal Can (1994), **Devlet Ocak Dergah, 12 Eylül’den 1990’lara Ülkücü Hareket**, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BORA, Tanıl (2002), “Cem Uzan ve Neo-faşizmin Yeni Yüzü: Şirket Konserlerinden Partiye”, **Birikim**, Sayı: 162, ss: 53-60.
- BORATAV, K. (2000), “İktisat Tarihi (1981-1994)”, **Türkiye Tarihi 5: Bugünkü Türkiye Tarihi 1980-1995**, Yayın Yönetmeni Sina Akşin, 3. Basım, Cem Yayınevi, İstanbul.
- BORATAV, Korkut (2004), **Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2002**, İmge Kitabevi, 8. Baskı, Ankara.
- BOZKURT, Veysel (2000), **Küreselleşmenin İnsani Yüzü**, Alfa Yayınları, İstanbul.

- BOZKURT, Veysel (2005), **Değişen Dünyada Sosyoloji**, 3. Baskı, Aktüel Yayınları, İstanbul.
- BÖLÜKBAŞI, Mustafa (2012), “Milli Görüş’ten Muhafazakâr Demokrasiye: Türkiye’de 28 Şubat Süreci Sonrası İslami Elitlerin Dönüşümü”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi II**, ss: 166-187.
- BRUNT, Rosalind (1990); “*Kimlik Politikası*”, **Yeni Zamanlar, 1990’larda Politikanın Değişen Çehresi**, Derleyen: S. Hall ve M. Jacques, Çevren: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BULAÇ, Ali (2010), **Göçün ve Kentin İktidarı (Milli Görüş’ten Muhafazakâr Demokrasi’ye AK Parti)**, Çıra Yayınları, İstanbul.
- BULUT, Sedef (2009), “27 Mayıs 1960’tan Günümüze Paylaşılmayan Demokrat Parti Mirası”, **SDÜ, Fe-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, Mayıs, Sayı:19, ss:73-90.
- BURAK, Begüm (2011), “Osmanlı’dan Günümüze Asker- Siyaset İlişkileri”, **International Journal of History**, Volum 3/1 pp: 45-67.
- BÜLBÜL, Kudret (2009), **Zor ve Rıza, Küreselleşmeler Arasında Türkiye**, Küre Yayınları, İstanbul.
- CASTELLS, M. (2008), **Ağ Toplumunun Yükselişi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- CEBECİ, İpek (2011), “Küreselleşme Yaklaşımları Kapsamında Küreselleşme Sürecinin Tarihsel Değerlendirmesi”, **Sosyoloji Konferansları Dergisi (İstanbul, Journal of Sociological Studies)**, Sayı: 43, ss: 359-385.
- CİZRE-SAKALLIOĞLU, Ümit (1995), “Doğru Yol Partisi”, **Yüzyıl Biterken Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 15, ss: 1260- 1269.
- CİZRE, Ümit (1999), **Muktedirlerin Siyaseti**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- CİZRE Ümit (2005), **Muktedirlerin Siyaseti Merkez Sağ Ordu Ve İslamcılık**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- COHEN, Jacob (1960), “A Coefficient of Agreement for Nominal Scales”, Vol: 20, No:1, pp: 37-46.
- COŞKUN, Recai (2001), “Küreselleşmeye Bütüncül Bir Yaklaşım”, **Milenyum Armağanı (Özel Sayı)**, Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını, ss. 49–77.
- COŞKUN, Recai (2002), **Küreselleşme, Türkiye Eksenli Analizler**, Beta Yayınları, İstanbul.



- COŞKUN, Vahap (2004), “Küreselleşme ve Ulus-Devletin Geleceği”, **Muhafazakâr Düşünce**, Yıl 1, Sayı 1, ss. 239–257.
- ÇAHA, Ömer (2001), **Dört Akım Dört Siyaset**, Zaman Kitap Yayınları, İstanbul.
- ÇAKIR, Ruşen (1994), **Ne Şeriat Ne Demokrasi: Refah Partisini Anlamak**, Siyah Beyaz, İstanbul.
- ÇAKIR, Ruşen (2004), “Milli Görüş Hareketi”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce- İslamcılık**, Cilt:6, Editör: Yasin Aktay, İletişim Yayınları, İstanbul, ss: 542-563.
- ÇALIK, Mustafa (1995), **MHP Hareketi, Kaynakları ve Gelişimi (1965- 1980)**, Cedit Yayınları, Ankara.
- ÇALIŞIR, Gülsüm (2009), **Küreselleşmenin Ortaya Çıkardığı Olayların Türkiye’deki Televizyon Haberlerine Yansımaları**, Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi.
- ÇAVDAR, Tevfik (1992), **Türkiye’de Liberalizm (1860-1990)**, İmge Kitapevi, Ankara.
- ÇAVDAR, Tevfik (2000), **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950-1995)**, İkinci Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.
- ÇAVDAR, Tevfik (2004), **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi: 1950’den Günümüze**, Üçüncü Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.
- ÇAVUŞOĞLU, Hüseyin (2009), “Türk Siyasi Hayatında Merkez Sağ Çizginin Tarihi”, **Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 19, Sayı: 2, ss: 265- 278.
- ÇAYIR, K (1999), “Toplumsal Sahnenin Yeni Aktörleri: Yeni Sosyal Hareketler”, **Yeni Sosyal Hareketler**, Editör: K. Çayır, Kaknüs Yayınları, İstanbul, ss: 13-33.
- ÇAYLAK, Adem (1999), “1990 Sonrası Türkiye’de Neoliberal Canlanma” **Yeni Türkiye- Liberalizm Özel Sayısı**, Cilt: 25, Yıl: 5, Ocak- Şubat, ss: 473- 490.
- ÇELİK, M. Yunus (2012), “Boyutları ve Farklı Algıları ile Küreselleşme”, Dumlupınar Üniversitesi, **DPUJSS**, Number: 32, Vol: II, April, ss: 57-74.
- ÇİTÇİ, Oya (2008), “Yeni Siyaset: Neo-liberalizm ve Post-modernizm Siyasal Projesi”, **Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: I, Sayı: 2, ss: 2-33.
- DAĞI, İhsan. (1999), “Demokratikleşmenin Ön Şartı: Küreselleşme”, **Yeni Türkiye**, Sayı: 29, Eylül-Ekim, ss: 269-272.

- DAĞI, İhsan (2003), “Özal’lı Yıllarda Türk Siyaseti: İnsan Hakları, Demokrasi ve Avrupa Birliği”, **Özal, Siyaset, İktisat, Zihniyet**, İ. Sezal ve İ Dağı (Ed.), Boyut Yayıncılık, İstanbul, ss: 247-283.
- DAVUTOLU, Ahmet (2003), “Küreselleşme ve AB Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Ulusal Egemenliğin Geleceği”, <http://www.anayasa.gov.tr/anayarg20/davutoglu.pdf>.
- DEDEOĞLU, Beril (2005), “Dünden Yarına Türkiye-AB İlişkileri”, **ESİAD**, Yıl:1, Sayı: 1, ss: 24-46.
- DEUTCH, John (1997), “Terrorism”, **Foreign Policy Dergisi**, Sayı: 108, Dost Kitapevi Yayınları, 1. Baskı, Ankara, ss. 10-24.
- DİKKAYA, Mehmet ve DENİZ Fatih (2006), “Ekonomik Küreselleşmenin Yol Açtığı Problemler: Teorik Bir Bakış”, **ZKU Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 3, ss: 163-181.
- DPT, (2000). **Küreselleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, <http://ekutup.dpt.gov.tr/dunya/oik560.pdf> (06.06.2009).
- DUBEIL, Helmut (1998), **Yeni Muhafazakarlık Nedir?**, Çeviren: Erol Özbek, İletişim Yayınları, İstanbul.
- DUMAN, M. Zeki (2008), “Irak Savaşı Sonrası Dönemde Global Siyasette Değişen/Dönüşen Stratejik Parametreler”, **Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:1, ss: 65-74.
- DURAN, Burhanettin (2005), “AB Üyeliği Türkiye’nin ve Avrupa’nın Yeniden ‘İcad’ını Getirebilir mi?”, **Liberal Düşünce**, Sayı: 40, Güz, ss.1-39.
- DURAN, Burhanettin (2011), “Türkiye’de İslamcılığın Dönüşümü”, **Kriz ve Kritik Konferansları I**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ve Bilgi Kültür Merkezi, , Sakarya Üniversitesi Kongre ve Kültür Merkezi, 2-3 Kasım.
- DURSUN, Davut (2006), **Siyaset Bilimi**, 3. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.
- DURSUN, Davut (2008), **Siyaset Bilimi**, 4. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.
- DURUMAN, Duru Özkaban (2011), **Küreselleşme, Yönetişim ve Devlet Dışı Oyuncuların Rolü: TOBB Örneği**, Doktora Tezi, ODTÜ.
- EKİN, N. (1999), **Küreselleşme Sürecinde Gümrük Birliği ve Türkiye**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.
- ENER M. ve Demircan E. (2009), “Küreselleşme Sürecinde Değişen Devlet Anlayışından Kamu Hizmetlerinin Dönüşümüne: Sağlık Hizmetlerinde Piyasa Mekanizmaları” <http://iibf.sdu.edu.tr/dergi/files/2008-1-3.pdf>.

- ERCAN, F. (2004), “Sermaye Birikiminin Çelişkili Sürekliliği Türkiye'nin Küresel Kapitalizmle Bütünleşme Sürecine Eleştirel Bir Bakış”, **Neoliberalizmin Tahribatı Türkiye'de Ekonomi Toplum ve Cinsiyet**, Derleyenler: N. Balkan, S. Savran, Metis Yayınları, İstanbul, ss: 9-43.
- ERCAN, Murat (2010), “Küreselleşme ve Siyasi Sonuçları”, **Küreselleşme ve Türkiye'ye Etkileri içinde**, Nobel Yayınları, ss: 207-225.
- ERDEM, Fazıl Hüsnü (2001), “Türkiye’de Sistemsel Kriz ve Siyasal Yansımasının Analizi”, **Liberal Düşünce**, Yıl:6, Sayı:22, Bahar, ss: 93-109.
- ERDOĞAN, Mustafa (1989), “1980’li Yıllarda Türk Siyasetinin Transformasyonu”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 9, Aralık, ss: 37-41.
- ERDOĞAN, Mustafa (1993),**Liberal Toplum Liberal Siyaset**, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- ERDOĞAN, Mustafa (1999), **28 Şubat Süreci**, Yeni Türkiye, Ankara.
- ERDOĞAN, Mustafa (2002), **Türkiye Özgürleşebilir mi?**, Liberte Yayınları, Ankara.
- ERDOĞAN, Mustafa (2005), “Liberalizm ve Türkiye Serüveni”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce İletişim Yayınları Ansiklopedisi Cilt:7-Liberalizm**, ss. 23-40.
- ERDOĞAN, Tosun Gülgün (2003), “Global Sivil Toplum, Siyaset ve Yurttaşlık”, **Sivil Toplum** 4(1), ss: 59-73.
- ERDOĞAN: “Milli Görüş Gömleğini 28 Şubat’ta Çıkardık” **Akşam**, 14.08.2003
- ERGİL, Doğu (1986), “DYP’nin Seçim Şansı ANAP’ın Başarısına Bağlı”, **Yankı**, 23-29 Haziran 1986, Sayı: 795, ss: 13- 21.
- ERİŞ, Metin (1999), “Liberalizm Üzerine Düşünceler”, **Yeni Türkiye**, S.25, (Liberalizm Özel Sayısı), Ocak-Şubat, ss: 64-73.
- ERKMEN, Serhat (2001), “11 Eylül 2001: Terörizmin Yeni Miladı”, **Stratejik Analiz Dergisi**, Ekim, Sayı:18, ss: 11-17.
- ERTÜRK, H. (2009), **Çevre Bilimleri**, Ekin Yayınları, Bursa.
- ERYILMAZ, Bilal (2010), **Kamu Yönetimi**, 3. Baskı, Okutman Yayıncılık, Ankara.
- ESGİN, A. (2001), “Ulus-Devlet Ve Küreselleşmeye İlişkin Bazı Tartışmalar”, **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 25(2), ss:185-192.
- FALK, Richard (1998), “Global Civil Society: Perspectives, Initiatives, Movements”, **Oxford Development Studies**, 26 (I), ss. 99-110.

- FALK, Richard (2002), **Yırtıcı Küreselleşme**, 2. Baskı, Çeviren: Ali Çaksu, Küre Yayınları, İstanbul.
- FARAZMAND, Ali (2001), “Globalization, The State and Public Administration: A Theoretical Analysis With Policy Implication For Developmental States”, **Public Organization Review**, December, Vol.1, Issue.
- FEDAYİ, Cemal (1999), “Liberalizm ve Türkiye’de Liberalizm”, **Yeni Türkiye-Liberalizm Özel Sayısı**, Cilt: 25, Yıl: 5, Ocak- Şubat, ss: 642- 672.
- FİDAN, Serdar (2011), **Küreselleşme Sürecinde Türkiye’deki Gençlerin Kimlik Algısı: Üniversite Gençliği Üzerine Bir Araştırma**, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi.
- FOX, Jeremy (2002), **Chomsky ve Küreselleşme**, Çeviren: Ebru Kılıç, Everest Yayınları, İstanbul.
- FRIEDMAN, Milton (1988), **Kapitalizm ve Özgürlük**, Altın Kitaplar, İstanbul.
- FUKUYAMA, F. (2000), **Büyük Çözülme**, Çeviren: Zeynep Avcı ve Aslı Telli Aydemir, Sabah Kitapları, İstanbul.
- FUKUYAMA, F (2005), **Devlet İnşası**, Çeviren: Devrim Çetinkasap, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- FUKUYAMA, F (2005a), **Tarihin Sonu Mu?**, Çeviren: Z. Dicleli, Vadi Yayınları, Ankara.
- GERBIER, B. (1999), “Kapitalizmin Bugünkü Aşaması Olarak Jeo-ekonomik Emperyalizm”, **Küreselleşme mi, Emperyalizm mi? Piyasa Efsanesinin Çöküşü**, Derleyen: F. Başkaya, Ütopya Yayınları, Ankara.
- GIDDENS, Anthony (2000), **Üçüncü Yol: Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi**, Çeviren: Mehmet Özay, Birey Yayıncılık, İstanbul.
- GIDDENS, Anthony (2013), **Sosyoloji**, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- GIDDENS, Anthony (1994), **Beyond Left and Right**, Cambridge: Polity Press.
- GIDDENS, Anthony (2000a), **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**, Çeviren: Osman Akınhay, Alfa Yayınları, İstanbul.
- GIDDENS, Antony (1999), **Modernliğin Sonuçları**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- GÖKA, Erol; GÖRAL, F. SEVİNÇ ve Güney, ÇETİN (2003), “Bir Hayat İnsanı Olarak Türk Muhafazakârı ve Kaygan Siyasal Tercihi”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce -Muhafazakârlık-**, Editör: Ahmet Çiğdem, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul.

- GÖKALP, Ziya (2010), **Kültür ve Medeniyet (Türkleşmek, İslamlaşmak, Muassırlaşmak)**, Gençlik Kitapevi Yayınları, İstanbul.
- GÖKSU, M. Emin (2000), “Sağcılık ve Solculuğun Ötesinde”, **Tezkire**, Yıl:9, Sayı:17, Ekim/Kasım, Ankara, ss: 57-64.
- GÖLE, Nilüfer (2007), “80 Sonrası Politik Kültür”, **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**, Editör: Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, Alfa-Aktüel Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
- GÖNENÇ, Levent (2011), **2011 Anayasa Yapım Sürecinde Yönteme İlişkin Bazı Sorunlar**, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV)
- GÖRMÜŞ, Alper (2005), “1990’ların Başındaki Liberal Kıvılcım: YDH”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce İletişim Yayınları Ansiklopedisi Cilt:7-Liberalizm**, ss:602-619.
- GÖYMEN, Korel, “Küresel Sivil Toplum: Gereksinme, Fırsatlar ve Engeller”, [research.sabanciuniv.edu/1425/1/Küresel\\_Sivil\\_Tollum-Çanakkale.doc](http://research.sabanciuniv.edu/1425/1/Küresel_Sivil_Tollum-Çanakkale.doc), son ulaşım tarihi: 18.08.2013.
- GÖZEN, R. (2003), “Turgut Özal ve Körfez Savaşı: İdealler ve Gerçekler Açmazında Dış Politika”, **Özal, Siyaset, İktisat, Zihniyet**, Editör: İ. Sezal ve İ. Dağı, Boyut Yayıncılık, İstanbul ss: 307-350.
- GÖZLER, Kemal ve Gürsel Kaplan (2013), **İdare Hukuku Dersleri**, Ekin Yayınları, 14. Baskı, Bursa.
- GÖZLER, Kemal ve Gürsel Kaplan (2013), **İdare Hukukuna Giriş**, Ekin Yayınları, 18. Baskı, Bursa.
- GRANT, Andrew J. (1999), **Globalization and the State: An Illusion of Convergence**, Master Theses, Department of Political Science, University of Calgary, Calgary/Alberta/Canada.
- GÜLALP, Haldun (2003), **Kimlikler Siyaseti**, Metis, İstanbul.
- GÜLDEMİR, U. (1992), **Texas-Malatya**, Tekin Yayınları, İstanbul.
- GÜLER, Birgül. A. (2005), **Yeni Sağ ve Devletin Değişimi: Yapısal Uyarılama Politikaları 1980-1995**, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.
- GÜMÜŞ, Handan (2009) “**Türk Seçmen Davranışı Ve AKP, CHP, MHP’nin Seçmen Tabanları**” Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Konya.
- GÜRBEY, G. (2003), “Özal’ın Dış Politika Anlayışı”, **Özal, Siyaset, İktisat, Zihniyet**, Editör: İ. Sezal ve İ. Dağı, Boyut Yayıncılık, İstanbul, ss: 285-305.

- GÜRSEL, Özkan (2002), “AB Hukuku ve Milli Egemenliğin Devri” **2023**, Sayı: 16, Ağustos, ss. 32-44.
- HABERMAS, Jurgen (2002), **Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti**, Çeviren: Medeni Beyaztaş, Bakış Yayınları, İstanbul.
- HALL Stuart, David HELD (1995), “Yurttaşlar ve Yurttaşlık”, **Yeni Zamanlar: 1990’larda Politikanın Değişen Çehresi**, Çeviren: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- HARDT Michael, Antonio NEGRI (2004), **Çokluk: İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- HARVEY, David (2005), **A Brief History of Neoliberalism**, Oxford University Press, New York.
- HELD, David (1995), “Democracy, The Nation-States and The Global System”, Editör: D. Held, **Political Theory Today**, London.
- HELD, David Anthony McGrew, David Goldblatt ve Jonathan Perraton (2006), “Küresel Dönüşümler, Siyaset, Ekonomi ve Kültür”, Editör: Kudret Bülbül, **Küreselleşme Okumaları**, Kadim Yayınları, Ankara.
- HEPER, Metin (1999), “Başkalaşmadan Değişen Milliyetçi Hareket Partisi”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 55, Mart- Nisan, ss: 12-22.
- HEPER, Metin (2011), **Türkiye’nin Siyasi Hayatı**, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul.
- Her Şey Türkiye İçin: Ak Parti Seçim Beyannamesi, (2002), 1-38.
- HEYWOOD, Andrew (2007), **Siyasi İdeolojiler**, Çeviren: Ahmet Bayram, Özgür Tüfekçi, Hüsamettin İnanç, Şeyma Akın, Buğra Kalkan, Adres Yayınları, Ankara.
- HEYWOOD, Andrew (2013), **Küresel Siyaset**, Çeviren: Nasuh Uslu, Haluk Özdemir, Adres Yayınları, Ankara.
- HIRST, Paul ve Grahame THOMPSON (2003), **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Dost Yayınevi, 3. Baskı, Ankara.
- HOFFMAN, Bruce (2006), “Inside Terrorism”, Columbia University Press, New York, ss. 13-45.
- <http://arsiv.zaman.com.tr/2002/11/21/yorumlar/default.htm> erişim tarihi: 22.03.2011.
- <http://ekonomi.haber7.com/ekonomi/haber/714849-2001-krizinin-faturasi-2516-milyar-tl>; son erişim tarihi: 22.01.2013.
- <http://haber.stargazete.com/acikgorus/gezi-parki--bir-temsiliyet-krizi/haber-764766>;son erişim tarihi:03.09.2013.

<http://secimanketi.tv/sonuclar/2011-yili-genel-secim-sonuclari>; son erişim tarihi: 03.09.2013.

<http://www.akparti.org.tr/tbmm/tbmmgrup/SE%C3%87%C4%B0M%20beyanname%20KISALTILMI%C5%9E.doc> “**Her Şey Türkiye İçin: Ak Parti Seçim Beyanamesi (2002)**” son erişim tarihi: 03.05.2011.

<http://www.aksiyon.com.tr/detay.php?id=26197>; son erişim tarihi: 05.01.2009.

[http://www.bbc.co.uk/history/historic\\_figures/beveridge\\_william.shtml](http://www.bbc.co.uk/history/historic_figures/beveridge_william.shtml)

<http://www.bbp.org.tr>

[http://www.genar.com.tr/files/2003-%20KASIM\\_3\\_kasim\\_2002den\\_3\\_kasim\\_2003e\\_turkiye\\_nin\\_bir\\_yili.pdf](http://www.genar.com.tr/files/2003-%20KASIM_3_kasim_2002den_3_kasim_2003e_turkiye_nin_bir_yili.pdf)

<http://www.haber10.com/galeri/c56ac74b-2781-e211-8ee6-14feb5cc13c9/16/#.UjsQaobIZPs>; son erişim tarihi: 1.09.2013.

<http://www.haber10.com/haber/2545/#.Uizjl8bIZPs>; son erişim tarihi: 03.09.2013.

<http://www.haber3.com/ak-partinin-karsisina-kizil-elma-ittifaki-haberi-61082h.htm>.  
Son erişim tarihi: 03.09.2013.

<http://www.haberler.com/gezi-parki-olaylari-modern-darbe-uygulamasi-4735760-haberi/>.Son erişim tarihi:03.09.2013.

<http://www.haberler.com/taksim-geziparki/>; Son erişim tarihi:03.09.2013.

<http://www.habertempo.com/siyaset/erdogan-kongrede-helallik-istedi-biz-kefen-giyip-yola-ciktik-h1370.html>; son erişim tarihi: 05.01.2009.

<http://www.medya.com/son-5-secim-anketi-59038h.htm>; son erişim tarihi: 09.01.2014.

[http://www.radikal.com.tr/ek\\_haber.php?ek=r2&haberno=5479](http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2&haberno=5479); Son erişim tarihi: 03.09.2013.

[http://www.radikal.com.tr/turkiye/gezi\\_parkinda\\_insaat\\_icin\\_yurutmeyi\\_durdurma\\_karari\\_kaldirildi-1142823](http://www.radikal.com.tr/turkiye/gezi_parkinda_insaat_icin_yurutmeyi_durdurma_karari_kaldirildi-1142823); Son erişim tarihi:03.09.2013.

[http://www.radikal.com.tr/turkiye/taksim\\_dayanismasi\\_gezi\\_parki\\_surecinin\\_hakliligi\\_kanitlanmistir-1140318](http://www.radikal.com.tr/turkiye/taksim_dayanismasi_gezi_parki_surecinin_hakliligi_kanitlanmistir-1140318); Son erişim tarihi:03.09.2013.

[http://www.radikal.com.tr/yazarlar/fatih\\_ozatay/2001\\_krizinden\\_nemalanmak-1040984](http://www.radikal.com.tr/yazarlar/fatih_ozatay/2001_krizinden_nemalanmak-1040984); son erişim tarihi: 22.01.2013.

[http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ismet\\_berkan/kizil\\_elmanin\\_kac\\_oyu\\_var-758514](http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ismet_berkan/kizil_elmanin_kac_oyu_var-758514); Son erişim tarihi: 03.09.2013.

<http://www.secim-sonuclari.com/1995>; son erişim tarihi: 10.01.2014.

- <http://www.turkiyeseccimleri.com/anket-sirketlerinin-2011-secimi-tahminleri.php>; son erişim tarihi: 03.09.2013.
- <http://www.uhim.org/images/rapor/1375264579.pdf>, son erişim tarihi: 01.08.2013.
- [http://www.zaman.com.tr/yorum\\_bir-darbe-modeli-olarak-27-mayis-kizilelma-koalisyonunun-ilk-denemesi\\_695334.html](http://www.zaman.com.tr/yorum_bir-darbe-modeli-olarak-27-mayis-kizilelma-koalisyonunun-ilk-denemesi_695334.html); Son erişim tarihi: 03.09.2013.
- <http://www.haber10.com/galeri/c56ac74b-2781-e211-8ee6-14feb5cc13c9/16/#.UjsQaobIZPs>; son ulaşım tarihi: 1.09.2013.
- HUNGTINGTON, S. (2005), **Medeniyetler Çatışması**, Okyanus Yayınları, İstanbul.
- İNSEL, Ahmet (2001), “Ulusal Güvenlik Siyaseti ve Silahlı Kuvvetler Partisi”, **Birikim**, Eylül, Sayı:149, ss. 8 – 13.
- İNSEL, Ahmet (2005), “Liberalizm Kavramının Soy Çizgisi”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, İletişim Yayınları Ansiklopedisi**, Cilt:7, ss: 41-74.
- İNANÇ, Hüsamettin (2006), **Avrupa Birliği Entegrasyon Sürecinde Türkiye’nin Kimlik Problemleri**, 1.Baskı, Ekin Kitapevi, Ankara.
- JENSEN, Jody Patricia (2008), **Globalizing Governance In A Multi-Stakeholder World: The Global Prince, Merchant And Citizen**, PhD Theses, Budapest.
- JEONG, Hanbeam (2010), **Globalization and Politics Of The Welfare State**, PhD Theses, University Of Kentucy.
- KAHRAMAN, Hasan Bülent (1993), **Sosyal Demokrasi ve Türkiye Partileri**, İmge Yayınevi, Ankara.
- KAHRAMAN, Hasan Bülent (1995), **Sağ Türkiye ve Partileri**, I. Basım, İmge Yayınevi, Ankara.
- KAHRAMAN, Hasan Bülent (2007), **Post-modernite ve Modernite Arasında Türkiye**, Agora Kitaplığı, I. Basım, İstanbul.
- KAHRAMAN, Hasan Bülent (2007a), **Türk Sağı ve AKP**, Agora, İstanbul.
- KAHRAMAN, Hasan Bülent (2008), **Türk Siyasetinin Yapısal Analizi**, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- KAHRAMAN, Hasan Bülent, “Merkez mi, ‘catch all’ mu” Sabah Gazetesi, 07.10.2009  
[http://www.sabah.com.tr/Yazarlar/kahraman/2009/10/07/merkez\\_mi\\_catchall\\_mu](http://www.sabah.com.tr/Yazarlar/kahraman/2009/10/07/merkez_mi_catchall_mu) erişim tarihi: 24.03.2011.
- KALAYCIOĞLU Ersin (1996), “Türkiye’de Siyasal Değişim”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı:9, ss: 55- 61.



- KALIN, İbrahim (2006), “Kimlik Siyaseti ve Pandora’nın Kutusu”, **Radikal** 2, 15 Ocak.
- KAPSTREIN, E. B. (1999), “Distributing The Gains Justice And International Trade”, **Journal Of Internatioal Affairs**, Vol: 52, Issiue.2, Spring, pp: 533-555.
- KARAALİOĞLU, Mustafa (2001), **Hilal ve Ampul**, Bakış Yayınları, İstanbul.
- KARACAN, A. R. (2007), **Çevre Ekonomisi ve Politikası**, Ege Üniversitesi Yayınları, İİBF Yayın No: 6, İzmir.
- KARASAR, Niyazi (2003), **Bilimsel Araştırma Yöntemleri**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- KARPAT, Kemal (1996), **Türk Demokrasi Tarihi**, Afa Yayıncılık, İstanbul.
- KARTAL, Zeki “Kavramsal ve Tarihsel Yönleri ile Küreselleşme”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, 8 (2), ss: 251-264,
- KATZ R. and MAIR P. (1995), “Changing Models of Party Organization and Party Democracy: the Emergence of the Cartel Party”, **Party Politics**, I ss: 5-28.
- KAZDAĞLI, H. (2003), “Turgut Özal’ın İktisadi Reformları”, **Özal, Siyaset, İktisat, Zihniyet**, İ. Sezal ve İ Dağı (Ed.), Boyut Yayıncılık, İstanbul, ss: 443-470.
- KAZGAN, Gülten (1985), **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, Altın Kitaplar, İstanbul.
- KAZGAN, Gülten (1997), **Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen**, Atın Kitapları Yayınevi, İstanbul.
- KAZGAN, Gülten (2005), **Küreselleşme ve Ulus-Devlet**, 4. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- KELEŞ, R., Hamamcı, C., ve Çoban, A. (2009). **Çevre Politikası**, Genişletilmiş 6. Baskı, İmge Yayınları, Ankara.
- KEOHANE, R. O. And JOSEPH S.N. R. (2000), “Globalization: What’s New? What’s Not? (And So What?)”, **Foreign Policy**, Issue, 118, Spring, pp: 104-119.
- KEYDER, Çağlar (2004), “Globalleşme ve Devlet”, **Memalik-i Osmaniye’den Avrupa Birliği’ne**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, ss: 207-224.
- KEYMAN, E. Fuat (1998), “Globalleşme ve Türkiye: Radikal Demokrasi Olasılığı”, **Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam**, Derleyenler: E. Fuat Keyman, A. Yaşar Sarıbay, Vadi Yayınları, Ankara.

- KEYMAN, E. Fuat (2000), “Globalleşme Söylemleri ve Kimlik Talepleri: Türban Sorununu Anlamak”, **Global-Yerel Eksende Türkiye**, Derleyenler: Keyman E. Fuat ve Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Yayınları, ss: 17–39.
- KEYMAN, Fuat (1994), “Globalleşme ve Liberal Demokrasi”, **Demokrasi Gündemi**, Sayı:20, 1994/IV.
- KEYMAN, Fuat (2007), “Türkiye’de Kimlik Sorunları ve Demokratikleşme”, **Doğu-Batı**, Sayı: 41, Haziran- Temmuz, ss: 217-230.
- KEYMAN, Fuat (2009), “Türkiye Siyasi Tarihi ve Demokratikleşme”, **Osmanlı’dan İki Binli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi**, Editör: Adem Çaylak, Cihat Göktepe vd., I. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, ss: 7-22.
- KIRCHHEIMER, Otto, “The Transformation of the Western European Party Systems” in **Political Parties and Political Development**, ed. LaPalombara, J. and Weiner, M., Princeton University Pres, Princeton, New Jersey, 1966, ss. 177-200.
- KİRİŞ, Hakan (2010), **Türk Parti Sisteminde 1980 Sonrası Kutuplaşma ve Dinamikleri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi.
- KOÇDEMİR, Kadir (2001), “Küreselleşme ve Türk Kültürü”, Türk Ocakları ve Ankara Ticaret Odası, Ankara.
- KOMOLSIRI, Chakaran, 1995, **Globalization, and Local Voices: Globalists, Fusionists, and Resisters Among Thai Intellectual-Elites**, Doktora Tezi, Political Science in Graduate school of the State University of New York.
- KOYUNCU, Berrin (2003), **Küreselleşme ve Türk İşadamları Derneklerine Etkisi: Karşılaştırmalı Perspektifle TÜSİAD ve MÜSİAD**, Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi.
- KÖKER, Levent (1996), “Anavatan Partisi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları**, İstanbul, ss: 1252-1265.
- KÖNİ, Hakan (2012), **Türkiye’de Dini Sağ’ın Dönüşümü ve Devlet Seçkinleri, Küreselleşme ve Avrupalılaşma Faktörlerine Etkisi**, Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi.
- KÖSE Ömer, “Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı: 49, ss:1-44, <http://dergi.sayistay.gov.tr/icerik/der49m1.pdf>, son ulaşım tarihi: 17.08.2013.
- KÖSEOĞLU, Nevzat (2002), “Türk Milliyetçiliği İdeolojisinin Doğuşu ve Özellikleri”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Liberalizm**, Cilt: 4, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 208- 226.
- KÜÇÜKÖMER, İdris (2002), **Batılılaşma- Düzenin Yabancılaşması**, Bağlam Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.

- LATİF, Hüseyin (2011), **Küreselleşen Dünya ve Değişen Türkiye**, Bizim Avrupa Yayınları, İstanbul.
- LIPSON, Leslie (2003), **Uygarlığın Ahlaki Bunalımları**, Çeviren: Jale Çam Yeşiltaş, Kültür Yayınları, 2. Basım, İstanbul.
- LUHMANN, N. (1997), “Globalization Or World Society?: How To Conceive Of Modern Society”, **International Review of Sociology March**, Vol. 7 Issue 1, p. 67.
- MAIR, Peter (1995), Political Parties, Popular Legitimacy and Public Privilage”, **West European Politics**, Vol. 18, No. 3, July.
- MARCUSE, Peter (2000), “The Languge of Globalization”, Monthly Review, July-August, ss. 23–27.
- MCGREW, A. (1999), **A Global Society? Modernity and Its Futures**, Open University, Polity Pub., Chambridge
- MEDD, Roger ve Frank Goldstein (1997), “International Terrorism on the Eve of a New Millenium”, **Studies in Conflict and Terrorism**, Cilt: 3, Sayı: 20, ss. 281-318.
- MENGİ, A., ve Algan, N. (2003). **Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme: AB ve Türkiye Örneği**, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- MERT, Nuray “Neden Ulus-Devlet?”, **Radikal 2**, 01 Eylül 2005.
- MERT, Nuray (2007), **Merkez Sağın Kısa Tarihi**, 2. Baskı, Selis Yayınları, İstanbul.
- Milliyetçi Çalışma Partisi Programı** (1988), Ankara.
- Milliyetçi Çalışma Partisi Programı** (2000), Ankara.
- Milliyetçi Hareket Partisi Programı** (2002), Ankara.
- Milliyetçi Çalışma Partisi Programı** (2009), Ankara.
- MUTİOĞLU, Halil (2003), “Sefaletin Küreselleşmesi”, **Yoksulluk Sempozyumu**, Deniz Feneri Yay, Cilt: 1, İstanbul.
- MUTLUSU, A. Faruk (2010), “Anavatan Partisi, Güçlü İktidardan Tükenişe Doğru”, **İttihat ve Terakki’den Günümüze Siyasal Partiler**, Editör: Turgay Uzun, Orion Yayınları, Ankara, ss: 375-390.
- NARULA, R. And DUNNING, H.J. (2000), “Industrial Development, Globalization And Multi-national Enterprises: New Realities Fo Developing Countries”, **Oxford Development Studies**, Vol: 18, No: 2, pp: 142-167.

- NİHAT, Mehmet ve CEMİLOĞLU Emre (2001), **Türk Siyasi Hayatında MHP Hareketi, Tarihi Gelişimi, Partileşme ve İdeoloji**, Turkuaz Ajans Yayınları, Ankara.
- OFFE, Claus (1999), “Yeni Sosyal Hareketler: Kurumsal Politikanın sınırlarının Zorlanması”, **Yeni Sosyal Hareketler**, Derleyen: Kenan Çayır, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- OHMAE, Kenıçlı (2006), “Ulus Devletin Sonu”, Editör: Kudret Bülbül, **Küreselleşme Okumaları**, Ankara: Kadim Yayınları, ss.269-272.
- OROZALIEVA, Karina (2010), **Impact Of Globalization On Socio-Economic And Poltical Development Of The Central Asian Countries**, PhD Theses, University of South Florida.
- Oxford Wordpower Dictionary** (1993), Oxford University Press, London.
- ÖNGEN, Tülin (2003), “‘Yeni Liberal’ Dönüşüm Projesi ve Türkiye Deneyimi”, **Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar**, Korkut Boratav’a Armağan, Derleyen: A.H. Köse, F. Şenses, E. Yeldan, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÖRGEV, Cemil (2007), “Küresel Isınma Dünyamızı Tehdit Ediyor”, **Ekoloji Magazin**, S.13 (Ocak) (Çevrimiçi) [www.ekolojimagazin.com/?s=magazin&id=231](http://www.ekolojimagazin.com/?s=magazin&id=231).
- ÖYMEN, Onur (2000), **Geleceği Yakalamak: Türkiye’de Ve Dünyada Küreselleşme ve Devlet Reformu**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- ÖZAL, K. (1999), “Twenty Years With Mehmet Zahit Kotku: A personel Story” in E. Özdalga **Naqshbandis in Western and Central Asia, Change and Continuity**, Swedish Research Institute, ss. 159-185.
- ÖZAR, Ş. ve ERCAN, F, (2004), “Emek Piyasaları: Uyumsuzluk mu, Bütünleşme mi?”, **Neoliberalizmin Tahribatı Türkiye’de Ekonomi, Toplum ve Cinsiyet**, Derleyenler: N. Balkan, S. Savran, Metis Yayınları, İstanbul, ss.191-210.
- ÖZBUDUN Ergun ve Ömer Faruk Gençkaya (2010), **Türkiye’de Demokratikleşme ve Anayasa Yapımı Politikası**, Doğan Kitap, İstanbul.
- ÖZÇELİK, KAYA, Pınar (2013), “Neoliberal Küreselleşme Süreci Ve Yoksulluk”, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, Cilt: 5, No 2, ISSN: 1309-8012 (Online), ss: 417-431.
- ÖZDAĞ, Ümit: “Küreselleşme ve Etnik Milliyetçilik Karşısında Türk Milliyetçiliği”, **Türk Yurdu, XXI. Yüzyıla Doğru Türk Milliyetçiliği (Özel Sayı)**, C.19, S.139-141, Mart-Mayıs 1999, ss.392-398.

- ÖZDEMİR, Hakan (2012), “Demokrat Parti (DP) ile Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Karşılaştırmalı Tarihsel Analizi”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 22, Sayı: 2, s. 188-209.
- ÖZDEMİR, Hikmet (1989), **Rejim ve Asker**, Afa Yayınları, İstanbul.
- ÖZERKMEN, Necmettin (2004), “Uluslararası Eşitsizliği Derinleştiren Bir Süreç Olarak Ekonomik Küreselleşme”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi** Sayı: 44-1, Ankara, ss: 135-148.
- ÖZİPEK, B. Berat (2002), “Siyasette ve Fikir Dünyasında Liberal Düşünce Topluluğu”, **Liberal Düşünce**, S.28, Güz, ss.113-122.
- ÖZİPEK, Bekir Berat (2004), **Muhafazakârlık, Akıl Toplum Siyaset**, Liberte Yayınları Ankara.
- ÖZİPEK, Bekir Berat (2005), “Liberal Düşünce Topluluğu”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Liberalizm**, Cilt: 8, İletişim Yayınları, Ankara, ss: 620-628.
- ÖZKAZANÇ, Alev (1996), “Türkiye’de Yeni Sağ”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÖZKAZANÇ, Alev (1997), “Refah Devletinden Yeni Sağa”, **Mürekkep**, Sayı: 7, ss: 21-35.
- ÖZKAZANÇ, Alev (2005), “Türkiye’nin Neo- Liberal Dönüşümü ve Liberal Düşünce”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce İletişim Yayınları Ansiklopedisi Cilt:7- Liberalizm**, ss. 634- 657.
- ÖZKIRIMLI, Umut (2002), “Türkiye’de Gayriresmi ve Popüler Milliyetçilik”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Liberalizm**, Cilt: 4, İletişim Yayınları, İstanbul, ss: 706- 717.
- ÖZTÜRK, Feza (2001), “Küreselleşme-Yeni Dünya Düzeni”, **Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi**, Dışişleri Bakanlığı Yayınları sayı: II.
- ÖZTÜRK, Metin (1993), **Ordu ve Politika**, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- ÖZYURT; Cevat (2005), **Küreselleşme Sürecinde Kimlik ve Farklılaşma**, Açılım Kitap, İstanbul.
- POYRAZ, Fahrettin (2010), “Milli Nizam Partisinden Ak Parti’ye” **İttihat ve Terakki’den Günümüze Siyasi Partiler**, Editör: Turgay Uzun, Orion Yayınları, Ankara, ss: 311-338.
- PUNCH, Keith F. (2005), **Sosyal Araştırmalara Giriş, Nicel ve Nitel Yaklaşımlar**, Çeviren: Dursun Bayrak, H. Bader Arslan, Zeynep Akyüz, Siyasal Kitabevi, Ankara.

- ROBERTSON, Roland (1999), **Küreselleşme**, Çeviren: Ümit Hüsrev Yolsal, Bilim-Sanat Yayınları, Ankara.
- RODRİK, Dani (1997), **Küreselleşme Sınırı Aştı mı?**, Çeviren: Akyol, Ş ve Ünsal, F, 1. Baskı, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul.
- ROHODES, M (1995), “Subversive Liberalism: Market Integration, Globalization And The European Welfare State”, **Journal Of European Public Policy**, Vol: 2, No: 3, September, pp: 384-406.
- SABINE, George (1991), **Yakın Çağ Siyasal Düşünceler Tarihi**, Çeviren: Özer Ozankaya, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- SAFİ, İsmail (2005), **Türkiye’de Muhafazakarlığın Düşünsel- Siyasal Temelleri ve Muhafazakar Demokrat Kimlik Arayışları**, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi.
- SAFİ, İsmail (2007), **Türkiye’de Muhafazakâr Siyaset ve Yeni Arayışlar**, 2. Baskı, Lotus Yayınevi, Ankara.
- SAKALLIOĞLU- Cizre, Ümit (1996),“1983-1994: Siyasal Parti Topağrafyası”, **CDTA**, Cilt: 15, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 1251- 1262.
- SANDEL, M. (1982), **Liberalism and the Limits of Justice**, Cambridge University Press, Cambridge.
- SANDEL, M. (1984), “Morality and the Moral Ideal”, **New Republic**, May, 190, pp.15–17,
- SARIBAY, Ali Yaşar (2001), **Türkiye’de Demokrasi ve Politik Partiler**, Alfa Yayınları, İstanbul.
- SARIBAY, Ali Yaşar (2004a), “Milli Nizam Partisi’nin Kuruluş Programı ve İçeriği”, **İletişim Yayınları Ansiklopedisi- İslamcılık**, İstanbul, ss: 576-590.
- SARIBAY, Ali Yaşar (2004b), **Modernitenin Bir İronisi Olarak Globalleşme**, Everest Yayınları, İstanbul.
- SAVRAN, Sungur (2005), “24 Ocak’ın 25. Yıldönümü Yeni-liberalizmin Tahakkümünde Çeyrek Yüzyıl Eleştirel Bir Bilanço”, <http://www.iscimucadelesi.net/gundem/24.01.2005.html>.
- SAVRAN, Sungur (2007), “AKP ve Burjuvazinin İç Savaşı” **İktisat Dergisi**, Mart-Nisan.
- SELAMOĞLU, Ahmet (2000), **Yoğunlaşan Sosyal Sorunlarıyla Küreselleşme**, Alfa Basım Yayım, İstanbul.

- SIMPSON, Rachele (2007), **A Comparative Study Of The Impact Of Globalisation On The Development Of Bangladesh And Tanzania**, PhD Theses, Victoria University.
- SİPAHİ, Esra Banu (2010), “Küresel Çevre Sorunlarına Kolektif Çözüm Arayışları ve Yönetişim”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 24, ss: 330-344.
- SLOTERDIJK, Peter (2008), **Kapitalist Dünyanın İç Evreninde Küreselleşmenin Felsefi Bir Kuramı**, Çeviren: İlknur Aka, Kırmızı Yayınları, I. Baskı, İstanbul.
- SUNAY, Cengiz, (2010), “Demokrat Parti, Çok Partili Hayata Geçiş”, Editör: Turgay Uzun, **İttihat ve Terakki'den Günümüze Siyasi Partiler**, Orion Kitabevi, Ankara, ss. 163-204.
- SÜER, Sancar Sefer (2011), **Catch- All Siyasi Partiler**, portal.ubap.org.tr/App\_Themes/Dergi/2011-96-1136.pdf
- SÜTER, Şakir (2004), **Merkez Sağda Tapu Kavgası**, Maviyağaç Yayıncılık, İstanbul.
- ŞAHİN, Köksal (2006), “Küreselleşme Demokrasiyi Güçlendiriyor mu?”, **Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, ss:1-17.
- ŞAHİN, Köksal (2007), **Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus- Devlet**, Yeniüzyıl Yayınları, Birinci Basım, İstanbul.
- ŞAHİN, Köksal (2009), **Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus- Devlet**, Yeniüzyıl Yayınları, İkinci Basım, İstanbul.
- ŞAHİN, Köksal (2013), “Küreselleşme”, **Sosyolojiye Giriş**, Editör: İhsan Çapoğlu Hayati Beşirli, Grafiker Yayınları, Ankara, ss: 331- 362.
- ŞEN, Bülent (2008), **Türkiye’de Küreselleşme Tartışmaları ve Sonuçları**, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- ŞEN, Hasan (2010), “Küreselleşme ve Demokrasi Krizi”, **Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)**, Bahar, Sayı: 24, ss: 145- 161.
- ŞEN, Serdar (2004), **AKP Milli Görüşü Mü?**, Nokta Yayınları, İstanbul.
- ŞENKAL, Abdülkadir ve BÜLBÜL Yaşar (2007), “Kalkınma İktisadı ve Sosyal Yapılar, Piyasa ve Sosyal Yapıların Çözünürlüğü”, **Kalkınma İktisadı ve Sosyal Yapılar, Çalışma ve Toplum /4**, ss. 91- 116.
- ŞENSES, Fikret (2009), “Neoliberal Küreselleşme Çağında Yoksulluk Araştırmalarındaki Kayıp Bağlantılar: Türkiye Deneyiminden Çıkarılacak Dersler”, **Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma**, Editör: Fikret Şenses, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.679-704.

- ŞEYHANLIOĞLU, Hüseyin, (2001), **Türk Siyasal Muhafazakârlığın Kurumsallaşması ve Demokrat Parti**, Kadim Yayınları, Ankara.
- TANÖR, Bülent (2000), “Siyasal Tarih (1980-1995)”, **Türkiye Tarihi 5: Bugünkü Türkiye Tarihi 1980-1995**, Yayın Yönetmeni: Sina Akşin, 3. Basım, Cem Yayınevi, İstanbul.
- TASLAMAN, Osman Caner (2010), **Küreselleşme Sürecinde İslam**, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- TAYLOR, Charles (1995), **Modernliğin Sıkıntıları**, Çev: Uğur Canbilen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul...vb.
- TBMM, Türkiye Cumhuriyeti Genel Seçimleri, <http://www.tbmm.gov.tr>
- TEKELİ, İlhan (2001), “Sürdürülebilirlik Kavramı Üzerinde İrdelemeler”, **Cevat Geray'a Armağan**, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Yayınları: 25.
- TEZCAN,ERCÜMENT (2002), **Avrupa Birliği Hukuku'nda Birey**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- THORSEN, Dag Einar and Amund LİE (2006), What is Neoliberalism?”, <http://www.isj.org.uk/index.php4?id=399&issue=117>
- TIRAŞ, Hayrettin (2012), “Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre: Teorik Bir İnceleme”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, [ibf.dergisi.ksu.edu.tr/Imagesimages/files/2012-2-5\\_0pdf](http://ibf.dergisi.ksu.edu.tr/Imagesimages/files/2012-2-5_0pdf).
- TİMUR, Taner (2000), **Küreselleşme ve Demokrasi Krizi**, İmge Kitabevi, 2. Baskı Ankara.
- TOPAL, Coşkun (2009), “Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri”, **Çokkültürlü Bir Avrupa İçin Tarih ve Sosyal Bilimler Eğitimi**, Editör: Semih Aktekin, Penelope Harnett, Mustafa Öztürk, Dean Smart, Harf Yayıncılık, Ankara, ss: 13-27.
- TORUN, Abdullah (2012), **Ulusal Güvenlik ve Küreselleşme: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Politikasının Dönüşümünde Küreselleşmenin Rolü**, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi.
- TOSUN, E. Gülgün (2003), “Global Sivil Toplum, Siyaset ve Yurttaşlık”, **Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi** 1(4), ss: 59- 73.
- TOSUN, Tanju (1999), **Türk Parti Sisteminde Merkez Sağ ve Merkez Solda Parçalanma**, Boyut Matbaacılık, İstanbul.
- TOSUN, Tanju (2007), “Parti Siyaseti Nereye?”, [www.radikal.com.tr/ekhaberpdf?ek=r2&haberno=7128](http://www.radikal.com.tr/ekhaberpdf?ek=r2&haberno=7128), son erişim tarihi: 11.01.2013.



- TOSUN, Tanju (2008), **Siyaseti İzlerken**, Liberte Yayınları Ankara.
- TUĞSAL, Cihan (2010), **Pasif Devrim: İslami Muhalefetin Düzenle Bütünleşmesi**, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- TURAN, Zübeyir (2011), “Dünyadaki ve Türkiye’deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkileri”, **Niğde Üniversitesi, İİBF Dergisi**, Cilt: 4, Sayı:1, ss: 56-80.
- TURAN, A. E. (2004), **Türkiye’de Seçmen Davranışı, Önceki Kırılmalar ve 2002 Seçimleri**, Bilgi Üniversitesi Yayınları İstanbul.
- TUTUM, Cahit (1994), **Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma**, TESAV Yayınları, Ankara.
- TÜRKEŞ, Alparslan (1978), **Dokuz Işık**, Birinci Baskı, Nesil Matbaacılık, İstanbul.
- TÜRKÖNE, Mümtaz’er (1992), “Ekonominin Sağı” **Türkiye Günlüğü**, Sayı:17, Cedit Yayınları, Ankara, ss: 15-27.
- TÜRKÖNE, Mümtaz’er, (2006), **Siyaset**, 6. Baskı, Lotus Yayınları, Ankara.
- URAS, U. (1996), **İdeolojilerin Sonu mu?**, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- URTMETZER, Peter Robert (1999), **Globalization and Canadian Society: Rhetoric and Reality**, PhD Theses, The Faculty of Graduate Studies, Department of Antropology and Sociology, The University of British Colombia.
- USLU, Cennet (1999), “Liberal Düşünce Topluluğu”, **Yeni Türkiye- Liberalizm Özel Sayısı**, Cilt: 25, Yıl: 5, Ocak- Şubat, ss: 519- 523.
- UTLU, Orhan (2003), **Küreselleşme Sürecinin Türk Siyasetine Etkileri**, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi.
- UZGEL, İlhan (2009) “AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü”, **AKP El Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu**, Editör: İlhan Uzel, Bülent Duru, Phoenix, Ankara, ss: 11-39.
- UZUN, Turgay (2010), “Milliyetçi Hareket Partisi, Türk Milliyetçiliğinin Kurumsallaşması”, **İttihat ve Terakki’den Günümüze Siyasal Partiler**, Editör: Turgay Uzun, Orion Yayınları, Ankara, ss: 233- 279.
- ÜNSALDI, Levent (2008), **Türkiye’de Asker ve Siyaset**, Çeviren: Orçun Türkay, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- ÜSTEL, Füsun (1999), **Yurttaşlık ve Demokrasi**, I. Baskı, Ankara, Dost Yayınları.
- VARLIK, Ali Bilgin (2009), **Küreselleşme ve Küreselleşmenin Ortadoğu’ya Etkileri**, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi.

WALTER, Laqueur (1998), "Postmodern Terrorism. In The Global Agenda: Issues and Perspectives", Edit: Charles, W Kegley, Eugene R. Wittkopf, Mac Graw Hill, USA, pp. 89-98.

WARNER, George Townsend Sir C. Henry K. Merten ve D. Erskine Muir (1952), The New Groundwork of British History, **Blackie and Son Ltd., Book Two**, London, ss.831- 832.

WHITE, Jenny (2002), Islamist Mobilization in Turkey: A Study in Vernacular Politics Seattle ve Londra: University of Washington Press.

WOLF, Martin (2001), "Ulus-Devlet Küreselleşmeye Karşı Durabilecek mi?", Çeviren: Doğan Ergin, **Türkiye ve Siyaset**, Sayı:5, Kasım-Aralık, ss. 211-220.

www.ldp.org.

www.mozturk.net/Type=I&Id=481 son erişim tarihi: 23.03.2010.

www.sabah.com.tr, "2001 krizinin saklı tarihi", son ulaşım tarihi: 22.02.2011.

www.sabah.com.tr, "Dünyanın Gözü Kulağı Sandıktaydı", son ulaşım tarihi: 04.11.2002.

www.sabah.com.tr,"2001 krizinin saklı tarihi"; son erişim tarihi: 22.02.2011,

YANARDAĞ, Merdan (2002), "MHP'nin Geleceği: Sonuçlar ve Olasılıklar", **Milliyetçilik, Faşizm ve MHP**, Derleyen: Seyfi Öngider, Aykırı Yayınları, İstanbul, ss:15-38.

YAVUZ, Hakan (2000), **Türkiye'de Siyasal Sistem Arayışı ve Yürütmenin Güçlendirilmesi**, Seçkin yayınları, Ankara.

YAVUZ, Hakan (2005), **Modernleşen Müslümanlar, Nurcular, Nakşiler, Milli Görüş ve AK Parti**, Kitap, İstanbul.

YAVUZ, Hakan (2008), **Modernleşen Müslümanlar**, 2. Baskı, Kitap Yayınevi, İstanbul.

YAYLA, Atilla (1993), **Özgürlük Yolu Hayek'in Sosyal Teorisi**, Turhan Kitabevi, Ankara,

YAYLA, Atilla (1992), **Liberalizm**, Turhan Kitabevi, Ankara.

YAYLA, Atilla (1993), **Sosyal ve Siyasal Teori: Seçme Yazılar**, Siyasal Kitabevi, Ankara.

YAYLA, Atilla (1994), **Liberal Bakışlar**, Siyasal Kitabevi, Ankara.

- YAYLA, Atilla (1996), "Liberal Düşünce", **Liberal Düşünce Dergisi**, Sayı: Kış, ss.4-14.
- YAYLA, Atilla (2002), "Liberal Düşünce Topluluğu'nun Doğuşu, Gelişimi ve Geleceği Üzerine", **Liberal Düşünce Dergisi**, Yıl: 7, Sayı: 28, Güz, ss: 35-66.
- YAYLA, Atilla (2003), **Fikir Hareketleri ve Liberal Düşünce Topluluğu**, Liberte Yayınları, Ankara.
- YAYLAGÜL, L. ve DAĞTAŞ, Erdal (2004), "Medya Patronluğundan Başbakanlığa Yükselme İstekleri: Cem Uzan ve Genç Parti Örnek Olayı", 17-19 Mart, **2nd International Symposium Communication in The Millennium: A Dialogue Between Turkish and American Scholars, Sempozyumu**, İstanbul, ss: 479-493.
- YAYMAN, Hüseyin (2009), "Değişim ve Süreklilik Ekseninde MHP", **SETA**, ss: 1-20.
- YENİ POLİTİK HAREKETİN BİLDİRİSİ (1993), **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 22, Bahar, ss: 181- 191.
- Yeni Türkiye İçin Yeni Demokrasi, Parti Tüzüğü ve Programı**, 22 Aralık 1994, Ankara.
- YIKILMAZ, N. (2003), **Yeni Dünya Düzeni ve Çevre**, Ayhan Matbaa, İstanbul.
- YILMAZ, Aytakin (2003), **Çağdaş Siyasi Akımlar**, Vadi Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- YILMAZ, Aytakin (2004), **İkinci Küreselleşme Dalgası**, Vadi Yayınları, Ankara.
- YURDUSEV, A. Nuri (1993), "Liberalizmin Türkiye Atağı", **Türkiye Günlüğü Dergisi**, Sayı:22, Bahar, ss: 105-109.
- YURT, Arslan (2000), **Küreselleşen Dünyada Yeni Bir Devlet Anlayışı ve Türkiye**, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- YÜCEL, M. Serhan (2006), **Türkiye'nin Siyasal Partileri (1859- 2006)**, Alfa Yayınları, İstanbul.
- YÜKSEL, M. (2001), **Küreselleşme, Ulusal Hukuk ve Türkiye**, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- YÜZBAŞIOĞLU, Necmi (1997), "Siyasi Parti Yasaklamaları Rejimi", **Baro Gündemi**, Sayı:3, ss: 23-26.
- ZALKA, Marlene Lori (1999), **Globalization of the Internet: Convergence or Multicultural Community?** PhD Theses, Florida International University, Miami, Florida.

ZENCİRKIRAN, Mehmet (2011), “Küresel Sosyal Sorunlar ve Çözüm Arayışları”,  
**Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, Editör: Mehmet  
Zincirkıran, DoraYayınları, Bursa, ss: 521-542.

ZURCHER, Eric Jan (1998), **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, 3. Baskı, İletişim  
Yayınları, İstanbul.

## EKLER

### 6.1 Mülakat Metinleri

#### Hüseyin Çelik ile Mülakat, 03.08.2013, saat: 15:00

*1 ve 2.Sizce küreselleşmenin siyasi partilerin politikaları üzerinde nasıl bir etkisi oluyor? Ve Sizce küreselleşme olarak adlandırılan süreç, mensubu olduğunuz siyasi partiyi nasıl etkilemektedir?*

Küreselleşmenin dünya üzerinde etkilemediği hiçbir şey yoktur. Bununla birlikte ülkemizdeki tüm kurum ve kuruluşları etkilediği gibi Ak Parti'yi de etkilemektedir. Zaten ben partinin kurucu üyelerinden biri olarak, 10 yıl önce ilk toplandığımızda Başbakanımız ve Genel Başkanımız sayın Recep Tayyip Erdoğan, hiçbir şey artık eskisi gibi olmayacak demişti. Buradan da anlaşılacağı üzere Ak Parti sürekli değişerek, bütünleşen dünya ile birlikte hareket etmektedir. Küreselleşmenin varlığını yok saymak ya da karşı durmak Erzurum'da kış günü karın ortasında ben üşümüyorum demek gibidir. Siz bas bas bağırsınız ama bu dünyanın umurunda olmaz, bunun yanında sizde üşümüyorum diyerek kendinizi kandırılmış olursunuz. Hem üşürsünüz hem de bağırarak ısınamazsınız. Yani küreselleşmeye karşı durmak ya da küreselleşmeyi yok sayıp içine kapanmak bunun gibi bir şeydir. Veyahut başka bir örnek olarak, bir ipek böceği kozası düşünün; hiçbir şeyle ilgilenmeden kozanın etrafını sararsanız sadece, içeride kaybolup gidersiniz, belki daha uzun yaşayan bir ipek böceği olursunuz ama dünyaya açılma fırsatı yakalayamazsınız, küreselleşmeden uzak kalmak da işte böyle bir şeydir bana göre.

*3. Peki Hocam sizce küreselleşme ile siyaset yeni bir anlam kazanıyor mu?*

Evet tabii ki, siyasete yeni bir anlam kazandırıyor. Küreselleşme ile dünya gündemi ve ülkelerin gündemi paralel gidiyor. Burada önemli olan nokta şudur: bir gündemi belirleyen ülkeler var, bir de gündemden etkilenen ülkeler.

Bu gün artık dünyada olan biten her şeyden haberdarlık söz konusu. Bu nedenle de insanların ve ülkelerin duyarsız kalması bir nevi engelleniyor. Eğer teknoloji gelişmemiş olsaydı haberdar da olamayacaktık, bir çok konuda. Örneğin,

Myanmar'daki ya da Somali'deki olaylara karşı bilip de insanların ve ülkelerin duyarsız kalması imkansız. Bugün Türkiye'nin Afrika'ya kadar eli kolu uzanıyor ve daha bir çok yere de. Küresel politikalara uyum sağlayarak Türkiye, bundan 10-15 sene evvel ki ülke olmaktan çıktı. Artık dünya politikasına ilişkin birçok konuda söz sahibi ve etki de bulunabiliyor. Dünyada olup bitenlere eskiden olduğu gibi seyirci değil, artık bir çok konuda söz sahibi ve etkileyici ülkeler arasına girmiştir. Uluslararası siyaseti etkileyici konuma gelmiştir. Örneğin, Ortadoğu'daki değişen ülkelerin Türkiye'yi örnek alması, bölgemizdeki gelişmelerle ilgili olarak Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği içindeki sözü geçen büyük ülkelerin bizimle görüş alışverişinde bulunmaları, küreselleşen dünyada, dış siyasette etkili olduğumuzun göstergeleridir.

*Peki, Hocam sizce küreselleşme ile ulus- devletlerin konumu nasıl etkilenecek?*

Ulus-devletlere yönelik ve ortadan kalkacaklarına yönelik bir çok ütöpik söylem var. Ancak bunlar dediğimiz gibi birer ütopyadan ibaret. Ulus-devletler gelecekte de varlığını devam ettirecek. Zaten uluslararası platformlarda ya da birlikler oluşturulurken yine ulus-devletler başrolü oynuyor. Tabii şöyle bir durumda var; birkaç güçlü ya da gelişmiş ülke yanlarına birkaç küçük ya da gelişmeye açık ülkeyi de alarak uluslararası birlikler kurabiliyorlar. Örneği Çin ve Rusya yanlarına birkaç küçük ülke alarak Şanghay Beşlisi'ni oluşturuyor. Amerika Birleşik Devletleri yine Kuzey Amerika'yı yanına alarak NAFTA'yı oluşturuyor. İngiltere, Fransa, Almanya gibi ülkelerinde Avrupa kıtasındaki 25 ülkeyle birlikte Avrupa Birliği'ni oluşturması ulus-devletleri ortadan kaldırmamıştır, kaldıramazda. Küreselleşmenin olumsuz diyebileceğimiz bir yönü de güçlüyü daha güçlü, güçsüzü daha güçsüz veya zengini daha zengin fakiri ise daha fakir yapabiliyor olmasıdır. Bir diğer olumsuz yönü de örneğin, Birleşmiş Milletlerdeki daimi üyeler olan ABD, Çin, Rusya, İngiltere, Fransa ve Almanya'nın uluslar arası ilişkilerde ve alınan kararlarda veto haklarının olmasıdır. Yani yasal hakları olan birçok ülkenin Birleşmiş Milletler nezdinde haklarına karşı veto yetkisini kullanarak haksız hale düşürebilmektedirler. Bir de haksız küçük ama güçlü ülkelerin şikayet edildikleri durumlarda dahi haklı konuma getirebiliyorlar. Örneğin İsrail'in şikayet edilmesi durumunda ABD'nin veto hakkını kullanması, Suriye'nin şikayet edilmesi durumunda Çin ya da Rusya'nın veto hakkını kullanmaları gibi. Suriye'de akan kanın haksızlığı Birleşmiş Milletler mahkemesi önünde getirilip yargılanamıyor.

Yani bu gün güçlü ülkelerin olduğu gibi küreselleşen dünyada da güçlü ülkeler yeni gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkeleri sömürmeye devam edeceklerdir. Uluslararası büyük firmalar da küçük firmaları sömürmeye devam edecektir, tıpkı ülkeler gibi. Ama bu kabuğumuza çekilip dünyada olup bitenleri görüp duymazdan geleceğiz demek değildir. İstesek de istemesek de gelişmiş olan teknoloji dünyadaki her şeyi en kısa sürede görmemizi ve duymamızı sağlıyor.

*Hocam, sizce küreselleşme birey- devlet ilişkisini nasıl veya ne yönde bir dönüşüme tabii kılıyor?*

Devlet ve birey ilişkisi eskiye göre çok farklı. Önceden olduğu gibi “devletin milleti algısı yok, bunun yerine milletin devleti algısı” var. Yani artık devlet milleti için var, hizmet etmek için var. Tabii devletin nitelikleri ve fonksiyonları farklılık göstermiş bulunmakta ama bu sosyal devlet anlayışının tamamen ortadan kaybolacağını göstermez. Ama artık 1940’lardaki devlet anlayışının olmadığı da açıktır. Devlet vatandaşı için yapılanmaya evirilmektedir.

*Küreselleşmenin kültürel alanda homojenleşme ya da farklı kültürlerin birarada yaşayacağı bir kültürel ortam oluşturacağına ilişkin tartışmalar yaşanmaktadır. Partinizin küreselleşmenin farklı kültürlerin birarada yaşadığı çoğulcu bir kültürel ortam yaratacağı tartışmaları hakkındaki tutumu sizce nasıl ifade edilebilir/edilmektedir?*

Küreselleşmenin kültürel alanda homojenleşmeyi belli bir noktaya kadar ortaya çıkarması kaçınılmazdır. Ama bence bu durum korkulacak bir şey değil. Tabii ki, küreselleşme ve gelişen teknoloji ile birlikte yeme, içme, giyinme gibi birçok yönleriyle dünya insanları birbirlerine benziyorlar. Ama özde var olan medeniyetler duruyor. Bence bu önemli ötesi önemli değil. Zaten geçmişten bu yana tüm medeniyetler etkileşimle değişime uğramamış mıdır? Osmanlı Bizans’tan etkilenmedi veya yine Araplardan etkilenmedi demek mümkün mü? Bence böyle bir şeyi iddia etmek dahi çok komik. Mesela bir diğer konu olarak diyorlar ki, dilimize Batıdan birçok yabancı ülkelerin kelimeleri giriyor! Önceden de Arapça ve Farsça kelimeler girmiş, bunları ayıklayalım ya da şimdi Batı’dan gelen kelimeleri almayalım diyorlar. Anlamadığım nokta neden dilimize bu farklı kelimeler girmesin neden tüm toplum tarafından hatta

tüm dünya tarafından kabul görmüş olan bu kelimeleri kullanmayalım. Bir de mesela bu gün evrensel olarak kabul görmüş ve anlam kazanmış kelimeler var, bunların birçoğu teknoloji ile dilimize yerleşiyor. Örneğin, “twitter” ya da “re-twitter” gibi. Buna twitt demeyip de ne diyelim şimdi. Bu kelime artık herkesin anladığı ve kabullendiği şekilde hem Türkiye’nin hem de tüm dünyanın dilinde. Yoksa dilimizin temel de geldiği Orhun Abidelerinden gelen kelimelerle mi konuşacaktık. Bence tüm bunlar dilimizi ve kültürümüzü zenginleştiriyor ama özümüzde herhangi bir değişiklik yapmıyor. Örneğin dinimiz İslam herhangi bir şekilde değişmiyor veyahut İtalyanlar Katolik’tir, bunların Katolikliği herhangi bir şekilde etkilenmiyor, yine Yunanistan’ın Ortodoksluğu etkilenmiyor. Kısacası özde büyük değişiklikler yok.

*Türkiye’deki insan hakları standardı ve beklentileri küreselleşme ile yükselmekte midir?*

Ülkemizdeki var olan yasaların yanında biz uluslararası, hukuk kurallarını da kabul etmiş durumdayız. Ülkemizde hukuksal olarak bir hak kaybına uğrayan kişi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvurabiliyor. Yine ülkemizdeki mahkemelerin vermiş olduğu bir kararı kabul etmeyen uluslararası şirketler ya da yerel ulusal şirketler tahkim mahkemelerine giderek haklarını burada arayabiliyorlar. Yani Avrupa Birliği’ne dahil olmamamıza rağmen, Avrupa’da ya da uluslar arası hukuk kurallarında yer alan bir çok yaptırım öncelikli olarak kabul etmiş durumdayız. Bu da standartları yükseltme noktasında önemli adımlar atılmasını destekliyor.

**Yasin Aktay ile Mülakat, 22.06.2013, saat: 13:00**

*1. Sizce küreselleşmenin siyasi partilerin politikaları üzerinde nasıl bir etkisi oluyor?*

Küreselleşme dünyanın yeni bir evresi yani şuanda dünya coğrafi anlamda bütün dünyanın birbirine entegre olmuş olduğu, hem coğrafi anlamda hem ekonomik anlamda hem iletişim anlamında tabi, dünya “küçük bir köy” olarak resmediliyor. Bir yerde olan bir şey her yerden duyulabiliyor ve insanların bu durumlara karşı belli bir duyarsızlık kazandırmaları ve sürdürmeleri mümkün olmuyor. Aynı zamanda siz yaşadığınız ekonominizi ve kültürünüzü dünyadan koparamıyorsunuz. Dünya birbiri ile entegre olmuş durumda ama bu bazen çok yanıltıcı olabiliyor. Dünyada pekala çok küçük adacıklar olabiliyor ve bu adacıklarda dünyanın katliamlarını da yapmış olsanız, her



çeşit insan hakkı ihlallerini de yapmış olsanız dünya tamamen buna seyirci kalabiliyor. İşte mesela Suriye’de yaklaşık 3 senedir katliamlar yaşanıyor ama kimsenin sesi çıkmıyor ya da sesi çıkıyor da dünya dengeleri bir şekilde oraya karşı bir duyarsızlık sergileyebiliyor. Öte taraftan Myanmar’da, Somali’de bir sürü şey oluyor ama insanlar olanlara karşı ciddi bir duyarsızlık sergileyebiliyor. Küreselleşme kuşkusuz yepyeni dinamikler getirmiş durumda dünyaya, ama her ne kadar böyle diyorsak da gerek Myanmar gerek Suriye küresel dünya içerisinde iddialı olmaktan uzak ülkeler arasında, küresel topluluklar içerisinde kendilerine bir yer edinmekten biraz daha uzak ülkeler.

Küreselleşme ilk etapta aslında kutupsal bir şeyi de gerektiriyor mantıksal olarak, çünkü iki kutuplu dünya soğuk savaş yıllarında da uzun süre böyle devam etti. Ama küreselleşmenin tamamına erdiği dönem artık merkezsiz, tek kutuplu da değil- çok kutuplu, her ülkenin kendi çapında belirli bir etkisinin olduğu, kendi gücünün olduğu yeni bir dünyaya geçişi ifade ediyor. Burada artık hiç kimse ve hiçbir şey önemsiz değildir, hiçbir ülke, hiçbir güç, hiçbir yapı önemsiz değildir. Bir anlamda dünyanın demokratikleşmesi anlamına da geliyor küreselleşme, yani dünyadaki güç dengelerinin kendi çapında bir miktar küreselleşmesi anlamına da geliyor. Her ne kadar yine büyük güçler varsa da, bu büyük güçler küçük güçleri de gözetmek zorunda. İşte Suriye gibi bir ülke ile üç yıldır dünya güçleri baş edemiyor. Dünyanın süper gücü Amerika elini şöyle bir parmak işareti ile dünyayı değiştiremiyor. Bu anlaşılmış oluyor. Veyahut dünyada Suriye’de ortaya çıkan küçük örgüt, kendi için çapında birçok şeyi, değiştirebiliyor.

Küreselleşme aslında dünyadaki birçok efsanenin çöküşünü de beraberinde getirmiş oldu. Dünyada herkes kendi çapında bir güçtür, elbette büyük güçler vardır ama o büyük güçlere takoz olabilecek, sabote edebilecek küçük güçlerde mevcuttur. Bu anlamda küçük güçlerinde bir anda büyük güç olabileceğini görebildik. 11 Eylül saldırıları bunun en tipik örneğidir, 19 kişinin bütün dünyanın tarihini değiştirebildiğini de gördük. Bütün dünyanın seyrini, dünyadaki barışın, yeni paylaşımların ve yeni savaşların başlayabildiğini de gördük. Bu bir efsane olarak dünyadaki bütün ülkelerin kendi aralarında hiyerarşik olarak, bir ilişki içerisinde olduğu efsanesini ve iddiasını da çökertmiş oluyor. Dünyada ülkeler birbirleri ile çok da hiyerarşik bir ilişki içerisinde olmayabiliyorlar. Türkiye bu yeni süreç içerisinde şimdiye kadar kendisine o hiyerarşik

ilişki içerisinde kendisine biçilmiş olan role itiraz etti. Nitekim bu itirazı da başarılı oldu. Kendi bağımsız politikasını da izleyebilme kapasitesi elde etti, bu sayede. Daha önceden Türkiye küresel paylaşım mücadelesinde, sadece kendisine izin verilen sınırlar içerisinde hareket edebiliyordu. İzin verilen ülkelerle ilişki kurulabiliyordu, izin verilen ülkelerle ve izin verilen ölçülerde bir takım ittifaklar kurulabiliyor veya paktlara üye olunabiliyor veyahut bu paktlardan çıkılabiliyordu. Rivayet odur ki, Adnan Menderes, “yeni bir dün ya kurulur ve biz o dünyanın içerisinde yer alırız” dediği için, 1960 ihtilaline maruz kalmıştır. Ama şimdi bir ülke istediği bir başka ülke ile ilişki kurabiliyor ve bunun için kimseden çok da izin olmak zorunda kalmıyor. Küreselleşme bu anlamıyla dünyanın birazda rahatlamasını sağlamış oldu. İnsanların kürenin içerisindeki herhangi bir yer ile iletişim ve ilişki kurabilmesi mümkün hale geldi. Düne kadar Türkiye, nispeten çok az sayıda ülkeyle, sefaret anlamında bir ilişki içerisindeydi. Bugün bu oran neredeyse ikiye katlanmış durumda. Türkiye artık Afrika’da 39 tane büyük elçiliği veya temsilciliği olan bir ülke konumuna gelmiş bulunuyor. Türkiye’nin Afrika’ya olan ilgisi ve orada bir takım çıkarları var ise oraya gitmekten onu hiçbir güç alıkoyamıyor. Küçük ülkeler bile kendi bağımsızlıklarını bu anlamda biraz daha rahatça kullanabiliyorlar.

*Yani bu bize küreselleşmenin getirdiği yeni bir siyaset tarzıdır, diyebilir miyiz?*

Evet, tabii ki, aslında yeni siyasettir bu. Eskiden uluslararası siyaset, siyasetten uzaktı. Siyaset yapılamıyordu, daha doğrusu dar sınırlar içerisinde kalıyordu. Bu aynı zamanda güdümlü siyasettir.

Bu küreselleşme beraberinde, soğuk savaş yıllarının bittiği, Berlin Duvarının yıkıldığı dönemde çok ilginç bir ortama geldik, Balkan ülkeleri ve Avrupa’daki doğu bloğu ülkelerinin hepsi bir bakıma “kendi baharlarını yaşayıp” demokratikleşme sürecine girdiler. Oysa aynı durumda olan ve soğuk savaş yıllarının paylaştığı, kutupsallaştırdığı Arap dünyası ise bundan nasibini almadı veya çok geç aldı. Ta ki, bu işler 2011 yılında diyebiliriz sanırım Tunus’ta 2010 Aralık’ta başladı bu hadise ama, 2011 demek daha mantıklı sanırım... 2011 yılı itibari ile Arap baharı başladı ve bu Arap ülkeleri de bir bakıma kendi demokratikleşmelerini yaşamaya karar verdiler. Ancak onlarınki biraz daha farklı olacak gibi görünüyor. Çünkü müthiş bir yoksulluk var ve bu yoksulluğa karşılık, büyük ve onları şimdiye kadar kontrol altında tutmuş güçlerin kavgası ve

rekabet alanı var. Hali hazırda bütün bu ülkelerin Tunus, Yemen, Mısır, Ürdün gibi ülkeler kendi ülkelerinde bir demokratikleşmenin yaşanmasına karşı ciddi bir gerilim ortamı içerisinde bulunuyorlar. Çünkü yoksulluk var, bağımlılık var, o bağımlılığın onları hangi alana daha fazla yaklaştıracacağı konusu halen muamma bir konudur.

Dolayısıyla bugün küreselleşme ulus- devletlerin zihniyetlerinin de biraz revize olmasını gerektiriyor. Küresel bir dünyada hele de kendi içinizde belli bir çeşitlilik taşıyorsanız milliyetçilik anlayışınızı biraz daha revize etmek zorundasınız. Farklı bir milliyetçilik geliştirmek zorundasınız yani milliyetçiliğin muhtevasını değiştirmek zorundasınız. Milliyetçi olmayan bir devlet olamıyor aslında, bütün ulus- devlet formuna rağmen belli bir milli politika, milli bir kimlik bulundurmamak zorundasınız. Ama milli kimlik ülkeyi kendi içerisinde yeterince birleşmiş, kaynaşmış bir bütün de oluşturmak zorundadır. Şuanda Ak Parti en azından bu kendi içerisinde, eski, klasik ulus- devlet tanımının ve ulus tanımının, millet tanımının Türkiye'nin bütün unsurlarını yeterince bir arada tutamadığını düşünüyor. Onun için daha bütünleştirici, kapsayıcı, kuşatıcı bir kimlik ile devam etmek durumunda. Onun için etnik kimliği çok ön plana çıkaran bir kimlik Türkiye'de bölücü bir işlev yerine getiriyor. Türkiye'de Türk olmaktan hep mutluluk hissetmeyen insanlar varsa ve bunların sayısı bir hayli fazla ise, çünkü sayıları az ise hain der geçersin ama belli bir toplum kesimi ise %15, %20'lerde ise bunlara hain diyemezsin. Demek ki bunlar bu şekilde mutlu değiller ve bu insanları da mutlu kılmanın yollarına bakmak gerekiyor. Din konusunda da bütün toplum birleşmiyorsa ki birleşmiyor, toplum Müslüman olmak ortak kimliğinde de öyle çok fazla birleşmiyor. Çünkü bir takım insanlar bu Müslümanlık kimliğini çok fazla benimsemiyor aslında %99'u Müslüman bir halk olmakla birlikte çoğu insanın Müslümanlıkla bağları öyle çok da kimlik düzeyinde değil.

Sekülerizm veya Alevilik kimliğini hep Müslümanlıktan daha farklı bir tonlamayla ön plana çıkarmak isteyen insanlar olabiliyor. O yüzden "vatandaşlık" esasına dayalı bir kimlik, yani bütün herkesin devletin eşit vatandaşı olduğu ve haklarının olduğu muhakkak ki yükümlülüklerini de olduğu, sorumluluklarının da olduğu bir tanıma ulaşmak zorunluluğu hasıl oluyor.

*Bu anlamda, Türkiye’de devlet ve birey açısından küreselleşmeye ilişkin alınan genel tavır nasıldır? Bu tavır (yaklaşım) mensubu olduğunuz siyasi partinin politikalarına ve partinin alt birimlerine yansımış mıdır? / nasıl yansımıştır?*

Devletin anlayışı zaten giderek daha fazla demokratikleşmek zorunda. Vatandaş eksenli bir devlete doğru dönüşüm var diyebiliriz. Ama birey değil. Bireyden daha ziyade, vatandaş eksenli. Çünkü birey biraz daha farklı bir şeydir. Devlet karşısında birey olup-olmamak çok önemli değil, vatandaş olmak önemli. Pekala, demokratik bir toplumda bireyler, bireylik özelliklerinden ziyade cemaat özellikleri ile temayüz etmek de isteyebilirler; topluluk şeklinde, parti şeklinde, sivil toplum şeklinde, dernek şeklinde. Sivil toplum demek aslında bireyden biraz fedakarlık yapıldığı yerlerdir. Bireyci değerlerden fedakarlık yapılabildiği ölçüde sivil toplum hasıl oluyor, çünkü ortak bir takım değerlerle bir araya geliyorsunuz ve bu çok iyi bir şeydir. O açıdan bireyselleşme ile demokratikleşme arasında her zaman doğrusal bir ilişki yoktur. Aksine bazen çok terste olabilir bu ilişki, yani insanlar ne kadar çok bireyselleşirse, devlet karşısında o kadar çok zayıf kalır.

Oysa sivil toplum olduğunuzda, devlet karşısında çok daha fazla kazanım elde edersiniz. Onun için bireyselleşme ile devletin gücü arasında demokratikleşme açısından ters bir ilişki vardır. Mesela bu gün etkili olan belli demokratikleşme adımlarını atılmasını daha fazla sağlayan hareketler bireysel hareketler değil, toplumsal hareketlerdir. Yani birçok insan biraraya geliyor, bir ortak hareket, ideoloji, cemaat, sivil toplum etrafında bir araya geliyorlar ve bu demokratikleşme ölçüsünde bu daha da fazla. Mesela ben bireyselleşmenin daha fazla olduğu yerlerde demokrasinin daha fazla olduğu düşüncesine hiç katılmıyorum. Aksine orada birey o kadar zayıf ve izole olmuştur ki başka bireylerle biraraya gelip bir hak bile talep edemiyor, birey olarak dile getirdiğinde ise zaten gözardı edilebiliyor, duyulmayabiliyor. Mesela deniyor ki, Amerika’da neden Türkiye’deki gibi hareketler olmuyor? Olamaz, nasıl olsun ki? İnsanlar nasıl biraraya gelsinler? Yüz kişi biraraya geldiğinde zaten hemen bir sosyoloji tezine konu olabiliyorlar. Bunlar neden biraraya geldiler? Bunları biraraya getiren şey nedir falan diye... Türkiye’de milyonlar biraraya geliyor ve bu aslında Türkiye’nin daha demokratik olduğunu gösteriyor. Özü itibariyle aslında daha demokratik bir ülke Türkiye, kimse bu açıdan bakmaz ama.

Türkiye'nin paradokslarından bir tanesi de eğitim paradoksudur. Bizimde yapmış olduğumuz birçok araştırmada eğitim seviyesi ile demokratik değerlerin benimsenmesi noktasında ters bir ilişki oluyor, Türkiye'de. Yani ne kadar çok eğitim görüyorsa, demokratik değerleri benimseme, çok kültürlülük değerlerini benimseme, insan haklarını benimseme seviyesi düşüyor ve daha fazla ulusallaşılıyor, daha insan hakları konusunda ötekine karşı toleransı düşüyor ve başka insanlarda olabilir düşüncesinden uzaklaşıyor. Mesela Kürt sorunun çözümü noktasında daha kapalı oluyor.

Hani deniyor ya, bir profesörün oyu ile dağdaki çobanın oyu bir mi deniyor ya? Ben diyorum ki, bir değil, çobanın oyu daha iyi, daha önemli. Çünkü eğitim seviyesi yükselen insanda bir kibir oluşmaya başlıyor, her şeyi biliyorlar artık ve ilk yaptığı iş kendini diğer insanlardan soyutlamak, kendisi biliyor ve hakikati çözmüş. Şu Sokratik meşhur ideali benimseyemiyor bizim eğitim sistemimiz: Bildiğim tek şey hiçbir şey bilmediğimdir. Sol'da zaten Türkiye'de bu yüzden kaybetmiştir. Çünkü elitist'tir. Her şeyi biliyor ve içi rahat. Mesela radikal sol'dan ziyade demokratik solda da böyle bir elitizm vardır. Mesela çok sevdiğim solcu bir arkadaşımın kitabı var, kitapta sağı inceliyor ve şöyle diyor: sağ tabii ki kendini bilmez, sağı incelemek ve ona onu anlatmak bize düşer gibi böyle bir kibir.

Bir de ideolojik körlük diye bir şey var. Peşinize hırçın bir ekip takarsınız ve esip gürlersiniz ulusal ve uluslararası alanda. Bu aslında bir ilizyondur. Şimdi siz kalktınız, CNN'i ikna ettiniz, AB'ye Türkiye'yi şikayet ettiniz ve AB'den size azar niteliğinde şeylerde geldi. Bu size Türkiye halkı gözünde iyi bir şeyler mi katacak kötü bir şeyler mi kazandıracak. Şimdi birde uluslararası sendikaları ayarlamışlar. Uluslararası sendikalar birliği diye bir şey var, dünya çapında buradakiler onları ikna etmişler, sivil diktatörlük var, faşizm var, baskılar var, gazeteciler içerde, inanır mısınız şu dahi yazıyor: Tayyip Erdoğan üç çocuk yapmayı hapse atıyor. Buna bile inandırıyorlar insanları. Adam teşvik ediyor, bunun için insanları ne kadar zorlayabilir ki. Bu ancak kampanyadır ve Almanya 50 yıldır yapıyor bunu, Danimarka 40 yıldır yapıyor, Avrupa ülkelerinin hepsi yıllardır yapıyor bu kampanyayı ama hiç birisi tabii ki, Başbakan kadar etkili olamıyor. Çünkü başbakan kendine inanan bir kitleye hitap ediyor. Şimdi sen kalk bu durumdan bir baskı üret. Tüm bunları inandırdık ama tüm bunların

toplamından, aslında sizin halktan uzaklaşmanız çıkıyor. Ama onlar bütün bu seslerden şunu anlıyorlar, tamam bu iş bu sefer oldu diyorlar.

Kendinize çok fazla inanan insanlarla birlikte sürekli mesai yaparsanız çok yanılırsınız. Bizde aynı yanılığa zaman zaman düşebiliyoruz. Kendimize çok inanan insanlarla bir arada olunca, AK partinin oy oranı %80'lere ulaşıyor bizim gözümüzde, ama öyle değil tabii ki. Sokağa çıkınca muhalifleri görüyoruz hem de hırçın bir şekilde ve nefret dolu. Bu kadar nefret nereden geliyor? Demek ki var bir şey orada farklı bir dünya var ve onu da görmemiz lazım. Bir dünya var ki Tayyip Erdoğan için ölüyor, bir başka dünya var ki, Tayyip Erdoğan'ı öldürmeye çalışıyor. Toplum dediğimiz homojen bir yapı değil. Toplum farklılıkların olduğu bir yerdir. Önemli olan bir sosyolog eğer gerçeği öğrenmek niyetindeyse ne yapar? Hiçbir şekilde etki altında kalmaz. Eğer sadece kendisini teselli etmek gibi bir derdi yoksa, gerçekten de olan semptomu olduğu gibi alır var olanı olduğu gibi inceler. AK parti bu konuda çok samimi yani kendisini kandırmak için anket yapmıyor, olanı ortaya koyuyor. Çünkü ona bakarak bir şey üretiyor ve bu nedenle de çok başarılı.

Eğitim ve demokrasi ilişkisinde, Neden eğitilmiş olanların küreselleşmeye kötü bakıyorlar? Çünkü ideolojik bakıyorlar. Küreselleşme kavramına gerçekçi bakmıyorlar, bir yandan küreselleşmenin tüm pozitif yanlarını kullanıyorlar diğer yandan ona karşı bir ideolojik duruş gösteriyorlar. Ama bu taraf olmak demek değildir. Çünkü ideoloji birazda gerçeklerden kopuk olmak anlamına da geliyor, kendi gerçekliğinizden kopuk olmak anlamına da geliyor. Siz başka bir gerçek yaşıyorsunuz ama zihninizde başka bir şey yaşıyorsunuz. Dünya küreselleşiyor ve siz bu küreselleşmeden fena halde etkileniyorsunuz, cep telefonu kullanıyorsunuz, para birimini kullanıyorsunuz, dünya ile irtibat halindesiniz.

Küreselleşme neyi sağladı? Mesela Türk Dünyası arasında irtibatı sağladı. Şuanda Kırgızistan'a günde üç- dört tane uçak gidiyor, Türkiye'den. Bu şu demektir. Kırgızistan bize artık Van kadar yakın demektir. Türkmenistan işte bize Diyarbakır kadar yakın demektir. Dolayısıyla birilerinin küreselleşmeye kötü bakıyor olması, küreselleşmeyi anladığından değil, küreselleşme kavramı üzerinden ideolojik bir söylem yürüttüğü içindir.

### **Zuhal Topçu ile Röportaj: 20.06.2013, saat: 14: 00**

İletişim ve bilişim teknolojilerinin gelişmesinden sonra bütün toplumlar ve kurumlar açık hale geldi. En son yaşanan gezi parkı olayları en ufak bir şeyde sesin Amerika'dan geldiğini duyabiliyoruz, oradaki olan bir eylemin veya herhangi bir şeyin işte Avrupa'dan, Brezilya'dan ses geliyor "geziye destek diye" veya Arjantin'den ses geliyor. Bundan tabii ki kaçınabilmeniz mümkün değil. Bunun çok boyutu var ama ilk soru olduğu için çok genel bir şekilde tüm siyasi partiler gibi MHP'de bundan etkilendi.

Öncelikle Türkiye'deki tüm siyasi partilere baktığımızda bir paradigma değişiminin olduğunu görebiliyoruz, bunu özellikle belirtmek istiyorum. Tabii bu değişimden nasip alma veya etkilenme sürecindeki buna tepki verme noktasında MHP, biraz daha kapalı bir parti olduğu için, bir ideoloji partisi olduğu için biraz daha geciktiğini söyleyebiliriz. Ama şunu da belirtmek gerekir ki, Milliyetçi Hareket Partisine vizyon açısından baktığımızda gerçekten kuruluş felsefesiyle bir; Atatürk'ün Partisi olarak alıyoruz. İlk gerçekten Mustafa Kemal Atatürk'ün ortaya koyduğu vizyon çerçevesinde ve onu devam ettiren bir parti olarak alıyoruz. İkincisi özellikle 1944'lerden itibaren Turan fikrini, yani bir kendisi bulunduğu ortamı değerlendirme veya var olmanın ötesinde üç hilalin anlamına da baktığımızda bir kıtalar arası var olma, bir problemi dile getirme ve bunu vizyona çevirme şeklinde algılanabilir. Küreselleşme derken, etkilerine maruz kalıyorsunuz ama bu sürecin başlangıcı için de çok farklı şeyler söyleniyor mesela kimisi kopernic ile başlatılıyor, ama belirli keskin bir başlangıç tarihi olmadığı için etki dereceleri sektörlere veya alanlara diyelim daha doğrusu, ortaya çıkardığı öncelikli olarak zihinsel devrim şeklinde oluyor. Daha sonra bunlar herhangi bir alanda varlık gösteriyor. Bu açıdan baktığımızda bu varlık gösterme hali çok uzun zaman almış ve 1980'lerden sonra hızlanmaya başladı. Mesela 1960'lardaki çiçek çocuklar, mesela gezi parkı olayları bile post-modern paradigmanın bir yansıması olarak görülüyor aslında. Mesela Türkiye'de sanat alanında bir Orhan Gencebay'ın ortaya çıkması, protest müziğin ortaya çıkması, dünyadaki çiçek çocuklarının bir farklı versiyonudur aslında. Ama burada bir bilinç aramak doğru değil, dünyadan kolaylıkla haberdar olabilme ile bilinçsiz oluşan etkileşimler bunlar. Yine bunlar aynı zamanda etkileşimler sonucunda oluşan bilinç altılarının bir yansımasının ortaya çıkardığı kümülatif bir hal. Küreselleşme münferit olarak hep vardı ama biri bunun adını koydu ve yoğunluğu, şiddeti, derecesi

artmaya başladı. Aslında adının konmasından öncesi de değerlendirilmesi lazım. Mesela Osmanlı'daki yayılma hali de bunlara bir gösterge.

Ben biraz dağınık anlatırım, oradan girer başka yerden çıkarım, sanırım hocalığın temel göstergeleri arasında bunlar....

Uzun lafın kısası küreselleşme özelde tabii ki MHP'yi etkiledi. Ama MHP değişme birden tepki vermiyor. Niye tepki vermiyor? Birinci olarak Milliyetçi Hareket Partisinin temelinde sağlam bir entelektüel birikim var. Diğer partilerden çok daha fazla olayları iyi tahlil edebilen, yorumlayan bir kitle var, Milliyetçi Hareket Partisi'nin arkasında. Aslına bakarsanız düşünce felsefesinde de bu var. Onun için her şeyden hemen alınıp da Kılıçdaroğlu'nun yaptığı gibi hadi hemen tepki verelim demiyoruz veya Erdoğan'ın yaptığı gibi tepki verme halleri değil de belirli bir zihinsel süzgeçten geçirdikten sonra ona karşı bir duruş sergileme bir felsefi alt yapısını oluşturmaya çabalama şeklinde ele alıyoruz konuyu.

Mesela şundaki iktidarın hali buna kötü bir örnek. Bize de diyorlar ki, şu andaki iktidara neden tepki vermiyorsunuz parti olarak? Hemen konuyu sahiplenseydiniz belki bir iki puan oy yüzdeniz artardı, diyorlar. Ama işte bu noktada partimizin Kılıçdaroğlu'nun durumuna düşme hali vardı. Çıkıyorlar hemen piyasaya adam zaten o kadar oynak politika takip ediyor ki, ahlaki ilkeleri de olmadığı için ne yapıyor önceki söylediklerini hemen değiştiriyor. Şuanda veya o zaman Milliyetçi Hareket Partisi ile terörist başının posterlerinin veya bayraklarının aynı yerde durduğunu bir düşünün.

MHP'nin aslında kuruluş felsefesine baktığımızda, küreselleşmeyi yavaş yavaş, sindirerek, anlayarak ilk kullanan ve buradaki negatif etkileri pozitiflere çevirerek, optimum faydayı elde etme refleksini gösterebilecek düşünceyi ilk olarak hazırlayan aslında tek Milliyetçi Hareket Partisi lideridir. 1995 yılında 2023 vizyonu ile ortaya koyacağı ve gençlere verdiği yeni vizyonla burası yetmiyor bize artık ne yapmanız lazım? 2023 vizyonunu hedefleyin diyor. Yani bu şekilde baktığımızda MHP tabii ki etkileniyor ama anında tepki vermiyor. Yavaş yavaş, sindirerek optimum faydayı nasıl elde edebiliriz? Sorusuna cevap arıyor. Oy kaygısı gütmüyor. Oy kaygısı gütmeydi şuanda bir çok popülist yaklaşımlarla ilgilenir, burada olmazdı. Ama oy kaygısı güden partilerde saman alevi gibi ortaya çıkıyor on yıl iktidar oluyor daha sonra geri düşüyor. Yani insanlar anlıyor ve bu nedenle de uzun soluklu olamıyorlar ki, bunu aynı zamanda



cumhuriyetten sonra ortaya çıkan partilerden anlıyoruz. Mesela CHP var ama Atatürk'ün partisi değil. DP kuruldu, gitti. AP kuruldu, gitti. Özal'ın partisi ANAP kuruldu, gitti. Doğruyol gitti ve AKP'de inişe geçti. Ama Milliyetçi Hareket Partisi 1944'ten beri isim değiştirmiş olsa bile bu değişikliklerin çoğu zorunluluktan olmuştur. Çizgisinde kırılma olmamıştır, tabii ki revizyonlar olmuştur ama özde bir değişme olmamıştır. Küreselleşmenin ortaya çıkardığı yapıyı, iyice sindirerek ve araçlarını kullanarak yoluna devam ediyor.

Küreselleşme ile ulus-devletin geleceğine baktığımızda, ulus-devletin yok olmayacağını rahatlıkla söyleyebiliriz. Ben bunların tamamen algı yönetimine ilişkin olduğunu düşünüyorum. Hem Huntington'un "Medeniyetler Çatışması"nın hem de F. Fukuyama'nın "Tarihin Sonu mu?" tezinin çalışmadığını görebiliyoruz bugün. Amerika 200 yılda arsızdan- hırsızdan bir millet yarattı. Bunun yanı sıra birçok ülke de hala kendi millet yapılanmalarını oluşturmaya yönelik çabalarını çok yoğun olarak sürdürdüğünü görebiliyoruz. Madem Amerika gibi kozmopolit bir ülkenin bu kadar yoğun çabalarla, Kızılderilileri bitirdi, hala mesela Avustralya'da Aborjinlerin bitirildiğini görebiliyoruz. Hem onların hem Kızılderililerin yalnızca turistik amaçlı olarak tutulduğunu biliyoruz. Biz oraları ziyaret ettik esrarla ayakta duruyorlar, bedava esrar verildiği için. Bunların kendilerini geliştirmek için imkanları çok kısıtlı, eğer çıkarlar uygun düşerse bir yerlere gelmenize, ilerlemenize izin veriliyor. Esas olan lobi Amerika'da, lobinin çıkarları ile paralellik arz ediyorsanız, sizi kullanmak için önünüzü açabiliyorlar. Ama öncelikle katı kuralları kabullenip, ön yargıları geride bırakmanız gerekiyor.

Bir de şundaki eğitim programlarına baktığımızda, bir Amerikan milleti oluşturmaya yönelik, çok büyük çabaların olduğunu görebiliyoruz. Her ne kadar federal bir sistem de olsa belli başlı temel politikaların merkezden gittiğini görüyoruz. Amerika'nın millet oluşturmaya yönelik politikalarında en büyük fark ne biliyor musunuz? Bizim ülkemizde devlet kavramı çok daha ön planda, bireyden. Ama orada bireye önem verirken devleti gizli bir güç olarak gösteriyor, eritmiyor ama böyle bir ilişki kuruyor devlet ve birey arasında. Bizim ülkemizde ise devletin çok daha ön plana çıktığını görebiliyoruz. Hani Şeyh Edeb-ali'nin bir sözü var ya, "insanı yaşat ki devlet yaşasın" olayı aslında bu MHP'nin de devlet anlayışının özünü oluşturuyor. Ancak CHP'nin

ortaya koyduğu Kemalist ideolojinin ortaya çıkardığı eğitim sisteminde hala ezberci, dayatmacı, hegemonik bir sistemi görüyoruz. Sınıfa giren öğretmenin her şeyin en iyisini bilmesi gibi... Şuanda Tayyip Erdoğan'ında yaptığı o. Kendisini "öteki" olarak yarattı ve iktidara taşıdı ama şimdi kendisi farklı ötekileri ortaya çıkarmaya başladı. Gezi Parkı olayları bir öteki hareketi olarak da algılanabilir aslında. Tabi eğer bir komplo hareketi değilse yani özellikle bu açılımın biraz daha unutturmak ve düzgün gitmesini sağlamak ve oylara yönelik fazla kayıp olmamasını sağlamak için kasıtlı olarak ortaya çıkarılmış bir şey değilse. Çünkü verilen doneler bunların da olabileceğini gösteriyor. İşte bu noktada Batı'nın farklı eğitim sisteminden geliyor yani insanlar nispeten insan olmanın onurunu biraz daha fazla yaşayabiliyorlar. Türkiye'de bu yönde dönüşmeli, bizde hala modernist paradigmanın siyah- beyaz mantığı var, ya birey ya devlet olarak yani ikisi birarada olmalı yani oda olsun öbürü de olsun. Sanki geleneksel yapı devletle bütünleşmiş gibi, yani birey ön plana çıkarsa din gider, gelenekler gider dayatmasını insanların önüne koyuyorlar.

Bir de şu yönü görmek lazım, Avrupa ve Amerika böyle ama insanlar, bireyler çok yalnız. Buralarda devlet evet bireyi ön plana çıkarıyor ama arkasını sosyolojik, duygusal, ahlaki olarak desteklemiyor. Toplumun temeli olan aile yapısını beslemediği için, birey çok yalnızlaşıyor ve buda çeşitli sapkınlaşmalara neden oluyor işte alkol kullanımının artması, intiharların artması gibi. Bizde böyle şeyler yok çünkü, geleneksel aile yapısı henüz korunuyor ve yaşatılmaya çalışılıyor. Ama bu yapılırken bizde son dönemde "din şemsiyesi altında" bir izolasyon başlatıldı. İnsanı insan yapan milli değerleri, dini değerleri hepsinin bir ahenk içerisinde harmanlanması lazım. Bugün hala Balkanlara gittiğimizde Türk deyince Müslümanları anlıyorlar, bir ayrım yok. Ama ülkemizde şu anda böyle bir ayrım var ve Balkanlar'daki vatandaşlar şu anki hükümete bu anlamda çok kızgın.

Küreselleşme aslında insanın yalnızlaşmasını getirmiyor, sistemini sen kur. Aslına bakarsanız, ulus-devletler güçleniyor, pazarlık marjın artıyor. Her ne kadar ulus-üstü kuruluşlara atıflar artmış da olsa, AB başta olmak üzere birçoğu bitiyor, ulus-devletin alanı daraldıkça etkinliği artıyor. Çünkü bir insanın yaşam alanı Osmanlı zihniyetiyle baktığımız zaman, sen bana dokunmadığın sürece istediğin gibi yaşayabilirsin. Cenab-ı Hakkın yarattığı bir varlık olarak seni istediğin gibi yaşamın doğrultusunda

desteklerim. Ama bana müdahale etmediğin sürece. Osmanlı'da İslam'la temellenen bu düşünce, Avrupa'da Hıristiyanlıkla temellenen düşünce bir değil, onlar diyor ki, ben eğer istersem seni bitiririm, benim karnımın doyması için seni sömürmem lazım diyor, şuanda kurulan uluslararası birlikteliklerde de bunu yapıyorlar. Güçlü olanlarla takas yapılıyor ama zayıf olanlarla gelişmekte olanlarla veya gelişmemişlerle takas kuramını uygulamıyor, yapacaksın elin mahkum diyor, güçlendikçe takas kuramındaki pazarlık marjın artıyor. Şimdi böyle olduğunda mesela AB'nde ne oldu Merkel çıktı ve ben istemiyorum Türkiye'yi dedi. Türkiye için yine yeni bir kavram çıkardılar, imtiyazlı ortaklık diyorlardı şimdi onu da kabul etmiyorlar “stratejik ortaklık” diyorlar. Dün (19.06.2013) Amerika ile anlaşma yaptılar G8'de, hatta şuan gidiş yolundalar. Bu anlaşma ile Türkiye'nin ticareti değişecek. Bu güne kadar başka ülkelerin malları (üçüncü dünya ülkeleri dahil olmak üzere) Türkiye'ye girerken sorun olmuyordu ama Türkiye oraya kendi mallarını sokmaya kalktığında sorun oluyordu, bu durum Gümrük Birliği Anlaşmasının şartlarından kaynaklanıyordu, ikili anlaşma yapamıyoruz ya da o kurallar çerçevesinde anlaşma yapabiliyoruz. Bu arada kendi içlerinde de sürekli bir lider olma mücadelesi var. Önce Fransa ile Almanya arasındaydı, şimdi bu rekabet sürekli olarak değişmeye başladı. İşte şuanda Türkiye'ye Avusturya, Hollanda ve Almanya karşı çıkıyor. Bir tek İtalya destekliyordu, çünkü verilere göre.

Uluslararası birliktelikler hep vardı ama özellikle Birinci Dünya Savaşından sonra arttı. Ama bu ortaklıkların tamamında sen ulus-devlet olarak var isen varsın, yok isen kimse yüzüne bakmıyor. Birliği kuruyorlar, seni kabul ediyorlar ama bu sefer kararlarda söz sahibi olma noktasında bir hakkın olmuyor, bunun en büyük örneklerinden biri de NATO'dur mesela.

Küreselleşmede özellikle iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile yeni bir sistem çıkıyor, “haberdarlık”. Senin de ona göre yapını dönüştürmen lazım ama söylendiği gibi bir dünya vatandaşlığını getirmiyor. Kim dünya vatandaşı, mesela Amerika'ya gir vize alabiliyor musun?, hele bizim pasaportlarımız siyah pasaport sanki, önceden yazılı bildirilmiş olduğu halde o kontrollerden pasaportlarımızı gördükleri an, yaptıkları potansiyel suçlu muamelesi çok rahatsız edici, adamların zihniyeti size bakışlarını da ortaya koyuyor. Hâlbuki, senin vatandaşın buraya geliyor, vizesini buradaki gümrükten alıyor, ama sen bana gelince yok diyorsun. Burada bizim Müslüman kimliğimiz asıl

sorunu oluşturuyor, onlar için. Bu nedenle yeri geliyor dünya vatandaşıyız deniyor, yeri geliyor medeniyetler çatışması oluyor. Ki bu medeniyetler çatışmasını 11 Eylöl'de dile getirdiler zaten. Yani bu işler biraz da kişiye göre gidiyor, ortaya atılan bu tezlerin birazda arkasına bakmak lazım. Uluslararası şirketlere bakıyorsun mesela "seven sisters" denilenler, işte bir bakıyorsun bütün dünyayı onlar yönetiyor. Aslında bir noktadan sonra bütün bu işlerin su gözü İngiltere ve Amerika hatta özellikle İngiltere. şuandaki Türkiye'deki bu açılım sürecinin de bütün her şeyleri orada yapılıyor. Birçok Sivil Toplum Kuruluşu var şuanda orada kurulmuş olan ve içlerinde birkaç Türk ile birlikte yabancılarda bulunmakta. Biz onların hepsini de takip ediyoruz.

şimdi siz söyleyin bu kardeşlik nerede? Bana neden ucuza petrol vermiyorsun? Hani biz gelişmekte olan ülkeyiz biraz yardımcı olun, ama yok bu seven sisters dediğimiz kişiler dünyayı yönetiyorlar. Bu petrol şirketleri falan çıkarlarına göre değişebiliyorlar. Diğer taraftan tarihe baktığımızda bunlar 1800'lü yıllarda da vardı. İşte gelip Erbil'deki petrolün çıkarılması işini onlar yapıyor ve anlaşmayı Türkiye'de yapıyor. Bundan sonrada kendi yapısını dönüştüremediği için, bağımlı konumda yaşadığı için ve iktidara gelebilmek için. Mesela Mehmet Bekaroğlu ne diyor? AKP bir uluslararası proje ürünüdür. Gerçekten öyle iktidara millet iradesiyle gelinmiyor, o oy verenlerin hepsinde de algı yönetimi var, aslında. Argümanların hazırlanması, özellikle ben askerlerinde burada hatalarının olduğunu düşünüyorum. 28 şubat'ın kasıtlı yapıldığını düşünüyorum, özellikle mağdur yaratıldı ve bunların iktidara taşınması için. İşte her şeylerine evet efendim denince bu şekilde iktidara geliyorsunuz. Gerçekten millet yok aslında arkalarında, insanların kandırılması var, algıların yönetilmesi var. İnsanlara anlatsanız, deseniz ki, arkadaşlar ben iktidara geliyorum ama işte ülkeyi satıcam, terörist başını dışarı çıkartıcam, böyle bir Kürt devleti dört yapraklı yonca yaprağı şeklinde olan Kürt devletinin ilk adımlarını atıcam dediğinizde buy millet size oy verir mi? Tabii ki, oy vermez size. Küreselleşme süreciyle bakın ne yaptı? Gitti Amerika'ya, birkaç lobiyle görüştü, birkaç konferans verdi, birkaç nişan aldı falan.... Niye bana nişan vermiyorlar? Benim çocuğumu niye kimse Amerika'da okutmuyor, parasını karşılamıyor. Hiçte kolay değil yani. Sürünüyor yerlerde, tırnaklarıyla bir yerlere gelmeye çalışıyor, bir sürü gariban çocuk var. Hep belli birilerinin çocukları bir yerlere geliyor. Başörtülü diye dışarıda okuyor deniyor, oğlu da mı başörtülü? diye twitter'lar da geziyor. İşte

küreselleşmenin etkileri, başbakanını bile dışarıdan belirliyor. Onun için eğitim seviyesi çok önemli.

Milliyetçi Hareket Partisi, kuruluş felsefesinin yanı sıra gerçekten hakkın rızasını da gözettiği için insanları kandırmak veya yalan söyleme, buradan faydalanma olayı yok. Hayat standardı yükseldi, ekonomi çok iyi oldu, .... falan filan oluyor, hangi ekonomi, kimlerin ekonomisi yükseldi bakmak lazım. İşsizlik oranlarına bakmak lazım.

Küreselleşmenin elbette etkileri var ama MHP'nin burada çok daha dikkatli gitmesi lazım, çok stratejik gitmesi lazım. Karşında süper güçler var, her an nereden geldiği belli olmayan bir tokatla karşılaşılabiliyorsun. Mesela, ekonominizle oynuyor, dün FED'in yaptığı işte ama bu gün borsa geri düştü, faizler yükseldi tekrar. Dışarıdan müdahale ediliyor. Bu müdahaleye rağmen, ekonominin bu kadar hızlı kendini toparlamasının arkasında 2001'de MHP'nin de koalisyonda yer aldığı kararların etkisi var. Ancak bundan sonra bir gökkuşağı koalisyonu düzenleniyor. Aydın Doğan'ında başında bulunduğu Frankfurt'taki toplantıda Tayyip Erdoğan, Tansu Çiller, Hüsamettin Özkan bulunmaktadır. İşte burada alınan kararlarda MHP'siz bir iktidar vardı. İşte tüm bu nedenlerle ayaklarımızı yere sağlam basmalıyız. Bunu da ancak eğitimimizi güçlendirerek yapabiliriz.

Buraya elçilikten adamlar geliyor görüşmeye, işte birinci müsteşar adam aslen Hintli, bir diğeri de Çinli ama adamların hepsi Amerikalıym diyor. Demek ki bir millet yaratılmış, sizde bin yıllık millettten kardeşlikten ayrıştırmaya yönelik söylemler ortaya atıyorsun. Bunlarda işte küreselleşmenin ortaya çıkardığı şeyler. Milliyetçi Hareket Partisi bu ülkeyi aynı zamanda bilinçlendirmeye de yönelik adımlar atmaya çalışıyor. Parti programlarına da baktığınızda bunu görebiliriz, bütün sektörlerle yönelik hem küreselleşmeyi yönetme hem de tekrar bu birlik ve bütünlüğü korumaya yönelik çalışmalar ve planlar yapıyor.

Bilişim teknolojileri sayesinde artık bir "tık"la bütün kafaların sarsılacağı yalan haberler ve farklı gündemler ortaya çıkarabiliyoruz. Aslında bilişim teknolojilerini de gizli öğrenme araçları olarak ele almak mümkün. Eğitim seviyeniz yüksek olursa, kaliteli olursa ancak haberin yalanı ve/veya doğrusu arasında bir analize gidebilirsiniz. Mesela şimdi eğitim sistemiyle çok fazla oynadılar, her şeyiyle mahvettiler, yine sağlık sistemini mahvettiler. Birde amaçsız, anı yaşayan, "bütün duyguları bir kenara bırakıp

içgüdüleriyle hareket edebilecek”, bir nesil ortaya çıkarıldı, bu kasıtlı yapılan uygulamaların sonucu. Çünkü bu dönemde uyuşturucu arttı, bu dönemde şiddet arttı hem ailede hem bireyde. Hasta doktoru öldürüyor, çocuk öğretmenini öldürüyor, cinnetler çok arttı, alkol kullanımı arttı.

Eğitim sistemine yönelik olan eleştirilerimizde imam hatiplerin artıyor olmasına yönelik falan bir eleştiri yok. Artsın tabii ki halkın talebi ve tercihi doğrultusunda. Biz zaten imam hatiplerin ortaokullarının açılmasında ve kuran derslerinin din derslerinde yer alması noktasında bizde önerge verdik. Bizce bunların öğrenilmesi lazım, ki bunlar zamanında kullanılamasın, öğrenilsin ki kullanılamasın. Şu Gezi Parkı olaylarında da aynı argümanları kullandılar ve çok ta etkili oldu. Birçok yalan var ortada veri yok ama yalan haber çok maalesef. Birde eklemek gerekiyor ki, dış güçler meselesi çoğu insan tarafından bir paranoya olarak görülse de aslında değil, ben de bunu siyasete girdikten sonra gördüm. Çok ilginçtir mesela Van’a toplantıya gidiyorum bakıyorum, İngiliz Büyükelçisi orada, açılıştta. Bilgileri topluyor ve ortadan kayboluyor.

**Prof. Dr. Recai Coşkun Hoca Mülakat: 12.06. 2013, saat: 14:00**

Küreselleşmeyi sistemin entegrasyonu, bütünleşmesi ve dünya genelinde belirli sistemlerin üst sistemlerin subrasyonel sistemlerin oluşması şeklinde algılıyorsak bu soruda ki, küreselleşme çok farklı şekillerde de yorumlanabilecek bir kavramdır. Bu süreçte konumu en zor olan siyasi partiler milliyetçi partilerdir. Çünkü onların yerel vurgusu liberal tonlu, sosyalist veya sosyal demokrat tonlu siyasi partilerin vurgulamalarına oranla yerel, milli vurgulamaları çok daha güçlü oluyor. Küreselleşmenin evrimleşmesine de baktığımız zaman bir noktada çok net bir tavır görüyoruz. Mesela ulusların fermente edilerek, parçalanarak, alt kimliklere ayrılmasında bir sakınca görülüyor, hatta buna teşvik ediyor, bu subrasyonel sistem. Buna karşılık olarak, bölgeselleşme ve küresel sürece entegrasyona da teşvik ediyor. Arada bir tek yapı kalıyor: “milli yapı”. Bu milli yapı ile küreselleşme arasında bir sorun var, çatışma var. Milliyetçilikte ideoloji olarak, düşünce olarak ve siyaset olarak bu milli yapı üzerine inşa ediliyor. Bu nedenle bu süreçte en çok zorlanan ve cepheye sürülen diyebiliriz partiler milliyetçi partiler oluyor. Ancak milliyetçi partiler tanımları gereği böyle bir durumla karşılaşabileceklerine de hazırlıklıydılar.

Milliyetçi Hareket Partisi özeline bakarsak da, burada yerel ve milli olanı çok güçlü bir şekilde dile getiriyor ama bunu küreselleşmeyi yok sayarak veya kendi içine kapanarak değil, bu milli yapının küresel sistemin insanileşmesine, İslamileşmesine ve Türk- İslam değerleriyle zenginleşmesine katkı yapabileceğini düşünüyorum. Bu açıdan Milliyetçi Hareket Partisi'nin programlarına ve (özellikle Devlet Bahçeli'den sonraki sürece bakıldığında zaten küreselleşme en çok Devlet Bahçeli sonrası süreçte dile getirilir oldu) Devlet Bahçeli'nin söylemlerine bakıldığında en sıkça dile getirilen ve asla korkulan bir kavram olarak değil, Türk- İslam medeniyetinin de buna bir katkı verebileceği bir süreç olarak değerlendirildiğini görüyoruz.

*Özetleyecek olursak, dönüşümcü bir yaklaşıma sahip olduğunu söyleyebilir miyiz MHP'nin?*

Ben burada milliyetçiliğin teorilerini de kısmen bilen biri olarak, Milliyetçi Hareket Partisi'ni, nev'i şahsına münhasır bir parti olarak görüyorum. Batıdaki tipik nasyonalist partilerden birisi değildir Milliyetçi Hareket Partisi. Ayrıca Türkiye'deki ulusalcı tanımlamaya da aykırıdır. Medeniyetçi ve kültürel boyuta olan vurgusu da çok yüksek olan, milliyetçilik içerisinde medeniyet mantığı çok yüksek olan bir partidir. Örneğin Türk- İslam coğrafyasını tanımlarken bir Boşnak tanımını, bir Arnavut tanımını bunun içerisine rahatlıkla yerleştirebilen yine bu kavramlardan Çerkez, Abhaz, Kürt ... vb asla rahatsız olmayan ve bunları Türk medeniyetinin birer parçası olarak görmekte hiçbir sakınca, beis görmeyen bir yapısı vardır. Bu nedenle batıdaki nasyonalist partilerin küreselleşmeye verdikleri tepkiler ile Türkiye'deki Milliyetçi Hareket Partisi'nin küreselleşmeye verdiği tepki oldukça farklıdır. Vurgulamada en fazla öne çıkan konulardan birisi "küresel sistemin insanileşmesi"dir. Küreselleşmenin insanileşmesi vurgusu parti programında da dile getirilmekte, genel başkanımızın konuşmalarında da sıkça dile getirilmektedir.

Küreselleşme kavramı aslında milliyetçi düşüncenin hiç de yapancı olmadığı bir kavramdır. Belki ana akışın dışında bir şey söylüyor olacağım ama şöyle izah edebiliriz konuyu; mesela Türklerin genel olarak bir kızıl elması vardır. Bu kızıl elma ülküsünün nüvesi aslında bu günkü küreselleşme olarak zikredilir. Bu kızıl elma öyle bir evirilmiştir ki zaman içerisinde, önce İslam ile Türkler buluşmuş ve nizam-ı aleme dönüşmüştür. İşte bu hem Fatih'in nizamnamesinde hem Yavuz'un bazı

konuşmalarında çok net olarak dile getirilen bir kavramdır. Ayrıca nizam-ı alem Arapça kökenli bir kavram olmasına rağmen Araplarda nizam-ı alem diye bir kavram yoktur bu sadece Türklerde vardır. İşte bu nizam-ı alem tamamen bu günkü anlamıyla “insani küreselleşme” dir.

Burada da bir ayrıma dikkat etmek gerekiyor: Mesela kapitalizm teorilerine bakıldığında ölçek ekonomisi diye bir kavrama dikkat ediliyor. Bu ölçek ekonomisinin gerçekleşebilmesi için sermayenin dünya geneline yayılmış ve örgülenmiş olması gerekiyor. Bunun bir adı da “emperyalizm”dir yani sermaye dünya genelinde üretim ve dağıtım sistemini herhangi bir engelle karşılaşmayacak şekilde örgülemek ister. Bu değişik yöntemlerle yapabilir. Mesela askeri yöntemlerle yapabilir, yerel aktörlerle irtibat içerisine geçerek de yapabilir. Burada bir “hakim ve mahkum” ilişkisi vardır. Hakim ve mahkum ilişkisi olan sistem emperyalizmdir. Çünkü bir cebir kullanma ve zorlama vardır. Dolayısıyla Milliyetçi Hareket Partisi’nin küreselleşmeye ilişkin en temel itirazının şekillendiği alan burasıdır. Sömüren- sömürülen, hakim- mahkum, empoze eden- empoze edilen ilişkisine itiraz ediyor. Batının geleneksel sömürgeciliği, askeri sistemden ticari kapitalizme ardından tekrar yayılmacı bir mantıkla sermaye hareketlerine geçerek evirilerek taşıdığı sömürü sistemine ciddi itirazları bulunmaktadır, Milliyetçi Hareket Partisinin.

*3. Peki Hocam, sizce küreselleşme ile siyaset yeni bir anlam kazanıyor mu? MHP’nin Devlet Bahçeli sonrası yaşadığı değişim- dönüşüm bunun bir göstergesi olarak görülebilir mi?*

Evet. Küreselleşmenin çok farklı ve değişik yüzleri bulunmaktadır. Küreselleşme dediğimizde bir tanımlar bohçasını ele almış oluruz. Bu bohçanın içine ne atsanız sığar. Biz küreselleşme ile zaman ve mekan kavramlarının değiştiği, teknolojinin ve iletişimin tasavvur edilemeyecek kadar hızlanması sebebiyle bütün ulusal sistemlerin iç içe geçtiği, entegre olduğu veya olamayıp ama iç içe geçtiği bir yapıdan söz ediyorsak eğer, bunun herhangi bir siyasi partinin ihmal edebileceği bir siyasi gelişme olduğunu düşünmek çok anlamsız olur. Uluslararası sermaye hareketleri, uluslararası ticaret, göçler, uluslararası ziyaretler, akademik faaliyetler, bilimsel entegrasyonlar artarak devam etmektedir ve mutlaka her parti uluslararası gelişmeleri bu anlamda takip etmelidir. Siyasi partiler bu durumu gelişmeleri görmezden gelemez. İkincisi de



özellikle iletişim teknolojisinin gelişimi ve enformasyonunun tanımlanması ve yayılımıdır. Burada enformasyonun tanımı önemlidir: Şöyle ki, enformasyon ile gelen bilgi ham bilgidir, ama içerisine bolca propaganda zerk edilmiş bilgidir. Enformasyon malumdur aslında, henüz malumattan tam bilgiye geçememiştir. Belirli bir zihin sürecine tabi tutulduktan sonra ancak saf bilgiye geçer. Şimdi bu enformasyon, ulusal ve uluslar arası olmak üzere o kadar yoğun bir düzeyde gerçekleşiyor ki, bir siyasi partinin bunun insanlar üzerindeki etkisini ihmal ederek bir adım atması zaten düşünülemez.

Peki, esas olan bu politikalara ve gelişmelere ne kadar uyum sağlayabiliyor? İnsanların yeni davranış kalıplarına, tüketim alışkanlıklarına ne kadar uyum sağlıyor, partinin politikaları ve söylemleri günümüzün gerçekliği ile ne kadar uyum sağlıyor? Sadece veriler üzerinden mi konuşuluyor yoksa idealler ve ülküler üzerinden de konuşuluyor mu tartışmalarını da ayrıca yapmak gerekiyor. Tabii ki bu özellikle milliyetçi söyleme sahip bir parti için en zor olanıdır. Çünkü mesela, bir sosyalist partinin uluslararası bir sosyalist sisteme entegrasyonu oldukça kolaydır ve var da sosyalist enternasyonal partiler, Hıristiyan partiler birliği gibi ve değişik sağ partileri de bir çatı altında toplayan yapılar bulunmakta, sizde çok iyi bilirsiniz bunları. Ancak bir milliyetçi partinin bir başka ülkenin milliyetçi partisi ile entegre olması mümkün olamaz. Bu zaten mantığa aykırıdır. Bir partinin milliyetçi olması zaten onun özgünlüğünü ortaya koyması ile müsamaha. Ancak işte Milliyetçi Hareket Partisi adına konuşursak, Türk İslam coğrafyasındaki diğer benzeri partilerle daha entegre işler yaparak, geleceği okumada ve yönlendirmede daha aktif olabilir. Fakat orada da şöyle bir şanssızlığı var, Milliyetçi Hareket Partisi'nin bu partiler başka ülkelerde yok denebilecek kadar az ya da entelektüel kapasiteleri çok kısıtlı olan partiler. Dolayısıyla hem Türkiye'deki gelişmeleri hem de dünya genelindeki gelişmeleri Milliyetçi Hareket Partisi tamamen kendi imkanları ile okumak ve yorumlamak zorunda kalıyor. Burada her ne kadar dezavantajlı konumda olsak da, ama diyerek net ve iddialı bir cümle kurmak mümkün, "milliyetçi düşünce sistemi tarihselliğe inanır", yani tarihin bir akışı olduğuna ve bu akış tabii ki determinist bir akış değildir. Bir ruhu olduğunu, kendimizin bile farkında olmadan bazı değerleri geleceğe taşımak üzere toplumsal anlamda kodlandığımızı inanan bir yanı vardır, milliyetçi entelektüellerin, aydınların, münevverlerin. Bu tarihsellik aynı zamanda gelecek bilimidir, futurology ile de alakalı bir alandır.

Tarihselliği iyi olan, tarihi iyi okuyabilen düşünce sistemleri geleceği okumada da çok daha başarılı oluyorlar. Bunu birçok yerde test ettik. Mesele Doğu Blok'unun çökeceğini çok önceden söyleyen insanlar vardı Türkiye'de, bunu söyleyen insanların büyük çoğunluğu da milliyetçi camiadandı. Ulusalıcı kesimin tarihi okuma biçimi sorunludur. Çünkü onlar sanki cumhuriyet var ama ondan öncesi yok gibi tarihi okurlar. Belki biraz Osmanlı öncesi (ya da İslamiyet öncesi) Türk tarihine biraz değinirler. İslamcıların tarihi okuma biçimi de yine sorunludur. İslamcılar biraz Selçukluya değinerek Osmanlı merkezli tarih okuması yaparlar ve cumhuriyet yokmuş gibi yaparlar. Milliyetçiler ise Orhun Kitabelerinden başlar tarihi okumaya (bundan öncesi de tabii ki vardır ama tarih birazda yazılı olanın üzerinedir) ve bütün akışı aynı milletin farklı isimlerle ortaya çıkış biçimi olarak yorumlar ve hepsini bütünleşik olarak görür. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti de tarihteki köklerinden farklı değildir. Sadece zamana göre kendisini yeniden yorumlamış ve ortaya yeni bir kurumsallaşma örgüsü şeklinde çıkmıştır.

Milliyetçi Hareket Partisi şunu iddia ediyor: Küreselleşmeyi ve beraberinde getirebileceği sonuçları en net olarak okuyabilecek camia milliyetçi camiadır. Uluslararası beslenmesi çok yavan olmasına rağmen bu böyle. Mesela biz Avrupa Birliği'nin işlemeyeceğini söylerken, bir temenniden söz etmiyoruz. Milletlerin huylarını, karakterlerini, neler yapabileceklerini, neler yapamayacaklarını tahmin ettiğimiz için, tarihin bize verdiği perspektiften yararlandığımız için AB'nin çok sorunlu bir yapı olabileceğini görüyoruz ve söylüyoruz. Şimdi kimse bunlardan bahsetmiyor ama beş sene önce ben bunları söylediğimde, muhtemelen siz bana gülecektiniz, yani AB nasıl işlemeyen bir yapıya dönebilir diyecektiniz ve belki de dalga dahi geçecektiniz benimle ama şimdi tarihin bizi ne kadar haklı çıkardığını görüyoruz.

Küreselleşme ulus- devlet yapılanması ile ilgili olarak, milliyetçi camianın başından itibaren söylediklerinin tutarlı olduğunu düşünüyorum ben. Şöyle, tabii ki zamanla devletlerin yapılanmaları, örgütlenme biçimleri değişir. İmparatorlukların çok güçlü olduğu zamanlar yaşandı, sonra ulus- devletlerin çok güçlü olduğu zamanlar yaşandı. Şimdi de işte özellikle Yugoslavya gibi bir örnekten çözümlene yaparsak, daha alt kimliklere ve etnisitelere vurgu yaparak, bunun adına da kültürel çeşitlilik, çok kültürlülük diyerek alt kimliklerin ön plana çıkararak, post-modern ve hiyerarşiden uzak

yatay ve çoklu kimliklerin öne çıktığı bir düşünce zeminine doğru eviriliyoruz gibi görülüyor. Bu gibi gözüküyor ile kastettiğim şu: Uluslararası sistemi kuran mekanizmalar ulusal mekanizmalardır. Yani Türkiye'nin AB'ye üye olması veya olmaması hem Türkiye parlamentosu hem de başvurduğu birliğin üyesi olan ülkelerin parlamentolarının kararlarıyla oluşuyor. Burada ulusal yapıların hala belirleyici olduğunu görüyoruz. İkincisi, bölgesel bir söylem üzerinden Avrupalılık kimliği üzerinden bir söylemin çok güçlü olarak dillendirildiği bir zamanda ilk krizde (ekonomik), birlik düşüncesinin ilk sınavında ne kadar başarısız olduğunu gördük. İlk cümle mesela ben hatırlıyorum: Merkel'in Macaristan'ın ilk tökezlediğinde söylediği ilk söz şu olmuştu: Bu Macarların sorunudur. Sonrasında Yunanistan krizi patlak verdiğinde bırakın bu Yunanistan'ın sorunudur demeyi aşağılayarak, adalarınızı satabilirsiniz denmiştir. Bu adalara iyi bakamadınız, iyi yönetemediniz, bizim vergi mükelleflerimizi sizin keyfi harcamalarınız için harekete geçiremeyiz. Burada çok net anlaşıldı ki, genel Avrupalılık kimliği altında onlarca farklı kaygı ve mücadeleler var. Ben bunu şöyle görüyorum. Aynı tarihteki Roma ölmedi diyorum. Bunun içerisine Anglo-Sakson'u da koymak lazım bir ayak olarak, Latinleri ve Cermenleri de koymak lazım. Bu üç ayak Roma'nın varisi ve devamı olma iddiasını çok güçlü bir şekilde dile getiriyor ve bunun çok sayıda örnekleri de var, bu örnekleri görmek için arkaplanı iyi bilmek ve iyi okumak gerekir. Avrupa Birliği için Roma'nın merkez seçilmesi de bir tesadüf değildir, mesela. Dolayısıyla milli devleti yok edebilecek bir post- modern kurgulama henüz oluşmuş değildir. Tabi bu oluşamaz anlamına da gelmiyor. Tarih akışını gerçekleştirir, yeni yapılar, yeni formlar dayatabilir, oluşturabilir. Ancak şu anki reel politiğin, gerçekliğin bize dayattığı şey şudur. Milli devletler Avrupa Birliği'nin ve Amerika'nın yaşadığı krizden çok daha güçlenerek çıktılar. Amerika 11Eylül 2001 saldırıları ve sonrasında yaşadığı ekonomik krizle birlikte milli devlet olduğunu yeniden keşfetmiştir. Zaten Fukuyama'da milli devlet yeniden demeye başlamıştır. Fukuyama'nın analizlerine hiç güvenmem, akademik amaçlı olmaktan ziyade, tamamen politik propaganda amaçlı ve yönlendirme amaçlı analizler yapan biridir bence. Ama o bile ulus-devlet yeniden demeye başlamıştır.

Tüm bunlarda bizim haklı çıkmamız yetmiyor. Milliyetçiler bu işi analiz ediyor ama yönlendirebilme ve ona yeni bir kıvam kazandırabilme noktasında bir eksikliğimiz var. Ama milli devlet taş gibi sağlam yerinde duruyor. Şuanda Türkiye, AKP gibi liberal

politikaları uygulama ve liberal piyasa ekonomisine çok yüksek vurgulama yapan bir iktidar zamanında gümrük birliği anlaşmasını yeniden gözden geçirmek gerekiyor diye açıklamalar yapmakta, peş peşe. Niye? AB ile Kore arasında ya da ABD arasında bir anlaşma yapılıyor, biz o anlaşmalar içerisinde imza atma yetkisine sahip olmadığımız için anlaşmanın dışında kalıyoruz ama bütün müeyyideler bizi de bağlıyor. Kore bizimle ikili anlaşma yapmıyor. AB ile ikili anlaşma yapıyor, sonuçta Kore bizim gümrüğümüzde rahatlıkla işlem yaparken biz Kore’de aynı gümrük işlemlerini kendimiz için yapamıyoruz. Bunun böyle olacağını biz 1996’da imza atılırken söylemiştik ama şimdi aradan geçen 17 sene sonunda günaydın Türkiyem diyoruz.

Tabi bu durumun tabana yansımalarını yeni araştırmalar, sizin yaptığınız çalışmalara benzer çalışmalar ve araştırmalarla görmemiz lazım. Dayandığı sosyolojik zemin açısından Ak Parti tabanının ve Milliyetçi Hareket Partisi tabanının çok farklılaştığını düşünmüyorum. Tabi bu benim tahminim, bu konuda bir araştırma verisine sahip değilim.

Küreselleşmeci söylemin siyasi partilerin politikalarına nasıl yansıyor? Sorusuna bakacak olursa: Burada ilk olarak bireysel özgürlüklerin ve etnik kimliklerin geliştirilmesi gerektiğine yönelik hakim bir söylem olabilir. Liberalizmde temel bulgu alanları itibariyle, birey eksenli analizlerin giderek güçlendiği bir dönemdeyiz. Çoklu kimliklerin vurgulandığı ve bu kimlikler arasında dikey bir ilişkinin kurulamayacağı düşüncesi hakim. Yani Türk hakim bir kimliktir, bunun altında farklı etni-siteler vardır söylemini kabul etmiyor da Türkün içerisinde 36 tane farklı etni- site çıkararak, hepsini ayrı ayrı yan yana koyuyor. Ben bunun arkasında neler olduğuna ilişkin yorumlara girmeyeceğim. İster inanın ister inanmayın ama Türkiye’de bireyciliği değil ama “şahsiyetçiliği” ilk vurgulayan siyasi akım Milliyetçi Hareket Partisi’dir. Dokuz Işığın İlkelerinden biridir, şahsiyetçilik. İktisat teorisinden biliyorsunuz, birey her zaman karını maksimize etmeye odaklı ve tamamen homo-ekonomikus mantığıyla düşünen bir varlıktır birey. Ama şahsiyet, böyle bir şey değil. Şahsiyet kendi varlığını devam ettirebilecek kurgulamaları yapar, hayat içerisinde ama bunu diğerlerini istismar ederek, sömürerek veya yok sayarak yapmaz. Bu nedenle birey ile şahsiyet arasındaki farkı vurgularken büyük bir keyif alıyorum ve tüm milliyetçilerin ne kadar sağlıklı yorumlar yaptıklarını geriye bakarak okurken de keyifleniyorum. Fakat bunu biz

kamuya ne kadar mal edebiliyoruz, işte burada milliyetçi camia en sorunlu camiadır. Toplumun değişik katmanlarıyla onların anlayacakları şekilde ve kavramlarla konuşabilecek mekanizmayı kurabilmiş değildir. Milliyetçi Hareket Partisi olarak belki en sorunlu olduğumuz alan burasıdır. Haklı olmamız yetmiyor, haklı olduğumuza toplumu inandırmamız gerekiyor. Bu inandırma noktasında sadece parti siyaseti hareketi değil, sivil toplum hareketleri itibarıyla, akademik hareketler itibarıyla da milliyetçi camia sorun yaşıyor. Belki en fazla eleştirilmesi gereken bu kadar haklı çıkan yorumları olan bir akımın bunu topluma izah edememesidir. Fakat şunu da görüyoruz, diyelim ben 1978 nesli ülkücülerindenim. 1978'den 2013'e kadar bu süreci çok soğukkanlı ve eleştirel bir gözle takip edip ele alabilecek bir alt yapımız da var, bizzat gözlemlerimizde var akademik anlamda bir alt yapımızda var. 78'de milliyetçiler Türkiye'deki düşüncede, sanatta sistemi içerisinde öncü gruptu. Fakat 80 darbesinin etkilerini henüz atlatabilmiş değil. Milliyetçiler için bir fetret dönemidir, 1980'ler, 90'lar ve hatta 2000'li yıllar. Milliyetçi camia için fikirde, sanatta, fikri akımlarda, edebiyatta, uluslararası sistemi anlamada, tercümelerde, yeni yazarlar, yeni düşünürler üretmede en zayıf kalan camia oldu, milliyetçiler maalesef. 1980 darbesinin böyle büyük bir etkisi oldu. Ancak biz bunu bir fetret dönemi olarak görüyoruz. Bu fetret döneminin ardından bir fetih döneminin geleceğine inanıyoruz.

Burada tabi uluslararası yapıdan da haberdar oluyor milliyetçiler. Küreselleşmeyi en fazla irdeleyen akademik camialardan birisi de yine milliyetçilerdir. Fakat bunu toplumla irtibatlandırma noktasında sorun yaşanmakta. Yoksa süreci anlamakta ve yorumlamakta bir sıkıntı bulunmamaktadır.

Medeniyet eviriliyor tabi ve modernleşme de kendisini sorguluyor. Çünkü birçok anormalite üretiyor her sistem kendi içerisinde, doğal olarak. Genel olarak bakarsak modernleşmenin üretim sistemi olan sanayileşmenin en önemli çıktılarında birisi çevre tahribatı ve yenilenemeyen kaynakların çok aşırı bir şekilde tüketilmesi ve israf edilmesi, bu aynı zamanda dünyanın bir sorunu. Ancak bu küreselleşmenin sonucu olarak ortaya çıkan bir şey değil bunlar modernleşmenin sonucu olarak ortaya çıkan bir şey. Ortaya çıkan sorunlar tüm dünyanın sorunu oluyor ve herkesi etkiliyor. Ama mesela ozonun delinmesinin sebebi olan ülke ile maliyetine katlanmak zorunda kalan ülkeler aynı ülkeler değil. Ortaya çıkan maliyetlerin telafisi için gelişmiş ülkelere

maliyet yükleniyor ve burada Türkiye bir anda gelişmiş ülkeler arasına girerken, (1990'larda Brezilya'daki ilk toplantıydı ve çok gülmüştüm) ama bunun dışında Türkiye hep gelişmekte olan ülke statüsünde yer alıyor. Burada bile bir iki yüzlülük var, maliyeti yüklerken sana başka bir statü veriliyor, kazanımları talep ettiğin zaman çok farklı bir statü veriliyor. Bu dediğimiz kavramlar işte insan hakları standartların geliştirilmesi gibi eğer siyasi oyunlarından arındırılmış olarak düşünüldüğünde hepimizin kaygısı oluyor tabii. Bizim medeniyetimizin bu konuda batıdan öğreneceği bir şey de yok aslında. Ağaçlar, çevre, hayvanlar...vb. tabii ki uygulamada bir takım aksaklıklar bulunmakta ama en azından medeniyet tasavvur olarak, bizim bu konularda bu gün barınan bir çok normun ötesinde ilkelerimiz, umdelerimiz vardır. Dolayısıyla siyasi kaygılardan arındırıldığında tabii ki çok daha rahat evrilme yaşanacaktır. Mesela bireysel tercihler, farklı görüntüler, farklı giyimler, farklı yaşamlar...gibi bunları da milliyetçi camia daha kolay hazmetmeyi öğreniyor ve öğrenmesi de gerekiyor. Çünkü medeniyet bu şekilde eviriliyor, evirilmesi de gerekiyor zaten.

AB müktesebatı çerçevesinde gelişen birçok yasa, mesela yolsuzlukları engellemeye matuf yasalar var, buna kim itiraz edebilir. Hesap verebilirliği, şeffaflığı arttırmaya matuf yasalar, zaten milliyetçilerinde talep ettiği şeylerdir.

Ama demin sözünü ettiğim kimlikleri ayrıştırarak, bunları geniş bir yatay eksene yayarak, gevşek bir milli yapıya dönüştürerek her an parçalanmaya hazır bir intibaa veren adımlarda var. Mesela yerel dillerinde anayasal hak olarak verilmesi. Bu milli devletlerin tanımı gereği milli dilleri olur, bu bu kadar basit yani. Kendini milli devlet olarak tanımlıyorsan eğer milli bir dilin olur. Bu başka dilleri yok saymak demek değil. 1979'da Urfa ölkü ocakları Kürtçe ve Türkçe dergi çıkarmıştır. Dolayısıyla Kürtçe ile bu anlamıyla, cuntanın mantığıyla Kürtçeye yaklaşma gibi bir durumumuz yoktur. Biz seçim dönemlerinde illeri gezerken yanımızda ya Kürt İbrahim oldu, ya Boşnak Ahmet oldu, ya Çerkez Ali gibi ölküdaşlarımız oldu. Ancak bundan bir siyasi sonuç çıkarmaya matuf küresel güçlerin dayatmalarına tabii ki milliyetçiler direniyor ve rahatsız oluyorlar. Bu dayatmaları sadece insan hakları veya insan hayatının kalitesini arttırmaya matuf girişimler olarak okursak biraz bize gülerler. Bunların arkasındaki senaryoları her zaman görmemiz gerek.

## **Recep Dumanlı ile Mülakat, 15. 11. 2013, saat: 15:00**

*1. Sizce küreselleşmenin siyasi partilerin politikaları üzerinde nasıl bir etkisi oluyor? 2. Son yıllarda üzerinde en çok tartışılan konulardan biri olan küreselleşme olgusu ile ilgili olarak, önceki dönemlere kıyasla farklı ve hızlı ilerleyen bir süreçten bahsedilmektedir. Sizce bu süreç, mensubu olduğunuz siyasi partiyi nasıl etkilemektedir?*

Kuşkusuz ki etkiliyor. Ancak bu etkilenme bizim bakış açımızla şekillendirilmeye çalışılan bir etkilenme. Dolayısıyla küresel bazda, küresel güçleri yönlendiren küresel düzeyde ulusların, kurumların, şirketlerin bakış açıları ile bizim ki biraz daha farklı. Biz her halükarda küreselleşme olgusunun olması gerektiğine inanıyoruz ki, zaten mevcut şartlar içerisinde kaçınılmaz olan bir olgudur ama bu gelişme sürecinin vahşi bir şekilde olmamasına yönelik bizim politikalarımız var. Özellikle küreselleşmenin dünya genelindeki yayılımına bakıldığında sosyal politika kısmının çok eksik kaldığını görüyoruz. İşte Milliyetçi Hareket Partisi küreselleşmenin vahşi boyutlarını törpülemek ve sosyal boyutunu güçlendirmek suretiyle küreselleşmeye müdahil olunabileceğini düşünmektedir. Dolayısıyla küreselleşmeye şüphe ile yaklaşılması gerektiği kanaatindeyiz.

*3. Sizce küreselleşme ile siyaset yeni bir anlam kazanıyor mu?*

Küreselleşmenin yeni bir siyaset tarzı yarattığı konusunda ben biraz şüpheliyim. Ancak oluşan yeni şartlar içerisinde Milliyetçi Hareket Partisi'nin de küreselleşmeye ve yeni siyaset tarzına ilişkin yaklaşımında değişiklik olabilir. Bu değişiklikler ise biraz evvel ifade ettiğimiz boyutları esasında Türk milletini esas alan ve Türk vatandaşını esas alan ve insan temelli olan değişimler söz konusu olabilir. Yoksa insanı devre dışı bırakan, kapitalizmin vahşi yapısı içerisinde insanı öğüten, aile mekanizması başta olmak üzere bireyleri öğüten, esir haline getiren bir sisteme asla düşünmüyoruz.

*4. Küreselleşme sizce ulus-devletlerin konumunu nasıl etkileyecektir? Bu çerçevede Türkiye'yi nasıl değerlendirirsiniz?*

Küreselleşme, kendisi dışında yani küreselleşmeyi yönlendiren güçler dışındaki bütün ulusal güçlere karşı bir yapı geliştirmekte. Küreselleşmenin merkezinde yer alan

yapılara bakınız; ABD, AB, Çin gibi. Bu yapılarda ulusal bütünlüğün çok fazla olmadığını görüyoruz. Bu yapılanmalarda var olan ulusal refleksler bir şekilde muhafaza edilmeye çalışılırken, karşısında yer alan daha doğrusu, kendileri dışında ve kullanmayı istedikleri alanlarda görülen ulusal yapılar, üniter yapılar ... bunun adına ne dersek diyelim, yok edilmeye ve parçalanmaya çalışılıyor. Aslında bir diğer haliyle mikro milliyetçilik dalgası çerçevesinde insan temelli operasyonlar burada. Geriye dönüp baktığımızda bunların bize neşredildiği yerlerde böyle bir durum yok ama. Ama onlarda başka şeyler var, emek sömürüsü, insan sömürüsü, yoksulluk gibi. Ama üniter yapıları itibarıyla baktığımızda bir sarsılma, yıkılma, bozulma yok. Üstelik kendileri bu yeni dünya düzeni içerisinde ortaya koydukları tavırlarla işte bir 11 Eylül hadisesiyle mesela ABD yeni güvenlik anlayışı çerçevesinde kendi üniter yapısını güçlendirmiştir. Bu çok önemli bir özelliktir. Şimdi bu yapı içerisinde kendi üniter yapısını kendi milli anlayışını düzenleyen bir küreselci yaklaşım, kendi dışında kalan gelişmekte olan ülkelere bakıldığında buralardaki yapıları parçalamaya, yok etmeye, dağıtmaya kalkıyor ve orada yaratılmış olan bir takım ekonomik, siyasi, sosyal kazanımları da kendisine taşımaya arz etmektedir. İşte küreselleşmenin en acı ve en acımasız yanı da budur. Diğer bir ifade ile entegre olamadığımız zaman bir şekilde sizi alıp götürüyor. Baktığımızda dünyadaki GSMH'nin kime gittiği ortadadır. Milliyetçi Hareket Partisi olarak biz buna karşıyız. Buna hem üniter devlet yapısını bozması anlamında karşıyız hem de milli değerleri yok etmesi anlamında karşıyız. Ancak küreselleşmenin bu boyutlarından kurtulmak mümkün mü? Hayır, mümkün değil. O zaman yapılması gereken, başta kendi insanımız olmak üzere düşünce anlayışlarının da bu yönde küresel kazanımları Türk milleti için engelleyici değil ama diğer tarafında alıp götürmesini engelleyici, daha doğrusu değerlerin buralarda, birim insanımızda kalması yönünde bir takım girişimler de bulunmamız gerekiyor. İşte bunlardan bir tanesi insan yapısının iyileştirilmesi yani insan küresel düşünecek, küresel okuyacak, uluslararası yorumlayabilecek daha doğrusu dünyayı algılayabilecek bir insan yapısı lazım bize. Bu yapıyı oluşturamazsa bununla mücadele etme imkanımız yok. Bu bizi başta uluslararası rekabette olmak üzere her türlü alanda küresel güçlerle mücadele etme noktasına getirecek, dolayısıyla bu insanımızın geliştirilmesini gerekli kılıyor.



5. *Türkiye’de devlet ve birey açısından küreselleşmeye ilişkin alınan genel tavır nasıldır? Bu tavır (yaklaşım) mensubu olduğunuz siyasi partinin politikalarına ve partinin alt birimlerine yansımış mıdır?*

Şimdi içinde bulunduğumuz yapı itibariyle Türkiye ne 1970’lerde, ne 1980’lerde, ne 1990’lardadır artık. Hatta 2000’leri bile geri de bırakıyoruz. Bu yeni bir anlayış ve yeni şartlar getiriyor ve genel kabul şartları içerisinde daha fazla bireyselci bir anlayışın kabul edildiği görece doğru olarak kabul edilebilir. Ancak bunun getirmiş olduğu bir takım sıkıntılar vardır. Küreselleşme arttığı ölçüde toplumsal yapı içerisinde bağların zayıfladığı ortaya çıkar. İşte kritik nokta burasıdır. Eğer bireyselcilik başta aile olmak üzere o içinde bulunduğu toplumda bir takım mekanizmaları saf dışı bırakacak bir yapıya geldiyse tehlikelidir. O zaman küresel emperyalizmin güdümünde olan başta sermaye ve onun örgütlediği başka kurumlar ve yapılar olmak üzere etkisine girebilecek bir birey olarak ortaya çıkarsınız. Bu durum Türkiye Cumhuriyeti’nin geleceği için tehlikelidir. Diğer bir ifade ile bireyselciliğe evet, toplumun içinde bulunduğu ahlak anlayışından aile yapısından kopmadan bunun sürdürülebilmesi önemlidir. Kısacası bireyselcilik olmalıdır ama bu içinde bulunulan toplum yapıları ile uyumlu bir halde varlık göstermelidir.

Ak Parti’nin ve MHP’nin tabanı bireysellik ve buna yönelik kaygılar noktasında birbirlerinden ayrılmaktadır. Bunun temelinde yer alan neden ise şöyle değerlendirilebilir. Ak Parti doğuşu itibari ile küreselleşmeci bir partidir ve yönetim kadrosu da küreselleşmeci bir anlayışa sahiptir ve on buçuk yıldır iktidarda bulunmasının getirdiği avantajlar mutlak suretle tabanına yansımıştır. Bunun böyle olmasında başta yerel yönetimler olmak üzere parti mensupları iktidar olmanın nimetlerinden geniş ölçüde yararlanmışlardır. 2000’lerin başında Türkiye şartlarına göre en düşük gelir grubuna dâhil olan bir AKP’li bugün muhtemelen üstten birinci veya ikinci duruma gelmiş konumdadır. Dolayısıyla on yıllık süre içerisinde baktığınızda hayatında böyle ciddi bir yükselme ve değişim olan, ekonomi politikaları anlamında da, dönüşüm politikaları anlamında da içinde bulunulan şartları özümsemeyi kolaylaştırıyor. Dolayısıyla da mevcut yapılanma içerisinde küresel bağlantılar, politikalar yoluyla olmuş olduğunu düşünerek, küreselleşme taraftarlığını ortaya koyabiliyor.

Duruma tersten bakıldığında ise Milliyetçi Hareket Partisi, ortak görüşler paylaşıyor olmasına rağmen, parti mensupları, üyeleri bu imkânlardan faydalanamadıkları için ve kendileri dışındaki kitleyi de sürekli bir zenginleşme saiki içerisinde gördüğü için bir tepki ortaya koyuyor. Esasında tepkisi buradan geliyor. Yani sistem içerisinde kendisi de yer olsa bu kadar karşıt bir tepki vermeyeceğini düşünüyorum. Dolayısıyla MHP tabanında var olan karşıtlığın daha ziyade bireysel refah sıkıntılı bir yapıdan kaynaklandığını söylemek mümkündür. Çünkü 2000’li yılların başında her iki parti tabanı birbirine gelir düzeyi açısından, sosyo-kültürel açıdan yakın düzeydeyken 2010’lu yıllarda bu durum oldukça değişmiştir. Diğer bir ifade ile sosyolojik değişim açısından AKP’li seçmen muhafazakâr olmaktan ziyade daha küreselleşme taraftarı bir konuma geçmiş, Milliyetçi Hareket Partili seçmen ise daha muhafazakâr bir konumda kalmıştır.

*6. Küreselleşmenin kültürel alanda homojenleşme ya da farklı kültürlerin birarada yaşayacağı bir kültürel ortam oluşturacağına ilişkin tartışmalar yaşanmaktadır. Partinizin küreselleşmenin farklı kültürlerin birarada yaşadığı çoğulcu bir kültürel ortam yaratacağı tartışmaları hakkındaki tutumu sizce nasıl ifade edilebilir/edilmektedir?*

Şimdi öncelikle şuna bakalım Milliyetçi Hareket Partisi, bu küresel anlayışın çıkış noktaları itibariyle hangi özellikleri taşıdığını çok iyi takip ediyor. Şimdi literatüre baktığımız zaman özellikle 1980’li yılların başına kadar küreselleşme kavramının çok da yaygın kullanılmadığı görülmektedir. Ancak zaman içerisinde küreselleşmenin boyutları, şekli ve kapsamı değişmeye başlayınca küreselleşmeyi yöneten-yönlendiren güçler bir şeyin eksikliğini görüyorlar. İnsan unsuru üzerindeki değişimin ancak ve ancak kültürel bazda yapılabileceğini görüyorlar. Küreselleşmenin başlangıcında kültürel değişiklik ya da etkileşim yok denecek kadar sınırlı. Ama 1970’li yıllara gelindiğinde bunun ihtiyacı ortaya çıkıyor ve bundan sonra bireyselleşme ve benzeri çalışmalar başlatılıyor. Bireyselcilik bir noktaya kadar doğrudur ama sosyolojik olarak ayrımcılığa gitmemesi gerekmektedir. Bizim açımızdan bireyselcilikte dikkat edilmesi gereken nokta burasıdır. Dünyadaki ülkelerle kıyaslama yaptığımız zaman bir toplumculuk algısı dışında olan ve aşırı derecede bireyselleşen organizasyonlara Milliyetçi Hareket Partisi çok da sıcak bakmaz. Çünkü oralarda çok başlılık vardır,

toplumsalcılıktan başka bir takım unsurların da yer aldığı, çıkarları ön planda tutan yapılanmalar vardır, ekonomik bir güç olmaktan öteye geçilemeyecek unsurlar vardır. Bunun karşı tarafına geçtiğinizde ülkelerin dağılması, milli yapıların bozulması, alt unsurların sanki bir ana unsurmuşçasına parçalanması vardır.

1960'larda başlayan, 80'lerde devam eden 90'larda ve 2000'lerde iyi seviyelere yükselen bugünkü güçler haline dönen yapılara baktığınız zaman, küreselleşmenin getirdiği güçler paralelinde çok ciddi güçler ve bu güçlerin uyguladığı insan tahribatı vardır. Başta Orta Afrika olmak üzere, Afganistan'da, Orta Doğu'da çok ciddi şekilde insan tahribatı vardır. Kültürel tahribat vardır. Bu gün 11 Eylül hareketine baktığınız zaman ABD bunu kendi güvenlik sağlama politikası olarak görür. Ama bu güvenliği sağlayacak mekanizmaların dışarıdaki tesirlerine baktığımız zaman milli değerleri güçlendirmeye çalışmaktadır.

Bu gün Büyük Orta Doğu Projesine bakıldığında hemen dört bacaklı Kürdistan meselesi gündeme geliyor. Bu kapsamda başbakan da gidip Diyarbakır'da Barzani ile görüşecek, eğer bölünmüş yapı ortaya çıkarsa bu yapı kime ne fayda sağlayacak. Diyelim ki bölündü, bunun kime ne faydası olacak? Birilerinin bunları daha kolay kullanması sağlanacak. İşte Türk insanının bunu algılaması lazım. Kürdü, Türkü, Lazı ... kim bu topraklarda yaşıyorsa onun bu durumu net olarak anlayıp ona göre davranması lazım. Bu gün Suriye bölünseydi ki böldürmediler dur dediler sonu Irak gibi olacaktı. Irak bu gün beş bölgeye ayrıldı ve iki bölge arasında gidip gelme imkânı yok. Bugün Türkiye'de aşure günü kutlanıyor. Kerbela'da aynı anda bomba patlıyor ve 40 kişi ölüyor. Bunu nasıl izah edersiniz. Bu kültürel ayrılıklar devreye girdiği zaman insanların yaşamaları mümkün değil. Yani rijit sınırlar içerisine çekilmesi hiç mümkün değil.

Gelelim sivil toplum örgütlerine; ülkelerin bazen doğrudan doğruya dillendiremediği şeyleri ortaya koyma araçları sivil toplum örgütleridir. Bu durum sivil toplum örgütlerinin çıkış noktasıdır. Ekonomik bir örnek verelim mesela Dünya Bankası vasıtası ile bir projenizde kredi kullanacaksınız. Sizinle projelere ilişkin görüşmelere hemen başlarlar. Ama hemen sonrasında örneğin üç büyük sivil toplum örgütünü gönderir. Bunlar uluslararası aktörler ve örgütlerdir. Bunlar aynı zamanda Dünya Bankası adına çalışan örgütlerdir. Fakat esas itibari ile ABD'ye çalışır bu örgütler.

ABD'nin söyleyemediği her şeyi onlar size söyler. Diğer bir ifade ile kendi dünya görüşleri doğrultusunda devlet yönetimlerini uyumlaştırmaya çalışırlar. Bu anlamda sivil toplum iradenin başka yere kayması demektir ki bu sivil toplum örgütü Türkiye'deki anlamda sivil toplum örgütü değildir. Soroz bunun için bir örnektir. Sivil toplum kullanılarak şartlar o kadar düzenlenmiş ki, var olan her yeni şeye aşinalık var.

Sonuç olarak küreselleşme yapı itibari ile kendi karşısında bir güç ya da bütünlük arz eden bir mekanizmayı kabul etmez. Bu şudur: Türkiye'de bir özelleştirme furyası 1980'den sonra başlamıştır. Bu hükümetle birlikte özelleştirmeler tavan yapmıştır. Halbuki bugün bir Telekom'u siz teslim ettiğiniz zaman haberleşme sisteminizi teslim etmiş oluyorsunuz. Mobil gsm'leri de benzer şekilde verdiniz yani Türkiye'nin iletişim ağının tamamını küresel sermayeye vermiş oldunuz. Öbür taraftan kendinizi ayakta tutacak varlığınız var ise sattınız ve mülkiyet el değiştirdi, küresel sermayeye doğru. Bu aynı zamanda küreselleşmenin en ağır insani boyutudur “ekonomik vurgun”.

**Mazhar Bağlı, 30 Kasım 2013, saat: 13:30**

*1. Sizce küreselleşmenin siyasi partilerin politikaları üzerinde nasıl bir etkisi oluyor?*

Birincisi şimdi siz küreselleşmenin bugün dünyadaki sosyolojik sonuçlarına baktığımızda belki de en çok siyaset üzerinde etkili olduğunu söyleyebiliriz. Siyasi partileri de çok ciddi olarak etkiliyor. Eğer küreselleşmenin temel dinamiklerine paralel bir proje üretebilecek bir politika üretebilerseniz aslında küreselleşmenin bir olumlu katkısı da olur. Ama Türkiye'de maalesef çok fazla uzun bir süre dünyadaki değişime kapalı bir politik tavır alış söz konusuydu ve bundan dolayı da bu küreselleşmenin etkisinin nasıl yansıtacağı, nelerle karşılaşılacağını insanlar aslında tahmin edemediler. Ben partilerin politikaları üzerinde hem olumlu hem olumsuz etkilerin olduğunu düşünüyorum. Olumlu olan tarafı, bütün dünyaya entegre olabilecek bir ülke hayali kurmak istediğinizde gerçekten size müthiş bir katkı sağlıyor. Nitekim Ak Parti'nin demokratikleşme sürecinde en çok yaslandığı ve referans aldığı konulardan birisi de bu Avrupa Birliği'ne uyum süreciydi ki, AB uyum süreci gerçekten vesayetini bertaraf edilmesinde, demokrasinin ağırlıklı bir biçimde işleyen bir hale gelmesinde çok büyük katkısı olmuştur, çok büyük emeği olmuştur. Belki temel bir ulaştırılması gereken hedef olmanın ötesinde demokrasiyi sağlamlaştıran bir araç olarak da işlev gördüğünü çok

rahatlıkla söylemek mümkündür. Diğer taraftan küreselleşmenin siyasi partileri olumsuz olarak da etkilemesi mümkündür ki, buna sunumum esnasında değindim. Kişinin küreselleşmesi ile kendi özgün değerlerinden ve kimliklerinden sıyrılabileceğini yahut bunları kaybedebileceği endişesini ortaya çıkarıyor. Yani insanlar korkuyorlar, dolayısıyla bu korkudan dolayı daha milliyetçi bir çizgiye doğru kayıyorlar ki, bence Milliyetçi Hareket Partisi'ni bu şekilde okumak daha doğru olur. Yani MHP'nin çok büyük oranda milliyetçilikten kastettiği şey, münhasıran bir etnisite için politik proje üretme olarak bakıyor, hatta bir etnisitenin referanslarını üretme politikası gibi görüyor yani Türklüğün, Türkçülüğün referanslarını Türklük için Türkçülük için bir proje değil, Türkçülük fikri için bir proje üretmeye dönüyor. Küreselleşmenin böyle bir etkisi var, dünyadaki diğer partilerde de bu böyle. Bu anlamda mikro milliyetçi partiler dünyada aslında 90'larda yaygın olarak görülmeye başladılar. Ama küreselleşme karşısında bir refleks olarak ortaya çıkan mikro milliyetçiğin bir önceki milliyetçilikten farklı olmadığını dolayısıyla etnik kimlik üzerinden siyasi proje üretmenin çok da matah bir şey olmadığı anlaşıldı ve dünya bundan uzaklaşmaya başladı. Ama Türkiye'de maalesef bu konuda ısrarcı olan yapılanmalar var.

*2. Son yıllarda üzerinde en çok tartışılan konulardan biri olan küreselleşme olgusu ile ilgili olarak, önceki dönemlere kıyasla farklı ve hızlı ilerleyen bir süreçten bahsedilmektedir. Sizce bu süreç, mensubu olduğunuz siyasi partiyi nasıl etkilemektedir?*

Ak Parti küreselleşmeyi olumlu taraftan kullandı. Yani küreselleşmeyi Türkiye'deki siyasi dönüşüm için olumlu bir şey olarak, bir hareket olarak ortaya koydu ve dönüştürdü gerçekten. Evet. Hocam, sizinde sunumuz esnasında vurgu yaptığımız gibi Ak Parti'nin politikası daha çok küreselleşmenin kaçınılmazlığı üzerinden söylemlerle politika üretiyor diyebilir miyiz? Evet tabii ki....

*3. Sizce küreselleşme ile siyaset yeni bir anlam kazanıyor mu?*

Sosyoloji açısından küreselleşme için temelde iki yaklaşım bulunmakta: Birincisi, küreselleşmenin Giddens'in "modernliğin sonuçlarında" bahsettiği bir toplumsallığa bağlı değil, bir coğrafyaya bağlı değil, bir kültüre bağlı değil global ölçekli bir dönüşüm dinamiğine sahip olduğu yönündedir ki, bende öyle düşünüyorum. Biz var olan zamanın

behrinde bir hata aramak yerine insanların sosyolojik dönüşümünün neresinde ne var ona bakmak durumundayız. Yani dünyayı okumak istiyorsak tabî ki bir değişim var ve sürekli devam eden bir değişim var. Değişimin karşısında direnmeyi düşünmek doğru değildir ama bir ruh katmak mümkündür. Nitekim dünyada bu güne kadar siyaseten de, ideolojik olarak da, dini olarak da var olanlar, zaman kendi ruhunu katarak yorumlayabilenlerdir. Yani zamanı değiştirmek için uğraşanlar değil yani. Küreselleşmeyi ortadan kaldıramazsınız, devam eden bir süreçtir ve küreselleşmeye kendi ruhunuzu katmalısınız. Benim iddiam şudur: tamamen küreselleşme dışında üçüncü bir yol deneyelim ve bunu da hayata geçirelim diyenlere bir itirazım yok. Bu son derece belki de kıymetli bir durum ama bunun bu gün için teknik olarak çok kolay olduğunu düşünmüyorum. Bunun dışında kalandan kastım milliyetçilik değil, tamamen geleneksel yapılanmayı kastediyorum. Bu mümkün olsa bile, çok kolay olacağını düşünmüyorum. Bu anlamda küresel süreçlere bir ruh katmanın bizim açımızdan çok daha kolay ve mümkün olacağını düşünüyorum. Benim kitabım olan “Modernizme Direnen Estetik” te, modernizme estetik üzerinden bir insanileştirme operasyonu gerçekleştirmemiz gerektiğini düşünüyorum. Zaten Ak Parti de böyle yapıyor bana göre. Yani zamanın ruhuna uygun olarak politikalar üretiyor ve o zamanın devingenliğine, döngüsüne kendi ruhunu üflemek istiyor. Bunun için çok başarılı oluyor zaten, toplumsal taleplerle, toplumsal dinamiklerle örtüşen politikalar üretiyor olmasından dolayı, farklı kesimlerden insanlar tarafından tercih ediliyorlar.

Bu anlamda MHP ve Ak Parti'nin tabanlarının birbirlerinden küreselleşme noktasında ayrılması normaldir. Çünkü Ak Parti seçmeni de parti gibi küreselleşmeye kendisini de dahil etmek istiyor aslında. Diğer bir ifade ile kendileri de belirleyici bir aktör olmak istiyorlar. Bu nedenle Ak Parti politikaları toplumda büyük oranda kabul görmüştür zaten. Tamamen kendimizi ve geleneğimizi bir cam fanus içine koyalım, koruyalım ya da tamamen dünyaya entegre olalım ikisi de ne toplum tarafından kabul görüyor ne de sosyolojik açıdan makul olarak değerlendirilebilir. Siyaseti bir kenara bırakıp sosyolojik olarak bir okuma yaptığımızda sosyal kamuoyu genelde vasat bir düzeyde seyretmeyi tercih eder. Ne tamamen mesela kendi kültürel değerlerimi yırtıp atayım, bir başkasını taklit edeyim ister ne de vazgeçmediğim şeylerim var hep burada kalayım diye bakar. Bu ikisi arasında makul bir çizgide devam etmek ister. Evet kendimize ait bir kültürümüz var ama dünya da değişiyor ve ben de onlarla birlikte aynı yolda yürümek

istiyorum. Bu konu aslın Ziya Gökalp'e kadar dayandırılabilir “Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muassırlaşmak” ile. Gökalp'in iddialarından birisi şudur: Eğer siz Batının tekniğini alıp kendi medeniyetinizi koruyarak bir değişim yaşamak istiyorsanız ki biliyorsunuz öyle bakıyor olaya. Bu büyük bir tartışma, çünkü şöyle de bir tartışma daha var her teknoloji kendi kültürü ile gelir. Nihayetinde, Gökalp'in de değindiği gibi biz bir medeniyet ve kültür havzasına aidiz, biz perakende bir kültür olsak, Batı'dan alınan teknolojinin etkisi ile kendi kültürümüzü kaybederiz ve silinir gideriz. Ama bize ait bir referans noktamız var ve o noktanın önemine Gökalp'ten bu yana değiniliyor.

Dolayısıyla küreselleşmen etkilenmek doğaldır. Ama bu etkilenme tamamen değişmek demek de değil. Bu tüm siyasi tarihimiz içerisinde belirleyici olmuştur. Menderes için de böyle olmuştur. CHP'ye de İttihatçılara da itibar edilmemesinin sebebi budur ki aslında İttihatçılar memleket kaygısı taşımaktaydılar. Ama kalkış noktaları tam batılı bir kimlikti ki, bu kabul görmedi. Bunun tam tersi olarak değişim ve etkilenme karşılığı da toplum tarafından kabul görmemektedir.

*4. Küreselleşme sizce ulus-devletlerin konumunu nasıl etkileyecektir? Bu çerçevede Türkiye'yi nasıl değerlendirirsiniz?*

Ulus-devlet, birlikte yaşama ve küreselleşme konularına ilişkin olarak konunun ilk düğümlendiği yer, vatandaşa sen kimsin diye sorulan alan oluyor. Çünkü vatandaş kendisini ilk olarak etnik kimliği ile tanımlamaya başlıyor. Ben Gürcüyüm, ben Kürdüm, ben Arabım ... gibi . İkinci aşamada aslında değerlerle ilgili bir tanımlamada bulunuyor. Üçüncüsünde bir kültür havzasına göndermede bulunuyor. Geleneksel dönemlerde ise süreç bunun tam tersi olarak ilerlemekteydi. Dolayısıyla kişilerin kendisini tanımlama retoriği içerisindeki kurgu doğal olarak siyaseti de şekillendiriyor. Özellikle I. Dünya Savaşından sonra imparatorlukların dağılması ile birlikte ulus-devlet modeli çokça moda oldu. Yani bir nevi şöyle oldu; Fransızlar biraraya gelerek bir Fransa kolektif kimliği oluşturdular ve bir Fransız devletini meydana getirdiler. Benzer şekilde Almanlar ve diğerleri de biraraya geldiler. Fakat bizde daha da ilginç bir biçimde aslında Türkler biraraya gelerek bir Türk devleti oluşturma süreci olması birileri var olan bir devleti bir nevi halktan çalarak, bu devleti Türkleştirilim söylemini baskın kıldı. Bu temelde ideolojik olara bir farklılaştırmayı meydana getirdi. Bunu özellikle tek parti döneminde İsmet İnönü politikalarında görüyoruz. Hatta çok daha

ilginç olarak yeni bir Türk kültürü oluşturalım diye antropologları çağırıyorlar ve Türk kültürü üzerine çalışma yapıyorlar. Örneğin misafirperverlik, selamkarlık, hak hukuk meselesi var diyorlar ki paralelinde bunların dinden geldiğini belirtiyorlar. Bu şunu gösteriyor, bizim kültürümüzde hangi unsuru kazarsanız altından din çıkar. Bu tabii ki inanılmaz şekilde her şeyi din üzerine oturtmamızdan kaynaklanmıyor. Ama şekillendiren temel parametrenin bu olduğunu ve insanın doğal süreciyle çok denk geldiğinden dolayı böyle oluyor. En son Baha Said diye birisi çıkıyor ve diyor ki, Bektaşî tekkelerindeki var olan kültür, Türk kültürü olarak yorumlanabilir. Ancak sonra bundan da vazgeçiyorlar. Ulus-devletlerin ortak standartlar içerisinde insanları bu şekilde sığdırma çabası, maalesef toplumda var olan birlikte yaşamayı çok ciddi olarak zedelemiştir. Doğrudur dünya genelinde kabul gören bir ulus-devlet modeli bir dönem ortaya çıkmıştır ama sonrasında kısmen de bilim dünyasında meydana gelen değişimlerden etkilenerek ulus-devlet modelinden hemen uzaklaşmıştır. Ama biz çok uzun bir süre ulus-devlet yapılanmasının getirilerinde diretmeye devam ettik. Bu durum farklılıkların birarada yaşama sorununu daha da büyütüştür ve demokrasiyi giderek zayıflatmaktadır. Ancak globalleşmenin de etkisi ile ulus-devlet yapılanmaları içerisinde farklılıkların birarada yaşamasına ilişkin anlayış giderek yaygınlaşmaya başlamıştır. Ülke olarak sorunları çözme kabiliyetine sahip olmak için küreselleşmenin getirdiği olan süreçlere ve paralelindeki taleplere açık olmalıyız.

Son olarak küreselleşme ulus-devlet ilişkisine ilişkin olarak şuna değinmek istiyorum. Viktor Hugo'nun bir romanında değinmiş olduğu bir cümle var: "bu şunu öldürecek; yani matbaa mimariyi öldürecek." Bu anlamda küreselleşme pek çok alanda tek tipleşmeyi beraberinde getiriyor. Özellikle kitle iletişim araçları üzerinden bunu yapıyor. Bu alana ilişkin olarak M. Mc. Luhan; dünya kitle iletişim araçları üzerinden şekillenme sürecine geçtikten sonra gelecekte bir "global köye" dönüşecektir. Araçlar mesaj için birer araç değil, bizatihi kendileri birer mesaj olacaktırlar. İnsanlar bütün hayatlarını araçların sahip olduğu mesajlardan yola çıkarak kurgulayacaklardır. İşte bu kurgulama bir yandan tektipleşmeleri beraberinde getirirken bir diğer yandan farklılıkların belirginleşmesi taleplerini ortaya çıkarmıştır. Çünkü insan ben kimim sorusunun karşılığı olarak kendi farklı yönlerini ortaya çıkarma ihtiyacı duymaktadır. Ulus-devlet yapılanmalarının da bu anlamda kendisini dönüştürmesi gerektirdiğini ve dönüştürdüğünü düşünüyorum.



*5. Türkiye’de devlet ve birey açısından küreselleşmeye ilişkin alınan genel tavır nasıldır? Bu tavır (yaklaşım) mensubu olduğunuz siyasi partinin politikalarına ve partinin alt birimlerine yansımış mıdır?*

Bunu Amerika’dan yola çıkarak açıklamak istiyorum. Amerika’da ciddi bir kamu otoritesi var ama aynı zamanda siz bu kamu otoritesini gerekli olmayan yerler dışında hissetmiyorsunuz. Gündelik hayatınıza dokunmuyor yani. Ne tür bir giysi ya da kıyafet ya da ideolojiniz olursa olsun hukuk dışı konularda sizi devletin rahatsız etmesi ya da size varlığını hissettirmesi durumu söz konusu değildir ve hukuka olan bağlılık sözkonusudur. Bazen adalet getirmese dahi herkesçe bilinen ve geçerli olan bir adalet duygusu birlikte yaşamın temel yapıtaşını hukuk oluşturabilmektedir. Bu nedenle birey devlet ilişkisine hukuk sınırları çerçevesinde bakmak /bakabilmek en önemlisidir diye düşünüyorum. Bizim ortaya koymaya çalıştığımız politikalarda bu yönde değerlendirilebilir.

*6. Küreselleşmenin kültürel alanda homojenleşme ya da farklı kültürlerin birarada yaşayacağı bir kültürel ortam oluşturacağına ilişkin tartışmalar yaşanmaktadır. Partinizin küreselleşmenin farklı kültürlerin birarada yaşadığı çoğulcu bir kültürel ortam yaratacağı tartışmaları hakkındaki tutumu sizce nasıl ifade edilebilir/edilmektedir?*

Etnik yapılanmalar ile ilgili olan sorun alanları özellikle siyasi anlamda çok ciddi sorun alanlarına sebep olabilmektedir. Bu gün dünyada 130 kadar bölgede etnik meseleler ve çatışma alanları var. Bu etnik meselelerin nasıl çözüldüğü ile ilgili bir okuma yaptığımızda bu deneyimlerin bize çok önemli bir yol gösterdiğini görmekteyiz. Keza gelecekte çok daha fazla alanda bir mikro milliyetçiliklerin ön plana çıkabileceğini öngörerek, birlikte yaşama ile ilgili bir sistem arayışı içinde olmak zorunda olduğumuzu söyleyebiliriz. Çok iddialı bir cümle söylemek istemem ama eğer gelecekte farklılıkları birarada yaşatabilecek bir projeniz yok ise siyasi anlamda var olamazsınız. Birinci olarak şunu biliyoruz ki, insanın varlığı doğal olarak pek çok çeşitliliği içinde doğal olarak barındıran tabii olarak çeşitli olan bir tezahür sözkonusudur. Çeşitlilik insanın tabiatından kaynaklanan bir şeydir. Bu farklılıkların varlığını bizim inancımız açısından bir okuma ile değerlendirdiğimizde, farklılığın bizim kendi varlığımızın garantörü olarak ele almamız mümkündür. Nitekim Hz. Adem Havva’ya dokunduğu an kendi

Adem olduğunu anladı, farklı olduğunu ve karşısındakinin kendisinden farklı olduğunu anladı. İkinci bir husus bizim bir sistem arayışımızda var. Yine Hz. Adem hikayesinden yola çıkarsak eğer, biz arılar ve karıncalar gibi mükemmel bir sosyal ve ahlaki düzen kurmak istiyoruz. Hiç kimsenin üzerinde bir cezai yaptırım olmadan herhangi bir baskı uygulanmadan bütün bireylerin görevlerini hakkıyla yerine getirmesinden kaçınmamasını bekliyoruz. İlk atamız Hz. Adem cennette gerçek anlamda bir kusursuzluğun peşinde koştuğu için bizde bu kusursuzluk arayışı içine düşüyoruz belki de.

Farklılıkların birarada yaşatılmasına ilişkin olarak siyasi bir sistem arayışına kaba bir biçimde göz atıldığında, tarihsel süreç içerisinde buna zaman zaman çok yaklaştığımızı zaman zaman çok uzaklaştığımızı söylemek mümkündür. İnsanlık açısından siyasi tecrübenin ortaya çıkardığı akıl açısından değerlendirdiğimizde, dünyada bu güne kadar farklılıkların birarada yaşatılması ile ilgili var olan uygulamalar, hani örnek olarak sunulabilecek ya da tüm siyasi hayatımız açısından görebileceğimiz dört dönem vardır. Birincisi pax Romano denilen Roma İmparatorluğu, ikincisi efendimizin Medine’de tüm o farklılıkların birarada yaşatmış olduğu ve Medine Vesikası olarak da adı geçen birlikteliktir. Üçüncüsü, çok yakından bildiğimiz pax Ottmano dediğimiz, Osmanlı birlikteliğidir. Dördüncüsü pax Amerikan’a dediğimiz, Amerika’nın kurmuş olduğu birlikteliktir. Burada asıl anlatmak istediğim bunların dördünün niçin ortaya çıktığı ve sonuçta bu tarihsel birlikteliklerin neyi ortak payda olarak gördüklerini ortaya koymaktır. Bu gün farklılıkların birarada yaşatılması konusunda ülkemizde genel bir sıkıntı var: Ermeni meselesi, Alevi meselesi var ve daha önemlisi ve kötüsü Kürt meselesinden kaynaklı bir terör sorunu var. Biz büyük bir tarihsel miras üzerine oturduğumuz için bu tarz etnik meselelerle daha fazla karşı karşıya geliyoruz ve neredeyse 250 yıldır bu meselelerle boğuşmaya devam ediyoruz. Neden bu sorunların üzerinden gelemiyoruz? Çünkü sabit bir kamu düzeni yok, hukuk muğlâklığından kaynaklanan temel bir sorun var. Refah Partisi’nin kapatılma kararı bu konudaki kararlar için inanılmaz bir örnektir. Refah partisinin kapatma kararı şöyle çıkmıştır arkadaşlar; anayasa mahkemesi tutmuş sabah oturumunda oturmuş ve bir iç tüzük maddesi ihdas etmişler ve o iç tüzük maddesine göre parti kapatma kararı alınmıştır. Şimdi bu tür bir hukukun insanlara güven telkin etmesi söz konusu değil. Toplum kendi

içerisindeki adalete olan güvenini kaybettiği zaman, sosyolojik sorunlar giderek kronik hale gelir. Son cumhurbaşkanı seçimleri de buna örnek olarak verilebilir.

Bizim gerek hukukun herkese eşit uygulanması ve gerekse farklılıkların birarada yaşanması noktasında güçlü bir tarihsel geçmişimiz var. Bunun en büyük örneği Osmanlıdır ki sivil toplum Osmanlı da bu sayede gelişmiştir. Buna bir örnek anekdot etmek gerekirse, Tokat'ta Mevlevihane müdürü arkadaşım bana çok ilginç bir şey gösterdi. Tokat'taki camilerde olan tarihi şamdanları toplamışlar ve bu şamdanların her birinin üzerinde şöyle bir yazı var: bu şamdan filanca kişi tarafından şu caminin penceresinde yanmak üzere vakfedilmiştir. Bu şamdanın mumu için de şamdan sahibi kişinin filan yerdeki arazisi vakfedilmiştir. Bu vakfiyenin de işlemlerini gerçekleştirmek üzere %10 filan kişiye vakfedilmiştir. Kısacası inanılmaz bir detay var. Toplumun yatay olarak kendi içerisindeki işlemlerini yürütmesinde sivil bir yapılanma sözkonusu. Ama kamu otoritesi de doğal olarak yukarıdan aşağı kontrollü ilerliyor. Bu anlamda ülkemizde sivil topluma daha fazla yer açılması gerekmektedir.

Farklılıkların birarada yaşamasına ilişkin olarak Osmanlı uygulaması dışında gerek ABD gerek Kanada çok kültürlülükle ilgili gerçekten çok ciddi olarak dünyaya örnek olabilecek bir uygulamada bulduklarını söyleyebiliriz. Avrupa toplumsal yapıda mix etmeyi, birbirine karıştırmayı sağlayarak birlikte yaşamayı uygun görüyor. Ama Amerika daha ziyade farklılıkların birarada yaşamasını uygun görüyor. Herkesin kendi sahip olduğu özgün değerini korumasını ve böylece toplumu birarada var olmasını ön gören bir politik sistem ortaya koymuştur. Amerika'nın geliştirmiş olduğu bu yapıyı literatürde ortaya koymak için salata "kasesi değimini" kullanıyorlar. Bir salata yaparken nasıl ki içerisine birçok şey koyarsınız ve bunların hepsi birarada farklı tatlar ortaya koyarken ayrı ayrı da iri kesilmiş salataların lezzetleri bulunmaktadır. İşte toplum tanımı da bu metafor üzerinden yapılmaktadır. Her ne kadar 11 Eylül'den sonra daha güvenlikçi ve farklı bir yöne doğru bir eğilim olsa da farklılıkların birarada yaşamasına daha farklı baktıkları ortadadır.

## 6.2 İllerde Uygulanan Anket Formu Örneği

### KÜRESELLEŞME ALGISI VE KÜRESELLEŞMENİN PARTİ SİYASETİNE ETKİLERİNE İLİŞKİN ANKET FORMU



Değerli katılımcı,

**Bu anket, bilimsel bir çalışmada kullanılmak üzere hazırlanmıştır. Sorulan soruların herhangi bir biçimde doğru ya da yanlış cevapları yoktur. Dolayısıyla sizin düşüncenizi en iyi yansıtan cevapları vermeye çalışınız. Araştırmada elde edilen veriler toplu olarak değerlendirilecek ve akademik amaçlar dahilinde kullanılacaktır. Katılımınızdan dolayı teşekkür ederiz.**

Arş. Gör. Dilşad TÜRKMEÑOĞLU KÖSE (dturkmenoglu@sakarya.edu.tr)  
Sakarya Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Tel: 0264 2956227

#### 1. Cinsiyetiniz?

Erkek  Kadın

#### 2. Yaşınız?

17 ve altı  18- 24  25-31  32-45  46- 59  60 ve üzeri

#### 3. Eğitim düzeyiniz?

İlkokul  Ortaokul  Lise  Ön lisans  Lisans  Lisansüstü

#### 4. Üniversite mezunu iseniz mezun olduğunuz fakülte/bölüm?

.....

#### 5. Mesleğiniz?

Özel Sektör  Kamu Sektörü  Diğer.....

#### 6. Aylık Gelir Düzeyiniz?

1000 ₺ ve aşağısı  1001- 3000 ₺  3001- 5000 ₺  5001 ₺ ve üzeri

#### 7. Kendinizi hangi siyasi eğilimde tanımlıyorsunuz?

Muhafazakâr  Milliyetçi  Liberal  Milliyetçi- Muhafazakar  Muhafazakar-Demokrat  Diğer.....

#### 8. Siyasete ilgi duymaya hangi yaşta başladınız?

17 ve altı  18- 24  25-31  32-45  46- 59  60 ve üzeri

#### 9. Ne kadar süredir bir siyasi partiye kayıtlısınız?

1-5 yıl  6-10 yıl  11-15 yıl  16 -20  20 yıl ve üzeri

#### 10. Partideki göreviniz?

Parti Üyesi  Parti Delegesi  İlçe Teşkilat Yöneticisi/Başkanı  İl Teşkilat Yöneticisi/Başkanı  Diğer

#### 11. Küreselleşme ve etkilerini nasıl algılıyorsunuz?

Olumlu  Olumsuz  Ne olumlu ne olumsuz

12. Sizce küreselleşme Türkiye'deki partilerin siyasetini ne ölçüde etkilemektedir?

Çok Önemli  Önemli  Ne Önemli Ne Önemsiz  Önemli Değil  Hiç Önemli değil

\*\*Lütfen katılma derecenizi ilgili kutucuğa (x) işaret koyarak belirtiniz. Konu ile ilgi fikriniz yoksa boş bırakınız...

İFADELER	KESİNLİKLE KATILMIYORUM	KATILMIYORUM	NE KATILYORUM NE KATILMIYORUM	KATILYORUM	KESİNLİKLE KATILYORUM
13.Küreselleşmeye <u>şüphe</u> ile yaklaşılmalıdır.					
14.Küreselleşmenin olumlu- olumsuz yönleri dikkate alındığında; <u>küreselleşme</u> <u>karşısı</u> bir yaklaşıma sahip olunmalıdır.					
15.Mensubu olduğum siyasi parti küresel siyasal sistemle uyumlu politikalar takip etmektedir.					
16.Mensubu olduğum siyasi parti küresel siyasal sisteme ilişkin politikalara <u>olumsuz</u> yaklaşmaktadır.					
17.Küreselleşme kaçınılmaz olarak siyasi partilerin politikalarını etkilemektedir.					
18.Küreselleşme olgusu dünyada insan hakları standardını yükseltmektedir.					
19. Küreselleşme olgusu Türkiye'de insan hakları standardını yükseltmektedir.					
20.Küresel ekonomik ilişkilerin artması Türkiye'nin ekonomik gücünü arttırmaktadır.					
21.Türkiye ekonomisi, küreselleşmeden olumsuz yönde etkilenmektedir.					
22.Küreselleşme demek, batının ekonomik egemenliği altına girmek demektir.					
23.Küresel ekonomik ilişkilerin gelişmesi dünyada yoksulluğu arttırmaktadır.					
24.Küresel ekonomik ilişkilerin artması Türkiye'deki yoksulluğu arttırmaktadır.					
25. Küreselleşme kültürel yapımızı olumsuz yönde etkilemektedir.					
26. Zamanla dünyadaki tüm sınırların kalkması ve küresel bir kültürün oluşması, Türkiye için olumlu bir gelişmedir.					
27.Küresel çevre politikalarına uyum sağlamak, Türkiye'deki çevre sorunlarının iyileşmesini sağlayacaktır.					
28.Küreselleşme ile hem bireyler hem de siyasi partiler çevre sorunlarına karşı daha duyarlı hale gelmiştir.					
29.Çevre sorunlarının küreselleşmesi Türkiye'deki çevre sorunlarını da arttırmaktadır.					
30.Türkiye'de yaşanan terör olaylarında küresel siyasetin de etkisi vardır.					
31.Küresel siyasal aktörlerin (ABD, Çin, Birleşmiş Milletler, IMF, OECD,...vb) hakimiyeti terörü de küreselleştirmektedir.					
32.Türkiye'deki siyasi kurumların, küresel siyasete uygun şekilde yeniden yapılandırılmasına ihtiyaç vardır.					
33. Küresel siyasal hâkimiyete karşı siyasi kurumlarımızı güçlendirmeliyiz.					
34.Küreselleşme ulus- devletlerin uluslararası arenadaki konumunu <u>olumlu</u> yönde yeniden yapılandırmaktadır.					
35. Küresel sivil toplum örgütlerinin uluslararası politikada etkinliğinin artması ulus-devletlerin önemini azaltmaktadır.					
36.Küresel sivil toplumun gelişmesi ulusal siyasi partilerin toplumsal kapsayıcılığını azaltmaktadır.					
37.Küresel sivil toplum örgütlerinin güç kazanması parti siyasetini de güçlendirmektedir.					
38. Küreselleşme partilerin siyasi söylemlerini birbirlerine yakınlaştırmaktadır.					
39.Küreselleşme siyasette bireyi güçlendirmektedir.					
40.Küreselleşme karşısında bireyler kendilerini ait hissettikleri kimlikleriyle tanımlamaktadırlar.					

### 6.3 Anket Verilerine İlişkin Tablolar

#### İfadelere Katılımların Partilere Göre Aritmetik Ortalamaları Ve Standart Sapmaları

	Parti	N	Aritmetik Ortalama	Std. Sapma
13. İfade	Ak Parti	483	2,40	1,278
	MHP	509	2,97	1,511
14. İfade	Ak Parti	480	2,39	1,174
	MHP	506	3,01	1,423
15. İfade	Ak Parti	469	3,49	1,137
	MHP	486	2,94	1,325
16. İfade	Ak Parti	471	2,32	1,070
	MHP	474	3,05	1,353
17. İfade	Ak Parti	474	3,46	1,092
	MHP	494	3,32	1,248
18. İfade	Ak Parti	464	3,16	1,136
	MHP	488	2,73	1,247
19. İfade	Ak Parti	468	3,20	1,158
	MHP	498	2,88	1,210
20. İfade	Ak Parti	471	3,38	1,126
	MHP	497	3,03	1,330
21. İfade	Ak Parti	470	2,55	1,114
	MHP	489	3,12	1,335
22. İfade	Ak Parti	474	2,60	1,260
	MHP	499	3,23	1,347
23. İfade	Ak Parti	465	2,51	1,244
	MHP	494	3,20	1,304
24. İfade	Ak Parti	468	2,83	1,244
	MHP	492	3,00	1,343
25. İfade	Ak Parti	462	2,75	1,280
	MHP	483	3,33	1,366
26. İfade	Ak Parti	471	3,21	1,129
	MHP	488	2,81	1,299
27. İfade	Ak Parti	469	3,37	1,028
	MHP	497	2,93	1,174
28. İfade	Ak Parti	462	3,39	1,062
	MHP	491	2,98	1,212
29. İfade	Ak Parti	457	2,96	1,150
	MHP	486	3,14	1,239
30. İfade	Ak Parti	454	3,41	1,196
	MHP	487	3,46	1,337
31. İfade	Ak Parti	459	3,42	1,229
	MHP	487	3,57	1,156
32. İfade	Ak Parti	460	3,16	1,167
	MHP	486	3,10	1,124
33. İfade	Ak Parti	444	3,61	1,028
	MHP	478	3,56	1,154
34. İfade	Ak Parti	464	3,31	1,075
	MHP	487	2,82	1,272
35. İfade	Ak Parti	453	2,98	1,003

	MHP	484	3,24	1,154
36. İfade	Ak Parti	450	2,97	,976
	MHP	475	3,05	1,098
37. İfade	Ak Parti	458	2,95	1,132
	MHP	485	3,26	1,252
38. İfade	Ak Parti	446	3,17	,998
	MHP	484	3,05	1,131
39. İfade	Ak Parti	455	3,25	1,033
	MHP	497	2,91	1,251
40. İfade	Ak Parti	455	3,36	1,105
	MHP	487	3,08	1,258

### İfadelere Katılımların Partilere Göre Anova Testi Sonuçları

		Sum Of Squares	Df	Mean Square	F	Sig.
13. İfade	Partiler Arası	81,374	1	81,374	41,350	,000
	Parti İçi	1948,235	990	1,968		
	Toplam	2029,609	991			
14. İfade	Partiler Arası	95,418	1	95,418	55,792	,000
	Parti İçi	1682,876	984	1,710		
	Toplam	1778,293	985			
15. İfade	Partiler Arası	72,219	1	72,219	47,254	,000
	Parti İçi	1456,476	953	1,528		
	Toplam	1528,695	954			
16. İfade	Partiler Arası	127,374	1	127,374	85,556	,000
	Parti İçi	1403,911	943	1,489		
	Toplam	1531,285	944			
17. İfade	Partiler Arası	4,616	1	4,616	3,348	,068
	Parti İçi	1331,995	966	1,379		
	Toplam	1336,611	967			
18. İfade	Partiler Arası	45,283	1	45,283	31,765	,000
	Parti İçi	1354,304	950	1,426		
	Toplam	1399,587	951			
19. İfade	Partiler Arası	23,968	1	23,968	17,067	,000
	Parti İçi	1353,764	964	1,404		
	Toplam	1377,732	965			
20. İfade	Partiler Arası	30,669	1	30,669	20,112	,000
	Parti İçi	1473,049	966	1,525		
	Toplam	1503,718	967			
21. İfade	Partiler Arası	78,334	1	78,334	51,620	,000
	Parti İçi	1452,256	957	1,518		
	Toplam	1530,590	958			
22. İfade	Partiler Arası	96,203	1	96,203	56,461	,000
	Parti İçi	1654,469	971	1,704		
	Toplam	1750,672	972			
23. İfade	Partiler Arası	117,061	1	117,061	71,970	,000
	Parti İçi	1556,587	957	1,627		
	Toplam	1673,648	958			
24. İfade	Partiler Arası	7,009	1	7,009	4,175	,041
	Parti İçi	1608,325	958	1,679		
	Toplam	1615,333	959			
25. İfade	Partiler Arası	78,380	1	78,380	44,664	,000
	Parti İçi	1654,841	943	1,755		
	Toplam	1733,221	944			
26. İfade	Partiler Arası	37,683	1	37,683	25,391	,000

	Parti İçi	1420,300	957	1,484		
	Toplam	1457,983	958			
27. İfade	Partiler Arası	45,691	1	45,691	37,371	,000
	Parti İçi	1178,595	964	1,223		
	Toplam	1224,286	965			
28. İfade	Partiler Arası	40,008	1	40,008	30,692	,000
	Parti İçi	1239,666	951	1,304		
	Toplam	1279,675	952			
29. İfade	Partiler Arası	7,946	1	7,946	5,549	,019
	Parti İçi	1347,610	941	1,432		
	Toplam	1355,557	942			
30. İfade	Partiler Arası	,494	1	,494	,306	,580
	Parti İçi	1517,119	939	1,616		
	Toplam	1517,613	940			
31. İfade	Partiler Arası	5,808	1	5,808	4,089	,043
	Parti İçi	1340,683	944	1,420		
	Toplam	1346,490	945			
32. İfade	Partiler Arası	,976	1	,976	,745	,388
	Parti İçi	1238,031	944	1,311		
	Toplam	1239,007	945			
33. İfade	Partiler Arası	,387	1	,387	,323	,570
	Parti İçi	1103,514	920	1,199		
	Toplam	1103,901	921			
34. İfade	Partiler Arası	57,294	1	57,294	41,147	,000
	Parti İçi	1321,409	949	1,392		
	Toplam	1378,702	950			
35. İfade	Partiler Arası	16,014	1	16,014	13,642	,000
	Parti İçi	1097,538	935	1,174		
	Toplam	1113,552	936			
36. İfade	Partiler Arası	1,303	1	1,303	1,203	,273
	Parti İçi	999,566	923	1,083		
	Toplam	1000,869	924			
37. İfade	Partiler Arası	21,710	1	21,710	15,191	,000
	Parti İçi	1344,821	941	1,429		
	Toplam	1366,530	942			
38. İfade	Partiler Arası	3,505	1	3,505	3,066	,080
	Parti İçi	1060,956	928	1,143		
	Toplam	1064,461	929			
39. İfade	Partiler Arası	29,017	1	29,017	21,861	,000
	Parti İçi	1260,982	950	1,327		
	Toplam	1289,999	951			
40. İfade	Partiler Arası	18,470	1	18,470	13,117	,000
	Parti İçi	1323,642	940	1,408		
	Toplam	1342,111	941			



## ÖZGEÇMİŞ

26 Haziran 1983'te Ankara'da doğdu. İlköğretimini İstanbul Atatürk İlköretim Okulu'nda, orta öğretimini Bursa'da, Bursa Kız Lisesi'nde tamamladı. Sakarya Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'ünde 2000 yılında başladığı eğitimini 2004 yılında tamamladı. 2005 yılında başladığı Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Bölümü Bilim Dalı, Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilimdalı'nda yer alan yüksek lisans programını 2007 yılında tamamladı ve aynı yıl Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Bölümü Bilim Dalı, Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilimdalı'nda doktora eğitimine başladı. 2006 yılından bu yana aynı bölümde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaktadır.